

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

DOKTORA TEZİ

DÜNYA - SİSTEMDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN
HEGEMONYA ÇEVİRİMLERİ YÖNÜNDEN
ANALİZİ

Zekeriyya AKDAĞ

2502140351

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZEKERİYYA AKDAĞ Numarası : 2502140351
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜY. İLKER AKTÜKÜN
Tez Savunma Tarihi : 26.09.2019 Saati : 16:00
Tez Başlığı : "DÜNYA - SİSTEMDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN HEGEMONYA ÇEVİRİMLERİ YÖNÜNDEN ANALİZİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜNER		KABUL
2- PROF. DR. AYŞEGÜL KOMSUOĞLU ÇİTİPİTİOĞLU		KABUL
3- DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		KABUL
4- DR. ÖĞR. ÜY. İLKER AKTÜKÜN		KABUL
5- DR. ÖĞR. ÜY. BAHADIR KAYNAK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ATEŞ USLU		
2- DR. ÖĞR. ÜY. CANAN ÖZCAN		

ÖZ

DÜNYA-SİSTEMDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN
HEGEMONYA ÇEVİRİMLERİ YÖNÜNDEN ANALİZİ
Zekeriyya AKDAĞ

Dünya-sisteminin ekonomi politik ağırlık merkezi, Çin başta olmak üzere Doğu Asya bölgesine kaymaktadır. Çin dünya ekonomisinde, 19. yüzyıl öncesinde olduğu gibi, yeniden merkezi bir konuma yükselmektedir. Nominal değerlere göre dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin, satın alma gücü paritesi bakımından dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır. Dünya imalat sanayisinde ABD'nin uzun süreli üstünlüğünü devralan Çin, dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkesi haline gelmiştir. Döviz rezervleri açısından dünyanın en önde gelen ülkesi olan Çin, en fazla kredi sağlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Çin, Doğu Asya başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde, çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı konumundadır. Temelde ekonomik kalkınmaya öncelik veren Çin, askeri kabiliyetlerini de büyük bir hızla arttırmaktadır. Çin'in başta ekonomi olmak üzere askeri ve politik alanda kaydettiği ilerlemeler, uluslararası sistemdeki etkisini sürekli bir biçimde arttırmaktadır.

Küresel ekonomik politik değişimler, Çin'in dünya-sisteminde yeniden merkezi bir rol oynayacağını göstermektedir. Dünya-sistemindeki jeopolitik ve jeoekonomik gelişmeler, Çin'i küresel hegemonya mücadelesinin en önemli aktörü haline getirmektedir. Çin, sermaye birikiminin merkez üssü olma ve hegemonik güç olma mücadelesinde en büyük potansiyellere sahip olan aktör konumundadır. Çin, giderek karmaşık hale gelen kapitalist dünya-ekonomisi üzerinde kontrolü sağlayabilecek en geniş ekonomik kaynaklara sahip aktördür. Bu çalışmada, Çin'in yükselişinin hegemonik bir güç olmasına yol açıp açamayacağı üzerinde durulmuştur. Çin'in yeni bir hegemonya düzeni oluşturabilme imkânı ve bunu sınırlayan etmenler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çin'in Yükselişi, Dünya-Sistemi, Hegemonya, Hegemonya Çevrimleri

ABSTRACT
**ANALYZING THE RISE OF CHINA IN THE WORLD-
SYSTEM IN TERM OF HEGEMONIC CYCLES**

Zekeriyya AKDAĞ

The economic and political balance of the world-system is shifting to the East Asian region, especially China. China has reascended a central position in the world economy as it was before the 19th century. China, which is the world's second largest economy nominally, is the world's largest economy in accordance with purchasing power parity. China, taking long-term superiority of the US over in the world manufacturing industry, has become the country with the largest trade volume in the world. China, which has the largest foreign exchange reserves in the world, is among the biggest creditor countries. China is the largest trading partner of multiple countries in several regions of the world, especially in Easy Asia. Although it gives priority to economic development, China is rapidly expanding its military capabilities. China's progress in military, political and particularly in economic spheres is consistently increasing its influence in the international system.

Global economic and political changes indicate that China will play a central role in the world-system again. Geopolitical and geoeconomic developments in the world-system make China the most significant actor in the global hegemonic struggle. China is in a position to actor with the greatest potential in the struggle to become the epicenter of capital accumulation and to become hegemonic power. China is the actor with the greatest economic resources to be able to control over the complicating capitalist world-economy. In this thesis, it is examined the issue of whether the rise of China can lead to it to be hegemonic power or not. Moreover, China's ability to create a new hegemonic order and its limiting factors are analyzed.

Key Words: China, The Rise of China, The World-System, Hegemony, Hegemonic Cycles

ÖNSÖZ

Batı'nın yükselişine kadar dünya ekonomisinde oldukça merkezi bir konumda bulunan Çin, günümüzde yeniden tarihteki konumuna benzer önemde bir aktör haline gelmektedir. Çin, dünyanın en kalabalık nüfusuna ve en geniş coğrafyalarından birine sahiptir. Uzun süre çift haneli bir büyüme gerçekleştiren Çin ekonomisi, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna gelmiştir. 2010'lu yıllarda dünyanın en büyük imalat sanayi merkezi haline gelen Çin, aynı zamanda dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkesi konumundadır. Çin, Doğu Asya başta olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerinde de ticari ve ekonomik büyümenin ana itici gücü haline gelmiştir. Temelde ekonomik kalkınmaya öncelik veren, askeri modernleşme alanında da büyük ilerlemeler kaydeden Çin; gün geçtikçe uluslararası etkisini arttırmaktadır. Dünya-sistemindeki ekonomi politik gelişmeler, Çin'in, geçmişte olduğu gibi, yeniden, oldukça önemli rol oynayabileceğini göstermektedir.

Batı'nın dünya ekonomisi üzerindeki ağırlığı azalırken, Çin başta olmak üzere Doğu Asya'nınki artmaktadır. Asya ülkeleri 2020'li yıllarda ekonomik hacim bakımından, 19. yüzyıldan beri ilk kez dünyanın geri kalanından daha büyük hale gelecektir. Dünya-sisteminde yaşanan ekonomi politik değişimler, güç ve refahın Batı'dan Doğu Asya'ya, Doğu Asya'dan da Çin'e yönelmesine yol açmaktadır. Çin'in dünya-sisteminde öncesine göre daha merkezi bir rol oynayacağı kesin olsa da, hegemonik güç olup olamayacağı merak konusudur. Kapitalist dünya ekonomisinde hegemonyalar genel olarak yeni güçlerin yükselişi ile birlikte aşınmaktadır. ABD'nin hegemonik üstünlüğü de, yeni güçlerin yükselişiyle birlikte, yavaş da olsa, zemin kaybetmektedir. Günümüzde, sermaye birikiminin merkezi ve dolayısıyla hegemonik güç olma hususunda büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Yaşanmakta olan hegemonya mücadelesinde temel belirleyici unsurlar; ülkelerin ekonomi kapasiteleri, teknolojik güçleri, askeri güçleri ve yumuşak güçleri olacaktır. Çin'in ekonomik, teknolojik, askeri ve yumuşak gücündeki yükseliş, ülkeyi küresel hegemonya mücadelesinin en önemli aktörü haline getirmektedir.

Bu çalışmada, dünya-sistemindeki jeopolitik ve jeoekonomik güç değişimler göz önünde bulundurularak, Çin'in uluslararası sistemde nasıl bir rol oynayabileceği

üzerinde durulmuştur. Hegemonya çevrimlerinin neden ve nasıl gerçekleştiği teorik ve tarihsel bağlamda ele alınarak, Çin'in yeni hegemonik güç olabilme imkanı ve bunu sınırlayan etmenler analiz edilmiştir. Günümüz dünyasında, küresel hegemonya mücadelesinde belirleyici güç parametreleri tespit edilerek, bu bağlamda Çin'in yükselişinin bir hegemonya düzeni ile neticelenip neticelenmeyeceği üzerinde durulmuştur.

Tez çalışmam sırasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan başta tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İlker AKTÜKÜN olmak üzere, Prof. Dr. Ayşegül KOMŞUOĞLU ÇITIPITIOĞLU ve Prof. Dr. Levent ÜRER'e teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

İSTANBUL, 2019

Zekeriyya AKDAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HEGEMONYA KAVRAMI İÇİN TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Açıdan Hegemonya	7
1.1.1. Hegemonya ve İmparatorluk	11
1.2. Realist Yaklaşımlar Açısından Hegemonya	15
1.2.1. Hegemonik Savaş Teorisi	19
1.2.2. Hegemonik İstikrar Teorisi	28
1.2.3. Realist Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler	37
1.3. Liberal Yaklaşımlar Açısından Hegemonya	40
1.3.1. Uluslararası Rejim Teorisi	45
1.3.1.1. Uluslararası Rejimlerin İşlevleri	54
1.3.1.2. Uluslararası Rejim Değişimleri	59
1.3.1.3. Liberal Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler	63
1.4. Eleştirel Yaklaşımlar Açısından Hegemonya	65
1.4.1. Gramsci'ci Hegemonya Yaklaşımı	66
1.4.1.1. Politik Toplum - Sivil Toplum Ayrımı ve Hegemonya	74
1.4.1.2. Gramsci'ci Hegemonya Anlayışının Uluslararası İlişkilere Uyarlanması	80
1.4.1.2.1. Hegemonya Oluşumunda Uluslararası Kuruluşlar	86
1.4.1.2.2. Hegemonya ve Dünya Düzeni Değişimleri	88
1.4.1.2.3. Hegemonya Sonrası Düzen	91
1.4.1.3. Gramsci'ci Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler	93
1.4.2. Dünya-Sistemi Yaklaşımı Açısından Hegemonya	95
1.4.2.1. Hegemonya Çevrimleri	106

1.4.2.1.1. Hegemonya Krizleri	113
1.4.2.1.2. Hegemonya Savaşları.....	118
1.4.2.2. Dünya-Sistemi Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler	121

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA-SİSTEMDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİ

2.1. Çin Merkezli Dünya Sistemi: Haraççı Sistem	122
2.2. Çin'in Düşüşü	133
2.3. Çin'in Yeniden Yükselişi	136
2.3.1. Mao Döneminde Ekonomik Yapı (1949-1978).....	139
2.3.2. Reform ve Dış Açılma (<i>Gǎigé Kāifàng</i>) Dönemi: 1978'den Günümüze	147
2.3.2.1. Ekonomik Büyüme	157
2.3.2.1.1. Çin'in Dünya Sanayi İmalatı Merkezi Haline Gelişi.....	161
2.3.2.1.2. Yapısal Dönüşüm	163
2.3.2.1.3. Çin Ekonomisinin Rekabet Gücünü Belirleyen Temel Etmenler.....	168
2.3.2.1.3.1. Yüksek Yatırım ve Tasarruf Oranları.....	168
2.3.2.1.3.2. İşgücü Maliyetleri ve İşgücü Verimliliği.....	170
2.3.2.2. Çin'in Dış Ticaret ve Doğrudan Yatırım Kapasitesinin Yükselişi.....	173
2.3.2.2.1. Çin'in Dış Ticareti.....	174
2.3.2.2.1.1. Dış Ticaretin Yapısı.....	181
2.3.2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çin.....	187
2.3.2.2.2.1. Çin'e Yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımlar	187
2.3.2.2.2.2. Çin'in Dışarıya Yaptığı Doğrudan Yatırımlar	190
2.3.2.3. Çin'in Finansal Kapasitesinin Yükselişi.....	194
2.3.2.3.1. Döviz Rezervleri.....	195
2.3.2.3.2. Finansal Sistemin Yapısı.....	197
2.3.2.3.3. Finansal Sistemin Sorunları	200
2.3.2.4. Çin Ekonomisine Yönelik Meydan Okumalar	201
2.3.2.4.1. Hızlı Ekonomik Büyümenin Sınırları.....	202
2.3.2.4.2. Nüfus Dinamikleri ve İşgücü Sorunları.....	205

2.3.2.4.3. Çevre İkilemi.....	207
2.3.2.4.4. Artan Toplumsal Eşitsizlik.....	209
2.3.2.4.5. Yolsuzluk Sorunu	211
2.3.2.5. Çin'in Askeri Kapasitesinin Yükselişi.....	212
2.3.2.5.1. Çin Ordusu	222
2.3.2.5.2. Çin'in Nükleer, Uzay ve Siber Kapasitesi	225
2.3.2.5.3. Küresel Silah Ticaretinde Çin	228
2.3.2.5.4. Çin'in Gelecekteki Güvenlik Rolü	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILDA KÜRESEL HEGEMONYA PARAMETRELERİ VE ÇİN

3.1. Dünya-Sistemde Değişen Güç Dengeleri ve Küresel Hegemonya Parametreleri	233
3.2. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Ekonomik Gücü	246
3.2.1. Dünya Ekonomik Güç Sıralamasında Çin'in Yeri	248
3.2.2. Çin'in Dünya Ekonomisine Etkisi.....	259
3.3. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Teknolojik Gücü	264
3.3.1. Küresel Faaliyette Bulunan Şirketler Kurma	267
3.3.2. Araştırma ve Geliştirme	271
3.3.3. Bilgi Üretimi: Yayınlar ve Patentler	274
3.4. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Askeri Gücü.....	280
3.4.1. Dünya Askeri Güç Sıralamasında Çin'in Yeri	282
3.4.2. Çin'in Askeri Gücündeki Yükselişin Dünya Düzenine Etkisi	285
3.5. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Yumuşak Gücü	295
3.5.1. Çince'nin Uluslararası Kullanımı	310
3.5.2. Uluslararası Kuruluşlarda ve Yönetişimde Çin.....	313
3.5.3. Çin'in Dünya Düzeni İdealleri	322
3.5.4. Çin'in Yumuşak Gücünün Sınırları	336
3.6. Çin'in Para Birimi Renminbi'nin Uluslararası Kullanımı.....	342
3.6.1. Renminbinin Uluslararası Kullanımının Yaygınlaşması	344
3.6.2. Uluslararası Rezerv Para Olma Yolunda Renminbi	348
3.6.3. Renminbinin Uluslararası Rezerv Para Olma Yolunda Sınırları	352
3.7. Çin'in Küresel Hegemonyasının Fiziki Temelleri: Kuşak ve Yol Girişimi ..	355

3.7.1. Kuşak ve Yol Girişimi	361
3.7.2. Kuşak ve Yol Girişimine Yönelik Meydan Okumalar	378
SONUÇ.....	387
KAYNAKÇA.....	405
ÖZGEÇMİŞ	432

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1: Hegemonya Çeşitleri.....	9
Tablo 1. 2: Hegemonya ve İmparatorluk Kategorileri.....	12
Tablo 2. 1: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), 0-1998, (Milyon 1990 Uluslararası Dolar)	128
Tablo 2. 2: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Büyüme Hızı Oranı, 0-1998.....	130
Tablo 2. 3: Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) İçindeki Payları, 0-1998, (Dünya Toplamındaki Yüzdeleri).....	130
Tablo 2. 4: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), 0-1998, (Milyon 1990 Uluslararası Dolar)	131
Tablo 2. 5: Mao Dönemi Çin Milli Gelirinin Sektörel Yapısı, 1952-1978 (%).....	140
Tablo 2. 6: Mao Dönemi İstihdam Yapısında Değişim, 1952-1978 (%).....	141
Tablo 2. 7: Mao Dönemi GSYİH ve Kişi Başına Gelir, 1950-1977 (1990 Uluslararası Geary Khamis Dolar)	142
Tablo 2. 8: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin GSYİH, 1950-1973, (Milyon 1990 Uluslararası Geary-Khamis Dolar)	143
Tablo 2. 9: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin GSYİH Büyüme Oranları, 1950-1973, (Yıllık ortalama oranlarının birleştirilmesi ile oluşturulmuş büyüme oranları)	143
Tablo 2. 10: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Dünya GSYİH Payları, 1950-1973.....	144
Tablo 2. 11: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Kişi Başı GSYİH, 1950-1973	144
Tablo 2. 12: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Kişi Başı GSYİH Artış Oranı, 1950-1973.....	145
Tablo 2. 13: Çin’de Ekonomik Büyüme ve Kişi Başına Gelirde Yıllık Artış 1978-2017(%).....	157
Tablo 2. 14: Çin’in GSYİH’sı ve Kişi Başına GSYİH’sı 1978-2017, (Cari ABD Doları)	160
Tablo 2. 15: Nüfusun Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.....	164
Tablo 2. 16: GSYİH’nın Sektörel Dağılımı (%).....	165
Tablo 2. 17: Çin, ABD ve Japonya’nın GSYİH’lerinin Sektörel Dağılımı, 2016 (%)	166
Tablo 2. 18: İstihdamın Sektörel Dağılımı (%).....	166
Tablo 2. 19: Çin’in Toplam Dünya İhracat ve İthalatındaki Oranı (Toplam Dünya %).....	175
Tablo 2. 20: En çok İhracat Yapan 5 ülke, 2017	177
Tablo 2. 21: Önemli Ekonomilerin Dünya İhracatındaki Payları, 1980-2016(%) ..	178
Tablo 2. 22: Önemli Ekonomilerin Dünya İthalatındaki Payları, 1980-2018, (%) ..	179

Tablo 2. 23: En Çok İthalat Yapan 5 Ülke, 2017	180
Tablo 2. 24: Çin'in İmalat Ürünleri İhracatı, 1985-2008 (%).....	182
Tablo 2. 25: Çin'in Dış Ticaret Hacmi (GSYİH %).....	184
Tablo 2. 26: Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), Net Girişler, 1990-2017	188
Tablo 2. 27: Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY), Net Çıkışlar, 2000-2017	191
Tablo 2. 28: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 10 Ülke, 2018.....	218
Tablo 2. 29: Dünya'da Nükleer Silaha Sahip Güçler (2018)	226
Tablo 2. 30: Dünyanın En Büyük Silah İhracatçıları ve İthalatçıları 2013-2017....	229
 Tablo 3. 1: Çin, ABD, Japonya, Hindistan ve Batı Avrupa'nın Dünya Ekonomisindeki Yeri, 1973-2001, (1990 Uluslararası Geary-Khamis Doları).....	249
Tablo 3. 2: Dünya, AB, Doğu Asya-Pasifik, ABD, Çin, Hindistan, Japonya ve Hindistan'ın GSYİH Karşılaştırması 1990 ve 2018 (Trilyon Dolar, Cari ABD Doları)	250
Tablo 3. 3: Ekonomisi En büyük 10 Ülkenin GSYİH Sıralaması 2018-2023, Kişi Başına GSYİH Sıralaması 2018 (Uluslararası ABD Doları, Milyar).....	251
Tablo 3. 4: Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) Göre GSYİH'si En Büyük 5 Ülke, (Uluslararası ABD Doları, Milyar)	252
Tablo 3. 5: Çin'in Dünya GSYİH'sindeki Payı 1990-2017, (SGP, Sabit Fiyatlarla 2011 Uluslararası Dolar)	253
Tablo 3. 6: 2014 Yılında ABD ve Çin'in GSYİH, SGP ile GSYİH, Kişi Başına GSYİH ve SGP ile Kişi Başına GSYİH, (Cari Uluslararası Dolar)	254
Tablo 3. 7: Çin ve ABD'nin Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH'si, 2013,2014 ve 2017 Yılları (Cari Uluslararası Dolar, Milyar)	254
Tablo 3. 8: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'ne (WIPO) En Çok Patent Başvurusu Yapan 10 Ülke, 2018	276
Tablo 3. 9: Portland 2018 Yumuşak Güç 30 Sıralaması.....	302
Tablo 3. 10: Asya Yumuşak Güç 10 Sıralaması, 2018	304

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACD	: Asya İşbirliği Diyalogu
AIIB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ASEM	: Asya-Avrupa Toplantısı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Ülkeleri Birliği
CAREC	: Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği
CASCF	: Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu
CCTV	: Çin Merkez Televizyonu
CICA	: Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
CPEK	: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru
CRI	: Çin Uluslararası Radyosu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EBRD	: Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası
GMS	: Daha Büyük Mekong Altbölgesi Ekonomik İşbirliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICBC	: Sanayi ve Ticaret Çin Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KvY	: Kuşak ve Yol Girişimi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RCEP	: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık
SDR	: Özel Çekme Hakları
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TPP	: Trans-Pasifik Ortaklığı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü

GİRİŞ

Dünya sisteminin jeoekonomik ve jeopolitik yapısında önemli değişimler meydana gelmektedir. Batılı ülkelerin dünya ekonomisindeki merkezi konumlarının giderek aşıldığı tarihi bir dönemden geçmekteyiz. Kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcından beri ilk kez Batı, dünya ekonomisindeki merkezi konumunu yitirmeye başlamıştır. Batı dışı ekonomiler, hacim bakımından Batılı ekonomileri yakalayıp geçmektedir. Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerin çoğunun, Batılı ülkelerin ekonomi ve teknolojiye eriştikleri seviyelere gelmeleri için uzun bir zaman gerekse de, dünya ekonomisindeki konumları giderek yükselmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki yükselişinde, açık ara, en büyük paya Doğu Asya ekonomileri sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde hızlı bir ekonomik kalkınma deneyimi geçiren Doğu Asya ülkeleri, dünya sisteminde oldukça merkezi bir konuma yükselmişlerdir. 2008 yılında ABD merkezli başlayan finans krizi dolayısıyla Batılı ekonomilerin uzun süre toparlanamaması, dünya ekonomisindeki güç kaymasını daha bariz bir şekilde gün yüzüne çıkarmıştır. 2008 sonrası dönemde Doğu Asya ekonomilerinin hızlı büyümeye devam etmeleri, küresel ekonomi politik sistemin ağırlık merkezinin Doğu Asya'ya kaymasını hızlandırmıştır. Asya ekonomileri, 2020'li yıllarda, satın alma gücü paritesi göre, dünyanın geri kalan ekonomilerinin toplamından daha büyük bir hacme erişeceklerdir. 19. yüzyıldan beri ilk kez, Asya ekonomileri hacim bakımından dünyanın geri kalanının önüne geçmiş olacaktır.

Giderek artan sayıda gelişmekte olan ülkenin yükselişine tanık olursa da Çin, ekonomik olarak en çok önem arz eden ülkedir. Çin, gelişmekte olan dünyanın taşıyıcısı ve yönlendiricisi konumundadır. Ulaşmış olduğu askeri güç hâlâ ABD'ninkiyle boy ölçüşebilecek konumda olmasa da Çin, dünya ekonomisinde giderek daha merkezi bir konuma yükselmektedir. Çin dünya imalat sanayisinde ve ticaretinde 2010'lu yıllarda lider konuma yükselmiştir. Çin, Doğu Asya başta olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerinde de, ticari ve ekonomik genişlemenin ana itici gücü olarak gittikçe ABD'nin yerini almaktadır. Yükselen yeni güçlerin, yeni sahip oldukları ekonomik gücü zamanla daha geniş siyasi, kültürel ve askeri amaçlar için kullanmaya yönelmeleri dikkate alındığında, Çin'in bu alanlardaki varlığının da

zamanla artacağı söylenebilir. Diğer Doğu Asya ülkelerinden birçok yönden farklı olan Çin, hiçbir zaman ABD'ye tabi veya onun korumasında bir devlet olmamıştır. Dolayısıyla Çin'in temsil ettiği meydan okuma, öteki Doğu Asya ülkelerinininkinden farklı bir ölçekte olacaktır.

Çin, satın alma gücü paritesine göre hacim olarak dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır ve dünyanın en büyük döviz rezervine sahip ülkesidir. Dünyanın en büyük nüfusuna ve iş gücü piyasasına sahip olması, uzun süreli çift haneli büyüme oranı, yüksek yatırım ve tasarruf performansı, Çin'i, en önemli ekonomik aktörlerden biri konumuna getirmiştir. Satın alma paritesine göre değerlendirildiğinde Çin, 2014 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi konumuna yükselmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi, artan uluslararası gücü ve etkisi, küresel liderlik için büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Çin büyümesiyle adeta dünya ekonomisinde katalizör görevi görmektedir. Çin ekonomisinin hızlı büyümesi dünya ekonomisindeki birçok veriyi olumlu etkilerken büyüme hızındaki yavaşlama dünya ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Çin, ekonomik olarak Asya ve dünya için büyümenin motor gücü haline gelmiştir. Dünya sisteminde güç ve refah Batı'dan Doğu'ya, Doğu'dan da Çin'e kaymaktadır. Dünya sistemindeki ekonomi politik değişimler, Çin'in dünya ekonomisinde, geçmişte olduğu gibi, yeniden başrole çıkacağına işaret etmektedir.

Batı'nın dünya ekonomisi üzerindeki ağırlığı azalırken Doğu Asya'nınki artmaktadır. Çin'in ekonomik ve askeri yükselişi ülkeyi küresel hegemonya mücadelesinin en önemli aktörü haline getirmektedir. Kapitalist dünya ekonomisinde hegemonyalar genel olarak yeni güçlerin yükselişi ile birlikte aşınmaktadır. Hâlâ askeri açıdan büyük bir üstünlüğe sahip olan ABD'nin ekonomik üstünlüğü, Avrupa Birliği ve Doğu Asya ekonomilerinin yükselişiyle birlikte büyük oranda aşınmış durumdadır. Günümüzde ABD, Avrupa Birliği, Çin, Japonya, Hindistan, Rusya ve Çin arasında sermaye birikiminin ana merkezi ve dolayısıyla hegemonik güç olma hususunda büyük bir rekabet yaşanmaktadır. Yaşanmakta olan hegemonya mücadelesinde temel belirleyici unsurlar ülkelerin ekonomi kapasiteleri, teknolojik güçleri, askeri güçleri ve yumuşak güçleri olacaktır.

Çin'in uluslararası sistemde öncesine göre daha merkezi bir rol oynayacağı kesin olsa da hegemonik güç olup olamayacağı merak konusudur. Bu çalışmada,

Çin'in yükselişinin hegemonik bir güç olmasına yol açıp açamayacağı incelenecektir. Çalışmada, dünya sisteminde meydana gelen ekonomi politik güç kaymaları üzerinde durulacaktır. Çin'in yeni bir hegemonya düzeni oluşturabilme imkanı ve bunu sınırlayan etmenler analiz edilecektir. Çin, iki yüzyıl öncesinde olduğu gibi, yeniden uluslararası sistemde üstünlüğü elde edebilir mi? Çin'in yükselişi uluslararası politika için nasıl bir önem arz etmektedir? Yükselmekte olan Çin, uluslararası sistemde nasıl bir rol oynayabilir? Çin, yeni hegemonik güç olabilir mi?

Bu çalışmada, uluslararası sistemde hegemonik güç değişimlerinin neden ve nasıl gerçekleştiği teorik ve tarihsel boyut çerçevesinde açıklanmaktadır. Uluslararası sistemdeki ekonomi politik güç değişimlerine bakarak Çin'in dünya sisteminde nasıl bir rol oynayabileceği üzerinde durulmaktadır. Günümüz dünyasında hegemonik güç parametreleri tespit edilerek, bu bağlamda Çin'in hegemonik güç olup olamayacağı incelenmektedir. Çin'in uluslararası sistemdeki jeopolitik ve jeoekonomik yükselişi, dünya sistemi teorisi ve hegemonya çevrimleri yaklaşımı çerçevesinde analiz edilerek, Çin'in hegemonya mücadelesinde neden en önemli aday olduğu üzerinde durulmaktadır.

Çin'in yükselişi, literatürde, genel olarak, uluslararası düzen ve güvenlik çerçevesinde ele alınmaktadır. Çin'in yükselişinin, bir güvenlik ikilemi ve savaşla sonuçlanabilecek istikrarsız bir uluslararası sistem yaratacağı üzerinde durulmaktadır. Çin'in yükselişinin barışçıl olamayacağı, ABD başta olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerle savaş potansiyeli taşıyan yoğun güvenlik rekabetine yol açacağı vurgulanmaktadır. Bazı kesimler ise Çin'in yükselişinin devletler arasındaki güç hiyerarşisinde bir değişime yol açsa dahi bir hegemonik geçişe yol açmayacağını ve Batı merkezli uluslararası düzeni değiştiremeyeceğini dile getirmektedir. Bu literatür genel olarak Çin'in yükselişini bir veri kabul ederek bunun sonuçlarına odaklanmaktadır. Aynı zamanda, bu yükselişin, uluslararası düzen üzerindeki etkisi üzerinde durmaktadır. Çin'in yükselişinin, ABD ve Çin arasında bir rekabete yol açacağının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Bu literatür, Çin'in yükselişinin ne şekilde hegemonik bir güce dönüşebileceğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Aynı zamanda, Çin'in yükselişi ya yalnızca güvenlik açısından ya da yalnızca ekonomik açıdan ele alınmaktadır. Sadece Çin'in yükselişinin uluslararası düzende istikrarsızlığa yol açıp açmayacağı üzerinde durulmaktadır.

Çin'in dünya sisteminde artan önemine paralel olarak, küresel ölçekte Çin'in yükselişine yönelik akademik bir ilgi oluşmuştur. Çin'in yükselişi, tüm dünyayı doğrudan etkilemesine rağmen, ülkemizde akademik olarak az araştırılmış konulardan biridir. Her ne kadar son yıllarda Çin ile ilgili çalışmalarda bir artış yaşanmış olsa da, yeterli düzeyde değildir. Ülkemizde Çin'e yönelik akademik ilgi, küresel ölçektekinin gerisindedir. Bu çalışmanın, ülkemizde Çin'e yönelik akademik bilgi eksikliğini az da olsa kapatması beklenmektedir. Bu çalışmada, bütünsel bir yaklaşım benimsenerek, Çin'in dünya sisteminde yükselişi oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada, teorik ve tarihsel bir bağlamda, hegemonyaların yükseliş ve düşüş nedenleri analiz edilerek, Çin'in yükselişi anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada Çin'in yükselişi, Doğu Asya başta olmak üzere, bir bütün olarak gelişmekte olan ülkelerin yükselişleri bağlamında ele alınmaktadır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında hegemonya kavramının kullanımı, özellikle 1970'lerle birlikte, uluslararası sisteme yönelik sorgulamaların artmasıyla yaygınlaşmıştır. Farklı uluslararası ilişkiler teorileri hegemonya kavramına farklı anlamlar yüklemektedirler. Güce -özellikle de askeri ve politik güce- vurgu yapan realist düşünürler "hegemonik istikrar teorisi"ni savunmaktadırlar. Realist hegemonya yaklaşımı, uluslararası düzenin istikrarı için hegemonik bir devletin varlığını olmazsa olmaz görmektedir. Aynı zamanda realist düşünürler "hegemonik savaş teorisi" ile yeni bir gücün yükselişinin büyük güçler arasında uzun süre devam eden bir savaşa yol açacağını ifade etmektedirler. Uluslararası rejim teorisini ortaya atan liberal düşünürler ise, uluslararası düzenin tesisi için hegemonyanın gerekli olduğunu; ancak kurulu düzenin devamı için hegemonyaya gerek olmayabileceği üzerinde durmaktadır. Uluslararası rejim teorisi yaklaşımı, uluslararası düzen kurulduktan sonra, yaratılmış olan uluslararası kurumlar vasıtasıyla düzenin kendini devam ettirebileceğine vurgu yapmaktadır. Realist ve liberal kuramcılar, hegemonyaların yükseliş ve düşüşlerini açıklamaktan ziyade bunların uluslararası düzen üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.

Realist ve liberal hegemonya yaklaşımları düzene odaklanırken eleştirel yaklaşım değişime odaklanmaktadır. Gramsci, hegemonya kavramını, hakim sınıfa ait egemen ideolojinin diğer sınıfları kuşatması bağlamında kullanmaktadır.

Hegemonya, hem iktidarı hem de bu iktidarın rıza yoluyla yeniden üretimini ima eder. Değişime vurgu yapan diğer önemli bir eleştirel yaklaşım ise “dünya-sistemi teorisi”dir. Dünya-sistemi teorisi, mevcut sistemin sonsuz sermaye birikimine dayanan kapitalist bir dünya-ekonomisi olduğu tezi üzerine kuruludur. Kapitalist dünya-ekonomi içindeki en önemli değişim mekanizması hegemonya çevrimleridir. Hegemonya çevrimleri, sermaye birikimi için en uygun koşulların yaratılmasını sağlayan en önemli mekanizmalardan biridir. Hegemonya çevrimlerinin ekonomik, sosyal ve politik çok kapsamlı sonuçları bulunmaktadır. Hegemonyanın elde edilebilmesi için öncelikle üretim, ticaret ve finans alanında üstünlüğün elde edilmesi gerekmektedir. Bu üç alandaki üstünlüğün aynı anda elde edilebilmesiyle hegemonya konumuna gelinebilir. Bu göreceli üstünlük, ancak kısa vadeli sürdürülebildiği için, sürekli bir hegemonya çevrimi yaşanmaktadır. Kapitalist dünya-sistemi, kısa süreli hegemonya dönemleri ve daha sonra hegemonya için rekabet edilen dönemler olarak ikiye ayrılabilir. Hegemonyaların yükseliş ve düşüşlerini daha iyi açıkladığı için bu çalışmada, dünya sistemi yaklaşımı merkeze alınarak analiz yapılacaktır.

Birinci bölümde, hegemonya kavramına yönelik teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Öncelikle hegemonya kavramı üzerinde durularak, uluslararası ilişkiler literatüründe hegemonya kavramının serüveni incelenmiştir. Farklı uluslararası ilişkiler teorilerinin hegemonya kavramına yönelik yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Realist kuramcılarının ileri sürdükleri “hegemonik istikrar teorisi” ve “hegemonik savaş teorisi” ele alınmıştır. Liberal kuramcılarının savundukları “uluslararası rejim teorisi” incelenmiştir. Eleştirel teori bağlamında ise Gramscici hegemonya yaklaşımı ve dünya-sistemi kuramcılarının ileri sürdükleri “hegemonya çevrimleri” ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Çin’in 19. yüzyıla kadar dünya sistemindeki merkezi konumu ve ardından Çin’in uluslararası sistemde yaşadığı düşüş ele alınmıştır. Sonrasında Çin’in uluslararası sistemde yeniden yükselişi üzerinde durulmuştur. Çin’in dünya ekonomisinde, üretimde, ticaretle ve finans alanında kaydettiği yükseliş analiz edilmiştir. Çin ekonomisine yönelik meydan okumalar ele alınmıştır. Çin’in askeri modernizasyonu ve yükselişi analiz edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde dikey bir karşılaştırma ile Çin’in ekonomik ve askeri alanda kat ettiği mesafe incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise uluslararası sistemdeki jeopolitik ve jeoekonomik değişimler göz önünde bulundurularak Çin'in hegemonik güç olabilme potansiyelleri üzerinde durulmuştur. Günümüzde yaşanan hegemonya mücadelesinde belirleyici olan temel parametreler belirlenerek, bu parametreler çerçevesinde Çin'in hegemonya mücadelesindeki avantajlı ve dezavantajlı yönleri analiz edilmiştir. Son olarak da Kuşak ve Yol Girişimi'nin, Çin'in küresel bir hegemonya inşa etme çabalarındaki rolü üzerinde durulmuştur. Tezin bu son bölümünde daha çok yatay bir karşılaştırma yöntemi kullanılarak, diğer potansiyel hegemonya adayları ile Çin arasında karşılaştırma yapılması yoluyla, Çin'in hegemonya mücadelesinde güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmiştir. Çalışmada genel olarak Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) yerine kısaca “Çin” kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HEGEMONYA KAVRAMI İÇİN TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Açıdan Hegemonya

Hegemon kavramı eski Yunan'da lider, hegemonya ise bir şehir-devletleri topluluğu içerisinde bir şehir-devletin diğerlerine önderlik etmesi anlamında kullanılmıştır (Sönmezoğlu, 2000: 346). Sözlük anlamı kısaca “liderlik” olan “hegemonya” kelimesi, bu çerçevede devletler arası güç ilişkisini tanımlamak için tercih edilen bir kavramdır. Hegemonya kavramının pek çok zaman liderlik, üstünlük ve hakimiyet gibi terimlerle eş anlamlı olarak kullanımı söz konusudur. Hegemonya kavramının siyaset bilimi bağlamında yaygınlaşmasına en büyük katkıyı şüphesiz İtalyan Komünist Partisi'ni kuran düşünür Antonio Gramsci (1891-1937) yapmıştır. Gramsci hegemonya kavramını, hakim sınıfa ait ideolojinin diğer sınıfları kuşatması bağlamında kullanmıştır.

Yunanca kökenli bir sözcük olan “hegemonya” kavramı tarihte ilk olarak Antik Çağda; Pers İmparatorluğu'na karşı Yunan şehir devletlerinin kendilerini savunmak için ittifak oluşturdıkları zaman Atina ve diğer şehir devletleri arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Atina diğerlerine hükmetmemiş; fakat liderlik etmiştir (Ferguson, 2003). Bu bağlamda hegemonya, diğerleri üzerinde daimi bir güç tahakkümünde bulunmaksızın ortak çabaların organize edilip yönlendirilmesi anlamında kullanılmıştır. Hegemonya kavramı, Antik Yunan'da bir devletin askeri ve politik liderliği anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında hegemonya teriminin kullanılmaya başlanması çok sonraları gerçekleşmiştir. Özellikle 1970'lerle birlikte uluslararası sisteme yönelik sorgulamaların artmasıyla hegemonya kavramı yaygınlaşmıştır (Eralp, 2010: 159). Bir yandan özellikle realistler ve liberaller hegemonyayı, sarsılmakta olan düzenin yeniden tesis edilmesi için kullanırken diğer yandan eleştirel teori de uluslararası sistemdeki değişimi açıklamak için kullanmaya başlamıştır.

Hegemonyaya yönelik geleneksel yaklaşım bir güç hiyerarşisi üzerinde odaklanmıştır. Güçten kasıt daha çok askeri ve siyasal güçtür. Kimi düşünürler ise hegemonik gücün yalnızca askeri ve siyasal güç sorunu olmadığını savunup gücün askeri ve ekonomik boyutları arasındaki çok sıkı bir ilişki olduğuna vurgu yapıyorlar. Uzun dönemde, askeri-emperyal iktidar, yeterli bir ekonomik taban var olmaksızın sürdürülemez (Kennedy, 2002: 13). Diğer bazı düşünürler ise hegemonyayı, birbirine çok benzeyen hegemonik güçlerin bir benzerlik sıralaması içerisinde birbirini izlediğini ve hegemonyanın bir güçten bir diğerine geçtiğini dile getiriyorlar (Gills 2003, 237).

Hegemonya başkalarının ikna, rıza ve zorlama yoluyla güç kullanımına katılımıdır. Antik Yunan kökenli kavram üstünlük veya liderlik ifade etmektedir. Genel olarak basit askeri ve ekonomik zorlamadan daha öte, aktif rıza ve işbirliğine dayanmaktadır (Agnew, 2005: 21). Hegemonya basit bir şekilde askeri, ekonomik ve politik güç kullanımı değildir; aynı zamanda imparatorluklarda olduğu gibi teritoryal olarak askeri ve politik gücün kullanımı da değildir.

Hegemonya büyük bir zorlama kapasitesi ve/veya büyük bir etki derecesi ile uluslararası sistemin yapılarının ve davranışlarının kontrolünü ima eder. Fakat yabancı hükümetlerin ve toprakların, resmi ve direkt olarak kontrolünü ima eden ilişkilerin kurumsallaşması durumunu dışlar. Bu çerçevede hegemonya kavramı, doğrudan ve resmi kontrolü ima eden kolonyalizmden ayrışıyor. Dolayısıyla hegemonya herhangi bir doğrudan yönetimi veya yabancı toprakların sahipliğini ima eden ilişki biçimlerinden farklılaşıyor. Sonuç olarak hegemonya kavramı ilhak etme, işgal etme ve yabancı toprakları veya ahalileri elde etmeye yönelik egemenliğin herhangi bir biçimini kapsamaz (Antoniades, 2008: 3).

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi hegemonya dört farklı şekilde düşünülebilir. İlkinde hegemonya maddi olanaklar bağlamında büyük oranda güç sahibi olma; güç aracılığıyla dünya politikasında liderliğin ele geçirilmesi veya hakimiyetin sağlanması olarak kavramsallaştırılıyor. İkinci olarak hegemonya paylaşılan değerler ve ortak paydayı üreten spesifik bir strateji ile zordan ziyade rıza temelinde liderlik veya hakimiyetin sağlanması olarak karşımıza çıkıyor.

Üçüncüsünde hegemonya dünya politikasında taklit edilmeyi amaçlayan sosyo-kültürel bir proje olarak görülüyor. Aynı zamanda farklı sosyo-kültürel projelerin varlığını veya olanaklılığını da varsayar. Son olarak hegemonya yayılmış ve merkezi olmayan araçlarla insan yaşamını içten kontrol etmeyi ve yönetmeyi amaçlayan biyo-iktidar olarak kavramsallaştırılıyor:

Tablo 1. 1: Hegemonya Çeşitleri

Zor Büyük ölçüde tahakküm eden (çoğu zaman bir devlet) bir aktörün olduğu açık bir hegemon bulunuyor. Hegemon ve hegemonya kavramları örtüşüyor. (Birbirlerinin yerine kullanılabilir). İki çeşit aktör bulunur: Hegemon ve diğerleri. Bunlar, hegemon tarafından gücün diğer kalanlar üzerinde kullanılması yoluyla ilişkilendiriliyor. Tek-boyutlu güç kullanımı söz konusudur. Hegemonya zor ve maddi güç temellidir. Bu güç araçsal olarak kullanılan, yukarıdan aşağıya işleyen, büyük oranda maddi olanaklara karşılık geliyor. Hegemonun varlığı ve yeniden üretimi maddi güç ve kabiliyetlerdeki avantajını ve üstünlüğünü sürdürebilmesine bağlıdır.	Rıza Genellikle bir yönetici sınıf veya devletin olduğu açık bir hegemon mevcuttur. Hegemon ve hegemonya kavramları çakıştığı halde eş anlamlı değildir. Hegemonya süreci en geçerli olan aşamadır; çünkü odak nokta hegemonun ne olduğundan ziyade hegemonyanın ne olduğu üzerinedir. Bu bağlamda hegemon güç veya kabiliyetlerini arttırmaya gitse bile hegemonyanın altını oyabilir. Hegemon ve diğerlerinin olduğu açık iki çeşit aktör bulunuyor. Bunlar hegemon tarafından gücün diğer kalanlar üzerinde kullanılması yoluyla ilişkilendiriliyor. Üç boyutlu güç kullanımı söz konusudur. Hegemonya rızaya dayanır. Hegemonya kendi çıkarlarını genelin çıkarı olarak dönüştürebilme kapasitesine bağlıdır. Güç diğer aktörlerin ben-idraklerini ve değerlerini etkileyebilme kapasitesidir. Araçsal olarak yukarıdan-aşağıya işleyen bir süreçtir.
Çekicilik Güçlü bir devlet veya devletler grubu vardır. Bunlar, nihai gücü elde tutarlar. Fakat bunlar uluslararası sisteme hakim olmayı amaçlamazlar. Doğası itibarıyla diğer büyük aktörlerle bir arada bulunuyorlar. Hegemon ve hegemonya kavramları çakışıyor. Belirgin bir aktör çifti söz konusu değildir. Birinin diğerlerine güç empoze ettiği bir durum bulunmuyor. Üç-boyutlu güç kullanımı söz konusudur. Hegemonya rıza ve işbirliğine dayalıdır. Güç diğer aktörlerin ben-idraklerini ve değerlerini etkileyebilme kapasitesidir. Gücün hedeflediği bir kitle söz konusu değildir. Hegemonya diğer hegemonik projelerle bir arada varlığını sürdürebiliyor. Hegemonyanın varlığı ve yeniden üretimi güç çekiciliğinin sürdürülebilme yeteneğine bağlıdır.	Yaşam Hegemon, merkez, lider veya hegemonya merkezi bulunmuyor. Hegemon ve hegemonya kavramları çakışmaz. Belirgin bir aktör çifti söz konusu değildir. Birinin diğerlerine güç empoze ettiği bir durum söz konusu değildir. Güç biyo-iktidar olarak görülür. Güç itaati üretir. Güç yaygındır, merkezi değildir ve mekana bağlı değildir. Öznenin içerisinde işleyen bir süreçtir. Hegemonya bir var olma durumudur. Hegemonyanın ötesinde bir yaşam söz konusu değildir. Fakat spesifik bir hegemonyaya direnme mümkündür ve hegemonya değiştirilebilir. Hegemonya hegemonun varlığına bağlı değildir. Fakat onun tarafından etkilenir.

Kaynak: Antoniadis (2008), "From 'theories of Hegemony' to 'Hegemony Analysis' in International Relations", Paper presented at: 49th ISA Annual Convention, San Francisco, 2008 p. 12

Zor'un ön planda olduğu ve maddi güçlerdeki üstünlük olarak tanımlanan hegemonya anlayışı realistlerin benimsediği yaklaşımdır. Zor'un yanında rıza ve

çekiciliğe vurgu yapsa da temelde hegemonyayı maddi güçlerdeki üstünlük olarak tanımlayan anlayış ise liberallerin benimsediği yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım ise zordan ziyade rızaya vurgu yapmakta ve toplumsal sınıfların da hegemonya sürecinde önemli rol oynadığını savunuyor. Realist ve liberal yaklaşım devlet merkezli iken eleştirel teori toplumsal sınıfları da sürece katıyor. Son yaklaşım ise Michel Foucault'un biyo-iktidar anlayışı üzerine kuruludur. Gücün ve dolayısıyla hegemonyanın hayatın her anında bulunduğu bir durumdan bahsediliyor.

Michel Foucault, iktidarın yerinin sadece devlet aygıtı olmadığı ve devlet aygıtlarının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmaları bulunduğunu belirtir (Foucault, 2007: 43). İktidar, yasalar bütününden ya da bir devlet aygıtından daha farklı biçimde karmaşık, yoğun ve yaygındır (Foucault, 2007: 98). Güç ilişkileri her yerde mevcuttur. Modern toplumlarda uygulanan iktidar prosedürleri çok sayıda ve çeşitlidir. İktidar hemen her yerdedir yani yaygındır. Foucault iktidarı sadece devlete ait olmaktan çıkarmış; gündelik yaşamın her anında olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla sadece siyasal iktidara odaklanmak eksik bir anlayıştır. Gündelik yaşamdaki iktidar ve tahakküm değişmedikçe siyasal iktidardaki değişimler çok sınırlı olacaktır.

Foucault'dan etkilenen Hardt ve Negri "*İmparatorluk*" adlı çalışmalarında küresel düzenin yeni bir mantığı ve yapısının, kısacası yeni bir egemenlik biçiminin ortaya çıktığından bahsediyorlar. Biyo-iktidarın pragmatik biçimi olarak adlandırdıkları yeni imparatorluk yönetiminin nesnesi, bütünlüğü içinde toplumsal hayattır. Yeni egemenlik biçimi insan ilişkilerini düzenlemekle kalmaz, doğrudan insan doğası üzerinde hakimiyet kurma peşindedir (Hardt and Negri, 2003: 21). Geleneksel imparatorluk yapılarından farklı olan Hardt ve Negri'nin kavramsallaştırdığı imparatorluk yönetimi, toplumsal dünyanın derinliklerine uzanan toplumsal düzenin tüm katlarında faaliyet yürütüyor. Tüm yerküreyi kuşatan ve sabit bir merkezi bulunmayan bir yapıdan bahsediliyor.

Hardt ve Negri'ye göre, iktidar artık doğrudan beyinleri ve bedenleri yaşama duyusundan ve yaratma arzusundan otonom bir yabancılaşma durumuna getirerek örgütleyen mekanizmayla çalışıyor. Kontrol toplumu; ortak ve gündelik

pratiklerimizi içsel olarak canlandıran normalleştirici disiplin aygıtlarının güçlendirilmesi ve genelleştirilmesi olarak tanımlanıyor. Disiplinin aksine bu kontrol mekanizması esnek ve değişken ağlar yoluyla toplumsal kurumların yapılaşmış alanı dışına da uzanıyor. Biyo-iktidar toplumsal hayatı, onu izleyerek, özümleyerek ve yeniden eklemleyerek, içten düzenleyen bir iktidar biçimidir. İktidar bütün nüfusun hayatı üzerinde etkili bir komutayı, ancak her bireyin kendine göre benimseyip yeniden canlandığı bütünsel, hayati bir işlev haline geldiğinde başarabilir. Bu iktidarın en önemli işlevi hayatı bütün yönleriyle kuşatmasıdır ve asli görevi de hayatı yönetmektir. Biyo-iktidarda, iktidardakiler için asıl mesele bizatihi hayatın üretimi ve yeniden üretimidir (Hardt; Negri, 2003: 47-48). Biyo-politik bağlam, yalnızca itaatle itaatsizlik ya da biçimsel politik katılımı ret değil; tüm hayat ve ölüm, servet ve yoksulluk, üretim ve toplumsal yeniden üretim vb. alternatifleriyle birlikte iktidarın sunulduğu yerdir (Hardt; Negri, 2003: 51)

Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişte yeni bir iktidar paradigması toplumu biyo-iktidar alanı olarak görüyor. Yaşanmakta olan geçişte, tüm toplumsal güçler giderek daha fazla karşılıklı olarak birbirini içeriyorlar. Disiplin toplumunda biyo-politik teknolojilerin etkileri kontrol toplumuna göre daha kısımlıdır. Kontrol toplumunda iktidar bütünüyle biyo-politik hale gelir. Bütün toplumsal bünye iktidar mekanizması tarafından tasarlanır. Toplumsal yapı ve gelişme süreçlerinin kılcal damarlarına kadar erişen bir iktidar altında toplum tek bir bünye haline geliyor. Böylece iktidar insanların bilincinin ve bedenlerinin derinliklerine işleyen bir kontrol mekanizması olarak kendini gösteriyor. İktidar aynı zamanda tüm toplumsal ilişkilerin kontrolünü de ele geçirmiş oluyor.

1.1.1. Hegemonya ve İmparatorluk

Hegemonya ile imparatorluk kavramlarının üzerinde herkesin mutabık kaldığı net tanımlar bulunmuyor. Kimi zaman hemen hemen aynı anlamda kullanılırken kimi zaman da tamamen farklı anlamlarda kullanılırlar. Bir düşünürün imparatorluk olarak değerlendirdiği bir siyasal örgütlenme başkası tarafından hegemonik güç olarak nitelendiriliyor. Bazı düşünürler aynı anlamda kullansa da hegemonya ve

imparatorluk kavramları temelde farklı anlamlar çağrıştırır. Aralarındaki farklılık bazen azalsa da birbirinden ayrı değerlendirilmelidir.

Roma kökenli bir kavram olan imparatorluk; üst otorite, mutlak güç ve hâkimiyeti ifade eder. Genellikle birçok halkın ve ülkenin bir tek idare altında toplandığı yönetimdir. Birçok halkın tek yönetici altında birleşmesi en önemli ayırt edici özelliğidir. Kavram genellikle bir ulus tarafından diğerlerinin dışsal etkinliğinin düzenlenmesi ve tabi devletlerin içsel etkinliğinin minimize edilmesi anlamına gelecek şekilde kullanılıyor (Agnew, 2005: 21). İmparatorluk örgütlenmede ve askeri güç kullanımında gerçek bir tekel anlamındadır. Aynı zamanda ticaret üzerinde hâkimiyet, adaletin yönetimi ve tanımı üzerinde doğrudan kontrol manasındadır (Ferguson, 2003). İmparatorluklar her zaman çok etnikli ve çok dinli bir yapı arz etmiştir. Çok geniş coğrafyaları kapsayan çoklu yapının tek bir siyasal üniteye birleşmesi söz konusudur. İmparatorluk mutlak bir üstünlüğe ve dolayısıyla mutlak bir güce tekabül eder.

Hegemonya ve imparatorluk arasındaki ayrım gücün iki boyutu arasındaki farklılıktan kaynaklanıyor. Bunlar gücün sert veya yumuşak türden olması ve gücün coğrafi olarak güçlü veya zayıf biçimde düzenlenmesidir. Sert güç (**hard power**) askeri zorlamayı ve yumuşak güç (**soft power**) kültürel değerler, zevkler ve tercihleri ifade eder. Gücün coğrafi olarak düzenlenmesi ise güçlü teritoryal ve aşırı dağılma arasında değişim gösteriyor (Andrew, 2005: 20-22). Aşağıdaki tabloda gücün niteliğine göre hegemonya ve imparatorluk arasındaki ayrım görülüyor:

Tablo 1. 2: Hegemonya ve İmparatorluk Kategorileri

Gücün Bölgesel Yoğunlaşması	Güç Tipleri	
	Sert	Yumuşak
Güçlü	Klasik İmparatorluk	Hegemonya
Zayıf	Neo-İmparatorluk	Liderlik

Kaynak: Agnew (2005), Hegemony: The New Shape of Global Power, Temple Univ. Press, s:22

İmparatorluklar büyük devlet olmanın ötesindedir. Devletler, diğer devletlerle birlikte kurdukları ve tek başına belirleyemedikleri bir düzene bağlıdır. Buna karşın imparatorluklar, son kertede kendilerine tabi olan, daimi bir tehdit olarak gördükleri kaosa karşı savunmak zorunda oldukları bir düzenin yaratıcısı ve garantörü olarak ortaya çıkarlar (Münkler, 2009: 10). İmparatorluklar biricik ve eşsiz olmakta ısrar

etme özelliğine sahipken devletler kendileriyle az çok eş yapıların varlığını kabul ederler. Büyük güçler, hegemonyaları sarsabilir; ancak imparatorluklara kolay kolay meydan okuyamaz. İmparatorluklar, kendi dünyalarında kendilerine yakın güce sahip diğer aktörlerle rekabete girmez.

Hegemonya, yasal olarak eşit haklara sahip siyasi aktörlerden oluşan bir grup içerisindeki üstünlüktür. Buna karşın imparatorluklarda yasal eşitlik ortadan kalkar ve daha zayıf devletler manda ya da uydu devlet konumuna düşer. Bunlar, merkeze karşı az çok görülebilir bir bağımlılık içindedirler (Münkler, 2009: 21). İmparatorluklar biricik ve eşsiz olduklarını iddia ettiklerinden kendi dünyalarında denk bir siyasal örgütlenme kabul etmezler. Hegemonyalar başka siyasal örgütlenmelerin varlığını tanırlar. İmparatorluk mutlak üstünlüğe dayanırken hegemonyada göreceli bir üstünlük söz konusudur.

Başka güçler hegemonyaları sarsabilirler ama imparatorluklara kolay kolay meydan okuyamazlar, bu nedenle de imparatorluklar daha dayanaklıdır. İmparatorluklar kendi “dünya”larında aşağı yukarı eşit güçteki aktörlerle rekabete girmez. Küçük güçler en fazla ikincilik, üçüncülük, hatta dördüncülük için yarışır. Emperyal merkez aynı zamanda hakemlik görevini de üstlenip rekabetin savaşa dönüşmemesine dikkat eder. Dolayısıyla hegemonyanın hüküm sürdüğü yerlerde daha çok çatışma görülürken, emperyal bölgelerde göreceli olarak barış daha çok hâkimdir. Elbette bu, emperyal düzenlerde temelde askeri şiddete başvurulmadığı anlamına gelmez; emperyal düzenlerde anti-emperyal kurtuluş savaşları gerçekleşebilir. Bunlar büyük hegemonya savaşlarından genellikle daha uzun sürer. Fakat hegemonya savaşları çok daha şiddetlidir ve çok kısa zamanda büyük kayıplara yol açabilir. Anti-emperyal kurtuluş savaşları emperyal düzeni bir bütün olarak sorgularken, hegemonya savaşları düzeni daha ziyade sağlamlaştırır. Zira burada mesele, mevcut hegemon gücün diğeriyle yer değiştirmesidir; fakat düzen modeli çatışan tüm taraflarca kabul görür. İmparatorluk ile hegemonya, savaşın işlevinin farklı olmasıyla da birbirinden ayrılır (Münkler, 2009: 71-72). İmparatorluklar genel olarak kendilerine yakın güçte herhangi bir başka güç bulunmadığından uzun bir süre varlıklarını devam ettirebilirler. Hegemonyalar ise göreceli olarak daha geçici olgulardır. Sistemde hegemonyalara yakın güçte başka aktörler de bulunduğundan

daha istikrarsız ve kısa ömürlüdürler. Hegemonyalar aşağı yukarı denk güçlerle rekabet ettiğinden daha yıkıcı savaflara girmek zorunda kalırlar. İmparatorluklarda savaflar genelde asimetrik güçlerle olmakta ve bu yüzden göreceli olarak daha az yıkıcıdır. Hegemonya savaflarında oyuncular değişse de oyunun kuralları değişmeden aynı kalır. Anti-empyral savaflarda ise imparatorluklar temelde bir dünya düzeni kurma arayışında olduklarından topyekûn düzene yönelik bir meydan okuma yaşanır.

İmparatorluklar ile devletler ve hegemon güçler arasındaki bir fark da, devletler ve hegemonyalar zamana göre hareket ettiklerini düşünürken, imparatorluklar zamanın gidişatına yön verdiği iddiasındadır. Bunun en güçlü ifadesi empyral misyona yüklenen kutsallıktır (Münkler, 2009: 143). Kültürel hegemonya bağlamında imparatorluklar göreceli olarak daha baskındır. Hegemonyalar daha kısa süreli olduğundan ve güçleri daha nispi olduğundan kendi dünya görüşleri de buna bağlı olarak daha sınırlı bir etki alanına sahiptir. İmparatorluklar dünya görüşleri bağlamında da eşsiz ve biricik olma iddiasındadırlar. Hegemonya kendisiyle hemen hemen aynı ağırlığa sahip güçler içinde bir önder olduğundan kültürel olarak da ancak sınırlı bir örneklik teşkil edebilir.

Dünya sistemi kuramcıları imparatorluk yerine dünya-imparatorluk kavramını tercih ederler. Dünya-imparatorluk ile tüm dünya-sistemde tek bir siyasi otoritenin bulunduğu bir yapı kastediliyor. Bir dünya-ekonominin ise kendine özgü yapısını oluşturan tek bir işbölümü, tek bir devletler arası sistem içinde olsa da birden fazla devlet yapısının var olması; tek bir jeokültür içinde olsa da birden fazla kültürün varlığı, kapitalist sistemin ihtiyaçlarıyla bir ahenk oluşturuyor. Öte yandan bir dünya-imparatorluğu, sınırsız sermaye birikiminin önceliğini ihlal etme yeteneğine sahip bir siyasi yapıya sahip olması dolayısıyla, kapitalizmi boğar (Wallerstein, 2011b: 106-108). Dünya sistemi kuramcılarına göre, son beş yüzyılda kapitalist sistem içinde bir dünya-imparatorluk yaratmaya yönelik ciddi girişimler olsa da hepsi yenildi ve hiçbirisi hedefine ulaşmayı başaramadı. Öte yandan üç güç görece kısa dönemler için bile olsa hegemonya kurmayı başardı. İlki, 17. yüzyılın ortalarında Birleşik Eyaletler'di. İkincisi, 19. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık'tı. Üçüncüsü, 20. yüzyılın ortalarında Birleşik Devletler'di. Kapitalist dünya sistemi, sermaye

birikimine büyük olanaklar sağladığı için hegemonyalara fırsat veriyor. Fakat dünya-imparatorlukları nihayetinde sermaye birikimi önceliğini göz ardı etme potansiyeline sahip olduklarından kapitalist sistem bunlara müsaade etmiyor.

Arrighi'ye göre, kapitalizm ve teritoryalite, devlet kurma stratejilerinde birbirlerinin alternatifini oluşturuyor. Teritoryal stratejide devlet kurma ve savaş yapmanın amacı, toprak ve nüfus üzerinde denetimin ele geçirilmesi ve aracı değişken sermaye üzerinde kontrolü elde edilmesidir. Kapitalist stratejide ise amaçlar ve araçlar arasındaki ilişki tamamen tersine dönmüştür. Kapitalist stratejide amaç değişken sermaye üzerinde denetimin sağlanması, araç ise toprak ve nüfus üzerinde kontrolün ele geçirilmesidir (Arrighi, 2000: 63). Dünya-imparatorluklarında genel olarak geçerli olan mantık teritoryal stratejiyle benzerlik taşımıştır. Hegemonyalar ise kapitalist stratejiyle daha uygun yapılardır. İmparatorluklar doğrudan toprak ve nüfus kontrolünü amaçlarken hegemonyalar doğrudan bir kontrol arayışında olmazlar. Hegemonyalar için temel öncelik sermaye birikimi iken imparatorluklar için bu ancak bir araçtır.

1.2. Realist Yaklaşımlar Açısından Hegemonya

Realist teorisyenler hegemonya kavramını geleneksel olarak uluslararası sistemde güçler arası eşitsizlik durumunu ifade etmek için kullanıyor. Uluslararası sistemde otorite olarak tüm devletler eşit ve dolayısıyla uluslararası sistem anarşik bir yapıdadır. Fakat güç bakımından uluslararası sistem hiyerarşik bir yapı arz eder. Böyle bir sistemde bir devlet o kadar güçlü olur ki uluslararası sisteme liderlik etme veya bu sistemde hakim olma durumuna gelir.

Hegemonya kavramı realizmde genelde büyük güçlerin yükselişi, düşüşü ile belirli bir tarihsel dönemde küresel ilişkilere nasıl hakim olduklarını açıklamak için kullanılmıştır. Kavram, özellikle askeri çerçevede büyük bir gücün sahip olduğu üstünlüğü ima eder. Aynı zamanda büyük bir gücün dünyanın geri kalan kısmına bir dizi kuralı ve düzenlemeyi dayatmasını, böylece büyük bir gücün uluslararası sistemde istikrar yaratmasını sağlayan materyal güçlerle tanımlanan bir tahakküm ilişkisi anlamında kullanılıyor. Realist hegemonya kavramının merkezinde, bir ulus devletin hegemon olarak ortaya çıkması ve uluslararası sistemdeki hâkimiyetinin

yerleşmesi, böylece sistemin istikrarının ana kaynağı olması yer alır. Bu bağlamda hegemonun düşüşü sistemin istikrarsızlığının önkoşuludur (Keyman, 2000: 159). Realist kuramcılar, devlet eksenli bir hegemonya kavramsallaştırması yapmıştır. Hegemonya bir devletin özellikle de askeri ve siyasi güç unsurlarındaki göreceli üstünlüğü sonucu ortaya çıkar. Realistlere göre uluslararası sistem anarşik bir yapı arz ettiğinden böyle bir sistemde düzeni sağlayacak merkezi bir otorite bulunmadığı takdirde kaos ve karmaşa söz konusudur. Kaos ve karmaşadan kaçınmak için güçlü bir hegemonun düzeni oluşturması ve sürdürmesine her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

Neorealizmin önemli bir ismi olan John Mearsheimer'e göre hegemon devlet, sistemdeki diğer devletler üzerinde tahakküm kuran devlettir. Diğer devletlerin hiçbiri ona karşı duracak askeri bir güce sahip değildir. Sonuç olarak; hegemon sistemdeki tek büyük güçtür. Bununla birlikte sistemde bir devletin diğerlerinden daha güçlü olması o devletin hegemon olması için yeterli değildir. Çünkü hegemon, diğer büyük güçlerce belirlenir. Hegemonya diğer bütün devletlere baskın gelecek kadar güçlü olmayı gerektirir. Diğer herhangi bir devletin ona savaş açabilecek askeri kaynaklara sahip olmaması temel bir önkoşuldur. Özünde, hegemon sistemdeki tek büyük güçtür. Hegemon esasen diğer büyük güçlerden daha güçlü olan devlet demek değildir. Çünkü böyle bir devlet tanım olarak diğer büyük güçlerle karşı karşıya olacaktır (Mearsheimer, 2001: 40). Realist hegemonya yaklaşımı özellikle askeri ve siyasi güç alanlarında baskın olmayı gerektiriyor. Hegemonik güç bu askeri ve siyasi üstünlüğüne dayanarak uluslararası sistemin temel kural ve düzenlemelerini belirliyor. Böylece hegemonya, maddi güçlere dayanarak uluslararası sistemde istikrar yaratılmasını sağlayan bir tahakküm ilişkisi anlamında kavramsallaştırılıyor. Realist hegemonya teorisine göre düzen, gücün tek bir devlette toplanmasının sonucu olarak ortaya çıkar. Hegemonik gücün düşüşü, düzenin bozulması anlamına gelir. Hegemonik güç hammadde, sermaye ve piyasanın kontrolüne sahip olmalıdır.

Mearsheimer hegemonyayı, global hegemonya ve bölgesel hegemonya olmak üzere ikiye ayırır. Global hegemonya, dünya üzerinde egemenlik kurarken, bölgesel hegemonya sadece belli bir bölgeyi egemenliği altına alır. Açık bir nükleer üstünlük

elde etmeden bir devletin global hegemonyayı elde etmesi oldukça zordur. Dünya hakimiyetine en önemli engel dünya okyanusları çapında rakip güçlerin toprakları üzerine güç uygulanmasının zorluğudur. Bölgesel hegemon olan bir devlet diğer büyük güçlerin kendi bölgesinde başarı elde etmesini önlemeye çalışır. Diğer bir ifadeyle bölgesel hegemon kendisine bir ortak istemez. Büyük bir güç için ideal durum, dünyadaki tek bölgesel hegemon olmasıdır (Mearsheimer, 2001: 40-41). Mearsheimer buradan hareketle, ABD'nin, batı bölgesinde egemenlik kurmuş bölgesel bir hegemon olduğunu savunuyor. Hegemonyanın temel amacı, dünya üzerinde kendi bölgesinde hegemonyasını inşa ederken, rakip bir büyük gücün başka bir bölgede hakimiyet kurmasını önlemektir. Büyük bir güç kendi bölgesinde tek hegemonik güç olmalı, diğer bölgelerde ise herhangi bir hegemonyanın kurulmasına müsaade etmemelidir. Bir gücün global anlamda hakimiyet kurması zor olduğundan rakip güçlerin herhangi bir bölgede hakimiyet kurmasını engelleyerek hegemonik güç konumu sürdürülebilir.

Neorealizmin bir diğer önemli ismi Robert Gilpin'e göre hegemon, güçlü bir devletin daha az güçlü devletleri kontrol etmesi veya bunlar üzerinde hâkimiyet kurmasıdır (Gilpin, 1999: 29). Hegemon; diğer ekonomiler üzerinde finansal sermayenin, belirli teknolojilerin ve doğal kaynakların kontrolü yoluyla liderlik kurabileceği araçlarla donatılmıştır (Gilpin, 2011: 100). Hegemonya bir devletin maddi güç kaynaklarındaki üstünlüğüne dayanarak diğer devletler üzerinde tahakküm kurmasıdır. Hegemonya devletler arası güç hiyerarşisinin sonucu olarak en güçlü devletin diğerlerini kontrol etmesidir. Gilpin, diğer realistler gibi hegemonyanın oluşumunda askeri ve siyasi güce daha fazla önem vermesi yanında ekonomik gücün önemini de vurguluyor.

Gilpin'e göre hegemonun ekonomik gücünün temeli, esnekliği ve devingenliğidir. Uzun vadede ekonomik güç, ne belirli tekellerin veya teknolojilerin sahipliği ne de ekonomik açıdan kendi kendine yetebilme olacaktır. Ekonominin kendi kendini dönüştürme kapasitesi ve küresel ekonomik çevrede meydana gelen değişimlere cevap verme yeteneği ekonomik gücü temsil edecektir (Gilpin, 2011: 102). Hegemonik gücü ve bu gücün ne kadar süreceğini belirleyen temel şey esneklik

ve uyum sağlama kapasitesidir. Yaşanan değişimleri uyum sağlayabilecek esnekliği gösteremeyen güçler üstünlüklerini yitirirler.

Karşılaştırmalı üstünlükte meydana gelen köklü değişikliğe ve ekonomik faaliyetlerin küresel ölçekte yeniden mevzilenmelerine yönelik uyum sağlama problemi oldukça karmaşıktır. Korumacılığın amacı bu tür değişikliklere verilmesi gereken yanıtı ertelemek iken, uyarılama sürecinin amacı, bir toplumun ekonomik temelini, artık rekabetçi üstünlüğünü kaybetmiş sanayiden bu üstünlüğe sahip olana doğru dönüştürmektir (Gilpin, 2011: 463). Uluslararası ticaret alanında kendilerine güvenen ülkeler liberal politikalardan yana iken yeteri kadar gelişmemiş ekonomik bir yapıya sahip olan ülkeler ise merkantilist politikalara yönelirler.

Büyük bir güç tarafından yönetme hakkının meşruluğu üç faktöre dayanıyor: İlk olarak, son hegemonik savaşta zafer kazanmış olmayı gerektiriyor. Bu zafer, kendi iradesini diğerleri üzerinde etkin kılabilmesine olanak sağlar. Uluslararası statükoyu tanımlayan anlaşmalar ve kurulu düzenin temel metinleri bu gerçeği yansıtırlar. İkincisi, başat güçlerin yönetimi; kazançlı ekonomik düzen ve uluslararası güvenlik benzeri belirli kamu malları sağlamasından dolayı, çoğunlukla kabul edilir. Üçüncüsü, başat güçlerin durumu, bir dizi devlet tarafından ideolojik, dinsel veya diğer ortak değerler yoluyla desteklenir (Gilpin, 1999: 34). Gilpin hegemonik bir savaşın uluslararası düzende kimin hakim olacağını belirlediğini savunuyor. Hegemonik savaş kazanmış olmanın sağladığı meşruiyetle lider ülke uluslararası düzeni belirleyecek kuralları düzenleyebilecek konuma gelir. Hegemonya aynı zamanda müttefiklere de fayda sağlayan yeni bir ekonomik düzenin inşası anlamına geliyor. Bunun yanında kültürel ve ideolojik bir temeli de bulunuyor. Gilpin hegemonyanın oluşumunda iktisadi ve kültürel unsurlara yaptığı vurgu ile klasik realist kuramcılardan kısmen de olsa farklılaşıyor.

“*Dünya Politikasında Uzun Döngüler*” adlı çalışmasında George Modelski, dünya gücü olarak adlandırdığı hegemonik gücü, global politik sisteme liderlik eden aktör olarak tanımlıyor. Hegemonik güç global askeri ölçekte üstünlüğü elde eden devlettir. Bu askeri üstünlük sadece bütün bölgesel düzeylerde değil global düzeyde de tekel olma durumudur (Modelski, 1987: 10). Bir devlet bir dönemin yükselen

teknolojik yenileşme, ekonomik büyüme ve askeri güç dalgasını yakalayarak hükmeder. Bu hükümler güçlü devlet siyasi, ekonomik ve teknolojik yenilikleri dağıttıkça dünya lideri haline gelir (Ikenberry and Doyle, 2015: 279). Modeldeki hegemonya kavramından ziyade dünya liderliği kavramını kullanmayı tercih ediyor. Başta askeri alanda olmak üzere diğer maddi alanlarda da global ölçekte üstünlüğün ele geçirilmesiyle dünya liderliği pozisyonu elde edilebilir. Bu da genellikle bir hegemonik savaş veya dünya savaşı sonrasına denk gelir.

Realist kuramcıların hegemonya kavramsallaştırmaları iki teori çerçevesinde şekilleniyor: Bunlardan biri yeni yükselen güçlerin sistemde istikrarsızlığa ve savaşa yol açtığını analiz eden “hegemonik savaş teorisi”dir. Diğerisi ise anarşik devletler arası sistemin istikrar için genel bir düzenleyiciye ihtiyaç duyduğu varsayımına dayanan “hegemonik istikrar teorisi”dir. Her iki teori de temelde istikrar ve düzene odaklanmıştır.

1.2.1. Hegemonik Savaş Teorisi

Realist kuramcılara göre uluslararası düzen devletlerin temel maddi güçlerinin dağılımının bir yansımasıdır. Zamanla güç dağılımının değişmesi sistemde çatışmalara ve kırılmalara sebebiyet veriyor. Hegemonik savaş ile sistem yeni güç dağılımını yansıtan yeni bir düzene doğru evriliyor. Savaş tarafından belirlenen güç dengesinde, yükselen hegemonik devlet, yeni dünya düzeninin koşullarını belirliyor. Hegemonik savaşlar, uluslararası sistemin genel yapısının mevzu bahis olduğu savaşlardır.

Uluslararası sistemin dinamikleri, devletler arasındaki güç gelişimi farklılığı tarafından belirlenir. Devletler arası eşit olmayan güç gelişiminin uluslararası ilişkileri yönlendirmesi fikri hegemonik savaş teorisi olarak tanımlanıyor (Gilpin, 2013: 423). Yeni güçlerin yükselişi uluslararası sistemde istikrarsızlığa neden olur. Mevcut dünya düzeni ile güç dengesi arasında bir çatallaşma meydana geldiği durumlarda sistem krizinin yaşandığı söylenebilir. Uluslararası sistem krizinin çözülmesinin ana mekanizması hegemonik savaştır. Hegemonik savaş hangi devlet veya devletlerin sisteme hakim olacağı ve sistemi yöneteceğini belirler. Böyle bir hegemonik mücadeleden sonra sağlanan barış politik, teritoryal ve diğer temel

alanlarda yeni bir düzen kurulması anlamına geliyor. Yeni güçlerin yükselişi ile başlayan değişim döngüsü hegemonik savaşta tamamlanır. Barışın tesisi sistemde yeni bir güç dağılımını yansıtan yeni bir statüko ve denge yaratır (Gilpin, 1999:15). Uluslararası sistem devletler arasındaki güç eşitsizliklerinin bir yansımasıdır. Devletlerin büyüme oranlarının farklılığı, birikimli olarak, sistemde var olan güç dağılımındaki dengeyi belli bir süre sonra aşındırmaya başlar. Yeni güç dağılımındaki dengeyi yansıtan yeni uluslararası sistem ancak hegemonik bir savaş sonrasında tesis edilebiliyor. Uluslararası düzen cari güç dengesinin bir ürünü olduğundan, güç hiyerarşisinde meydana gelen değişimler sistem içerisinde krize neden olur. Yükselmekte olan güç veya güçler kendi lehlerine dünya düzenini değiştirmeye heveslenirken hegemonik güç kendi aleyhine olabilecek herhangi bir değişikliğe fırsat vermemeye çalışır. Hangi aktörün ne ölçüde dünya düzenini şekillendireceğini belirleyen şey, büyük aktörler arasında meydana gelen uzun vadeli hegemonya savaşlarıdır.

Ünlü Alman filozofu Hegel; savaşın tarihin ebesi olduğunu ifade eder. Diyalektik evrimi yoluna koyan şey, savaştı (Oktay, 2012: 5). Hegel'e göre savaş, tarihin evrimini sürdürebilmesinde hayati rol oynuyordu. Savaş, temel kırılma noktalarında tarihe yön veren, yaşamın kaynağı, yeni olana olanak tanıyan şey olarak görüyordu. Savaş, eski olanı ortadan kaldırarak yeni olana uygun bir zemin hazırlar. Savaşın yaratıcı bir yıkım olduğuna vurgu yapıyordu.

Charles Tilly de “*Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*” adlı çalışmasında savaşların, Avrupa tarihinin itici gücü olduğunu belirtiyor. Devlet yapısının, öncelikle, yöneticilerin savaş araçlarını ele geçirme çabasının bir yan ürünü gibi görüldüğünü ileri sürüyor. Devletler arasındaki ilişkilerin, özellikle savaş ve savaşa hazırlık aracılığıyla, bütün devlet oluşumu sürecini etkilediğini vurguluyor. Sermayenin yoğunlaşması, zorun yoğunlaşması, savaşa hazırlık ve uluslararası sistemdeki konumun sürekli değişmesi farklı devlet yapılarının oluşumuna yol açmıştır (Tilly, 2001: 39). Uzun dönemde, savaş ve savaş hazırlığı, öteki faaliyetlerden daha fazla, Avrupa devletlerinin ana bileşenlerini oluşturmuştu (Tilly, 2001: 62). Ulus devletlerin zoru örgütlenme başarıları, onları şehir devletlerine ve imparatorluklara karşı başarılı kılmıştı. Savaşlar dolayısıyla İS 900’lü yıllarda

Avrupa’da bini aşan siyasi örgütlenmelerin sayısı, yirminci yüzyılda otuz küsura kadar gerilemişti.

William H. McNeil “*Dünya Tarihi*” kitabında, siyasi erkin az sayıda sayılabilecek merkezde odaklaşıp yerleşmesi, askerlik teknolojisinde gerçekleştirilen gelişmelerin ürünü olduğunu ileri sürüyor. Silahlar karmaşıktıkça, örgütlü şiddete başvurma olanakları yerel soylular için hemen hemen yok olmuş ve evrensel yetkeler için altından kalkılamayacak kadar karmaşık bir iş durumuna gelmişti (McNeil, 2004: 480). Kent devletleri ve geleneksel imparatorluklar karmaşık hale gelen savaş teknolojisi ile başa çıkamadıklarından yerlerini ulus-devletlere bırakmak zorunda kalmışlardı.

Dünya tarihi boyunca zor araçları ile siyasal örgütlenmeler arasında bir ilişki olduğu görülüyor. Savaş araçlarının son derece pahalıya çıkması, askeri üstünlüğün çok küçük bir seçkinler topluluğunun eline geçmesine neden oluyordu (McNeil, 2004: 84). Savaş araçlarına erişimin kolaylığı ve maliyetinin düşüklüğü hiyerarşik askeri dengeyi kökten değiştiriyordu. Sayı çokluğu savaş alanlarında söz sahibi olmaya başlıyordu (McNeil, 2004: 88). Fakat böyle bir gelişme siyasal alanda son derece kararsız örgütlenmelere yol açıyordu (McNeil, 2004: 92). Savaş araçlarına erişimin yaygınlığı ve bu araçların maliyetinin düşük olması savaşı demokratikleştiriyordu (McNeil, 2004: 104). Zor araçlarına erişebilme olanakları kısıtlı olduğunda yani sınırlı sayıda kişi veya grubun erişimine açık olduğunda siyasal örgütlenmeler daha hiyerarşik bir yapı arz etmiş ve genel olarak daha istikrarlı siyasal örgütlenmeler ortaya çıkmıştı. Zor araçlarına erişebilme olanakları kolaylaştıkça karar alma mekanizmaları daha demokratikleşmiş ve genel olarak uluslararası sistem daha istikrarsız olmuştu. Bunun aksine savaş araçlarına erişim kısıtlı ve maliyetler yüksek olduğunda ise karar alma mekanizmaları hiyerarşikleşmiş ve göreceli olarak daha istikrarlı uluslararası sistemler ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla savaş araçlarına erişim olanakları ile uluslararası sisteminin istikrarı ve dünya düzeni arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Her ne kadar realist kuramcılar arasında yer almasa da Michel Foucault da savaşın dünya düzeni için merkezi rolüne vurgu yapıyor. Foucault’ya göre siyaset,

başka araçlarla sürdürülen savaştır. Diğer bir deyişle Foucault, siyasetin, savaşta ortaya çıkan güç dengesizliğinin onaylanması ve sürdürülmesi olduğunu söylüyor (Foucault, 2005: 98). O, Clausewitz'in "Savaş, siyasetin başka araçlarla gerçekleştirilmesidir." aforizmasını tersine çeviriyor (Clausewitz, 2008: 45). Mevcut siyaset veya düzen savaş sonrasında ortaya çıkan durumun devam ettirilmesinden ibarettir. Var olan uluslararası düzenin temel belirleyicisi en son yapılan büyük savaşlardır. Siyasetin sınırlarını belirleyen, savaş sonrası ortaya çıkan denge veya dengesizliktir. Uluslararası sistemde temel bir değişiklik ancak savaş yoluyla olanaklı olabilmektedir. Gerek ulusal siyaset gerekse de uluslararası siyaset temelde savaşın ortaya çıkardığı dengesizliğin meşru kılınması ve devam ettirilmesi üzerine kuruludur.

Uluslararası sistemin yapısı veya devletler arasındaki güç dağılımı istikrarlı ya da istikrarsız olabilir. Değişiklerin, baskın devletlerin hayati çıkarlarını tehdit etmeden, dolayısıyla aralarında bir savaşa yol açmadan meydana gelebildikleri sistemler istikrarlıdır. Bu tür istikrarlı bir sistem, açık bir güç hiyerarşisine ve tartışmasız baskın veya hegemonik bir güce sahiptir. Ekonomik, teknolojik ve diğer değişikliklerin uluslararası hiyerarşiyi sarsacağı ve hegemonik devletin zayıflayacağı sistemler ise istikrarsızdır. Bu durumda istenmeyen olaylar ve diplomatik krizler hegemonik savaşı hızlandırabiliyor. Bu tür bir savaşın sonucunda yeni bir uluslararası yapı ortaya çıkmaktadır. Hegemonik savaş teorisinin kısa özetinde üç öneri saklıdır: İlkin; siyasi, stratejik ve ekonomik işlerdeki esaslı değişikliklerin sebep olduğu hegemonik savaş diğer savaş kategorilerinde farklıdır. İkincisi; tekil devletler arasındaki ilişkiler bir sistem olarak düşünülebilir. Devletlerin davranışları büyük oranda stratejik etkileşimleri tarafından belirlenir. Üçüncüsü; hegemonik savaş, uluslararası sistemin yapısını tehdit eder ve değiştirir. Bu savaşta mevzubahis olan sistemdeki devletler arasındaki ilişkiler ve güç hiyerarşisidir (Gilpin, 2013: 424). Uzun vadeli askeri, siyasi ve ekonomik değişimlerin güç hiyerarşisini değiştirmesi sonucu meydana gelen hegemonik savaşlar, hem kapsam hem de sonuçları yönünden diğer savaşlardan önemli ölçüde farklılaşıyorlar. Hegemonik savaşlar, dünya düzenini yeniden yapılandıracak şekilde sonuçlanan, büyük güçler arasında yapılan uzun vadeli savaşlardır. Küçük güçler arasındaki veya sistemdeki

güç hiyerarşisini ciddi anlamda tehdit etmeyen savaşlar, bu kategorinin dışındadır. Değişimler büyük devletlerin hayati çıkarlarını zedelemeyecek ve dolayısıyla onlar arasında bir savaşa yol açmayacak ölçüde ise istikrarlı bir sistemden bahsedilebilir. Bunun tersine güç hiyerarşisini altüst edecek ölçüde değişimler meydana gelmişse artık istikrarsız bir sistem söz konusudur. Büyük güçler arasındaki ilişkiler büyük oranda güç dengesinin bir yansımasıdır. Sadece savaşlar bozulan bir güç dengesini yeni bir dengeye dönüştürebilir. Hegemonik savaşlarda çatışmadaki taraflar baştan itibaren bunu amaçlamasalar dahi, söz konusu olan dünya düzeni ve güç dengesidir.

Dünya siyasetini anlamada uzun döngüsel bir bakış açısını savunan George Modelski'ye göre, büyük savaşlar ve liderlik arasında önemli bir bağlantı bulunuyor (Modelski, 1987: 1). Dünya politik sisteminde üstünlük ancak global bir savaşın sonunda oluşur. Dünya gücü büyük güçler arasında yapılan uzun bir savaştan sonra global liderlik pozisyonuna yükselebilir (Modelski, 1987: 10). Global bir savaş, global politik sistemin liderliği pozisyonunu dolduracak bir karardır. Başarılı bir dünya liderinin ortaya çıkış anıdır (Modelski, 1987: 36). Global savaşlar yaklaşık bir kuşak süren global kapsamlı ve katılımlı savaşlardır. Dünya politik sistemindeki krizlerin sonucu olarak gerçekleşirler. Büyük güçler arasında yaşanan rekabetin ve meşru bir dünya liderliğinin olmamasının sistemde yarattığı istikrarsızlıktan kaynaklanır. Her global savaş küresel sistemde yeni bir liderlik yapısı üreten bir karardır (Modelski, 1987: 44-46). Modelski hegemonya yerine dünya gücü ve dünya liderliği kavramlarını tercih ediyor. Dünya tarihi büyük güçlerin yükseliş ve düşüşlerinin olduğu uzun döngülerden oluşuyor. Her döngünün temel kırılma noktasında bir global savaş yaşanmıştır. Bu savaş neticesinde yeni global liderlik ortaya çıkmıştır. Global liderin katkısıyla savaş sonrası dönem, yeni bir düzenin tesis edildiği göreceli barış dönemi olmuştur.

Büyük güçlerden herhangi birinin zaferi ya da bir başka büyük gücün çökmesi, çoğu kez silahlı kuvvetlerin uzun sürelerle yaptığı savaşların sonucu olmuştur (Kennedy, 2002: 13). Büyük güçler arasındaki mücadelede son kertede belirleyici olan uzun süren savaşlardır. Realist kuramcılara göre, değişimin öncül mekanizması hegemonya savaşlarıdır. Sistemdeki güç kapasiteleri ve yönetim düzenlemeleri arasındaki kopmanın yansıması olan dengesizlik yeni hegemon gücün

mecburi galibiyeti ile yeniden düzene oturtulur. Değişim döngüleri yeni liderler ve yeni yönetim sistemleri yarattığı halde sistemin temel dinamikleri aynı kalır. Devletler yeni yönetime uyum gösterirler, gerçekten öğrenmezler (Ikenberry; Doyle 2015: 279). Sistem içindeki hegemonik güç değiştiği ve yeni bir düzen kurulduğu halde sistemin temel işleyiş mantığı değişmeden kalmaya devam eder.

Gilpin'e göre, büyük veya hegemonik savaş, belirli semptomlara sahiptir ve kendini tekrar eden bir seyir izler. İlk aşama, baskın ya da hegemonik bir güçle birlikte devletlerin hiyerarşik sıralamasıyla şekillenen, görece istikrarlı bir uluslararası sistemdir. Zaman içerisinde, ikincil bir devlet orantısız olarak büyümeye başlar ve bu gelişme esnasında hegemonik bir devletle çatışma içine girer. Üstünlük yarışındaki rakiplerin mücadelesi ve onların bir araya gelen müttefikleri sistemin ikili kutuplaşmasına, önlenemez bir krize ve nihayetinde hegemonik bir savaşa yol açar. Bu çatışmanın çözülmesi, sistemdeki yeni baskın devleti ve güç hiyerarşisini belirleyecektir. Hegemonik savaş teorisinde tez; siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarları doğrultusunda uluslararası sistemi düzenleyen baskın devlettir. Antitez veya sistemdeki çelişki, genişlemesi ve uluslararası sistemi dönüştürme çabaları kendisini baskın devletle çatışmaya sürükleyen devletin artan gücüdür. Sentez, baskın devletle meydana okuyan devlet arasındaki kaçınılmaz çatışmanın sonucu oluşan yeni uluslararası sistemdir (Gilpin, 2013: 426-427). Anarşik yapıdaki uluslararası sistemde, ancak baskın bir devletin kendi çıkarları çerçevesinde sistemi düzenlemesi sonucu düzen ve istikrar sağlanabilir. Yeni bir gücün yükselmesi uluslararası sistemde karmaşaya ve dolayısıyla sistem krizine yol açıyor. Lider devlet ile yükselen güç arasında kaçınılmaz olarak bir hegemonik savaş meydana geliyor. Bu hegemonik savaş sonucu uluslararası sistemde yeni oluşacak olan güç dengesini yansıtan bir düzenin ortaya çıkmasıyla kriz çözülmüş oluyor. Savaşın sonucuna göre ortaya çıkan güç dağılımını yansıtan yeni bir uluslararası düzen kuruluyor.

Gilpin, uluslararası politik değişimleri anlamak için şöyle bir çerçeve sunuyor: Herhangi bir devlet, sistemi değiştirme girişiminin kazançlı olabileceğine inanmadığı müddetçe uluslararası sistem bir denge durumunda istikrarlıdır. Sistemin değişiminden beklenen kazanç beklenen maliyeti aştığı durumda herhangi bir devlet uluslararası sistemi değiştirme girişiminde bulunacaktır. Daha fazla değişimin

marjinal maliyeti marjinal faydasına eşitlenene kadar değiştirme arayışı devam edecektir. Daha fazla değişim maliyeti ve faydası arasındaki dengeye ulaşıldığında, statükoyu sürdürmenin ekonomik maliyetine yönelik eğilim, statükoyu desteklemenin ekonomik kapasitesinden daha hızlı bir şekilde yükselir. Eğer uluslararası sistemdeki dengesizlik çözülemezse, o zaman sistem değiştirilecektir. Gücün yeniden dağılımını yansıtan yeni bir denge kurulacaktır (Gilpin, 1999: 10-11). Uluslararası sistemde denge, devletler arası güç dağılımı tarafından sağlanıyor. Uluslararası sistemi tanımlayıp ayakta tutan ve devletlerin göreceli itibarlarını, etki alanlarını ve siyasi ilişkilerini belirleyen, devletler arasındaki güç hiyerarşisidir. Güç hiyerarşisi sistemde düzen ve istikrarın sağlanmasını ve sürdürülmesini sağlar. Güç hiyerarşisinin değişmesi devletlerin gelişme oranlarındaki farklılıktan kaynaklanıyor. Yeni bir gücün hızla gelişmesi sistemde çatışma olasılığını yükselterek istikrarsızlığa yol açar. Devletlerin savaştan bekledikleri getiri savaşın maliyetinden yüksek olduğu müddetçe devletler savaşı göze alırlar. Aynı zamanda rakiplerin savaştan daha büyük bir zararla çıkacağı ve dolayısıyla yükselişlerinin engelleneceği beklentisi de savaş ihtimalini yükseltir.

Sistemdeki değişim, öncelikle birimler arası güç dağılımındaki değişimle olur; sistemi oluşturan birimlerin veya devletlerin içinden gelir. Güç dağılımındaki değişimler devletlerin maddi kapasitelerindeki değişimden türemekte ve bu da diğer devletlerden gelecek dengeleyici ayarlamaları tetiklemektedir (Ikenberry and Doyle, 2015: 278). Devletler hegemoniye karşı denge oluşturarak bağımsızlıklarını korumaya çalıştıkça tek kutuplu sistemler erozyona uğramaya başlar ya da yükselen bir devlet sonunda lidere meydan okur (Nye and Welch, 2010: 64). Devletlerin maddi kapasitelerindeki değişimler zamanla devletler arasında bulunan güç dağılımına yönelik meydan okumaların ortaya çıkmasına yol açıyor. Aynı zamanda devletlerin hegemoniye karşı bağımsız hareket etme arzuları da uzun vadede hegemonyanın altını oyarak istikrarsızlığa neden oluyor.

Coğrafi ve demografik öğeler ile askeri, ekonomik ve teknolojik değişimler devletler arası güç farklılaşmasına neden olmaktadır (Gilpin, 2013: 428-9). Hegemonik savaşın arkasındaki siyasi ilişkilerde, ekonomik örgütlenmede ve askeri teknolojiye derin değişimler ve ilintili olarak yaşanan yurt içi karışıklıklar, hem

uluslararası hem yurt içi statükonun temelini sarsar. Güç ve sosyal ilişkilerdeki bu dönüşümler, gücün doğası ve konumunda değişimlerle sonuçlanır. Hem yerel hem uluslararası seviyede siyasi ve sosyal düzen için yeni bir temel dönüşüm arayışına neden olur (Gilpin, 2013: 432). Teori; uluslararası güç dağılımı ile askeri, ekonomik ve teknolojik ortamdaki devam eden değişimlerin temel bir dönüşüm için sistemi uygun hale getirdiğini varsayıyor. Güç ve sosyal ilişkilerdeki uzun süreli değişimler uluslararası düzen değişimlerine zemin hazırlıyor.

Sistemik dengesizliğin unsurları iki yönlüdür: Birincisi, askeri, teknolojik ve diğer gelişmeler teritoryal genişlemenin veya uluslararası sistemi değiştirmenin faydalarını arttırır. Devletlerin güçlerindeki farklı büyümeler sistemi değiştirmenin maliyetini değiştirir. Devletlerin çıkarlarındaki değişimlerin sonucu ve özellikle de devletlerin güçlerindeki farklı büyüme oranları yüzünden uluslararası sistem denge konumundan dengesizlik durumuna evrilir. Dengesizlik durumunda ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler sistemde değişim arayışında olan bir veya daha fazla devletin potansiyel faydasını yükseltir veya potansiyel maliyetleri düşürür (Gilpin, 1999: 14). İstikrarı bozan en önemli faktör askeri, ekonomik, politik ve teknolojik gelişmelerden dolayı devletlerin güçlerindeki farklı değişim oranları eğilimidir. Zamanla sistemdeki çeşitli ülkelerin güçlerindeki farklı büyüme oranları sistemdeki güç dağılımında radikal değişimlere neden olabiliyor. Askeri ve teknolojik gelişmeler bazı güçlere diğerlerinden daha fazla avantaj sağlayabiliyor. Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler bazı devletler için göreceli olarak savaşın maliyetini azaltıp kazancını arttırabiliyor. Yine coğrafi öğeler bazı dönemlerde bir devlete diğerlerinden daha fazla avantaj sağlayabiliyor. Ekonomik büyüme oranlarındaki farklılıklar birikimli olarak güç dengesindeki hiyerarşiyi bozabiliyor. Yeni güç dengesinde avantajlı olanlar uluslararası düzeni kendi lehlerine daha fazla düzenlemek için savaşı göze alabiliyorlar.

Clausewitz, gücü acımasızca kullananın, kullanmayan rakibi karşısında avantaj sağlayacağını belirtiyor (Clausewitz, 2008: 30). Rekabetin sonuçlarını ve şekillerini değiştirme aracı olarak güç kullanmanın önlenmesi için yapılacak bir şey olmadığı durumlarda, güç kullanma yeteneği, gözlenebilen güç dengesinin belirlediği gösterge haline gelme eğilimindedir. Hiçbir denge sistemi otomatik olarak işlemez.

Herhangi bir devlet tarafından hegemonyanın kovalanması diğer devletlerin karşı koymasına rağmen başarılı olabilir veya bazı nedenlerden dolayı diğer devletler karşı koymayabilir ve denge sistemi gelişir. Eğer denge durumu devletlerin bilinçli bir hedefi haline gelirse daha çok duyarlılık ve zekilikle sürecin dengelenmesi beklenebilir. Kabaca, eşit devletlerin en azından büyük çoğunluğunda, rekabet yoğunudur ve denge süreci karmaşıktır (Waltz, 2009: 203). Realistler, güç kullanımını uluslararası sistemde fark yaratabilmenin en önemli aracı olarak görüyorlar. Dolayısıyla hegemonyanın elde edilmesinde özellikle askeri gücün büyük bir önemi olduğunu vurguluyorlar. Uluslararası sistem kendi haline bırakıldığında istikrarsız olacağından ancak bir devlet güç kullanarak dengeyi sağlayabilir.

Savaşların uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucu olduğunu savunan Kenneth Waltz'a göre, pek çok savaşın doğrudan sebeplerinin saçma olduğu gerçektir. Eğer savaşları çıkaran nedenler basit anlaşmazlıklar değilse, rasyonel uzlaşılar onları ortadan kaldıramaz. Savaşların arkasında çıkarlar, tutkular ve insanların muazzam yarışları bulunur (Waltz, 2009: 227-228). Savaşların görünen sebepleri başka olsa da temelde savaşları yaratan, devletler arasındaki güç mücadelesidir. Üst bir otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde devletler kendi güvenliklerini sağlayabilmek için sürekli bir şekilde silahlanmaya giderler. Devletler arası rekabet ve bunun doğurduğu anlaşmazlıklar savaşı kaçınılmaz kılar.

Thucydides, "*Peloponness Savaşları*" adlı kitabında savaşı kaçınılmaz kılan Atina'nın yükselişi ve bunun Sparta'da yarattığı korku olduğu tezini işlemiştir (Thucydides, 2010). Hegemonik güç, üstünlük hala kendisindeyken savaşmanın, üstünlüğün el değiştirebileceği ileriki bir tarihte savaşmaktan daha iyi olduğunu düşündüğünden savaş kaçınılmazdır (Gilpin, 2013: 434). Yeni bir hegemonik adayın gücünün giderek artması ve bunun sabık hegemonik güçte endişeye yol açması hegemonik bir savaşı kaçınılmaz hale getiriyor. Teoriye göre yıpranan gücün benzer algılayış ve korkuları hegemonik geçiş dönemlerinde uluslararası sistemde karmaşaya yol açıyor. Dolayısıyla yeni bir gücün yükselişi uluslararası sistemi ister istemez istikrarsızlığa sürüklüyor.

1.2.2. Hegemonik İstikrar Teorisi

Büyük oranda siyasi realizmle yakından ilişkili olan hegemonik istikrar teorisi, modern uluslararası ekonominin yükselişini ve işleyişini, birbirini izleyen liberal hakim güçler açısından yorumluyor. Hegemonik istikrar teorisi, dünya ekonomisinin organizasyonunda ve idaresinde ulus devlet sisteminin rolüne ve uluslararası siyasi ilişkilere büyük önem verir. Hegemonik istikrar teorisinde devlet, çıkarları koruyan tek aktör olarak görülür. Uluslararası güvenlik sistemi gibi uluslararası iktisadi düzen de temelde istikrarsızdır. Kolektif veya kamusal bir mal olarak görülen uluslararası düzen, ancak bir hegemon veya lider tarafından sağlanabilir. Hegemon, tıpkı bir devletin ulusal düzeyde kamusal malları sağlaması gibi, uluslararası düzeyde kamusal malları sağlar.

Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası ilişkilerin yoğun rekabetçi doğasının kabulünden türemiştir. Realist kuramcılara göre, her şeyden önce uluslararası sistem anarşi koşullarının hakimiyetinde olduğundan, devletlerin güvenlik ve siyasi çıkarları önceliklidir. Yüksek politika olarak görülen bu çıkarlar ekonomik güçlerin faaliyet gösterdiği uluslararası çerçeveyi belirler. Modern ekonomik yaşamın bütünleşmesinde piyasanın başarısı ve gelişimi liberal hegemonik gücün sağlayacağı ideal politik çevre olmadan gerçekleşemez (Gilpin, 2011: 111-2). Hegemonik istikrar teorisine göre, liberal uluslararası iktisadi düzenin var olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için bir hegemonik güce ihtiyaç duyulur. Hegemonun varlığı sistemde istikrar ve düzene yol açar. Hegemonik güçte yaşanan aşınma uluslararası sistemde istikrarsızlığa neden olur. Açık ve liberal bir iktisadi yapının olabilmesi için güçlü bir lider ülke gereklidir.

Realist kuramcılara göre, liberal bir uluslararası rejimin mevcudiyeti için hegemonun varlığı bir zorunluluktur. Hakim liberal bir gücün yokluğunda uluslararası işbirliğini elde etmek ya da sürdürmek oldukça zorlaşacaktır ve çatışma norm halini alacaktır. Hukukun egemenliğini inşa etmek her zaman olduğu gibi büyük ticaret devletlerinin elindedir (Gilpin, 2011: 115). Anarşik uluslararası sistemde genelin uyması gereken kuralları belirleyerek düzen ve istikrarı sağlayacak olan ancak büyük bir devlettir. Hakim bir gücün yokluğunda uluslararası alanda

işbirliği ortadan kalkmakta, kaos hakim olmaktadır. Hegemonik istikrar teorisi, dünya piyasa ekonomisinin tam gelişimi için bir hegemonun ya da hâkim bir liberal gücün varlığını, her ne kadar yeterli olmasa da, gerekli bir koşul olarak görür.

Hegemonik istikrar teorisine göre, dünya ekonomisinin istikrarlı olabilmesi için tek bir düzenleyiciye ihtiyaç vardır (Kindleberger, 1973: 305). Tek bir egemen gücün varlığı halinde, sistemde dışa açık bir ekonomi ve istikrar var olacaktır. Birden fazla büyük gücün varlığı devletler arası rekabete yol açarak uluslararası alanda çatışmayı körükleyecektir. Liberal bir uluslararası ekonomi ile göreceli barışçıl ve güvenli bir uluslararası sistemin varlığı için hakim bir hegemonik güce gereksinim duyuluyor.

İlk olarak Charles Kindleberger tarafından ortaya konulan hegemonik istikrar teorisine göre; açık ve liberal bir dünya ekonomisi, hegemonik bir gücün varlığını gerektiriyor. Charles Kindleberger “*The World in Depression 1929-1939*” adlı çalışmasında, 1929’da yaşanan ekonomik bunalımının nedenini o dönemde uluslararası sisteme liderlik eden bir devletin olmamasına dayandırmıştı. Uluslararası sistemde düzenin yaratılması ve sürdürülebilmesi tek bir gücün liderliğine bağlıdır. Doğrudan hegemonya kavramından bahsetmemesine rağmen, liderlik ve sorumluluk kavramlarını kullanıyordu. Kindleberger, dünya ekonomisinin dengede olabilmesi için bir dengeleyicinin var olması gerektiğini savunuyordu. Eğer bazı ülkeler, 19. yüzyılda İngiltere’nin yaptığı gibi, onu istikrara kavuşturmazsa, dünya ekonomik sistemi istikrarsız oluyordu. 1929’da Britanya bunu yapamadı ve ABD de yapmayacaktı. Tüm ülkeler kendi ulusal özel çıkarlarını korumaya yöneldiği zaman, dünya kamu çıkarları herkesin özel çıkarıyla birlikte heba oluyor (Kindleberger, 1973: 291). Kindleberger, dünya ekonomik sistemde istikrarın sağlanması için üstün bir gücün varlığını kaçınılmaz görmüştü. Dünya ekonomisinde istikrar için genelin çıkarlarını gözetecek, bunun için sorumluluk üstlenecek lider bir güce ihtiyaç duyuluyor. Üstün bir gücün varlığı da tek başına yeterli değildir ve aynı zamanda bu gücün liderlik için istekli olması da diğer bir koşuldur. Kindleberger bir gücün nasıl hegemonya konumuna yükselmesi veya düşmesi ile ilgilenmemişti. Daha çok hegemonik bir gücün varlığının veya yokluğunun dünya ekonomisi üzerindeki etkisine odaklanmıştı. Güçlü bir hegemonun bulunduğu sistemler istikrarlıydı.

Hegemonun yokluğunda ise sistem istikrarsızlığa, kaosa ve karmaşaya sürükleniyordu.

Lider bir devletin çeşitli sorumlulukları bulunuyor. Küresel düzenin devamlılığı için kamusal bir sorumluluğa sahiptir. Bu sorumluluklar; normal mallar için bir piyasa sağlamak, sermaye akışını sağlamak, finans sistemi tıkanıldığında likidite sağlamak, kur oranlarını düzenlemek ve ulusal mali politikaları koordine etmek şeklindedir. Acil mallar için nispeten serbest bir pazarın sürdürülmesi, konjonktüre karşı uzun vadeli borç verme ve kriz durumunda iskonto kolaylıkları sağlanması, özellikle bu üç hususi alanda sorumluluk üstlenilmesinde İngiltere'nin yetersizliği ve ABD'nin gönülsüz davranması, istikrarın sağlanmasında sorunlar yaşanmasına yol açmıştı. İngiltere'nin yetersizliği ve ABD'nin isteksiz olması uluslararası ekonomik sistemin istikrarsız hale gelmesine neden olmuştu (Kindleberger, 1973: 291). 1929 bunalımını ortaya çıkaran şey İngiltere'nin küresel sorumlulukları yerine getirebilecek güçte olmayışı ve bu güce sahip olan ABD'nin ise bu sorumlulukları yerine getirmede isteksiz olmasıydı. Kindleberger'e göre, dünya ekonomisinin istikrarı, bu istikrarı temin edecek bir gücü gerektirir. Bu güç piyasada sorun teşkil eden ürünlerin piyasaya arzını üstlenmeli, düzenli sermaye akışını ve mali sistem krize girdiğinde likidite temini için indirim mekanizmaları sağlamalıdır. Bu sorumlulukları ancak bir hegemonik güç yerine getirebilir. Küçük ve orta büyüklükteki aktörlerin bu sorumlulukları yerine getirebilecek güçleri bulunmuyor. Dolayısıyla sistem güçlü bir liderin bulunduğu dönemlerde istikrarlı iken bulunmadığı dönemlerde ise krize sürükleniyor.

Uluslararası liberal ekonominin gelişiminin sağlanmasında salt hegemonun varlığı yeterli değildir. Ayrıca, hegemon kendisini liberalizmin değerlerine adanmış olmalı ya da sosyal amacı ve hegemon ülkedeki iç yerel güç dağılımı liberal bir uluslararası düzene doğru eğilim göstermelidir. Hegemonun ve diğer toplumların yerel ekonomik yapıları, devletlerin uluslararası liberal ekonomiye yönelimlerinde kuşkusuz önemli belirleyici faktörlerdir. Diğer güçlü devletlerin de piyasa ilişkilerinin büyümesinde çıkarı olmalıdır. Hegemon bu devletleri teşvik edebilir; fakat bunları açık bir dünya ekonomisinin kurallarını izleme konusunda zorlayamaz. Liberal piyasa sisteminin ortaya çıkışında ve gelişiminde hegemon, liberal ideoloji ve

ortak çıkarlar mevcut olmak zorundadır (Gilpin, 2011: 96). Liberal bir uluslararası ekonomik düzen için sadece hakim bir hegemonun varlığı yeterli değildir. Bununla birlikte hegemonun kendisini liberal değerlere bağlı hissetmesi gereklidir. Ulusal güç dağılımı da liberal bir uluslararası düzeni destekleyecek eğilimlere sahip olmalıdır. Piyasa ekonomisine liberal bir bağlılığı içermeyen hegemonya, büyük ihtimalle doğrudan tahakküme dayanan emperyal sistemlere evrilecektir. Aynı zamanda hegemon diğer büyük güçlerin desteğine de ihtiyaç duyar ve onların çıkarlarını da dikkate almak zorundadır.

Devletler arasında ticaret engellerini azaltmayı amaçlayan bir karar, bir ülkeye diğer ülkelerden daha çok fayda sağlayabilir, ama uzun vadede bu karar tüm ülkelerin yararına olacaktır. Anarşi durumunda, yine de bağıl fayda net faydadan daha önemlidir (Waltz, 2009: 192). Açık ve liberal bir uluslararası iktisadi düzen her ne kadar bazılarına daha çok fayda sağlasa bile genelin refahını arttıran bir sistem olarak görülüyor.

Teori, uluslararası rejimi yaratacak ve idare edecek bir egemen gücün yokluğunda uluslararası ekonominin istikrarsızlaşacağını ileri sürüyor. Böyle bir durumda, liberalizm ve serbest ticaret yerine ekonomik milliyetçilik güçlenecektir (Gilpin, 2011: 99-100). Hegemonik güç yeterli esneklik ve uyuma sahip olduğunu düşündükçe açık ve liberal bir iktisadi düzeni hakim kılmaya çalışacaktır. Fakat hegemonik gücü aşınmaya başladığında, yani esneklik ve uyum kapasitesini yitirmeye başladığında, korumacı politikalara yönelecektir. Liberal iktisadi düzen, yerini ulus devletlerin çıkarlarını öne çıkardıkları rekabetçi bir düzene bırakacaktır. Dolayısıyla uluslararası istikrar yavaş yavaş aşınmaya başlayacaktır.

Hegemonun sahip olduğu piyasanın göreceli genişliği, dikkate değer bir güç kaynağıdır ve ona ekonomik bir nüfuz alanı yaratır. Hegemon, dost olarak tanımladığı ülkelere piyasasını açarak ya da düşman olarak nitelendirdiklerinin piyasaya erişimini engelleyerek diğer devletler üzerinde etki kazanabilir (Gilpin, 2011: 101). Hegemonun müttefiklerine bazı ayrıcalıklar tanıması ve düşmanlarını da bunlardan mahrum etmesi uluslararası düzeni sağlayan kurallara uyulmasını teşvik

ediyor. Havuç ve sopa taktiğiyle uluslararası sistemde istikrar sağlamasına yol açıyor.

Uluslararası ekonomik açıklık ve istikrar, ancak baskın bir gücün varlığında olanaklıdır (Webb and Krasner, 1989: 183). Uluslararası rekabette hegemon gücün göreceli düşüşü ile ekonomik yeteneklerin diğer ölçütlerinin zayıflaması, bir finansal kriz ihtimalini arttıracak ya da buna benzer bir felaketin ortaya çıkışı sistemin dramatik biçimde çökmesine neden olacaktır (Gilpin, 2011: 104-105). Hegemonyanın düşüşe geçmesiyle büyük güçler arasındaki çıkar farklılıkları belirginleşiyor ve hegemonya için rekabet yoğunlaşmaya başlıyor. Sistem denge durumundan uzaklaşıyor ve yeni bir dengenin tesis edilebilmesi için yeni bir hegemonik güce ihtiyaç duyuluyor.

Yenilenmiş ekonomik istikrar, yeni bir hegemonu ve tüm tarafları bağlayan, aynı zamanda zayıflayan hegemonu da içeren, üzerinde uzlaşmış bir kurallar bütününe ya da hüküm süren ekonomik güçler arasında siyasal koordinasyonu gerektirir. Zayıflayan hegemon hakim ekonomik ve siyasi pozisyonunu yeniden ortaya koyma arayışında olabilir. Eğer bu seçeneklerden hiçbirisi gerçekleşmezse, liberal sistem çökmeye başlayacaktır. Hiçbir sonucun kaçınılmaz olmamasına rağmen teori, dünya ekonomisinin artan ekonomik çatışmalarla tanımlanacağını belirtiyor (Gilpin, 2011: 103). Hegemonik istikrar teorisi egemen bir gücün yokluğunda uluslararası ekonominin varlığını ve işlevselliğini sorguluyor. Uluslararası liberal bir ekonomik düzenin egemen bir gücün varlığı söz konusu olmadıkça büyüyemeyeceğini ve kendi gelişimine tam anlamıyla ulaşamayacağını savunuyor.

Hegemonun esas rolü, rejimlerin alışlagelen devamlılığından ziyade, kriz yönetimidir. Eğer liberal bir dünya ekonomisi varlığını koruyacaksa, hegemon sisteme yönelik tehditlere hızlı bir şekilde cevap vermek için yetenekli ve istekli olmalıdır (Gilpin, 2011: 105). Büyük güçler arası rekabetin kızışması ticari korumacılığa yol açacaktır. Uluslararası borç problemine hegemonik gücün gerekli cevabı verememesi veya vermemesi kolayca bir krizi tetikleyebilir. Kriz yönetimindeki bir başarısızlık ise liberal uluslararası düzeni tehlikeye atabilir.

Potansiyel ekonomik gücün hegemonik dağılımı açık bir ticari yapıya yol açmaktadır. Sistemin çöküşüne ya da parçalanmasına yönelik eğilim, hegemonun göreceli düşüşüyle artmaktadır. Hegemonun düşüşüyle liberal bir uluslararası rejimin korunması oldukça zorlaşacaktır (Gilpin, 2011: 118). Serbest bir piyasa ekonomisinin gelişimi için hegemonik bir gücün varlığı her ne kadar yeterli olmasa da gerekli bir koşuldur. Hegemonun yokluğunda merkantilist rekabet ve ulusal politikalar hakim olmaya başlayacaktır.

Hegemonik istikrar teorisinin iki versiyonu bulunuyor: Kamusal mallar versiyonu ve güvenlik versiyonu. Güvenlik versiyonu, devletlerin uluslararası ekonomik liberalleşme ve istikrarda ortak çıkarları olduğunu varsaymaz. Açık bir sistem herkesin refahını arttırmasına rağmen göreceli olarak bazıları daha fazla fayda sağlayabilir. Eğer göreceli kazançları büyük devletlerin güvenliğine tehdit oluşturursa uluslararası ekonomik liberalleşme kısıtlanır (Webb and Krasner, 1989: 184). Hegemon, belli bir kesim ile kendisinin güvenliğini ve politik çıkarlarını gerçekleştirecek liberal iktisadi bir sistem yaratıyor (Gökten, 2013: 37). Dolayısıyla ekonomik liberalleşme ve istikrar, ancak büyük güçlerin güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmadığı müddetçe var olabiliyor ve sürdürülebiliyor. Hegemon, liberal düzeni de kendi güvenlik çıkarlarına herhangi bir tehdit getirmeyecek şekilde dizayn ediyor.

Güç dağılımı hegemonik olduğu sürece baskın devlet kendi temel güvenlik hedeflerini tehlikeye atmaksızın ekonomik liberalleşmeyi geliştirir. Açık bir sistem hegemonun gelirini, büyümesini ve politik gücünü arttırır. Hegemonik devlet diğerlerini açık bir ticaret sistemine ikna edebilecek veya zorlayabilecek ekonomik ve askeri kapasiteye sahiptir (Webb; Krasner 1989: 184). Hegemonik istikrar teorisinin güvenlik versiyonuna göre, dünya düzeni, hegemonik bir devletin kendi güç kapasitesini diğer devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek için kullanmasıyla oluşturulur ve devam ettirilir. Bir devletin sahip olduğu ekonomik ve askeri güç üstünlüğü, diğer devletleri yönlendirebilmesine veya zorlamasına olanak sağlar. Bunun sonucunda diğer devletler hegemonik bir düzene dahil olurlar.

Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası ilişkiler alanında birtakım ortak malların varlığından bahsediyor. Açık ve liberal piyasa ekonomisinin bir ortak malı ya da kamu malını oluşturduğunu savunuyor. Diğer önemli bir ortak mal da sabit bir uluslararası para birimidir; böyle bir para birimi ticareti herkesin yararlanacağı şekilde kolaylaştırıyor. Bir üçüncü ve tartışmalı ortak mal ise, uluslararası güvenliğin sağlanmasıdır (Gilpin, 2011: 98). Uluslararası kamusal mallar ancak güçlü bir devlet tarafından sağlanabilir. Hegemonik güç dışında herhangi bir aktörün bunu karşılama gücü ve kapasitesi bulunmuyor. Fakat tek tek devletler, ortak malların devamlılığına katkı sağlasa da sağlamasa da, bunlardan yararlanırlar. Diğer devletler herhangi bir katkı sağlamasalar da bu hizmetlerden yararlanmada dışlanamazlar.

Hegemonik istikrar teorisinin “kolektif mallar” yaklaşımı, tarihçi ve iktisatçı olan Charles Kindleberger’e dayanır. Kindleberger’e göre, dünya ekonomisinin istikrarı, bu istikrarı temin edecek bir güce ihtiyaç duymaktadır. Bu güç piyasada sorun teşkil eden ürünlerin piyasaya arzını üstlenmeli, düzenli sermaye akışını ve mali sistem krize girdiğinde likidite temini için indirim mekanizmalarını sağlamalıdır (Kindleberger, 1973: 291). Ona göre 1930’larda İngiltere, küresel bir kamusal mal olan uluslararası ekonomik istikrarı sağlamaya gönüllü olmakla birlikte, bunu gerçekleştirebilecek iktisadi güce sahip değildi. Kindleberger, liberal bir uluslararası ekonominin varlığı için lider devletin kaynaklarını uluslararası ekonomiyi serbest ticaret, parasal istikrar ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasında kullanması gerektiğini savunuyor. Kindleberger’e göre lider, hem içeride hem de kozmopolit iktisadi düzende liberal bir sistem yaratılmasına olanak sağlar.

Hegemonik istikrar teorisine göre, açık bir sistemi sürdürebilmek için hegemon şu temel işlevleri icra etmelidir: Hegemon ticaretin liberalleşmesinde ve ekonomik durgunluk dönemlerinde piyasanın açık tutulmasında öncülük etmelidir. Uluslararası para sistemini yönetmeli, uluslararası piyasaya para arz etmeli, özellikle de kriz dönemlerinde sisteme likidite sağlamalı, uluslararası döviz yapısını yönetmelidir. Son olarak, sermaye yatırımı sağlamalı ve bunun dışında sistemin periferisinin kalkınmasını teşvik etmelidir. Hegemon bu işlevleri yerine getirebilmek için diğerlerine göre çok daha güçlü olmalıdır (Webb and Krasner, 1989: 185). Hegemon, tekel gücünü elinde bulunduran devletlerin diğerlerini sömürmesini

engellemelidir. Bunun yanında, ilk etapta serbest ticaretten zarar edecek olan devletleri de gümrük engellerinin kaldırılması konusunda cesaretlendirmelidir. Esnek değişim oranlarının ve bütünleşmiş sermaye piyasalarının olduğu bir dünyada hegemon, bir dereceye kadar dış değişim oranlarının yapısını yönetmeli ve yerel para politikalarının koordinasyonunu sağlamalıdır (Gilpin, 2011: 99-100)

Hegemonun büyümesi ve dinamizmi piyasa sisteminin faydasına hizmet ederken, sistemin geri kalanı için bir büyüme motoru teşkil edecektir; hegemonun ithalatları diğer ekonomilerin büyümesini canlandırırken, yapacağı yatırımlar da büyüme için gerekli finansı sağlayacaktır. Teknoloji transferi ve bilgi yayılımı süreçleriyle de gelişmekte olan ekonomilere sanayileşme ve ekonomik kalkınmada ihtiyaç duydukları teknolojiyi ve teknik uzmanlığı sağlayacaktır. Egemen gücün küresel büyüme sürecindeki bu rolü, sistemi bir arada tutan çimento niteliğindedir; bu büyüme düştüğü zaman, merkezkaç güçler artan şekilde kendilerini ortaya koyacaklardır (Gilpin, 2011: 100). Nedensel ilişkiler her ne olursa olsun, görece küresel ekonomik büyüme oranlarıyla küresel politik yapı arasında güçlü bir ortaklık bulunuyor (Gilpin, 2011: 134). Büyümenin hızlı olduğu dönemler hegemonyanın tesis edildiği dönemlere denk geliyorken büyümenin yavaşladığı, karmaşa ve kaosun arttığı dönemler ise hegemonik geçiş dönemlerine denk geliyor. Büyümenin azalması alternatif arayışlarını tetikleyerek hegemonu yönelik meydan okumalara zemin hazırlıyor. Hegemonyanın tesis edildiği dönemler aynı zamanda göreceli olarak uluslararası sistemin barış ve istikrarlı olduğu dönemlerdir. Genel refahın artışı hegemonun meşruiyetini arttırıyor, göreceli bir barış ve istikrara büyük katkı sunuyor. Bu da hegemonyanın sadece lider ülkeye değil fakat aynı zamanda diğer birçok ülkeye da fayda sağladığının göstergesidir.

Hegemonun para biriminin uluslararası para sistemindeki merkezi rolü, finansal ve mali gücü beraberinde getiriyor. ABD mali gücünü, dostlarının sermaye piyasalarına erişimini sağlayarak onları ödüllendirmek, düşmanlarının bu piyasalara girişini engelleyerek onları cezalandırmak için de kullanmıştır (Gilpin, 2011: 101). Hegemonik güçler “senyoraj” hakkından kaynaklanan önemli avantajlara sahiptir. Sadece daha fazla para basarak hegemonik maliyetlerini karşılama gibi bir ayrıcalıkları bulunuyor.

Dışa açık bir iktisadi dünya düzeni, kural tanımaz devletlerin tehdidi altındadır. Bu devletler, sistemin kolektif malı olan yarar mekanizmalarından faydalanırken, söz konusu mekanizmaların iyi işlemesi için üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmekten kaçınırlar. Hegemon, liberal dünya düzeninin iyi işleyişi için kural tanımaz devletlerin ortak yarar mekanizmalarını istismar etmelerine engel olmalıdır (Gilpin, 1987: 74). Hegemon, hazırda konucuların yarattığı sorun nedeniyle, uzun vadede ortak malların devamının maliyetleri hususunda üzerine düşenden fazlasını ödemeye isteklidir. Ayrıca hegemonun piyasasının genişliğinden ötürü diğer devletler lehine ortaya çıkan ekonomik avantajlar aşırı solumluluk gösterebilir. Hegemon ülke, piyasanın açılması yoluyla bir bütün olarak belirli çıkarların aksine, ekonomik anlamda kaybedebilir (Gilpin, 2011: 115). Hegemonik lider kendi kısa ve uzun vadeli ekonomik çıkarlarını, uluslararası ekonominin geniş çıkarlarına güdümlü kılmakta istekli olmak zorundadır (Gilpin, 2011: 441). Teori uluslararası bir kamu malı olan liberal ekonomik sistemin kendi kendini devam ettiremeyeceğini varsayıyor. Uzun vadede hakim ekonominin faaliyetleri aracılığıyla sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Açık bir dünya ekonomisi, bazı aktörlerin ortak mallardan yararlanmalarına rağmen bu ürünlerin sağlanmasında kendi üzerlerine düşen adil payı ödememeleri tehdidi altındadır. Hegemonun bazı durumlarda uzun vadeli çıkarları için kısa vadeli çıkarlarını feda etmesi gerekebilir. Uzun vadeli kazançlar için kısa vadeli maliyetleri yüklenmek zorundadır.

Realist kuramcılara göre, uluslararası ekonomik istikrar bir kamu malı veya kolektif mal konumundadır. Onun üretiminde katkıda bulunup bulunmadığına bakılmaksızın bütün devletler ondan yararlanırlar. Küçük ve orta büyüklükteki devletlerin bu kamu malının yaratımına katkıda bulunmaları pek olası değildir. Katkı sağlasalar bile bunun etkisi çok az olacaktır. Küçük ve orta büyüklükteki devletlerin olduğu bir sistemde herkes kendi şahsi çıkarını düşünüp diğerlerinin kamu malını yaratmasını bekleyeceğinden, uluslararası ekonomik istikrar üretilmeyecektir. Ancak bir hegemon onu sağlayacak yeterli güce ve motivasyona sahip olabilir. Bütün ülkeler uluslararası ekonomik liberalleşme ve istikrardan faydalandığı halde hegemon olmaksızın bu ortak çıkarı gerçekleştiremezler (Webb and Krasner, 1989:

184). Küresel bir kamu malı olan açık ve liberal bir ekonomik düzen ancak güçlü bir hegemonik liderin olması ile sağlanabilir. Hegemonya, uluslararası istikrar ve düzenin teminatıdır. Hegemonyasız istikrar ve barışın tesis edilmesi mümkün değildir.

1.2.3. Realist Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Realist teori hegemonyayı devletler arası sistemde bir devletin tahakkümüne indirgemiş ve güç ilişkilerine dayandırmıştır. Buna göre iktisadi ve askeri anlamda en güçlü devlet, tahakküm eden devlettir. Realist hegemonya anlayışı öncelikle gücün davranışsal yönü üzerinde durma eğilimindedir. Bu da kavramı ampirik yöntemlerle ölçülebilir bir hale getiriyor. Bu bağlamda hegemonya, kendi gücüyle uluslararası çıktıları kontrol eden eşitler arası birincidir (Gill, 1990: 63). Eleştirel teori, realist hegemonya yaklaşımını, toplumsal sınıfların ve kültürün önemini göz ardı etmesinden dolayı yetersiz buluyor.

Hegemonik istikrar teorisine yönelik eleştiriler teorik olduğu kadar fiili geçerliliğiyle de alakalıdır. Öncelikli eleştirilerden biri, hegemonyanın, işbirliğinin oluşturulması için hayati önemde rol oynamasına rağmen, işbirliğinin sürdürülebilmesi için daha az önemli olduğu yönündedir (Keohane, 1984: 12). Hegemonik güçte yaşanan düşüşün cari ekonomik düzende çöküşe yol açacağını beklentisi de gerçekçi bulunmuyor (Snidal, 1985: 612). İşbirliği mekanizmalarının yaratılmasında hegemonya çok hayati bir rol oynasa da bir kez bu mekanizmalar yaratıldıktan sonra sürdürülmeleri daha kolaydır. Dolayısıyla hegemonya sonrası da işbirliği mümkündür. İşbirliğini yaratmak için gereken çaba, sürdürülmesi için gerekende daha az olduğu için, hegemonya aşınsa bile, bu uluslararası düzenin istikrarsızlaşmasına yol açmayabilir.

Liberal teorisyenlerden Robert Keohane, hegemonik istikrar teorisini anlamlı bir teori olarak görmekle birlikte, teorinin merkezine konulmuş olan gücün sistemin devamı için tek koşul olarak görülmesini, sistemi açıklamada yetersiz bulmuştur (Keohane, 1984: 38). Keohane'e göre neorealist teori hegemonun yükselişini yeterince açıklayamaz. Hegemonik gücün düşüşü, iktisadi düzenin çöküşüyle

sonuçlanmaz. Hegemonun değişmesi sistemin değişmesine yol açmaz (Keohane, 1984: 12).

Hegemonik savaş teorisine yönelik eleştiriler ise şöyle sıralanabilir: Hegemonik savaş teorisi, hegemonik geçişten kaynaklanan tehlike ve istikrarsızlık hakkında kaygı teorisidir. Hegemonik üstünlüğün askeri genişlemeden kaynaklandığını ileri sürer. Nye'ye göre, kısa süreler dışında modern dönemde hiçbir askeri hegemonya girişimi başarılı olmamıştır. Hiçbir modern devlet güç dengesini uzun süreli hegemonyaya dönüştürecek yeterli askeri gücü geliştirememiştir (Nye, 1990: 187-188). Nye'ye göre, askeri güç tek başına hegemonik mücadelenin sonucunu belirleyemez.

Tarihin büyük savaşlarını anlamak ve açıklamak için sunduğu iç görüye rağmen, hegemonik savaş teorisi kısıtlı ve eksik bir teoridir. Bu teori, hegemonik savaşı kimin başlatacağını tahmin edememiş ve davranışı etkileyecek algıları ele almamıştır (Gilpin, 2013: 434-435). Hegemonik savaş teorisi hangi aktörün savaşı başlatacağı ve hangi eylemlerin savaşı tetiklediği hususunda yeteri kadar açıklayıcı değildir. Teori aynı zamanda savaşın açık sonuçları sorusuna cevap verememiştir. Hem yükselen hem de düşüşe geçen devlet savaştan zarar görebilir ve üçüncü bir taraf nihai kazanan olabilir. Genellikle bu tür savaşlardan asıl yararlanan, savaşa doğrudan katılmayan veya uzun süre savaşın dışında durabilmeyi başarabilen yükselişteki çevresel bir güç olmuştur.

Nye ve Welch'e göre, çatışmayı aşırı öngörme eğiliminde olduklarından bu gibi kuramlara temkinli yaklaşılmalıdır. 1880'lerde ABD dünyanın en büyük ekonomisi olarak Büyük Britanya'nın önüne geçti. 1895'te ABD ile Britanya, Güney Amerika'daki sınırlar konusunda anlaşmazlığa düştü ve savaş çıkabilecek gibi görüldü. Yükselmekte olan bir meydan okuyucu, eski bir hegemon ve bir çatışma nedeni olduğu halde, büyük İngiliz-Amerikan Savaşı çıkmadığından bu savaşla ilgili bir şey yazılı değildir (Nye and Welch, 2010: 110). Sabık bir hegemonya ile yükselen bir hegemonya arasında rekabet olmasına rağmen bu her zaman savaşa yol açmamıştır. Büyük Britanya hegemonyayı Birleşik Devletler'e devrederken asıl savaş bu iki aktör arasında değil de Almanya ile yaşanmıştır. Birleşik Devletler

savaşa çok sonradan müdahil olmuştur. Benzer durum Napolyon Savaşları için de geçerlidir. Büyük Britanya'nın savaşa doğrudan girmesi çok sonradan olmuştur. Görüldüğü gibi savaşta en kazançlı çıkan, savaşan taraflar değildir. Genellikle uzun süre savaş dışı kalabilen aktörler hegemonya savaşlarında en kazançlı çıkan taraf oluyor. Dolayısıyla teori, hegemonik mücadeleyi sadece lider devlet ve ona meydan okuyan devlet olmak üzere sistemdeki en büyük iki devlet açısından ele aldığından yeteri kadar açıklayıcı değildir.

Hegemonik istikrar teorisi uluslararası piyasa ekonomisinin işleyişinde ve mevcudiyetinde devletin ve siyasal faktörlerin rolünü önemle vurgulama eğilimindedir. Buna karşılık sonuçların belirlenmesinde toplumsal güçlerin ve yeniliklerin, piyasanın, motive edici ideolojilerin ve yerel faktörlerin önemini yeterince vurgulamamıştır (Gilpin, 2011: 118). Devlet merkezli realist yaklaşım, çatışmaların azaltılması ve işbirliğinin sürdürülmesi hususunda, hegemonun güç kaynaklarını etkili bir şekilde arttıran kimliğin tanımlanmasını ve çıkarlardaki değişimi göz ardı etmiştir. Böyle bir varsayım, Amerikan kültürel modelinin kapitalist ve demokratik değerlerinin önemini küçümsemekle kalmaz; aynı zamanda Amerikan hegemonyası çerçevesinde gelişen uluslararası kuruluşların ve liberal ekonomik düşüncelerin rolünün sistemik yanlış anlaşılmasına da yol açar (Gill, 1990: 75). Realist yaklaşım hegemonyayı sadece maddi güçlerdeki üstünlüğe indirgediği için eleştirilmiştir. Hegemonyanın sadece güce indirgenmesi, hegemonyanın alanını daraltan bir yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım, realistleri, hegemonya kavramsallaştırmasında rıza faktörünü göz ardı ettikleri için eleştiriyor.

Joseph Nye da hegemonik istikrar teorisini, askeri ve iktisadi güç ile hegemon arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamada başarısız oldukları gerekçesiyle eleştirir. Ona göre 19. yüzyılda İngiltere hegemon olmasına rağmen ne en üstün askeri gücü ne de dünyanın en büyük ekonomisiydi (Nye, 1990: 188). 1945 sonrası ABD hegemonyasından bahsedenler, Amerikan askeri gücünün Sovyetler Birliği tarafından dengelendiğini göz ardı ediyorlar. ABD, dünya ekonomisinde oransız bir güce sahip olmalarına rağmen siyasi ve askeri olarak Sovyet gücüyle sınırlanıyordu (Nye, 2016: 10). 1945 sonrasında ABD, ekonomik güç kaynaklarında üstündü; ancak gücün siyasi-askeri boyutlarında, dünya hegemonik olmaktansa iki kutupluydu.

Kamu yararı sağlayan bir hegemon olmaya gelince, ABD'nin dünya düzeni, güvenlik ve refah gibi ortak menfaatleri sağlıyordu; ancak bunlar, küresel kamu yararından ziyade, klüp üyeleri için geçerliydi (Nye, 2016: 13). Nye'ye göre, global ölçekte tüm güç unsurlarında üstünlüğün elde edilmesi çok zor olduğundan, küresel bir hegemonyadan ziyade bölgesel ve bazı sınırlı alanları kapsayan bir hegemonya olanaklı olabiliyor. Hegemon devlet tarafından sağlanan kamusal malların doğru seçimler olmayabileceği veya ihtiyaçları karşılamayabileceği yönünden de eleştirilmiştir. Hegemonik istikrar teorisinin kamusal mal olarak gördüğü şeylerin, gerçekte kamusal mal niteliği taşımadığı yönünde eleştiriler bulunuyor.

Realist teorisyenlerin önemli bir kısmının Amerikalı olmasının da etkisiyle realizm içerisinde geliştirilen teorilerin temel amacı, ABD hegemonyasının meşrulaştırılması ve devam ettirilmesi olduğu için eleştirilmiştir. ABD'nin gelişmiş ekonomik ve askeri gücünün, anarşik bir yapıda işleyen uluslararası sistemde istikrar ve düzenin sağlanması için ihtiyaç duyulan en önemli yapı olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Liberal Yaklaşımlar Açısından Hegemonya

Liberal teorisyenler de realistler gibi hegemonik istikrar teorisini benimsiyorlar. Uluslararası sistemde düzen ve istikrar için hegemonik bir liderin varlığının büyük önem arz ettiği üzerinde duruyorlar. Fakat realistlerden farklı olarak hegemonya sonrası dönemde de işbirliğinin devam edebileceğini savunuyorlar. Realistler temel aktör olarak devleti öne çıkarırken liberaller, devletin önemini küçümsememekle, birlikte devlet dışı aktörlerin de varlığını kabul ediyorlar. Dolayısıyla realistler uluslararası düzen ve istikrarın sağlanmasında sadece devlete rol biçerlerken liberaller bunun yanında uluslararası kuruluşların, normların ve kuralların da önemine vurgu yapıyorlar. Benzer şekilde liberaller hegemonya kavramını açıklarken devletin merkezi rolünü kabul etmekle birlikte uluslararası kuruluşlar, normlar ve kuralların rolüne de önem veriyorlar. Liberaller, realistler gibi, hegemonun uluslararası düzen ve istikrarın yaratımındaki rolünü soruyorlar. Hegemonun yükseliş ve düşüşlerinden ziyade bunun uluslararası sistem üzerindeki sonuçlarını inceliyorlar. Dolayısıyla realistler gibi liberallerin de temel kaygısı

uluslararası düzen ve istikrardır. Realistler ve liberaller, değişimden ziyade düzen ve istikrara vurgu yapmaları hususunda benzeşiyorlar.

Liberaller sivil özgürlüklerin korunduğu ve piyasa ilişkilerinin hakim olduğu demokratik toplumların yaygınlaşmasının barışçıl bir dünya düzenine yol açacağını iddia ederler (Burchill, 2013: 115). Liberalizm esas itibariyle evrensel etiğin ve değerlerin uluslararası ilişkilere uygulanmasının daha çok düzen ve istikrar sağlayacağını savunan uluslararası ilişkiler paradigmasıdır. Buna göre, uluslararası hukuku ve örgütleri güçlendirecek reformlar sayesinde kaos önlenabilir. Liberaller devletlerin çatışan çıkarları bulunduğunu inkar etmezler. Realistlerden farklı olarak, bunun yanında devletlerin ortak ve birbirini tamamlayan çıkarlarının da bulunduğunu belirtirler. Uluslararası ilişkilerde esas olan karşılıklı bağımlılıktır. Bu da devletler arası işbirliğini teşvik eden en önemli faktördür.

Realist kuramcılar güç kavramı üzerinde yoğunlaşıyor ve özellikle de askeri güce vurgu yapıyorlar. Liberal kuramcılar ise gücün temelde fiziki güç boyutuna indirgenmemesini ve uluslararası ilişkilerde farklı güç boyutlarının bulunduğunu savunuyorlar. Liberallere göre, günümüzdeki güç dağılımı çok düzeyli karşılıklı bağımlılıktır. Tek başına hiçbir hiyerarşi, üç boyutlu bir satranç oyunu gibi olan bir dünya politikasını layıkıyla betimlemez. Askeri güç para kadar mübadele edilebilir olsaydı ve tüm alanlarda sonuçları belirleyebilseydi, bu karmaşıklığın hiçbir önemli olmazdı. Ama askeri üstünlük, bugünün dünya politikasının ekonomik ve ulus-ötesi oyun tahtalarında sonuçları kestirmekte pek işe yaramaz (Nye and Welch, 2010: 457). Küreselleşme uluslararası gündeme; uluslararası mali istikrar, küresel iklim değişikliği, enfeksiyon hastalıklarının yayılması ve uluslar-ötesi uyuşturucu, suç ve şiddet ağları gibi, en güçlü ülkenin bile tek başına üstesinden gelemeyeceği meseleler getirmiştir. Bu meydan okumaların üstesinden gelebilmek hemen her ülkenin veya topluluğun kapasitesini aştığında devletler işbirliğine mecburdurlar. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın artmakta olduğu uluslararası sistemde devletlerin çatışan çıkarlarının yanında çakışan çıkarları da bulunuyor. Ortak ve çakışan çıkarlardaki artış uluslararası politikada savaş yerine diplomasi bir araç olarak kullanılmasını kaçınılmaz kılıyor.

Realistlerin hegemonya kavramsallaştırmasında bir ülkenin en başta askeri, daha sonra diğer alanlardaki üstünlüğü öne çıkarken; liberal hegemonya yaklaşımında ise başta ekonomi, sonra diğer alanlarda başat aktör olmak gereklidir. Liberal teorisyenlerden Robert Keohane hegemonyayı maddi kaynaklardaki üstünlük olarak tanımlamıştır. Dört dizi kaynak özellikle önem arz ediyor: Hegemonik güç hammadde, sermaye kaynakları, piyasa üzerinde kontrole ve yüksek değerli ürünlerin üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmak zorundadır (Keohane, 1984: 32). Dünya politik ekonomisinde hegemonik olarak görülebilmesi için bir ülkenin kritik hammaddelere erişebilmeli, sermaye kaynaklarının çoğunluğu üzerinde kontrol sağlayabilmeli, büyük bir pazar üzerinde kontrolü sürdürebilmeli ve yüksek artı-değerli ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğü elde tutmalıdır. Hegemonya; bir devletin devletler arası ilişkileri yönetebilmesi için gerekli temel kuralları muhafaza etmede yeteri kadar güçlü ve bunu yapmaya istekli olması olarak tanımlanıyor (Keohane, 1984: 33-35). Hegemonya kavramsallaştırmasında askeri güçten ziyade iktisadi güce daha büyük önem atfedilmiştir. Hegemonya için önemli hammadde kaynaklarına sahip veya bunlara erişebilir olması gerekiyor. Bunun yanında büyük bir pazarın ve sermaye kaynaklarının çoğunluğu üzerinde kontrole ihtiyaç duyuluyor. Fakat maddi kaynaklarda üstünlük kendiliğinden hegemonyayı doğurmuyor. Güç üstünlüğü bulunan aktörün hegemonyaya gönüllü olması da gereklidir.

Bir hegemonik devlet uluslararası politik ekonomiyi koruyabilecek yeterli askeri güce sahip olmak zorundadır. Dünya politik ekonomisinde önemli alanları ele geçirme girişimlerinin önünü tıkamak ve caydırmak için yeteri kadar askeri güç bulundurulmalıdır (Keohane, 1984: 39-40). Düşman güçlerin saldırılarına karşı pazara hakim olabilmek için belli oranda bir askeri güce ihtiyaç duyuluyor. Hegemonun, askeri gücü doğrudan kullanarak ekonomik hedeflerini gerçekleştirmesinden ziyade, tehlikeli saldırılara karşı pazarın korunması için askeri güce gereksinim vardır. Askeri gücü merkeze alan realist hegemonya kavramsallaştırmasından farklı olarak askeri güç, diğer maddi güç alanlarının yanında zikredilmiştir.

Hegemonya bazen, güç kaynaklarının üstünlüğüne sahip olma, bazen, diğerleri için kural koyma davranışı, bazen de birinin tercih ettiği sonuçları elde etme anlamına geliyor (Nye, 2016: 12). Hegemonya bir ülkenin askeri, siyasi ve ekonomik

güç kaynaklarındaki oransız ve ölçülebilir payı bakımından üstün olmasıdır (Nye, 2016: 13). Joseph Nye hegemonyayı, bir devletin açık bir şekilde diğerlerinden daha güçlü olduğu durumlar için kullanıyor. Hegemonya, uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerde uygulanan kural ve düzenlemeler dikte edebilmek veya en azından tayin edebilmektir. Ekonomik hegemonya dünya ekonomisinin merkezi olmak, politik hegemonya ise dünyaya askeri olarak hakim olmak anlamına geliyor (Nye, 1990: 186). Hegemonya temelde dünya düzenini şekillendirebilecek ölçüde maddi güç kaynaklarındaki üstünlüğe dayanıyor. Askeri, politik ve ekonomik güç alanlarındaki göreceli üstünlük lider ülkeye uluslararası sistemde genel kuralları belirleyerek düzen ve istikrar sağlama avantajını sağlar. Hegemonik güç, maddi güç alanındaki üstünlüğüne dayanarak dünya düzenini kendi çıkarlarına uygun biçimde şekillendirmeye çalışır.

Hegemonya, işbirliği ve uluslararası rejimler gibi kurumların karmaşık yapıları ile alakalıdır. Başarılı bir hegemonik liderlik, belli bir biçimde asimetrik işbirliğine dayanır. Hegemon, liderliği ile, müttefiklerine, meşruiyetten kaynaklanan itaat karşılığında kendine özgü bir rol sunar. Emperyal güçlerden farklı olarak, diğer egemen devletlerin belli derecede rızası olmadan herhangi bir kuralı yapmaya ve uygulamaya zorlayamaz. İki Dünya Savaşı arası deneyimin gösterdiği gibi, maddi üstünlük tek başına istikrarı veya etkili bir liderliği garantileyemez. Gerçekte hegemon, tercih ettiği kuralların diğer ülkelerin davranışlarına rehberlik etmesi için kurumlara yatırım yapmak zorundadır (Keohane, 1984: 46). Hegemonya sadece zora dayanamaz. Diğer büyük aktörlerin veya müttefiklerin az çok onayını almayı gerektiriyor. Hegemonik güç maddi kaynaklarda üstün olmasına rağmen diğer büyük aktörlerin ve müttefiklerin çıkarlarını da dikkate almak zorundadır. Sadece maddi üstünlük dünya liderliğinin garantisi değildir. Hegemonik güç diğer aktörlerin eylemlerini şekillendirmek için uluslararası kurumlara ihtiyaç duyar. Uluslararası kurumlar gerek hegemonik gücün gerekse de diğer aktörlerin eylemlerini sınırlayarak öngörülebilir politikalar üretilmesini sağlayarak küresel düzen ve istikrara büyük katkı sağlarlar.

Uluslararası politikada belirsizlikler anlaşma yapma isteğini azaltabilir. Genellikle eş zamanlı mübadeleler yapılamayabilir. Bir taraf, politik ve ekonomik

krediyi bir fayda sağlama karşılığında kabul etmek zorunda kalabilir. Güçlü bağımsız devletlere karşı nihai geri ödemeyi zorlayabilecek legal bir sistemin olmamasından dolayı borçların geri ödemesi hususunda her zaman bir belirsizlik bulunuyor. Hegemonya böyle bir belirsizliği iki şekilde azaltabilir: Hegemonya gelecekteki kazanımları için başta fedakarlık gerektiren anlaşmalar yapmaya daha isteklidir. Çünkü hegemon gelecekte ortaklarının davranışları üzerinde önemli oranda kontrole sahip olacağını düşünür. Eğer ortaklar yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olursa kendileri için hayatın daha zor olacağını gördükleri için anlaşmaya uymak zorunda kalacaklardır. Küçük devletler aynı zamanda hegemonun genel kural modellerini zorlayacağını bildiklerinden hegemon ve diğer ülkelerle anlaşmaya daha istekli olurlar. Hegemonya bundan dolayı aksi halde daha büyük zahmetle uluslararası rejimler inşa ederek uygulanacak standartları, diğerlerinin muhtemel davranış modelleri hakkında bilgi ve devletlerin kurallara uymaları için teşvik edilmesi gibi hizmetleri sağlar. Hegemonyanın bu etkileri uluslararası rejimler tarafından güçlendirilebilir. Fakat hegemonya tek taraflı olarak yeterli olduğu zaman resmi devletler arası rejimler hayati olarak görülmez. Hegemonyadaki bir düşüş uluslararası rejimlere olan talebi arttırabilir. Hegemonya sonrasında rejimler belirsizliği kısıtlamada ve karşılıklı fayda sağlayan anlaşmaların geliştirilmesinde potansiyel olarak daha önemli oluyorlar (Keohane, 1984: 180-1). Hegemonya, lider gücün çıkarlarının dikte edilmesi değildir. Hegemonya sadece lider ülkeye fayda sağlamaz; aynı zamanda müttefiklere de fayda sağlamalıdır. Hegemonya, aynı zamanda, uluslararası sisteme düzen ve istikrar getirecek kurallar tesis edilmesidir. Lider ülke ikna, teşvik, dışlama ve zorlama yoluyla diğer ülkelerin bu düzenlemelere uygun hareket etmelerini temin eder. Kısacası hegemonya, işbirliğini kolaylaştırarak anarşik uluslararası sistemde düzen ve istikrarı sağlar.

Hegemonya askeri, politik ve iktisadi alanda dünya çapında göreceli üstülük anlamına geliyor. Nye'ye göre, modern dünyada küresel ölçekte ekonomik ve politik düzenlemeler dikte etmek oldukça nadir görülmüş; bu düzenlemeler daha çok bölgesel olabilmişti. Dünya politikasında bazı hususi alanlarda kural ve düzenleme örnekleri görülebilmesine rağmen herhangi bir global hegemonya iki yüzyıl boyunca olmamıştı (Nye, 1990: 186). Amerikan hegemonyası hiçbir zaman gerçekten küresel

bir düzen olmayıp, esasen Amerika ve Batı Avrupa merkezli hemfikir bir devletler grubundan oluşmuş ve üye olmayanlar üzerinde de her zaman yumuşak etkileri olmamıştı. Büyük ülkeler üye olmadıklarından, Amerikan dünya düzeni gerçekten dünyanın yarısını oluşturuyordu. Küresel askeri denge bakımından ABD hegemonik değildi. Ekonomide Amerikan liderliği, liberal kurum ve kurallar ile dünya ekonomisini yönlendiren pratikleri, sadece dünyanın yarısı için geçerliydi (Nye, 2016: 11). Nye'ye göre tamamen küresel bir dünya düzeni hiçbir zaman var olmamıştı. Amerika'nın dünya politikasındaki rolünü, ancak bölgesel ve spesifik alanları kapsayan bir kısmi-hegemonya olarak adlandırmıştı.

Nye'ye göre, Soğuk Savaş sonrası dünya için gerçek problem hegemonyaya yönelik yeni meydan okumalardan ziyade ulus aşırı karşılıklı bağımlılığa yönelik meydan okumalardır (Nye, 1990: 192). Liberallere göre ABD hegemonyasının aşınması uluslararası işbirliğini ortadan kaldırmamıştı. Günümüz uluslararası düzen ve istikrar için ABD hegemonyasının çok büyük bir önemi yoktu. Odaklanması gereken temel problem karşılıklı bağımlılığa yönelik meydan okumalardı. Dolayısıyla üzerinde durulması gereken esas alan hegemonik güçteki aşınmadan ziyade karşılıklı bağımlılık olmalıydı. Karşılıklı bağımlılığın artması işbirliğine olanak sağlayarak uluslararası sistemde düzen ve istikrarın tesis edilmesine yardımcı oluyor.

1.3.1. Uluslararası Rejim Teorisi

Hegemonik istikrar teorisi hem realist hem de liberal kuramcıların benimsediği bir yaklaşımdır. Üstün bir gücün dünya ekonomisinde istikrar ve düzeni sağlayabileceği hususunda mutabıktırlar. Ayrıldıkları nokta, hegemonya sonrası dönem için işbirliğinin mümkün olup olmadığıdır. Realistler hegemonya sonrası işbirliğinin ortadan kalkacağını varsayarken liberal kuramcılar işbirliğinin mümkün olduğunu savunurlar. Liberal kuramcılar hegemonik istikrar teorisini kabul etmekle birlikte bu teorinin hegemonya sonrası dönemi yeteri kadar açıklamadığını düşünürler. Liberallere göre, hegemonya sonrası dönemde hegemonun işlevlerini yerine getiren ve dolayısıyla işbirliğini olanaklı kılan uluslararası rejimlerdir.

Keohane'e göre, eğer hegemonik istikrar teorisi tamamen yanlış olsaydı hegemonyanın ortadan kalkmasının işbirliğinde herhangi değişikliğe yol açmasını beklemek için herhangi bir neden olmazdı. Eğer teori tamamen doğru olsaydı hegemonya sonrası uluslararası rejimler için herhangi bir umut olmazdı. Hegemonya sonrası işbirliğinin nasıl olacağına odaklanmanın hiçbir anlamı olmazdı. Teori kısmen geçerlidir demek, hegemonya sonrası işbirliği bilmesinin günümüz dünya politik ekonomisini anlamamız için önemli olduğu anlamına geliyor (Keohane, 1984: 183). Liberal kuramcılar hegemonik istikrar teorisini kabul etseler de eksik buluyorlar. Hegemonyanın varlığı uluslararası işbirliği için önemli bir işlev görse de hegemonun yokluğunda da işbirliği olanaklıdır. Uluslararası rejimlerin, hegemonun yokluğunu telafi ederek uluslararası işbirliğine zemin hazırladığını düşünüyorlar.

Uluslararası rejim kavramını uluslararası politikaya kazandıran John Ruggie, rejimleri, bir grup devlet tarafından kabul edilen karşılıklı beklentiler, kurallar ve düzenlemeler, planlar, organizasyonel enerjiler ve finansal taahhütler olarak tanımlıyor. Uluslararası rejimler bir dizi karşılıklı beklentiler, üzerinde yaygın olarak uzlaşılan kurallar, düzenlemeler ve planlardan oluşur. Devletlerin kolektif sorunlara verdikleri kolektif cevaplardır. Bir grup devlet tarafından kabul edilmiş örgütsel enerjiler ve finansal taahhütlerdir (Ruggie, 1975: 569-70). Karşılıklı beklentiler dizisi, genel kabul gören kurallar, normlar, düzenlemeler ve planlar olarak tanımlanıyor. Uluslararası rejimler, birçok aktörü etkileyen genel sorunlara verilen ortak karşılıklardan oluşurlar.

Rejimler uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında beklentileri birleştiren açık veya üstü kapalı ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma süreçleridir. Rejimler, davranışları düzenleyen ve onların etkilerini kontrol eden ilkeler, normlar, kurallar ve süreçler ağını kapsayan yönetici düzenlemeler seti olarak da tanımlanabilir. Rejimler, bir taraftan temel nedensel faktörler, diğer taraftan sonuçlar ve davranışlar arasında duran müdahil değişkenler olarak kavramsallaştırılabilir. Rejimler her güç ve çıkar değişimi ile değişen geçici düzenlemelerden öte bir şeydir. Kısa vadeli çıkarların ötesine geçen bir işbirliği formudur (Krasner, 1982: 185-7). Rejimler nihayetinde devletler arası güç dengesi ve çıkar çatışmalarını yansıtırsa bile kısa vadeli güç ve çıkar değişmelerine karşı dayanıklıdır. Uzun vadeli güç ve çıkar dengesine karşılık

geliyorlar. Hususi bir konu alanında devletlerin beklentilerinin yakınlaşması sonucu oluşuyorlar.

Keohane uluslararası rejimleri; örtülü veya açık ilkeler, normlar, kurallar ve verili bir uluslararası ilişkiler alanında aktörlerin beklentilerinin birbirlerine yaklaştığı karar verme süreçleri olarak ele alıyor. Rejimler sosyal kurumlar ve daha ötesi olarak tanımlanabilir (Keohane 1984: 57). Rejim çatışmaların önlenmesi, adaletin sağlanması ya da uzlaşının kolaylaşması için meşru olanı öneriyor, gayrimeşru hareketleri yasaklıyor. Devletler arasında yaygın karşılaşılan ortak sorunlara uzlaşma zemininde çözüm bulmayı hedefliyor.

Liberal kuramcılar, uluslararası rejimlerin “ulus-devlet ötesi” yeni uluslararası düzenin unsurları olarak görülmemesi gerektiğini vurguluyorlar. Egemenliğin kurucu ilke olarak kaldığı sistemde, çıkarın motive ettiği başlıca düzenlemeler olarak anlaşılmalıdır. Rejimler, dünya politikasında bir taraftan uluslararası güç dağılımı, diğer taraftan devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışları arasında ara bulucu faktörler veya müdahaleci değişkenler olarak görülüyor. Uluslararası rejim kavramı işbirliğini ve çatışmayı açıklamaya yardımcı olmaktadır (Keohane, 1984: 63-4). Uluslararası rejimler ulus devlet ötesi yönetim biçimi olarak algılanmamalıdır. Mevcut ulus devlet egemenlik anlayışı çerçevesinde uluslararası işbirliğinin zeminini oluşturuyorlar. Liberal kuramcılar da, realistler gibi, ulus devletin merkezi konumunu kabul ediyorlar. Rejimler kimi zaman devletlerin eylemlerini kısıtlasa da bu onların egemenliğini aşındırmaz veya ortadan kaldırmaz. Devletler kendi egemenliklerinin sınırlanmasına bir bakıma kendileri rıza göstermiş oluyor. Kısacası uluslararası rejimler ulus devletlerin yerini almıyor, sadece devletler arasında işbirliği için zemin yaratıyorlar.

Rejimler çeşitli konulardaki kurumsallaşmış kolektif davranışlar olarak da adlandırılabilir (Keohane and Nye, 2012: 272). Uluslararası rejimler çeşitli alanlarda kabul edilebilir davranışların sınırlarını belirleyen kurallar ve prosedürlerdir. Rejimler genellikle formel örgütlenmeleri kapsasa bile onlarla sınırlı değildir. Rejimler geniş anlamda pratik modelleri dikkate alan oyunun kurallarını belirleyen kurumlardır (Keohane and Nye, 2012: 284). Uluslararası örgütler rejimlerin

işleyeceği önemli bir çerçeve sunuyorlar. Fakat rejimler sadece uluslararası örgütlerle sınırlı değildir. Uluslararası alanda genel kabul gören kurallar bütünü de kapsıyorlar.

Rejimler aynı zamanda sosyal yapılardır. Rejimler belirlenebilir veya kabul edilmiş faaliyetlerle ilgili eylemleri yöneten sosyal kurumlardır. Diğer sosyal kurumlar gibi davranış modellerini veya beklentilerin etrafında birleştiği pratikleri dikkate alır. Uluslararası rejimler uluslararası sistemin üyelerinin çıkarları ile ilgili eylemlerdir. Büyük oranda bu eylemler devletlerin yargısal sınırlarının tamamen dışında yer alıyor, uluslararası yargısal sınırlarının ötesine geçiyor veya uluslararası toplumun iki veya daha fazla üyesinin çıkarlarını doğrudan etkileyen eylemleri içeriyor (Young, 1982: 277). Uluslararası rejimler genel olarak hususi problemlere cevap olarak oluşuyorlar (Levy; Young and Zuern, 1994: 20): Çevrenin bozulması, tarifelerdeki tırmanma, sınır uyuşmazlıkları, deniz dibi madenciliği, açık deniz balıkçılığı, döviz kurunun yönetilmesi vb. karmaşık sorunlara çözüm bulmak için oluşturuluyorlar.

Liberal kuramcılara göre, uluslararası rejimler güçlü bir hegemonun yaratabileceği kadar bir düzen yaratamazlar. Fakat rejimler panik ve başarısızlıktan uzak bir şekilde kendini gerçekleştiren başarı beklentileri üzerinde etkili oluyorlar. Hegemonya ve uluslararası rejimlerin her ikisi de işbirliğine katkıda bulunabiliyor. Herhangi biri zorunlu olarak gerekli değildir. Hegemonyasız işbirliği olabildiği gibi rejim olmadan da işbirliği mümkündür. Aynı zamanda herhangi biri tek başına yeterli değildir (Keohane, 1984: 240). İki savaş arası dönemde ABD'nin baskınlığı otomatik olarak işbirliğine yol açmamıştı. Realistler hakim bir devletin varlığının kendiliğinden işbirliğini yaratacağını savunuyorlar. Liberaller ise üstün bir gücün varlığının işbirliği için her zaman yeterli olamayabileceğini iddia ediyorlar. Aynı şey rejimler için de geçerlidir. Rejimlerin varlığı kendiliğinden düzen ve istikrar getirmez. Hem hegemonya hem de rejimler istikrar ve işbirliği hususunda birbirlerini tamamlar veya ikame edebilirler. Her ikisi de işbirliği için zemin yaratıyor.

Liberal kuramcılara göre, devletler genelin menfaati için fedakârlıktan ziyade kendi çıkarlarına motive olduklarından hegemonik olmayan işbirliği oldukça zordur.

Çeşitli ihtilaflara rağmen dünya politikası realistlerin iddia ettiği gibi bir savaş hali değildir. Realistler uluslararası ilişkileri sıfır toplamlı bir oyun olarak gördüklerinden, hegemonun yokluğunda sistem bir savaş haline dönüştüğü için işbirliği olanağının ortadan kalkacağını savunurlar. Liberal kuramcılar göre, hegemonik gücün yokluğunda işbirliği zor olsa da imkânsız değildir. Devletlerin çelişen çıkarlarının yanında çakışan çıkarlarının da bulunması işbirliği için zemin hazırlıyor.

Liberal kuramcılara göre, günümüzdeki güç dağılımı çok düzeyli karşılıklı bağımlılıktır (Nye and Welch, 2010:457). Devletler tamamlayıcı çıkarlara sahiplerdir ki bu da işbirliği biçimlerini potansiyel olarak faydalı kılıyor. Hegemonya aşındıkça uluslararası rejimlere yönelik talep artmaya başlıyor (Keohane, 1984: 244). İşbirliğini motive eden temel neden devletlerin ortak veya çakışan çıkarlarının olmasıdır. Hegemonyanın ortadan kalkması ortak ve çakışan çıkarları ortadan kaldırmadığı için işbirliği zemini her zaman bulunuyor. Hegemonik gücün işbirliği için oynadığı kolaylaştırıcı rol ortadan kalkmasına rağmen diğer devletlerin işbirliğine duydukları ihtiyaç daha da artacaktır. Bu da hegemonya sonrası uluslararası rejimlere yönelik talebin artmasına yol açacaktır.

Ruggie'e göre, iki savaş arası dönemde uluslararası ekonomik rejimi inşa çabaları, hegemonyanın olmamasından dolayı başarısız olmadı. Tam tersine, bir hegemon olduğu halde sistem çöktü. Toplum ve piyasa arasında devletin ara bulucu rolünün dönüşümünde yaşanan çelişkiler yüzünden sistem başarısız oldu. Bu da ulusal ve uluslararası otoritenin toplumsal amaçlarını radikal bir şekilde değiştirmişti (Ruggie, 1982: 392). Realistler uluslararası otoritenin yalnızca güç alanına odaklandıklarından, toplumsal amaç boyutunu ihmal etmişlerdir (Ruggie, 1982: 382). Uluslararası otorite güç dağılımının ve meşru toplumsal amaçların bir yansımasıdır (Ruggie, 1982: 385). Ruggie'nin uluslararası düzenin oluşumuna en önemli katkısı, gücün yanında toplumsal amaçlara da vurgu yapmış olmasıdır. Uluslararası düzen sadece güç dağılımının değil; aynı zamanda ulusal ve uluslararası toplumsal amaçların da bir yansımasıdır. İki savaş arası dönemde sistemin başarısız olmasının temel sebebi toplumsal amaçlardaki radikal değişimdir. Realistlerin düşündüğü gibi

hegemonun yokluğu sistemin çökmesine neden olmadı. Güçlü bir büyük aktör bulunduğu halde sistem çöktü.

Ruggie savaş sonrası uluslararası ekonomik düzenin temel özelliklerini açıklayan üç teorik argüman dile getirmiştir: İlk argüman politik otoritenin uluslararasılaşmış yapısıdır. Politik otorite, meşru toplumsal amaçlarla güç dağılımını temsil ediyor. Uluslararası ekonomik düzen içinde mündemiç liberalizm tarafından karakterize ediliyor. İkinci argüman uluslararası ekonomik rejimler ve uluslararası ekonomideki gelişmeler arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu ilişki en azından ilk başta bir tamamlayıcılık ilişkisidir. Uluslararası ekonomik rejimler aktörlerin güç ve amaçlarına uygun belirli bir türdeki ticaret ve sermaye akışının oluşması için isteğe bağlı bir çerçeve sağlarlar. Üçüncü argüman rejimlerin içinde ve kendilerinde meydana gelen değişimler ile ilgilidir. Güç ve amaçlar birlikte değişimleyebilirler. 1970 sonrası dönemde hegemon olmamasına rağmen önde gelen ekonomik güçler arasında toplumsal amaçların örtüşmesi durumu söz konusuydu (Ruggie, 1982: 384). Uluslararası sistemde işbirliğini belirleyen sadece büyük bir devletin varlığı ve dolayısıyla gücü değildir. İşbirliğinde toplumsal amaçlar da güç kadar önem arz ediyor. 1970 sonrası dönemde, güçlü bir hegemon olmamasına rağmen, özellikle uluslararası para ve ticaret konularında, işbirliği daha da arttı. Bu da uluslararası rejimler sayesinde mümkün oldu. Büyük ekonomilerin toplumsal amaçlarındaki yakınlıklar uluslararası işbirliği için olanak sağlıyor. Toplumsal amaçların yakınlığı alanlarda işbirliği mümkün iken ayrışan alanlarda işbirliği giderek zorlaşıyor. Özellikle uluslararası enerji alanında baştan beri bir düzenin oluşamaması, toplumsal amaçların bu konu alanında uzlaştırılamayacak ölçüde ayrılmış olmasından dolayıdır. Güçlü bir hegemonun varlığı bile bu alanda işbirliğinin sınırlı kalmasının önüne geçemedi.

Keohane'a göre, hegemonyanın düşüşü, işbirliğinin ölüm çanı anlamına gelmez. Hegemonya işbirliğini kolaylaştırmasına rağmen işbirliği için ne zorunlu ne de yeterli koşuldur. Hegemonya, bir kez işbirliği yaratıldıktan sonra, işbirliğinin sürdürülmesinde daha az rol oynar. Rejimlerin yaratılması güç dağılımı, ortak çıkarlar, hakim beklentiler ve uygulamaların benzeşmesinin bir sonucudur. Rejimler, başarılı olmuş veya olmamış daha önceki işbirliği girişimleri zemini üzerinde

yükselir. Rejimlerdeki değişimler her zaman güç değişimlerine tekabül etmez. Amerikan hegemonyasındaki düşüş aynı oranda rejimlerde çöküşlere yol açmadı. İşbirliği ısrarla devam ediyor ve özellikle bazı alanlarda artıyor. Şimdiki işbirliği ve ihtilaf hususları güçlerin birbiriyle etkileşimlerini yansıtıyor. Amerikan hegemonyasının kalan unsurları, etkileri aşınmış olsa da, çatışan ve paylaşılan ortak çıkarların bir karışımıdır ve uluslararası ekonomik rejimler hegemonyanın kurumsal mirasını temsil ediyor (Keohane, 1984: 9-15).

Realist kuramcılara göre, uluslararası rejimler ABD tarafından empoze edilen ilkeler temelinde inşa edilmiştir. Amerikan gücü bunların inşa edilmesinde ve sürdürülmesinde hayati bir rol oynamıştır. Savaş sonrası erken rejimler ABD'nin politik hegemonyasına dayanmıştır. Dolayısıyla rejimlerin varlığı hegemonun varlığına bağlıdır. Hegemonya aşınmaya uğradığında rejimler de erozyona uğrayacaktır. Liberal kuramcılar ise güçlü bir hegemonik aktörün varlığının rejimlerin yaratılmasında hızlandırıcı bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte hegemonyasız da rejimlerin varlığını sürdürebileceğini iddia ediyorlar. Liberal kuramcılar açısından, karşılıklı bağımlılığın yarattığı işbirliğine yönelik artan ihtiyaç daha fazla işbirliğine yol açıyor. Realist bakış açısından ise, tersine, güçteki dağılma herhangi bir düzen yaratılması olanağının altını oyuyor. Realistlere göre; Amerikan gücü aşıldıkça uluslararası rejimler de önemlerini yitirecektir. Dolayısıyla hegemonya sonrası işbirliği de yavaş yavaş ortadan kalkacaktır. Liberallere göre karşılıklı bağımlılığın artmakta olduğu bir sistemde işbirliğine daha fazla ihtiyaç duyulduğundan hegemonun gücü azalsa dahi uluslararası rejimlerin rolünde herhangi bir azalma olmayacaktır.

Ekonomik yeteneklerin konsantre olduğu, yani hegemonun olduğu, durumlarda açık ve liberal bir uluslararası ekonomik düzen ortaya çıkıyor. Liberal sistemin düzenlenmesinde en şerefli yer pazarın rasyonelliğine veriliyor. Böyle bir düzende otoritenin olmadığı söylenmez. Daha ziyade otorite ilişkilerinin inşasında piyasa güçlerini sınırlamaktan ziyade onlara maksimum alan açıldığı söylenebilir. Örneğin böyle bir düzende para ve ticaret alanlarında hizmet veren rejimler devletlerin, kendi düzenlemeleriyle işleyen para ve meta piyasasındaki takdirini sınırlar. Güçlü rejimler başına buyruk devletlerin rekabetçi uluslararası politik

sistemde ulusal ve uluslararası ekonomik işlere kendi çıkarları adına doğrudan müdahalelerini kısıtlar. Elbette böyle rejimler hegemon tarafından desteklenenlerdir. Hegemonun zayıflamasıyla rejimler de aşınmaya uğrar ve merkantilist politikalar yaygınlık kazanır. Bu yaklaşım tamamen yanlış olmasa bile uluslararası ekonomik rejimleri ve genel olarak onların oluşumunu ve dönüşümünü anlamaktan uzaktır (Ruggie, 1982: 381).

Liberal kuramcılara göre, hegemonyanın işbirliğine yönelik ilişkilerin ortaya çıkması için gerekli ve yeterli tek koşul olduğuna inanmak için çok az neden bulunuyor. Uluslararası rejimlerin tesis edilmesinden sonra işbirliği, hegemonyanın varlığını zorunlu olarak gerekli kılmaz. Hegemonya sonrası da işbirliği mümkündür (Keohane, 1984: 31-32). Uluslararası rejimlerin yaratılmasında hegemonya hayati bir rol oynar. Hegemonik olmayan işbirliğine olanak sağlayan da uluslararası rejimlerdir (Keohane, 1984: 49-50). Hegemonun düşüşü liberal dünya ekonomisi ile barışçıl ve istikrarlı dünya düzeninin ortadan kalkacağı manasına gelmez. Hegemonya sonrası dönemde de işbirliği sürdürülebilir.

Uluslararası rejim teorisyenlerine göre, hegemonyanın düşüşü ile kamu malları artık hegemon tarafından sağlanmaması daha fazla işbirliğini teşvik edecektir. Uluslararası sistem tam rekabet piyasasından ziyade oligopole benzediğinden aktörler davranışlarının diğerlerini nasıl etkilediğinin farkındadırlar. Küçük devletler hegemonun kamu mallarını artık bedava sağlamayacağını algıladıkları zaman kendileri ödeyen bir müşteri konumuna gelirler. Çıkarlar tek başına etkili bir şekilde düzeni sürdürebilir. Hegemonik düşüş daha güçlü rejimlere yol açabilir (Krasner, 1982: 199). Uluslararası rejim teorisi, hegemonyanın düşüşünün rejimlerde bir aşınmaya yol açmayabileceğini savunuyor. Devletlerin ortak çıkarlarının bulunması, hegemonun yokluğunu telafi edebilir. İlkeler, kurallar, normlar ve karar alma prosedürleri için gerekli destek, hegemonun yokluğunda, ortak çıkarlar yüzünden daha güçlü bir şekilde sağlanabilir.

Rejimlerin oluşumunda hegemonyanın gerekli olduğuna dair bazı şüpheler bulunsa da hegemonik güçler uluslararası rejimlerin yaratılmasına yardım ederler. Hegemonun varlığında veya yokluğunda, uluslararası rejimler, algılanan veya politik

aktörler tarafından idrak ettirilen ortak veya tamamlayıcı çıkarların varlığına dayanıyor. Bu ortak eylemlerin rasyonel ortak kazançlar üretmesini sağlar. Hegemon işbirliğini ödüllendirerek ve ayrı hareket etmeyi cezalandırarak ortak çıkarların yaratılmasına yardımcı olabilir. Fakat herhangi bir hegemonun olmadığı durumda eğer koşullar uygun ise benzer ödüllendirme ve cezalandırmalar sağlanabilir. Sonuçlar zorunlu olarak göreceli küçük aktörler tarafından belirlenir. Bu aktörler, birbirlerinin kurallar ve pratikler ile uyumluluğunu gözlerler. Hükümetlerin refahının anlaşma ve uzlaşmalara uymaya devam etmesine bağlı olması stratejisini takip ederler. Birkaç oyuncu arasındaki bu yoğun etkileşim hegemonun eylemlerini ikame etmeye veya tamamlamaya yardımcı olur. Hegemonun gücü aşındıkça, hegemonikten hegemonya sonrası işbirliğine doğru aşamalı bir değişim gerçekleşir (Keohane, 1984: 78-79). Hegemonya sonrası bazı büyük güçler kendi aralarında mutabakata varıp birlikte bir hegemonya rolü oynama yoluna gidebilirler. Hegemonik gücü aşınmış hegemon da buna öncülük edebilir. Dolayısıyla hegemonya döneminde inşa edilen rejimler aracılığıyla uluslararası istikrar ve düzen sağlanabilir. Hegemonya aşınmaya uğrasa bile karşılıklı bağımlılığın arttığı bir sistemde işbirliğine duyulan talep artacaktır. Nasıl hegemonik güç ödül ve ceza mekanizmaları ile ortak çıkarların yaratılmasını sağlıyorsa, hegemonun yokluğunda diğer aktörler hegemonun bu rolünü hakeza oynayabilirler. Anlaşmalara uygun hareket eden aktörler yatırımlarla ödüllendirirken aykırı hareket edenler prestij kaybına uğrayarak cezalandırılırlar. Devletler uluslararası politikada prestij ve güvenirliliklerini yitirmemek için uluslararası toplumla birlikte hareket etmek zorunda kalabilirler.

Hükümetler tarafından istenildiğinde dahi işbirliğini yaratılabilme olanağı var olan rejim modellerine bağlıdır. Yeni bir uluslararası rejimin yaratılması eski rejimin oluşturduğu karşılıklı güven ile kolaylaşabiliyor. Rejimler nadiren kaostan doğarlar. Tam tersine biri diğerinin üzerine inşa edilerek ortaya çıkarlar (Keohane, 1984: 79). Dolayısıyla rejimler hiç yoktan var olabileceği gibi evrimleşmesinden de bahsedilebilir. Önceki rejimlerin başarı veya başarısızlıklarından yola çıkarak yeni rejimler oluşturuluyor. Rejimler uluslararası alanda işbirliğinin zeminini oluşturduklarından, onlarsız işbirliği pek olanaklı değildir.

Hegemonya sonrası işbirliğinin en önemli zemini uluslararası kuruluşlardır. Uluslararası kuruluşların önemini göz ardı eden teoriler hangi koşullar altında devletlerin işbirliği girişimlerinde bulunacağını anlamada başarısız olur. Özellikle günümüz dünya politik ekonomisi için bu, doğru olan bir değerlendirmedir. Çünkü Amerikan hegemonyası koşulları altında yaratılan uluslararası kuruluşlar, Amerikan hegemonyası erozyona uğradıktan sonra bile, işbirliğine olanak sağlamıştır (Keohane, 1984: 246). Kuruluşların varlığı veya yokluğu hükümetlerin ortak hedefler için aktif bir şekilde işbirliği yapıp yapamayacağını belirler. Hegemonik güç aşınsa bile mevcut kuruluşlar işbirliğinin sürdürüldüğü zeminler olmaya devam edebilir.

1.3.1.1. Uluslararası Rejimlerin İşlevleri

Hegemonik güç ve uluslararası rejimler, işbirliğine olanak sağlayarak düzen ve istikrarı temin etmek için tesis edilirler. Her müttefik hegemon ile anlaşabildiği ve bir bütün olarak sistemde uyumun sağlanmasını beklediği için, hegemonya işlem maliyetini ve belirsizliği azaltır. Hegemonun varlığında veya yokluğunda uluslararası rejimler, aktörler için davranış standardı oluşturarak meşru eylemlerin çerçevesini belirlerler. Uluslararası rejimler hegemonyanın yokluğunda, bağımsız hükümetler arasında ortak kazançları garantileyerek işbirliğini olanaklı kılar. Rejimler işlem maliyetini azaltarak, bilgi sağlayarak, bürokrasiye doğru kararlar alabilmesi için rehberlik edecek kurallar inşa ederek işbirliğini kolaylaştırıyor.

Kendi kendine yeten bir sistem olmamasından dolayı uluslararası rejimlere ihtiyaç duyuluyor. Bu ihtiyacı karşıladığı kadar, uluslararası rejimler yasal yükümlülük modelleri tesis etme, göreceli olarak simetrik bilgi sağlama ve pazarlığın maliyetini düzenleme gibi fonksiyonları icra ederek spesifik anlaşmaların çok daha kolay yapılmasına olanak sağlıyorlar. Rejimler üzerinde uzlaşılmasının çok zor ve imkansız olduğu alanlarda anlaşmalar yapılmasına olanak tanıyorlar. Dünya politikasındaki aktörlere karşılıklı fayda sağlayan anlaşmaların yapılmasına olanak tanıyacağına inanıldıkları için rejimler gelişiyorlar (Keohane, 1984: 88). Uluslararası sistem kendi kendine istikrarlı hale gelemediğinden aktörler arası çıkar çatışmalarını azaltan ve ortak çıkarlara vurgu yapan bir hegemon veya uluslararası rejimin yokluğunda işbirliği oldukça zordur. Rejimlerin bu öngörülen etkisi, devletlerin

onları neden tesis ettiğini açıklıyor. Rejimler işbirliğini kolaylaştırarak aktörler arasında barışçıl ilişkilerin kurulmasına olanak sağlıyorlar.

Uluslararası rejimler meşru pazarlıkların işlem maliyetlerini azaltıyor. İşlem maliyetlerini etkileyerek hükümetlerin anlaşmalar müzakere etmek için bir araya gelmelerini çok daha ucuz hale getiriyor. Bir rejim içinde anlaşmalar yapmak, dışında yapmaktan çok daha elverişlidir. Uluslararası ekonomik rejimler genellikle uluslararası örgütleri bünyesinde barındırıyorlar. Bu örgütler de toplantılar için forum sağlarlar ve anlaşmalar için katalizör görevi görebilen sekreterlik kurumunu barındırırlar (Keohane, 1984: 90). Uluslararası ekonomik rejim ithalat için serbest bir pazarın korunması, yatırım sermayesi akışının sürdürmesi, son kertede borç veren olarak hareket etmesi, uluslararası sistemin sigortası olduğunun göstergesidir (Ruggie, 1982: 390). Rejimler, hegemonun yokluğunda hegomonun işlevlerini yerine getirerek uluslararası düzen ve istikrara büyük katkı sağlıyorlar. Aktörlerin öngörülebilir bir çerçevede hareket etmesini sağlayarak hegemonik bir düzenleyicinin yokluğunda belirsizliği azaltarak işbirliğini olanaklı kılıyorlar.

Rejimler devletlerin hedeflerine ulaşmak için işbirliği yapmalarını kolaylaştır. Küçük devletler rejimleri, büyüklerin güçlerini keyfi kullanmaları önünde bir bariyer oluşturduğu için hoş karşıyorlar. Rejimler benzer şekilde büyük devletler için de kıymetlidir. Büyük devletler de istikrarlı bir dünya yaratabilmek için rejimlere ihtiyaç duyuyorlar (Keohane and Nye, 2012: 284-285). Örneğin rejimler; nükleer silahların yaygınlaşmasını engellemesinde, ticaret korumacılığını sınırlamasında, en az gelişmiş ülkelerin borçlarının ertelenmesinde yardımcı olarak hegemonun çıkarlarına hizmet etmiştir. Aynı zamanda hegemonun gücünü keyfi kullanmasını engelleyerek öngörülebilir politikalar izlemesini sağlamıştır.

Rejimler devletlerin davranışlarını iki şekilde etkiliyor: İlk olarak rejimler, beklentilerin birbirine yaklaşacağı bir odak merkezi yaratarak belirsizliği azaltır ve bürokratlar için meşru eylemlere dair ve politika yapıcılar için uygun anlaşma modellerine dair bir kılavuz sağlar. İkinci olarak rejimler karar verme süreçlerine dahil olmayı kısıtlayarak ve belirli eylemleri yasaklayarak devlet davranışlarını sınırlandırır. Rejimler çok sınırlı bir zorlama gücüne sahip olduklarından dolayı

güçlü devletler yasaklı önlemlere uymayabilir. Fakat böyle davranan devletler ileride yapacakları anlaşmalarda itibar maliyetlerine maruz kalacaklardır (Keohane and Nye, 2012: 273). Rejimler aktörlerin uzlaşabileceği uygun ve belirli yol ve yöntemler sunarak, aktörlerin belirsiz eylemlerde bulunmalarının önüne geçiyor. Her ne kadar rejimler sınırlı bir zorlama gücüne sahip olsa da devletler rejimlerin belirlediği sınırları aşmamaya özen gösterirler. Aksi eylemlerde bulunan devletler uluslararası politikada bir takım maliyetlerle karşılaşabiliyor. Dolayısıyla düzenleyici bir hegemonik gücün yokluğunda uluslararası rejimler küresel ve bölgesel düzen ve güvenliğe büyük katkı sağlıyor.

Egemen devletler dünyasında rejimlerin temel fonksiyonu, hususi bir konuda istenilen sonuçların başarılabilmesi için devletlerin davranışlarının koordine edilmesidir (Krasner, 1982: 191). Rejimler kargaşayı yönetmek için dizayn edilirler. Karşılıklı bağımlılık aynı zamanda kargaşayı arttırıyor. Rejimlerin kompleks karşılıklı bağımlılık koşullarında ortaya çıkması çok daha yüksek bir ihtimaldir (Krasner, 1982: 196). Karşılıklı bağımlılığın artmasıyla devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri daha karmaşık bir hal arz ettiğinden aktörler birbirleriyle daha fazla ortak ve çakışan çıkarıya sahip hale geliyorlar. Kompleks karşılıklı bağımlılığın artmakta olduğu günümüzde uluslararası rejimlere duyulan ihtiyaç daha da artıyor. Rejimlerin en önemli işlevlerinden biri kompleks karşılıklı bağımlılık ortamında belirsizlikleri azaltarak düzenin sağlanmasına katkıda bulunmasıdır.

Dünya politikasında, ölçek getirilerindeki artış beklentisi daha kapsamlı uluslararası rejimlere yol açıyor. Başarılı rejimler konu bazlı alanlar düzenleyerek rejimin ilkelerini içeren anlaşmaların yapılmasını daha da kolaylaştırıyor. Uluslararası rejimler ulaşılabilir bilginin genel seviyesini arttırma süreciyle asimetrik bilgi edinmeyi azaltarak belirsizliği azaltıyorlar. Yanılma ve aldatmadan imtina edilerek karşılıklı fayda sağlayan anlaşmalara ulaşma imkanı çok daha artıyor (Keohane, 1984: 90-94). Uluslararası rejimler belirsizliği azaltıp genel bilgi seviyesini arttırarak devletler arasında güvene dayalı ilişkilerin tesis edilmesine olanak sağlarlar. Rejimler, ilkelerine aykırı hareket eden aktörlere alternatif maliyetler çıkararak cezalandırma yoluna gidebiliyorlar.

Uluslararası rejimler, eylemlerin karşılıklı şeffaflığını arttırarak ve zamanla konular arasında bağlantı kurarak, belirsizliği azaltırlar. Böylece diğerleri tarafından aldatılmayı ve sömürülmeyi en aza indirirler. Yükümlülük duygusu eksikliğine rağmen, devletler üzerinde anlaşılan bir kuralı ihlal ederken iki kere düşünürler. Fırsatçılıkla ünlenen böyle bir devletin yeni bir rejimde potansiyel yararlı bir ortak olarak kabul edilmesi çok daha zor olacaktır. Daha da ötesi uluslararası kurumların inşa edilmesi oldukça zor olduğundan devletler var olanı riske atmakta tereddüt ederler (Hasenclever; Mayer and Rittberger, 2000: 7-8). Diğer bir ifadeyle; rejimler, batık maliyeti barındırdıklarından dolayı, devletler rejimlerin ilkelerine uygun hareket etmek zorunda hissederler. Hegemonik güç de, büyük maliyetlerle inşa ettiği rejimlere aykırı hareket etmeye özen gösterir. Dolayısıyla rejimler gerek hegemonik gücün gerekse de diğerlerinin eylemlerine yönelik bir standart oluşturarak düzen ve istikrarın sağlanmasına büyük katkıda bulunuyorlar.

Hükümetler eylemlerinin güvenilirliğini, ortaklarına yüksek kalite bilgi temini ile birleştirme arayışındadırlar. Uluslararası rejimler devletlerin davranışlarına standart oluşturan kurallar sağlayarak ve hükümetlerin politikaları, niyetleri ve değerleri hakkında bilgi sağlayan iletişim kanalları oluşturarak bu iki hedefin gerçekleşmesine olanak sağlıyorlar (Keohane, 1984: 259). Rejimler aynı zamanda yükün paylaşılmasını kolaylaştırıyorlar. Bütün devletlere uygulanabilen standartlar getirerek devletlerin kolektif eylemlere katılımını sağlıyorlar. Hükümetlere bilgi sağlayarak işbirliğini teşvik ederler. Büyük güçlerin çok yönlü ve çeşitli çıkarlarına, her birinin kendi usulleriyle ulaşmalarını engellerler. Meseleleri bir dizi kurallar bütünü altında birleştirerek bir düzen getiriyorlar. Rejimler hegemonik gücün dış politikasını da disipline etme işlevi görüyorlar (Keohane and Nye, 2012: 285).

Uluslararası rejimler, devletlerin tüm problemlerinin üstesinden gelmelerine yardımcı oluyorlar. Rejimlerin ilkeleri ve kuralları beklenen davranışların kapsamını, belirsizliği ve bilginin asimetrik dağılımını azaltıyor. Hükümetler için bir tehdit olmaktan uzak olmakla, hükümetlerin aksi taktirde ulaşamayacakları hedeflerine ulaşabilmesine olanak tanıyorlar. Rejimler üyelerine güvenilir bilgi sağlayarak, diğerlerinin mülkiyet haklarının ihlalinin beklenen maliyetini arttırarak, meseleleri birlikte ele alınması -yani bağlantı kurulması- ile işlem maliyetini azaltarak

anlaşmaların yapılmasını kolaylaştırıyorlar. İlkeleriyle, kurallarıyla ve kurumlarıyla meseleler arasında bağlantı kurarak aktörlerin karşılıklı yarar sağlayan anlaşmalara ulaşmasını teşvik ediyorlar (Keohane, 1984: 97). Uluslararası rejimler meşru işlemlerin maliyetini düşürürken gayrimeşru olanlarınkini arttırarak önemli bir işlev görüyor. Rejimler belirsizliği ve riski azaltarak müzakereleri kolaylaştırıyor ve hükümetleri için karşılıklı fayda sağlayan anlaşmalara varmalarına yol açıyor. Rejimler aynı zamanda meseleler arasında bağlantı kurarak uzlaşmayı teşvik ediyor. Farklı meseleleri aynı anda çözüme kavuşturarak zaman ve maliyet yönünden avantaj sağlıyor.

Rejimler bölgesel veya küresel ölçekte uluslararası düzeni kısmen de olsa inşa etmek için yaratılır. Rejimler makul eylemler hakkında paylaşılan beklentileri yaratarak ve konu alandaki şeffaflık derecesini arttırarak ortak kazançların elde edilmesi için devletlerin işbirliği yapmalarına yardım eder. Bu da daha fazla refah ve güvenliğin oluşması anlamına geliyor (Hasenclever; Mayer and Rittberger, 2000: 3). Uluslararası rejimlerin yeni kabiliyetler edinme, var olanları daha etkili kullanma ve bunları kullanmanın sonuçlarının üstesinden gelebilme gibi temel amaçları bulunuyor (Ruggie, 1975: 571). Rejimler mevcut mekanizmaların etkin kullanımını sağlayarak aktörler için en optimum faydayı temin ediyor. Aynı zamanda aktörlerin eylemlerinin öngörülebilir sonuçlar doğurmasına yol açarak belirsizliği en aza indiriyor. Mevcut mekanizmaların başarılı ve etkin kullanımı, gerektiğinde yeni mekanizmaları yaratacak güven ortamını tesis ediyor.

Hegemonun varlığında veya yokluğunda uluslararası sistemde düzen ve istikrarı sağlayan uluslararası rejimlerin, hemen hemen bütün alanlarda mevcut olduğu görülüyor. Nükleer silahların yayılmaması rejimi gibi güvenlik rejimi bulunuyorken, uluslararası ticaret rejimi gibi ekonomik rejimler, stratoferik ozon tabakasının korunması uluslararası rejimi gibi çevresel rejimler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi insan hakları rejimleri bulunuyor. Rejimler kapsam ve üyelik bakımından çok büyük çeşitlilik arz ediyor. Borç ve döviz kurundan balina avcılığı ve Antartika'nın statüsüne kadar; ticaret bariyerlerinin yayılmasından nükleer silahların yayılmasına kadar konuları ele alıyorlar. Bazıları tüm ülkelere açık iken; bazıları bölgeseldir. Hiçbiri iradesini üyelerine zorla empoze edebilme gücüne sahip

değildir. Fakat hükümetler kendi istekleriyle ulusal ve uluslararası eylemlerini sınırlamayı kabul ediyor. Rejimler hükümetlerin kendi hedeflerine işbirliği içinde ulaşmalarını kolaylaştırıyor.

1.3.1.2. Uluslararası Rejim Değişimleri

Rejimleri oluşturma maliyeti yüksek olduğundan, yeni rejimler inşa etmek yerine var olanın sürdürülmesi ve dönüştürülmesi eğilimi çok daha yaygındır. Rejimlerin ortaya çıkması için büyük bir çaba gerekiyor. Bu çabayı genellikle hegemonik bir güç gösterebiliyor. Hegemonik bir gücün yokluğunda rejimlerin inşa edilmesi oldukça güçtür. Hegemonik güçler dahi yeni rejimler inşa etmekten ziyade var olanların dönüştürülmesi yolunu tercih ediyorlar. Uluslararası politikada uygulanagelen hareket kalıplarının yerine yenilerin ikamesi her zaman mümkün olamayabilmektedir.

Tamamlayıcı çıkarlar rejimlerin oluşması için gereklidir; fakat yeterli değildir. Uluslararası rejimlerin inşa edilmeleri hegemonik bir gücün aktif çabasını gerektiriyor. Hegemonyanın yokluğunda rejim yaratımı acil ve ciddi bir krizin baskısıyla ancak mümkün olabilir. Tamamlayıcı çıkarların varlığına rağmen işlem maliyeti ve belirsizlik probleminin üstesinden gelmek oldukça zordur (Keohane, 1984: 100). Rejimleri oluşturmak için gereken maliyetin yüksekliği ve bu bedeli karşılayacak aktör veya aktörlerin yokluğu yeni rejimlerin ortaya çıkmasını zorlaştırıyor. Bundan dolayı mevcut rejimler kısa süreli dalgalanmalara karşı oldukça dayanıklı oluyor.

Uluslararası rejimler batık maliyeti barındırdığından bütün üyeler; farklı ilkeler, kurallar ve kurumlar karışımını tercih ettikleri zaman dahi rejimler varlığını sürdürebiliyor (Keohane, 1984: 102). Rejimleri inşa etmenin yüksek maliyeti mevcut rejimlerin varlığını devam ettirmesine yardımcı oluyor (Keohane, 1984: 103). Rejimleri inşa etmenin zorlukları dikkate alındığında, var olanın ıslah edilmesi daha rasyoneldir. Bundan dolayı rejimler ölmek yerine evrime daha eğilimlidir (Keohane, 1984: 107). Rejimleri inşa etme büyük çaba ve maliyetler gerektirdiğinden aktörlerin tek tek beklentilerini karşılayamadığı durumlarda dahi rejimler varlıklarını sürdürebiliyor.

Zayıflayan hegemonla yakından ilişkili liberal uluslararası rejimlerin aşınmasına karşın eylemsizliğin etkisi, alternatifin yokluğu, ortak çıkarların tortusu ve hakim güçler arasındaki toplumsal amaçlar sistemin devamı için faaliyet gösterir (Krasner, 1976: 342-43). Toplumsal amaçlar arasında yeni bir uzlaşının sağlanmasında yaşanacak zorluklar, alışlagelmiş davranış kalıplarının değiştirilmesinin güçlüğü, alternatif bir sistem inşa etmek için gerekli motivasyon eksikliği, mevcut rejimlerin aşınılar bile varlıklarını sürdürebilmelerine yol açıyor. Hegemonik gücün çöküşünden sonra, nasıl rejimler aşınılar dahi varlıklarını sürdürebiliyorlarsa, aynı mantık, rejimler bazı alanlarda yetersiz kaldıklarında da geçerli oluyor.

Uluslararası rejimleri sürdürülmesi, yaratılmasından çok daha kolaydır. Onları ortaya çıkaran koşullar yeteri kadar uygun olmadığı dönemlerde dahi rejimler varlıklarını sürdürebilirler ve işbirliğini daha da güçlendirmeye devam edebilir. Sadece ortak çıkarların rejimlerin yaratılmasına yol açması yüzünden değil; aynı zamanda var olan rejimlerin sürdürülmesi dolayısıyla gereken koşullar yaratılması için gerekenlerden daha az olduğu için rejimler dayanıklıdır (Keohane, 1984: 50). Marjinal maliyetler ortalama maliyetlerin altında olduğunda rejimlerin devamı, kurulmalarına nazaran daha kolaydır. Bir rejimin kurulması, var olanı devam ettirmekten daha maliyetli olduğundan, bir rejimin yıkılması dikkate değer maliyetler ortaya çıkarıyor (Gilpin, 2011: 104). Mevcut olan uluslararası kuruluşları sürdürmek için gereken çaba, yenisini inşa etmek için gerekenden çok daha az olduğundan, mevcut olanlar varlıklarını kolayca devam ettirebiliyor (Keohane, 1984: 247). Rejimler bir kere yaratıldıktan sonra hegemonya düşüşe geçse bile rejimler varlıklarını sürdürebiliyor.

Hegemonyanın aşınması teorisi uluslararası rejimlerdeki değişimi açıklamak için faydalı olsa bile yeterli değildir. Aşınan hegemonya modelinin kaçınılmaz çöküşü ulusal politika, çıkar ve meseleler hakkındaki varsayımlarda yetersiz olduğu ölçüde illüzyona yol açar. Özellikle de lider ülke merkezli çok uluslu şirketler, finansal elitler ve müttefiklerle iyi ilişkiler sürdürmekle görevli bürokratlar arasında sistemik liderliğin sürdürülmesine yönelik ilgi devam edecektir ve bunun için gerekli maliyetlerin ödenmesi hususunda ısrar edilecektir. Bağımlılık bazı kesimlere refah ve

diğerlerine zorunlu gerekli şeyleri sağlıyor. Uluslararası ekonomik rejimlerin muhafazası hususunda ulusal sınırların ötesinde bir koalisyon oluşabilir. Rejimin sürdürülebilmesi askeri hegemonya gerektirmeyebilir; fakat birçok ülkenin menfaatine dayanabilir (Keohane and Nye, 2012: 41). Uluslararası rejimlerin ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde karşılıklı bağımlılık büyük önem arz ediyor. Hegemonik güç aşınmasına rağmen liderlik durumundan fayda sağlayan ulusal elitler rejimlerin sürdürülmesinde ısrarcı olabiliyor. Aynı zamanda rejimlerden büyük yarar elde eden diğer ülkelerin yönetici elitleri de rejimlerin sürdürülmesinden yana olacaklardır. Dolayısıyla rejimlerin sürdürülmesi birçok ülkenin menfaatine olduğu için askeri üstünlük olmaksızın da rejimler devam ettirilebilir.

Uluslararası rejim değişimlerini anlamak için ekonomik süreçlere, dünyadaki genel güç yapısına, konu alanı içindeki güç yapısına ve uluslararası örgütlerin güç kabiliyetlerine bakılmalıdır. Teknolojik değişimler ve ekonomik karşılıklı bağımlılıktaki yükseliş var olan uluslararası rejimi demode hale getirebilir. Rejimler artan işlem hızıyla başa çıkmada yetersiz kalabilirler. Tahsis edilmiş kurumlar, kurallar ve prosedürler etkisiz kalabilir veya çökebilirler. Ekonomik ve teknolojik değişimler zaman zaman uluslararası rejimlerin altını oyabildiği halde tamamen dağılmasına yol açmıyor. Uluslararası rejimler yeni ekonomik ve teknolojik koşulları adapte edecek şekilde hızlıca yeniden inşa edilebiliyor (Keohane and Nye, 2012: 32-34). Uluslararası rejimler nihayetinde dünyadaki genel ve hususi konu alanındaki güç dengesine bağlı olduklarından ekonomik ve teknolojik değişimler uluslararası rejimlerin yetersiz kalmasına neden olabiliyor. Karşılıklı bağımlılığın artmasıyla gerekli işlem hızını karşılayamayan rejimler etkisiz hale gelebiliyor. Yeni uluslararası rejimler inşa etmenin maliyeti çok yüksek olduğundan genel eğilim mevcut rejimlerin revize edilerek yeni koşulların üstesinden gelebilecek duruma getirilmesidir. Rejimler yeniden inşa edilemeyecek kadar demode olmuşsa kaçınılmaz olarak dağılırlar ve yerine yeni rejimler oluşturulur.

Rejim değişikliği, önemli ölçüde, mevcut rejim altında, fayda ve etki arasındaki farklılaşma ile hoşnutsuz devletlerin yeni kuralların etkilerine yönelik beklentilerinden dolayı ortaya çıkıyor. Genel veya spesifik alanlardaki kabiliyetlerin değişimi, rejim değişimlerine yol açabiliyor. Rejimler çıktı modellerine yol açan bir

pazarlık süreci yaratıyor. Eğer bu modeller genel güç yapısıyla bağdaşmaz ve en güçlü devletler için tolere edilemez ise uyumsuzluğu azaltacak bir rejim değişikliği gerçekleşecektir (Keohane and Nye, 2012: 44-45). Uluslararası rejim değişimlerini tetikleyen en önemli neden, rejimlerin çıktığı modellerinin büyük devletler için kabul edilemez uyumsuzluklara yol açmış olmasıdır. Bu durum ancak uzun vadeli güç ve çıkar değişimleri sonucu ortaya çıkabiliyor. Özellikle de büyük güçlerin beklentilerini karşılayamayan rejimler düzen ve istikrardan ziyade kaosa neden olmaya başlırlar. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak rejimler etkisiz hale gelirler ve yeni rejimler inşa etme arayışı başlar. Büyük güçlerin beklentilerinin uzlaştırılabildiği yeni rejimler inşa etmek için büyük çaba ve maliyet gerekiyor. Bunu sağlamak her zaman kolay olmadığı için her şeye rağmen alternatif rejimler oluşturulana kadar mevcut rejimler varlıklarını devam ettirirler.

Uluslararası rejimlerin en önemli ve en belirgin yapısal değişim kaynağı kuşkusuz savaşlardır (Keohane and Nye, 2012: 36). Askeri güç dağılımı uluslararası ekonomik düzeni etkilemesine rağmen bu kendi başına uluslararası rejim değişimleri için tam bir açıklama getiremiyor. Bunun yanında üç önemli faktör de dikkate alınmalıdır: Askeri tehdit algısındaki değişim, lider aktörün göreceli ekonomik gücünde ve onun müttefiklerine olan ticareti ve yatırımındaki değişim ile dünya hiyerarşik şablonundaki değişim göz önünde bulundurulmalıdır (Keohane and Nye, 2012: 40). Her ne kadar savaş önemli bir değişim kaynağı olsa da her savaşın zorunlu olarak rejimleri değiştirdiği söylenemez. Özellikle hegemonik gücün konumunun yeniden belirlendiği büyük güçler arasında gerçekleşen hegemonik savaşlar uluslararası rejim değişimlerine sebep olabiliyor. Çünkü bu savaşlar dünyadaki genel güç dengesinin yeniden belirlenmesine yol açıyor. Yeni bir dünya düzeni, kaçınılmaz olarak, beraberinde yeni uluslararası rejimler gerektirebilir.

Rejimleri ve ilişkili politik ağları ortadan kaldırmanın maliyeti o kadar yüksektir ki, onların çıktığı modelleri, temel aldıkları güç kabiliyetleri ile aynı çizgide olmadığı zamanlarda dahi varlığını sürdürme eğilimindedir (Keohane and Nye, 2012: 51). Rejimlerin alternatif maliyetlerinin yüksekliği, onların yarattığı çıktılarının var olan güç dengesiyle bağdaşmaz olması halinde dahi, var olmaya devam etmelerine olanak tanıyor. Her güç değişikliğinin rejim değişikliğine yol açtığı söylenemez.

Rejimler genel olarak kısa vadeli güç ve çıkar değişimlerine karşı dayanıklıdır. Özellikle de büyük güçler arası uzun vadeli güç ve çıkar değişimleri rejim değişimlerini tetikleyebiliyor. Fakat yeni rejimleri yaratmanın maliyeti çok yüksek olduğundan genel eğilim mevcut rejimlerin revize edilmesi yönündedir.

1.3.1.3. Liberal Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Liberal hegemonya yaklaşımına yönelik eleştiriler şöyle sıralanabilir: Liberal yaklaşım da nihayetinde realistler gibi hegemonyayı maddi güçlerdeki üstünlük olarak tanımladığından, hegemonyanın anlamını daralttığı için eleştirilmiştir. Gerek realist gerekse de liberal yaklaşım hegemonya kavramsallaştırmasında rıza unsurunu ve toplumsal sınıfları yeteri kadar dikkate almaz. Her iki yaklaşım da devletin merkezi rolüne aşırı vurgu yaparak toplumsal sınıfların ve kültürel unsurların değişimdeki rolünü göz ardı ederler. Aynı zamanda her iki yaklaşım da hegemonya kavramını ele alırken değişimden ziyade düzen ve istikrara vurgu yapmıştır. Mevcut hegemonik düzenin yani ABD hegemonyasının meşrulaştırılması ve sürdürülmesine yardımcı olmaları diğer bir eleştiri konusudur.

Liberal kurumsallık var olan düzeni kabul edilmiş olarak aldığından sistemi eleştirmek ya da değiştirmek için değil, yavaş çalışması gereken bir şey gibi alır. Liberal kurumsallık var oluşunu devlet sistemi ve dünya kapitalizminin bir arada olmasına borçludur. Uğraştığı sorunlar bu iki küresel yapıyı uyumlu hale getirmek ve dünya ekonomisine istikrar ve tahmin edilebilirlik getirmek üzerinedir. Bu yüzden uluslararası rejim teorisinin gelişmiş kapitalist ülke gruplarının ortak sorunlarıyla alakalı ekonomik işbirliği ile ilgili söyleyecek çok şeyi olmasına rağmen, dünya ekonomisinin yapısını değiştirme girişiminde bulunma hususunda söyleyecekleri azdır. Uluslararası rejimler dünya ekonomisini stabilize etmek için yaratıldıklarından, ekonomik ortodoksiden uzaklaşan sosyalizm gibi devletleri engelleyici ve cesaret kırıcı etkileri vardır (Cox, 2016: 509). Liberal yaklaşım, realist yaklaşım gibi, mevcut dünya düzenini verili olarak ele aldığından kurulu sistem içerisinde düzen ve istikrarın nasıl daha iyi sağlanabileceği arayışı içindedir. Dolayısıyla sistemde mevcut eşitsizliği meşrulaştırma ve sürdürme arayışındadır.

Sistem içindeki dezavantajlı kesimlerin beklentilerinden ziyade, kapitalist yönetici elitlerin lehine düzen ve istikrarın sağlanmasını amaçlar.

Uluslararası rejim teorisi, kendisini en güçlü hissettiği ticaret ve para konularında ABD'nin gücünün değişmesiyle oluşan değişimleri açıklamada dahi yetersiz kalmıştır. Bu açıklamalar iç politikadaki ekonomik ve kültürel faktörlerin eklenmesine ihtiyaç duyar (Cox, 1981: 139). Bu yaklaşım devlet ve sivil toplumlar arasındaki ilişkileri hafife almıştır (Cox, 2016: 509). Liberal yaklaşım toplumsal sınıfların ve kültürel faktörlerin, gerek hegemonyanın gerekse de uluslararası rejimlerin oluşumundaki ve değişimindeki rolünü yeteri kadar dikkate almamıştır. Toplumsal sınıfların ve kültürün değişimdeki rolünü göz ardı ettiğinden hegemonya değişimlerini açıklama hususunda yetersiz kalır.

Realist kuramcılara göre, bir tek ülke tarafından hükmedilen hegemonik güç yapıları, kuralları görece kesin olan ve uyulan güçlü uluslararası rejimlerin gelişimine katkı sunar. Egemen güç yapılarının zayıflamasıyla ilgili uluslararası iktisadi rejimlerin gücünde azalma olacağı öngörülüyor. Hegemon, liberal ekonomik düzenin kural ve normlarının inşası ve sürdürülmesi yeterliliğine sahip olduğu gibi buna istek de duymalıdır. Hegemonun düşüşüyle liberal ekonomik düzen büyük ölçüde zayıflayacaktır (Gilpin, 2011: 95). Realist kuramcılar uluslararası rejimleri küresel bir kamu malı olarak görmüşlerdir. Hegemonun yokluğunda rejimlerin işleyebileceğinden şüphe duyuyorlar (Hasenclever; Mayer and Rittberger, 2000: 9). Realistler, uluslararası rejimlerin hegemonik gücün ürünü olduğunu ve dolayısıyla hegemonya aşındığında rejimlerin de işlevlerini yitireceğini ileri sürüyor. Realist kuramcılara göre, hegemonik güç olmaksızın uluslararası rejimler, gerekli destek ve kaynaklardan yoksun kalacaklarından işlevsiz hale gelecektir. Anarşik bir uluslararası sistemde hegemonyasız düzen ve istikrarın sağlanması mümkün değildir. Hegemonya sonrası küresel kamu mallarını sağlayabilecek herhangi bir güç olmadığından kaosu hakim olacağını savunuyor. Kısacası realistler, hegemonya sonrası işbirliği mümkün olmadığı için ne uluslararası rejimlerin işlevselliğinden ne de düzen ve istikrardan bahsedilebileceği yönünden eleştiriyor.

1.4. Eleştirel Yaklaşımlar Açısından Hegemonya

Realist ve liberal yaklaşım hegemonya kavramını, maddi güç ve kabiliyetler temelinde açıklıyorken, eleştirel yaklaşım maddi gücün önemini yadsımasa bile ideolojiye, kültüre ve toplumsal sınıflara daha çok önem veriyor. Realist ve liberal yaklaşım daha çok istikrar ve düzene vurgu yaparken eleştirel yaklaşım daha çok değişim üzerinde duruyor. Realist ve liberal yaklaşım devlet merkezli iken eleştirel yaklaşım devletin yanında diğer yapılara özellikle de sivil toplumun önemine vurgu yapıyor. Realist ve liberal yaklaşımlar toplumsal gelişmeleri ve aktörler arası ilişkilerin karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalıyor. Realist ve liberal teorinin hegemonya tanımı eleştirel teorininkine göre çok daha dar kapsamlıdır.

Eleştirel teorinin önemli isimlerinden olan Robert W. Cox'a göre, "teori her zaman biri için ve bir hedef içindir." Zamandan ve mekandan bağımsız kendi başına teori diye bir şey yoktur (Cox, 2016: 87). Bu bağlamda realist ve liberal yaklaşımlar özellikle 1970'lerden itibaren hegemonik güce yönelik meydan okumaların artmasına ve uluslararası düzende istikrarsızlığın artmaya başlamasına bir çözüm bulabilmek için hegemonya kavramına yoğunlaşmaya başladı. Hegemonik gücün meşruluğunun ve üstünlüğünün yeniden konsolide edilmesi için çabalıyordu. Aynı zamanda uluslararası sistemde düzen ve istikrarın yeniden sağlanması ve devam ettirebilmesine odaklanıyordu. Eleştirel yaklaşım ise müesses nizamın krize girmesini fırsat olarak görüp bunun yerine daha demokratik ve eşitlikçi bir dünya düzeni için hegemonya üzerine çalışmalarını yoğunlaştırıyordu.

Cox'un problem çözücü teori olarak adlandırdığı realist ve liberal yaklaşımlar dünyayı olduğu şekliyle, kurumlarda örgütlenmiş hakim sosyal ilişkiler ve güç ilişkileriyle birlikte, verili bir çerçevede ele alıyordu. Problem çözücülüğün amacı, bu ilişkilerin ve kurumların değiştirilmesi değil, bunlarla sorunların kaynağıyla etkili ve kolay yoldan başa çıkmak için işlemlerini sağlamaktır. Eleştirel teori ise dünyadaki hakim düzene mesafe koyuyor ve bu düzenin nasıl ortaya çıktığını sorguluyordu. Eleştirel teori, problem çözücü teorinin tersine kurumları, sosyal bağları ve güç ilişkilerini kanıksamıyor, kökenlerini, nasıl değişim sürecine gireceğini, değişip değişmeyeceğini sorguluyor (Cox, 2016: 88-89). Problem çözücü

kuram, mevcut olguların işlevsel bir tutarlılığa sahip olduğunu varsayarken eleştirel kuram bu olgulardaki çelişki ve çatışma kaynaklarını arayarak bunların başka örüntülere dönüşme potansiyellerini değerlendiriyor (Sinclair, 2016: 6). Problem çözücü kuramların aksine eleştirel kuram, bir yandan devlet, toplumsal sınıflar ve dünya düzeni arasındaki diyalektik ilişkiyi açıklıyor, diğer yandan da mevcut düzeni değiştirme noktasında uluslararası ilişkiler kuramına katkıda bulunuyor (Kurtbağ, 2010: 29). Realist ve liberal yaklaşımlar mevcut düzeni verili kabul edip sistem içi değişikliklerle meydan okumaların üstesinden gelmeyi amaçlarken eleştirel yaklaşım, sadece sistem içi değişimlerle yetinmeyip sistemin ötesine geçerek, topyekûn sistem değişikliğine odaklanıyor. Dolayısıyla hegemonya değişimlerini açıklama hususunda, eleştirel yaklaşım çok daha başarılı olmuştur.

Eleştirel teori mevcut düzenin kalıcılığını reddettiği gibi, olanaksız alternatifleri de reddediyordu. Bu yolla eleştirel teori, alternatif bir düzen getirme amacı için stratejik eyleme rehberlik edebilmeyi amaçlıyordu. Problem çözücü teori ise, kasıtlı ya da kasıtsız mevcut düzeni devam ettiren eylemlere dönük taktikler veriyordu (Cox, 2016: 90). Problem çözücü teori mevcut düzeni verili kabul ederek buna yönelik meydan okumaların üstesinden nasıl gelinebileceğine yönelik taktikler geliştirirken, eleştirel teori mevcut düzenin ötesine geçen bir perspektiften mümkün alternatiflerin kapsamını oluşturmaya çalışıyordu. Her ne kadar ütopyacı bir yaklaşımı barındırsa da, mümkün olana odaklanarak olanaksız ütopyacı düzen arayışlarını reddediyordu.

1.4.1. Gramsci’ci Hegemonya Yaklaşımı

Hegemonya kavramının siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatürüne katılmasında en büyük katkıyı İtalyan Komünist Partisi’ni kuran düşünür Antonio Gramsci (1891-1937) yapmıştır. Gramsci hegemonya kavramını Rus Sosyal-Demokratlarından hareketle geliştirmişti. Hegemonyanın Rusçası olan “Gegemonia” terimi, 1890’lardan 1917’ye kadar Rus Sosyal-Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarından biri olmuştu. Terim genel olarak Rus işçi sınıfının işverenlere karşı ekonomik mücadeleyle yetinmeyip, çarlığa karşı siyasi mücadele de vermesi gereği bağlamında kullanılmıştı (Anderson, 2007: 31). Gramsci, sosyalist politik strateji

oluşturmanın yolunun, kapitalist sistemin işleyişini anlamaktan geçtiğini belirtiyordu. Bu doğrultuda, kapitalizmin, nasıl olup da faşizm gibi istisnai dönemler haricinde açık bir şiddete ve zora başvurmaksızın kitleleri yönetebildiğini çözümleme çabasıydı. Kapitalist devletin zora dayalı iktidarı değil, bu zoru görünmez, hatta gereksiz kılacak “devlet-baskı unsurunun söneceği” iktidar biçimleri çözümlemeliydi (Gramsci, 2012a: 218). Gramsci, kapitalist devletin şiddete başvuran yönünü dikkate almakla birlikte, bu şiddeti meşru ve görünmez kılarak kitlelerin aktif rızasına dönüştüren ideolojik ve politik iktidar biçimleri üzerine yoğunlaşıyordu. Kapitalist devletin, egemenliğini açık bir şiddete başvurmadan, kitlelerin aktif ve pasif rızasını alarak nasıl sürdürebildiğini açıklamaya çalışıyordu.

Gramsci, işçi sınıfının feodal düzene karşı, burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramını, istikrarlı bir sermaye toplumunda işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak kadar genişletmişti. Gramsci, hegemonya kavramını, Batıdaki burjuva iktidarlarının yapısını ayrıntılı tahlil için kullanıyordu (Anderson, 2007: 39). Gramsci’nin hegemonya kavramı belirli bir dönemde sosyal güçler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini amaçlıyor. Bir sınıf kesiminin veya sınıf grubunun diğer sınıf veya grupların aktif rızasını kazanma yoluyla liderlik rolü üstlendiği sosyal sınıflar arası ilişkilere karşılık geliyor. Gramsci’de hegemonya, realist teorinin düşündüğü gibi zorlayıcı bir güç ilişkisi değildi; daha ziyade entelektüel ve ahlaki liderlik yoluyla rızanın elde edilmesini önceliyordu (Gill, 1992: 42).

Gramsci’ye göre “bir sınıf iki şekilde egemendir; bu sınıf hem ‘yönlendiren’ sınıftır hem de ‘baskın’ sınıftır. Bu sınıf, müttefik sınıfları yönlendirir, muhalif sınıflara karşı baskın olur. Dolayısıyla, bir sınıf iktidara gelmeden de ‘yönlendiren’ olabilir ve olmalıdır da; iktidarda olduğunda baskın olur; fakat ‘yönlendiren’ olmaya da devam eder” (Gramsci, 2011: 170-1).

Hegemonyanın antitezi olan tahakküm (baskınlık) terimi, bir başka ikilide yönlendirmenin zıddı olarak görünüyor. Bir sosyal grubun üstünlüğü, tahakküm ve entelektüel-ahlaki yönlendirme olarak iki şekilde ortaya çıkar. Bir sosyal grup silah zoruyla kendisine bağımlı kılmaya ya da tasfiye etmeye çalıştığı düşman kesimler karşısında baskın olurken, müttefik ve dost kesimler karşısında yönlendirici oluyor (Anderson, 2007: 41).

Gramsci'ye göre, hegemonyanın ortaya çıktığı siyasi güçler ilişkisinde en önemli evre “kişinin bugünkü ve gelecekteki gelişimi içinde ‘ortak’ çıkarlarının ‘ortak’ sınırların ötesine geçtiği –yani, iktisadi grubun sınırlarını aşıyorlar- ve bu çıkarların ast grupların çıkarları olabileceği ve olması gerektiği olgusunun bilincine varılan andır. Bu; yapıdan kompleks üstyapılara keskin geçişin görüldüğü en aşikar ‘siyasi’ evredir. Bu; daha önce filizlenmiş ideolojilerin, içlerinden biri –ya da en azından bir kombinasyon- ortak değil evrensel bir düzlemde, iktisadi ve siyasi birliğin yanı sıra, entelektüel ve ahlaki birlik de getirerek üstünlük kurmaya, tahakküme, bütün alana yayılmaya başlayana dek birbirleriyle temasa geçtiği ve yüzleştiği evredir: temel bir toplumsal grubun ast gruplar üzerindeki hegemonyası. Devlet-hükümet, bizzat grubun maksimum genişlemesi için gerekli evreni yaratacak gruba özgü bir organizma olarak görülür. Ne var ki bu gelişme ve yayılma da somut biçimde evrensel olarak sunulur; ast grupların çıkarlarına bağılmış gibi, temel gruplarla ast grupların çıkarları arasında temel grupların çıkarlarının baskın geldiği dengesiz eşitliklerin bir gelişimi olarak sunulur fakat sadece belli bir noktaya kadar; yani ortak iktisadi bencillik seviyesine kadar gitmeksizin. Somut tarihte, bu anlar birbirleriyle dikey ve yatay olarak; yani, farklı yollarla birleşerek ve ayrışarak iktisadi faaliyet (dikey) ve düzlem (yatay) bazında iç içe geçer. Bu kombinasyonların her biri, kendi örgütlü iktisadi ve siyasi ifadesi ile temsil edilebilir.” (Gramsci, 2012: 198).

Hegemonya iktisadi üstünlük temelinde kültürel ve politik üstünlüğün elde edilmesini gerektiriyor. Hegemonya belirli bir uzlaş ve ikna zeminini gerektirdiğinden hegemonik sınıf, diğer sınıf veya kesimlerin çıkarlarını da göz önünde bulundurmak zorundadır. Ancak verilecek tavizler kendi çıkarlarının özüne halel getirmeyecek şekilde olacaktır.

Hegemonya olgusu, hegemonyanın uygulandığı o grupların çıkarlarının ve eğilimlerinin dikkate alınmasını ve belli bir dengenin kurulmasını gerektiriyor. Hegemonik grubun esas çıkarlarına dokunmaksızın iktisadi-tüzel türden fedakarlıklar yapmasını gerektiriyor. Hegemonya siyasi olsa da, her şeyden önce iktisadidir, onun hegemonik grup tarafından iktisadi faaliyetin belirleyici merkezinde yürüttüğü belirleyici işlevde, kendi maddi dayanağı vardır (Gramsci, 2012: 202). Bir strateji, sadece bağımlı ekonomik sınıflarca değil; aynı zamanda iktidar bloğundaki hegemonik-olmayan sınıf ve fraksiyonlar tarafından da kabul edildiğinde tam olarak hegemonik bir mahiyet kazanır (Jessop, 2005: 161). Hegemonya diğer kesimlerin çıkar ve eğilimlerinin dikkate almayı ve hakim sınıfın ekonomik-korporatif fedakarlıklarda bulunmasını gerektiriyor. Hegemonya ahlaki ve siyasi olduğu kadar iktisadi bir temele de dayanıyor. Aynı zamanda kendi çıkarlarını evrensel bir temelde sunmak durumundadır.

Hegemonya tek bir sınıfın baskın olduğu, ancak o sınıfın yapıyı tabi sınıflar açısından katlanılabilir kılmak için onlar yararına tavizler vermeye rıza gösterdiği, böylelikle kendi yararına geniş tabanlı bir uzlaşmayı yarattığı bir toplumsal güç yapısını ifade ediyor. Bu toplumsal güç ilişkilerinin kendilerini ifade ettiği ideoloji, temel güç ilişkileriyle çelişebilecek seçenekleri dışlar ve aynı zamanda güç unsurunun varlığını gizler (Cox, 2016: 479). İktidarın uzlaştırmacı yönü öne çıktığı ölçüde hegemonya sürer. Baskı her zaman içkin olarak vardır; ama sadece marjinalite ve sapkınlık durumlarında uygulamaya sokuluyor. Hegemonyanın genelde çoğunluğun davranışlarındaki uyumu sağlama alması yeterlidir (Cox, 2016: 127). Hegemonya sahibi olmak için burjuvazi, iktidara, diğer belli güçlerin yardımıyla, belli toplumsal güçlere karşı mücadele ederek gelmiştir; devlet içindeki yerini sağlamlaştırmak için de bu toplumsal güçleri saf dışı bırakmak ve diğerlerinin aktif ya da pasif desteğini almak durumunda kalmıştır (Gramsci, 2012: 105). Gelişmiş kapitalist toplumlar karmaşık bir sınıf yapısına sahip olduklarından hegemonya ister istemez farklı sınıf veya kesimler arasında bir ittifakı gerektiriyor. Farklı kesimlerin aktif veya pasif desteğini gerektiriyor. Bu da farklı kesimlerin ekonomik çıkarlarının dikkate alınması ile birlikte bir uzlaşma ve iknayı gerektiriyor. Uzlaşma ve ikna süreci ise ancak evrensel bir söylem ile mümkün olabilir.

Hegemonya, bağımlı sınıfların kalplerinde ve zihinlerinde denetimi sağlamak için bitmek bilmeyen bir çaba gerektiren bir mücadele sürecidir. Bu süreç, maddi gerçekliğin daha fazla anlaşılmasına, siyasal strateji ve eylemin yeni bir biçiminin gelişmesine öncülük eder. Bu anlamda hegemonya bir praksis biçimidir, bilinçli eylem yoluyla bir gerçekleştirim, eleştirel öz-düşünümdür (Ransome, 2011: 176-177). Eğer yönetilen sınıflar egemen grubun öğretilerini, kendi hedeflerinin, isteklerinin ve çıkarlarının bir yansıması olarak algılayıp o toplumsal düzeni meşru ve doğal kabul ediyorlarsa, egemen sınıfın veya sınıflar ittifakının öğretileri etrafında bir konsensüs oluşmuş denilebilir. Yönetilen sınıflar konsensüs sayesinde kendi çıkarları ile egemen sınıfların çıkarları arasında bir ayrım yapamaz hale geldikleri zaman ise hegemonya kurulmuş oluyor (Özgüden, 2015: 58). Bundan dolayı her hegemonya mücadelesinin temel hedefi bir konsensüs oluşturmaktır. Bunun

yapılabilmesi için de belirli bir değerler sistemi ve bilgi yapısının yaratılması gerekiyor.

Kurucu unsurları rıza ve ikna olan hegemonya, herhangi egemen bir sınıfın ya da yönetici grubun, diğer sınıflar üzerinde ahlaki ve entelektüel bir liderlik kurması anlamına geliyor. Hegemonya, egemen bir sınıfın, kendi çıkarlarını iktidar bloğunu oluşturan bağımlı ve müttefik kesimlerin ve daha da ötesi toplumun bütün kesimlerinin genel çıkarıymış gibi sunmasıdır. Bunu sağlayacak evrensel bir dil geliştirerek ekonomik, politik ve ideolojik alanların hemen hepsi üzerinde, zor kullanmadan, aktif ve pasif rıza elde ederek, ahlaki ve entelektüel bir liderlik kurmasıdır.

Gramsci’de hegemonya; sadece kültürel-ideolojik ve politik bir üstyapı olgusu olarak düşünülmemiştir. Hegemonya, yapısal temelin belirleyiciliği üstünde yükselen ve politik-ideolojik üstyapıyla diyalektik bir ilişki içinde şekillenen bir olgudur. Yapı ve üstyapılar bir “tarihsel blok” oluştururlar. Başka bir deyişle, üstyapıların karmaşık ve uyumsuz toplamı, toplumsal üretim ilişkilerinin toplamını yansıtır (Gramsci, 2014: 204). Tarihsel blok, diyalektik bir kavramdır; içinde etkileşen ögeler daha geniş bir birlik yaratır. Gramsci, bu etkileşen ögeleri bazen öznel, bazen de nesnel, kimi zaman da yapı ve üst yapı şeklinde ifade eder. Gramsci’nin tarihsel materyalizminde fikirler ve maddi koşullar her zaman birbirine bağlıdır, karşılıklı olarak birbirini etkiler ve birbirine indirgenemez. Fikirler, maddi şartlarla ilişki içinde anlaşılmalıdır. Maddi şartlar, hem sosyal ilişkiler hem de fiziksel üretim araçları demektir. Hem ideolojinin üstyapısı hem de siyasi örgütlenme, üretimin her iki yönünü de şekillendirir ve onlar tarafından da şekillenir (Cox, 2016: 131-2).

Laclau ve Mouffe’a göre, hegemonya kavramı farklı mücadele ve özne konumları arasındaki eklemlemelerin belirlenmemişliğinin ve parçalanma deneyiminin egemen olduğu bir bağlamda ortaya çıkıyor (Laclau and Mouffe, 2008, 41). Hegemonya, toplumsalın tamamlanmamış ve açık karakterini gerektirdiği için, hegemonya ancak eklemleyici pratiklerin egemen olduğu bir alanda yer bulabilir (Laclau and Mouffe, 2008: 214). Hegemonik bir eklemlemenin iki koşulu,

antagonist güçlerin varlığı ve bunları ayıran sınırların kararsızlığıdır. Bir pratiği hegemonik diye tanımlayabilmemizi sağlayan zemini oluşturan şey sadece, geniş bir gezici ögeler alanının varlığı ve bu ögelerin karşıt kamplara eklemlemelerinin olanaklı olmasıdır. Bu da o kampların sürekli olarak yeniden tanımlanmaları anlamına gelir. Eşdeğerlik ve sınırlar olmadan, hegemonyadan tam olarak söz etmek olanaksızdır (Laclau and Mouffe, 2008: 216). Sabit tanımlanmış kapalı bir ilişkisel kimlikler sisteminde hegemonyadan bahsedilemez. Eklemleyici pratikler alanı olan hegemonya, her zaman birbiriyle çelişen ve geçirgen olan çok çeşitli yapıların varlığını gerektiriyor. Modern toplumlar çok karmaşık bir toplumsal yapıya sahip olduğundan, hegemonya modern toplumlar için geçerli iken modern öncesi toplumlar için böyle bir şey olanaklı değildir.

Laclau ve Mouffe'a göre, hegemonyayı karara-bağlanamaz bir zemin üzerinde verilen kararların teorisi olarak anlamak mümkündür. Yapısal karara-bağlanamazlık boyutu hegemonyanın doğrudan koşuludur. Eğer toplumsal nesnellik, var olan tüm yapısal düzenlenmişliği kendi iç yasaları yoluyla belirliyor olsaydı, ne olumsal hegemonik yeniden eklemlemelere, ne de esasen özerk bir etkinlik olarak siyasete yer olurdu. Hegemonyanın varlığının koşulu, şu ya da bu düzenleme içine girip girmemesi kendi doğası tarafından belirlenmiş olmayan unsurların, yine de, dışsal bir pratiğin ya da eklemleme pratiğinin sonucu olarak ittifaka girmesidir (Laclau and Mouffe, 2008: 13-15). Her hegemonik konum kararsız bir dengeye dayanır. Kuruluşu negatiflikten yola çıkar. Ancak toplumsalın pozitifliğini oluşturmayı başardığı ölçüde yerleşiklik kazanır (Laclau and Mouffe, 2008: 288). Negatifliğe ve antagonizmaya öncelikli ve kurucu bir karakter veren; eklemleyici ve hegemonik pratiklerin var olmalarını sağlayan; toplumsalın açıklığı ve belirlenmemişliğidir (Laclau and Mouffe, 2008: 229). Hegemonyanın, karara-bağlanamaz bir zemin üzerine inşa edildiğinden, sürekli yeniden yaratılması gerekiyor. Dolayısıyla, her zaman bir işbirliği ve ittifak gerektiriyor. Bu süreçte sürekli kendini yeniden yaratmak zorundadır. Hegemonyayı olanaklı kılan şey bu belirsizlik ve açıklıktır. Toplumsal sınıfların kesin sınırlara sahip olduğu ve geçirgen olmadığı durumlarda hegemonyadan bahsedilemez.

Gramsci'ye göre, hükümet gücünün ele geçirilmesinden önce dahi bir siyasal hegemonya mevcut olabilir. Siyasal önderliği ya da hegemonyayı hayata geçirmek için de, tek başına hükümetten kaynaklanan iktidara ve maddi güce güvenilmemelidir (Gramsci, 2011: 171). Ulusal bir sınıfın gelişim çizgisini ele alırken, onun sadece iktisadi çeperdeki oluşum süreci değil, aynı zamanda ideolojik, yasal, dinsel, entelektüel, felsefi çeperlerdeki paralel gelişimi de hesaba katılmalıdır. Hiç şüphesiz, iktisadi çeperdeki gelişimin bu diğer paralel gelişimler olmaksızın vücut bulamayacağı da söylenmelidir (Gramsci, 2012a: 282). Hegemonya, yapı ile üstyapı arasında doğrusal veya belirlenimci bir yansımadan ziyade, diyalektik bir ilişkinin sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir. Hegemonya iktisadi bir temele sahip olduğu kadar kültürel, ideolojik, entelektüel, felsefi ve politik yapıya da sahiptir. Dolayısıyla hegemonya bir toplumun tüm alanlarına nüfuz eden bir dünya görüşünü ve bunun sürekli yeniden üretilmesini amaçlıyor. Sadece ekonomik ve siyasi amaçların birliğini değil, entelektüel ve ahlaki birliği de hedefleyen, evrensel düzeyde mücadelesi verilen bir süreçtir.

Gramsci'nin, hegemonya kavramının daha önceki kullanımına üç önemli ilerleme getirdiği söylenebilir: Birincisi, kavramın kültürel ve 'ahlaki' yönlerini vurgulaması; ikincisi, duygudaş grupların zorunlu özümseme sürecini tanımlaması; ve üçüncüsü, bağımlı, ağırlıklı olarak proleter gruplar üzerindeki burjuva tahakkümünü çözümleme aracı olması. Hegemonya, geçici olarak, zora dayalı denetimin aksine, konsensüse dayalı denetim olarak tanımlanmıştır (Ransome, 2011: 184). Bu konsensüsü yaratan en önemli kesim aydınlardır. Aydınlar, bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlet tahakkümünü örgütleme işlevine sahiptir. Diğer bir deyişle, üretim evrenindeki işleve iliştilmiş ayrıcalıktan gelen uzlaşmayı örgütleme ve aktif ya da pasif bir şekilde uzlaşmayan gruplar için veya uzlaşma bir açmazla sürüklendiğinde yaşanan yönetim ve liderlik krizi anlarında, baskı aygıtı işlevi görürler (Gramsci, 2012: 220). Aydınların klasik işlevlerinden biri organize ettikleri ideoloji sistemleri kanalıyla sömüren sınıfların sömürülen sınıflara hegemonyasını mümkün kılmak, aracılık etmektir (Anderson, 2007: 41). Tarihsel bir blok ne kendiliğinden, ne de ekonomik zorunlulukların basit bir sonucu olarak ortaya

çıkıyor. Baskın sınıfın yüksek derecede gelişmiş politik bilincine dayanan eylemler ve liderlik gerektiriyor (Gill, 1992: 45).

Hegemonyanın sürdürülmesi için siyasal rızanın sürekli bir şekilde yeniden kazanılması gerekiyor (Gramsci, 2011: 192). Devlet rızaya sahiptir ve rıza talep eder; fakat özel örgütler olan egemen sınıfın özel inisiyatifine bırakılan siyasi ve sendikal kurumlar üzerinden bu rızayı eğitir (Gramsci, 2011: 190). Pozitif eğitim işleviyle okul ve baskıcı ve negatif eğitim işleviyle mahkemeler bu anlamda en önemli devlet faaliyetleridir. Öte yandan, gerçekte aynı hedefi gözeten sayısız başka özel girişim ve faaliyet vardır ve bunlar yönetici sınıfların siyasal ve kültürel hegemonya aygıtını oluştururlar (Gramsci, 2014: 202). Düzenlenmiş topluma özgü unsurların giderek daha fazla kendilerini göstermesiyle devletin baskı unsuru daha sönük hale gelir. Gramsci'nin düzenlenmiş toplum ile kastettiği şey, devletin, hükümete denk olduğu bir evreden devletin sivil toplumla özdeşleştiği bir evreye doğru olmasıdır. Böylesi bir evrilme devletin otoriter ve baskıcı müdahalelerini zamanla azaltıyor (Gramsci, 2012a: 218). Kendini toplumun tamamını özümsemeye meyilli olarak tanımlayan hegemonik bir sınıf bu devlet ve hukuk konseptini devlet ve hukukun sonunu görece denli kusursuzluk seviyesine çıkaracaktır; zira devlet ve hukuk kendi görevlerini tamamlayıp sivil toplum tarafından özümsendikten sonra artık atıl duruma gelecektir (Gramsci, 2014: 97-98). Devlet sadece egemen sınıfın çıkarlarını topluma zorla dayatan bir şiddet aygıtından ibaret değildir. Bir yandan, rıza üretmek için tüm politik ve toplumsal eğitim programlarını üstlenerek toplumdaki işlevini genişletmiştir. Hegemonyanın inşası ve sürdürülmesi ancak rıza ile mümkündür. Bu sadece gelişigüzel ve genel türde bir rızayla değil, örgütlü bir rızayla oluyor. Egemen sınıf, Althusser'in ifadesiyle, devletin ideolojik aygıtlarını kullanarak bu rızayı sürekli yeniden yaratmaya çalışır (Althusser, 2003). Egemen sınıfın sivil topluma tamamen hegemon olması ile devletin zor yönü hemen hemen görünmez hale gelir.

Laclau ve Mouffe'a göre, her türlü konsensüs hegemonik bir eklemlenmenin sonucudur ve konsensüsün tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bir dışarısı daima olacaktır. Bu dışarısı demokratik projenin altını oyan bir şey olarak değil, olanaklılığın koşulu olarak görülmelidir. Çatışma ve bölünme, ne yok edilmesi

arzulanan; ama yazık ki edilemeyecek rahatsızlıklardır, ne de asla ulaşamayacağımız, ama ulaşılacak ideal olarak arzuladığımız bir uyumun gerçekleşmesini engelleyen ampirik engellerdir. Çatışma ve bölünme olmaksızın çoğulcu bir demokratik siyaset olanaksız olacaktır (Laclau and Mouffe, 2008: 22). İktidarın veya hegemonyanın, toplumun her tarafına yayılması veya toplumu tamamen kontrol altına alması mümkün değildir. Her zaman nüfuz edilemeyen alanlar bulunacaktır. Bu bağlamda çatışma ve bölünme her zaman olacaktır. Çatışma ve bölünmenin varlığı hegemonyanın kendini daima yeniden yaratmasını gerektiriyor. Aynı zamanda alternatif hegemonyaların ortaya çıkmasına zemin hazırlıyor.

1.4.1.1. Politik Toplum - Sivil Toplum Ayrımı ve Hegemonya

Gramsci hegemonyayı genel olarak sivil toplum kavramına atıf yaparak tanımlamıştır. “Devlet = siyasal toplum + sivil toplum anlamında, yani baskı zırhıyla korunan hegemonya” veya devlet eşittir zor ile pekiştirilmiş hegemonya olarak tanımlanmıştır (Gramsci, 2012a: 218). Burada politik toplum ile sivil toplum arasındaki ayrım sürerken devlet terimi her ikisini de kapsıyor (Anderson, 2007: 29). Gramsci devleti aynı zamanda “tam anlamıyla: diktatörlük + hegemonya” olarak tanımlamıştır (Gramsci, 2012a: 257). Devlet sadece hükümet aygıtı değil, aynı zamanda hegemonyanın ya da sivil toplumun “özel” aygıtı anlamına da geliyor (Gramsci, 2012a: 249). Gramsci bir yandan siyasal toplum, diktatörlük ve zorun birbiriyle eşleştirirken; diğer yandan da sivil toplum, hegemonya ve uzlaşının birbiriyle eşleştirmişti. Hegemonya yönlendirme işlevini sivil toplumda icra ederken, zor veya tahakküm ise devlete özgüdür.

Machiavelli’nin yarı insan yarı hayvan olan Centauros’un ikili doğasına tekabül etmekte olan siyasal eylemde ve devlet hayatındaki “ikili perspektif”, en basitinden en karmaşığına kadar kendini çeşitli seviyelerde gösterebiliyor. Gramsci için bunlar “zor ve rıza, tahakküm ve hegemonya, şiddet ve medenilik, ajitasyon ve propaganda, taktik ve strateji”dir (Gramsci 2014: 147-8). Bir başka yerde Gramsci bu ikilikleri şöyle sıralamaktadır: “zor ve uzlaş, baskı ve ikna, devlet ve kilise, siyasal toplum ve sivil toplum, siyaset ve etik, hukuk ve özgürlük, düzen ve disiplin ya da

alttan alta liberter bir aroma yargısı ile birlikte şiddet ve sahtekarlık” (Gramsci, 2012a: 217).

Gramsci sivil toplumu, bir toplumsal grubun toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyası anlamında; devletin etik içeriği bağlamında görmüştür (Gramsci, 2012a: 165). Etik tarih, sivil toplumla, hegemonyayla ilişkili tarih bakışıdır. Siyasal tarih, devlet-hükümet faaliyetiyle ilişkili tarih bakışıdır. Hegemonya ile devlet-hükümet faaliyeti arasında bir çelişki olduğunda toplumda bir kriz var demektir (Gramsci, 2014: 25). Sivil toplum sınıf veya grupların iktidarı ele geçirmek için iktisadi, politik ve ideolojik hegemonya mücadelesi verdikleri bir savaş alanıdır. Sivil toplum hegemonyanın inşa edildiği ve aynı zamanda alternatif hegemonya mücadelelerinin verildiği alandır. Dolayısıyla, yapı ve üstyapı arasında diyalektik ilişkinin kurulduğu ve sınıf mücadelelerinin verildiği alandır. İktidarın ahlaki ve kültürel önderliğine yönelik meydan okumaların artması, hegemonya krizine işaret ediyor.

Gramsci, yönetici sınıfların tarihsel bloğunun devlet içinde olduğunu ve onların tarihinin devletlerin ve devlet gruplarının tarihi olduğunu belirtiyor. Bu blok, sarsılmaz olmalıdır; zira devlet ile “sivil toplum” arasındaki ilişkilerin çıktısıdır. Ast sınıfların ise bir bloğu yoktur ve onların tarihi de “sivil toplum” tarihi ile iç içe geçmiştir (Gramsci, 2012: 104). Ast sınıflar programları ve tarihsel amaçları gereği “kozmpolit” olmuşlardır (Gramsci, 2012a: 244). Yönetici kesimler genel olarak tarihsel bir blok oluştururken madun kesimler parçalı olarak kalmışlardır. Madun kesimler hep sivil toplum alanında kaldıkları için sivil toplumun tarihi aynı zamanda madunların tarihidir.

Gramsci devlet-toplum ilişkisinin her toplumda aynı olmadığı üzerinde de durmaktadır. Gramsci, hegemonya kavramını şekillendiren Bolşevik Devrimi deneyimiyle derinlemesine bakmış ve Batı Avrupa’daki devrim için hangi derslerin çıkarılması gerektiğini araştırmıştır. Batı Avrupa’daki koşulların Rusya’dakinden çok farklı olduğu kanaatindedir. Farklı koşullar altında uygulanması gereken strateji değişiklikleri üzerinde durarak manevra savaşı ve mevzi savaşından söz etmiştir.

Rusya ve Batı Avrupa arasındaki en temel fark, devletin ve sivil toplumun kuvvetiyle ilgilidir.

Gramsci, Doğu ile Batı arasındaki zıtlığı, devletle sivil toplumun buralarda işgal ettiği mevkiler açısından tanımlamıştır. “Doğu’da devlet her şeydi, sivil toplum güdük ve peltensiydi. Batı’da devletle sivil toplum arasında düzgün bir ilişki vardı ve devlet yalpaladığında sağlam bir sivil toplum yapısı anında devreye giriyordu. Devlet sadece bir ön siperdi; onun arkasında sağlam bir burçlar ve mevziler yığınağı duruyordu.” (Gramsci, 2014: 34).

Doğu ve Batının farklı devlet-toplum yapısına sahip olması, buralarda uygulanacak stratejilerinde farklı olmasını zorunlu kılıyordu. Rusya’da devletin yürütme ve baskı aygıtları çok güçlü iken sivil toplum gelişmediğinden kırılğan noktaları vardı. Yetişmiş bir öncü grup önderliğinde görece küçük bir işçi sınıfı, sivil toplumun diğer kesimlerinden büyük tepki almadan, manevra savaşıyla devleti alt edebildi. Öncü parti, yeni devletin kurulmasıyla ilgili hem isyankar öğeleri baskı altına almış hem de toplumda rıza oluşturabilmeyi başarabilmişti (Cox, 2016: 127-8).

Doğu’da başarıyla uygulanmış manevra savaşından, orduların hızla malzeme biriktirebileceği ve toplum yapılarının hala iyi kotarılmış siperlere dönüşmeye uygun olduğu, Batı’da en olası seçenek olan mevzi savaşına geçişe ihtiyaç duyuluyor (Gramsci, 2014: 33). Gramsci’ye göre, siyasette “mevzi savaşı” bir kez kazanıldığında bunun kesin belirleyici bir tarafı bulunurken siyasette manevra savaşı, kazanılmakta olan mevziler belirleyici olmadığı ve hegemonya kaynaklarıyla devlet henüz tümüyle harekete geçirilmediği sürece devam eder (Gramsci, 2012a: 250). Doğu’da, politik yapı krize girdiğinde sivil toplum devleti koruyamayacak kadar zayıf olduğundan, çıkan herhangi bir ekonomik kriz doğrudan doğruya devlet aygıtını etkiler ve sarsar. Dolayısıyla Doğu’da herhangi bir kriz anında iyi örgütlenmiş bir yapı sivil toplumda uzun ve zorlu bir mevzi savaşına girişmeksizin manevra savaşı ile devleti ele geçirebilmiştir.

Gramsci’ye göre, sivil toplumun üstyapıları modern savaşın siper sistemini andırır. Bir topçu birliği düşman siperlerini yerle bir etse bile ancak düşmanın savunma hattına sadece gelişigüzel bir hasar verebilir. Bundan dolayı saldırganlar ilerlediklerinde karşılarına hâlâ etkinliğini sürdüren bir savunma hattı çıkar. Aynı şey büyük iktisadi bunalım dönemlerinde siyasette de gerçekleşir. Bir kriz saldırgan

birliklerin kendilerini zaman ve mekânda ışık hızıyla örgütlemesini sağlar (Gramsci, 2014: 27). Sivil toplum bir mevzi savaşındaki savunma sistemlerine benzer bileşenlere sahiptir. Bir kriz anında politik yapı sarsılsa bile sivil yapılar bunu telafi edecek güce sahiptirler. Güçlü sivil toplum buhranların yaratacağı felaketlere karşı direnç gösterebiliyor. Ekonomik kriz anlarında sivil toplum yapıları devreye girerek krizin yaratacağı sarsıntıları hafifleterek politik yapının dağılmasını engelliyor. Dolayısıyla güçlü sivil topluma sahip Batı'da manevra savaşı yerine mevzi savaşı daha uygun bir stratejidir.

Batı Avrupa'da devlete yönelik bir saldırı başarıya ulaşmadan önce mücadeleyi sivil toplum alanında kazanmak gerekiyor. İşçi sınıfı önderliğinde alternatif bir devlet ve toplum temelinin inşa edilebilmesi için, mevcut toplumun içinde alternatif kurumlar ve entelektüel kaynaklar yaratılması gerekiyor. Aynı zamanda, işçilerin ve diğer alt grupların mevcut hegemonya düzeni içinde sistemin kendilerine sunduğu kazanç kapılarına kapılmadan baskı ve ayartmalara karşı durarak karşı hegemonya yaratma arayışında olması büyük önem arz ediyor (Cox, 2016: 128-129).

Modern demokratik Batı toplumlarında iktidar, esas olarak rıza veya hegemonik denetim aracılığıyla sağladığından bu iktidarla hesaplaşmanın hem yapının hem üstyapının siyasal ve düşünsel alanında gerçekleştirilmesi gerekiyor. Dolayısıyla yeni ortaya çıkan grubun, hem hegemonik bir eleştiri sürecinden geçerek insanların zihinlerini burjuva ideolojisinin çarpıtmalarından kurtarmayı, hem burjuva toplumunun çelişkili pratiklerini aşama aşama tahrip ederek insanların bedenlerini bu pratiklerden kurtarmayı amaçlayan bir mevzi savaşı yürütölmesi gerekiyor. Bu 'mevziler' kazanıldığı ve yeni hegemonya kurulduğu anda, burjuvazinin askeri savunmasının son kertede, gerekirse şiddet kullanarak alaşağı edilmesini başarmak için cephe saldırısı taktiği kullanılabilir. Bir toplumsal grubun veya sınıfın bir diğeri tarafından başarılı bir şekilde iktidardan düşürölmesinin, hem bu toplumsal grubun kendi içindeki hem de kendisiyle diğer duygudaş gruplar arasındaki dayanışmanın önceden oluşmasına bağlıdır. En önemlisi, yeni tarihsel blok, kendi bütünleyici parçalarının belli çıkarlarının ötesine geçerek yeni ve evrensel bir dünya görüşü oluşturmalıdır (Ransome, 2011: 201-202). İşçi sınıfının, sivil toplumda burjuva

devlet aygıtına rağmen, alternatif bir hegemonya örgütleme mücadelesi vermesi gerekiyor. Öncelikle kendi organik aydınlarını yetiştirerek sivil toplumda burjuva devletinin her alanı kuşatma çabalarına rağmen hegemonya kurma mücadelesi vermelidir. Ekonomik kriz anlarında iktidar bloğu içindeki çatlaklardan da yararlanarak, farklı toplumsal kesimlerin aktif veya pasif desteğini alarak politik toplumu ele geçirilebilir. Politik toplumu ele geçirdiğinde ise devlet aygıtını kullanarak kendi hegemonyasını tüm toplumu kuşatacak şekilde genişletebilecektir.

Anderson'a göre hegemonyanın sivil toplumla eşleştirilmesi, kaynağının orada olduğunun düşünülmesi sivil topluma devlet karşısında üstünlük sağlıyor. İktidarın esas yeri sivil toplumun içidir. Her şeyden önce de üretim araçlarını kontrole bağlı olarak, iletişim araçlarını kontrolde aramak gerekiyor. Devlet kurumlarının kitleleri doğrudan doğruya baskı altına alıp engellemediği bir siyasi demokraside, sermaye hegemonyasını sürdüren sivil toplumdur. Sistem baskıyla değil rıza ile sürmektedir (Anderson, 2007: 47-48). Batı'da sivil toplumun devlete ağır basması, gelişmiş kapitalizmde burjuva iktidarının temel tarzı olarak hegemonyanın zora ağır basmasıyla eş tutulabilir. Hegemonya, doğrudan sivil toplumla ilgili olduğu için, sivil toplum da devlete galebe çaldığı için, kapitalist düzenin istikrarını sağlayan şey aslında, yöneten sınıfın kültürel egemenliğidir. Hegemonik rıza toplumsal denetimin birincil aracı olarak zoru gölgede bırakıyor (Ransome, 2011: 187). Batı'da egemen sınıflar hegemonyasını sivil toplumun gelişmiş ve karmaşık yapıları aracılığıyla toplumu ahlaki ve entelektüel olarak yönlendirebilme gücüne dayandırıyor. Dolayısıyla Batı'da, her şeyden önce, sivil toplum alanında hegemonya mücadelesinin verilmesi gerekiyor.

Ağırlıklı olarak konsensüse dayalı hegemonik toplumsal denetim kendiliğinden ortaya çıkması beklenemez, onun bilfiil yaratılması gerekiyor. Hegemonya, önderlik ister ve gerektirir. Birleştirici ve ortak bir amaca yönelik bir ittifakı hedefleyen tarihsel blok, iktidarı, ancak onu oluşturan parçalarının kendi çıkarlarını aşan evrensel bir bakış açısını geliştirdikten sonra ele geçirebilir. Yeni ittifakı oluşturan çeşitli grupların çıkarları öncelikli olarak yapısal, yani ekonomik korporatif konularla ilgili olsa da, bu konular kaçınılmaz olarak siyasal ve ahlaki alanlara da yansımaktır. Başarılı bir şekilde ortaya çıkacak alternatif bir hegemonya

bu yüzden, hem ekonomik yapı hem siyasal üstyapı bünyesindeki pratik ve düşünsel sorunların farkında olan ve bunlarla bağ kurmaya hazır yeni bir ekonomik, siyasal ve ahlaki önderlik geliştirmelidir (Ransome, 2011: 181).

Burjuvazi, iktidarını sivil toplum içinde ve sivil toplum aracılığıyla elinde tutuyorsa, işçi sınıfı da egemen sınıfa karşı önce ideolojik alanda mücadele vererek sivil toplumu ele geçirmelidir. İşçi sınıfı bu amaca ulaşmak için yönetici sınıfın sivil toplumdaki faaliyetlerini sekteye uğratmalı ve yönetici sınıfın bu alanda hegemonya kurmak için kullandığı kurumların altını oyarak kendi ideolojisini yerleşik hale getirmelidir. Nasıl ki burjuvazi ayartma gibi yöntemlere başvurarak işçi sınıfının organik aydınlarını kendi safına çekiyor veya kendi lehine etkisizleştiriyorsa, işçi sınıfının organik aydınları da ideolojik alanda benzer şekilde mücadele ederek egemen sınıfın entelektüel bloğunu dağıtmalıdır. İşçi sınıfı, burjuvazinin yaptığı gibi kendi politik müttefikleriyle birlikte bloklar kurmaya hazırlanmalıdır (Özgüden, 2015: 134-135). İşçi sınıfı homojen bir blok olmadığından farklı grupları ve potansiyel müttefikleri birleştirebilmek için hegemonik bir projeye ihtiyaç duyuluyor. Bunu da ancak liderlik süreciyle elde edebilir (Joseph, 2002: 42). Anderson'a göre, Gramsci'nin tezinin en orijinal ve güçlü yanı kapitalist bir toplumda, işçi sınıfının siyasette hakim sınıf olmasından önce, kültürde hegemonya kurması gerektiği fikridir (Anderson, 2007: 71). İktidarı bir kez ele geçirmiş olan burjuvazinin belirlediği bütün bu koşullar altında ve bu koşullara rağmen işçi sınıfının iktidara gelmesi, çok zor olmakla birlikte imkansız da değildir. İşçi sınıfı tüm sınırlı imkânlarına rağmen politik toplumu ele geçirmeden sivil toplumda kültürel hegemonyasını inşa etmelidir. Gelişmiş kapitalist bir toplumda, sivil toplum ele geçirilmeden devlet iktidarı ele geçirilse bile bunun pek bir anlamı olmayacaktır; dolayısıyla geçici ve sınırlı bir iktidar olacaktır.

Laclau ve Mouffe "*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*" adlı çalışmalarında, farklı boyunduruk altına alma biçimlerine karşı verilen çeşitli demokratik mücadeleler arasında bir eşdeğerlilik zinciri yaratmanın gerekliliğini vurguluyor. Cinsiyetçilik, ırkçılık ve cinsel ayrımcılığa karşı mücadeleler ve çevre mücadelelerinin, yeni bir sol kanat hegemonik projede, işçilerin mücadeleleriyle eklemlenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Solun hem yeniden dağıtım hem de

tanıma meseleleriyle uğraşması gerektiği hususu üzerinde durmuşlardır (Laclau and Mouffe, 2008: 23).

Gramsci “Tarihte “hegemonya”sız bir devlet olmuş mudur?” sorusuna her zaman iki hegemonya arasında bir mücadelenin olduğu şeklinde cevap veriyor (Gramsci, 2014: 240). Gelişmiş kapitalist toplumlar karmaşık ve güçlü bir sivil toplum yapısına sahip olduklarından farklı toplumsal sınıflar ve kesimler arasında sürekli bir iktidar mücadelesine sahne olmaktadır. Dolayısıyla alternatif hegemonyalar arasında sürekli bir mücadele söz konusudur. Bu iktidar mücadelesinde her zaman ittifak kurulması ve bağımlı kılınması gereken kesimler bulunuyor. Yani bir sınıfın veya kesimin sadece kendi çıkarlarına odaklanarak hegemonya kurabilmesi ve iktidara gelebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ikna ve uzlaş temelinde sivil toplumda verilen bu hegemonya mücadelesinde belirleyici olan, ahlaki ve entelektüel üstünlüğü elde edilmesidir. Bu da ikna ve uzlaşmayı yaratan evrensel bir dünya görüşü ile mümkün olabilir.

1.4.1.2. Gramsci’ci Hegemonya Anlayışının Uluslararası İlişkilere Uyarlanması

Gramsci genel olarak ulusal bağlamda devlet-toplum ilişkileri üzerinde dursa da, uluslararası alanda da değişimin nasıl gerçekleştiğine dair ipuçları vermiştir. Gerek ulusal gerekse de uluslararası sistemde değişimin anahtarı toplumsal sınıflardır. Sosyal yapıdaki değişiklikler uluslararası sistemde değişimi tetiklemektedir. Gramsci’ci hegemonya anlayışının uluslararası ilişkilere uyarlanmasında en büyük katkıyı Robert W. Cox ve Stephen Gill yapmıştır.

Gramsci’ye göre, “sosyal yapıdaki her organik yenilik, teknik-askeri ifadeler aracılığıyla uluslararası ilişkiler alanındaki mutlak ve göreceli ilişkileri organik olarak değiştirir.” (Gramsci, 1971: 176). Gramsci, askeri-stratejik ve jeo-politik dengeler üzerinden kendini gösteren uluslararası güç ilişkileri ve dünya düzenindeki temel değişikliklerin izini, sosyal ilişkilerdeki temel değişikliklerde görüyor (Cox, 2016: 133).

Gramsci devletin önemini hiçbir zaman küçümsemez ya da atlamaz. Devlet uluslararası ilişkilerdeki temel birimdir, sosyal çatışmaların gerçekleştiği yerdir. Bundan dolayı da sosyal sınıfların hegemonyasının kurulduğu yerdir. Sosyal sınıfların hegemonyasında ulusların kimi özellikleri kendilerine has ve özel şekillerde kaynaşır. Soyut anlamda uluslararası olan işçi sınıfı, hegemonyasını kurarken kendini ulusallaştırır. Bu mantıkla ulus çapında yeni işçi sınıfı önderliğinde gelişen birliğin meydana gelmesi, uluslararası ilişkilerin herhangi bir şekilde yeniden yapılanmasının öncülüdür. Bununla birlikte, sosyal mücadelenin ana odağı ve uluslararası ilişkilerin temel birimi olarak varlığını koruyan devlet, kendi sosyal tabanını da kapsayan genişletilmiş devlettir (Cox, 2016: 134). Bu genişletilmiş devlet görüşü, devleti dış politika bürokrasisine ya da askeri kapasiteye indirgeyen realist ve liberal yaklaşımı dar ve yüzeysel görüyor. Realist ve liberal yaklaşım, genel olarak sosyal sınıfların ulusal ve uluslararası değişimdeki rolünü göz ardı ediyor. Eleştirel yaklaşım, bunun tersine gerek ulusal gerekse de global bir hegemonyanın inşa edilmesinde en önemli rolü sosyal sınıflara veriyor.

Cox, “devlet” üzerine tartışmak yerine, devlet biçimlerine ve bu biçimlerin yukarıdan ve aşağıdan gelen baskılarla nasıl değiştiğine odaklanıyor (Sinclair, 2016: 3). Cox, değişimin öznesi olarak sadece devletleri dikkate almaz, devletin yanında devlet altı, uluslararası ve ulus aşırı yapıların da dikkate alınması gerektiği üzerinde duruyor. Dünya düzeni ve toplumsal sınıfların değişimdeki rolüne vurgu yapıyor. Dolayısıyla, Cox’ta analiz düzeyi ve birimi tek değildir; yani sadece devletten oluşmaz. Devlet her ne kadar temel bir birim olarak görülse de devlet altı ve devlet üstü yapılar da en az devlet kadar önemli görülüyor.

Gramsci’nin ulusal düzeyde ele aldığı hegemonya tanımının küresel düzleme taşınarak genişletilmesine büyük katkı sağlayan Cox’un geliştirdiği yeni Gramsci’ci perspektif, hegemonyanın alanını geliştirmiştir. Buna göre hegemonya, belli bir grubun çıkarlarının genel çıkarlar olarak ifade edilmesi ve belirlenmesidir. Cox’un kullandığı Gramsci’ci anlamdaki hegemonya, kaba bir güç ilişkisine ideolojik ve öznellikler-arası öğeler katar. Hegemonik bir düzende baskın olan güç, daha zayıf olanların ortak yarar şeklinde ifade edilen bir düzen lehine rızalarını güvenceye almak amacıyla çeşitli tavizler veya uzlaşmalar geliştirir. Bir hegemonik düzenle ilgili

değerlendirmede bulunurken bu düzenin hem esas olarak evrensel ilkelerle uyum içerisindeki rıza yoluyla işlediğini, hem de belirli bir güç yapılanmasına dayandığını ve bu yapılanmanın sürekliliği için çalıştığını bilmek önemlidir (Cox, 2016: 55-56). Hegemonik dünya düzenlerini hegemonik olmayanlardan ayıran en önemli unsur rızadır. Bu unsur, aynı zamanda, bir düzenin nihai olarak dayandığı güç ilişkilerini gizemlileştirme eğilimi taşır. Hegemonya, hâkimiyetin kabul edilme görünümüne ulaşarak gözden saklandığı bir forma dönüşüyor.

Tarihsel olarak, hegemonik olmak için bir devletin evrensel anlamda bir dünya düzenini kurması ve koruması gerekiyor. Bir devletin doğrudan diğerlerini sömürdüğü bir düzen değil, fakat diğerlerinin ya da en azından hegemonyası altındakilerin kendi çıkarlarıyla uyumlu gördüğü bir düzen olmalıdır. Böyle bir düzen, sadece devlet çıkarlarının çatışmasının söz konusu olduğu devletler arası bir çerçeveyi kapsamaz; fakat aynı zamanda dünya çapında ya da en azından hegemonyanın etki alanında hareket eden sivil toplum güçlerini de kapsar. Hegemonik dünya düzeninin temeli sadece devletler arası çatışmaların düzenlenmesi değil, aynı zamanda küresel anlamda tanımlanan sivil toplumdur (Cox, 2016: 136). Hegemonik dünya düzeni anlayışı, sadece devletler arası çatışma üzerinde değil, aynı zamanda küresel bir sivil toplum anlayışı, yani kapsadığı ülkelerin toplumsal sınıfları arasındaki bağıntıları da beraberinde getiren küresel ölçekte bir üretim tarzı üzerinde kurulmuştur (Keyman, 2000: 162).

Cox'a göre, başat güçlerden birisi, kendisinin ve halklarının intizam ve sükûnet görünümü içerisinde, çıkarlarının peşinde koşabilecekleri süreklilik ve tahmin edilebilirliği kurumsallaştırmaya öncelik atfettiği bir düzeni başarılı bir şekilde tesis ettiğinde, hegemonya tesis edilmiş oluyor. Hegemonyacı bir düzenin kuralları, uygulamaları ve ideolojileri hâkim gücün çıkarlarıyla uyumluyken, aynı zamanda daha ufak güçlere bir dereceye kadar tatmin ve güvenlik hissi veren şeylerin evrensel doğal düzeni görünümü taşır. Bu tarz bir hegemonyacı düzen üstün güç üzerine kurulur, ancak bu güç çoğu zaman arka planda gizli kalabilir. Düzen genelde kurucu güç tarafında doğrudan şiddet ya da şiddet tehdidi yoluyla tatbik edilemez (Cox, 2016: 243). Hegemonya bir devletin doğrudan diğerlerini sömürmesi veya bir devletin göreceli olarak baskın olması değildir. Hegemonya göreceli bir

üstünlüğü gerektirse de bu yeterli değildir; bunun yanında en azından bağlı devletlerin rızalarının olduğu bir düzen gerektiriyor. Sadece göreceli üstün bir devletin çıkarları çerçevesinde kurulan bir düzen değil de, en azından bağlı devletlerin çıkarlarının dikkate alındığı ve üstün gücün hayati çıkarları dışında tavizler verdiği, uzlaşya dayalı bir dünya düzeni olmak zorundadır. Nasıl Gramsci'de, ulusal bağlamda hegemonya inşa edilirken bağlı sınıfların rızasına ihtiyaç duyuluyorsa; uluslararası hegemonyada da bağlı devletlerin rızasına ihtiyaç duyuluyor. Dolayısıyla hegemonya uluslararası alanda da bir konsensüse dayanmak zorundadır.

Dünya hegemonyası en güçlü devletteki baskın veya hakim sınıf tarafından tesis edilen içsel veya ulusal hegemonyanın dışa yayılması şeklinde ortaya çıkar (Gill, 1992: 47). Dünya hegemonyası başlangıçta baskın sosyal sınıf tarafından kurulan ulusal hegemonyanın dışa yayılmasıdır. Bu ulusal hegemonyaya bağlı ekonomik ve sosyal kurumlar, kültür ve teknoloji, dışarıda ona öykünme biçimleri yaratır. Çevre ülkeler hegemonik merkezde bazı ekonomik ve kültürel yanları alıp uyarlayabilir; ama onun siyasi modelini uyarlamakta daha aciz kalır. Hegemonya, merkezde daha yoğun ve tutarlı, çevrede ise çelişkilerle doludur (Cox, 2016: 137). Esaslı sosyal ve ekonomik değişimler sadece bu değişimlerin meydana geldiği devletin iç ekonomik siyasi yapılarını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda devlet sınırları ötesinde etkiler yaratır. Bu değişimler küresel bazda veya en azından belli bölgelerde toplumsal sınıflar arasında bir etkileşim doğurur. Merkezden çevreye doğru gidildikçe, bunun etkisi farklılaşsa bile, yeni yapı ve üstyapıların etkileşim halinde bulunduğu bir durum söz konusudur.

Cox'a göre, dünya düzeyinde hegemonya, dünya sisteminin hâkim ülkelerinin hegemon toplumlarının bir yaratımı ve ifadesidir. Hegemon bir toplum, içerisinde baskın sınıfın kendi toplumsal düzen tahayyülünü madun sınıflara kabul edilebilir hale getirmiş olduğu toplumdur. Toplumsal çatışma tamamen ortadan kaldırılmamıştır, ancak kurumsallaşmış ve düzene sokulmuştur. Çatışmanın hâkim güç veya güçler içerisinde bu şekilde kurumsallaştırılması, onun küresel düzeyde kurumsallaştırılmasının da temeli haline gelir. Hâkim bir toplum kendi kurucu ilkelerini evrenselleştirme kabiliyetinde olmalıdır (Cox, 2016: 246). Bir devletin

hegemonyasını tam olarak kurabilmesi için, bağımlı devletler onun ekonomik, sosyal ve siyasi örgütlenme biçimlerini, kurumlarını, kültürünü ve teknolojisini model almalı ya da taklit etmelidirler (Kurtbağ, 2010: 39). Küresel boyuttaki üretim ilişkilerinin ilgili ülkelerdeki sosyal sınıflar arasında bağlar yaratması kaçınılmazdır. Bu bağlar küresel bir konsensüsün yaratılmasında büyük rol oynarlar. Konsensüsün oluşması, devletler arası çıkar çatışmalarının tamamen ortadan kaldırmasa bile belli sınırlar içerisinde düzene koyulmasını getirir.

Uluslararası düzeyde hegemonya, sadece devletler arası bir düzen değildir. Hegemonya dünya ekonomisi düzenidir. Belirli bir baskın üretim biçimi ile işler, diğer ülkelere nüfuz eder ve diğer alt üretim biçimlerine bağlanır. Aynı zamanda farklı ülkelerin sosyal sınıflarını birbirine bağlayan uluslararası sosyal ilişkiler ağıdır. Dünya hegemonyası sosyal, ekonomik ve siyasi bir yapı olarak tarif edilebilir. Dünya hegemonyası, bunun da ötesinde, ulusal sınırların ötesinde eylem sahası olan sivil toplum güçlerinin ve devletlerin davranışının hangi kurallar çerçevesinde işleyeceğini gösteren, baskın üretim biçimini destekleyici kuralları koyan evrensel normlarla, kurumlarla ve mekanizmalarla kendini gösterir (Cox, 2016: 137). Dünya hegemonyasının oluşması için ulusal ve uluslararası düzeyde başlıca sosyal güçler arasında uyum olmalıdır. Hegemonyanın geliştirilebilmesi ve sürdürülebilmesi için bilinçli politik eylemlere, rızanın ve mümkün olduğunda meşruiyetin elde edilmesine ihtiyaç duyuluyor (Gill, 1992: 55). Nasıl ulusal bazda hegemonya sivil toplum alanında inşa ediliyorsa, küresel bir hegemonya da aynı şekilde küresel bir sivil toplum üzerinden inşa edilebilir. Bu bağlamda hegemonya, devletler arası bir düzen olmakla birlikte, dünya çapında toplumsal sınıflar arası bir düzendir. Yeni Gramsci hegemonya anlayışının realist ve liberal yaklaşımlardan en büyük farkı, dünya çapında sivil toplum güçlerini dikkate almasıdır. Realist ve liberal yaklaşım hegemonyayı devletler arası bir düzen olarak görüyorken eleştirel yaklaşım küresel toplumsal sınıfları da kapsayan bir anlayış geliştiriyor.

Askeri ve ekonomik güç kendi başına, ya da kombinasyonla, hegemonyayı muhakkak inşa edemez. Hegemonyanın yapısında kültürel ve ideolojik faktörler de belirleyicidir (Cox, 2016: 517). Hegemonya, yapının içindeki kurumların ve ideolojinin kabul edilmesi yoluyla yaygınlaşan rıza ile süreklilik kazanır. Dolayısıyla

dünya düzeninin hegemonik yapısı, içinde gücün öncelikli olarak uzlaşım sal bir Őekil almasıdır. İçinde rakip güçlerin net olarak mücadele ettiği ve hiçbirinin hükümlranlık meşruiyeti kuramamış olduğu hegemonik olmayan düzenden farklıdır (Cox, 2016: 119). Hegemonya askeri, ekonomik ve politik bir yapı olduğu kadar kültürel ve ideolojik bir görünüm de arz ediyor. Yeni Gramsci hegemonya anlayışını diğlerlerinden ayıran en önemli farklılardan biri de kültürel ve ideolojik faktörlere yaptığı vurgudur. Hegemonya terimi uzlaşım sal düzene karşılık gelirken hükümlranlık sadece maddi gücün göreceli üstünlüğüdür. Hegemonya geniş ölçüde kabul görmeyi ve kabul zeminini oluşturmakla ilgili alt birimlere yeterince fayda sağlamayı gerektiriyor. Hem hegemonyanın inşa edilmesinde hem de yeniden inşa sürecinde rızaya ihtiyaç duyuluyor.

Cox “hegemoni” kavramını, bütün bir devletler sistemine ve devlet dışı bütünlüklere nüfuz eden, düzenin doğasına dair değler ve anlayışlar yapısı anlamında kullanıyor. Hegemonik bir düzende bu değler ve anlayışlar aktörlerin büyük bir kısmına doğal olarak görüldüğünden görece istikrarlı ve sorgulanamazdır. Onları açıklayan ve meşrulaştıran bu toplumsal pratikler ve ideolojiler hegemonik düzenin temelini teşkil eder (Cox, 2016: 151). Hegemonya, tahakkümden daha fazlasıdır. Hegemonik bir düzen zihinlere kazanmıştır. Davranışsal beklentilerin özneler arası olarak paylaşılmasıdır. Önderlik eden bir halkın dünya tasavvuru, kendi liderlerinin bağımsız yerel çıkarlarla çatışma haline giren evrenselleşmiş ilkelerden yana durdukları düzeyde evrenselleşir (Cox, 2016: 245). Hegemonik düzen, genel çıkara hizmet ettiği inancına dayanan bir oydaşma üzerine kuruludur. Hegemonya, baskın devlet veya devletlerin egemen tabakalarının, eylem ve düşünme biçimlerinin, diğler devletlerin egemen tabakalarınca da benimsenmiş olması gerektiriyor.

Rıza unsurunun hegemonya kavramına dahil edilmesi, Gramsci’ci söylemin sadece mevcut düzenin yeniden açıklanması ile değil, aynı zamanda yeniden üretimiyle de ilgilendiğini gösteriyor. Rızayı sağlamak için hegemon güç diğler ülkelere yönelik olarak evrensel bir dil geliştirir ve bu yolla kendi ideolojisini yaymaya ve diğlerlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışır (Kurtbağ, 2010: 32). Rıza oluşturulurken ve imal edililirken, hegemonik ideoloji, mevcut sistemin kurucu öğelerinin çıkarlarının ve taleplerinin formüle edildiği

evrensel bir dili uygular (Keyman, 2000: 161-2). Dünya düzeninin yeniden yaratımı, aslında iktidar-takakküm ilişkilerinin yeniden yaratımıdır. Dünya düzeninin hegemonik aktör tarafından üretimi ve yeniden-üretimi için hem materyal güçlerin hem de rızanın yeniden yaratılması gerekiyor. Düzeni sağlayan ekonomik, politik ve sosyal pratiklerin normalleştirilerek rızanın elde edilmesidir. Rızanın elde edilebilmesi, egemen ideolojinin evrensel bir dil inşa edip bunu sürdürebilmesine bağlıdır. Evrensel bir dil inşa edebilen hegemonik ideoloji, iktidar-tahakküm ilişkilerinin perdelenmesini sağlar.

1.4.1.2.1. Hegemonya Oluşumunda Uluslararası Kuruluşlar

Dünya hegemonyasının oluşumunda küresel sivil toplum güçlerinin yanı sıra, devletler için hakim üretim tarzını destekleyen evrensel normlar ile uluslararası kurumların da dikkate alınması gerekiyor. Dünya hegemonyasının kendini evrensel normlar üzerinden ifade ettiği mekanizmalardan biri de uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler, hegemonyanın kurumları ve ideolojisinin geliştiği bir süreç olarak işlev görmektedir. Cox, uluslararası örgütün hegemonik rolü ifade eden özelliklerini şöyle sıralamıştır: (1) Hegemonik dünya düzeninin gelişimini kolaylaştıran kurallar bütünü oluşturur; (2) Bizzat kendisi hegemonik dünya düzeninin ürünüdür; (3) İdeolojik olarak dünya düzenini meşrulaştırırlar; (4) Çevre ülkelerin elitlerini sisteme dahil ederler; (5) Hegemonya karşıtı fikirlerin etkisini azaltırlar (Cox, 2016: 137-8). Uluslararası örgütler baskın ekonomik ve toplumsal güçlerin genişlemesini kolaylaştırıyorlar. Üzerinde hakimiyet kurdukları çıkarların evrensel kurallar olarak benimsenmesini sağlayarak meşruiyet problemini çözüyorlar. Uluslararası örgütler genelin çıkarları çerçevesinde hareket ediyor algısı yaratarak iktidar-tahakküm ilişkilerinin gizlenmesini sağlıyorlar. Aynı zamanda uluslararası örgütler çevreden gelen elitleri asimile ederek alternatif arayışlarının önünü keserler.

Uluslararası örgütler dünya güç ilişkileri içerisinde hegemonyanın kurumsallaştığı bir süreç olarak görülebilir. Uluslararası örgütler kurulma evresinde, belirli küresel hedefler serisi üzerine belli bir zamanda varılmış olan mutabakatı gösteriyorlar. Dünya güç ilişkilerinin maddi ve ideolojik bileşenleri zaman içerisinde

değiştikçe, hegemonya tarihsel bir hareketli güç olarak kendini yeniden düzenliyor. Belli bir anda hegemonya tarafından meydana getirilen özgül kurumlar, daha ileriki bir andaki değişmiş hegemonyaya uyumlanma sorunuyla karşı karşıya kalabilirler (Cox, 2016: 364). Hegemonya doğrudan tahakküme dayanmadığından, sadece düşünsel olarak kavranabilen örtük bir güçtür. Uluslararası kurumlar hegemonyanın kendini icra ettiği en önemli alanlar olarak karşımıza çıkıyorlar. Aynı zamanda bu kurumlar dünya güç ilişkilerindeki maddi ve ideolojik değişimleri yansıtıyor.

Dünya hegemonyasına ulaşılmasında, uluslararası normlar, kurumlar ve mekanizmalar hegemon gücün hakim üretim tarzını destekleyerek ve onun ürettiği evrensel dili yayarak önemli rol oynarlar. Bu kurallar ve kurumların işlevi, bir yanda hâkim ekonomik ve sosyal güçlerin genişlemesinde oynadığı rolde, diğer yanda da tabi çıkarların hegemonik yapıya eklenmesinde ortaya çıkıyor. Görünüşte devletlerin egemen eşitliğine dayansa da bunlar, hâkim güçlerin lehine işleyen mekanizmalarla donatılmışlardır (Kurtbağ: 2010: 39-40). Uluslararası kurumlar hegemonun çıkarlarını gözetmenin yanında hâkim gücün esas çıkarlarıyla çelişmeyecek şekilde diğer güçlere belirli tavizler verilmesine yol açarak bir uzlaş zemininin oluşmasına yardımcı olurlar.

Uluslararası kurumlar, devletlerin politika yapımındaki ana hatları belirlemelerine ve ulusal düzeyde belirli kurum ve pratikleri meşrulaştırmalarına yardımcı olarak ideolojik bir rol oynarlar. Baskın sosyal ve ekonomik kuvvetlerin lehinde bir yol haritası çizerler. Çevre ülkelerden gelen elit ve yetenekli kesim, uluslararası kurumlarda asimile edilir. Çevre ülkelerden uluslararası kurumlara gelen elitler en iyi ihtimalle merkezi güçlerin çıkarlarına uyduğu sürece çevreye modernleşme öğelerini taşımaya yardım edebilirler (Cox, 2016: 138-139). Çevre ülkelerden seçkinlere bünyelerinde yer vererek, bunları sisteme dahil ederek, sistemi değiştirmelerinin ve ona alternatif geliştirmelerinin önüne geçerler. Bu noktada karşı hegemonik fikirleri hegemonik doktrinle tutarlı hale getirerek alternatif hegemonya arayışlarının önünü tıkarlar.

Uluslararası kurumlar merkez ülkelerdeki ulusal hegemonik sınıflarla güçlü bağları sayesinde, bu ülkelerde geniş bir tabana sahiptir. Bu yapıların, çevre

lkelerle, elitlerin entegre edilmesi gibi sınırlı bağlantılarından dolayı, evre ülkelerin kontrolüne girmesi mümkün olmadığından, karşı hegemonik fikirlerin geliştirilmesi için uygun platformlar olmaları neredeyse imkansızdır (Cox, 2016: 139-140). Uluslararası kurumların evre ülkelerdeki geniş tabanla herhangi bir ciddi bağlantıları bulunmadığından, alternatif bir hegemonyanın geliştirilmesi için uygun bir zemin oluşturmazlar.

1.4.1.2.2. Hegemonya ve Dünya Düzeni Değişimleri

Eleştirel kuram dünya düzeninin nasıl değiştirilebileceği üzerinde durmaktadır. Tarihsel yapılar metodu, bu noktada Cox'a, dünya düzenlerini ve yapısal dönüşüm potansiyellerini analiz etmede yol gösterir. Devletler, tarihsel yapılar olarak düşünülürler ve sivil toplumla i içe geçmiş ve ayrılmaz biçimde tasvir edilirler. Cox'un hegemonya kavramsallaştırmasında sosyal güçler, devletler ve dünya düzenlerinin her biri içinde üç unsur daha karşılıklı olarak tarihsel bir yapı oluşturmak için birleşirler: maddi yetiler, fikirler ve kurumlar. Potansiyeller olarak ifade edilen maddi yetiler, fikirler ve kurumlardan oluşan üç kuvvet kategorisi yapı içinde etkileşim halindedir. Bu üç kategori arasında tek yönlü bir determinizmden ziyade karşılıklı ilişkilerinin olduğu söylenebilir (Cox, 2016: 98). Hegemonyanın kurulması ve işleyebilmesi için maddi yetiler, kurumlar ve ideolojiler arasında uyum sağlanması gerekiyor. Bunlardan birinden kaynaklanan bir değişim, diğerlerini etkilediği gibi diğerlerinden de etkilenir. Bu karşılıklı etkileşim sonucu yeni sosyal güçler, yeni devlet yapıları ve dolayısıyla yeni bir dünya düzeni ortaya çıkıyor.

Dünya düzeninin üretimini ve yeniden-üretimini anlamak için toplumsal güçler ve devletler arasındaki ilişkiye ya da uluslararası ilişkilerdeki temel varlık olarak devlet-sivil toplum bileşkesine odaklanmak gerekiyor. Cox'un düşüncesi uluslararası ilişkiler kuramının devlet, toplumsal güçler ve dünya düzeninin belirli bir zaman ve uzamdaki eklemlenmesi üzerine temellendirilmesi gerektiğini gösteriyor (Keyman, 2000: 156). Tarihsel yapı metodu  seviyede ya da etkinlik sahasında uygulanıyor: 1) Bilhassa retim sürecinden doğan sosyal kuvvetler bakımından üretim organizasyonu; 2) devlet/toplum bileşeninin analizinden çıkan devlet biçimleri; 3) devlet toplulukları için savaş barış problematiğini belirleyen kuvvetlerin

belirli şekillerde düzenlenişleri olan dünya düzenleri. Her bir seviye egemen ve geliştirmekte olan rakip yapıların birbirini izlemesi olarak incelenebilir. Bu üç seviye iç içe geçmiştir. Üretim örgütlenmesindeki değişimler yeni sosyal kuvvetler meydana getirir, bunlar daha sonra devletlerin yapısında değişime yol açarlar. Devlet yapılarındaki değişim genelleşmesi dünya düzeni problematiğini değiştirir. Üç seviye arasındaki ilişki basitçe tek yönlü düzlemde gelişmez. Ulus ötesi sosyal kuvvetler, devletleri dünya yapısı üzerinden etkileyebilmekte ve dünya düzeninin belirli yapıları da devletin aldığı biçimi etkileyebiliyor. Devlet biçimleri de sosyal kuvvetlerin gelişimini hakimiyet kurma şekilleriyle etkileyebiliyor. Birbirleriyle ilişki içinde ve dolayısıyla tarihsel süreçleri tamamen temsil etme yönünde ilerlerken, her biri diğerini içerir ve aynı zamanda diğerlerinin etkisini üzerinde taşır (Cox, 2016: 100-101). Tarihsel bir yapı olan hegemonya, toplumsal üretim ilişkileri ile ifade edilen toplumsal güç, devlet yapısı ve dünya düzeni olmak üzere üç unsuru bünyesinde barındırır. Üretim ilişkileri toplumsal gücü, toplumsal güç devlet yapısını ve devlet yapısı da dünya düzenini belirler. Tabi bu tek düzeyli bir etkileşimden ziyade karmaşık ve karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Hegemonya kavramı güç, fikirler ve kurumlar arasında bir uyumu gerektirdiğinden gücün maddi ve ideolojik nitelikleri, hegemonya kavramında bir araya gelmiştir. Belli bir toplumsal grubun hegemonyası, o grubun gücün maddi bileşenleri üzerindeki hâkimiyetini yansıtır. Ancak bu, hâkim grubun kendi hâkimiyet konumunu tehlikeye atmadan, onlara bir miktar tatmin sağlamak üzere tabi grupların çıkarlarını dikkate aldığı bir fikir birliği üzerinden, yani ideolojik biçimde ifade edilen bir hâkimiyettir. Tabi grupların çıkarları, makul bir şekilde evrensel çıkar olarak tarif edilebilecek bir çerçevede bir ölçüde eritilir (Cox, 2016: 364). Bu bağlamda hegemonya, salt bir dünya gücünün egemenliği anlamından sıyrılarak; rızaya dayalı, ast konumdaki devlet ve sınıfların da belli bir tatmin buldukları bir tür ideolojik egemenliğe dayanan bir sisteme dönüşüyor (Bostanoğlu, 2009: 51). Her ne kadar eşitsiz bir kaynak dağılımı söz konusu olsa da, hemen herkesin belli oranda fayda sağladıkları bir düzen oluşuyor. Fikirler ve kültür mümkün olanın algılanma sınırlarını belirleyerek tercihleri yönlendirmek yoluyla politika alanını belirliyor. İdeoloji, fikirler ve kurumlar; hegemonik dünya düzeninin

zorlayıcı yönü olan güç ögesinin ötesindeki, onunla birlikte var olan rıza boyutunu temsil ediyor. Hegemonya başarılı olduğu ve dolayısıyla ideoloji, fikirler ve kurumlar yaygın olarak kabul görüldüğü oranda, zor unsurları görünmez hale geliyor.

Tarihsel blok; maddi güçler, kurumlar ve ideolojilerin tarihsel uyuma karşılık gelir. Daha geniş anlamda, farklı sınıf güçlerinin kendisini oluşturan unsurlara stratejik bir yön ve uyum veren bir dizi hegemonik düşünce etrafında politik olarak örgütlenmeleridir (Gill, 2008: 60). Maddi güç, ideoloji ve kurumlardan oluşan bu üç boyut, belirli zamanlarda ve mekânlarda birbirine uyum sağlar. Bu uyumun neden ve nasıl meydana geldiğine ve bozulduğuna dair Cox'un savı açıklamanın üretim ilişkileri tarafından şekillenen sosyal kuvvetler alanında aranabileceğidir. Sosyal kuvvetler sadece devletler içinde var olan bir unsur olarak düşünülmemelidir. Belirli sosyal kuvvetler devlet sınırlarını aşabilir, dünyadaki yapılar sosyal kuvvetler üzerinden tarif edilebilir. Dünyadaki belirli ülkelerde, küresel sosyal kuvvetler ile sosyal kuvvetlerin yerel biçimlenişi arasında, devletlerin aracılık rolü oynarken, özerk olabilecekleri etkileşme modelleri olarak düşünülebilir. Bu güç maddi kapasitelerin birikmiş şekli olmaktan ziyade, sosyal süreçlerden doğar, bu süreçlerin sonucudur (Cox, 2016: 105). Cox'a göre, değişimin anahtarı üretim ilişkilerinin şekillendirdiği sosyal kuvvetlerde bulunuyor. Sosyal kuvvetler aynı zamanda devletleri yatayına kesen küresel ağlara sahip bir sınıftır. Bu kuvvetler gerek ulusal gerekse de uluslararası hegemonyanın itici gücüdür. Sosyal kuvvetler maddi güç, kurumlar ve ideolojiler etrafında dünya düzeninde değişimin öncülüğünü yapacak şekilde tarihsel bir birlik oluştururlar.

Hegemonyadaki bir değişiklik, karşı-hegemonyacı bir gücün ortaya çıkışı sayesinde gerçekleşebilir. Gücün maddi ve ideolojik ikili doğasını göz önünde bulundurarak karşı-hegemonyacı güç; (a) tabi bir grubun erişiminde olan maddi kaynaklarda bir artış ile (b) bu grubun geçerli olan uzlaşmanın meşruiyetini sarsan taleplerinin bütünlüklü ve süregelen ifadesinin bir kombinasyonundan meydana gelecektir (Cox, 2016: 364). Seçkinler, Gramsci'ci yaklaşımda rıza ve zor yoluyla bir arada tutulan toplumsal güçlerin koalisyonu olarak anlaşılan tarihsel bloklara öncülük ederler (Sinclair, 2016: 9). Cox'a göre, dünya düzenini değiştirme görevi,

ulusal sınırlar içinde yeni tarihsel birliği inşa etmek için uzun ve çok emek isteyen bir çaba ile başlar. Dünya düzenlerinin temeli sosyal ilişkilerdir. Dolayısıyla dünya düzeninde kayda değer bir yapısal bir değişim, sosyal ilişkilerinin ulusal yapılarına karşılık gelen ulusal siyasi düzenlerde ve sosyal ilişkilerde temel değişime geri götürebilir. Dünya düzenini değiştirme sorununun odağı, uluslararası kurumlardan ziyade, ulusal topluluklara olacaktır. Dünya ekonomisi ve dünyanın siyasi koşulları maddi olarak böyle bir girişim arayışına yön verse de ulusal bağlam tarihsel birliğin kurulabileceği tek yerdir (Cox, 2016: 140). Nasıl hegemonik bir dünya düzeni öncelikle ulusal bir sınıf veya kesimin, ilkin ulusal, sonra da uluslararası alanda hegemonyasını inşa etmesiyle kuruluyorsa; karşı hegemonya veya yeni bir hegemonya için de aynı şey geçerlidir. Dünya düzenini değiştirebilecek potansiyel sadece sosyal kuvvetlerde bulunuyor. Bu önce ulusal, daha sonra uluslararası sivil alanda yürütülen uzun bir mücadeleyle ancak mümkün olabiliyor. Mevzi savaşı yoluyla yeni tarihsel birlikler oluşturarak, değişim için sosyo-politik tabanı inşa etmeyi gerektiriyor. Aynı zamanda, önce maddi yapıdaki değişimler ve bununla birlikte üstyapıda değişimlerin meydana gelmesi sonucu yeni bir dünya düzeni kurulabilir.

1.4.1.2.3. Hegemonya Sonrası Düzen

Günümüzde dünya sisteminde meydana gelmekte olan dönüşümlerin, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin inşa ettiği türden bir hegemonik sistemin yeniden tesisinin oldukça zorlaştırdığını düşünen Cox, hegemoniye sonrası bir düzene geçilebileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmıştır. Hegemonya sonrası bir düzen ihtimali, gerilemekte olan bir hegemonyanın yerini almak üzere inşa edilebilecek yeni bir hegemonya ihtimaline yönelik şüpheyi ima eder.

Bir hegemonya sonrası düzen, normatif içeriğini, onu oluşturan medeniyetlerin geleneklerinden ortak bir temel bulmalıdır. Hegemonya sonrası düzen için ilk koşul, farklı medeniyetlerin geleneklerinin karşılıklı kabulüdür. Karşılıklı tanıma, diğerlerini kendi kavramlarıyla anlamaya çalışmaya hazır olmayı ima ediyor. Hegemonya sonrası düzen için ikinci bir koşul, karşılıklı kabul tanımının ötesinde, üst özneler arasına geçmeyi gerektiriyor. Üst özneler arası belki farklı medeniyetlerin

geleneklerinin özneleri arasında bir köprü vazifesi görebilir (Cox, 2016: 518-519). Cox'un üzerinde yoğunlaştığı yeni inceleme alanları arasında en dikkat çekicisi medeniyetlerdir. Cox'un projesinde medeniyetler, daha meşru bir dünya düzeni arayışında önemli işlevler üstlenmiştir. Cox, medeniyetlerin birlikte varoluşu teziyle bir taraftan tek tipleştirici baskıya muhalefet ederken diğer yandan da dünya düzeninin işleyebilmesi için gerekli ortak ilkelere hegemonsuz bir dünyada nasıl erişilebileceğini göstermiştir (Okur, 2009: 118).

Cox, hegemonya sonrası dünyanın normatif hedefleri olarak; (1) daha geniş bir toplumsal eşitliği ve (2) gücün daha geniş bir alana yayılmasını öne sürmüştür. Bu toplumsal gruplar kadar, küçük halklar için de kendi kaderini tayin etmede daha geniş bir kapsam demek olacaktır (Cox, 2016: 250). Hegemonya sonrası düzen arayışı daha demokratik ve eşitlikçi bir dünya düzeninin tesis edilmesini hedefliyor. Merkezden dayatılan bir hegemonya yerine yerelin kendi kendini yönetmesinden doğan bir düzen amaçlanıyor. Hegemonya sonrası düzenin daha demokratik ve eşitlikçi yapısı, küçük siyasal yapılara daha fazla özerklik tanınmasıyla mümkün olabilir.

Devlete güvenin azalması sivil toplumda gelişimle telafi edilebilir. Böyle bir sivil toplumun gelişmesiyle oluşturulabilecek bir demokrasi daha katılımcı demokrasiye evrilecektir. Böylece sivil hayatın organizasyonu, kendini yönetebilen farklı gruplara dayanacaktır. Bu insanların bütün önemli kaygılarıyla başa çıkabilir. Çok taraflılık bir tarafı devlet sisteminin açmazlarına dahil olurken, diğer tarafı gelecek düzenin sosyal ve siyasi temellerini tecrübe edecektir. İkinci kısım ancak ilk kısmın gölgesinde var olabilir. Bu ancak devletler arası siyasetin günden güne kısıtlanması zırhıyla gelişebilir (Cox, 2016: 534). Hegemonya sonrası düzenin tesis edilebilmesi için bir taraftan katılımcı demokrasinin temin edilmesi, diğer taraftan çok taraflılığın dikkate alınması gerekiyor. Devletler karşılaştıkları meydan okumaların üstesinden gelemedikleri için meşruiyet krizine girmişlerdir. Bu da devlet yapılarına olan güvenin aşınmasına yol açmıştır. Cox, bu güven aşımının sivil toplumun inisiyatifleriyle telafi edilebileceği kanaatinde.

Sistemin farklı bileşenleri, farklı sosyal grupların çıkarlarına ve ihtiyaçlarına cevap veren politika yaklaşımları geliştirirler. Bu perspektifte dünya düzenini tahmin etme görevi olan çok taraflılığın bileşenleri, farklı ülkelerdeki destekleyici sosyal güçleri destekleyici ilişkiler kurmak ve bu yolla küresel olarak uyumlu alternatif politikalara siyasi temel oluşturabilirler. Kurumsal değişiklik, küresel ekonomik ve sosyal politikaların önünde gitmekten ziyade, onları takip edebilir. Yeni düzen aşağıdan yukarıya bir şekilde kurulmalıdır. Girişim özgürlüğü ve inşa etme özgürlüğü yeni düzenin oluşması için kritik koşullardır. Bu ayrıca demokrasinin uluslararası organizasyonlarındaki pratik anlamıdır (Cox, 2016: 534-535). Mevcut dünya düzeni yukarıdan aşağıya doğru inşa edildiğinden ve işlerini bu şekilde yürütmeye çalıştığından, meydan okumaların üstesinden gelememiş ve dolayısıyla krize girmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru tesis edilecek bir düzen farklı sosyal grupların sisteme dahlini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla yeni sistem dışlanmış kesimlerinde katılımını temin ettiğinden geniş tabanlı bir sistem olacaktır. Bu da sistemin meşruiyetinin teminatı olacaktır.

1.4.1.3. Gramsci’ci Hegemonya Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Gramsci’ci hegemonya yaklaşımına yönelik eleştiriler şöyledir: Anderson, Gramsci’nin kimi zaman zoru sivil toplumla ilişkilendirmesini eleştirmiştir. Anderson’a göre, zorlama hukuken kapitalist devletin tekelindedir. Zor + rıza olarak hegemonyanın hem sivil toplumda, hem de devlette aynı şekilde var olduğunu söylemek doğru değildir. Sivil toplumda baskı kullanmanın hukukta yeri yoktur. Devlet baskı hakkını kendinde saklar. İdeoloji, sivil toplumla devlet arasında paylaşılr; şiddet ise, sadece devlete özgüdür (Anderson, 2007: 55).

Gramsci’nin devlet ve sivil toplum kavramsallaştırmalarının net olmaması, eleştirilen diğer bir husustur. Gramsci’nin devlet ve sivil toplum kavramlarını kimi zaman birbirleriyle çelişen şekilde kullanmıştır. Kimi zaman devlet sivil toplum karşısı veya tezadı olarak tanımlanırken, kimi zaman devlet sivil toplumu kapsayacak şekilde kullanılmakta; kimi zaman da devlet sivil toplumla özdeş, bir ve aynı şey olarak kullanılmıştır (Joseph, 2002: 29).

Laclau ve Mouffe, Gramsci'nin mevzi savaşı stratejisini eleştirmişler. Mevzi savaşı toplumsal alanın iki kampa ayrılmasını varsayar ve hegemonik eklemlenmeyi de bu kampları ayıran sınırın hareketliliğine ilişkin bir mantık olarak ortaya koyar. Laclau ve Mouffe'a göre, bu gayrimeşru bir varsayımdır. İki kampın varoluşu bazı durumlarda hegemonik eklemlenmenin bir sonucu olabilir, ama onun apriori koşulu olamaz. Eğer öyle olsaydı hegemonik eklemlenmenin işlediği zeminin kendisi bu eklemlenmenin ürünü olmazdı (Laclau and Mouffe, 2008: 218).

Laclau ve Mouffe'a göre, hiçbir hegemonik mantık toplumsalın tamamını açıklayamaz ve onun merkezini oluşturamaz, eğer böyle olsaydı hegemonya kavramının kendisi ortadan kalkmış olurdu. Toplumsalın açıklığı her hegemonik pratiğin önkoşuludur. Dolayısıyla hegemonik formasyon, tek bir toplumsal gücün özgül mantığına isnat edilemez. Her hegemonik formasyon, yayılımdaki düzenlilik yoluyla kurulur ve bu yayılım büyük bir çeşitlilik gösteren öğelerin çoğalmasını içerir (Laclau and Mouffe, 2008: 225). Laclau ve Mouffe, Gramsci'nin düşüncesinde bulunan (a) hegemonik öznelerin zorunlu olarak temel sınıflar düzleminde kuruldukları hususundaki ısrarı ve (b) organik krizlerin oluşturduğu karışıklık dönemleri dışında, her toplumsal formasyonun kendisini tek bir hegemonik merkez çerçevesinde yapılandığı yönündeki iki temel savdan uzaklaşmış oluyor (Laclau and Mouffe, 2008: 219). Gramsci'nin hegemonyayı son kertede temel sınıflara dayandırmasını yetersiz bulmuşlar. Aynı şekilde yine Gramsci'nin hegemonyaların özellikle organik kriz anlarında sarsılıp alternatif hegemonyaların ortaya çıkmasına olanak tanıdığı yönündeki varsayımını da yetersiz görmüşlerdir. Hegemonyanın toplumun her alanına nüfuz etmesi hiçbir zaman mümkün olmaması ve dolayısıyla toplumsalın açıklığı, her zaman alternatiflere olanak tanımaktadır.

Yeni Gramsci ekolün Gramsci'yi okuma ve yorumlama biçimi, bazı yönlerden eleştiriliyor. Gramsci'nin kavramsal kategorilerin yeni Gramsci'ci ekolün hedeflediği gibi anlamlı bir şekilde uluslararasılaştırılabileceği açık değildir. Özellikle, yirminci yüzyılın başındaki gerçeklikler ve devletçi söylemlerle içiçe olmuş bir filozof olarak Gramsci'nin bugün sadece ulus-devlette yerleşik olmayan bir küresel sivil toplumun varlığını değil, aynı zamanda ulusaşırı sosyal güçlere dayanan bir hegemonya formunu kuramlaştırmak için kullanılıyor olması

paradoksuna dikkat çekilmiştir (Germain and Kenny, 1998: 4). Modern devlete denk uluslararası ya da ulusaşırı bir otoritenin yokluğunda, sivil toplumu devletten bağımsız düşünmek ve onu küreselleştirmek, Gramsci'nin orijinal kavramsallaştırmasını bağlamından koparmak anlamına gelir (Kurtbağ, 2010: 43). Global bir sivil toplum, muadili olan “uluslararası” devletin yokluğunda nasıl düşünülebilir? Dolayısıyla Gramsci'nin kavramlarının uluslararası alana ne ölçüde uyarlanabileceği tartışma konusudur. Eleştirel kuramcıların Gramsci'nin kavramlarını bağlamlarından kopararak günümüze uyarladığı vurgulanmıştır.

Cox'un Gramsci'ci eleştirel kuramı, hem hegemonya kavramını kullanışı açısından sınıf temelli indirgemeciliğe hem de sınıfsal olmayan kategoriler karşısında sınıf kategorisine ayrıcalık tanıdığı için ataerkil ve Avrupa-merkezci bir tutumu barındırmaya yatkın olduğu yönünden de eleştirilmiştir. Cox, mevcut üretim ilişkilerine bağlı olarak üretim tarzını uluslararası ilişkilerin özü olarak aldığı için sınıf temelli indirgemeciliğe düşmüştür. Cox, bir dünya düzeninin nasıl oluştuğunu anlamak için üretimden yola çıkmış. Bu üretime atfedilen öncelik öznel-arasılığın üretime indirgenmesi anlamına gelir (Keyman, 2000: 164). Gramsci'ci hegemonya yaklaşımına yönelik en temel eleştiri, sınıf temelli indirgemecilik olmuştur. Hegemonyanın oluşumunda ve değişiminde toplumsal sınıflara aşırı önem verilerek diğer etkenlerin yeterince dikkate alınmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda ekonomi temelli bir indirgemeciliğe yönelmesi de diğer bir eleştiri konusudur. Değişimin esas kaynağı olarak üretim ilişkilerinin görülmesinin yetersiz bir açıklama olacağı vurgulanmıştır.

1.4.2. Dünya-Sistemi Yaklaşımı Açısından Hegemonya

Dünya-sistemi yaklaşımı, içinde yaşadığımız modern dünya sisteminin kapitalist bir dünya-ekonomi olduğu tezi üzerine kuruludur. Kapitalist dünya-ekonomisi sonsuz sermaye birikimini temel alır. Dünya sisteminde kapitalist mantığa uygun hareket eden mekanizmalar sistem içinde yükselerek merkez konumuna gelirken, bu mantığa yeteri kadar uygun hareket etmeyenler konumlarını kaybediyorlar. Sermaye birikimini en çoklaştıran sınıflar, devletler, bölgeler

hegemonya konumuna yükselirler. Bu mantığa yeteri kadar uygun hareket etmeyenler sistem tarafından cezalandırılarak geri plana itiliyor.

“Dünya-sistem”de ve “dünya-ekonomi”de tirenin kullanılması, bütün dünyanın sistemleri ve ekonomilerinden söz etmek yerine, bir dünya olan sistemler ve ekonomilerden söz etmeyi amaçlamaktadır (Wallerstein, 2011: 40). Modern dünya-sistemi teorisi, uluslararası ekonomi politiğin işleyişini çoklu kültürel ve politik sistemler ile tekil işbölümü olarak tanımlamıştır (Wallerstein, 2011: 52). Dünya-ekonomisi için merkezi siyasi bir mekanizma bulunmuyor. Birleştirici bir politik yapıyla sınırlanmamış olması kapitalist dünya-ekonomisinin tanımlayıcı bir özelliğidir. Kapitalist dünya-ekonomi pek çok politik birim, kültür ve grup barındırıyor. Dünya-ekonomisinde ne politik ne de kültürel bir homojenlik bulunuyor. Yapıyı en çok birleştiren, onun içinde inşa edilmiş olan işbölümüdür. Coğrafi olarak yaygın dağılmış bir işbölümü bazı kesimlerin diğerlerine göre artı değerden daha fazla pay almasını kolaylaştırıyor ve meşrulaştırıyor.

Dünya-sistemi yaklaşımının öncü teorisyenlerinden biri olan Immanuel Wallerstein hegemonya kavramını, bir devletin diğer devletler üzerindeki ekonomik, politik ve finansal üstünlüğü birleştirdiği, dolayısıyla askeri ve kültürel liderliğe de sahip olduğu durumlara gönderme yapmak için kullanmıştır (Wallerstein, 2011b: 162). Hegemonya merkez olmaktan daha fazla şey içeriyor. Bu durum belli bir merkez devletin ürünlerinin çok verimli bir şekilde üretilmesi sayesinde diğer devletlerle yaşanan rekabette, bu merkez devletin en üst düzeyde, serbest bir dünya pazarından en çok yararlanan taraf olduğu bir durum olarak tanımlanabilir. Verimlilik üstünlüğünün avantajını yakalayabilmesi için böyle bir devlet, üretim faktörlerinin serbestçe dolaşmasının önüne iç ve dış siyasi engellerin konulmasını engelleyecek ya da en alt düzeye indirgeyecek kadar güçlü olmalıdır. Egemen ekonomik güçler avantajlarını korumak için belli entelektüel, kültürel hamleleri, hareketleri ve ideolojileri desteklemeyi faydalı bulabilirler (Wallerstein, 2005: 53). Wallerstein’de hegemonya, temelde iktisadi alandaki üstünlükten kaynaklanıyor. Bu üstünlük politik, askeri ve ideolojik üstünlüğe yol açıyor. Realist teoriye göre hegemonyayı oluşturan şey temelde askeri ve politik üstünlük iken, dünya sistemi yaklaşımı iktisadi üstünlüğü temel alıyor. Dünya sistemi yaklaşımı aynı zamanda

ideolojiye ve kültüre daha çok vurgu yapan Gramsci'ci hegemonya yaklaşımından da farklılaşıyor. Özellikle de Wallerstein'ın bu bağlamda klasik Marksist ekole daha yakın durduğu söylenebilir.

Wallerstein'ın hegemonya motifi esas olarak şöyledir: Tarımsal-endüstriyel verimlilikteki belirgin üstünlük, dünya ticaretinin ticari dağılım alanlarının egemenliğine yol açıyor. Bununla birlikte dünya ticaretinin ara-deposu haline geldiğinden ulaşım, iletişim ve sigorta gibi görülmeyen girdileri kontrol etmekten kaynaklanan kazançlar da söz konusudur. Ticari üstünlük beraberinde bankacılık ve yatırım gibi finansal sektörlerin kontrolünü sağlıyor. Bu üstünlükler birbirini takip eder, fakat zamanla üst üste binebilir. Benzer şekilde, avantajın kaybı aynı sırada üretimde, ticarete ve finans sektöründe görülür, ayrıca büyük oranda birbirini izler. Belli bir merkez gücün üretim, ticaret ve finans sektörlerinin her birinde bütün diğer merkez devletlere aynı anda üstünlük göstermesi ancak kısa bir zaman sürebilir. Bu geçici, anlık zirve hegemonya olarak adlandırılıyor (Wallerstein, 2005: 53-54). Kapitalist dünya-ekonomisi sisteminde esas belirleyici olan tarımsal-endüstriyel verimlilikteki üstünlüktür. Üretim alanındaki bu üstünlük ticari ve finansal üstünlüğü beraberinde getiriyor. Üretim, ticaret ve finans alanındaki üstünlüğün muhafazası politik, askeri ve ideolojik alandaki üstünlüğe yol açıyor. Bunlar birbirlerini besleyen süreçlerdir. Güç daha fazla güç yaratarak kısa süreli de olsa sistemin temel kurallarının bir hegemonik güç tarafından belirlenmesine yol açar. Bu üstünlüklerin eş zamanlı olarak elde edildiği dönem hegemonya olarak adlandırılıyor.

Devletler arası sistem kısa bir dönem için de olsa bir hegemonya evresinde olduğunda, bir devlet sistemik yapıları biçimlendirerek ve sistemik politikaların yalnızca daha güçsüz devletler tarafından değil, diğer güçlü devletler tarafından da neredeyse her zaman kabul edilmesini sağlayarak hatırı sayılır bir şekilde ve sürekli olarak liderliğini sergiler. Hegemonik güç, kaba güçten daha fazlasını, tamamen meşru bir otoriteden ise daha azını ifade ediyor (Hopkins and Wallerstein, 2000: 11). Hegemonya birçok açıdan zımni gücün hiçbir zaman tehdit edilmediği gerçeğine dayanır (Wallerstein, 2015: 168). Hegemonya, sadece küçük güçler tarafından değil; aynı zamanda diğer büyük güçler tarafından da kabul edilen bir liderliktir. Hegemonik gücün önderliği, zordan ziyade, rızaya dayanıyor. Hegemonik güç

sadece kendi çıkarlarını değil; diğer büyük güçlerin, en azından müttefik büyük güçlerin çıkarlarını dikkate almayı gerektiriyor. Hegemonik gücün eylemleri diğerleri tarafından meşru görüldüğü oranda hegemonya inşa edebilir. Hegemonik gücün eylemleri genel olarak meşru görüldüğünden, hegemonyalar esas olarak kaba güç kullanmak zorunda kalmazlar. Kaba gücün sık kullanılması genel olarak hegemonyanın yitirmeye bağlandığı dönemlerde söz konusudur.

Dünya sisteminde hegemonya, toplumsal iktidar dağılımının kalıcı bir eklemlenmesini empoze etme konusunda jeopolitik konuma sahip bir gücün varlığı demektir. Bu, öncelikle büyük güçler arasındaki askeri mücadelenin yokluğu anlamına gelen bir “barış” dönemine işaret ediyor. Bu tür bir hegemonya dönemi “meşruiyet” gerektiriyor ve aynı zamanda bu meşruiyeti yaratıyor. Başlıca siyasi aktörlerin, toplumsal düzenin uygun gördükleri bir düzen olduğu ya da dünyanın uygun gördükleri bir yöne doğru ilerlediği yolundaki hisleri meşruiyeti sağlıyor. Hegemonik dönemler sona erdiğinde, eski hegemonik güç bir süre askeri açıdan en güçlü olmaya devam edebiliyor. Hâlâ askeri açıdan en güçlü olsa bile tekrar diğer büyük güçler arasında bir büyük güçten ibaret hale geldiğinde, daha az istikrar ve buna bağlı olarak daha az meşruiyet ortaya çıkıyor. Bu da daha az barış demek oluyor. Bir gücün ciddi bir meydan okumayla karşılaşmaksızın iradesini ve düzenini diğer büyük güçlere empoze edebildiği dönemler, gerçek hegemonya dönemleridir (Wallerstein, 2003: 33). Hegemonyanın meşruiyetini sağlayan şey temelde genelin çıkarına uygun hareket ediyor olarak gözükmesidir. Hegemonya, başlıca aktörlerin çıkarlarının gözetildiği ve dolayısıyla rızalarının alındığı bir düzen olduğundan aynı zamanda kısmı de olsa bir barış dönemi yaratıyor. Barış dönemi olarak görülmesi tüm askeri mücadelenin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor. Fakat özellikle büyük güçler arası askeri mücadelenin belirli bir süre için çözüme kavuşturulması bağlamında bir barış dönemidir. Büyük güçler arasında barışı tesis eden temel şey, askeri güç dengesinden ziyade, meşruiyettir. Meşruiyet yitirildiğinde askeri güç istikrardan çok istikrarsızlık doğuruyor. Realist teoriden en önemli farklardan biri budur. Realist teoride istikrarı sağlayan şey temelde güç dengesi iken dünya sistemi yaklaşımında meşruiyet ve dolayısıyla rızadır. Realist teoride askeri üstünlük hegemonyanın elde edilmesi ve yitirilmesinde esas belirleyici iken dünya sistemi

yaklaşımında askeri üstünlük devam etse dahi hegemonya yitirilebilir. Dünya sistemi yaklaşımına göre aşırı askeri eylemler hegemonyanın yitirilmesini hızlandırıyor.

Dünya sistem yaklaşımı içinde değerlendirilebilecek diğer önemli isimlerinden biri de Giovanni Arrighi'dir. Arrighi'yi her ne kadar dünya sistem yaklaşımı içinde görölse de hegemonya kavramsallaştırması Gramsci'ci yaklaşıma daha yakındır. Arrighi'ye göre, "dünya hegemonyası" kavramı özellikle, devletin hegemonyacı devletler sistemi üzerinde önderlik ve yönetme işlevlerini yerine getirme gücünü ifade eder. Arrighi, hegemonyayı, saf ve basit anlamıyla tahakküm kavramından daha farklı ve daha öte "entelektüel ve moral önderlik" anlamında kullanıyor. Tahakküm esas olarak zora dayalı bir üstünlük olarak anlaşılırken, hegemonya, etrafında evrensel düzeyde çatışmaların meydana geldiği konuları belirleme yeteneği nedeniyle hakim durumda bulunan sınıfın payına düşen ek bir güç olarak anlaşılıyor. Belirli bir sınıfın gelişmesi ve yayılması, evrensel yayılmanın motor gücü, bütün güçlerin bir gelişimi olarak anlaşıldığında ve öne sürüldüğünde hegemonya konumuna geliniyor (Arrighi, 2000: 54-55). Arrighi de diğer Gramsci ekolü gibi tahakküm ve hegemonya arasındaki ayrıma dikkat çekiyor. Tahakküm zor unsuru üzerine kurulu iken hegemonya rıza unsuru üzerine kuruludur. Dünya hegemonyası uluslararası sistemde bir sınıf ve devletin genelin çıkarını gözetdiği algısını yaratabildiği ve dolayısıyla ahlaki ve entelektüel önderliği elde edebildiği ölçüde geçerli olabiliyor.

Arrighi'ye göre, hâkim grubun genel çıkarı temsil ettiği iddiası her zaman az ya da çok gerçeği yansıtmaz. Yalnızca iddia en azından kısmen doğru olduğunda ve hakim grubun gücüne bir şeyler eklediğinde hegemonyadan bahsedilebilir. Hâkim grubun genel çıkarı temsil ettiği iddiasının tamamen sahtekârlık olduğu durum, hegemonya durumu olarak değil, hegemonyanın başarısızlığı olarak tanımlanabilir (Arrighi, 2000: 55-56). Hâkim sınıf, genelin çıkarı çerçevesinde hareket ediyor olarak algılandığı oranda hegemonya inşa edebiliyor. Gramsci ekolü gibi Arrighi de hegemonyanın zordan ziyade rızaya dayandığını belirtmiştir. Dolayısıyla hegemon olmak isteyen sınıf veya gruplar diğer kesimlerin çıkarlarını dikkate almak ve onları ikna etmek durumundadır.

Gramsci'nin toplumsal hegemonya kavramı devletin iç ilişkilerinden devletler arası ilişkilere taşındığında, Arrighi'ye göre iki sorunlar karşılaşılır: İlk sorun, özellikle devletler arası ilişkilere uygulandığında önderlik olgusunun çift anlamıyla ilgilidir. Hâkim bir devlet, eğer devletler sistemine arzulanan yönde önderlik edebiliyorsa ve böyle yapmakla genel çıkarı koruduğuna inanılıyorsa hegemonya işlevini yerine getiriyordur. Hâkim bir devleti hegemonyacı bir devlet haline getiren bu tür bir önderliktir. Bununla birlikte hâkim bir devlet, diğer devletleri kendi gelişme çizgisine çekme anlamında da önderlik edebilir. Bu tür önderlik zaman içinde egemenin gücünden çok, güç için rekabeti geliştiriyor. Bu iki tür önderlik en azından bir süre için yan yana var olabilir. Fakat bir hegemonya durumunu belirleyen liderlik biçimi yalnızca önderliğin ilk biçiminde mümkündür. İkinci sorun, genel çıkar kavramının devletler arası sistem düzeyinde tanımlamasının tek tek devletler düzeyinde tanımlanmasından daha zor olduğu gerçeği ile bağlantılıdır. Tek tek devletler düzeyinde, bir devletin diğer devletler karşısındaki gücünde meydana gelen göreceli bir artış, ulusal çıkarın başarılı bir şekilde izlenmesinin önemli bir unsuru ve kendiliğinden bir ölçüsü olarak görülebilir. Fakat bu anlamıyla güç, tanımı itibarıyla bir bütün halinde devletler sistemini geliştiremez. Bu güç belirli bir devletler grubunu diğer devletler aleyhine geliştirebilir, ancak bu grup önderinin egemenliği gerçek bir dünya hegemonyası değil, olsa olsa bölgesel ya da koalisyona dayalı bir hegemonyadır (Arrighi, 2000: 56-57). Uluslararası bağlamda genel çıkarın sağlanması, ulusal bağlamdan çok daha zordur. Yeni Gramsci'ci hegemonya anlayışının eleştirildiği noktalardan birisi de budur. Gramsci'nin devlet bazlı hegemonya yaklaşımı uluslararası sisteme uygulandığında bağlamından koparılmış oluyor. Uluslararası alanda bir devletin önderliğinin tüm devletlere fayda sağlaması neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla uluslararası alanda bir devletin önderliğinin ve genel çıkarı temsil ettiğinin kabul edilmesi oldukça güçtür. Hegemonya her zaman birilerine karşı veya birilerini dışarıda bırakacağından ancak bölgesel veya kısmi bir hegemonyadan bahsedilebilir.

Arrighi'ye göre, dünya hegemonyası kavramı, özellikle, devletin hegemonyacı devletler sistemi üzerinde önderlik ve yönetme işlevlerini yerine getirme gücünü ifade ediyor. Yöneticinin uyruklar karşısındaki kolektif iktidarının

genel bir genişlemenin itici gücü olduğunu inandırıcı bir biçimde öne sürebilen bir devlet dünya egemeni haline gelebilir. Aynı zamanda bir devlet, kimi diğer devletler, hatta bütün devletler karşısında, kendi görelî güç genişlemesinin sistemdeki tüm devletlerin uyruklarının genel çıkarına olduğunu inandırıcı bir biçimde öne sürebildiği için dünya egemeni olabilir (Arrighi, 2000: 57). Yönetici sınıf veya gruplar bir yandan içeride diğer kesimlere karşı gücünü arttırmaya çalışırken diğer yandan uluslararası sistemde güç arayışına girerler. Gerek içerideki gerekse de dışarıdaki liderliğin genelin yararına olduğu kanısını hâkim kılabildiğinde ölçüde dünya hegemonyası kurulabilir.

Arrighi'ye göre, sistemik kaos yaşanırken yöneticiler, uyruklar ya da her ikisi birden düzen için daha çok arzu duyma eğilimi gösterir. Böylece bir devlet ya da devletler grubu, sistem ölçeğindeki bu düzen arzusunu tatmin etme durumuna gelirse, dünya hegemonyasını elde etme fırsatı kendisine sunulmuş olur (Arrighi 2000: 58). Devletler arası sistemde genel çıkarın ne olduğu belirsizliği, yaygın kaos dönemlerinde bir düzene duyulan acil ihtiyaç tarafından telafi edilebiliyor. Düzene duyulan acil ihtiyacı sağlayabilen güç, genel çıkarı sağlıyormuş gibi algılanabildiğinden hegemonik konuma yükselebilir. Dolayısıyla yaygın kaos dönemleri, hegemonyaların kurulması için en uygun zemini sağlıyor. Yaygın kaos dönemleri haricinde dünya hegemonyasının kurulması oldukça güçtür. Genel çıkarın sağlanmasının güçlüğünden dolayı kurulan hegemonyalar ancak bölgesel veya koalisyona dayalı olabilir.

Tarihsel olarak dünya hegemonyası fırsatını başarıyla ele geçiren devletler, bunu dünya sistemini yeni ve daha geniş temeller üzerinde yeniden kurarak ve böylece bir ölçüde devletler arası işbirliğini sağlayarak yapmışlardır. Dünya hegemonyaları, nasıl tanımlanırsa tanımlansın değişmeyen bir yapının temelleri üzerinde bağımsız bir biçimde gelişen dünya sisteminde yükselip çökmemişlerdir. Aksine modern dünya sisteminin kendisi, birbiri ardına gelen hegemonyacı devletler tarafından yönetilen ve yönlendirilen, tekrarlanan ana yapılar tarafından oluşturulmuş ve onlar tarafından geliştirilmiştir (Arrighi 2000: 58).

Dünya sistemi yaklaşımının diğerlerinden en önemli farklarından biri analiz düzeyi ve inceleme birimi çeşitliliğidir. Dünya sistemi yaklaşımı sistem, devlet ve toplumsal sınıf veya gruplar olmak üzere üç analiz düzeyi ve inceleme birimini temel alırlar. Hegemonya değişimleri mevcut dünya sistemi içindeki en önemli değişim mekanizmalarıdır. Bir bütün olarak sistemi değiştiren mekanizmalar değildirler. Mevcut sistemi yöneten, yönlendiren ve geliştiren mekanizmalardır. Diğer hegemonya yaklaşımlarının hemen hepsi hegemonya değişimini sistemin bir bütün olarak değişmesi olarak algılamışlardır.

Dünya sistemi yaklaşımının diğer önemli isimlerinden Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills'e göre, hegemonya, toplumsal artı birikiminin siyasal örgütler ve bunları temsil eden sınıflar arasında zor yoluyla oluşturulmuş hiyerarşik örgütlenmedir. Hegemonik merkezin veya devletin yönetici elitlerine artı değerden ayrıcalıklı bir pay ve bunu ele geçirmek için gerekli siyasal-ekonomik gücü sağlayan bir birikim merkezleri ve devletler hiyerarşisi kurulur (Frank and Gills, 2003: 209). Hegemonya kurmak için mücadele etmenin birincil amacı sermaye-artı birikiminde hegemoniye ayrıcalık tanıyan bir birikim sistemini yeniden yapılandırılmasıdır. Dolayısıyla hegemonya bir zenginlik elde etme, bir birikim aracıdır. Birikimle ve hegemonyayla ilgili politik ve ekonomik süreçler, tek bir süreç oluşturacak şekilde birbirleriyle bütünleşiyorlar (Frank and Gills, 2003: 289). Böyle bir hegemonik yapı şematik olarak birincil birikim ve siyasal güç merkezinin ikincil merkezlerden ve bunların üretim ve birikim alanlarını kendisine bağımlı kıldığı bir merkez-çevre-hinterland kompleksleri hiyerarşisinden oluşuyor (Frank and Gills, 2003: 209). Hegemonya birikim olgusu vurgulanarak tanımlanıyor. Fakat bu kavramsallaştırma da politik ve askeri gücü göz ardı etmiyor; ekonomik, politik, askeri ve kültürel gücü birbirleriyle bağlantılı olarak ele alıyor. Değişmeyi altyapının mı yoksa üstyapının mı belirlediği tartışmasına girmeksizin her ikisine de önem veriliyor. Hegemonya sadece devletler arasında bir ilişki olarak görülüyor, aynı zamanda toplumsal sınıflar arasında kurulan bir ilişki olduğu da vurgulanıyor.

Hegemonya ne sadece politik ne de sadece ekonomik nitelikte bir oluşumdur. Hegemonya merkezin; çevresinin, hinterlandının ve rakiplerinin aleyhine sermaye birikimini artırmasına izin veren merkez-çevre ilişkileri üzerine kuruludur (Frank;

Gills 2003: 50). Hegemonya merkez-çevre ilişkileri üzerine kurulu hiyerarşik bir düzen yaratıyor. Merkezin yarı-çevre ve çevre aleyhine daha kazançlı çıktığı bir sistem söz konusudur. Bu bir tarafın kaybettiği diğer tarafın tamamen kazançlı olduğu kaba sömürüye dayanmıyor. Hegemonik düzende herkes bir şekilde fayda sağlarken merkez diğerlerine göre daha avantajlı bir konuma sahip oluyor. Frank ve Gills, hegemonyayı sınıflar ve devletler arasında kurulan hiyerarşik bir yapılanma olarak görmüşler. Hegemonyanın bu tanımında ekonomik ve politik boyutlar birbirinden ayrılmaz durumdadır. Dolayısıyla hegemonyanın temel niteliği, bizatihi biçimsel siyasal egemenlik değil, birikim merkezlerinin ve aynı zamanda siyasal örgütlenmelerin hiyerarşisi olmasıdır. Bu hiyerarşi, toplumsal artı'dan ayrıcalıklı bir pay alabilmeleri için hegemonik merkeze ya da devlete ve onun yönetici sınıf veya gruplarına politik-ekonomik güç sağlıyor.

Hegemonya, devletler arasındaki güç hiyerarşisinden öte bir şeydir. Toplumsal örgütün çeşitli düzeylerinde etkinlik gösteren aktörlerin karmaşık yapılı bir piramidir. Hegemonik bir piramidin tepesinde seçkin sınıfların hegemonik koalisyonu yer alır. Hem merkezde hem de çevrede yer alan, yani piramidin her yanındaki kilit noktalara dağılmış olan seçkin sınıfları ittifakı söz konusudur. Birikim içinde gerçekleştiği üretim tarzı ne olursa olsun, hegemonik bir piramide seçkinler arasında kurulan ilişkiler rekabet, işbirliği ve bağımlılık öğelerini bir araya getirir. Hegemonyanın böyle yorumlanmasında çözümlemenin iki boyutunu oluşturan devletler arası sistemde askeri-politik rekabet ile artı değer aktarımının ve onun bir merkezde toplanmasının yani birikimin ekonomik süreçleri sentezlenmesi amaçlanıyor (Gills, 2003: 239-240). Hegemonya, artı değer bir merkezde toplanmasını sağlayan bir seçkinler koalisyonuna dayalı olarak ortaya çıkıyor. Sermaye birikiminin bir merkezde toplanmasına askeri-politik süreç de eşlik ediyor. Hegemonya sadece devletler arası bir işbirliği ve koalisyona değil, aynı zamanda sınıflar arası bir koalisyona da denk geliyor.

19. yüzyıl öncesi dünya sisteminde politik ve kültürel olarak üç veya belki dört ayrı çekirdek bölgenin her birinde bir veya daha fazla sayıda hegemon var olmasına karşılık, hiçbir alt-sistem tek başına sistemin bütünü üzerinde hegemonya uygulamıyordu. Bunun yerine, kabataslak ve biraz kalıcı bir denge bulunuyordu.

Bunun nedeni, ulaşım teknolojisinin düzeyi ve önemli kültürel-dinsel engeller veri alındığında, denetlenebilen mesafenin sistemin çapının çok gerisinde kalması ve daha uzak mesafelerin denetlenmesini önleyen somut engellerin varlığıydı (Abu-Lughod 2003: 515). Özellikle 19. yüzyıldan önce hiçbir merkezin tüm dünyayı denetim altına alabilmeye yetecek fiziki gücü bulunmuyordu. Her şeye egemen tek bir hegemonik gücün yerine, herhangi bir zamanda tüm dünya sistemini belirleyen karşılıklı olarak bağlantılı bir hegemonyalar setinden bahsedilebilir.

Frank ve Gills'e göre, ekonomik artının yönetimi ve sermaye birikim süreci, tarihsel olarak bölgeler arası ve toplumlar arası bir karakter taşıyordu. Dünya sisteminin bir bölgesinin ve bu bölgenin yönetici ve mülk sahibi sınıflarının diğer bölgelerin zararına daha etkin olarak toplumsal artı birikimlerini ve birikimi bir merkezde yoğunlaştırmalarını sağlayan ayrıcalıklı konumlarını "süperhegemonya" olarak tanımlıyor. Süperhegemonya aynı zamanda dünya sisteminin birikim süreçleri şemsiyesinin altındaki sınıfsal bir konumdur. Hegemonya, merkez-çevre-hinterland komplekslerinden oluşuyorken, süperhegemonya mümkün olan en büyük alanda, tüm dünya sisteminin olabilecek en geniş bölümünde ve onu oluşturan hegemonik yapıların tümünde ortaya çıkıyor (Frank and Gills 2003: 215). İç içe geçmiş birikim sürecinin varlığı durumunda bölgesel hegemonyalar birbirinden bağımsız değildir. Dünya sisteminin bütünündeki sınıfsal yapıda süperhegemonik sınıf konumu, en ayrıcalıklı olanı ve dünya birikim sürecinde "merkezlerin merkezi" olarak resmedilmiştir. Frank ve Gills, birbirleriyle bağlantılı ama farklı bölgelerde kümelenmiş hegemonyaların varlığına işaret etmişler. Birbirleriyle bağlantılı bu hegemonyaların hiyerarşik olarak üstünde yer alan bir gökkuşağı gibi tüm hegemonyaları çevreleyen bir süperhegemonya olgusundan bahsetmişlerdir. Egemenlerin egemeni olan süperhegemonya, merkezileşmiş bir süperbirikim olgusunun ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Süperhegemonya, süperbirikim aracılığıyla yürütülüyor. Süperhegemonya şemsiyesi, merkezileşmiş sermaye birikimini gerçekleştiriyor. Aynı zamanda bu birikim süreci, ikincil hegemonik merkezlerde yaratılan ya da bu ikincil hegemonik merkezler aracılığıyla transfer edilen ekonomik artı'nın süperhegemonyaya akışı ve emilmesi yoluyla besleniyor (Frank and Gills 2003: 216). Süperbirikim, dünya

sisteminin bir bölgesi ve onun yönetici-mülk sahibi sınıfların daha etkin artı birikimi yapabildikleri ve başka bölgelerin zararına bu birikimi yoğunlaştırdıkları dünya sisteminin bütünü içindeki ayrıcalıklı bir konum olarak tanımlanıyor. Süperbirikimci bu konumunu, dünya sisteminde bir “süperhegemonya” konumuna yükselmek uğrunda mücadele ederek, daha ileri düzeyde politik ve ekonomik bir güce dönüştürebiliyor. Bir başka deyişle, süperhegemon egemenlerin egemenidir (Gills and Frank 2003: 289-90). Süperbirikim ve süperhegemonya, sınırları aşan bir sınıflar veya gruplar arası koalisyonun sonucu olarak ortaya çıkıyor. Birikim merkezleri ve dolayısıyla bölgesel hegemonyalar arası ağların oluşmasını sağlayan ve buralarda elde edilmiş artı-değeri toplayabilen bir sınıflar ittifakının ürünü olarak süperbirikim ve süperhegemonya ortaya çıkıyor.

Dünya sistemi yaklaşımının bir diğer ismi David Wilkinson, Frank ve Gills’in “süperhegemonya” diye niteledikleri olgunun 19. yüzyıl öncesinde görülmediğini iddia ediyor. Süperhegemonya; dünya sisteminde bir bölgenin, bu bölgenin yönetici ve mülk sahibi sınıflarının, diğer bölgelerin zararına daha etkin biçimde artı birikimi yapabilme ve birikimi bir merkezde yoğunlaştırma gücüne sahip oldukları ayrıcalıklı bir konumdur. Wilkinson “parahegemonya” terimini “süperhegemonya” terimine tercih ediyordu. “Parahegemonya”, bir ekümen içinde parahegemonun, gerçek bir hegemonun zor kullanarak veya zor kullanma tehdidiyle el koyabildiklerine benzer ekonomik kazançlar elde ettiği bir konumdur. Parahegemon bunu güç kullanmaya gerek duymadan yapıyor. Çünkü yeni buluşlar yapılan bir merkez; tasarruf-yatırım veya girişimcilik merkezine herkesten önce ulaşmanın avantajına sahip oluyor. Ayrıca ender bir kaynağı, bir ticaret yolu kavşağını veya kilit noktasını, çok büyük bir pazarı vs. tekeline alan bir rantiyenin çok ayrıcalıklı ve ekonomik açıdan avantajlı bir konuma sahip oluyor. Aynı zamanda merkezlerini ve tekellerini savunmaya yetecek güçte olmanın siyasi-askeri avantajını veya rakiplerini ya da kurbanlarının siyasi vuruş menziline dışında olmanın üstünlüğünü elinde bulunduruyor (Wilkinson, 2003: 450). Parahegemonya, siyasi-askeri özgün hegemonyaya göre daha güvenli, daha zor saldırılabilen ve sürdürülmesi daha ucuz bir oluşum olarak resmedilmiştir. Wilkinson, rakiplerini askeri olarak denetim altına alamayacağı halde, kendini bir şekilde koruyabilecek kapasiteye sahip aynı zamanda üretim ve

ticaret alanında göreceli olarak üstünlüklere sahip güçleri “parahegemonya” olarak nitelendiriyordu. Bunlar zor gücünden ziyade rekabet güçleriyle öne çıkıyorlar. Dünya sistemi teorisyenleri her ne kadar farklı kavramlar kullanmayı tercih etseler bile parahegemonya, süperhegemonya veya hegemonya arasında net sınırların çizilmesi, net tanımların yapılması pek mümkün gözüküyor.

1.4.2.1. Hegemonya Çevrimleri

Dünya-sistem teorisyenleri hegemonya kavramını üzerinde dururken istikrar ve düzenden ziyade değişime odaklanmışlardır. Realist ve liberal teori mevcut sistem içinde düzen ve istikrarın nasıl sağlanacağını incelerken, eleştirel teori mümkün alternatif dünya düzenlerine yoğunlaşmıştır. Dünya sistemi teorisyenlerine göre hegemonya çevrimleri, dünya sisteminin en önemli değişim mekanizmasıdır. Hegemonya, mutlak bir üstünlükten ziyade, göreceli bir üstünlüğe dayanıyor. Dolayısıyla hegemonyalar ilelebet süren bir yapılar değildir. Göreceli üstünlük ortadan kalkınca onun yerini almak için yeni hegemonya adayları ortaya çıkıyorlar. Dünya tarihi bu bağlamda bir bakıma hegemonya yükseliş ve düşüşleri tarihi olarak da görülebilir. Hegemonya yaklaşımları içinde hegemonya yükseliş ve düşüşlerini en kapsamlı şekilde analiz eden çalışmalar dünya sistemi yaklaşımında görülüyor.

Wallerstein’a göre, hegemonyalar çok uzun sürmezler ve kendisini tüketen bir niteliğe sahiptirler (Wallerstein, 2011b: 162). Hegemonya geçici bir olgudur. Bir devlet gerçek anlamda hegemonik olur olmaz gerilemeye başlar. Çünkü bir devlet güç kaybettiği için değil, en azından uzun bir süre geçene kadar diğerleri güç kazandığı için hegemonyasını kaybeder. Wallerstein’a göre, zirvede olmak, şimdi olsa da geleceğin sizin olmayacağından emin olmaktır (Wallerstein, 2005: 53). Hegemonya üretim, ticaret ve finans alanlarında aynı anda üstünlük olduğundan bunları uzun süre elde bulundurmak neredeyse imkânsızdır. Bundan dolayı hegemonyalar ancak kısa süreli olabiliyorlar. Genel olarak tarihsel süreçte hegemonya konumuna yükselen yapılar, güçlerinde yaşanan azalmadan ziyade, rakiplerin artan güçleri sonucu göreceli üstünlüklerini yitiriyorlar. Hegemonya esas olarak geçici bir olgu olduğundan, birbirlerinin yerini almakta olan bir hegemonyalar dizisi ön plana çıkmaktadır. Hegemonya dönemleri büyük güçler arasında askeri

mücadelenin olmadığı ve dolayısıyla geçici olarak düzenin sağlandığı dönemlerdir. Hegemonyaya yeni rakipler çıkmaya başladıkça geçici barış dönemi de sona eriyor. Büyük güçler arasında hegemonik güç olabilme mücadelesinin yaşandığı yoğun bir rekabet dönemi başlıyor.

Büyük bir gücün hegemonyasının zayıflaması, yerini almak için çekişen diğerleriyle arasında ekonomik, politik ve askeri rekabetin gerçekleştiği bir otorite boşluğuna yol açıyor. Hak talep eden diğer unsurlarla rekabetin yaşandığı bir otorite boşluğu döneminden sonra, bu hegemonik gücün yerini bir diğeri alıyor. Ekonomik, politik ve askeri ittifak sistemlerindeki değişiklikler, hegemonik gücün önce yaratılmasında, sonra sürdürülmesinde, en sonunda da yitirilmesinde araç işlevi görüyorlar (Frank and Gills, 2003: 50-51). Bir sınıf veya devletin sadece kendi çıkarlarını gözeterek diğerlerinin rızasını elde edebilmesi oldukça güç alacağından, hegemonyanın inşa edilmesinde ve sürdürülebilmesinde ekonomik, politik ve askeri ittifakların önemli bir rolü bulunuyor. Farklı toplumsal kesimlerin ve devletlerin aktif ve pasif rızası elde edilebildiği oranda bu koalisyona dayalı yapı sürdürülebiliyor. İşbirliği ve ittifak sistemlerinde meydana gelen değişiklikler hegemonya değişimlerinin bir yansıması oluyor.

Wallerstein'a göre, modern dünya sistemi iki önemli döngüsel sürece sahiptir. Birincisi, yaklaşık olarak elli ya da altmış yıl uzunluğunda Kondratieff döngüleri sürecidir. Bu süreç bir bütün olarak dünya ekonomisindeki büyüme ve durgunluk dalgalarına tekabül etmektedir. İkinci önemli döngüsel süreç ise çok daha yavaş olan devletler arası sistemde hegemonik güçlerin yükseliş ve düşüşleri ile ilgilidir (Wallerstein, 2015: 342). Henri Pirenne, kapitalizmin sosyal tarihinin özü olduğunu ileri sürdüğü sürekli bir kapitalist elit değişmesinden bahsetmiştir. Pirenne'ye göre, belirli bir dönemin kapitalistler grubu önceki dönemin kapitalist grubundan doğmamaktadır. Bütün ekonomik örgütlenme değişimlerinde, bir sürekliliğin ihlali mevzu bahisdir. Bir önceki döneme ait kapitalistler kendilerini yeni gereksinimler ve yeni yöntemler gerektiren koşullara uyarlama yeteneğinden yoksun gördüklerinden mücadeleden çekilirler ve aristokrasi haline gelirler. Eğer yeniden ilişkilerin gidişinde bir yer alırlarsa bunu, sessiz ortak rolünü üstlenerek sadece pasif bir şekilde yapabilirler. İktisadi tarih dönemlerinin sayısı kadar kapitalistler sınıfı mevcut

olmuştur. Ekonomik tarihimizin her dönemi için farklı ve ayrı bir kapitalist sınıf bulunuyor (Pirenne, 1914: 494-5). Pirenne, kapitalist girişimcilerin devamsızlığını vurgulamış ve birbiri ardına gelen her dönemdeki kapitalistlerin bir öncekilerinden değil, yukarı tırmanmaya çalışan birimlerden çıktığını belirtmiştir. Zamanla yeni bir plütokrasi oluşturan kapitalist girişimciler bundan sonra bir uyuşukluk içerisine girerek sıraları geldiğinde pasif hale geliyorlar. Pirenne'nin kapitalist girişimcilerin devamsızlığı veya kapitalist elitlerin yer değiştirmesi hakkındaki değerlendirmelerinin sermaye birikim merkezleri, ürün çevrimleri, merkez-çevre değişimleri ve hegemonya çevrimleri için de aynen geçerli olduğu söylenebilir.

Ünlü tarihçi Fernand Braudel de, her seferinde dünya ekonomisinin çekim merkezinin ekonomik nedenlerle yer değiştirdiğinden bahsetmiştir (Braudel, 2015: 64). Bir merkez kayması olduğunda hemen yeniden bir merkez belirleniyor. Bir ekonomi dünyası; bir çekim merkezi, bir kutup olmadan yaşayamaz. Ama kayma ve yeniden belirlenme durumları enderdir ve dolayısıyla önemlidir (Braudel, 2015: 81). Kapitalist dünya-ekonomisinde temel öncelik sonsuz sermaye birikimidir. Sonsuz sermaye birikimini ise ancak sürekli bir elit çevrimi, ürün çevrimi, merkez değişimi ve hegemonya çevrimi ile garantilenebilmektedir. Kapitalist sistem kendi temel önceliği için en çok avantaj sağlayabilecek kesimlerde, mekanlarda ve siyasal örgütlenmelerde merkezlenmektedir. Kendi temel önceliği ihmal edilmeye başlandığında her zaman kendisi için daha çok avantaj elde edebileceği yeni alanlara yönelmektedir.

Dünya-ekonomi içinde hegemonyalar kurulabildikleri halde bu hegemonyalar sonsuza dek sürmezler. Üretimde kısmi-tekellerin karşılaştığı benzer bir sorunla hegemonyalar da karşılaşır; yarı-mutlak güç kendi kendini yok ediyor. Hegemonik rolün temelini üretimlerin verimliliği teşkil etmektedir. Hegemonyanın korunabilmesi için hegemonik gücün siyasi ve askeri bir rol üstlenmeye de yönelmesi gerekiyor. Fakat bu roller, hem maliyetli hem de yıpratıcı oluyor. Zamanla diğer devletler kendi iktisadi verimliliklerini hegemonik gücün üstünlüğünün epeyce azaldığı ve nihayetinde ortadan kalktığı bir noktaya doğru geliştirmeye başlarlar. Yeni güçlerin yükselişi hegemonik gücün askeri güç kullanma tehdidinde bulunmasını ve fiilen zor unsurlarını daha sık başvurmasını tetikler. Askeri gücünü

kullanması sadece zayıflığının ilk işareti değil, aynı zamanda ilerideki çöküşünün de kaynağı oluyor (Wallerstein, 2011b: 109). Hegemonik güçler iktisadi alandaki göreceli üstünlüklerini yitirmeye başladıklarında hâlâ en güçlü oldukları askeri alandaki güçleriyle bu kaybı telafi etme yoluna yöneliyorlar. Fakat askeri güç kullanımı, ekonomik ve siyasi açıdan hegemonik güçteki aşınmayı hızlandırır. Zor kullanımı büyük ölçüde gücünün değil, zayıflığının işareti olarak algılanabiliyor. Aynı zamanda hegemonik gücün meşruiyetini yitirmesinin de göstergesi oluyor.

“*Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*” adlı eserinde Paul Kennedy, Habsburg’ların büyük kaynaklara sahip olmalarına rağmen zayıflayan ekonomik tabanlarının taşıyamayacağı kadar aşırı askeri yayılmalarının diğer Avrupalı güçlerin gerisinde kalmasına yol açtığını iddia etmiştir. Diğer Avrupalı ülkeler de uzayıp giden savaşlarda çok büyük zararlar görmelerine rağmen maddi kaynakları ile askeri güçleri arasındaki dengeyi daha iyi koruyabilmeyi başarmışlardı (Kennedy, 2002: 15). Bir devlet stratejik yönden aşırı genişleme tuzağına düştüğünde, dış yayılmanın getirebileceği kazançlar, onun bedeli yanında hafif kalması gibi bir riske girmiş olur. Bu ülke aynı zamanda nispi bir ekonomik gerileme dönemine girmişse, bu giderek şiddetli hale gelen bir açmaz haline gelir (Kennedy, 2002: 14). Aşırı askeri yayılma, yenileme maliyetlerini artırarak kaynakların göreceli olarak daha verimsiz alanlara yönlendirilmesine yol açıyor. Zamanla zayıflayan ekonomik yapılarının taşıyamayacağı kadar ağır askeri yükler üstlenen büyük güçlerin hegemonyaları aşınmaya başlıyor.

Siyasi ve askeri güç, belli bir noktaya kadar sermaye birikimi için çeşitli avantajlar sağlarken belli bir eşik geçildikten sonra hegemonyanın altını oymaya başlıyor. Askeri güce aşırı başvurulması, hegemonyanın aşınmaya ve bunun yerini kaba bir güç gösterisinin almaya başladığının işareti oluyor. Aynı zamanda kar-zarar bilançosu bağlamında maliyetlerin daha da artmasına yol açıyor. Başka güçlerin yükselmesiyle hegemonik devletin askeri gücü artık küresel güvenliğin sağlanması konusunda da yeterli bir seçenek olmamaya başlıyor. Daha fazla güvenliğin sağlanması için daha fazla askeri harcamalar yapılması bir kısır döngü yaratıyor. Nihayetinde güvenlik sağlanamadığı gibi kaynaklar da rasyonel bir şekilde kullanılamamış oluyor.

Kapitalist dünya-ekonomi devletlere, devletler arası sisteme ve hegemonik güçlerin periyodik olarak ortaya çıkmasına ihtiyaç duyuyor. Fakat kapitalistlerin öncelikleri asla bu yapılardan herhangi birinin korunması ve yüceltilmesi değildir. Öncelik her zaman sonsuz sermaye birikimidir. Sermaye birikimi de en iyi, her zaman el değiştiren bir politik ve kültürel hâkimiyetler kümesiyle sağlanabilir. Kapitalist firmalar böyle bir yapı içinde bir yandan devletlerden destek alarak diğer yandan da onların hâkimiyetinden de kurtulmaya çalışarak manevra yapabilir (Wallerstein, 2011b: 109). Birbirleriyle rekabet halinde olan devletler sermaye birikimi için büyük fırsatlar yaratıyorlar. Böyle bir devletler arası sistem sermayeye kendisine en çok avantaj sağlayan politik aktörü sürekli olarak seçebilme özgürlüğü vermektedir.

Bir siyasal örgütlenmenin uzamsal, siyasal ve ekonomik olarak genişlemesi, sistem üzerinde egemenlik kurması için gerekli ekonomik artı kaynaklarını çoğaltır. Büyük devletlerin ve hegemonyacı liderlerin yükseliş ve düşüşlerinin, ekonomik artı'nın yaratılmasının ve sonra savurganca harcanarak israf edilmesinin sonucu olduğu görülüyor. Devletler arasında akışkan sermayeyi elde etmek için yaşanan rekabet sermaye birikimini azamileştirdiği gibi hegemonya da sermaye birikimi için muazzam olanaklar yaratıyor. Devletler arası rekabet ve hegemonya, belli bir süre sonra sonsuz sermaye birikimini engelleyen pozisyonlara dönüşüyor. Bu iki sürecin çevrimsel olarak ortaya çıkması, kapitalist dünya-ekonomisinin kendini yeniden yaratabilmesi için eşsiz fırsatlar sunuyor. Kapitalizm sürekli olarak kendisi için en avantajlı mekanizmaları seçebilme özgürlüğüne sahip olabiliyor. Dolayısıyla kapitalist dünya-ekonomi var oldukça sermaye birikiminin hâkim tepelerinde ve dolayısıyla hegemonik merkezlerde sürekli bir değişim yaşanacaktır.

Gills'e göre, dünya tarihi dünya ekonomisindeki birikim mekânlarının değişmesini zorunlu kılan hegemonik yeniden örgütlenmeler veya hegemonik geçişler dizisi olarak çözümlenmelidir. Hegemonik geçişler veya merkez değişimleri, tarihsel değişimin temel formudur. Hegemonik geçişlerin ekonomik, sosyal, siyasal çok derin ve kapsamlı sonuçları bulunuyor. Hegemonik geçişler, dünya sistemindeki rekabetin temel ritmini, özellikle dünya ekonomisindeki birikim çevrimlerini yansıtıyor (Gills, 2003: 235-6). Hegemonya çevrimleri, uluslararası

düzenin temel kurallarının yeniden belirlendiği çerçevelerdir. Sermaye birikiminin formunun, mekânının ve öncülerinin değişmesi, beraberinde toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasını getiriyor. Hegemonya geçişleri devletler arası ve toplumlar arası düzenin nasıl bir şekilleneceğini belirleyen en önemli etkidir.

Hegemonik geçiş, devletlerin mutlak yükseliş ve düşüş süreci olmanın ötesinde, çok karmaşık ve çok katmanlı bir hiyerarşideki değişimdir. Dünya tarihinin akışı boyunca bazı sınıflar ve uluslar veya bunların bir koalisyonu diğerleri karşısında göreceli güç kazanarak zamanla ikincil konumdakilerle karşılıklı etkileşimlerinin koşullarını belirlemeyi başarmıştır. Böyle avantajlı bir konumun elde edilmesi bir yükseliş iken, tersi durum düşüş olarak görülebilir (Gills, 2003: 244). Hegemonya, avantajlı konumda bulunan sınıflar veya grupların sınır aşan bir ittifakı olarak resmedilebilir. Mutlak bir avantajlı konumdan ziyade, nispi bir durum söz konusudur. Toplumlar veya sınıflar arası temel etkileşim koşullarını geçici de olsa belirleyebilme kapasitesine sahip olanlar hegemonya konumuna yükseliyorlar. Bunu kaybetmeye başladıklarında hegemonik güç olma konumlarını da yitirmeye başlıyorlar.

William McNeil “*Dünya Tarihi*” adlı eserinde, siyasal örgütlenmelerin oluşumunda ve sürdürülmesinde artı değer yaratılması ve buna el konulabilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Asya’da göreceli olarak daha istikrarlı ve uzun ömürlü siyasal örgütlenmelerin kurulmasını, yaratılan artı-değerle ilişkilendirmiştir (McNeil, 2004: 121-122). McNeil, Doğu Asya bölgesinde daha büyük ve daha uzun ömürlü siyasal örgütlenmelerin kurulabilmesini, bu bölgede daha fazla artı değer yaratılabilmesine ve buna el konulabilme imkanlarının bulunabilmesine bağlamıştır. Bir siyasal örgütlenmenin büyüklüğünü ve istikrarlılığını, dolayısıyla ömrünü, belirleyen temel etmen artı-değerin yaratılması ve buna el konulabilme imkânlarının olmasıdır. Dünya sisteminde hegemonyaların oluşumlarını ve sürelerini belirleyen temel etmen de artı-değerin yaratılması ve buna el konulabilme imkânıdır.

Frank ve Gills’e göre, dünya sisteminin genişlemesinin ve dinamiğinin motor gücü olan artı birikimi veya sermaye birikimi olgusudur. Sermaye birikimi, binlerce yıl boyunca süregelen kesintisiz ama çevrimsel bir olgudur. Dünya sermaye birikimi

sürecinin, politik hegemonya krizleriyle açığa vurulan, saptanabilir ekonomik krizler geçirdiği görülüyor (Gills and Frank, 2003: 285). Sermaye birikim çevrimleri ve hegemonya çevrimleri birbirlerine nedensel olarak bağlıdır. Yeni birikimlerin merkezileşmesi, siyasal örgütün merkezileşmesini etkiliyor. Birikimin merkezi yapısının çözülmesi, siyasal örgütün merkezi niteliğini yitirmesinde etkili oluyor. Birikim aşaması, hegemonyaların yükseliş ve çöküşüyle doğrudan yakından bağlantılıdır.

Hegemonik güç çevrimleri uzun ekonomik genişleme ve daralma çevrimleriyle veya en azından daha yavaş büyüme ya da bir tür kargaşa dönemleriyle karşılıklı ilişki içinde görünüyor. Genel kriz dönemlerinde hegemonya sahibi güçler zayıflarken, yükselmeye devam eden güçler de oluyor. Siyasal, sosyal ve ekonomik birçok alanda, kaçınılmaz olarak, yeniden yapılanmaya, jeopolitik görünümde değişikliğe neden oluyor. Değişme süreci belli bir noktada bazılarını karşı ve bazılarını yana işliyor.

Gills'e göre, dünya tarihinin modern öncesi döneminde, ancak bölgesel düzeydeki hegemonik geçişler yaşanıyordu. Çevrimlerin çeşitli bölgelerde eşzamanlı olarak ortaya çıkması, uluslararası tarihsel değişimin önemli bir özelliği idi. Bir bölgedeki birikim ve hegemonik güç çevrimleri, diğer bölgelerdekilerle paralel olarak ortaya çıktığında, bu ritim, bu bölgeler ve çevrimler arasındaki karşılıklı etkileşime yol açıyordu. Söz konusu çevrimlerin ekonomik genişleme ve altyapı yatırım aşamaları birbirini güçlendirdiğinden birlikte yükseliş ve birlikte düşüşler yaşanabiliyordu. Devletler büyüme aşamasındayken uzlaşmazlığa düşmüşse, bu çekişmeden kesin bir sonuç alınamıyordu. Çünkü her ikisi de önemli bir dayanma gücüne sahip oluyordu. Gerileme aşamasındaysa, her ikisi de zayıflamış olacağından, hiçbirisi diğerinin durumundan yararlanacak güçte değildi. Böyle eşzamanlı bir krizden karlı çıkacak olanlar diğer dış aktörler, yani çevrenin veya hinterlandın ya da merkezileşme sürecindeki bir başka rakip gücün aktörleri oluyordu (Gills, 2003: 272-273). Dünya ekonomisindeki gerileme veya daha yavaş büyümenin ardından ekonomik yükselme dönemleri ortaya çıkmış ve bu birbirlerini takip eden döngüler şeklinde seyretmiştir. Eş zamanlı ekonomik yükselme ve alçalma dönemlerinde sermaye birikimin merkez alanlarındaki güçler arasında rekabetlerde herhangi bir

merkezi güç avantaj sağlayamıyordu. Avrupalı güçler arasındaki yoğun rekabet sırasıyla İngiltere ve ABD hegemonyalarına zemin hazırlaması gibi, böyle dönemler merkez dışındaki güçlere daha çok avantaj sağlamıştır.

Öte yandan bir bölgedeki çevrimlerle komşu veya çağdaş bir başka bölgenin çevrimleri arasında paralellik yoksa bu ritim, sistemin bütünü için potansiyel olarak çok farklı sonuçlar yaratabiliyor. Bir bölge merkezileşme aşamasında iken diğer bir bölgenin merkezin çözülmesi aşamasında olduğu durumda, birinci bölge önemli avantajlara sahip olacaktır. Hegemonik iktidarın oluşturulması için en uygun dönemler, belli başlı rakiplerin ya kendi iç dinamikleri veya genel bir kriz ya da savaş dolayısıyla zaten zayıflamış durumda olduğu bir zaman dilimidir (Gills, 2003: 273). Dünya ekonomisindeki çevrimler her yerde aynı şekilde ortaya çıkmayabiliyor. Bazen dünya ekonomisindeki genel bir gerileme döneminin dışında kalabilen sınıflar, gruplar veya bölgeler olabiliyor. Bunlar genel bunalımdan etkilenmediklerinden dolayı, rakipleri güç kaybederken konumlarını güçlendirip hegemonya durumuna yükselebiliyorlar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Avrupa’da merkezi güçlerin hemen hepsinin zayıflamasına yol açarak ABD’nin hegemonya mücadelesinde öne geçmesine yol açmıştır.

1.4.2.1.1. Hegemonya Krizleri

Dünya tarihinin merkezi örgütleyici kavramı olarak hegemonya çevrimleri, dünya sistemindeki periyodik krizlerin nedenleri üzerine bazı genel önermeler sunuyor. Her şeyden önce bu krizlerin en önemli ögesi, her zaman artı değer denetimi için yapılan savaşımın genel karakteridir. Krizlerin başlamasında rol oynayan temel etmenler, aşırı oranda artı sömürüsü; sermaye üzerindeki denetimin aşırı derecede yoğunlaşması; talebin veya talep artışının büyümeyi teşvik edecek düzeyin altında kalması ve üretici yatırımların yetersizliğidir. Kriz, toplumsal artı’nın yeniden dağıtılan bölümüne ve üretici yatırıma oranla seçkinlerin tüketiminin artması biçiminde ortaya çıkabiliyor. Bu sayılan olgulara çoğunlukla devletin mali krizi ile politik otorite krizi eşlik etmiştir. En sonunda ortaya çıkan, çoğunlukla sosyal ayaklanma, savaşın eşlik ettiği ekonomik daralma ve politik bölünme veya politik iktidarın düşmesidir (Gills, 2003: 274-275). Hegemonya krizleri genel olarak iktisadi

verimlilik alanındaki göreceli üstünlüğün yitirilmesiyle ortaya çıkıyorlar. Üretim alanındaki üstünlüğün yitirilmesi ile finans kapitale yönelme eğilimi güçlenmeye başlıyor. Artık en çok kar getiren alan üretimden ziyade finans kapital oluyor. Fakat üretici sermaye yatırımının tersine, seçkinlerin tüketiminin artması daha asalakça edinilmiş bir nitelik taşıyor.

Hegemonik krizler, birbiriyle bağlantılı üç farklı süreçle karakterize ediliyor: Bunlar; devletler arası ve firmalar arası rekabetin yoğunlaşması, toplumsal çatışmalardaki tırmanma ve gücün yeniden biçimlenmesinde ortaya çıkan çatlaklar oluyor. Bu süreçlerin aldığı biçimler ile zaman ve mekan açısından birbirleriyle ilişkilendirme yöntemleri krizden krize değişim gösteriyor (Arrighi and Silver, 1999: 30). Hegemonya dönemleri, özellikle de büyük devletler arası askeri rekabetin ortadan kalktığı kısmi barış dönemlerine yol açıyor. Büyük güçler arasında hegemonik güç olma mücadelesinin başlaması dünya sisteminde artan bir şekilde kaosa yol açıyor. Devletler ve firmalar arası rekabet yoğunlaşması ve toplumsal çatışmalardaki artışlar, hegemonyanın meşruiyetinin sorgulanmaya başladığı kriz dönemlerine işaret ediyor. Devletler arası güç dengesinin yeniden şekillenmeye başlamasıyla kriz daha da yoğunlaşıyor.

Genel bir dünya sistemi krizi, dünya sisteminde biriken çelişkilerin yarattığı gerilimin, dünya düzeninin yürürlükteki sosyal, ekonomik ve siyasal kuralları çerçevesinde artık katlanılamaz boyutlara ulaştığında ortaya çıkıyor. Sistemdeki tüm çevrimler arasındaki karşılıklı etkileşim ve krizlerin böyle kritik durumlarda eşzamanlı ortaya çıkması, dünya sistemini bütünüyle saran şiddetli bir dengesizlik yaratıyor. Bu dengesizlik hem dünya ticareti alanında hem de siyasal-askeri güç alanında kendini gösteriyor. Süreç, dünya sisteminde birikim mekanının ve hegemonik iktidarın değişmesiyle neticeleniyor. Dünya çapında bir hegemonik geçiş, genel bir dünya krizinin hem sonucu hem de çözümüdür (Gills, 2003: 275). Her birikim ve hegemonya krizi, birikimin artırılmasının ve yeni bir hegemonik düzenin yeniden belirlenmiş koşullarını üretiyor. Mevcut iktisadi, sosyal ve siyasal mekanizmalarla karşılaşılan meydan okumaların üstesinden gelmek mümkün olmadığından radikal bir değişim yaşanıyor. Bu sürece ekonomik, sosyal ve siyasal kargaşalar ve nihayetinde savaşlar da eşlik ediyor.

Dünya ekonomisinin çekim merkezlerinde yaşanan yer değiştirmelerle birlikte savaşlar, çatışmalar ve büyük ekonomik krizler görülmüştür. Yeni merkezin ortaya çıkmasına yol açan ve zaten tehdit altında olan eski merkezi yıkan genellikle ekonomik durumun kötüleşmesidir. Braudel'e göre, bütün bunlarda matematik kesinlikle aranmamalıdır: ağır bir ekonomik kriz güçlü olanların geçtiği, zayıfların kaldığı bir sınavdır. Dolayısıyla merkez her darbeye yıkılmaz. Tersine krizler çoğu zaman merkezin lehine olabiliyor. Her koşulda merkezin belirlenmesi, kayması ve yeniden belirlenmesi, genel anlamda, ekonominin genel olarak uzayan krizlerine bağlıdır (Braudel, 2015: 82). Yaşanan krizleri atlatabilecek kadar güçlü olmayan merkezler yerini daha güçlülere bırakmak zorunda kalıyorlar. Yaşanan krizler herkes için kötü sonuçlar doğursa bile bazıları diğerlerine göre daha az etkilenebiliyor. Krizler güçlenenlerin daha güçlenmesine, zayıflayanların da daha da zayıflamasına yol açıyor.

Hegemonya krizi, hegemonik devletin devletler sistemini, sadece kendi tekil gücünü artıracak tarzda değil, sistemin hakim gruplarının kolektif gücünün de arttığı yönünde bir algılama yaratacak biçimde çekip götürmeye devam etmenin araçlarından ya da böyle bir iradede yoksun kaldığı bir durumu anlatıyor. Krizler zorunlu olarak hegemonyanın sonunu getirmez. Arrighi, oldukça uzun zaman dilimlerinde bir şekilde çözüme kavuşturulan problemlere işaret eden hegemonya krizlerini “sinyal krizleri” olarak adlandırmıştır. Bir çözüme kavuşturulmayan ve dolayısıyla hegemonyaların bitimine işaret eden krizleri ise “ölümcül krizler” olarak adlandırmıştır (Arrighi, 2009: 158-9). Hegemonyalar ölümcül bir kriz yaşadktan sonra bile hâkim kalabilir. Böyle bir durum zora dayalı, hegemonyasız hâkimiyet olarak nitelendirilmiştir. Hegemonik güce yönelik meydan okumaların ortaya çıkması, hegemonyanın meşruiyetinin sorgulandığının göstergesidir. Hegemonik güç bir şekilde bu meydan okumaların üstesinden gelebilmeyi başarabiliyorsa bunlar sinyal krizleri olarak değerlendirilmiştir. Hegemonik gücün üstesinden gelemeyecek kadar büyük meydan okumalarla karşılaşması durumu ise, hegemonyanın ölümcül krizini olarak görülmüştür.

Wallerstein'a göre, hegemonyanın meyvesi “çöküş”tür, fakat süreç sanıldığı gibi acılı değildir, zira tepe noktası geçildikten uzun süre sonra nadiren fark edilir.

Çöküş ancak kâr verimlilikleri çerçevesinde başkalarının yükselişi olarak analiz edilebilir (Wallerstein, 2005: 88). Dünya-ekonomisinde üretim, dağıtım ve finans merkezli avantajlar dizisini elde etmek hegemonya yolunu açarken, bunlar üzerindeki kısmi tekelin ortadan kalkması hegemonya yitirilmesinin göstergesidir. Hegemonyalar son devrelerinde iktisadi verimliliklerini yitirseler bile hâlâ birçok alanda en üstünler arasında yer aldıklarında gerilediklerinin farkında olmazlar. Hegemonyanın çöküşte olması o gücün tamamen ortadan kalkması anlamına gelmiyor. Göreli üstünlüğünü yitirince diğer güçlerle eş bir konuma geriliyor.

Wallerstein’a göre, hegemonik düşüşün başlangıcının semptomları olan fenomenler şunlardır: Müttefik büyük aktörlerin artan ekonomik güçleri; paranın istikrarsızlığı; yeni karar alma mevkilerinin yükselişiyle, dünya finansal piyasalarında otorite kaybı; hegemonik devletin mali krizleri; dünya siyasi kutuplaşmasını ve gerilimini düzenlemede ve dengelemede zaaf; halkın, hegemonik gücün devamlılığını sağlamak için daha fazla bedel ödemeye olan istekliliğinin azalması (Wallerstein, 2003: 36). Wallerstein, bir çöküşten veya gerilemeden ziyade, başka güçlerin yükselişlerinin aslında hegemonyayı ortadan kaldırdığı üzerinde durmuştur. Başka güçlerin yükselişiyle birlikte hegemonya üretim, ticaret ve finans alanlarındaki avantajlı konumunu başkalarıyla paylaşılmak zorunda kalıyor. Göreceli üstünlüğün giderek aşınmasını sağlayan bu süreç, hegemonyanın gerileyişi anlamına geliyor. Fakat bu mutlak bir çöküşten ziyade, diğer büyük güçlerle eşit bir konuma gerileme anlamına geliyor.

Arrighi, her biri dünya ölçeğindeki sermaye birikim süreçlerinin başlıca kurumları ile yapısının temel birliğince nitelenen sistemik birikim dairelerinden bahsediyor. Bunlar aynı zamanda dünya-ölçekli sermaye birikimi süreçlerinin analizinde kullanılan temel geçici birimler olan “uzun yüzyıl” ve hegemonya çevrimleri ile eş anlamlıdır. Her uzun yüzyıl birbirini takip eden maddi ve finansal genişleme dönemlerinden oluşuyor. Her çevrim, kapitalist dünya-sistemini önce maddi sonra da finansal genişlemeye götüren tikel özneler olan hükümet ve sermaye grupları kompleksine göre adlandırılıyor ve tanımlanıyor. Birbiri ardınca gelen sistemik birikim devreleri başlangıçta ve sonlarda iç içe geçiyor. Finansal genişleme evreleri, dünya kapitalizminin büyük gelişme dönemlerinin sonbaharıyken, aynı

zamanda yeni bir hükümet-sermaye önderliğinin doğduğu ve daha fazla genişlemeyi mümkün kılarak sistemi zamanla yeniden organize ettiği dönemlerdir (Arrighi, 2009: 238). Arrighi, her mali genişleme sürecinin ve böylece her uzun yüzyılın başlangıcını, hakim birikim rejiminin “gösterge krizini” gösterdiğini belirtiyor. Sermayenin ticaret ve üretimden mali ayrıcalık ve spekülasyona yönelmesi, bir dönüm noktasını belirtmesi anlamında “kriz” göstergesidir (Arrighi, 2000: 322-323). Finans kapitale yönelme bir anlamda ekonomik dinamizmin yitirilmesi anlamına geliyor. Artık üretim yeteri kadar karlı olmadığı için sermaye sahipleri spekülasyona ve finansal ayrıcalıklara yöneliyorlar. Kısa vadede muazzam karlar getirmesine rağmen orta ve uzun vadede çöküşün göstergesidir.

Arrighi’ye göre, nihai krizlerin tarihlenmesi, gösterge krizlerinin tarihlenmesinden çok daha zordur. Nihai krizler güç ikiliği ve yüksek finans sistemindeki çalkantı dönemlerinde ortaya çıkıyor. Bir rejimden diğerine geçişi belirten birbirini izleyen krizler içinde, çökmekte olan rejimin gerçek nihai krizini bulmak neredeyse imkânsızdır. Gösterge krizleri kapitalist dünya-ekonomisinin görece olarak istikrarlı yönetim dönemlerinde ortaya çıktığından tanımlanmaları daha kolaydır (Arrighi, 2000: 325). Tarihsel olarak yeni bir rejimin kurulması ve sermaye fazlasının yeni bir maddi genişleme aşamasına doğru yönelmesi, çatışmaların bitmesinden sonraya dek gerçekleşmemiştir.

Sistemik birikim dairelerinin yer değiştirmelerinde, mali genişleme süreçleri, her zaman sistemik dairelerin başlangıç ve bitiş anlarını oluşturmuştur. Braudel, düzenli her kapitalist gelişmenin mali genişleme aşamasına ulaşarak bir anlamda kendi olgunluğunu ilan ettiğini ve bunun bir sonbahar belirtisi olduğunu belirtmiştir. Belirli bir kapitalist gelişmenin bir olgunluk belirtisi olarak “mali genişleme” süreci olarak ticaretten geri çekilmesinin, tekrar tekrar vuku bulan bir dünya-sistemik eğilimin tipik özelliği olduğunu ileri sürmüştür (Braudel, 1984: 246).

Arrighi’ye göre, finans kapital en başından beri kapitalist dönemin belirleyici bir özelliği olarak yinelenen bir olgudur. Kapitalist dönem boyunca finansal genişlemeler, dünya ölçeğinde bir birikim sisteminden diğerine geçişlerin habercisi olmuştur. Bu genişlemeler, eski rejimlerin tekrarlanan çöküşlerinin ve yenilerinin

kendiliğinden ortaya çıkışının ayrılmaz bir özelliğidir (Arrighi, 2000: 8). Finans kapitale yönelme yeni birikim dairesinin ve yeni hegemonik gücün kuluçka dönemidir. Üretim alanında daha verimli olacağını kanıtlayan yeni ürünlere, sektörlerle, merkezlere ve ülkelere sermaye yönelmeye başlar. Eski hegemonik merkezin sermayesi de bu daha verimli alanlara yönelerek bir bakıma yeni hegemonyanın yaratılmasını katkı sağlıyor.

Wallerstein, finans kapitalin bir çevrimin sonbaharı olup olmadığı konusunda, Braudel ve Arrighi'den farklılaşmıştır. Wallerstein'a göre, finansa dönüş gerilemenin olmadığı gibi çöküşün de işareti değildir; aslında bu bir kapitalist gücün işaretidir (Wallerstein, 2005: 73). Wallerstein, finans kapitale yönelmenin herhangi bir çöküşün göstergesi olarak ele alınamayacağını; tam tersi, kapitalist gücün uzmanlaşmasının bir göstergesi olduğunu belirtiyor. Tarihsel olarak hegemonyalar son dönemlerinde finans kapitale yönelmişlerdir, ama bunun çöküşleriyle zorunlu bir nedensel ilişkisinin olduğu söylenemez.

1.4.2.1.2. Hegemonya Savaşları

Hegemonik güç çöktükçe, onun yerini almaya teşebbüs eden başkaları her zaman çıkıyor. Fakat bu tür bir yer değiştirme uzun bir zaman alır ve nihayetinde bir “otuz yıl savaşları” gerektiriyor (Wallerstein, 2011b: 109). Hegemonya değişimlerinde en önemli kırılma noktalarından biri de Wallerstein'in “otuz yıl savaşları” olarak adlandırdığı hegemonya savaşlarıdır. Hegemonya mücadelesinde avantajlı konumda bulunanlar bu konumlarını kolay kolay terk etmek istemezler. Hegemonik güç, iktisadi alanda yitirdiği üstünlüğü hâlâ avantajlı konumda oldukları askeri gücüyle örtmeye yönelir. Bu da büyük çaplı ve yıpratıcı savaşlara yol açmaktadır. Hegemonya savaşları tek başına kimin hegemonik güç olacağını belirleyen savaşlar olmaktan ziyade, iktisadi olarak üstünlüğü ele geçirmiş olan güçlerin dayanıklılığının diğer güçler tarafından kabul edilmesine neden oluyorlar. Aynı zamanda iktisadi üstünlüklerini yitiren güçlerin askeri üstünlüklerinin de ortadan kalktığının göstergesi oluyorlar.

Hegemonya uğrunda verilen savaşımın birincil amacının ve ana ekonomik dürtüsünün, sermaye-artı birikiminde hegemonya sahibine ayrıcalık sağlayacak bir

birikim şemsiyesini yeniden yapılandırmaktır. Hegemonya yalnızca “erk” ya da “buyurma” aracı değil, aynı zamanda bir zenginlik sağlama aracıdır. Erkin hedefleri, her şeyden önce birikim süreçleri üzerinde denetim sağlamak ve egemen birikim tarzını belirlemektir. Birikimde başarılı olmak, hegemonya savaşımını kazanmada kritik bir rol oynamaktadır (Frank and Gills, 2003: 212). Hegemonya savaşları uzun süren savaşlar olduklarından taktik başarı veya başarısızlıklar sonucu belirlemede yetersiz kalıyor. Uzun süre bu savaşta daha fazla potansiyele sahip olanlar ve bunu harekete geçirebilenler daha başarılı oluyorlar. Dolayısıyla sermaye birikiminde göreceli üstünlüğü ele geçiren güçlerin savaşta başarı şansları çok daha yüksek oluyor.

Genel bir savaş, yeni düzeni kuracak galipleri yaratır. Savaştan zaferle çıkanların tümü, aynı zamanda dünya birikimini yeniden yapılandırmaya da girişiyorlar. Böyle genel bir çarpışmanın amacı, salt siyasal yeniden düzenlemeler veya tek başına düzen değil, aynı zamanda birikimin yeniden yapılandırılmasıdır. Yeni bir hegemonyanın ardından tipik olarak, birikim sürecinin hegemonik refah aşaması olan altyapı yatırımları ve ekonomik büyüme dönemi yaşanır. Bütünleşme sürecini tamamlamış bir hegemonya, ekonomik ağ sisteminin daha fazla bütünleşmesini önleyen siyasal engelleri genellikle azaltır, hatta ortadan kaldırır. Bu ise, birikim süreci üzerinde olağanüstü etkiler yaratır (Frank and Gills 2003: 213-229). Hegemonik savaşlar sonucunda yeni bir hegemonik düzenin kurulması aşamasında genellikle yoğun altyapı yatırımları yapılıyor. Bu da genel ekonomik büyüme ve ona eşlik eden birikim artışına neden oluyor. Hegemonik gücün ticaretin önündeki siyasal engelleri azaltması veya tamamen kaldırması genel bir ekonomik büyümeyi sağlayarak sermaye birikimi açısından önemli fırsatlar yaratır. Böylece genel refahın artması hegemonyaya yönelik rıza ve desteğin artmasına yol açar. Hegemonik merkez göreceli olarak daha fazla avantaj sağlasa bile hemen herkes için genel refah seviyesinin arttığı dönemlere tanık olunur. Aynı zamanda büyük güçler arasındaki askeri rekabetin, belirli bir süre için dahi olsa, son bulduğu göreceli barış dönemleri başlar.

Sonsuz sermaye birikimini önceleyen kapitalist dünya ekonomisi sürekli bir değişim gerektiriyor. Sürekli bir değişim sermaye birikimi için önemli imkânlar

sağlıyor. Sistemik birikim dairelerinin veya kapitalist gelişme dönemlerinin değişmesi, kapitalist dünya-ekonomisinin hâkim tepelerindeki nöbet değişimini ve dolayısıyla hegemonya çevrimlerini de beraberinde getiriyor. Finans kapital, tarihsel olarak her hegemonik gelişmenin son dönemini oluşturduğu gibi yeni bir hegemonik gelişmenin başlangıcını da oluşturmuştur. Dolayısıyla bir hegemonyanın son dönemi, aynı zamanda, yeni bir hegemonyanın başlangıç aşamasını teşkil ediyor. Her hegemonik değişim, aynı zamanda, sermaye birikimi alanında bir öncekinde daha geniş imkanlara sahip olanlar tarafından gerçekleştirilebiliyor. Tarihsel olarak hegemonya, dünya düzeninin “hegemonya savaşları” veya “otuz yıl savaşları” biçimindeki uzun bir göreceli çöküş döneminin ardından ortaya çıkmıştır. Hegemonya savaşları, tek başına yeni hegemonik gücün kim olacağına belirleyici değildir. Hegemonya savaşları güçlenmekte olanların daha da güçlenmesine, zayıflamakta olanların ise daha da zayıflamasını sağlayarak güç hiyerarşisinin belirgin hale gelmesini sağlıyor. Hegemonya büyük güçler arasında savaş bir süreliğine ortadan kaldırarak bir tür istikrar yarattığından öncü konumdaki tekeller, bu istikrar içinde kârlarını maksimum yapıyorlar. Her ne kadar herkes eşit yararlanamasa da, dünya ekonomisinde genel bir refaha yol açıyorlar. Hegemonya dönemleri ve hegemonya mücadelesinin verildiği dönemler, ayrı ayrı sermaye birikimi için önemli fırsatlar sunmaktadırlar. Böylece sermaye kendisi için en çok avantajı sağlayabilecek merkezleri seçebilme özgürlüğüne sahip olmaktadır.

Dünya sistem yaklaşımları içinde özellikle de Wallerstein ve Arrighi dünya düzeninde kapsamlı değişiklikler için hegemonya çevrimlerini yeterli görmemişler. Alternatif bir dünya düzeni için bir bütün olarak kapitalist dünya sisteminin değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Devletler ve devletler arası sistem, kapitalist dünya sisteminin önemli yapıları olduğundan, kapsamlı bir değişimin temel öznesi değillerdir. Alternatif daha eşitlikçi ve demokratik bir dünya düzeni için temel özne toplumsal sınıflar veya gruplardır. Frank ve Gills ise hegemonya çevrimlerini dünya düzenindeki değişimin temel formu olarak kabul ederek, alternatif bir dünya düzeni için hegemonya değişimlerini yeterli görmüşlerdir.

1.4.2.2. Dünya-Sistemi Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler

Dünya-sistem analistleri, özellikle de bir merkez-çevre işbölümü eksenini tartışırken, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesine merkezi önem vermedikleri veya ihmal ettikleri yönünden eleştirilmişlerdir. Dünya-sistem analistleri üretim tarzının merkezi belirleyici özelliğini görmezden gelmişler. Aynı zamanda dünya sistem analistlerinin azgelişmişlik ile ilgili yaklaşımları da yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Gülalp, 1979). Dünya-sistem analistleri üretim tarzı yerine birikime daha merkezi bir rol vermişler. Dünya-sistem analistleri sınıf mücadelesinin ve diğer bütün toplumsal mücadele biçimlerinin bir bütün olarak dünya sistem çerçevesi içinde anlaşılabilirliğini savunmuşlardır.

Ünlü Sinolog Arif Dirlik'e göre, dünya-sistemi analizi, küresel ölçekte ekonomiyi önceleyerek çoğu kez kültür sorununu tamamen pas geçen temelden yapısalcı bir dünya görüşünü temsil etmiştir. Bu yaklaşımlar, hegemonya sorununu çözmek şöyle dursun, bu sorunun en temel yönlerini es geçmişler. Sonuç olarak; yeni bir hegemonya kaynağı haline gelmişlerdir (Dirlik, 2010: 56). Kültür, üst yapısal bir öge veya bütünlüğün organik dışı vurumu olmaktan ziyade, tarihin etkin bir ögesi olarak toplumu meydana getiren diğer öğelerle diyalektik bir ilişki içinde var olur (Dirlik, 2010: 87-88). Dirlik, dünya-sistemi analistlerinin ekonomik indirgemeciliğe saplanarak hegemonyacı kültürelciliği göz ardı ettiğini dile getirmiştir.

Gilpin, dünya-sistemi teorisini, ulus devlet ve faaliyetleri basitçe ekonomik güçlere indirgedikleri için eleştirmiştir. Gilpin'e göre, ulus devlet var olduğundan bu yana, rekabetçi devlet sisteminin mantığına ilişkin olarak hareket etmiştir (Gilpin, 2011: 111). Devletin özerkliğini savunanlar, ise dünya sistem analistlerinin politik alanı ekonomik temelden türemiş bir alan olarak görmelerini eleştiriyorlar.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA-SİSTEMDE ÇİN'İN YÜKSELİŞİ

2.1. Çin Merkezli Dünya Sistemi: Haraççı Sistem

Çin uzun bir süre dünya sisteminin en önemli aktörlerinden biri olagelmıştır. Batı Avrupa'nın yükselişine kadar dünya ekonomisinin en büyük aktörü olma rolünü, kimi zaman Hindistan ile paylaşıp da, uzun bir dönem korumuştur. Çin sadece bir ülke değil, aynı zamanda bir medeniyettir. Kıta büyüklüğünde bir alada, çok uzun bir süre siyasal örgütlenmesini sürdürebilmiştir. Çin'i diğer ülke ve medeniyetlerden ayıran en önemli özellik oldukça geniş bir alanda uzun bir süre varlığını sürdürebilmesidir. Çin, bir medeniyetin uzun bir süre neredeyse kesintisiz ayakta durabildiği tek ülkedir. Çin, kendisini evrenin merkezi ve medeniyetin odak noktası olarak görmektedir. Çin'in Çince'deki karşılığının Pinyin sisteminde Latin harfleriyle yazılımı Zhongguo, Türkçe okunuşuyla Conguo'dur ve “merkez veya orta ülke” anlamına geliyor.

Çin, MÖ üçüncü yüzyılda sona eren “Savaşan Devletler Dönemi”nde yaşanan yoğun rekabetten doğan emperyal sistemini günümüze kadar koruyabilmiştir. Her ne kadar bu durum Moğol, Yuan, Mançu, Qing hanedanları ve farklı yabancıların hakimiyetindeki dönemler gibi zaman içinde bir dizi değişik biçim alsa da emperyal sistem devam etmiştir. Dış Moğalistan hariç, Çin'in bugünkü sınırları, Qing Hanedanı (1644-1912) dönemindeki en büyük coğrafi sınırlarıyla aşağı yukarı aynıdır (Jacques, 2016: 95).

Çin'i benzersiz kılan şey, ‘uygarlık’ ve ‘devlet’in, sadece görece kısa bir dönem için değil, olağanüstü uzun bir dönemde büyük oranda örtüşmesidir. İşte bu nedenle Çin'e sadece uygarlık değil, uygarlık-devleti de denilebilir (Jacques, 2016: 248). Çin, günümüzde hala bir ulus devletmiş gibi davranan bir uygarlık olmayı sürdürmektedir (Kissenger, 2015: 32). Çin, uzun bir süre için kimliklerin, sınırların ve hedef tanımlarının değiştiği ve uyarlandığı bir kültür, bir devlet ve bir coğrafi merkez olmuştur (Westad, 2013: 4). Çin, her ne kadar kendisini bir ulus devlet olarak

takdim etse de diğer ulus devletlerden büyük oranda ayrılmaktadır. Dünyanın en çok nüfusuna sahip ülkesi olan Çin, aynı zamanda dünyanın en geniş coğrafyasına sahip ülkeleri arasındadır. Çin, kıta büyüklüğünde bir alanda görülebilecek coğrafi, etnik, dini, dilsel vb. her türlü çeşitliliği barındıran bir ülkedir.

Henry Kissenger “Çin; Düünden Bugüne Yeni Çin” adlı eserinde, diğer toplumların, değer ve kurumlarının evrensel uygulanabilirliğe sahip olduğunu iddia etmelerine rağmen, hiçbirinin bu alanda Çin ile boy ölçüşemeyeceğine değiniyor. Hiçbir ülke, birçok tarihi iniş çıkış karşısındaki rolünü, komşularını da buna ikna ederek sürdürme konusunda Çin’le yarışamaz. MÖ üçüncü yüzyılda birleşik bir siyasal aktör olarak ortaya çıkışından Qing Hanedanı’nın 1912 yılında yıkılışına kadar geçen süre zarfında Çin, dikkate değer bir devamlılık gösteren Doğu Asya uluslararası sisteminin merkezinde yer almıştı. Çin imparatoru, evrensel siyasi hiyerarşinin zirvesinde yer alırken, diğer siyasal aktörlerin yöneticileri de teoride onun tebaası olarak görülürdü. Çin dili, kültürü ve siyasi kurumları, uygarlığın karakteristik özellikleri olmuştu. Hatta bölgedeki hasımlar ve yabancı fatihler bile, kendi meşruiyetlerini kanıtlamak için bunlara farklı ölçülerde uyum göstermişlerdi (Kissenger, 2015: 23). Çin, modern döneme kadar özellikle Doğu Asya’da tartışmasız bir hegemonyaya sahip olmuştu. Komşu siyasal yapılar da genel olarak Çin’in üstünlüğünü kabul etmiş ve buna göre hareket etmişlerdi. Çin, kendi dili ve kültürü çevresinde yer alan ülkeleri büyük oranda etkilemişti.

Felaketler ve yüzlerce yıl süren siyasi çöküş dönemlerine rağmen, Çin’in evrenin merkezi olduğu anlayışı varlığını korumuştur. Güçsüz ya da bölünmüş olduğu dönemlerde bile Çin’in merkeziliği, bölgesel meşruiyetin temel kaynağıydı. MÖ 221’den bu yana 1074 yıl birleşik, 673 yıl kısmen birleşik ve 470 yıl parçalanmış olduğu dikkate alındığında, Çin’in evrensellik iddialarını sürdürebilmesi dikkate değer bir şeydi (Jacques, 2016: 252). Çin’i birleştirmek yahut ele geçirmek için çekişen Çinli ve yabancı fatihler, onun evrenin merkezi olduğu temel önermesini içselleştirerek yönetimlerini sürdürebilmişlerdi. Diğer ülkeler etnik gruplar, coğrafi sınırlara vb. ölçütlere göre kendilerini isimlendirirken, Çin kendine has *Zhongguo*, yani “Orta Krallık” ya da “Merkez Ülke” adıyla anılmıştır (Kissenger, 2015: 23-24).

Modern döneme kadar Çin, kendisini dünyanın merkezi, “Orta Krallık”, “Göğün altındaki toprak” veya “Cennetin altındaki toprak” (*tianxia*) olarak algılıyordu. Diğer krallık ve ülkelerden tamamen farklı bir planda olduğuna, hatta bir ada bile ihtiyacı olmadığına inanıyordu. Dünyanın merkezinin bir adlandırmaya ihtiyacının olmaması şaşırtıcı değildir (Jacques, 2016: 307-308). Çin etrafında kendisine eş veya denk başka herhangi bir gücün varlığını kabul etmemekteydi. Aynı zamanda komşu siyasal yapılar tarafından da az veya çok böyle algılanmaktaydı. Çin, kendisini medeniyetin zirvesi olarak görürken etrafında “barbarların” yer aldığı Çin merkezli bir evren tasavvuruna sahipti.

19. yüzyılın ortalarına kadar Çin, önceki iki bin yıllık sürenin büyük kısmında ezici bir bölgesel üstünlüğe sahipti. Bütün diğer ülkeler Çin’in merkezinden uzaklıklarına bağlı olarak değişik derecelerde onun hükümdarlığını tanıyorlardı. “Göksel Krallık” olarak da algılanan Çin’den aşağı bir statüde olduklarını kabul ediyorlardı. İlk olarak Han hanedanlığı sırasında şekillenmeye başlayan bir hiyerarşik ilişkiler sistemi zaman içinde değişik derecelerde, Çin merkezde olmak üzere Doğu Asya’nın tümünü kapsayacak şekilde gelişmişti. “Haraççı sistem” veya “tabiiyet sistemi” olarak adlandırılan bu sisteme göre, diğer siyasal örgütlenmelerin yöneticilerinin, Çin İmparatoru ile ilişkilerinde Orta Krallık’ın üstünlüğünü tanıdıklarının sembolik bir ifadesi olarak, haraç ödemek de dahil uygun tören ve biçimlere uyması bekleniyordu. Çin’in üstünlüğünü tanıma ve haraç ödeme karşılığında, iç işlerinde özerklik tanınıyordu. Çin hegemonyasının belirleyici temeli, kültürel ve siyasi sisteminin üstünlüğüyle birlikte ekonomisinin ezici gücüne dayanıyordu (Jacques, 2016: 349-50). Aslında imparator egemenliğini büyük oranda sembolik olarak sürdürmekteydi ve üstünlüğü genel olarak kabul edildiği için çok az zorlayıcı güç kullanmak zorunda kalmaktaydı. Egemenliğin sembolik olması çok büyük ve çeşitlilik arz eden bir coğrafyada üstünlüğün uzun süre devam ettirilmesinde önemli rol oynamıştı. Merkezi otoritenin gücüyle ters orantılı bir şekilde merkezkaç güçler özerkliklerini farklı ölçülerde sürdürürlerdi. Merkezden uzaklaştığı ölçüde özerkliğin derecesi de değişim arz ederdi. Sadakat ve vergi karşılığında, genel olarak yerel işler yerel yöneticiye bırakılırdı.

Haraç sistemi, Çin imparatorluğunun siyasal otoritesini uygularken meşruiyeti saylayan Konfüçyüs doktrininin dışişlerine tatbiki anlamına gelmekteydi. Nasıl ki İmparatorun hareket ve eylemleri Merkezi Krallığın tebaasına bir örnek teşkil ediyorsa, Çin kültürünün dışındaki insanlar için de cezp edici bir örnek sayılıyordu. Çinli yönetici elitlere göre, sınır bölgelerindeki “barbar” siyasal örgütlenmeler için dahi, Çin’in kültürel üstünlüğünü kabul ederek “uygarlığın” nimetlerinden yararlanmak, aksi düşünülmemeyecek bir durumdu. İmparatora boyun eğme, hediyeler sunulması ve haraç ödenmesi gibi törenlerle gerçekleştirilirdi. Haraç ilişkilerine ait formaliteler, imparatorluğun dışındaki barbar bölgelerin, Çin-merkezli evrende, layık oldukları yerlere yerleştirecek bir mekanizma teşkil edecek şekilde geliştirilmişti. Bu hiyerarşik sistem aynı zamanda ticaret için aracı bir rol oynamaktaydı (Fairbank, 1969: 137-139). Tabi devletler ekonomik, askeri ve kültürel olarak bağımsız hareket ederken siyasi ve etik olarak merkezi imparatorluğa bağlıydı. Merkezi imparatorluk tabi ülkelerin meşruiyetini tanıdıktan sonra, ailenin üyesi diğer bir tabi devlete savaş açmadığı müddetçe, iç işlerine müdahale etmezdi. Haraççı sistem zaman zaman yabancı ülkelerin gönüllü olarak katılıp katılmamaya karar verdiği bir gönüllü haraççı sisteme de dönüşüyordu (Zhao, 2006: 34-35).

Asya sahili boyunca oldukça güçlü olmasına rağmen Çin, aynı ölçüde şiddete başvuran bir aktör değildi. Güneyinde ve doğusunda hemen hemen hepsinin Merkezi Krallıktaki imparatora bir çeşit haraççı ilişkilere sahip olduğu ülkelerle çevriliydi. Çin’in komşularıyla olan ilişkilerinde haraççı bir sistemin olduğu yaygın kabul görse de hemen hemen tüm ülkelerle ilişkileri ayrı bir karakteristik özellik taşımaktaydı. Bundan dolayı Çin merkezci sistem olarak değerlendirmek daha uygundur (Westad, 2013: 10). Haraççı sistem kavramsallaştırması aslında bir Batı icadıdır. Konfüçyüsçü bilgin-bürokratlar haraççı sistemi kurumsal bir yapı olarak tasarlamamışlardı (Mancall, 1968: 63). Haraççı sistemi karşılayacak Çince herhangi bir kavram da bulunmamaktaydı. Haraççı ilişkiler Ming hanedanlığı döneminde “Kabul Edilme Bölümü Kurulu”, Qing hanedanlığı döneminde ise “Vassal İşleri Bölümü” tarafından yürütülmekteydi (Suisheng, 2015: 4-6). Kabul ritüel ve seremonileri bu kurumlar tarafından belirlenmekteydi. Bu Çin merkezci sistemde, çevreleyen ülkelerin elit gruplarının büyük çoğunluğunun ben idrakinde Çin kültürü

merkezi önemdeydi. Bu elitlerin temel yönelimlerinde Çin daima bir referans kaynağıydı (Westad, 2013: 10). Dizginlenmiş bir hiyerarşik sistemde, Çin'in gücü rakipsiz ve normatifti (Scott, 2008: 13). Çin'in etrafında kendisine eş büyüklükte herhangi bir askeri güç olmamasından dolayı Çin merkezli sistem, temelde askeri üstünlükten ziyade kültürel üstünlüğe dayalıydı.

Çin merkezli haraç sisteminin üç temel özelliği bulunmaktaydı: Birincisi, merkezi devletin iç pazarı vassal devletlerinkinden kıyaslanamayacak ölçüde büyüktü. İkincisi, vassal devletler, meşruiyet kazanmak ve merkezin iç pazarına erişebilmek için merkezi devletin siyasi boyunduruğuna girmeyi kabul etmek zorundaydı. Üçüncüsü, bu siyasi boyunduruk karşılığında vassal devletlere “hediyeler” ve merkezi devletle hayli avantajlı ticari ilişkiler kurma fırsatı bahşediliyordu (Arrighi, 2009: 347). Haraççı sistem, Çin'in dünya ekonomisinde oldukça önemli bir pozisyona gelmesiyle yeniden tartışma konusu olmaya başladı. Çin ve yakın komşuları arasındaki ekonomik asimetri, yeniden böyle bir sistemin başta Doğu Asya olmak üzere diğer bölgelerde hayata geçirilmesine zemin hazırlıyor.

Avrupalılarla yoğun bir şekilde karşı karşıya gelene kadar Çin'de, bugünkü anlamda sınır yoktu. Çin klasik dünya anlayışına göre, dünyanın bütün memleketleri, göğün oğlu olan Çin imparatoruna tabi olduğundan doğal olarak başka devletler yoktu. Fakat ayrı ayrı bölgelerin imparatora tabiiyetleri muhtelif tarzlarda olabiliyordu. Merkeze yakın yerlerde daha kuvvetli bir bağ varken, merkezden uzaklaştıkça bu bağ yavaş yavaş azalıyordu. “Bütün dünya Çin imparatorunun tebaasıdır” anlayışı hakim oldukça “sınır” mevcut olamıyordu (Eberhard, 1995: 41). Birkaç bin yıllık uygarlığı boyunca Çin, kendisi kadar fiziki büyüklüğe sahip ve kendisi kadar yüksek bir kültüre ulaşmış diğer ülkeler ya da uygarlıklarla hiçbir zaman uğraşmak zorunda kalmamıştı (Kissenger, 2015: 28). Dolayısıyla Çin, 19. yüzyıla kadar herhangi ciddi bir meydan okuma ile karşılaşmamıştı.

Çin, İmparatorluk çağı boyunca kendisiyle az çok eşit koşullara sahip başka güçlerle sürekli bir askeri rekabet içinde bulunma sorunuyla yüz yüze kalmadı. Dolayısıyla toplumun kaynaklarının önemli bir bölümünü yutan düzenli ve sürekli

bir orduya da ihtiyaç duymadı (Moore, 2003: 219). Avrupalı güçlerin müdahalesinin yoğun olarak başladığı 19. yüzyılın ortalarına kadar Çin, herhangi bir ciddi uluslararası rekabetle karşılaşmamıştı. Kendisine denk sürekli bir askeri tehditle karşılaşmayan Çin'in devlet gelişiminde de ordunun etkisi sınırlı olmuştu. Çin'in tesis ettiği evrensel düzene karşı tehditler genel olarak iç tehditler ve dışarıdan "barbar" saldırıları ile sınırlıydı. Bu tehditler de genel olarak sistemin tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade daha da güçlendirilmesine yarıyordu. Dolayısıyla Çin için barışı koruma daha çok bir iç sorundu.

Modern öncesi çağlardaki uygarlıklar arasında hiçbiri, Çin'den daha ileri görünmüyordu. 15. yüzyılda Avrupa'nın 50-55 milyonluk nüfusuna karşılık, Çin'in 100-130 milyon civarında oldukça önemli büyüklükte bir nüfusu bulunuyordu. Ayrıca olağanüstü kültürü, son derece bereketli ve iyi sulanabilen, 11. yüzyıldan beri mükemmel bir kanal sistemiyle birbirine bağlı ovaları vardı. Çin iyi eğitim görmüş bir Konfüçyüsçü bürokrasi tarafından çalıştırılan uyumlu, hiyerarşik yönetim sistemine sahipti (Kennedy, 2002: 30).

Çin devletinin, ekonomik ve doğal kaynakların seferber edilmesi söz konusu olduğunda, oldukça olağanüstü beceriler gösterme gücüne sahipti. Amiral Zheng He'nin 1405-1433 yılları arasında yaptığı resmi deniz aşırı seferler, 15. yüzyılda Çin'in dünyadaki en büyük denizci ülke olduğunun kanıtıydı. Amiral Zheng'in, o zaman Avrupa'nın inşa edebileceği gemilerden çok daha büyük gemilerle yaptığı keşifler, Çin'in gerekli teknik yetenek ve mali olanaklardan yoksun olmadığını gösteriyordu (Jacques, 2016: 34). Zaman zaman yüzlerce gemiden ve on binlerce gemiciden oluşan bu seferler Güneydoğu Asya, Hint Okyanusu ve Afrika'nın doğu kıyılarına kadar uzun bir alana yayılmıştı. Bir yandan kendilerine boyun eğen yerel hükümdarlara armağanlar veriyor, bir yandan da boyun eğmeyenleri Merkezi Krallığı tanımaya zorluyorlardı (Kennedy, 2002: 31). Cava adasının iç işlerine müdahale edilerek rakiplerden biri kral olarak tahta çıkarılmıştı. Seylan kralı esir alınarak Nanjing'e götürülmüş ve yaklaşık olarak bir düzine devlet Çin imparatoruna vergi vermeye zorlanmıştı (Huang, 2007: 200). Her ne kadar bu macera 1432'de sona ermiş ve arkası gelmemişse de ünlü tarihçi Fernand Braudel'e göre, Çin gemileri neredeyse Ümit Burnu'nu Portekizlilerden yarım yüzyıl önce dolaşp

Avrupa'yı ve Amerika'yı keşfedecektiler (Braudel, 2006: 232). Çin, çok miktarda ticari malı uzun mesafelere taşıma deneyimi ve yeteneğine sahipti. Çin'in deniz aşırı ticarete önemli bir gücü vardı. Çin karada güçlü ve iddialı olduğu kadar denizde de dönem dönem hakim olmuştur. Her ne kadar devamı gelmese de ve Avrupa'ninkilerden çok farklı amaçları olsa da bu seferler, Çin'in de deniz aşırı çıkarlara sahip olduğunun göstergesidir. İmparatorluk Çin'i de, diğer imparatorluklar gibi temel önceliği, kar etmekten ziyade, düzenin sağlanmasına ve sürdürülmesine veriyordu.

Çin, sadece nüfus ve toprak bakımından Avrupalı devletlerden üstün değildi; aynı zamanda Sanayi Devrimi'ne kadar onlardan çok daha zengindi. Büyük nehirleri ve nüfus merkezlerini birbirine bağlayan kanalları içine alan büyük bir sistemle birleşmiş olan Çin, yüzyıllar boyunca dünyanın ekonomik anlamda en verimli ve en kalabalık nüfuslu ticaret bölgesiydi. Çin'in dünyadaki toplam gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı son yirmi yüzyılın on sekizinde herhangi bir Avrupalı toplumdan daha fazlaydı. 1820'ler kadar geç bir zamanda dahi dünyadaki toplam gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 30'undan fazlasını üretmekteydi. Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve ABD'nin toplam üretimi dahi Çin'in gerisindeydi (Kissenger, 2015: 33-34).

Asya, özellikle Çin ve Hindistan, ama aynı zamanda Güneydoğu ve Batı Asya, 1800 yılına kadar, dünya ekonomisinde Avrupa'ya kıyasla daha aktifiler ve çok daha önemli konumlardaydılar (Frank, 2010: 21). Asya, dünya ekonomisinde 1800'lerden önce baskın konumda bulunan bölgeydi. Çin ise, dünya ekonomisinin “merkezi” konumunda bir role sahipti ve hiyerarşinin “tepesi”nde yer alıyordu (Frank, 2010: 31). Dünya ekonomik düzeni Çin merkezliydi (Frank, 2010: 141).

Tablo 2. 1: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), 0-1998, (Milyon 1990 Uluslararası Dolar)

Yıllar	Dünya	Afrika	Batı Avrupa	Eski SSCB	ABD	Hindistan	Japonya	Çin
0	102.536	7.013	11.115	1.560		33.750	1.200	26.820
1000	116.790	13.723	10.165	2.840		33.750	3.188	26.550
1500	247.116	18.400	44.345	8.475	800	60.500	7.700	61.800

1600	329.417	22.000	65.955	11.447	600	74.250	9.620	96.000
1700	371.369	24.400	83.395	16.222	527	90.750	15.390	82.800
1820	694.442	31.010	163.722	37.710	12.548	111.417	20.739	228.600
1870	1.101.369	40.172	370.223	83.646	98.374	134.882	25.393	189.740
1913	2.704.782	72.948	906.374	232.351	517.383	204.241	71.653	241.344
1950	5.336.101	194.569	1.401.551	510.243	1.455.916	222.222	160.966	239.903

Kaynak: Angus Maddison, The World Economy: A Millennial Perspective, OECD, Paris, 2001, s.261

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi miladi takvimin başlangıcından 1800’lü yıllara kadar olan dönemde GSYİH bakımından en önde gelen ülkeler Çin ve Hindistan’dı. Bu ülkeler, nüfuslarıyla doğru orantılı olarak dünyanın en büyük ekonomileri konumunu paylaşmaktaydı. Yakın dönem olarak görülebilecek 1820’de Çin’in GSYİH’sı, Batı Avrupa ve ABD’nin toplam GSYİH’sından oldukça yüksekti. Sanayi devrimini gerçekleştirmiş Avrupa ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çin’den daha fazla GSYİH’ya sahip olabiliyordu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı güçlerin müdahalesinin yoğunlaştığı dönemde Çin’in GSYİH ya gerilemiş ya da çok az büyümüştü. Çin’in 1820’deki GSYİH’si 228,6 milyar dolardı ve bu 1700’dekinden neredeyse üç kat daha büyüklükteydi. Fakat 1870’de 189.740 milyar dolara gerilerken 1913’te ancak 241,3 milyar dolara çıkmış ve 1950’de de ise 239,9 milyar dolara kadar gerilemişti.

Çin’in 1950’deki GSYİH’sı hemen hemen 1820’lerdekiyle aynı düzeydeydi. Hindistan bu dönemde Çin’e göre GSYİH’sını iki katına çıkarabilirken Çin bir bakıma yerinde saymıştı. Japonya, Çin ve Hindistan’dan farklılaşarak, bu dönemde GSYİH’sını yaklaşık sekiz kat arttırabilmeyi başarmıştı. Batı Avrupa da bu dönemde GSYİH’sını yaklaşık sekiz kat arttırabilmişti. ABD ise aynı dönemde ekonomisini yaklaşık 116 kat arttırmıştı. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Batı Avrupa ve ABD’nin GSYİH’deki artış hızı ancak 19. yüzyılda yükselmişti. Çin ve Hindistan ekonomileri yavaşlarken veya gerilerken Batı ekonomileri ve Japonya bu yüzyılda kalkışa geçmişti.

Tablo 2. 2: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Büyüme Hızı Oranı, 0-1998

Yıllar	Dünya	Afrika	Batı Avrupa	Eski SSCB	ABD	Japonya	Hindistan	Çin
0-1000	0.01	0.07	-0.01	0.06		0.10	0.00	0.00
1000-1500	0.15	0.06	0.30	0.22		0.18	0.12	0.17
1500-1820	0.32	0.16	0.41	0.47	0.86	0.31	0.19	0.41
1820-1870	0.93	0.52	1.65	1.61	4.20	0.41	0.38	-0.37
1870-1913	2.11	1.40	2.10	2.40	3.94	2.44	0.97	0.56
1913-1950	1.85	2.69	1.19	2.15	2.84	2.21	0.23	-0.02

Kaynak: Angus Maddison, The World Economy: A Millennial Perspective, OECD, Paris, 2001, s.262

Tablo 2. 3: Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) İçindeki Payları, 0-1998, (Dünya Toplamındaki Yüzdeleri)

Yıllar	Dünya	Afrika	Batı Avrupa	Eski SSCB	ABD	Japonya	Hindistan	Çin
0	100.0	6.8	10.8	1.5		1.2	32.9	26.2
1000	100.0	11.8	8.7	2.4		2.7	28.9	22.7
1500	100.0	7.4	17.9	3.4	0.3	3.1	24.5	25.0
1600	100.0	6.7	19.9	3.5	0.2	2.9	22.6	29.2
1700	100.0	6.6	22.5	4.4	0.1	4.1	24.4	22.3
1820	100.0	4.5	23.6	5.4	1.8	3.0	16.0	32.9
1870	100.0	3.6	33.6	7.6	8.9	2.3	12.2	17.2
1913	100.0	2.7	33.5	8.6	19.1	2.6	7.6	8.9
1950	100.0	3.6	26.3	9.6	27.3	3.0	4.2	4.5

Kaynak: Angus Maddison, The World Economy: A Millennial Perspective, OECD, Paris, 2001, s.263

Tablo 2.3'te görüldüğü gibi Hindistan ve Çin ekonomileri 1800'lere kadar dünya ekonomisinin başat aktörü olma rolünü paylaşıyordu. İki ülke bu dönemde dünya ekonomisinin yarısından fazlasına sahipti. ABD ve Batı Avrupa ekonomileri ancak 20. Yüzyılda dünya ekonomisinin yarısına hakim konumuna gelebildi. 1820 yılında Çin tek başına dünya GSYİH'sının üçte birine sahipti. 19. yüzyıla kadar Çin ekonomisi hemen her dönemde dünya ekonomisinin beşte birinden daha büyük bir

GSYİH'ya sahip olmuştı. Batı Avrupa ekonomileri ancak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çin'i yakalayıp geçebilmişlerdi.

19. yüzyıla kadar dünya ekonomisinin en önde gelen iki “merkezi” bölgesi Hindistan ve Çin'di. Bu durum esasen üretimde sahip oldukları sıra dışı mutlak ve bağıl üretkenliklerine dayalıydı. Bu Hindistan'da büyük oranda, dünya piyasalarına egemen olan pamuklu dokuma ürünlerinden kaynaklanıyordu. Daha merkezi özellikteki diğer ekonomiyse Çin'di. Çin'in bu durumu sanayi, tarım, su taşımacılığı ve ticaret alanlarındaki mutlak ve bağıl üretkenliğe dayalıydı. Çin dünyanın en büyük ihracatçısı olduğu, ipek ve seramik başta olmak üzere, altın, bakır, madeni para ve daha sonraları çay satmasından dolayı daima ticaret fazlası veren bir ülkeydi (Frank, 2010: 150-151).

Tablo 2. 4: Dünya ve Belli Başlı Ülke ve Bölgelerin Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), 0-1998, (Milyon 1990 Uluslararası Dolar)

Yıllar	Dünya	Afrika	Batı Avrupa	Eski SSCB	ABD	Japonya	Hindistan	Çin
0	444	425	450	400		400	450	450
1000	435	416	400	400		425	450	450
1500	565	400	774	500	400	500	550	600
1600	593	400	894	553	400	520	550	600
1700	615	400	1.024	611	527	570	550	600
1820	667	418	1.232	689	1.257	669	533	600
1870	867	444	1.974	943	2.445	737	533	530
1913	1.510	585	3.473	1.488	5.301	1.387	673	552
1950	2.114	852	4.594	2.834	9.561	1.926	619	439

Kaynak: Angus Maddison, The World Economy: A Millennial Perspective, OECD, Paris, 2001, s.263

Kişi başına düşen GSYİH'yı dikkate aldığımızda Tablo 2. 4'te görüldüğü gibi Batı Avrupa 16. yüzyıldan itibaren Çin, Hindistan ve Japonya gibi belli başlı Asya ekonomilerini geçmişti. Bu da Çin ve Hindistan gibi ekonomilerin bu dönemdeki büyüklüklerinin, bir ölçüde, bu gün olduğu gibi yüksek nüfuslarından kaynaklandığını gösteriyordu. Bazı yönlerden Çin'le benzerlikler taşıyan

Hindistan’da kiři başına dūřen GSYİH, s  m  rge haline gelmesiyle birlikte d  şmeye başlamıştı. Hindistan’ın 1700’deki kiři başına GSM  H’sı 550 dolar, 1820’de 533 dolar, 1870’te 533 dolardı. 1870’teki kiři başına gelir d  zeyi 1700’dekinden ve hatta yine 550 dolar olduğu 1600’dekinden d  ş  kt  . Ardından bu rakam 1914’te 673 dolara  ıktı, sonra 1950’de yine 619 dolara d  ş  . 1700’lerden itibaren d  şmeye başlayan kiři başına gelir ancak 1900’lerde y  kselmeye başlamıştı.   in’de ise 1820’li yıllara kadar kiři başına gelir genel olarak ya sabit kalmış ya da y  kselmişti. Fakat 1820’lerden sonra d  şmeye başladı. Her ne kadar kiři başına gelir d  zeyi 1900’lerde biraz y  kselmiş olsa da sonrasında yeniden d  ş  .   in’in 1950’deki kiři başına geliri 1820’lerdekisinin olduk  a altındaydı.

Asya ekonomisi ve Asya-i  i ticaret, Avrupa ticaretinden   ok daha kapsamlı olmayı on dokuzuncu y  zyıla kadar s  rd  rd   (Frank, 2010: 208). S  z konusu erken modern d  nemde en azından 1800 yılına kadar   retkenlik,   retim ve birikim a  ılarından Asya, d  nyadaki her yere kıyasla daha iyi durumdaydı. Bu alanlarda   in, Hindistan ve Asya’nın diğer b  lgeleri, d  nyanın geri kalanından ilerdeydi (Frank, 2010: 379).

  in’in d  nya ekonomisindeki konumunda, birbiriyle irtibatlı olan iki etmen   nemli bir role sahip olmuştu. İlk olarak,   in, d  nya ekonomisinde rakipsiz olduğu porselen, seramik ve ipek başta olmak   zere   retim ve ihracatta   nemli bir ekonomik   st  nl  ğe sahipti. Ayrıca   in d  nya g  m  ş   retiminde nihai “havuz” işlevi g  rmekteydi. On dokuzuncu y  zyıla kadar   retim ve ticaretteki ayrıcalığından dolayı daimi ihracat fazlası vermekte olan   in’e karşı   demeler genelde g  m  şle yapılıyordu (Frank, 2010: 135). 19. y  zyıldan itibaren İngiltere’nin Hindistan’da yetiştirdiği afyonu   in’e satmasıyla, bu ilişki tersine d  nmeye başladı.   in artık g  m  ş i  in nihai havuz olma rol  n   kaybediyordu.   zellikle de afyon t  ketiminin yaygınlaşmasıyla birlikte   in’in sahip olduğu g  m  ş dışarıya akmaya başlamıştı. Bu da   in’in d  nya ekonomisindeki yerinin yavaş yavaş aşınmakta olduğunun g  stergesiydi.

2.2. Çin'in Düşüşü

Çin ipek, tekstil ya da seramik gibi malların modern öncesi üretiminde küresel piyasalara hâkim durumundaydı (Kroeber, 2017: 67-68). Çin Denizi'nde faaliyet gösteren Çinli tüccarların yerini Avrupalıların alması, ancak on sekizinci yüzyılın sonlarında gerçekleşti. Fakat o zaman dahi ticaret dengesi büyük ölçüde Çin lehineydi. Bu durum ancak İngilizlerin on dokuzuncu yüzyılda Hindistan'da afyon yetiştirmeye başlamasıyla tersine döndü. Çin'de ekonominin hızla altüst oluşu, 19. yüzyılın başlarında afyon ticareti ile ondan kaynaklı olarak gümüşün ülke dışına kaçması ve ekonomik sisteminin bütünüyle istikrarsızlaşması sonucunda ortaya çıktı. Bu kötüleşme süreci, Afyon Savaşları ve Çin'in "düşüşü" ile zirveye ulaştı (Frank, 2010: 296). Çin ekonomik anlamda hala çok verimli, siyasi açıdansa nüfuz edilemeyecek kadar güçlü olduğundan, İngilizler on dokuzuncu yüzyılda, pek de sonuç alamadıkları çabalarının yerine, "kapıyı açmak" amacıyla Hindistan'da yetiştirilen afyona yönelmişlerdi (Frank, 2010: 315). İngiltere Çin'e olan ticaret açığını Hindistan'da ürettiği afyonu Çin'e satarak kapatma yoluna gitmişti (Frank 2010: 116). Aslında İngiltere için tek önem arz eden şey ödemeler dengesinin sağlanmasıydı. İngilizler için ödemeler dengesini sağlayacak bir şeyin talebi olduktan sonra afyon, pamuk veya başka bir şeyin ticaretinin yapılmasının herhangi bir önemi yoktu (Suisheng, 2015: 18).

1830 yılına kadar ticaret Çin'in lehine gerçekleşmekteydi. 1833 ve özellikle 1840 yılından itibaren afyon nedeniyle Çin'in yaptığı gümüş ihracatı Çin imparatorluğunu tüketmekteydi. Marx'ın ifadesiyle imparatorluğun "kanı canı olan gümüş sikkesi", İngiliz Doğu Hind adalarına taşınmaya başlamıştı. İmparatorluğun otoritesi, afyon kaçakçılığı dolayısıyla memurların yüksek gelir elde edip yozlaşmasıyla giderek çürümüşü (Marks, 1977: 26). Korkunç bir hızla artan afyon kullanımı Çin İmparatorluğunun morali, parasal refahı ve sağlığı üzerinde öldürücü bir etki yaratmıştı (Marks, 1977: 70). Afyon ticaretinden İngiltere ise çok büyük bir gelir elde etmekteydi. Britanya İmparatorluğu'nun gelirlerinin yüzde 10-15'i Çin'de satılan afyondan gelmekteydi. Marx, İngiliz mallarına olan Hint talebinin de afyon üretimine dayandığını belirterek İngiliz Hükümetinin gelirlerinin yedide birinin Çin'e yapılan afyon ticaretine bağlı olduğunu söyler (Marks, 1977: 33). 1856 yılında

ise İngilizler afyon ticaretinden toplam devlet gelirinin altıda biri oranında gelir elde etmişlerdi (Marks, 1977: 87). Afyon kullanımının Çin’de yaygınlaşması, zamanla sadece bir ekonomik sorun olmaktan çıkarak, toplumsal sorunlara yol açmıştı. Toplumsal ve bürokratik yozlaşmayı beraberinde getirmişti. Afyon tüketiminin yaygınlaşmasının yarattığı toplumsal huzursuzlukların artması karşı önlemler alınmasını zorunlu hale getirmişti.

Afyon bağımlılığının yaygınlaşması Çin’in gümüş stokunu bitirecek alarm seviyesine erişince Çinli yetkililer sert önlemler aldılar (Suisheng, 2015: 18). 1829’da Çin hükümetinin afyon ithalini yasaklaması Britanya ile ilişkilerin bozulmasında bardağı taşıran son damla oldu. İlişkiler kötüleşirken, Britanyalılar ilk Afyon Savaşı’nı (1839-42) başlattı ve güney Çin’i bombalayarak boyun eğdirdi. Bu ilk Afyon Savaşı’nın sonunda imzalanan Nanjing Anlaşması’nda Çin, Hong Kong’u vermek, ilk beş anlaşmalı limanı açmak ve tazminat ödemek zorunda kaldı. Böylece Çin’in “yüzyıllık aşağılanması” başlamıştı (Jacques, 2016: 84). Yabancı askeri güçlerin gölgesinde yapılan “eşitsiz antlaşmalar” serisinin ilki olan bu antlaşmalar, Çin tarihinde utanç kaynağı olarak algılanmıştır (Kissenger, 2015: 83). Afyon Savaşı’ndaki yenilgi, Çin’in kapitalist dünya ekonomisine çevre ülke olarak eklemelenmesini doğurmuştu (Minqi, 2017: 90). Bu döneme kadar kendisine eş ve denk herhangi bir siyasal örgütlenme ile karşılaşmayan Çin, diğer uluslar ile eşit veya daha aşağı bir statüde muamele görmeyi utanç olarak görmüştür. Birinci Afyon Savaşı’ndan sonra Çin, görece güçsüzlüğüyle birlikte Çin merkezli evren anlayışını terk etmek ve Avrupa’da yaratılan diplomasinin norm ve değerlerine uymak zorunda kalmıştı. Çinliler, Birinci Afyon Savaşı’ndan (1839-1842) başlayarak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) kurulana kadar geçen süreyi “aşağılanma yüzyılı”, “utanç yüzyılı”, “eşitsiz antlaşmalar” dönemi vb. şeklinde adlandırmışlardır.

Japonya, sanayileşmesine 19. yüzyılda başlayan tek Batılı olmayan ülke olarak büyük bir istisna iken, Çin de bunun tam karşısının örneği olmuştu. Çin, 1800’de Japonya ile aynı gelişmişlik düzeyine sahip olmasına rağmen sanayileşmeyi başaramamıştı. Sonuç olarak Çin, kendisini 19. yüzyıl boyunca Avrupa ve Amerika, hatta yüzyılın sonuna doğru Japonya tarafından çok geride bırakılmış buldu. 1800’den sonra ve özellikle yüzyılın ortalarından itibaren Çin, içe doğru çökmeye

yakın, büyüyen bir ekonomik zayıflık, felç eden bir parçalanma, yenilgi, aşağılanma ve yabancı güçlerin işgali ile daima artan ölçülerde egemenliğini kaybetmeye katlanmak zorunda kaldı (Jacques, 2016: 86). Çin, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kendi toprakları üzerinde önemli konularda kontrolü kaybetmeye başladı. Çin'in toprakları üzerindeki egemenliği Batılı ülkeler, Rusya ve Japonya'nın artan varlığı ile ciddi biçimde kısıtlandı. Her ne kadar Çin tamamen kolonileştirilmediyse de küçük düşürülmüş ve yoksullaştırılmıştı. Fiilen bir yarı-koloni haline gelen Çin, farklı devletler arasındaki çakışan çıkarlar sayesinde varlığını sürdürebilmişti.

19. yüzyılın başında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kıyı bölgesinde kişi başına GSMH belki de Güney Asya'nın iki katı, Japonya ve Çin'in güneyi ve doğu kıyı bölgesine ise eşitti. 1900'a gelindiğinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kıyı bölgesindeki kişi başına gelir Çin'inkinden en az 10 kat fazlaydı (Jacques, 2016: 44). Çin ekonomisinin 19. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı müdahalesi ve işgaliyle dolayısıyla maruz kaldığı felaket dolayısıyla Çin'in 1839-1949 dönemine 'utanç yüzyılı' denmesi hiç de şaşırtıcı değildi (Jacques 2016: 115). Bu dönem Çinliler için yenilgi ve yıkım dönemi olmuştu. Yukarıda verilen Tablo 2.3'te görüldüğü gibi, Çin 1820 yılında yüzde 32,9'luk payla dünya ekonomisinin yaklaşık üçte birini oluşturuyor iken, 1950'lere gelindiğinde yüzde 4,5'luk payla dünya ekonomisinin ancak yirmide birine sahip hale gelmişti. 1820 yılında Batı Avrupa ve ABD toplam olarak % 25,4'lük payla dünya ekonomisinin dörtte birine sahipken, 1950 yılında % 53,6'luk payla dünya ekonomisinin yarısından fazlasına hakim konuma gelmiştir.

Hindistan ile Güneydoğu Asya ve Afrika'nın çoğu ülkesinden farklı olarak Çin, doğrudan bir Batı kolonisi haline gelmemiştir. Fakat, Japonya'dan da farklı olarak, sistemle uyum sağlayamadı ve yeteri kadar modernleşemedi. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca uluslararası sistemde Çin bu iki uç arasında salınıp durdu (Scott, 2008: 2). 1840-1949 döneminde birbiri ardına Çin'de iktidara gelen rejimlerin hiçbiri sanayileşme ve askeri modernizasyon için gerekli artı değeri yaratmada başarılı olamadı (Minqi, 2017: 27).

Çin'in büyüklüğü, onun tamamını ya da büyük bir kısmını kolonileştirmeyi Britanya ve ABD'nin avantajlı göremeyecekleri devasa bir iş haline getirmekteydi. Her ne kadar Japonya ve bazı diğer Avrupa devletleri böyle bir yaklaşımdan yana olsalar da sonuçta ülkenin büyük kısmı Çin egemenliğinde kaldı. Mançurya dışında, birçok anlaşmayla kurulan limanlar kalıcı yabancı işgalini yaşadı. Bunlar aslında küçük sınırlı bölgeleri olsa da ülkenin açık farkla en gelişmiş bölgeleriydi (Jacques, 2016: 108). 1860'lardan başlayarak, özellikle Şanghay'da önemli sayılabilecek Çin sanayileşme örnekleri görülmüştür. Ama Çin'in devasa büyüklüğü dikkate alınırsa, bu örnekler çok sınırlı ve dağınıktır (Jacques, 2016: 114). Kıyı bölgelerinin ve Şanghay gibi kıyı şehirlerinin dengesiz gelişmesi, ülke ekonomisinin ihtiyaçları doğrultusunda değil de, daha çok Batılı güçlerin meta ve sermaye için pazar arayışlarının sonucuydu. Küresel kapitalist ekonomi ile hızlı bir şekilde bütünleşen bu bölgeler, ülke ekonomisinin ihtiyaçlarından ziyade sömürgeci güçlerin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Sömürgeci güçler de ülke ekonomisinin bir bütün olarak kalkınmasıyla hemen hemen hiç ilgilenmediklerinden bu bölgelerin gelişmesi, geniş iç bölgelerin artan bir şekilde "azgelişmesi" anlamına geliyordu (Dirlik, 2017: 16).

İç savaş bittiğinde 1949 yılında Çin'in modern sanayisi; büyük ölçüde Mançurya'daki Japon tesislerinden kalanlar, başta Şanghay olmak üzere anlaşma limanlarındaki yerli ve yabancı yatırımcılara ait tesisler, iç kesimlerdeki devlete ait savunma sanayisi tesislerinden oluşmaktaydı. Yabancı işgallerin sonucu olarak ortaya çıkan modern imalat sanayisi 1933 yılında Çin'in toplam üretiminin yalnızca yüzde 2,5'ini, tarım ürünleri ise yüzde 64'ünü oluşturuyordu (Oktay, 2017: 43-44). Çin 1850'de en az 1750'de olduğu derecede tarımsal bir ülkeydi ve 1950'de de daha az tarımsal değildi (Jacques, 2016: 36). Her ne kadar bu dönemin Çin'e etkileri tamamen olumsuz olmamışsa da Çin, yeni döneme, fakir bir tarım ekonomisi olarak girmişti. Ülkenin var olan küçük sanayisi ile birlikte tarım ve ulaşım altyapısı da yıllar süren savaşlar ve iç savaşlar yüzünden büyük hasar görmüştü.

2.3. Çin'in Yeniden Yükselişi

Yirminci yüzyıla girildiğinde Avrupa'nın Asya ve Afrika'daki gücü doruk noktasındaydı. Görünürde hiçbir ülke, Avrupa'nın silah ve ticaretteki üstünlüğüyle

boy ölçüşecek durumda değildi. Altmış yıl sonra ise Avrupa'nın bu hakimiyetinden geriye sadece kalıntılar kaldı. İnsanlık tarihinde görülebilecek en büyük altüst oluşun bu denli büyük bir hızla gerçekleşmesi oldukça şaşırtıcıdır. Asya ve Afrika halklarının konumundaki bu değişme yeni bir çağın gelişinin en kesin işaretiydi. Arrighi'ye göre, yirminci yüzyılın ikinci yarısının tarihi uzun bir perspektiften yazıldığında, hiçbir tekil konunun Doğu Asya'daki iktisadi rönesanstan daha önemli olmadığı apaçık meydana çıkacaktır (Arrighi, 2009: 15). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik açıdan belirgin bir biçimde canlanış içine girmesi, dünya genelinde mevcut güç dengelerinin değişmekte olduğu intibasını yaratmaktadır. 20. yüzyılın başında Batı'nın hiçbir zaman bitmeyecekmiş gibi görünen üstünlüğü, yüzyılın sonunda büyük ölçüde aşınmıştı.

Gelişmekte olan ülkeler arasında en bariz bir şekilde yükselen bölge Doğu Asya'ydı. İlk olarak ekonomik yükseliş Japonya ile başlamış, ardından onun eski sömürgeleri olan Kore ve Tayvan'da ve hatta daha sonra “dört kaplan” olarak adlandırılacak ülkeler arasında bulunan Hong Kong ve Singapur'da devam etmişti (Frank, 2010: 341). İlk Asya kaplanları olarak adlandırılan Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur ekonomik sıçrayışlarına ancak 1950'lerin sonunda başladılar ve onlara 1970'lerde Malezya, Tayland, Endonezya ve diğerleri, ardında da Çin katıldı. Çin dünyanın en dinamik iktisadi ve ticari genişleme merkezi olarak yükselişiyle birlikte bu canlanma tepe noktasına ulaştı (Arrighi, 2009: 16). Bir zamanlar sadece Doğu Asya ile sınırlı olgu, Latin Amerika ve Hindistan alt kıtası da dahil, hızla diğer bölgelere ve kıtalara yayıldı. 1950'de ABD'nin GSYİH'sı Doğu Asya'nın neredeyse üç katı ve Asya'nın neredeyse iki katı idi. 2001'e gelindiğinde ise ABD'nin GSYİH'sı Asya'nın sadece üçte ikisi kadardı ve Doğu Asya'nınkinden çok azdı (Jacques 2016: 16). Doğu Asya başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin yükselişi, ekonomik güç dengesinde muazzam bir değişikliğe işaret ediyor.

Her ne kadar artan sayıda gelişmekte olan ülkenin yükselişine tanık olunsa da Çin, açık ara ekonomik olarak en önemli ülkedir. Çin artan oranda baskın bir ilişkiye sahip olduğu yeni dünyanın taşıyıcısı ve yönlendiricisidir (Jacques, 2016: 16). Çin, ne Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi birçok yönden ABD'ye bağımlı, ne de Hong Kong ve Singapur gibi basit bir şehir devletidir. Ulaşmış olduğu askeri güç

ABD'ninkiyle boy ölçüşemese de aynı ölçüde önem taşıyor (Arrighi, 2009: 21-22). Çin'in yükselişinin diğer Doğu Asya ekonomilerinin yükselişinden çok daha önemli etkileri oluyor. Çin Doğu Asya başta olmak üzere diğer bölgelerdeki ticari ve ekonomik gelişmenin ana itici gücü haline geldi. Çin ve diğer Doğu Asya ülkelerinin yükselişinin yarattığı kolektif ekonomik güç, kapitalist dünya ekonomisinin merkezinin Doğu Asya'ya doğru kaymakta olduğunu intibainı uyandırıyor.

Tarihsel sosyoloji alanında çalışmalar yapan Theda Skocpol "*Devletler ve Toplumsal Devrimler*" adlı kitabında, toplumsal devrimler sonucu ortaya çıkan yeni rejimlerin birçok yönden eski rejimlerden daha etkin olduğunu belirtiyor. Yeni rejimler, kitleleri siyasal olarak çok daha fazla kapsamayı ve devletlerin daha merkezileşmesi için yeni gelişme potansiyelleri yaratıyor. Devrimler sonrasında daha fazla halk katılımıyla birlikte yeni devlet örgütleri, eskilerine göre daha merkezi ve ussaldır. Bundan dolayı da toplum içinde daha etkilidir ve uluslararası devlet sistemleri içinde rakiplerine karşı daha güçlü ve özerktir. Çin devrimi sonrasında ortaya çıkan parti yönetiminde yeni devlet örgütlenmesi, ülke ekonomisi üzerinde denetimini kabul ettirebilme ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için halkı harekete geçirebilme yeteneği ile donatılmıştır (Skocpol, 2004: 306). Devrim Çin'de, büyük ölçüde merkezileşmiş ve ana çizgileri tamamen bürokratikleşmiş bir devlet yarattı (Skocpol, 2004: 308). Çin devrimi sonrasında iktidara gelen yeni rejim, eskisinden tamamen farklı olarak toplumun her kesimine nüfuz edip harekete geçirebilme potansiyeline sahip oldu. Bundan dolayı ulusal düzeni yeniden kurarak büyük bir sosyoekonomik dönüşüm gerçekleştirebildi. Yaklaşık olarak yüzyıl süren bir "aşağılanma" dönemine son vererek, Çin'in uluslararası rakipleri karşısındaki gücünü ve otoritesini yükseltebildi.

Afyon Savaşları'ndan 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulana kadar, Çin dünyanın en büyük ekonomisi olmaktan çıkıp kapitalist dünya sisteminin en yoksul çevre ülkelerinden biri haline gelmişti. Hem geleneksel yönetici elitler hem de yerli kapitalist sınıf Çin'in gerileyişini tersine çevirebilmeyi başaramamıştı. Çin'in dünya sistemi içerisinde ayakta kalabilir bir aktör olarak yeniden ortaya çıkması için gerekli koşulları, Komünist Parti öncülüğünde harekete geçen köylüler ve işçiler genel bir toplumsal devrimle yaratmıştı (Minqi, 2017: 224).

1949'a gelindiğinde Çin bir yüzyıldan fazla süre boyunca egemenliğinin giderek azaldığı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. 1911'den sonra Merkezi hükümet egemenliğini hem işgalci güçler hem de değişik yerel rakipleri ile paylaşmak zorunda kaldığından sadece sınırlı bir egemenlik durumu yaşanmıştı. Komünistler birbiriyle bağlantılı üç görevle karşı karşıya kaldılar: Ülkenin egemenliğinin yeniden kazanılması, Çin'in yeniden birleştirilmesi ve devletin yeniden inşası ile üniter hükümetin işbaşına gelmesi. 1949'da iç savaşta milliyetçilerin komünistler tarafından yenilmesi ile birlikte ülke nihayet yeniden birleşti ('kaybedilen topraklar' dışında, yani Tayvan, Hong Kong ve Makao) (Jacques 2016: 109). Çin Komünist Partisi (ÇKP), Japon sömürgeciliğinin yenilmesinde ve Çin'in birleştirilmesinde hayati bir rol oynayarak modern Çin devletini yarattı. Bir yüzyıldan daha uzun süren bir gerileme ve çöküşten sonra nihayet Çin'e uluslararası alanda eski dönemindekine benzeyen bir statüyü ve gücü temin etti.

2.3.1. Mao Döneminde Ekonomik Yapı (1949-1978)

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1949'dan "reform ve dışa açılım" politikasının başladığı 1978 yılına kadar olan dönem, bu döneme damgasını vuran Mao Zedong'un (1893-1976) ismiyle adlandırılmaktadır. Mao'nun (1976) ölümünden 1978 yılına kadar olan iki yıllık süre, Mao'nun kurduğu sistemde ciddi bir değişim henüz yaşanmadığından Mao dönemine dahil edilmektedir. Her ne kadar Çin ekonomisinin gerçekleştirmiş olduğu mucizevî büyüme, 1978'de başlayan reform ve dışa açılma sonrası dönemde vuku bulmuşsa da, bunu sadece piyasa reformları dönemindeki gelişmelerle açıklamak mümkün değildir. Hiç kuşkusuz binlerce yıllık bir imparatorluk geleneğinin ortaya çıkardığı kültürel ve kurumsal altyapıların katkısı yadsınamaz. Benzer şekilde Mao döneminin de Çin'in hızlı büyümesinde önemli rol oynayan ekonomik, politik, sosyal birçok özelliği üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) komünist hükümeti ilk evresinde Çin'in kaderinde büyük bir değişim yaratmayı başarmıştı. Çin'in sanayileşmesinin ve modernleşmesinin temelleri bu yıllarda atıldı. Yeni yönetim, Çin tarihinin bir önceki yüzyılını esir alan başarısızlığını tersine çevirebilmişti. Ülkede birlik ve istikrarı yeniden sağlayarak önceki rejimlerin başaramadığı türden bir ekonomik sıçramayı

garanti altına alabildi (Jacques, 2016: 116). Mao'nun kimi zaman felakete yol açan ihlalleri ve aşırılıklarına rağmen Çin'in olağanüstü dönüşümünün temelleri, Mao dönemi boyunca atılmıştı. Ülkenin birliğini yeniden sağlamanın dışında, Çin'in karşı karşıya olduğu merkezi görev ekonomik geri kalmışlığın ortadan kaldırılmasıydı.

Kalkınmada hızlı kentleşmeye ve ağır sanayiye aşırı vurgu yapan Stalinist Rusya'nın aksine, komünist Çin "iki bacak üzerinde yürüme" stratejisini geliştirmişti. Bir yandan büyük ölçekli ve teknolojik olarak gelişmiş sanayi yatırımlarını sürdürürken diğer yandan ise büyüyen tarımsal kalkınmaya öncelik vermişti. Rusya'dan farklı olarak kırsal küçük ve orta ölçekli bölgesel sanayilere daha fazla önem verilmişti. Kentleşme oranı, ekonomik büyümeden düşük tutularak ve kentsel büyümenin büyük bir kısmı kasabalara yönlendirilerek, kentleşmeyi denetleyecek kamu yönetimi araçları kullanılmıştı (Skocpol, 2004: 496-497). Çin Devrimi'nin bu ilk yıllarında Sovyetler Birliği tarzı merkezi planlamaya dayalı bir ekonomi modeli benimsemiş olsa da belirli farklılıklar mevcuttu. Her şeyden önce Çin, kırsal ekonominin gelişmesine çok daha büyük öncelik vermişti. Merkezi planlama modeline dayansa da fiiliyatta daha adem-i merkeziyetçi bir yapı arz etmişti.

Çin'in bu dönemdeki ekonomik politikası, geçmiş pratikten, pazarın kullanımından uzak durarak temel bir kopuş gösterdi. Daha az katı ve kapsamlı bir biçimde olmakla birlikte, Sovyetler Birliği tarzında devlet planlamasına ve merkezi planlamaya dayalı bir model benimsedi. Toprakların yeniden dağıtılması ve büyük komünler yaratılması yönünde büyük bir projeye girişildi. Yaratılan tarımsal artı değer, ağır sanayiye yönelik yatırımlar için kullanılıyordu (Jacques, 2016: 116). Mao dönemine bir tarım ülkesi olarak giren Çin, bu dönemin sonunda ekonomisinin yapısı bakımından bir sanayi ülkesi haline gelmiştir. Çin ekonomisi, dünya ile kalite ve verimlilikte rekabet edemese de, atom bombasından otomobile, ülkede gereksinim duyulan hemen tüm ürünleri üretebilecek bir konuma yükselmiştir (Oktay, 2017: 56).

Tablo 2. 5: Mao Dönemi Çin Milli Gelirinin Sektörel Yapısı, 1952-1978 (%)

Yıllar	Tarım Sektörü	Sanayi Sektörü	Diğer Sektörler
1952	57,72	19,52	22,75

1957	46,81	28,3	24,5
1962	48,05	32,79	19,15
1965	46,21	36,41	17,37
1970	40,39	40,97	18,64
1975	37,79	46,02	16,18
1978	32,76	49,4	17,84

Kaynak: Ertekin, M. Subaşı 2017: Çin Ekonomisi: Küresel Sisteme Entegrasyon Serüveni, s.41

Mao dönemi Çin ekonomisinde tarımın milli gelirdeki payı önemli ölçüde düşerken sanayinin payı sürekli olarak artmıştı. Tarım sektörünün milli gelirdeki ağırlığı 1952 yılında yüzde 57 iken sürekli düşerek 1978 yılında yüzde 32 seviyesine gerilemişti. 1978 yılında diğer sektörlerin milli gelirdeki payı 1952 yılındaki değerinden daha düşük olmuştu. Sanayinin milli gelirde payı ise 1952 yılında %19,52'den 1978'de %49,4'e yükselerek büyük bir artış kaydetmişti. 1978 yılına gelindiğinde sanayi ürünleri üretimi Çin ekonomisinin yüzde 49,4'ünü oluştururken, tarımın ağırlığı ise yüzde 32,76'ye düşmüştü.

Tablo 2. 6: Mao Dönemi İstihdam Yapısında Değişim, 1952-1978 (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Diğer
1952	83,5	6,0	10,5
1957	81,2	5,9	12,9
1965	81,6	6,4	12,0
1978	73,3	12,5	14,2

Kaynak: Ertekin, M. Subaşı 2017: Çin Ekonomisi: Küresel Sisteme Entegrasyon Serüveni, s.41

Sanayi sektöründeki istihdamdaki payı 1952 yılında yüzde 6'dan 1978 yılında yüzde 12,5'e yükselmişti. 1952 yılında yüzde 83,5 olan tarım sektörünün istihdamdaki payı 1978 yılında işgücünün yüzde 73,3'ü gibi hala yüksek bir orandaydı. Benzer kalkınma aşamalarından geçen diğer ülkelerden farklı olarak Çin'de tarımın GSYİH'deki oranı ve istihdamdaki oranı göreceli olarak yüksekti. Bu farklılık Çin'in "iki bacak üzerinde yürüme" politikasının doğal bir sonucuydu.

Tablo 2. 7: Mao Dönemi GSYİH ve Kişi Başına Gelir, 1950-1977 (1990 Uluslararası Geary Khamis Dolar)

Yıllar	GSYİH	Kişi Başına Gelir
1950	244.985	448
1951	273.733	491
1952	305.855	538
1953	321.030	552
1954	331.550	557
1955	350.908	577
1956	382.892	616
1957	405.386	636
1958	450.977	690
1959	457.139	686
1960	441.694	662
1961	365.092	553
1962	366.465	550
1963	402.776	590
1964	450.312	645
1965	501.769	702
1966	548.841	746
1967	533.407	707
1968	522.728	675
1969	567.545	713
1970	636.937	778
1971	668.646	795
1972	688.186	798
1973	739.414	838
1974	751.924	835
1975	798.346	871
1976	793.568	853
1977	843.097	894

Kaynak: Angus Maddison (2010), Historical Statistics for the World Economy:1-2003 AD, http://www.ggdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_02-2010.xls, Erişim Tarihi: 20.01.2019

Ekonomist Angus Maddison bu dönemde Çin'in gerçek ortalama yıllık reel GSYİH'sinin yaklaşık %4,4 olduğunu belirtiyor. 1950 yılında Çin'in GSYİH'si 244 milyar dolar, kişi başına düşen GSYİH'si ise 448 dolar civarındaydı. Çin, 1958-1960 yıllarında Büyük İleri Atılım ve 1966 yılında başlayan Kültür Devrimi döneminin başlarında ekonomik olarak gerileme yaşasa da sonrasında yeniden toparlanabilmişti. 1950 yılından 1978 yılına kadar olan dönemde Çin'in kişi başına düşen GSYİH'si yaklaşık olarak iki katına çıkmıştı. Yine bu dönemde Çin'in GSYİH'si yaklaşık olarak 3.5 kat yükselmeyi başarmıştı. 1977 yılında ülkenin GSYİH'si 843 dolara, kişi başına düşen geliri ise 894 dolara yükselmişti.

Tablo 2. 8: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin GSYİH, 1950-1973, (Milyon 1990 Uluslar arası Geary-Khamis Dolar)

Yıl	Çin	Japonya	Hindistan	ABD	Batı Avrupa	Eski SSCB	Asya (Japonya Hariç)	Dünya
1950	239.903	160.966	222.222	1.455.916	1.396.188	510.243	822.771	5.329.719
1973	740.048	1.242.932	494.832	3.536.622	4.096.456	1.513.070	2.623.004	16.023.529

Kaynak: Angus Maddison (2003), HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, p. 259 <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 30.01.2019

1950-1973 yılları arası dönemde Çin'in GSYİH'si 239 milyar dolardan 740 milyar dolara çıkarken, Japonya'nın GSYİH'si 160 milyar dolardan 1.2 trilyon dolara, Hindistan'ın GSYİH'si 222 milyar dolardan 494 milyar dolara, Sovyetler Birliği'nin GSYİH'si 510 milyar dolardan 1.5 trilyon dolara, ABD'nin GSYİH'si 1.4 trilyon dolardan 3.5 trilyon dolara yükseldi. Bu dönemde dünya ekonomisi bir bütün olarak yaklaşık olarak 5.3 trilyon dolardan 16 trilyon dolara yükselmişti. Dünya ekonomisi bu dönemde yaklaşık olarak 3 kat artarken, Çin ekonomisi de yaklaşık 3 kat artmıştı. Çin ekonomisi dünya ekonomisi ile hemen hemen aynı ölçüde bir büyüme performansı sergilemişti. Japonya ekonomisi bu dönemde mucizevi bir büyüme gerçekleştirerek GSYİH'sini yaklaşık 8 kat arttırabilmişti. Dönemin başında Çin ekonomisi hacim olarak Japonya ekonomisinden daha büyük iken dönemin sonunda Japon ekonomisi yaklaşık olarak Çin'in iki katı bir büyüklüğe erişmişti. Çin ekonomisi Mao döneminin genelinde, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi sırasında ekonominin küçüldüğü dönemler hariç, dünya ortalamasına yakın bir büyüme performansı sergilemişti.

Tablo 2. 9: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin GSYİH Büyüme Oranları, 1950-1973, (Yıllık ortalama oranlarının birleştirilmesi ile oluşturulmuş büyüme oranları)

Yıllar	Çin	Japonya	Hindistan	ABD	Batı Avrupa	Eski SSCB	Asya (Japonya Hariç)	Dünya
1950-1973	5.02	9.29	3.54	3.93	4.79	4.84	5.17	4.90

Kaynak: Angus Maddison (2003), HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, p. 260 <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 30.01.2019

1950-1973 yılları arası dönemde dünya ekonomisi ortalama olarak yüzde 4.9 oranında bir büyüme gerçekleştirirken Çin ekonomisi ortalama yüzde 5, Japonya

yüzde 9.29, Hindistan yüzde 3.54, ABD yüzde 3.93, Batı Avrupa yüzde 4.79, Sovyetler Birliği yüzde 4.84 ve Japonya dışındaki Asya yüzde 5.17 oranında bir büyüme gerçekleştirdi. Çin'in GSYİH büyüme oranı dünya ortalamasına yakın bir seyir izlemişti. Milli gelirdeki artış oranı Eski SSCB ve Hindistan'dan daha iyi bir performans sergilerken Japonya ve Asya'daki diğer bazı ülkelere göre daha düşüktü. Japonya bu dönemde en yüksek büyüme performansı sergileyen aktördü.

Tablo 2. 10: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Dünya GSYİH Payları, 1950-1973

Yıllar	Çin	Japonya	Hindistan	ABD	Batı Avrupa	Eski SSCB	Asya (Japonya Hariç)
1950	4.5	3.0	4.2	27.3	26.2	9.6	15.4
1973	4.6	7.8	3.1	22.1	25.6	9.4	16.4

Kaynak: Angus Maddison (2003), HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, p. 261 <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 30.01.2019

1950-1973 yılları arası dönemde Çin'in dünya ekonomisindeki payı yüzde 4.5'ten yüzde 4.6'ya, Japonya'nın payı yüzde 3'ten yüzde 7.8'e ve Japonya dışındaki Asya'nın payı yüzde 15.4'ten yüzde 16.4'e yükselmisti. Bu dönemde Hindistan'ın payı yüzde 4.2'den yüzde 3.1'e, ABD'nin payı yüzde 27.3'ten yüzde 22.1'e, Batı Avrupa'nın payı yüzde 26.2'den yüzde 25.6'ya ve Sovyetler Birliği'nin payı yüzde 9.6'dan yüzde 9.4'e düşmüştü. Çin'in dünya ekonomisindeki konumu göreceli hızlı büyümesine rağmen pek değişmemişti. Bu dünya ekonomisinin de bu dönemde tarihte görülmedik bir hızla büyümesinden kaynaklanmıştı. Japonya ve diğer bazı Asya ülkeleri göreceli daha hızlı büyüme gerçekleştirdiklerinden dünya ekonomisindeki konumlarını Çin'e göre daha fazla arttırabilmişlerdi.

Tablo 2. 11: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Kişi Başı GSYİH, 1950-1973

Yıllar	Çin	Japonya	Hindistan	ABD	Batı Avrupa	Eski SSCB	Asya (Japonya Hariç)	Dünya
1950	439	1.921	619	9.561	4.579	2.841	634	2.111
1973	839	11.434	853	16.689	11.416	6.059	1.226	4.091

Kaynak: Angus Maddison (2003), HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, p. 262 <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 30.01.2019

1950-1973 yılları arası dönemde dünya çapında kişi başına düşen ortalama gelir 2.111 dolardan 4.091 dolara yükselmisti. Bu dönemde Çin'de kişi başına düşen ortalama gelir 439 dolardan 839 dolara, Japonya'da 1.921 dolardan 11.434 dolara, Hindistan'da 619 dolardan 853 dolara, ABD'de 9.561 dolardan 16.689 dolara, Batı

Avrupa’da 4.579 dolardan 11.416 dolara, Sovyetler Birliği’nde 2.841 dolardan 6.059 dolara ve Japonya hariç Asya’da 634 dolardan 1.226 dolara yükselmişti. Çin’in nüfusu bu dönemde hızlı arttığından kişi başına gelir artışı, milli gelir artışının gerisindeydi. Aynı zamanda Çin’de kişi başına gelir dünya ortalamasının da oldukça gerisindeydi. Çin’in kişi başına gelir artışı her ne kadar Hindistan’dan daha yüksek olmuşsa da Eski SSCB ve diğer bazı Asya ülkelerinden daha düşük gerçekleşmişti. ABD, Batı Avrupa ve Japonya’nın da oldukça gerisinde kalmıştı.

Tablo 2. 12: Çin, Diğer Büyük Ülke ve Bölgelerin Kişi Başı GSYİH Artış Oranı, 1950-1973

Yıllar	Çin	Japonya	Hindistan	ABD	Batı Avrupa	Eski SSCB	Asya (Japonya Hariç)	Dünya
1950-1973	2.86	8.06	1.40	2.45	3.81	3.35	2.91	2.92

Kaynak: Angus Maddison (2003), HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, p. 263 <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 30.01.2019

1950-1973 yılları arası dönemde kişi başına düşen ortalama gelir artış oranı dünya genelinde yüzde 2.92 iken Çin’de yüzde 2.86, Japonya hariç Asya’da yüzde 2.91, Sovyetler Birliği’nde yüzde 3.35, Hindistan’da yüzde 1.4, ABD’de yüzde 2.45, Batı Avrupa’da yüzde 3.81 ve Japonya’da yüzde 8.06 idi. Bu dönemde kişi başına düşen gelirdeki artış oranı en hızlı Japonya’da ve en düşük artış oranı ise Hindistan’da gerçekleşmişti. Çin’deki artış oranı Hindistan’dan yüksek olsa da dünya ortalamasından daha düşüktü.

Mao döneminde Çin ekonomisi, Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi gibi sert dalgalanmalara rağmen 1950 ile 1980 arasında yüzde 4,4’lük bir etkileyici büyümeyi başarmıştı. Bu dönemde Çin, GSYİH’sini hemen hemen dört kat arttırırken kişi başına GSYİH’sini yaklaşık iki kat arttırmayı başarabilmişti. Bazı yönlerden benzer özellikler taşıyan Hindistan bu dönemde GSYİH’sini üç kattan daha az artırmış ve kişi başına GSYİH’sini yaklaşık yüzde 50 artırmıştı. Bu veriler, Komünist Çin yönetiminin bu dönemde gösterdiği ekonomik performansın Hindistan’ınkinden daha başarılı olduğunun göstergesidir.

Çin’in bu dönemdeki toplumsal performansı da oldukça etkileyiciydi. 1950 ile 1980 arasında İnsani Kalkınmışlık Endeksi’ni 3,5 kat iyileştirebilmeyi başardı.

Hindistan aynı dönemde ancak 2,75 oranından artırabildi. Bu eğitime verilen büyük önemin, eşitliği teşvik etmenin ve sağlık hizmetlerini iyileştirmenin doğal bir sonucuydu. Bu strateji, dünyanın diğer birçok ülkesinin başına bela olan kırsal kesimlerdeki yaygın yoksulluk, büyük servet eşitsizlikleri, erkek ve kadınlar için temel fırsat eşitsizlikleri, işsiz kent yoksullarının oluşturduğu büyük gecekondular, zayıf eğitim ile sağlık hizmetleri gibi sorunların bazılarının Çin'in kaçınılmasını mümkün kılmıştı (Jacques 2016: 116). Ülkede eğitim, sağlık, toplumsal eşitlik, ortalama yaşam süresi gibi ölçütlerle de, bu dönemde büyük gelişmeler olmuştu. Yaklaşık otuz yıllık bir sürede ülkede birçok alanda büyük ilerlemeler gerçekleşmişti. Fakat bireysel özgürlüklerin sınırlı olması ve Mao'nun aşırıya kaçan bazı politikalarının sonucunda meydana gelen ölümler ve yıkımlar bu ilerlemeleri zaman zaman gölgede bırakmaktaydı.

Mao döneminin sonunda önemli ilerlemelere rağmen Çin, ekonomik sistem değişikliği gibi oldukça zor ve riskli bir işe girişmişti. Bunda, hızlı büyüyen çevre ekonomilerine göre Çin'in büyüme hızının düşük olmasında önemli bir etkisi vardı. 1950-1973 yılları arasında Japon ekonomisi ortalama yüzde 10 büyümüştü. Tayvan da hemen hemen benzer bir performans sergilemişti. Singapur, Hong Kong ve Güney Kore ise yılda ortalama yüzde 8'lik bir büyüme gerçekleştirmişti. 1973 yılında anakara Çin'de kişi başına düşen gelir 800 dolar civarında iken, Japonya'da 11.500 dolar, Hong Kong'da 7.000 dolar, Singapur'da 6.000 dolar ve Tayvan'da 4.000 doları civarındaydı. Çin Asya'nın önde gelen diğer ekonomilerinin oldukça gerisindeydi (Westad, 2013: 406).

Çin, 1960'lerden itibaren uluslararası alanda hem ABD hem de Sovyetler Birliği ile karşı karşıya kalmıştı. Çin'in uluslararası alandan büyük ölçüde soyutlanmış bu durumu sürdürülebilir olmaktan uzaktı. Çin, bu jeopolitik tecridi sonlandırmak ve Batı teknolojisine erişim sağlayabilmek için, Batılı kapitalist ülkelerle ilişkilerini güçlendirme zorunluluğu duymaktaydı (Minqi, 2017: 30).

Mao döneminde ekonomik büyüme performansı dünya ortalamasına yakın olsa da diğer Güneydoğu Asya ülkelerine göre oldukça düşük seviyelerde seyretmişti. Ekonominin büyüme hızı yanında Çin, teknolojik gelişim açısından da

bu ekonomilerin gerisindeydi. Çin'in ekonomik ve teknolojik açıdan diğer Doğu Asya ülkelerinden geri kalması, gelişmiş Doğu Asya ülkelerinin genel olarak piyasa ekonomileri olması, Çin'in ekonomik sistemine de piyasa mekanizmalarının katılması yönündeki görüşlere zemin hazırladı.

2.3.2. Reform ve Dışa Açılma (*Gǎigé Kāifàng*) Dönemi: 1978'den Günümüze

1978 yılında Çin ekonomisi, 1949 yılına göre çok daha güçlü olmasına rağmen, diğer Doğu Asya ekonomileriyle karşılaştırıldığında teknolojik olarak geri kalmış, izole edilmiş ve yoksul kalmıştı. Çin her şeyden önce iç savaş, kargaşa ve işgalin mirasıyla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Çin aynı zamanda bu dönemde uluslararası alanda da büyük oranda izole edilmişti. 1971 yılında kadar ÇHC yerine Tayvan, Çin'in meşru BM üyesi olarak görülmüştü. İdeolojik rekabetin yanında Kore Savaşı, Tayvan Krizi, Vietnam vb. sorunlar Batı ile iyi ilişkilerin tesis edilmesini engellemişti. Diğer taraftan 1959 yılında tüm Sovyet yardımı ve personelinin çekilmesi de Çin'i uluslararası sistemden tamamen tecrit etmişti. Çin'in aksine Japonya, Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong bu dönemde büyük bir ekonomik dönüşüm gerçekleştirmişti. ABD koruması, teşviki ve yardımlarıyla bu ülkeler çok kısa bir sürede ekonomik gelişmede büyük bir mesafe kat etmişlerdi. Her ne kadar Çin küçümsenmeyecek bir performans göstermişse de komşularıyla kıyaslandığında ekonomik olarak geri kalmıştı. Özellikle teknolojik alanda büyük bir açık söz konusuydu. Tüm bu etkenler Çin'in "reform ve dışa açılma" (*gǎigé kāifàng*) politikasına yönelmesinde büyük katkı sağladı.

Reform ve açılım sürecinde Çin'in ucuz işçi ordusunu yabancı kapitalistlere seferber ederek onların daha da zengin olmasını sağladığı yönünde eleştiriler söz konusu olsa da, geçiş sürecini tetikleyen temel etmen, Çin'in kendisinin içinde bulunduğu teknolojik geri kalmışlık durumuydu. Bu nedenle Çin, acil olarak ve kısa zamanda yabancı teknolojinin ülkeye getirilmesi arayışındaydı (Kroeber, 2017: 32). 1970'lerin sonunda Çin her ne kadar önemli oranda sanayileşmiş olsa da gelişmiş Batılı ve Asyalı ülkelerinin gerisinde kalmıştı. Kapitalist dünya sistemine daha erken entegre olmuş Singapur, Tayvan ve Hong Kong yüksek refah düzeylerine ulaşırken Çin hala yoksulluk içerisindeydi.

Çin'in reform ve açılım süreci bazı şartların tesadüfî etkileşimi ile politik tercihlerin ortak etkisi tarafından şekillendirilmiştir. 1970'lerin sonlarında Çin, ekonomisini dışarıya açmaya karar verdiğinde Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın stratejilerini taklit etme olanağı bulunmamaktaydı. Çin'in bu komşularına benzer şekilde ekonomik koruma duvarları arkasında ihracat şampiyonu güçlü şirketler kurması pek olası değildi. Bunun temel sebebi politik tercihlerdi. ABD, askeri ve politik müttefiki olarak gördüğü bu ülkelerin merkantilist ekonomik politikalar izlemelerine müsamaha göstermekte ve hatta destek vermekteydi. Bu ülkeler de kendi pazarlarını yabancı şirketlerin erişimine kapatacak tedbirler alırken kendi şirketlerinin ihracatına büyük destek sağlamaktaydılar (Kroeber, 2017: 81). ABD'nin müttefiklik yapısı içerisinde yer alan Japonya, Güney Kore ve Tayvan, ABD'nin yardımlarından ve pazara erişimden faydalanarak Çin'in sahip olmadığı ayrıcalıklara sahip olmuşlardı. Bu sayede kendi teknolojik gelişimlerini sürdürmek için gerekli finansal ve entelektüel kaynakları elde edebilmişlerdi. Bu kapsamda ABD'den büyük teknik destek görmüşler ve ABD pazarına erişim olanağına sahip olmuşlardı.

Başka bir faktör ise basitçe zamanlama ve şans olarak ifade edilebilir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan endüstriyel çıkışlarını 1950-1980 döneminde yaşamışlardı. Bu dönemde tedarik zinciri yaygın biçimde yereldi ve uluslararası ticaret ya hammadde ya da nihai ürün olarak gerçekleşmekteydi (Kroeber, 2017: 33). 1980 sonrasında ise ulaşımda yaşanan gelişmeler ve lojistik teknolojideki ilerlemeler dolayısıyla küreselleşmenin hızlanmasıyla tedarik zincirleri de uluslararası bir yapı arz etmeye başlamıştı. Dolayısıyla 1980'ler sonrasında bir ülkenin merkantilist politikalar uygulayarak ekonomi kalkınmasını gerçekleştirmesi olanak dışı hale gelmişti. Çin'in izole ve bağımsız bir jeopolitik yapısı ile reform ve açılım projesinin zamanlaması, onu, kendi pazarında yabancı şirketlere erişim serbestliği sağlamak zorunda bırakmıştı.

Deng Xiaoping'in öncülük ettiği reform ve açılım projesinin, genellikle dar ekonomik terimler içinde görülmesine rağmen, önemli siyasi sonuçları da olmuştur. Devletin işleyiş tarzında, Mao döneminin evrensel ideolojik modeli terk edilerek yerine Doğu Asya kaplanlarının kalkınma modeline yakın bir tarza geçildi. Ekonomik sistemin dönüşümdeki hayati unsur devletin adem-i

merkezileştirilmesiydi. Mülkiyet haklarının ve mali gücün fiilen verilmesi de dahil, karar alma süreçleri farklı yerel hükümet düzeylerinde adem-i merkezileştirildi. Sonuç olarak merkezi hükümetin bütçesinin GSYİH'deki oranı dikkate değer ölçüde küçüldü (Jacques, 2016: 179).

Çin bürokratik-otoriter bir tek parti devleti ve Beijing tarafından yönetilen merkeziyetçi bir yapı olarak görülse de, uygulamada ülkenin devasa boyutları ve nüfusu nedeniyle kaçınılmaz olarak adem-i merkeziyetçi bir biçimde yönetilmektedir (Kroeber, 2017: 43). Çin'de görünüşteki merkeziyetçi tek partili otoriter devlet yapısının altında son derece dinamik adem-i merkeziyetçi bir yapılanma mevcuttur. Ülkedeki adem-i merkeziyetçilik neredeyse federal demokrasilerle benzer düzeydedir.

Ünlü Sinolog Arif Dirlik, Çin'de birbiriyle çekişen iki kalkınma paradigması olduğuna işaret eder. Bu paradigmalardan biri; devlet merkezlidir ve komünist rejim ile onun yönetici sınıfını garanti altına alır. Bu paradigma, küresel ekonomi ve siyasette güç sağlamasına rağmen otoriter devlet kapitalizmi dışında çok az şey vaat eder. Diğer paradigma ise yerel topluma dayalıdır. Devrimci yerel kalkınmanın mirasına dayanan bu paradigma, halkın refahına öncelik vererek demokratik sosyalizme vurgu yapar. Mao, devrimci yılların deneyiminin bir mirası olarak yerel toplum düzeyinde kendine güveni vurgulayarak yerel özerkliği teşvik etmişti. Bunun en önemli sonuçlarından biri; yerel toplum düzeyinde sanayi ve tarımın bütünleştirilmesinin kurumsallaştırılması olmuştur. Bu sadece Mao döneminde değil Mao sonrası dönemde de benzersiz bir toplumsal yapı üretmişti. Bu yapı aynı zamanda, eski sosyalist toplumların aksine, Çin toplumunun, kapitalist dünya-sistemine dahil oluşunda kapitalizmin toplumsal olarak yıkıcı etkilerine karşı konulmasında da önemli bir rol oynamıştı (Dirlik, 2017: 44-45).

Çin ekonomisi, merkezden planlanan bir ekonomi olduğu dönemlerde bile aslında model aldığı SSCB'den çok daha az merkeziyetçiydi. 1979 yılında Çin'de ancak 600 kadar malın üretimi planlanıyor ve birkaç bininin ise fiyatları belirleniyorken, bu rakamlar SSCB'de 60.000 malın üretim planlaması ve milyonlarcasının fiyatının belirlenmesini kapsıyordu (Kroeber, 2017: 20). Çin'de

Üretim faktörlerinin paylaştırılmasında genel olarak yerel yönetimler çok geniş bir yetkiye sahipti.

1979 yılında SSCB'nin çoğu Moskova tarafından yönetilen kamuya ait 40.000 kadar fabrikası bulunuyorken, Çin'de bulunan 883.000 işletmeden ise 800.000 kadarı şehir ve bölge yönetimleri tarafından işletiliyordu. Sovyetler Birliği'nde en az 1.000 işçi ile çalışan işletmeler endüstriyel üretim ve iş gücünün dörtte n oluştururken, Çin'de üretim yüzde altmıştan fazlası, 500'den az işçi çalıştıran küçük işletmelerde sağlanıyordu. Üretimdeki adem-i merkeziyetçilik kısmen Çin'in devasa coğrafi çeşitliliğinden ve ulaşımdaki yetersizlikten kaynaklanmaktaydı. Fakat bunun yanında Mao Zedong tarafından belirlenen bir savunma stratejisinin de bir sonucuydu. Adem-i merkeziyetçilik, Çin'in ABD veya SSCB tarafından bir saldırıya maruz kalması durumunda temel ihtiyaçların temin edilmesini sağlayacak bir sigorta sistemi olarak tasarlanmıştı (Kroeber, 2017: 21). Büyük güçlerin herhangi birisinin saldırısı sonucu bazı endüstri merkezleri zarar görse bile kalanıyla çok rahat bir şekilde günlük ve askeri ihtiyaçların karşılanmasının garanti altına alınması amaçlanmıştı.

Çin'in büyüklüğünün ve adem-i merkezi yapısının en önemli getirisi, düşünülen politikaların ülke genelinde kullanılıp kullanılmayacağına karar vermeden önce, bazı bölgelerde denenerek değerlendirme imkanı sağlamasıdır. Çin bundan dolayı yeni fikirleri geniş kapsamlı olarak gerçek hayatta deneme olanağına sahipti. Böylece elde edilen başarının diğer bölgelerde tekrarlanması kolay olurken, başarısızlıkların da genel sisteme zarar vermeden elimine edilme olanağı doğmaktaydı. Bu yapının dezavantajı ise yerel yöneticilerin kendi programlarını, milli stratejilere uysa da uymasa da takip etmekte kendilerini zgr hissetmeleriydi (Kroeber, 2017: 42). Reform sürecinde politika üretmede, Deng Xiaoping'in sözleriyle "nehri geçerken üzerine basabileceği taşları aramak" ilkesi çerçevesinde deneme yanılma yöntemi esas alınmaktaydı (Vogel, 2017: 2).

Reform süreci, güney kıyı bölgelerinde, kırsal komünlerin dağıtılarak köylülere uzun süreli kiralama yoluyla toprağın kontrolünün verildiği ve kendi ürünlerini pazarlamaya teşvik edildikleri az sayıda zel Ekonomik Bölgenin

kurulmasıyla 1978’de başladı. Bu süreç adım adım, kademeli ve deneysel bir yaklaşıma dayanıyordu. Eğer bir reform başarılı oluyorsa, yeni bölgelerde de uygulanıyordu; eğer başarısız olursa vazgeçiliyordu. Yeni ekonomik yaklaşım Deng’in ‘hakikatı gerçeklerde arayın’ ve ‘hakikat pratikte bulunacaktır’ vb. sözlerinde görüldüğü gibi gerçekçi bir faydacılık esasına dayanmaktaydı (Jacques, 2016: 178). Özel Ekonomik Bölgeler kademeli olarak arttırılarak, bu bölgelere yabancı yatırımları çekebilmeleri için artan bir özerklik tanınmaktaydı.

Çin ekonomik reformu ilk üç yıl kırsal kesimde uygulandı. Kırsal reformun ekonomik katılımında beklentilerin karşılanması ile reformların diğer alanlarda uygulanmasını teşvik etti. Kırsal reformların başarısı üzerine Çin hükümeti, 1984’te reformların kentlere taşınması kararını aldı ve verimsiz kamu işletmelerinin hâkimiyetinde olan kentsel endüstriler de reforma yöneldi. Yabancı sermayeyi ve teknolojiyi çekmek için, 14 büyük şehri yabancı yatırımlara açtı (Ertekin, 2017: 89). Çin’in kapitalist piyasa ekonomisine entegre olması, tarımda ortak kullanım özelliğinin kaldırılması, ekonomik kararların merkezden alınmaması, kamu dışındaki sektörlerin büyümesinin teşvik edilmesi, girişimcilerden karlı olanların teşviklerinin arttırılması, liberal ekonomiye ve maliye politikasına uyum sağlanmasını içeren mikro ve makro reform araçlarını kapsamaktaydı (Ertekin, 2017: 55). Çin’in uyguladığı geçiş stratejisi planlı ve pazar ekonomisinden oluşan ikili karakterli yapısından dolayı çift taraflı reform olarak adlandırılmaktadır. Kamu işletmelerinin doğrudan özelleştirilmesi yerine devlet, piyasa güçlerinin zaman içinde gelişmesine izin verdi ve özel işletmelerin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırma yoluna gitti. Bu yüzden, reform sürecinin bu ilk döneminde Çin’in kamu kesimi üretiminde büyük düşüşler yaşanmamış ve ciddi personel çıkarılması henüz gerçekleştirilmemişti (Ertekin, 2017: 105-106). Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği’nin piyasa ekonomisine geçişte uyguladığı şok tedavinin aksine Çin, reformların bu ilk döneminde ekonomik koşulları göz önüne alarak kademeli geçişi tercih etmişti. Bu sayede Çin, birçok açıdan reformların bu ilk aşamasını daha az sancılı bir şekilde atlayabilmişti.

Çin 1978’den 1988’e 10 yıl içinde ana hatları ile piyasa ekonomisine geçişi gerçekleştirmişti. Bu on yıllık süreçte ülke üretiminin önemli bir bölümünü hala devlete ait Kamu İktisadi Teşekkülleri gerçekleştiriyordu. Özel girişim serbest

bırakılmışsa da henüz kayda değer bir etkinlik gösterilmemişti. Ülkede devlet mülkiyeti ve planlamasına dayalı ekonominin yanında bir de serbest piyasa ekonomisi oluşmuştu (Oktay, 2017: 77). Dolayısıyla devlet planlama sistemi ve serbest piyasa ekonomisinin birlikte yürütüldüğü kademeli bir geçiş söz konusuydu.

Büyük yapısal değişimin gerçekleştiği bu dönemde ekonomik büyüme oranları, Mao döneminin yıllık ortalama yüzde 4,5’lik hatırı sayılır oranlarını aşarak, 1978 ve 1992 arasında yıllık yüzde 9,5’e çıktı (Jacques, 2016: 179). Ekonomi 1978-1988 döneminde yılda ortalama yüzde 10 büyümüş, 10 yıl içinde ülke GSYİH’si 2,5 katına çıkmıştı. Reformların başında 10 milyar dolar dolayında olan ihracat 1988’e gelindiğinde beş kat artışla yaklaşık 50 milyar dolar olmuştu. İthalat daha da hızlı artarak 50 milyar doları geçmiş ve oluşan açık ancak yabancı doğrudan yatırımlar ile finanse edilebilmişti (Oktay, 2017: 77).

Çin’in kapitalist dünya ekonomisine geçiş sürecini, Rusya’nın 1990’ların başlarında gerçekleştirdiği dönüşüm ile karşılaştırmak oldukça öğreticidir. Çünkü her iki ülke de planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçişin sorunlarını yaşadılar. Rusya “şok tedavi” yaklaşımı benimseyerek bir anda devlet planlamasına son verip, fiyatları serbestleştirip ve hızlı bir özelleştirme yaparak piyasa ekonomisine geçiş yapmıştı. Bu da doksanlarda hiper enflasyon, büyük ölçekli sermaye kaçıışı, para biriminin çöküşü ve dış borçları ödeyememekle sonuçlanmıştı. Bunun aksine Çin, daha kademeli bir yaklaşım benimseyerek hiper enflasyondan kaçınabilmişti. Hükümet uluslararası alanda kredi verilebilir değer olmaya devam etmiş. Rusya’nın aksine hiçbir sermaye kaçıışı yaşanmamış ve tam tersi büyük oranda doğrudan yabancı yatırım çekebilmeyi başarmıştı (Jacques, 2016: 186-87). Geçiş sürecinde Rusya’da enflasyon kısa bir süre içinde yıllık yüzde 1.500’e çıkıp uzun süre yüzde 100’ün altına inmemişti. Ülke GSYİH’si yüzde 15 düşüş yaşamış ve ancak piyasa ekonomisine geçişten 10 yıl sonra geçiş öncesi düzeyine dönebilmişti. Rusya’nın ekonomik küçülme ve kargaşa ile gerçekleştirdiği değişimi Çin, oldukça düzenli bir şekilde ve aynı süre içinde yüzde 150 dolayında büyüme ile gerçekleştirebilmeyi başarmıştı (Oktay, 2017: 77-78). Rusya’nın aksine Çin ekonomisi, bir yandan büyük yapısal dönüşümleri yaparken diğer yandan çok hızlı bir büyümeyi gerçekleştirebildi.

Çin'in ekonomik dönüşümünde Rusya'ninki gibi büyük ekonomik bedeller ödenmemiş olmasına rağmen bu dönüşüm de kolay ve bedelsiz gerçekleşmemiştir. Bu dönemde devletin ekonomi üzerindeki doğrudan kontrolü zayıfladığı için ekonomi zaman zaman fazla ısınmış, enflasyon Rusya'daki gibi olmasa da Çin için alışılmadık düzeylere çıkmış ve üretim darboğazları yaşanmıştı. Ekonomik kaynakların dağılım ve kullanımında devlet planlamasının yerini giderek yerel yöneticiler ile şirket yöneticilerinin kararlarının alması ve plan ile piyasanın iç içe olması büyük yolsuzluk olanakları ortaya çıkardı. Toplum üzerindeki devlet kontrolünün gevşemesi de bu konulardaki hoşnutsuzlukların dile getirilmesini olanaklı hale getirdi (Oktay, 2017: 78). Zaman zaman öğrenci hareketleri şeklinde ortaya çıkan bu hoşnutsuzluklar 1989'da zirve noktasına çıktı. Ekonomik ve toplumsal sorunların artması 1980'lerin sonlarında reformları durma noktasına getirdi.

Reformların ivmesi, başladıktan on yıl kadar bir süre sonra, 1989'da Tiananmen Meydanı'ndaki kitlesel öğrenci gösterisinin, ordu tarafından sert bir şekilde bastırılmasıyla ciddi biçimde kesintiye uğradı (Jacques, 2016: 179). Fakat piyasa ekonomisine geçiş 90'ların ilk yarısında yeniden ve daha radikal bir şekilde başladı. Çok kısa bir süre içinde devlet şirketlerinin önemli bir bölümü özelleştirilerek, üretimde devlet planlaması oldukça azaltılmıştı. İşçi-işveren ilişkileri piyasa ekonomisi koşullarına göre düzenlenerek devlet şirketlerinde milyonlarca işçi işten çıkartıldı (Oktay, 2017: 60). Birçok alanda piyasa ekonomisinin gerektirdiği altyapılar oluşturulmaya başlandı. 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılımı da kapitalist dünya ekonomisi ile daha derin bir bütünleşme süreci başladı.

Deng öncülüğünde Çin liderliğinin yaklaşımı, reform sürecinin açık radikalizmine rağmen, ihtiyat ve faydacılık üzerine kurulmuştu. Şok terapilerinden ve büyük adımlardan mümkün mertebe uzak duruldu. Reformları sürekli test etme ve deneme yanılma süreci ile yürürlüğe koyma eğilimi hakimdi. Bu sırada devlet, her ne kadar ekonomik rolünde büyük bir küçülme yaşasa da, bu sürecin merkezindeydi. Deng uluslararası barış ve ülke içi siyasi istikrarı Çin'in modernleşmesinin önkoşulu olarak görüyordu. Çin için sadece ekonomik reforma yönelmenin ve istikrarsızlaştırıcı siyasi reformlardan kaçınmanın hayati olduğu inancı, 1989'dan

sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması ile daha da güçlendi. 1997-1998'deki Asya finans krizi de benzer şekilde Çin'in şok terapiden sakınmasını doğrulamaktaydı (Jacques, 2016: 182). Çin kalkınmasının en temel koşulu siyasi istikrardır. Siyasi istikrarın sürdürülmesi de büyük ölçüde ekonomik kalkınmaya bağlıdır.

Piyasa reformları yeni dönemde önceki dönemden daha farklı bir yaklaşımla devam etmiştir. İlk dönem reformları ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde gerçekleşerek tabandan gelen değişimin önünü açma yaklaşımına dayanırken, yeni dönemde daha tepeden bir değişim yaklaşımı benimsendi; devlet değişimi yönlendirmekte daha etkin rol oynuyordu. Yeni dönemde değişimin odağı da kentsel bölgelerdi. Yeni dönemde değişim politikalarında Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar da önemli bir rol oynuyordu. İlk dönemde değişim hemen hemen hiç kimse kayba uğramadan gerçekleştirilirken yeni dönemde çok sayıda insan işini ve sosyal haklarını kaybetti. İlk dönemde değişimin hedefi konusunda parti içinde tam bir fikir birliği bulunmazken yeni dönemde ise bu hedef 14. Merkez Parti Kongresi tarafından "sosyalist piyasa ekonomisi" olarak belirlendi (Oktay, 2017: 83). Her ne kadar başında sosyalist kelimesi olsa da temelde piyasa ekonominin gerektirdiği değişimler gerçekleştirilmekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren Çin'de üretimde devlet planlaması oldukça azaldı.

1990'ların sonlarına gelindiğinde kamu teşebbüslerinin büyük bir bölümü özelleştirilmişti. Geriye kalan kamu teşebbüsleri ise genel olarak kapitalist şirketlere dönüştürüldü. Kamu sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 1995 yılında 113 milyon ile en tepe noktasına çıkmışken 2000 yılında bu sayı 81 milyona, 2007'de ise 64 milyona geriledi (Minqi, 2017: 33). Kamu sektöründe istihdam hızla daralırken, ortaya çıkan ucuz işgücü kapitalist dünya ekonomisi için üretim yapan yabancı yatırımcıların hizmetine sunulmaktaydı. Ortaya çıkan toplumsal rahatsızlığı ise yönetici elitler Çin'e özgü sosyalizm sloganı ile bastırmaya çalışıyorlardı.

Çin'e özgü karakteristiklerde bir sosyalizm inşasına ilişkin söylemler 1956'larda başlamış olsa da 1980'lerden itibaren daha fazla dillendirilmiştir. Çin Komünist Partisi'nin, 1982 yılının eylül ayında toplanan 12. Kongresi'nde, Deng Xiaoping, Çin'in modernleşmesinin, Çin'in gerçekliklerinden yola çıkması

gerektiğini ifade ediyordu. Tarihten çıkarılan dersle diğer ülkelerin deneyimlerinin ve modellerinin doğrudan kopya edilmesinin Çin'i asla başarıya ulaştırmayacağını belirtiyordu. Çin'in tarihsel deneyimlere dayanan temel çıkarı, "Marxizmin genel gerçekliğini Çin'in mevcut koşulları ile birleştirmek, kendimize özgü bir yol izlemek ve Çin'e özgü karakteristiklerde bir sosyalizm inşa etmektir" ifadesini kullanıyordu. Böylece "Çin'e özgü karakteristiklerde bir sosyalizm inşa etme" çabalarının en temel formu ilk kez bu toplantıda dile getiriliyordu (Pu and Xiong, 2011: 215). Çinli teorisyenlere göre, Çin bugün hala sosyalizmin ilk aşamasındadır. Toplumsal istikrarı gözetken bir gelişme Çin'in temel hedefidir. 1978 sonrası yapılan reformlar, Çin'in ikinci devrimini oluşturmaktadır. Reformlar yoluyla ilerlemek gelişmenin temel dinamiği olarak görülüyor. Çin'in dönüşümüne kaynaklık eden başlıca dört ilke üzerinde duruluyor: Sosyalist yola bağlı kalmak, halkın demokratik diktatörlüğü devlet sistemine bağlı kalmak, sosyalizmin inşasında partinin önderliği ilkesine bağlı kalmak, Marksizm-Leninizm ve Mao Zedung ideolojisine bağlı kalmak. Bu dört ilkeye bağlı kalmanın bir yandan ülkedeki sosyalist sistemi korumakta ve geliştirmekte olduğunu, diğer yandan ise reform ve dış dünyaya açılma stratejisinde ısrar etmeyi gerektirdiğini iddia ediyorlar (Jinquan, 2013: 70-71).

1978 yılından sonrası geliştirilen ekonomik sistem sosyalist pazar ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Sosyalist pazar ekonomisi, pazar ekonomisinin tamamlayıcı olduğu ve planlı ekonominin egemen olduğu bir farklı bir ekonomik model olarak görülmektedir (Jinquan, 2013: 81). Çinli teorisyenlere göre, Çin'deki sosyalizm kapitalizmin ardından değil, modern kapitalizmin ortaya çıktığı koşullarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ülkede sosyalizm kapitalizmin üstlenebileceği tarihsel bir görevi üstlenmek zorunda kalmıştır. Çin'deki sosyalizm de, dünyadaki kapitalizm de komünizme geçişin koşullarını hazırlamaktadır.

Reform ve açılım sosyalizmden önemli bir dönüş olsa da Çin liderliğinin önerdiği yol ne olursa olsun onu takip etmeye hazır kesimler tarafından sosyalizmden önemli bir geri çekilişi içermiyormuş gibi algılanmıştır. Devrimin bittiğinin işaretini veren reform ve açılım politikası, hem hedefler hem de bu hedefleri gerçekleştirme stratejisi açısından sosyalizm tartışmalarını yeniden başlatmıştır (Dirlik, 2010: 85). Deng Xiaoping önderliğindeki Çin toplumu, kapitalist dünya sistemine katılmasıyla

Komünist Parti diktatörlüğünde sadece adı sosyalist olan yeni bir yapıya geçildi (Dirlik, 2006: 221).

Çin’de komünist devrimden itibaren Çin sosyalizmi, bir yandan ulusal zenginlik ve güvenlik, öte yandan da dağıtımcı adalet olmak üzere birbirine bağlı bu hedefler tarafından yönlendirilmiştir. 1950’li yıllarda hem üretimin arttırılmasına hem de toplumda daha fazla eşitliğin sağlanması için tarımda kolektifleştirmenin yanı sıra ağır sanayi altyapısının kurulmasına öncelik verildi. Ondan sonraki yirmi yıl radikal eşitlik temel bir öncelik haline gelmiş ve aynı zamanda dış dünya ile etkileşimin oldukça kısıtlandığı bir dönem yaşanmıştı. Bu dönemde izlenen politikalar, daha büyük kolektif hedefler için özveri yoluyla tüketimin kontrol edildiği ve aşırı güvenlik kaygısının yönlendirdiği bir savaş ekonomisini andırmaktaydı. 1980’li yıllarda başlayan “reform ve açılım” politikaları ise kapitalist dünya ekonomisi içindeki değişimlerle uyumlaşma sürecini başlatmıştı. Ulusal refah ve güvenlik kaygıları hala önem arz etmeye devam etmekteydi. Fakat eşitlik arayışı yerini hızlı ekonomik gelişme yoluyla yoksulluğun azaltılmasına bırakmıştı. Süreç içinde dağıtımcı adalet, sosyalizmin gerçekleştirilmesini daha ileri belirsiz bir geleceğe öteleyen bir şekilde gücünü yitirmiştir (Dirlik, 2010: 103). Yeni dönem “sosyalist piyasa ekonomisi”, “Çin’e özgü karakterde bir sosyalizm” vb. kavramsallaştırmalar ile meşrulaştırılmaya çalışılsa da aslında büyük bir kopuşu temsil etmektedir. 1978 yılından önce Çin, gelir dağılımı oldukça eşitlikçi bir toplum iken günümüzde gelir dağılımı en adaletsiz ülkeler arasında yer almaktadır. Toplumsal adalet yerini yeni dönemde her ne pahasına olursa olsun hızlı büyüme hedefine bırakmıştır.

Reform ve açılım politikası, Çin’in satın alma gücü paritesine göre hacim bakımından dünyanın en büyük ekonomisi, nominal değerlerle dünyanın ikinci en büyük ekonomisi olduğu, günümüzde de hala devam ediyor. Çin dünya ekonomisinde oldukça önemli bir aktör haline gelmiş olsa da hala büyük yapısal problemlere sahiptir.

2.3.2.1. Ekonomik Büyüme

1978 yılından sonra Çin'in GSYİH'sı belirgin bir artış göstermiştir. Çin ekonomisi reform ve dışı açılım politikası ile birlikte oldukça uzun bir süre yüksek oranlarda bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Çin'in diğer yükselmekte olan Doğu Asya ülkelerinden farkı, yüksek büyüme oranlarını uzun süre sürdürebilmeyi başarması olmuştur. Dünya ortalamasının ve bölge ortalamasının oldukça üzerinde olan bu rakamlar Çin'in bölgesinde ve dünya ekonomisinde önemli bir aktör olmasını sağlamıştır. Çin ekonomisi şimdiye kadar hiçbir ülke ekonomisinin yapamadığı şekilde çok uzun bir süre iki haneli büyüme oranlarını gerçekleştirebilmeyi başarmıştır.

Tablo 2. 13: Çin'de Ekonomik Büyüme ve Kişi Başına Gelirde Yıllık Artış 1978-2017(%)

Yıllar	GSYİH Artış Oranı %	Kişi Başına GSYİH Artış Oranı %
1978	11.7	10.2
1979	7.6	6.2
1980	7.8	6.5
1981	5.2	3.8
1982	8.9	7.3
1983	10.8	9.2
1984	15.1	13.6
1985	13.4	11.9
1986	8.9	7.3
1987	11.7	9.9
1988	11.2	9.5
1989	4.2	2.6
1990	3.9	2.4
1991	9.3	7.8
1992	14.2	12.8
1993	13.9	12.6
1994	13.1	11.8

1995	10.9	9.8
1996	9.9	8.8
1997	9.2	8.1
1998	7.8	6.8
1999	7.7	6.7
2000	8.5	7.6
2001	8.3	7.6
2002	9.1	8.4
2003	10	9.4
2004	10.1	9.5
2005	11.4	10.7
2006	12.7	12.1
2007	14.2	13.6
2008	9.7	9.1
2009	9.4	8.9
2010	10.6	10.1
2011	9.5	9
2012	7.9	7.3
2013	7.8	7.2
2014	7.3	6.8
2015	6.9	6.4
2016	6.7	6.1
2017	6.9	6.3

Kaynak: The World Bank (2019b), World Development Indicators, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 14.05.2019

Dünya Bankası verilerine göre, Çin'in GSYİH'si 1978, 1983-1985, 1987-1988, 1992-1995, 2003-2007 ve 2010 yıllarında yüzde 10 ve üzerinde bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bir ekonominin yılda yüzde 10 büyümesi, büyüklük olarak yaklaşık yedi yılda bir ikiye katlanması anlamına gelmektedir. Çin ekonomisi de bu büyüme hızı ile günümüzde 1978 yılındaki büyüklüğünün kat kat ilerisine ulaşmıştır. Reform ve dışa açılım döneminin geçen kırk yılında Çin sadece 1989-1990 yıllarında

yüzde 5'in altında bir büyüme gerçekleştirdi. Tiananmen olayları ekonomik büyümeyi büyük oranda etkilemişti. 1990 yılında Çin ekonomisi yüzde 3.9'luk büyüme oranıyla reform döneminin en düşük ekonomik büyüme performansını gösterdi. Kişi başına düşen gelir açısından da Çin ekonomisi benzer bir performans sergilemiştir. Kişi başına düşen GSYİH'de 1978, 1984-1985, 1992-1994, 2005-2007 ve 2010 yıllarında yüzde 10 ve üzerinde bir büyüme meydana geldi. Kişi başına düşen gelir de 1989 ve 1990 yılları hariç yüzde 5'in üzerinde bir büyüme gerçekleşti. Kişi başına düşen gelirdeki büyüme genel olarak ekonomik büyümenin gerisindeydi.

2008 yılında başlayan küresel ekonomik yavaşlama, gelişmiş Batı ekonomileri kadar olmasa da Çin ekonomisini de etkilemişti. Çin'in GSYİH büyümesi 2007 yılında yüzde 14,2 iken 2008 yılında yüzde 9,6'ya ve 2009 yılında yüzde 9,2'ye geriledi. Çin hükümeti önlem olarak büyük bir ekonomik teşvik paketi uygulama yoluna gitmişti. Bu önlemler kısa bir süre için Çin'de keskin bir ekonomik yavaşlamayı önlemeye yardımcı olsa da uzun süreli kalıcı etki bırakmamıştı. Çin ekonomisi 2012 yılından itibaren yeniden yavaşlamaya başlamıştır. Çin'in GSYİH artışı 2012 yılında yüzde 7.9, 2013 yılında yüzde 7.8, 2014 yılında yüzde 7.3, 2015 yılında yüzde 6.9, 2016'da yüzde 6.7 ve 2017'de ise yüzde 6.9 olarak gerçekleşti.

2010 yılında ABD'nin GSYİH'si Çin'ininkinin yaklaşık 8 katı iken 2011 yılında yaklaşık iki katı kadar olmuştu. Çin ekonomisi ABD ile arasındaki açığı bir yılda 8 kattan 2 kata indirebilmeyi başarmıştı. Çin'in ekonomisindeki hızlı değişim, dünyanın en büyük ekonomisi konumundaki ABD'yi yakalama hızında dikkat çekici bir başarı göstermesini sağlıyor. Böyle bir ekonomik büyük güç karşısında ABD'nin Çin'in ekonomik egemenlik konumuna yükselişini durdurmak için yapabileceği çok az şey bulunuyor (Jacques 2016: 645). Çin'in ekonomik kapasitesi çok büyük boyutlara ulaştığından yaşanacak küçük bir büyümenin çok büyük etkileri oluyor. Dolayısıyla Çin ekonomisinin büyüme oranı her ne kadar son dönemlerde yavaşlamışsa da dünya ekonomisini etkileme derecesi tersine artıyor. Çin ekonomisindeki küçük bir büyümenin yirmi yıl, on yıl, beş yıl ve hatta bir sene öncesine göre etkileri çok daha büyük oluyor.

Tablo 2. 14: Çin'in GSYİH'sı ve Kişi Başına GSYİH'sı 1978-2017, (Cari ABD Doları)

Yıllar	Kişi Başına Gelir (Cari ABD Doları)	GSYİH (Cari ABD Doları,Trilyon)
1978	156,4	149.541 Milyar
1990	317,9	360.858 Milyar
2000	959,4	1.211 Trilyon
2010	4,560	6.101 Trilyon
2015	8,069	11.065 Trilyon
2016	8,117	11.191 Trilyon
2017	8,827	12.237. Trilyon

Kaynak: The World Bank (2019c), DataBank, World Development Indicators, 2019 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>, <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 16.05.2019

Dünya Bankası verilerine göre, Çin'in milli geliri 1978 yılında 150 milyar dolar civarında iken 1990'da 361 milyar dolara, 2000 yılında 1.2 trilyon dolara, 2010 yılında 6.1 trilyon dolara, 2015 yılında 11 trilyon dolara, 2016 yılında 11.1 trilyon dolara ve 2017 yılında yaklaşık olarak 12.2 trilyon dolara yükselmişti. 1978 yılında 150 milyar dolar olan Çin'in milli geliri, 2017 yılında 12.2 trilyon dolara çıkarak kırk yılda 82 kat yükselmişti. Kişi başına düşen gelir aynı ölçekte yükselmese de önemli bir artış gerçekleştirmişti. 1978 yılında kişi başına düşen gelir 156 dolar iken, 1990 yılında 317 dolara, 2000 yılında 959 dolara, 2010 yılında 4.560 dolara, 2015 yılında 8.069 dolara, 2016 yılında 8.117 dolara ve 2017 yılında yaklaşık olarak 9.000 dolara yükselmişti. 2017 yılında Çin'de kişi başına düşen milli gelir payı 1978 yılındaki paydan 56 kat daha yüksek olmuştu. Cari fiyatlarla ekonomik hacim bakımından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumunda olan Çin, kişi başına düşen gelir bakımından orta gelir düzeyindeki ülkeler arasındadır.

Çin ekonomisi, satın alma gücü paritesine göre GSYİH baz alındığında dünyanın en büyüğü de olsa, kişi başına gelir açısından Çin en fakir ülkeler arasındadır. Çin ekonomisi çok hızlı bir büyüme gerçekleştirmiş olsa da hala gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Bu bağlamda dünyanın en büyük ekonomisi nitelenmesi ilk defa olarak gelişmekte olan bir ülke için kullanılmaktadır. Gelecekte dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olması beklenen Hindistan da aynı kaderi

paylaşıyor. Hindistan da GSYİH açısından ilk on ekonomi arasında yer alırken kişi başına gelirden Çin'in de gerisindedir. Orta vadede dünyanın en büyük iki ekonomisi olacak Çin ve Hindistan aynı zamanda gelişmekte olan ekonomiler kategorisinde olacaklardır.

Doğu Asya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok sayıda ekonomik büyüme mucizelerine sahne olmuştur. Japonya 1950-1973 yılları arasında ortalama yüzde 10 düzeyinde yüksek bir büyüme hızıyla oldukça kısa bir süre içinde gelişmiş ekonomiler arasına katılabilmektedir. 1960'lı yıllarda "Asya Kaplanları" olarak nitelenen Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur da benzer hızlı büyüme süreçleriyle kısa bir süre içinde gelişmiş ekonomiler arasına girebilmeyi başardılar. Güney Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan da 60'ların ortalarından 80'lerin ortalarına kadar oldukça yüksek bir büyümeyi sürdürebilmiştir (Westad, 2013: 406). Çin'in büyümesini diğer Doğu Asya ekonomilerinden ayıran, bu yüksek büyüme hızının çok daha uzun bir süre korunabilmiş olmasıdır. Diğer Doğu Asya ülkeleri gelişme süreçlerinin bir evresinde yüzde 10 düzeylerinde büyüme hızlarına ulaşmış olsalar da bunu ancak 15-20 yıl sürdürebilmişlerdir. Çin'in oldukça uzun bir süre çift haneli bir büyüme gerçekleştirmesi onu gerek dünyada gerekse de Doğu Asya'da eşsiz bir konuma yükseltmiştir.

2.3.2.1.1. Çin'in Dünya Sanayi İmalatı Merkezi Haline Gelişi

1978 sonrası dönemde yapılan reformlar Çin merkezli bir üretim ağının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yabancı yatırımcıların ülkede üretim yapmalarını özendiren politikaların yürürlüğe konulmasıyla dünyanın önde gelen üreticilerinin birçoğu, üretimlerini Çin'e kaydırmaya başlamıştır. Özellikle düşük teknoloji ürünlerde baskın bir konuma yükselen Çin, zamanla ileri teknoloji ürünlerde de önemli bir merkez haline gelmiştir. Çin'in göreceli olarak ucuz ve oldukça geniş bir işgücü havuzuna sahip olması küresel rekabette büyük avantaj sağlamıştır. Ucuz işgücüne ek olarak Çin'in yabancı sermayeyi çekebilmek için oldukça iyi koşullar sağlaması kısa zamanda Çin'i imalat sanayisinde merkezi konuma yükseltmiştir.

1970'lerin sonu itibariyle Çin, dünya endüstriyel üretiminde sınırlı bir paya sahipti ve dünya ticaretinin de ancak yüzde 1'ini yapabilmekteydi. 2010'lu yılların ortalarına doğru, küresel üretimin yüzde 12'si ile dünyanın en büyük endüstriyel üreticisi ve yüzde 18'lik nihai ürün ihracatıyla dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna gelmiştir (Kroeber, 2017: 67). 1978'den 1990'a kadar tüketim mallarının pazardaki payı sıfırdan yüzde 70'e yükselmiş, endüstriyel üretim altıya katlanmıştır (Kroeber 2017: 73). Çin dünya üretim zincirinde kilit bir konuma gelmiştir.

Çin, ekonomisindeki gelişme ile birlikte küresel meta ve sermayenin merkezi haline gelmiştir. Çin'in bilişim teknolojisindeki gelişmeleri ve meta üretiminde teknoloji ile ucuz işgücünü kullanması onu küresel sermayenin merkezi haline getirmiştir. Böylece Çin hem bir kâr merkezi olarak görülürken hem de meta üretimine dayanan üretken sermayenin yoğunlaştığı bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Sanayi ihracatının yüzde 60'tan fazlasını yabancı yatırımlı işletmelerden geldiğinden, Çin'in 'dünyanın atölyesi' değil, 'dünya için bir atölye' olduğunu söylemek daha doğrudur (Ertekin, 2017: 159-60).

Büyüklüğü ve hızı veri alınırsa Çin'in ekonomik dönüşümü kesinlikle insanlık tarihindeki en olağanüstü örnektir. Büyük bir ekonomik büyüme ile 1990'da 339 dolar olan kişi başına gelir, 2010 yılında 4 bin doların üstündeydi. Ekonomik büyüme zamanla sınırlı bölgelerin ötesine geçerek Çin'in birçok eyaletine, farklı seviyelerde de olsa, dalgalar halinde yayıldı. Çin kısa bir süre içinde küresel üretimin merkezi haline gelmiştir. 'Made in China' bütün dünyada kitlesel olarak üretilen bir dizi tüketici ürünü ile eş anlamlı hale gelmiştir. Her ne kadar çok uluslu yabancı şirketler, ülkenin ihracatına egemen olsalar da, ülke içinde kurulmuş Haier, Konka, TCL, Lenova, Xiaomi, Huawei ve Galanz gibi Çin şirketleri küçümsenmeyecek bir atılım gerçekleştirdiler. Bu Çin şirketleri elektrikli ev aletleri, bilgisayar, televizyon ve telekomünikasyon gibi alanlarda oldukça başarılı olmuşlardır. 2000'lerden itibaren Çin hükümetinin başlattığı "Küresel Hareket Et" kampanyasıyla birlikte büyük Çin şirketleri, yurt dışında yatırım yapmaya ve uluslararası şirketler kurmaya başladılar (Jacques, 2016: 188-89).

Çin, imalat sanayisinde, 2010 yılında Amerika'yı geçerek dünya üretiminde birinci sıraya yükseldi. 2010 yılında Çin 1.9 trilyon dolar değerinde bir imalat yaparken, ABD'nin imalatı 1.8 trilyon dolar seviyesindeydi (The World Bank, 2019a). İngiltere'nin imalat sanayisindeki üstünlüğünü 19. yüzyılın sonlarında devralan ABD, yüz yıldan uzun süren bu alandaki üstünlüğü Çin'e devretmek zorunda kalmıştır (Jacques, 2016: 608). Çin 2010 yılında ABD'nin yüz yıldan fazla süren hakimiyetine son vererek, çıktı bakımından dünyanın en büyük imalatçı ülkesi haline gelmiştir.

2004 yılında Çin'in imalat sanayisi üretimi 625 milyar dolar iken, ABD'ninki ise 1,5 trilyon dolar dolayındaydı. Altı yıl sonra Çin'in üretimi ABD'ninkini 1,8 trilyon dolar civarında yakalayıp geçmiştir. 2017 yılında ise Çin'in imalat sanayisi üretimi 3.5 trilyon dolara ulaşarak, ABD'nin 2.1 trilyon dolarlık üretiminin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Çin'in imalat katma değerinin GSYİH'ye oranı Japonya ve ABD'den açık ara farkla yüksek seyretmektedir. 2018 yılında Çin'in imalat katma değerinin GSYİH'sine oranı yüzde 29.4 iken bu oran ABD için yüzde 11.2 ve Japonya için yüzde 20.7 olmuştur (The World Bank, 2019a). Çin'in imalatının değeri ABD'ninkinden yaklaşık 1,6 kat daha yüksek olmuştur. İki ülke arasındaki fiyat farklılıklarını da dikkate alındığında Çin'in imalat sanayisinin ABD'ninkinin iki katına yakın bir büyüklükte olduğu tahmin edilebilir.

2.3.2.1.2. Yapısal Dönüşüm

Çin, çalışan nüfusun büyük bölümünün topraktan sanayiye, kırdan kente kaydığı ekonomik atılım sürecinin ortasındadır. Çin'de tarımın GSYİH içindeki payı, 1952 ile 2003 arasında yüzde 60'dan yüzde 16'ya ve istihdamdaki payı da yüzde 83'den yüzde 51'e geriledi. Çin'in uzun bir süre boyunca ortalama yüzde 10'luk büyüme gerçekleştirmesine rağmen neredeyse nüfusunun yarısı hâlâ toprakta çalışıyor. Bundan yirmi yıl sonra bile nüfusun önemli bir kısmının kırsal kesimde yaşamaya devam ediyor olacağı tahmin ediliyor. Bu bol kırsal işgücü arzının hayati bir sonucu vasıfsız işgücünün ücretlerinin önümüzdeki birkaç on yıl için hala görece düşük olacağıdır (Jacques, 2016: 186). Çin'in göreceli olarak daha gelişmiş kıyı bölgelerindeki ücretler yüksek olsa da, kırsal iç ve doğu bölgelerindeki ücretler

oldukça düşüktür. Bu da düşük kaliteli üretimin gittikçe iç bölgelere kaymasına yol açıyor.

Tablo 2. 15: Nüfusun Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

Yıllar	Kırsal Nüfusun Oranı	Şehir Nüfusunun Oranı
1978	82.1	17.9
1990	73.6	26.4
2000	64.1	35.9
2011	49.5	50.5
2015	44.5	55.5
2016	43.3	56.7
2017	42	58

Kaynak: The World Bank, 2019a, World Development Indicators, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> , Erişim Tarihi. 02.04.2019

Çin'in diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile arasındaki temel farklardan birisi hala geniş bir kırsal nüfusa sahip olmasıdır. ÇHC kurulduğunda iki ayak üzerine kalkınma strateji benimsediğinden her zaman kırsal nüfus önemli bir yüzde olarak kalmaya devam etti. Şehir nüfusu ile kırsal nüfus arasındaki denge ancak 2011 yılından sonra tersine dönmeye başladı. İlk kez 2011 yılında şehir nüfusu kırsal nüfusu geride bırakarak yüzde ellinin üzerine çıkabildi. 2017 yılında Çin'in kırsal nüfusu yüzde 42 düzeyindeyken, şehir nüfusunun oranı ise yüzde 58 düzeyinde olmuştur. Çin'in şehir nüfusu sürekli olarak artsa da hala gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir.

Çin'de 1960-1978 döneminde şehirli nüfusu yüzde 20'den yüzde 18'e düştü. Bu dönemdeki azalmanın etkisi günümüzde dahi Çin'in ekonomik güç itibarıyla benzeri ülkelerden daha az kentli nüfusa sahip olmasında etkili olmuştur (Kroeber, 2017: 106). 1978 yılında kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 82 iken 2017 yılında bu oran yüzde 42'e düşmüştür. Aynı yıllarda şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı yüzde 18'den yüzde 58'e yükselmiştir.

Tablo 2. 16: GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1978	27.7	47.7	...
1990	26.6	41.	...
2000	14.7	45.5	39.8
2010	9.5	46.4	44.1
2014	9.1	43.1	47.8
2015	8.8	40.9	50.2
2016	8.6	39.9	51.6
2017	7.9	40.5	51.6

Kaynak: The Word Bank, 2019a, World Development Indicators, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> , Erişim Tarihi: 02.04.2019

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payı reform sürecinin başlangıcı olan 1978 yılında yüzde 28'den 2017 yılında yüzde 7,9'a düşmüştü. Sanayi sektörünün GSYİH payı ise bu dönemde, genel olarak yüzde 47 ile yüzde 39 arasında gerçekleşmişti. Dolayısıyla sanayinin GSYİH içindeki payında radikal değişimler yaşanmamıştır. Fakat Çin ekonomisi geliştikçe sanayinin GSYİH içindeki oranının yavaş da olsa düşmesi bekleniyor. 2017 yılında Çin'de tarım sektörünün gelirleri GSYİH'nin yüzde 7.9'una, endüstrinin yüzde 40.5'ine ve hizmetlerin yüzde 51.6'sına denk gelmişti. Sanayinin GSYİH'deki payı 2010 yılında yüzde 46.4 ile zirveye çıkmıştı. Bu tarihten itibaren de azalmaya başlamıştı. Hizmetler sektörünün gelirleri ise sürekli bir biçimde artmış ve 2015 yılında ancak yüzde ellinin üzerine çıkabilmişti. Gelişmiş ülkelerde hem hizmetlerin gelir olarak GSYİH'deki payı hem de toplam istihdamdaki payı oldukça yüksek iken Çin'de oldukça geridedir. 2017 yılında hizmetlerin GSYİH'deki payı yüzde 51.6 olarak gerçekleşmişti.

Tarımın milli gelirdeki payı ancak yüzde 7.9 olmasına rağmen nüfusun hala yüzde kırkı kırsal alanda yaşamakta, iş gücünün ise yaklaşık üçte biri hâlâ tarımda istihdam ediliyor (Kroeber 2017: 47). Bundan yirmi yıl sonra bile Çin'de nüfusun %30'una yakınının yani yaklaşık 400 milyon insanın hala kırsalda yaşamaya devam edeceği tahmin ediliyor (Kroeber, 2017: 57).

Tablo 2. 17: Çin, ABD ve Japonya'nın GSYİH'lerinin Sektörel Dağılımı, 2016 (%)

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Çin	8.6	39.9	51.6
ABD	1.0	18.9	77.0
Japonya	1.2	29.3	68.8

Kaynak: The Word Bank, 2019a, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> , Erişim Tarihi: 02.04.201

Çin, ABD ve Japonya ekonomilerinin temel sektörler göre yapısı karşılaştırıldığında ilginç farklılık gözlenmektedir. 2016 yılında ABD’de tarım sektörünün ekonomideki payı yüzde 1 iken Japonya’da yüzde 1.2, Çin’de yüzde 8.6 olarak gerçekleşmiştir. Çin’de tarımın ağırlığı diğer büyük ve gelişmiş ekonomilere göre daha yüksektir. Aynı yılda Çin’de sanayinin ekonomideki payı yüzde 39.9 gibi yüksek bir oran iken Japonya’da yüzde 18.9, ABD’de ise yüzde 18.9 olmuştur. Çin ekonomisinde sanayinin ağırlığı diğer gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksektir. Aynı yıl Çin’de hizmetler sektörünün ekonomideki payı yüzde 51.6 iken Japonya’da yüzde 68.8, ABD’de ise yüzde 77 oranındadır. Gelişmiş ekonomilerde genel olarak hizmetler sektörünün GSYİH’deki payı yüksek iken Çin ancak yüzde elli civarındadır. Çin’de ekonomik gelişme devam ettikçe diğer ülkelere benzer bir sektörel dağılımın ortaya çıkacağı söylenebilir.

Tablo 2. 18: İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım İstihdamı Oranı	Sanayi İstihdamı oranı	Hizmetler İstihdamı Oranı
2000	43.8	28.1	28.1
2010	26.2	30.2	43.2
2013	21.9	28.8	49.2
2014	20.7	28.1	51.2
2015	19.5	27.1	53.4
2016	18.4	26.8	54.9
2017	17.5	26.6	55.9
2018	16.4	26.3	57.2

Kaynak: The Word Bank, 2019a, World Development Indicators, 2019, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> , Erişim Tarihi: 02.04.2019

Çin ekonomisinde tarımın istihdamdaki payı sürekli bir biçimde azalmaya devam etse de 2018 yılı için hala yüzde 16.4 gibi büyük bir orana tekabül ediyor. 2000’li yıllarda tarım sektörü neredeyse istihdamın yarısını gerçekleştiriyorken 2010 yılında istihdamın dörtte birini, günümüzde ise hemen hemen yedide birini gerçekleştiriyor. Çin’de hala nüfusun önemli bir bölümü tarımda istihdam ediliyor. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı reform dönemi boyunca düzenli bir şekilde yükselmeye başlamıştı. 2010 yılında toplam istihdamın yüzde 30’ünü gerçekleştirerek zirve noktasına ulaşmıştı. Bu tarihten itibaren oran olarak yavaş da olsa azalmaya başlamıştı. 2018 yılında da yüzde 26.3 olarak gerçekleşmişti. Çin’in hizmetler sektörünün istihdamdaki payı sürekli bir biçimde artıyor. Hizmetler sektörünün istihdamdaki payı ilk kez 2014 yılında yüzde ellinin üzerinde çıkmıştı. 2018 yılında da yüzde 57.2 olarak gerçekleşmişti. Gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün istihdamdaki payı oldukça yüksek iken Çin’de hala o seviyeden oldukça geridedir.

Çin mutlak yoksulluğun düşürülmesinde önemli bir başarı sağlamıştır. Bunda özellikle de tarımsal ve kırsal alanda uygulanan reformlar önemli rol oynamıştır. Nüfusun yarıya yakın kısmının hala kırsalda yaşadığı düşünüldüğünde kırsal alanda yapılan reformlar kritik öneme sahip olmuştur. 1981 ile 2011 arasında Dünya Bankası tarafından “mutlak yoksulluk” olarak tanımlanan durumda yaşayan insan sayısı 840 milyondan 84 milyona, yani nüfusun yüzde 84’ünden yüzde 6’sına düşürüldü (Kroeber 2017: 56). Ülkede, yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların sayısı reform sürecinin başlangıcı olan 1978’de 250 milyon iken, 1993’ün sonunda 80 milyona, 2001’de 29,27 milyona ve 2007’de 26 milyona düşürüldü. Böylece Çin, şimdiye kadar görülmüş en büyük yoksulluğu azaltma programını uygulayarak söz konusu dönemde küresel çaptaki yoksulluğun azaltılmasının dörtte üçünü tek başına gerçekleştirmişti (Jacques, 2016: 188).

Çin ekonomisinin küreselleşmesi önemli toplumsal değişikliklere yol açmıştır. Guangzhou, Şanghay ve Beijing gibi kentler küresel ekonominin kentsel merkezleri arasına girmiştir. Çin toplumu, özellikle yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin de etkisiyle diğer toplumlarla bütünleşme yoluna girmiştir. Genel olarak nüfusun yaşam standartları önemli ölçüde yükselmiştir. Büyüyen kentli orta

sınıf maddi ve kültürel metaların tüketicisi olarak belirleyici bir konuma gelmiştir. Ekonomik gelişme, sadece ülke içinde değil fakat küresel ölçekte faaliyet gösteren yeni bir girişimci sınıf yaratmıştır (Dirlik, 2010: 87). Çin'in büyüyen kentli orta sınıfı sadece ülke içinde değil, küresel ölçekte de belirleyici bir konuma gelmiştir. Oldukça önemli bir sayıya ulaşan Çinli orta sınıf, dünya ekonomisine önemli bir dinamizm kazandırmıştır.

Hızlı ekonomik büyüme Çin'in toplumsal yapısını dönüştürerek yeni nesil bir işçi sınıfı yaratmıştır. Yeni nesil daha fazla ekonomik ve toplumsal hak talep etmektedir. Radikalleşen entelektüeller, üniversite öğrencileri, aktif örgütlenmeye katılan işçiler ve deneyimli devrimciler Çin'de yeni bir sol hareketi akımına öncülük etmektedirler (Minqi, 2017: 21). İşçi sınıfı ve yeni kentli orta sınıfın artan talepleri Çin'in mevcut ekonomik ve politik düzeni üzerinde önemli bir baskı unsuru haline gelmiştir. Çin'in toplumsal dönüşümü mevcut rejimin sürdürülebilirliğine yönelik şüpheleri arttırmaktadır.

2.3.2.1.3. Çin Ekonomisinin Rekabet Gücünü Belirleyen Temel Etmenler

1978 yılından itibaren Çin ekonomisinin büyüme hızını belirleyen temel etmenlerin başında yüksek yatırım ve tasarruf oranları gelmektedir. Çin'in görece kalabalık nüfusu ve nispeten düşük ücret oranları da ona önemli bir rekabet avantajı sağlamıştır. Çin ucuz işgücünün sağladığı avantajdan yararlanarak kısa sürede dünyanın üretim merkezi haline geldi. Bu durum, benzer şekilde dünyanın en büyük ihracatçısı olmasına da büyük bir katkı sağlamıştır.

2.3.2.1.3.1. Yüksek Yatırım ve Tasarruf Oranları

Çin ekonomisinin 1978'den bu yana hızlı büyümesi, büyük oranda aşırı yüksek yatırım oranlarının bir sonucu olmuştur. Bu oran çoğu yıl için GSYİH'nin yüzde 40'ının üzerinde gerçekleşmiştir. 2000'lerden sonra ise yüzde 45'e yükselmiş ve 2008 Batı merkezli finansal krizinden sonraki teşvik paketinin sonucu olarak 2010-2011 yıllarında yüzde 50'ye yaklaşmıştır. Bu yüksek yatırım aynı şekilde yüksek olan yurt içi tasarruf oranları nedeniyle mümkündür. Yurt içi tasarrufları da benzer şekilde genel olarak GSYİH'nin yüzde 40'ının üzerinde seyretmiştir. Yurt içi

tasarruflar yabancı yatırımlarla birlikte Çin'in ekonomik atılımı için gerekli temel fonları sağlamaktadır (Jacques, 2016: 186-87).

Çin'de 2013 yılında altyapı ve üretim tesislerine yapılan yatırımların tutarı 4,5 trilyon dolardı. Aynı yıl dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'de ise yatırımların tutarı 3,5 trilyon dolar seviyesindeydi. Satın alma gücü paritesine göre, Çin'deki yatırım tutarı, ABD'dekinin iki buçuk katı düzeyinde olmuştur. Çin'de 2013 yılında gerçekleşen yatırım oranı milli gelirinin yüzde 49'u seviyesindeydi. Çin uzun zamandır yatırım oranı en yüksek ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu oran 2013 yılında ABD'de yüzde 20'nin biraz altında, dünya genelinde ise yüzde 22 seviyelerindeydi. Çin'in yüksek düzeyde yatırımını olanaklı kılan, ulusal tasarruf oranının olağanüstü yüksek düzeyde olmasıdır. Çin'in 2013 yılındaki tasarruf oranı yüzde 51 düzeyinde iken, bu oran dünya genelinde yüzde 22, ABD'de ise yüzde 17 düzeyindeydi (Oktay, 2017: 101-103). Çin, yatırım oranında olduğu gibi tasarruf oranında da dünya sıralamasında uzun süredir ilk sıralarda yer almaktadır.

Reform süreci boyunca Çin esasen yatırıma dayalı bir ekonomi olmuştur. GSYİH içerisinde yatırımların oranı düzenli olarak artış gösterirken tüketimin oranı düzenli olarak azalmıştır. 1981'de sermaye birikimi ekonominin yüzde 27'si büyüklüğünde iken hane halkı harcamaları yüzde 52 oranındaydı. Otuz yıl sonra ise yatırımın oranı yüzde 46'ya yükselirken tüketici harcamaları ise yüzde 35'e düşmüştü (Kroeber, 2017: 251). Neredeyse tüm diğer büyük ekonomilerde tüketim harcamaları GSYİH içindeki oranı yüzde 50 ila 65 arasında iken 2013 yılında Çin'de bu oran ancak yüzde 36 olarak gerçekleşmişti (Kroeber, 2017: 257). Çin'de bu oranların düşük görünmesi tüketim harcamalarının zayıf olduğu anlamına gelmemekte, aksine tüketim harcamaları oran olarak azalsa da sürekli bir artış göstermektedir. Bu oranlar aslında Çin'de yatırımların aşırı büyük olduğunun göstermektedir. Her ne kadar tüketim harcamaları hızlı büyümüş olsa da yatırımın büyüme hızı çok daha fazla olmuştur.

2008 öncesinde Çin'in ekonomik büyümesi temelde yatırım ve net ihracata dayanıyordu. 2008 sonrasında ise yatırım ağırlıklı bir ekonomik büyüme süresine girildi. 2005-2007 yılları arası dönemde yatırımın iktisadi büyümeye katkısı yüzde

40 iken net ihracatın katkısı yüzde 20 oranındaydı (Minqi, 2017: 11-12). Reform döneminin önemli bir bölümünde Çin ekonomisinin büyüme hızını yüzde 10 düzeyine çıkaran, ihracatla beraber yatırım harcamalarının oluşturduğu talepteki hızlı artışı. 2000-2007 döneminde ihracat yılda ortalama yüzde 20'ye yakındı, yatırım harcamaları ise yüzde 12 arttı. Tüketim harcamaları ise bu dönemde yıllık ortalama yüzde 8 ile daha düşük bir seviyede gerçekleşti. Bu dönemde yıllık yüzde 20 düzeylerinde artışla ihracat, ekonomik büyümeye 4 puanlık katkı yapmıştı (Oktaç, 2017: 252). 2008 küresel krizinin etkisiyle ihracat hacmi düşmeye başlayınca ekonomik büyüme de yavaşladı. Hükümet de azalan dış talebi telafi etmek için ekonomik canlandırma programını uygulama yoluna gitti. Fakat yatırımın getirileri eskisi kadar yüksek olmadığından hükümet de sürdürülebilir bir büyüme modeli arayışına yöneldi. Çin artık dış talebe dayalı büyüme modelinin sonuna geldiğinin farkındadır. Dolayısıyla iç talebi canlandıracak, daha yüksek artı değer yaratan yenilikçi bir ekonomik büyüme stratejisi arayışındadır.

Çin'in GSYİH içinde sermaye yatırımlarının oranı, Doğu Asya ülkelerinden dahi olağanüstü yüksektir. Yatırımların getirileri de giderek azalmaktadır. Bu durum "hayalet şehirler" veya boş alışveriş merkezleri ve fabrikalar gibi örneklerde görülen israf edilen yatırımın kanıtıdır (Kroeber 2017: 256). Çin'in yatırım-yoğun büyüme safhasının sonuna geldiği görülmektedir. Çin, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için daha büyük oranda tüketici harcamalarına, yüksek getirili ve verimli yatırımlara ağırlık vermek zorundadır.

2.3.2.1.3.2. İşgücü Maliyetleri ve İşgücü Verimliliği

1978'de kapitalist dünya ekonomisiyle entegre olmaya başladığında, düşük üretim maliyetleri dünyanın birçok ülkesinden yabancı yatırımların Çin'e kaymasına yol açmıştır. Çin uzun süredir doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Üretim maliyetlerinin düşük olması firmaların kârlılığını artırarak ulusal tasarruf ve yatırımların artmasına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla sahip olduğu ucuz işgücü ile Çin, gelişmiş ve gelişmekte ülkelerle rekabet açısından önemli bir avantaja sahip olmuştur.

2002 yılında işçi ücretleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde saat ücretleri, primler ve zorunlu sigortalar dahil olmak üzere işverene maliyeti, ABD’de 21.33 dolar, Avrupa’da 20.18 dolar iken Çin’de 0.69 dolar civarındaydı. Bu rakamlara göre Amerika ve Avrupa’da ortalama ücret düzeyi, Çin’dekinin yaklaşık otuz katıdır (Savaş, 2016: 191). 2009 yılında Çin’de kentsel bölgelerdeki imalat sanayisi kuruluşlarında, ücretler ve işveren sosyal güvenlik katkılarını kapsayan saatlik işgücü maliyeti 2,85 dolar iken kırsal sanayi işletmelerinde ise bu rakam sadece 1,15 dolar olarak gerçekleşmekteydi. Aynı yıl, imalat sanayisi saatlik işgücü maliyetleri ABD’de 34, Japonya’da 30, Almanya’da ise 47 dolar düzeylerindekiydi (Oktay, 2017: 150-51). Büyük bir ekonomik güç haline gelen Çin, işgücü maliyetleri hususunda hâlâ gelişmiş ülkelere göre avantajlı konumdadır.

Yaygın kanının aksine, Çin’i yabancı sermaye açısından cazip kılan başlıca etken, bu ülkenin büyük ve düşük ücretli işgücü rezervi değildir. Çin’deki işgücü rezervinin asıl cazibesi onun sağlık, eğitim ve özyönetim kapasitesi açısından yüksek nitelikli oluşudur. Ayrıca buna, Çin’deki işgücü rezervlerinin ülke içerisinde üretken bir biçimde harekete geçirilmesini sağlayan arz ve talep koşullarının hızla gelişmesi eklenebilir (Arrighi, 2009: 353). Düşük ücretli işgücü dünyanın birçok yerinde bol miktarda olmasına rağmen hiçbir yerde Çin kadar yabancı sermayeyi çekememektedir.

Çin’de ekonomik gelişme ile paralel olarak işgücünün maliyetleri zamanla artma eğiliminde olmuştur. Üretim işlerinde işçi ücretleri 1990’lar ve 2000’ler süresince, diğer düşük gelirli ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça hızla yükselmiştir. 1994 yılında Çinli bir fabrika işçisi yılda 500 dolar ile Taylandlı bir işçinin ancak dörtte biri kadar kazanmaktayken, 2008 yılına gelindiğinde ise Çinli bir işçi, yılda 3.500 dolar ile Taylandlı işçiden yüzde 25 fazla kazanmaya başladı (Kroeber, 2017: 242). 2000 yılından 2013 yılına kadar, Çin’de ortalama reel ücretler yıllık ortalama yüzde 11,4 oranında büyüdü (Ertekin, 2017: 124). Çin’de reformların başlangıç yılı olan 1978’den 1997’ye kadar, 19 yıllık süre içinde enflasyondan arındırılmış ortalama yıllık ücret artışı yüzde 5 dolayındaydı. 1998 yılından 2011 yılına kadar ise ortalama enflasyondan arındırılmış yıllık ücret artışı yüzde 12’nin üzerindekiydi (Oktay, 2017: 158). Kırsal işgücünün ücretler düzeyi üzerindeki

baskısına rağmen ülkede ücretler, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğundan çok daha hızlı artmaktadır.

İş gücünün ekonomiye etkisinde en önemli hususlardan biri işçi verimliliğidir. Çin'in hızlı ekonomik büyümesinde işgücü verimliliğindeki hızlı artış önemli bir rol oynamıştır. Çin'de 2000-2008 yılları arasında işgücü verimliliği yılda ortalama yüzde 11 artmıştı. Aynı dönemde işgücü verimliliğindeki yıllık ortalama artış ABD'de yüzde 1,5 idi (Oktay, 2017: 120). Çin'in iş gücü toplamında ABD'ye oranla beş kat fazla olmasına rağmen Çin ekonomisinin büyüklüğü, ABD ekonomisinin ancak üçte ikisi kadardır. Bu da ortalama olarak Çinli bir işçinin ABD'li işçinin sekizde biri kadar değer yaratabildiğini göstermektedir (Kroeber, 2017: 234). Her ne kadar işgücünün verimliliği son yıllarda hızlı bir şekilde artmış olsa da hâlâ ABD'ye veya diğer gelişmiş ülkelerin seviyesine erişememiştir. Dolayısıyla hükümet işçi verimliliğini ve etkinliğini arttıracak daha fazla tedbir almalıdır.

Genel olarak, işçi ücretlerindeki artış, sermaye sahibinin gelirindeki artışa denk olamamıştır. Toplamda iş gücünün milli gelirden aldığı pay 1995'te yüzde 54'ten 2008'de yüzde 47'ye düşerken, işletme gelirlerinin oranı ise artmıştır. Bunlarla birlikte, eşitsizlik ölçeği olarak kullanılan GINI değeri de 1990'da 0,35 iken, 2010 yılında olağan dışı yüksek bir değere, 0,49'a yükselmiştir (Kroeber, 2017: 242). İşçi ücretlerindeki artışa rağmen verimlilik artışının getirisi işgücüne aynı ölçüde yansıtılmamıştır. İşgücünün milli gelirdeki payında yaşanan düşüş bunun en önemli göstergesidir. Çinli işgücü milli gelirden yeterli oranda yararlanamamasına rağmen Çinli işçilerin önceki durumları ile karşılaştırıldığında oldukça büyük bir gelişme olduğu görülmektedir. Her ne kadar Çinli işgücünün durumu gelişmiş ülkelerin gerisinde olsa da diğer gelişmekte olan ülkelere pek farklı değildir.

Hızlı ücret artışları, ekonominin genelinde işgücü verimlilik artışlarıyla dengelense de, tekstil gibi emek yoğun ürünlerde, üretim üssü olarak Çin'in çekiciliğini azaltmaktadır. Ülkede ucuz işgücüne dayalı üretim yapan gerek Çinli gerekse de yabancı birçok işletme, üretimlerini işgücünün daha ucuz olduğu Hindistan, Vietnam, Meksika gibi ülkelere kaydırmaktadır (Oktay, 2017: 158-59).

Çin'in kıyı bölgelerinde ucuz üretim yapan sektörler, üretimlerini ya Çin'in iç ve batı kesimlerine ya da işgücü maliyetlerinin göreceli olarak daha düşük olduğu diğer gelişmekte olan ülkelere kaydırmaktadırlar. Ülke yönetimi de katma değeri yüksek ürünlere geçişi teşvik ederek ucuz işgücüne dayalı sektörlerin ekonomideki ağırlığının azalması yönünde destek vermektedir.

Çin'in kıtasal büyüklükteki yapısı kendi içinde işbölümü sayesinde, emek-yoğun sanayilerden vazgeçmeksizin bilgi-yoğun sanayilerin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Çin hükümeti, eğitim sistemini Doğu Asya'da emsali görülmeyen bir hız ve ölçekte modernize ederek bazı kentleri ileri teknoloji araştırmaları yatağına dönüştürebilmeyi başarmıştır (Arrighi, 2009: 359). Çin ekonomik büyüme başarısını devam ettirebilmek için daha yüksek katma değerli bir üretime odaklanmak zorundadır. Çin'in giderek düşük ücretlerden ziyade verimlilik temelinde rekabete yönelmesi gerekmektedir. Çin küresel ekonomik rekabette avantajlı konumunu sürdürebilmek için yenilikçi ve verimlilik düzeyi yüksek bir ekonomik modele geçmelidir.

Çin'deki görece hızlı ücret artışları üretim maliyetlerinde artışlara yol açsa da dış piyasalardaki rekabet gücünde önemli bir azalmaya yol açmamaktadır. Bunun nedeni işgücü verimliliğindeki artışlardır (Oktay, 2017: 158). Çin'in küresel ekonomik rekabetindeki en önemli avantajı Çinli işçilerin ABD'li işçilerin maliyetinin yüzde 5'ine mal olması değil, Çinli mühendis ve fabrika yöneticilerinin ABD'li muadillerinin yüzde 35'ine ya da daha azına mal olmasıdır. Çin ucuz ama eğitilmiş işgücünün yanında toplumsal işbölümünün bilgi-yoğun üretim ve inovasyonlar doğrultusunda gelişmesine ağırlık veriyor (Arrighi, 2009: 367-368). Çin eğitim düzeyini artırarak ve ülke altyapısını geliştirerek yüksek katma değerli ürünlerin üretilmesi için uygun ortam hazırlamıştır. Çin gelişmiş ülkelerle rekabetinde sahip olduğu eğitilmiş ve ucuz işgücünün avantajına sahiptir.

2.3.2.2. Çin'in Dış Ticaret ve Doğrudan Yatırım Kapasitesinin Yükselişi

Dış ticaret ve doğrudan yatırımlar bir ülkenin dünya ekonomisine entegre olmasının en önemli ölçütü konumundadır. Çin her iki alanda da büyük ölçüde dünya

ekonomisiyle bütünleşmiş durumdadır. 1978 yılında reform ve dışa açılım politikası başlatıldığında Çin dış ticarete önemsenmeyecek derecede küçük bir ticaret hacmine sahipken günümüzde en büyük ticaret hacmine sahip ülkelerden biridir. Doğrudan yabancı yatırımlar hususunda da Çin, neredeyse sıfırdan başlayarak dünyanın en çok doğrudan yabancı yatırım alan ülkesi konumuna gelmiştir. Çok büyük miktarlarda doğrudan yabancı yatırım çekebilen Çin, son yıllarda giderek artan oranda dışarıya yatırım yapan bir ülke haline gelmiştir.

2.3.2.2.1. Çin'in Dış Ticareti

Çin dış ticaretinin bileşimi açısından dünyanın atölyesi konumuna gelmiştir. Dünyanın mamul mallarının önemli bir oranını Çin üretir. Temelde alt sınıf tüketici mallarından oluşsa da bu ürün çeşitliliği gittikçe daha ileri bir seviyeye yükselmektedir. Şu anda dünyanın en büyük ev ve ofis mobilyası setleri, makine araç gereçleri, kamera, bilgisayar, tekstil ürünleri, plastik, paslanmaz çelik, çamaşır makinesi, saat, cep telefonu ve diğer dayanıklı tüketici malları üreticisidir. Çin dış ticaret alanında çok hızlı ilerleyerek dünyanın süper ticaret gücü konumuna yükselmiştir.

Çin'in ticaret kapasitesi daha önce görülmemiş hızda bir büyüme gerçekleştirmiştir. ABD, Almanya ve Japonya dahil hiçbir ülkenin dış ticareti, Çin'inki kadar hızlı artmamış ya da genişlememiştir. Çin hükümeti genel kalkınma ve büyüme stratejisinin temel taşı olarak dış ticarete büyük önem verdi. 1980'lerin başında Özel Ekonomik Bölgelerin kurulması ve 1988'de Kıyı Kalkınma Stratejisi'nin başlamasından itibaren Çin'in kıyı eyaletleri, büyük bir ihracat platformu haline geldiler (Shambaugh, 2016: 176-77). Çin'in mamul ihracatı 1979'da 14 milyar dolar iken 2014'te 2.4 trilyon dolara yükseldi. Çin'in ithalatı ise aynı dönemde 18 milyar dolardan yaklaşık 2 trilyon dolara ulaştı. Dış ticaretini oldukça hızlı büyütmeyi başaran Çin, pek çok ülke için önemli bir ticaret ortağı haline gelmiştir. 1990-2014 arası dönemde Çin'in ihracatındaki büyüme oranı yıllık ortalama olarak yüzde 18 idi. Aynı yıllar arasında Çin'in ithalatı ise ortalama yıllık yüzde 16.6 oranında büyüdü (Tüter, 2018: 165). Çin 1978 yılında reform ve dışa açılım politikasını başlattığında dünya ticaretinde 32. sırada yer almaktaydı. Bu dönemde

dış ticarete önemsiz bir konumda bulunan Çin büyük bir gelişme kaydederek dünya ticaretinde 1989 yılında 15. sıraya, 1997 yılında 10. sıraya, 2001 yılında 6. sıraya yükseldi (Ertekin, 2017: 224-225). Dış ticarete büyük bir gelişme kaydeden Çin, dünya ticaretindeki payını birkaç misli arttırarak dünyanın en önemli ticari aktörleri arasında girmeyi başarmıştır. Çin dışa açık bir ticaret stratejisi belirleyerek kapitalist dünya ekonomisiyle büyük bir entegrasyon sürecine girmiştir. Japonya dahil hiçbir ülke Çin kadar küresel ticaretten bu kadar faydalanamamıştır. Bu stratejinin sonucu olarak Çin günümüzde küresel ticari bir güce dönüşmüştür.

Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olması dış ticaretini olumlu yönde etkilemiştir. 1986'da DTÖ'ne katılım başvurusu yapan Çin, 14 yıl süren müzakerelerden sonra ancak 2001 yılında üye olabilmıştır. DTÖ'ye üye olduktan sonra Çin'in dış ticareti büyük bir hızla artmaya başlamıştır. DTÖ'ye üyeliği, Çin'in dünya ticaretinde büyük bir hızla lokomotif bir ülke konumuna gelmesine zemin hazırlamıştır. Çin, 2005 yılında ABD ve Almanya'dan sonra dünyanın üçüncü en büyük ticaret yapan ülkesiydi.

2003-2007 arasında dünya ekonomisi, uzun vadeli ortalamaların çok üstüne çıkarak yıllık yüzde 5 oranında büyüdü. Dünya ekonomisindeki bu büyük büyümeden en fazla Çin fayda sağladı. Çin'in ihracatı 2001'den 2008'e kadar yıllık yüzde 27 gibi oldukça yüksek bir seviyede bir büyüdü. Dönemin başında 266 milyar dolar olan ihracat dönemin sonunda 1,4 trilyon dolara çıkarak altı kat büyüme gösterdi (Kroeber, 2017: 75)

Tablo 2. 19: Çin'in Toplam Dünya İhracat ve İthalatındaki Oranı (Toplam Dünya %)

Yıllar	İhracat (Toplam Dünya %)	İthalat (Toplam Dünya %)
1978	0,7	0,8
1979	0,8	0,9
1980	0,8	0,9
1981	1,0	1,0
1982	1,1	0,9
1983	1,1	1,2

1984	1,3	1,3
1985	1,3	2,1
1986	1,4	1,9
1987	1,5	1,6
1988	1,6	1,8
1989	1,6	1,8
1990	1,7	1,4
1991	2,0	1,7
1992	2,2	2,0
1993	2,4	2,7
1994	2,8	2,6
1995	2,8	2,5
1996	2,7	2,5
1997	3,2	2,5
1998	3,3	2,4
1999	3,4	2,8
2000	3,8	3,3
2001	4,2	3,7
2002	5,0	4,4
2003	5,7	5,3
2004	6,4	5,9
2005	7,2	6,1
2006	7,9	6,4
2007	8,7	6,7
2008	8,8	6,8
2009	9,5	7,9
2010	10,4	9,0
2011	10,4	9,4
2012	11,0	9,7

2013	11,6	10,2
2014	12,3	10,2
2015	13,7	10,0
2016	13,8	9,7

Kaynak: UNCTADSTAT, 2019, United Nations Conference on Trade and Development, <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> , 14.03.2019

Çin 1978 yılında reform ve dışa açılım politikasına geçtiği dönemde dünya toplam ihracat ve ithalatında yüzde 1'in dahi altında bir paya sahipti. 1990'lı yıllarda dünya toplam ihracat ve ithalatındaki payını yüzde ikilerin üzerine çıkararak hızlı büyümesine devam etti. 2000'li yıllarda ise Çin'in bu payı yüzde 4'ün üzerinde seyretti. 2010'lara gelindiğinde ise dış ticaretini hızlı bir şekilde arttırmaya devam eden Çin'in dünya toplam ihracat ve ithalatındaki payları ayrı ayrı yüzde 10'ların üzerine çıktı. 2008 küresel krizinden sonra Çin, dış ticaret artış hızında yavaşlama meydana gelmiş olsa da, yükselişini sürdürmeye devam etti. 2016 yılına gelindiğinde ise Çin'in dünya toplam ihracatındaki payı yüzde 13 iken ithalatındaki payı yüzde 9.7 idi. 1978-2016 yılları arasında Çin dünya toplam ihracatındaki payını yüzde 0.7'den yüzde 13'e çıkarmayı başarırken, dünya toplam ithalatındaki payını ise aynı yıllarda yüzde 0.8'den yüzde 9.7'ye çıkarabildi. Çin hem dünya ihracatındaki konumunu hem de dünya ithalatındaki konumu büyük bir hızla yükseltmiştir.

Tablo 2. 20: En çok İhracat Yapan 5 ülke, 2017

Ülkeler	İhracat tutarı (ABD Milyon Dolar)	Total Dünya Yüzdesi (%)
Çin	2,346,100	14.55
ABD	1,355,522	8.41
Almanya	1,290,757	8.00
Japonya	666,990	4.14
Fransa	521,390	3.23

Kaynak: The World Integrated Trade Solution, 2019, <https://wits.worldbank.org/> , Erişim Tarihi 13.03.2019

İhracatçı ülkeler sıralamasında Çin hala en fazla ihracat yapan ülke olarak ilk sırada yer almaktadır. 2009 yılından itibaren bu konumunu yükselterek devam ettirebilmeyi başarmıştır. Çin diğer ülkelerle arasındaki farkı sürekli bir şekilde

açmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2017 yılında en çok ihracat yapan ilk beş ülke sıralamasında Çin açık ara birinciydi. 2017 yılında Çin'in yaptığı ihracat neredeyse ABD ve Almanya'nın yaptığı ihracatın toplamı kadardı. Çin 2017 yılında 2.346.100 milyon dolar ihracatı ile dünya toplam ihracatının yüzde 14.55'ini tek başına gerçekleştirdi. ABD 1.355.522 milyon dolar ihracatı ile dünya toplam ihracatının yüzde 8.41'ini, Almanya 1.290.757 milyon dolar ile yüzde 8'ini, Japonya 666.990 milyon dolar ile 4.14'ünü, Fransa ise 521.390 milyon dolar ihracatı ile yüzde 3.23'ünü gerçekleştirdi.

Tablo 2. 21: Önemli Ekonomilerin Dünya İhracatındaki Payları, 1980-2016(%)

Ülkeler	1980	1990	2000	2008	2009	2010	2014	2015	2016
Çin	0,88	1,77	3,86	8,85	9,55	10,4	12,34	13,07	13,8
ABD	11,77	11,25	11,76	7,98	8,44	8,4	8,54	9,09	9,05
Almanya	-	12,04	8,53	8,97	8,91	8,3	7,87	8,02	8,32
Japonya	6,36	8,22	7,42	4,83	4,62	5,1	3,63	3,78	4,02

Kaynak: UNCTADSTAT, 2019, United Nations Conference on Trade and Development <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> , 14.03.2019

Birleşmiş Milletler verilerine göre, uzun dönemli eğilimlere baktığımızda ABD, Almanya ve Japonya'nın dünya ihracatındaki payları azalırken Çin'inki hızlı bir şekilde artmaktadır. 1990 yılında dünya ihracatında Almanya yüzde 12,04'lük bir paya sahipken 2016 yılında bu oran yüzde 8,32'ye düştü. ABD için bu oranlar sırasıyla yüzde 11,25 ve yüzde 9,05 iken, Japonya için yüzde 8,22 ve yüzde 4,02 idi. Çin ise diğerlerinin aksine dünya ihracatındaki oranını oldukça hızlı bir şekilde yükseltebilmiştir. 1990'da dünya ihracatında yüzde 1,77'lik bir orana sahipken bu oran 2016 yılında 13,8'e çıktı.

Çin, ekonomik büyüklükte olduğu gibi ihracat tutarı sıralamasında da en gerilerden gelip diğer ülkeleri teker teker geçerek dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi olmuştur. 2009 yılında Çin Almanya'yı geçerek dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna yükseldi. 2007 yılında ABD'nin ihracatını geride bırakan Çin ihracatı 2011'de ABD'ninkinden yüzde 30 daha fazla bir orana erişti. Çin'in yaptığı ihracat Çin ekonomisinin büyüklüğü ile orantılı düzeydedir. Çin'in dünya sıralamasında

sürekli öne geçmiş olması dünya ortalamasından çok daha hızlı bir büyüme gerçekleştirmesinden kaynaklanmıştır.

Japonya son yıllarda hem ihracat hem de ithalat alanında zemin kaybederken Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkelerinin payında anlamlı derecede artışlar görülmektedir. Japonya'nın dünya imalat sanayi ihracatındaki payı 1993 yılında yüzde 12,5 düzeyinden yüzde 5' azalarak 2003 itibariyle % 7,5 düzeyine kadar gerilerken, Çin'in payı bu dönemde % 3,3'ten %7,7'ye çıktı (Öztürk, 2013: 278). 1979-2011 yılları arasında dünya ihracatı ortalama yıllık yüzde 7 büyüme gösterirken Çin ihracatı ise ortalama yüzde 18 büyüdü (Oktay, 2017: 253). Çin'in ihracatının dünya ihracatının iki katından fazla bir hızda büyümesi, dünya ihracatı içindeki payının sürekli bir biçimde artmasına yol açmıştır.

Tablo 2. 22: Önemli Ekonomilerin Dünya İthalatındaki Payları, 1980-2018, (%)

	1980	1990	2000	2009	2010	2013	2014	2017	2018
Çin	0.9	1.4	3.3	7.9	9.0	10.2	10.2	10.2	10.7
ABD	12.2	14.3	18.9	12.6	12.7	12.2	12.6	13.4	13.2
Almanya	-	9.8	7.4	7.3	6.8	6.2	6.3	6.4	6.4
Japonya	6.7	6.5	5.7	4.3	4.5	4.3	4.2	3.7	3.7

Kaynak: UNCTADSTAT, 2019, United Nations Conference on Trade and Development <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>, 14.03.2019

Çin'in dış ticaretinin artmasında ihracatın yanı sıra ithalatındaki artış da önemli olmuştur. Özellikle yeniden ihraç edilmek için yapılan ithalat, önemli bir paya sahiptir. Çin, 2009 yılında Almanya'yı geçerek ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ithalatçısı haline geldi. Japonya ve Almanya'nın dünya ithalatında payları yavaş da olsa azalırken Çin'in payı hızlı bir şekilde yükselmiştir. Çin dünya ithalatında, 1980'li yıllarda yüzde 1'in altında bir paya sahipken 2010'lu yıllarda yüzde 10'un üzerinde bir paya sahip olmuştur. Çin dünya ithalatındaki payını sürekli bir şekilde arttırarak ABD'nin arkasından en önemli ithalat pazarı konumuna yükselmiştir.

Tablo 2. 23: En Çok İthalat Yapan 5 Ülke, 2017

Ülkeler	İthalat tutarı (ABD Milyon Dolar)	Total Dünya Yüzdesi (%)
ABD	2,061,913	13.14
Çin	1,349,258	8.60
Almanya	1,046,326	6.67
İngiltere	607,564	3.87
Fransa	586,399	3.75

Kaynak: The World Integrated Trade Solution, 2019, <https://wits.worldbank.org/> , Erişim Tarihi 13.03.2019

ABD hala açık ara dünyanın en büyük mal ithalatçısı konumundadır. Çin 2009 yılından itibaren ikinci büyük ithalatçı konumuna yükselirken Almanya üçüncü sıraya gerilemiştir. 2017 yılında 2.06 trilyon dolarlık ithalat ile ABD ithalatta dünya lideri konumundadır. ABD'yi 1.34 trilyon dolarlık ithalat değeri ile Çin ve 1.04 trilyon dolarlık ithalat değeri ile Almanya izlemektedir.

Toplam dış ticaret, yani ithalat ve ihracatın toplamı açısından bakıldığında ise Çin, 2013 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en çok dış ticaret gerçekleştiren ülkesi konumuna gelmiş bulunmaktadır. Sıralamadaki bu değişim, Çin ve ABD ekonomilerinin, başka ülkelerin dış ticaretindeki büyüklüklerine de yansımıştır. 2001 yılında ABD 147'nin ülkenin dış ticaretinde Çin'den büyük bir paya sahipti. Çin ise 28 ülkenin dış ticaretinde ABD'den daha büyük bir pay sahipti. 2011'e gelindiğinde ise Çin'in dış ticaretinde daha büyük paya sahip olduğu ülke sayısı 115'e çıkarken, ABD'ninki 65'e düştü (Oktay, 2017: 14). Ekonomisi hızla büyümeye devam eden Çin, dünya ticaretinde de giderek daha önemli bir pozisyona gelmektedir. Çin dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülkenin en büyük dış ticaret ortağı konumuna gelmiş ve bu konumunu da giderek güçlendirmiştir. Bu eğilim Çin'in zamanla çok sayıda ülke ile asimetrik bir ticari ilişkiye sahip olmasına yol açacaktır.

Çin aynı zamanda, dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkesi konumuna gelmiştir. Çin'in dış ticaret dengesi 1990 yılına kadar açık verirken 1990 yılından sonra, 1993 yılı dışında, dış ticaret dengesi fazla vermeye başlamıştır. 1990 yılında 8,7 milyar dolar olan dış ticaret fazlası, 2000 yılında 24,1 milyar dolara, 2015

yılında ise 594 milyar dolara yükseldi. 2015 yılından sonra dış ticaret fazlası giderek azalma eğiliminde olmuştur. 2016 yılında Çin'in dış ticaret fazlası 509 milyar dolara, 2017 yılında ise 419 dolara geriledi (China Statistical Yearbook, 2018). 2000'li yılların ortalarından itibaren Almanya'yı geçen Çin, dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkesi konumuna geldi. Çin'in dış ticaret fazlası, ticaret savaşları nedeniyle düşme eğilimindedir. Buna rağmen Çin, hala en çok dış ticaret fazlası veren ülke konumundadır. Çin'in sürekli olarak dış ticaret fazlası vermesi döviz rezervlerinin de hızlı artmasına yol açmaktadır. Çin dünyanın en büyük döviz rezervine sahip ülkesi olmuştur.

2.3.2.2.1.1. Dış Ticaretin Yapısı

Çin'in dış ticaretinin yapısı, dünyanın imalatçısı olarak nitelenen konumunu yansıtmaktadır. Çin'in ithalatında çok çeşitli hammadde, doğal kaynaklar, ara mallar ve yatırım malları büyük bir hacme sahiptir. Çin ithal ettiği bu ürünleri sanayi ürünlerine dönüştürerek yine dünyanın tüm ülkelerine satmaktadır. Çin'in ihracatı ise neredeyse bütünüyle işlenmiş mallardan oluşmaktadır. Ülkenin ihracat ürünleri arasında hammadde ve tarım ürünleri oldukça düşüktür.

2013 yılında Çin'in ihracatının yüzde 94'ünü çeşitli sanayi ürünleri, kalan yüzde 6'sını da büyük ölçüde işlenmiş gıda ve yakıt ürünleri oluşturmaktadır. Çin'in ihraç ettiği sanayi ürünlerinin hemen hemen yarısını makine ve taşıtlar olarak nitelenen ürünler oluşturmaktadır. Bu tür ürünler içinde, ülke ihracatının yüzde 30'unu oluşturan elektronik cihaz ve bileşenleri büyük yer tutmaktadır. Bu ürün grubunda dünyadaki toplam ihracatın büyük bir bölümünü Çin gerçekleştirmektedir. Çin'in elektronik cihaz ihracatı, 2013 yılında toplam dünya ihracatının yüzde 41'ini, elektronik bileşenler ihracatı ise yüzde 24'ünü oluşturmuyordu. Bu ürünler içinde de, bilgi işlem ve iletişim cihazları, yani bilgisayar, cep telefonu ve benzer ürünler ihracatının yüzde 50'yi aşan bir bölümü Çin tarafından gerçekleştirilmişti. Çin ithalatı da, dünyanın imalatçısı konumunun gereği, büyük ölçüde işlenmemiş veya yarı işlenmiş ürünlerden oluşmaktadır. 2013 yılında ülke ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını tarımsal ürünler, madenler, petrol, üretimde kullanılan çeşitli hammaddeler oluşturmuyordu. Çin dünyada 2013 yılında ihraç edilen maden ve metallerin yüzde

40'ı aşan bir bölümünün alıcısıydı. Ülke ithalatının yaklaşık yüzde 10'unu üretimde kullanılan kimyasallar, yüzde 20'sini elektronik parça bileşenler, yüzde 15'ini üretimde kullanılan makine ve cihazlar, kalan yüzde 15'ini ise ağırlıklı olarak üretimde kullanılan ara mallar oluşturuyordu (Oktay, 2017: 15-16).

Çin ihracatının tamamına yakın kısmının imalat sanayi ürünlerinden oluşması Çin'in gelişmiş bir sanayi sistemine sahip olduğunun göstergesidir. Bu ihracatın büyük kısmının Çin'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler tarafından yapılıyor olması, Çin sanayinin gelişmişlik düzeyini olumsuz etkilememektedir. Aynı şekilde Çin ithalatının yarıdan fazlasının, yine imalat sanayi ürünlerinden oluşmakta olması da Çin'de ithalat malı yarı mamul sanayi ürünlerini işleme kapasitesine sahip bir gelişmiş sanayi sektörü olduğunun kanıtıdır (Savaş, 2016: 165-66).

Tablo 2. 24: Çin'in İmalat Ürünleri İhracatı, 1985-2008 (%)

	Büyüme Oranı	Ulusal İmalat İhracatındaki Payı		Dünya İmalat İhracatındaki Payı	
		1985	2008	1985	2008
Toplam İmalat	26,7			0,5	10,8
Kaynak Temelli	18,6	38,9	8,5	0,8	3,5
Düşük Teknoloji	24,2	43,7	26,8	1,2	18,1
Orta Teknoloji	33,3	12,2	37,0	0,1	10,6
İleri teknoloji	36,2	5,2	27,7	0,1	14,3

Kaynak: Wignaraja, Ganeshan: Economic Reforms, Regionalism, and Exports: Comparing China and India, The East-West Center, 2011; p.12

Çin'in 1978 yılından itibaren ihracatının artmasında, imalat ürünleri ihracatının önemli bir rolü olmuştur. Çin giderek küresel imalat ihracatındaki payını sürekli bir şekilde arttırmıştır. Çin'in imalat ihracatında ileri teknoloji ürünleri en hızlı şekilde artış gösterirken, kaynak bazlı ürünler en düşük hızda artmıştır. 1985-2008 yılları arasında Çin'in toplam imalatında ileri teknoloji ürünleri ihracatının payı beş kattan fazla artarak 2008 yılında %27,7'ye yükseldi. Çin'in toplam imalatındaki orta düzey teknoloji ürünleri ihracatının payı ise üç kattan fazla artarak 2008 yılında %37 düzeyine erişti. Çin on yıllık bir sürede düşük düzey teknoloji ürünlerinde dünyada baskın konuma geldi. Bu da Çin'in gelişmekte olan ülkelerin çoğu için

teknolojik yelpazede neden önemli bir rakip olarak görüldüğünü açıklamaktadır (Wignaraja, 2011: 13-14). Çin'in 2008 yılında dünyada düşük düzey teknoloji ürünleri ihracatındaki payı yüzde 18,1 iken, orta düzey teknoloji ürünleri ihracatındaki payı yüzde 10,6 ve ileri teknoloji ürünleri ihracatındaki payı yüzde 14,3 idi. Çin ileri teknoloji ürünleri ihracatında yüzde 36'lık artış oranıyla en yüksek artışı ileri teknoloji alanında gerçekleştirdi. Çin'in ihraç ettiği ürünlerinin teknoloji düzeyini hızlı bir şekilde yükseltmeye çalıştığı görülmektedir.

Dünyadaki cep telefonu üretiminin yaklaşık olarak yüzde 80'i, kişisel bilgisayar ve televizyon üretiminin ise yüzde 60'a yakın bölümü Çin'de yapılıyor. 2013 yılında dünyada üretilen tüm bütünleşik devre çipleri, transistör ve elektronik bileşenlerin yüzde 55'i Çin'in ihracat ve iç pazarına yönelik üretimde kullanıldı. Çin'deki elektronik cihaz üretimi için gereken elektronik bileşenlerin düşük teknoloji gerektirenleri büyük ölçüde bu ülkedeki üretim ile karşılanıyor. Fakat daha ileri teknoloji gerektiren bütünleşik devre çiplerinin ancak yüzde 27'lik bölümü Çin'de üretiliyor. Dünyanın sayısal elektronik teknolojilerine dayalı ürünlere olan gereksinimi büyük ölçüde Doğu Asya ülkelerindeki çok sayıda ürün ve hizmet sağlayıcısını içine alan Çin merkezli bir üretim ağı tarafından karşılanıyor (Oktaç, 2017: 16-17). Çin, gerçekleştirilen elektronik cihaz üretiminin gerektirdiği görece düşük teknolojili ürünleri kendi üretebilirken, bütünleşik devre çipleri gibi ileri teknoloji ürünlerinin büyük kısmını Tayvan, Kore ve Japonya gibi yakın çevre ülkelerden sağlanıyor. Çin artık dünya pazarı için üretim yapılan bir merkez haline gelmiştir. Çin'in yatırım ve üretim için oldukça uygun koşullar yaratması kapitalist dünya ekonomisinin üretim ağının merkezinin buraya kaymasına yol açmıştır. Çok uluslu şirketlerin çoğu, hem oldukça büyük olan Çin pazarı için hem de dünya pazarı için üretimlerini Çin'e kaydırıyorlar.

Japonya, Güney Kore ve Tayvan'ın ihracatlarının tamamına yakını yerli şirketler tarafından yapılıyor. Çin'de durum oldukça farklıdır. Çin'in dış ticaretinde yabancı şirketler büyük önem arz etmektedirler. 2000-2012 arasındaki dönemde "ileri teknoloji" ihracatının %80'inden fazlası yabancı şirketler tarafından yapıldı. Günümüzde ise bu oran dörtte üçten az değildir (Kroeber, 2017: 80). Çin'in doğrudan yabancı yatırımlar için oldukça elverişli koşullar sağladığı 1990'lardan

itibaren yabancı şirketlerin ihracattaki payları sürekli bir artış göstermiştir. Özellikle de ileri teknoloji ürünlerin ihracatında yabancı şirketler çok daha baskındırlar.

Çin'in elektronik ürünleri ihracatındaki yükselen gücü, zaman zaman teknolojik güç haline geldiği şeklinde yorumlansa da, bunun henüz tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Elektronik sektörü, çok sayıda farklı ülkede yürütülen üretim, araştırma ve hizmet bağlantılı küresel üretim ağlarının temelinde yürütülür. Çin bu üretim ağlarının çoğunda tamamlayıcı halkadır. Bu ileri bir teknolojik faaliyetten ziyade emek-yoğun ve orta vasıflı bir etkinliktir (Ertekin, 2017: 240). Çin gerçek katma değer yaratan yüksek vasıflı faaliyetlerde henüz istenilen seviyeye erişememiştir. Çin yüksek teknoloji alanlarda genel olarak son montaj aşamasında etkin bir rol oynadığından Çin'in ihracatının teknoloji düzeyine göre sınıflandıran veriler yanıltıcıdır. Her ne kadar Çin'in ileri teknoloji ürünleri ihracatında önemli bir artış meydana gelmiş olsa da Çin'in tam olarak teknolojik bir güç haline geldiği söylenemez.

Tablo 2. 25: Çin'in Dış Ticaret Hacmi (GSYİH %)

Yıllar	Çin'in Dış Ticaret Hacmi (GSYİH'in Yüzdesi)
1982	14,5
1983	14,4
1984	16,6
1985	22,9
1986	25
1987	25,5
1988	25,3
1989	24,3
1990	29,6
1991	33
1992	33,7
1993	31,7
1994	42,1

1995	38,4
1996	33,7
1997	34
1998	31,6
1999	33,1
2000	39,4
2001	38,3
2002	42,5
2003	51,6
2004	59,4
2005	62,9
2006	65,6
2007	62,7
2008	57
2009	44,5
2010	48,9
2011	50,6
2012	48,1
2013	46,6
2014	44,8
2015	39,4
2016	37,0

Kaynak: The World Bank 2019d, World Development Indicator, World Bank DataBank, 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=CN> , Erişim Tarihi, 13.03.2019

Çin'in dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı oldukça yüksektir. Çin'in GSYİH'sinin yüzdesi olarak dış ticaret hacmi 1982 yılında yüzde 14,5 iken 2006 yılında yüzde 65,6'lık bir oran ile en yüksek düzeyine ulaştı. Dış ticaret hacminin GSYİH oranı 2003-2008 yılları arasında yüzde 50'nin üzerindeydi. Bu dönemden sonra yeniden düşme eğiliminde olan bu oran, 2016 yılında da yüzde 37'ye geriledi. Bu verileri Çin'in büyük oranda dış ticarete bağımlı bir büyüme gerçekleştirdiğini göstermektedir. Dış ticarete bağımlılığın bazı olumsuz etkileri de bulunmaktadır.

Ülke ekonomisinin aşırı biçimde dışa bağımlı olması, dış şoklara karşı savunmasız olmasına yol açmaktadır. Dışarıda meydana gelebilecek bir ekonomik daralma veya ticari korumacılık uygulaması, ülke ekonomisini büyük oranda olumsuz etkileyecektir.

Çin'in dış ticaret hacminin GSYİH oranı ihracatçı olarak bilinen ülkelerin gerisinde kalırken iç tüketime dayalı gelişmiş ülkelerden daha yüksektir. 2005 yılında, Çin'in toplam mal ticareti GSYİH'nin yüzde 62,9'u iken, bu oran ABD, Japonya ve Hindistan'da yüzde 20 civarındaydı (Ertekin, 2017: 224). Dünya Bankası verilerine göre Çin'in mal ve hizmet ihracatının ülke GSYİH'sine oranı, reform döneminin ilk yıllarında yüzde 5 düzeylerindeyken 1990'a gelindiğinde yüzde 16'ya çıkmıştı. Oran 90'lı yıllarda yüzde 15-20 düzeylerinde dolaştıktan sonra 2000'li yıllarda hızla artarak 2006 ve 2007 yıllarında yüzde 35'e ulaşmıştı. Küresel krizle beraber 2008 yılından sonra azalmaya başlayan oran 2013 yılında yüzde 23'e, yaklaşık 1990'lar ortalamasına inmiş oluyordu (Oktay, 2017: 248). Bu veriler ihracata dayalı bir büyüme modeli benimsendiği söylenen Çin'in, sanılanın aksine, sadece ihracata bağımlı olmadığını göstermektedir. İhracat ülkenin ekonomik büyümesinde çok önemli bir rol oynamışsa da büyümenin tek motoru olmamıştır.

İhracatın GSYİH'ye oranı Çin için en yüksek olduğu 2007 yılında yüzde 35 iken, büyümesi ihracata dayalı olarak bilinen ekonomilerden Güney Kore için yüzde 40, Almanya için yüzde 43, AB ülkeleri için ortalama yüzde 38 düzeyindeydi. Buna karşılık ekonomisi iç pazara dönük ülkelerden ABD'de bu oran yüzde 12, Japonya'da yüzde 18, tüm dünyada ise yüzde 29'du. İhracat 2000-2007 yılları arasında yılda ortalama yüzde 18 artmış ve Çin ekonomisinin bu dönemdeki büyüme hızının yaklaşık üçte birlik bölümüne kaynaklık etmişti. Reform döneminde Çin ekonomisinin büyümesinin bütünüyle ihracata dayalı olarak gerçekleştiği söylenemez. Fakat ihracat çok hızlı artarak büyümeye önemli katkı yapmıştı. 2008 krizi öncesi dönemde büyüme oranının üçte birlik bölümü ihracat etkisinden, kalan üçte ikilik bölümü ise iç talepten kaynaklanmıştı (Oktay, 2017: 248-250). Diğer ekonomilerle karşılaştırılınca, Çin'in ihracatının ülke GSYİH'sine oranı, en yüksek olduğu dönemlerde bile ihracatçı olarak bilinen ülke ve bölgelerin gerisinde kalmıştır. Çin, genel olarak, ihracatçı olarak bilinen ülke ve bölgeler bir yana, dünya

ortalamasının da gerisinde kalmıştır. Çin bu açıdan yalnızca 2003-2008 yılları arasındaki 5 yıllık sürede dünya ortalamasının üzerine çıkabilmiştir. Diğer tüm yıllarda ülke ihracatının ülke üretimine göre büyüklüğü dünya ortalamasının altında kalmıştır. Dolayısıyla Çin'in yalnızca ihracata dayalı bir büyüme stratejisi izlediği söylenemez.

2.3.2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Çin

Bir ülkenin dünya ekonomisiyle entegrasyonunda en önemli alanlardan bir doğrudan yatırımlardır. Çin ekonomisi doğrudan yatırımlar alanında dünya ekonomisiyle güçlü bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Çin, reform ve dışa açılım döneminin başlarında dış sermayeyi çekmek için yürürlüğe koyduğu uygulamalarla büyük oranda doğrudan yatırım çekebilmiştir. Hatta Çin en çok dış yatırım çekebilen ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Dünyanın en çok yabancı yatırımını alan ülkelerden biri olan Çin, son yıllarda giderek dışarıya daha fazla yatırım yapan bir ülke konumuna gelmiştir.

2.3.2.2.2.1. Çin'e Yapılan Yabancı Doğrudan Yatırımlar

Çin'e doğrudan yabancı yatırımlar 1990'ların ortalarından itibaren sürekli bir artış eğiliminde olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların Çin'i tercih etmesinde ucuz işgücü, yüksek kâr oranlarını sağlayan koşulların varlığı, yüksek büyüme hızı, iç pazarın oldukça büyük olması, altyapıdaki iyileştirmeler ile siyasi ve sosyal istikrar önemli bir rol oynamıştır. Yerel yönetimlerin daha fazla yatırım çekmek için birbiriyle rekabet etmesi, doğrudan yabancı yatırımlar için oldukça elverişli koşulların sağlanmasına yol açmıştır.

1990'lardan itibaren Çin, doğrudan yabancı yatırımlar için dünyanın en önemli yerlerinden biri olmuştur. 1990 yılında 3 milyar dolar seviyelerinde olan doğrudan yabancı yatırımlar, 1992'den sonra hızlı bir şekilde artma eğiliminde olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) 1993 yılında 27 milyar dolar, 2000'de de 42 milyar dolar seviyelerine erişti. 2001 yılında DTÖ üye olunduktan sonra yabancı yatırımcıya sağlanan güven dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar çok daha hızlı artmıştır. 2005 yılında DYY 104 milyar dolara, 2008 yılında ise 171 milyar dolara yükseldi. 2008 küresel krizinden sonra DYY düşme eğiliminde olsa da,

2010 yılında 243 milyar dolar ile yeniden artmaya başladı. 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaşarak 290 milyar doları aştı. 2013 yılından itibaren ise azalma eğiliminde olmuştur. 2016 yılında DYY 174 milyar dolara, 2017 yılında ise 168 milyar dolar seviyesine geriledi.

Tablo 2. 26: Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), Net Girişler, 1990-2017

Yıllar	DYY, Net Girişler (GSYİH %)	DYY, Net Girişler (Cari ABD Doları, Milyon)
1990	1.0	3.487
1991	1.1	4.366
1992	2.6	11.156
1993	6.2	27.515
1994	6.0	33.787
1995	4.9	35.849
1996	4.7	40.180
1997	4.6	44.237
1998	4.3	43.751
1999	3.5	38.753
2000	3.5	42.095
2001	3.5	47.053
2002	3.6	53.073
2003	3.5	57.900
2004	3.5	68.117
2005	4.6	104.108
2006	4.5	124.082
2007	4.4	156.249
2008	3.7	171.534
2009	2.6	131.057
2010	4.0	243.703
2011	3.7	280.072
2012	2.8	241.213

2013	3.0	290.928
2014	2.6	268.097
2015	2.2	242.489
2016	1.6	174.749
2017	1.4	168.223

Kaynak: The World Bank, 2019a, DataBank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>, Erişim Tarihi: 15.04.2019

Çin'deki doğrudan yabancı yatırımların (DYY) GSYİH içindeki oranı 1990'lara kadar yüzde 1'in altındaydı. 1990'lardan itibaren DYY'nın GSYİH'e oranı yüzde 1 üzerine çıkmaya başladı. 1992 yılında yüzde 2.6 civarında iken 1993 yılında yüzde 6.2'lik bir oran ile GSYİH içindeki payı en yüksek seviyeye erişti. 1994 yılında da yüzde 6.0 seviyesinde iken bu tarihten itibaren miktar olarak sürekli bir artış sergilese de GSYİH içindeki oranı yavaş yavaş düşmeye başladı. 2000 yılında DYY'nın GSYİH içindeki payı yüzde 3.5, 2010 yılında yüzde 4, 2015'de yüzde 2.2, 2017 yılında ise yüzde 1.4 seviyesinde oldu. DYY'nın miktar olarak en büyük değerlere ulaştığı 2013 yılında, GSYİH içindeki payı yüzde 3'tü. Son dönemlerde ekonomik büyümenin yavaşlamaya başlaması ve iç talebin arttırılmasına yönelik ekonomi politikalarının benimsenmesiyle DYY azalmaya başlamıştır.

Dünya Bankası'nın derlediği verilere göre, Çin'e 2011 yılında yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 280 milyar dolar iken ABD'ye yapılanlar 263 milyar dolar tutarındaydı (The World Bank, 2019a). Dolayısıyla Çin, doğrudan yabancı yatırımlar hususunda uzun bir süre birinci olan ABD'yi geçerek dünyanın en çok yabancı doğrudan yatırımı çeken ülkesi olmuştur.

Çin'in endüstriyel gelişmesini, Doğu Asya modelinden ayıran önemli özelliklerden biri yabancı yatırımların Çin'de büyük bir rol oynamasıydı. 1985'ten 2005'e kadar yıllık doğrudan yabancı yatırım artışı, GSYİH'nin yüzde 3'ü civarında çok büyük bir rakam olarak seyretmişti. Güney Kore ve Tayvan'da 1970-1990 arası benzer yüksek büyüme dönemlerinde doğrudan yabancı yatırım artışı ancak GSYİH'nin yüzde 0,5'i oranındaydı. Japonya'da ise 1950'lerin ortasından 1970'e kadar doğrudan yabancı yatırım artışı GSYİH'nin yüzde 0,1'inden düşüktü (Kroeber, 2017: 79-80). Çin'in DYY değerleri, kalkınma öncüleri olan Japonya ve diğer

lkelerinden oldukça üzerinde olmuştur. Çin'e yönelik DYY girişleri daha çok Malezya, Tayland ve Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerine benzer şekilde GSYİH'nin yüzde 4-6'sına denk olmuştur. Yabancı yatırımların büyük kısmı ihracattaki rekabet gücünü küresel çapta daha da artırmak amacıyla yapılmıştır. Çin'in ihracatının yarısından fazlası yabancı şirketler eliyle yapılmaktadır ve ileri teknoloji ihracatında bu oran çok daha yüksektir. Çin dünyadaki düşük ve orta kalite retimnin açık ara en ucuz merkezi haline gelerek süreç içinde 'dünyanın fabrikası' konumuna gelmiştir (Jacques, 2016: 184).

2001 yılında Çin'in DTÖ'ye girmesiyle yabancı yatırımlarda da büyük bir patlama yaşandı. DTÖ'ye girişle sağlanan koşullar i pazarı yabancı yatırımlara açma ve yabancı yatırımcılar için koşul ve olanakları iyileştirdi. Aynı zamanda Çin'de üretilen ürünlere kota ve ek vergi uygulaması olasılığını büyük ölçüde ortadan kaldırarak, ülkede, diğer ülke pazarları için üretim yapmayı oldukça çekici duruma getirdi (Oktay, 2017: 99). Çin'in DTÖ'ye girmesiyle, Çin'e ihracat yapmak yerine, hem Çin pazarı hem de küresel pazar için Çin'de üretmek üzere yatırım yapmak daha cazip hale geldi. Bu da doğrudan yabancı yatırımlarda büyük bir artış yaşanmasına yol açmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar ileri teknoloji, üretim teknikleri ve yönetim stillerinin yerli şirketler tarafından uyarlanarak kullanılmasına olanak sağlayarak yerli şirketlerin büyümelerine büyük katkı sağlanmıştır. Yabancı şirketler yatırımlarını kısıtlayan uygulamalara veya yerli şirketlerle iş birliğine zorlanmalarına rağmen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Japonya dahil diğer pek çok büyük ekonomiye kıyasla daha büyük pazar erişimi ve daha az kontrole tabi olarak çalışma avantajına sahip olmuşlardır (Kroeber, 2017: 83). Çin'de çok uluslu şirketler tarafından oluşturulan küresel üretim ağları Çin'i dünya ekonomisinin üretim merkezi haline getirmiştir. Çin'in büyük pazar potansiyeli ve yüksek kr getiri merkezi olarak görülmesi, yabancı yatırımlar için bir cazibe merkezi olmasına yol açmıştır.

2.3.2.2.2.2. Çin'in Dışarıya Yaptığı Doğrudan Yatırımlar

Çin'in dışarıya yaptığı doğrudan yatırımlar 2000'li yıllara kadar pek önem arz etmemişti. 2001 yılında DTÖ'ye girişle birlikte Çin, bir yandan kendi piyasasını

yabancı yatırımlar için daha açık hale getirirken, diğer yandan da küresel piyasalar da Çin yatırımlarına daha açık gelmişti. Çin'in hızlı ekonomik büyümesi devam ederken dış pazarlara yatırım yapma yeteneği de giderek artmıştır. Çin, en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelerden biri olduğu gibi hızla dışarıya doğrudan yatırım yapan ülke konumuna gelmiştir. Çin giderek dışarıdan aldığı doğrudan yatırımlardan daha fazla dışarıya yatırım yaparak net yatırımcı ülke konumuna geçmiştir. Çin her ne kadar ekonomik büyüklüğüne göre daha az oranda dışarıya yatırım yapmakta ise de hızla bu açığı kapatma yolundadır. Çin'in uluslararası yatırımcı pozisyonu giderek güçleniyor.

Uzun bir süredir dünyanın en çok dış yatırım alan ülkesi olan Çin'in bu durumu giderek tersine dönmektedir. Çin hükümeti birçok Çinli şirketi dışarı açılmaya ve uluslararası alanda yer almaya teşvik etmeye başladığından, Çin'in deniz aşırı yatırımları 2003 yılından sonra sürekli bir şekilde artmıştır (Shambaugh, 2016: 194). 2000'lerin başlarından itibaren artmaya başlayan yatırımlar, 2005 sonrası iyice hızlanarak, 2008'de önemli bir sıçrama yaptı (Oktay, 2017: 31). 2008 yılında gelişmiş ülkelerde yoğunlaşan küresel kriz dolayısıyla darboğaza giren şirketlerin fiyatlarında yaşanan düşüşler, şirket satın alımlarını cazip hale getirmiştir. Çinli şirketlerin yurtdışı alımlarındaki artışın bir sebebi de bu olmuştur.

Tablo 2. 27: Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY), Net Çıkışlar, 2000-2017

Yılları	DYY, Net Çıkışlar (GSYİH %)	DYY, Net Çıkışlar (Cari ABD Doları, Milyon)
2000	0.4	4.612
2001	0.7	9.696
2002	0.4	6.284
2003	0.5	8.456
2004	0.4	7.972
2005	0.6	13.729
2006	0.9	23.932
2007	0.6	17.154
2008	1.2	56.742

2009	0.9	43.889
2010	0.9	57.953
2011	0.6	48.420
2012	0.8	64.963
2013	0.8	72.970
2014	1.2	123.129
2015	1.6	174.390
2016	1.9	216.424
2017	0.8	101.914

Kaynak: The World Bank, 2019a, DataBank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>, Erişim Tarihi: 15.04.2019

Çin küresel doğrudan yatırım çıkışlarının, önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Dünya Bankası verilerine göre Çin'den doğrudan yatırım çıkışı 2000 yılında 4 milyar dolar civarında iken 2005 yılında 13.7 milyar dolar, 2008'de ise 56.7 milyar dolar seviyelerine çıktı. 2009 yılında küresel ekonomik krizin etkisiyle biraz azalsa da 2010 yılında 57.9 milyar dolar, 2014 yılında 123.1 milyar dolar, 2016 yılında ise 216 milyar dolar seviyelerine erişti. 2017 yılında ise 101.9 milyar dolar seviyesine geriledi. Çin'in dışarıya doğrudan yatırımlarının GSYİH içindeki oranı 2000 yılında yüzde 0.4 seviyesinde iken 2008 yılında yüzde 1.2 seviyesine çıkarak ilk kez %1'in üzerine yükseldi. 2016 yılında ise dışarıya doğrudan yatırımlar hem miktar hem de GSYİH yüzde olarak en yüksek değere ulaştı. 2016 yılında dışarıya doğrudan yatırımlar, 216 milyar dolar ile, GSYİH'nin yüzde 1.9'una denk bir seviyeye erişti.

Dünya Bankası verilerine göre 2016 yılında Çin diğer ülkelere, Çin'e yapılandan daha fazla doğrudan yatırım yaptı. 2016 yılında Çin'e gelen yaklaşık 174 milyar dolarlık yatırıma karşılık, Çin'den diğer ülkelere yaklaşık 216 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapıldı. Bu veriler Çin'in uluslararası net yatırımcı pozisyonunun giderek güçlendiğinin göstergesidir.

Doğrudan yatırımların büyüklüğü açısından ABD uzun yıllardır dünya sıralamasında en üstte yer almaktadır (Oktay, 2017: 29). 2008'den beri önemli ölçüde yükselişe geçen Çin, 2010'da dünyanın en büyük beşinci yatırımcısı oldu

(Shambaugh 2016: 194). Çin 2011 yılında küresel doğrudan yabancı yatırımların kaynağı olarak altıncı sırada yer alırken 2014 yılında üçüncü sıraya yükseldi. Hong Kong ile Çin arasındaki bağımlılık göz önüne alındığında Hong Kong'a ait görülen sermaye yatırımları aslında Çin'e aittir. Bu durumda Çin, doğrudan yabancı yatırımlar açısından en fazla yatırım yapan ülkeler arasında ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır ve gelecekte ABD'yi geçeceği tahmin edilmektedir (Ertekin, 2017: 276). Çin, uluslararası doğrudan yatırım payını aşamalı olarak arttırmaktadır. Çin'in doğrudan yatırımlardaki payı 2004 yılında yüzde 3, 2007 yılında yüzde 7 ve 2011 yılında yüzde 9 olarak gerçekleşti. Çin, sermaye birikiminin merkezi olmaya aday bir ülke olarak sermaye yatırımlarını sürekli bir biçimde arttırmaktadır (Peköz, 2014: 296).

Çin dış yatırımlarının son on yıllardaki hızlı gelişimine rağmen bu alanda, hâlâ ABD'nin ve sanayileşmiş diğer büyük devletlerin gerisindedir. 2010 yılında ABD'li şirketler dışarıya 328.9 milyar dolarlık yatırım yaparak, Çin'in dışarıya yaptığı yatırımların yaklaşık beş katından daha fazla yatırım yapmıştı (Shambaugh, 2016: 198). Dışarıya doğrudan yatırımlar hususunda, Çin ekonomik büyüklüğüne oranla daha alt seviyede bir performans sergilemektedir. Sermaye birikiminin merkezi olmayı planlayan Çin'in sermaye yatırımlarını arttırması ve yakın gelecekte ABD'yi geçmesi beklenmektedir.

Çin'in dış yardımının dağılımında en büyük payı yüzde 45.7 ile Afrika alırken, bunu yüzde 32.8 ile Asya, yüzde 12.7 ile Latin Amerika, yüzde 4 ile Okyanusya ve yüzde 4.5 ile diğerleri izler (Shambaugh, 2016: 225). Çin'in dışarıya doğrudan yatırımlarının ise en büyük payını yüzde 65 ile Asya alırken, bunu yüzde 15.3 ile Latin Amerika, yüzde 9.8 ile Avrupa, yüzde 3.8 ile Kuzey Amerika, yüzde 3.1 ile Afrika ve yüzde 2.7 ile Okyanusya takip eder (Shambaugh, 2016: 201). Çin'in dış yardımlarının ve sermaye ihracının önemli bir kısmı Asya bölgesine gitmektedir. Daha doğrusu Çin'e yakın çevre ülkelere gitmektedir. Doğu Asya'nın dünya ekonomisinde daha merkezi bir konuma gelmekte oluşu ve Çin'in yakın çevresini denetim altında tutma isteği bunda önemli rol oynamaktadır. Çin'in dış yardımlarında ve yatırımlarında önemli bir paya sahip olan diğer bir bölge ise

Afrika'dır. Afrika gelişmekte olan bir bölge olarak sahip olduğu enerji kaynakları ve hammadde açısından da önem arz etmektedir.

2.3.2.3. Çin'in Finansal Kapasitesinin Yükselişi

Çin piyasa reformları sürecine girerken, bilinen anlamda bir finansal sisteme sahip değildi. Ülkede 1980'lere kadar bankacılık sistemi, hisse senedi ve tahvil piyasaları bulunmamaktaydı. Kaynak dağılımında rol oynayan bu yapılar, ekonomik dönüşüm süreci içinde neredeyse sıfırdan oluşturuldu. Bankacılık başta olmak üzere oluşturulan bu finansal sistemin temel işlevi, plana dayalı ekonomik sistemden piyasa ekonomisine kontrollü geçişin sağlanması olmuştur. Bir ülkenin, dünyanın diğer ekonomileri ile en önemli etkileşim kanallarından biri de finansal yatırımlardır. Çin dış ticaret ve doğrudan yatırımlar hususunda dünya ekonomisiyle güçlü bir etkileşime sahipken, finans alanı için aynı şey söylenemez.

Çin dış ticaret ve doğrudan yatırım alanlarında oldukça önemli bir aktör olmasına rağmen finansal yatırımlar alanında Çin'in dünyayla etkileşimi son derece düşük düzeydedir. Gerek yabancıların Çin'de gerekse de Çinlilerin yurtdışında mevduat hesabı sahibi olması, tahvil, hisse senedi ve diğer yatırım ürünlerine yatırım yapması büyük kısıtlamalara tabidir (Oktay, 2017: 33). Çin finansal alanda bir serbestleşme süreci yürütmekteyse de şimdiye kadar beklentilerin çok altında bir gelişme kaydetmiştir. Dışarıdan Çin'e ve Çin'den dışarıya finansal yatırım yapılması hususunda oldukça büyük sınırlamalar hâlâ mevcuttur. Çin ile dış dünya arasındaki finansal ilişkiler, devletin ana oyuncu olarak dev döviz rezervleriyle öne çıkması hariç, oldukça sınırlıdır.

Son yıllarda dünyanın en büyük bankaları listesinde birinciliği, düzenli bir şekilde Çin'in bankası Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) almaya başlamıştır. Bankaların yönettikleri varlıkların büyüklüğüne göre yapılan sıralamalarda dünyanın en büyük 10 bankası arasında genellikle 4 veya 5 Çin bankası yer alır. ICBC Bankası son yedi yıldır ardı ardına zirvede yer alıyor. Kamu Bankası olan bu finansal güç 4 trilyon dolarlık bir varlığa sahiptir ve yaklaşık olarak yarım milyon kişiyi istihdam ediyor. Çin'in diğer dört büyük bankası da ilk 10'un içinde yer alıyor (Murphy; Ponciano; Hansen and Touryalai, 2019). Dünya finans

sisteminde önemli bir konumda bulunan bankların gücü göz önünde bulundurulduğunda Çin açık ara dünyanın en büyük bankalarına sahiptir. Çin bankalarının dünya sıralamasındaki konumları ve ekonomik değerleri, Çin'in bu alanda oldukça önemli bir aktör haline geldiğini göstermektedir.

Çin, finansal sisteminin diğer bileşenlerinde de dünya finansal sisteminde önemli bir büyüklüğe erişmiş durumdadır. Her ne kadar bankacılık sistemi gibi birinci sırada olmasalar da dünyanın büyükleri arasına girebilmeyi başarmışlardır. Son yıllarda Çin'in hisse senedi piyasaları epey geriden de olsa ABD'den sonra dünyanın ikinci, bazen de Japonya'nın ardından üçüncü en büyük piyasası konumundadır. Çin'in tahvil piyasaları benzer şekilde, finansal olmayan şirketlerin çıkardığı tahvillerin toplam değeri açısından 2013 yılı sonunda dünyada ABD'den sonra ikinci sıradadır (Oktay, 2017: 161).

Çin giderek büyük bir kredi veren ve fon kaynağı olan ülke konumuna yükselmektedir. Çin uzun dönemli krediler verme konusunda da çok aktif olmaya başlamıştır. Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat-İthalat Bankası bunda kilit bir role sahiptir. Bu bankalar 2009-2010'da gelişmekte olan ülkelere Dünya Bankası'ndan daha iyi koşullarla 110 milyar dolar uzun dönemli kredi sağlamıştır. Dünya Bankası'nın aynı dönemde benzer türden kredi vaatlerinin toplamı ancak 100,3 milyar dolardır. Sadece enerji sektöründe Çin Kalkınma Bankası gelişmekte olan ülkelere aynı dönemde 65 milyar dolar kredi sağladı (Jacques, 2016: 609). Bu kredilerin toplam büyüklüğü Çin'in büyüyen mali gücünün göstergesidir. Uzun dönemli krediler sağlama hususunda Dünya Bankası'nı geride bırakan Çin bu alanda büyük bir oyuncu haline gelmiştir. Bu krediler dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülke ile artan ekonomik ilişkilerin desteklenmesinde ve sağlamlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Çin'in uluslararası alandaki etkinliğine büyük katkı sağlamaktadır.

2.3.2.3.1. Döviz Rezervleri

Çin ekonomisinin döviz ile olan ilişkisi açısından 1994 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Reform döneminin başından 1994'e kadar ülkenin ticaret dengesi, zaman zaman fazla veriyse de genel olarak açık vermiştir. 1994 yılından sonra ise sürekli

olarak dış ticaret fazlası verilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra Çin'in ihracatı düzenli olarak ithalatını aşmıştır. Bu da Çin'in yabancı mevduatlarının sürekli yükselmesini tetiklemiştir. Çin uzun bir süredir en fazla döviz rezervine sahip ülkedir. Çin'in sahip olduğu döviz rezervleri özellikle de ABD ile Çin arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Fakat özellikle de 2008 küresel krizinden sonra, Çin'in sahip olduğu rezervlerin, ülke ekonomisini ABD'ye karşı kırılgan hale getirmekte olduğunu değerlendirmeleri artmıştır. Çin bu tarihten itibaren döviz rezervlerini çeşitlendirme yoluna gitmiştir.

Çin'in döviz rezervleri 2006 yılında 1 trilyon dolar civarında iken 2007'de 1,5 trilyon dolar, 2008'de 1,9 trilyon dolar, 2009 yılında 2,1 trilyon dolar, 2010 yılında ise 3 trilyon dolara yükseldi (Peköz 2014: 206). Çin'in elinde daha önce görülmemiş miktarda döviz rezervi bulunmaktadır. 2011'e gelindiğinde Çin üç trilyon dolardan fazla, neredeyse ülkenin GSYİH'sinin yarısı kadar, döviz rezervi tutmaktaydı. 2011 yılında Çin'in döviz rezervleri, dünya rezerv sıralamasında 1.3 trilyon dolar ile ikinci sırada yer alan Japonya'nın iki buçuk katıydı ve ortalama bir ülkeninkinin elli katından daha fazlaydı. Çin'in döviz politikasının ardındaki temel güdünün yurtiçi siyasi kaygılar olduğu genel kabul görmektedir (Steinberg, 2017: 67-68). Çeşitli ülkelerin dönem dönem büyük döviz rezervleri tuttukları görülse de Çin, diğer ülkelerden çok daha fazla miktarda bir döviz rezervine sahiptir.

2014 yılı ortasında yaklaşık 4 trilyon dolara erişen Çin'in döviz rezervleri, dünya ülkelerinin toplam döviz rezervlerinin üçte birine tekabül etmekteydi. Tahminlere göre rezervlerin yüzde 60 ile yüzde 80 arasındaki bir bölümü ABD doları, kalanı euro, İngiliz sterlini, Japon yen'i cinsindeydi. Rezervlerin yüzde 75'inin dolar olarak tutulduğu varsayıldığında Çin'in 2014 yılında ABD finansal piyasalarında 3 trilyon dolar, AB, İngiltere, Japonya piyasalarında da bir trilyon dolarlık finansal yatırımı vardı. 2013 yılında Çin'in ABD piyasalarındaki finansal yatırımlarının tutarı 1,3 trilyon dolar iken aynı yılda tüm ABD vatandaşlarının sahip olduğu ABD hazine bonosu tutarı 950 milyar dolar ve tüm ABD bankalarınınkini ise toplam 390 milyar dolardı (Oktay, 2017: 33-34). ABD'nin son yıllarda giderek artan bütçe açıklarını finanse etmek için çıkardığı hazine bonolarının en büyük müşterisinin Çin olduğu görülmektedir. ABD net dış borç vermekte iken Çin oldukça

büyük miktarlarda net yabancı varlıklara sahip olması, Çin'in dış mali zenginliğini göstermektedir. Bu veriler, Çin'in dünya finansal piyasalarında oldukça önemli bir yatırımcı olduğunu gösterir.

Muazzam üretim kapasitesi ile Çin, mallarının satın alınmasını garantilemek için fiilen Batılılara borç verme yoluna gitmiştir. Çin cari hesap fazlasının bir kısmını, ABD hazine bonoları gibi dolar üzerinden tahvillere yatırım yapmaktadır. Yüz milyarlarca dolar stoklamak, Çin'in para birimini yapay olarak ABD'ninkine göre ucuz hale getirerek, Çin mallarının göreceli olarak ucuz olmasını sağlamaktadır. Çin'in dolar satın almayı bırakması ise bir yandan ABD para birimi üzerinde olumsuz etkide bulunacak diğer yandan ise Çin'in elinde tuttuğu muazzam miktardaki doların değerini kaybetmesine yol açacaktır. Amerikalıların Çin mallarını almayı bırakmaları halinde ise yaşam standartları düşecek ve kolay kredilere ulaşmalarının yolu kapanacaktır (Morris, 2014: 675). Dolayısıyla Çin'in muazzam miktarlara ulaşan döviz rezervleri bir karşılıklı bağımlılık aracına dönüşmektedir.

Çin'in, rezervlerini kullanarak ABD ekonomisine önemli boyutta zarar vermesi mümkün olmadığını düşünenler de bulunmaktadır. Çin'in böyle bir girişimin kendisine daha büyük bir zarar vereceğini dile getirmektedirler. Buna karşılık ABD tarafından izlenen politikaların Çin'e zarar verebilme ihtimali daha yüksektir. Çin'in rezervlerinin değeri bütünüyle ABD yönetiminin politikalarına bağlıdır. Ayrıca iki ülke arasında oluşacak bir gerginlik sonucunda ABD yönetiminin Çin'in ABD'deki hesaplarını bloke etme seçeneği her zaman bulunmaktadır (Oktay, 2017: 334). Çin'in ise ABD'nin böyle bir tasarrufuna karşı yapabileceği şeyler oldukça kısıtlıdır. Sanılanın aksine, Çin'in sahip olduğu büyük miktarlardaki döviz rezervlerinin bir uluslararası politika aracı olarak pek bir önemi yoktur. Hatta bu rezervlerin, Çin ekonomisini gereğinden fazla ABD'ye bağımlı kılmasından dolayı uluslararası politika açısından bir güç değil, zayıflık oluşturabileceği de söylenebilir.

2.3.2.3.2. Finansal Sistemin Yapısı

Çin finansal sistemi üzerinde, dünyanın önde gelen ekonomileri ile karşılaştırıldığında çok yüksek düzeyde bir devlet kontrolü mevcuttur. Bu kontrol finansal sistemin işleyiş kurallarını belirlemenin ötesindedir. Çin'de devlet finansal

sistemin önemli bir bölümünün sahibidir. Aynı zamanda tüm karar vericileri belirleyen kamu insan kaynakları sistemine kadar her alanda belirleyicidir. Piyasa ekonomisine geçişle beraber, devletin ekonomik kaynakları plan aracılığıyla yönlendirme olanağı giderek azalmıştır. Reform dönemine geçişle bu yönlendirmeyi büyük ölçüde finansal sistem üzerindeki güçlü devlet kontrolü ile sürdürmeye çalışmıştır (Oktay, 2017: 162). Devletin finansal sistem üzerindeki güçlü kontrolü, döviz kurları ve sermaye hareketleri üzerinden Çin ekonomisinin dünya ekonomisi ile etkileşimlerini yönetmek açısından da çok önemli bir rol oynar (Oktay, 2017: 188).

Çin’de finansal sisteminin belkemiği bankalardır. Hemen hemen tüm finansal riskler bankaların finansal tablolarında toplanmaktadır. Devletin kontrolü altındaki yurtiçi ekonomi sisteminin en önemli sermaye kaynağı bankalardır. Aynı zamanda Çin’in ekonomik ve politik ayarlamaları içindeki en kırılgan halkadır. Bundan dolayı ülkenin liderleri son kırk yıllık ekonomik deneyim süresince, bankaları ciddi bir rekabetten ve hatta bir başarısızlık esintisinden bile korumak için mümkün olan her şeyi yapmışlardır (Walter and Howie, 2013: 31). Birçok ekonomik açılıma ve DTÖ Anlaşması’na rağmen, Çin finans sektörü ezici bir şekilde devlet kontrolündedir (Walter and Howie, 2013: 35-6). Dönem dönem yüzeysel değişiklikler yapılsa finans sistemi büyük oranda devlet kontrolünde olmaya devam etmektedir.

Devlet düzenleyici, politika yapıcı, yatırımcı, ana şirket, kote edilen firma, broker, banka ve bankacı olarak piyasanın her aşamasıyla ilgilidir (Walter and Howie, 2013: 254). Fortune 500 sıralamalarına rağmen Çin bankaları, uluslararası alanda rekabet etme yeteneğinden uzaktır. Gelişmiş ekonomilerdeki bankalardan anlaşıldığı şekilde faaliyet göstermezler. Finansal sistem, uluslararası rekabetten korunan, tamamen devlet tarafından yönetilen talimat ve desteğe dayalı kurumlar üretmiştir. Bu bankalar reddedilemeyecek şekilde büyük olsalar da ne yaratıcı ne de yenilikçilerdir. Piyasa değerleri, değer yaratma potansiyellerinin göstergesi olmaktan ziyade değerlendirme yöntemlerinin akıllı manipülasyonudur. Eğer Çin bankaları gerçekten dünyanın en kuvvetlileri olsalardı, Batılı ticari ve yatırım bankalarının, 2008 krizi dolayısıyla, oldukça zor durumda olmalarından kaynaklanan fırsatları iyi değerlendirebilirlerdi (Walter and Howie, 2013: 106). Bankaların her biri çoklu

milyar dolarlık sermaye artırma planları açıklamalarına rağmen sermayelerini yeterli derecede hızlı artırmamışlardır. Çin bankaları anlamlı bir yabancı rekabete kapalı olan bir yurtiçi piyasaya alıştıklarından uluslararası piyasada büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Çin bankaları, güçlü ülkelerden ziyade devletlerin müdahalesinin bir hayli etkin olduğu zayıf ekonomilerde çalışmayı tercih etmektedirler.

Çin borsaları için de aynı şey geçerlidir. Altyapıya, veriye ve sağlanan tüm paraya rağmen Çin borsaları şeklin ötesine geçememiştir. Temel işlevi, ülkenin ekonomisine modern bir görünüm vermeleridir. Borç sermaye piyasalarında olduğu gibi, gerçek olan şirketlerin mülkiyeti için hakiki bir piyasa olarak gelişmekte yeterince başarı gösteremiyorlar. Çin’de faizleri merkezi hükümet kontrol ettiğinden, borç piyasalarının işleyişinin temeli olan risk değerlemesi yeteri düzeyde değildir. Aynı şekilde bir hisse senedi piyasasının temeli şirketlerin değerlemesi de Çin’de gelişmiş ülkelerdekinden farklıdır. Dolayısıyla kıt kaynakların paylaşımında ve ekonomik kalkınmayı yönlendirmede piyasalardan ziyade merkezi hükümet belirleyicidir (Walter and Howie, 2013: 199).

Çin ekonomisi, büyük ölçüde sermaye hareketleri üzerindeki kontrollere bağlı olarak piyasa reformları döneminde birçok istikrarsızlıklardan uzak kalabilmeyi başarmıştır. 1997 krizinden önemli bir zarar görmeden çıkabilmesinde ve 2008 küresel krizinden doğrudan etkilenmemesinde de bu önemli bir rol oynamıştır. Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar Çin’de ekonomi yönetimi için reform dönemi boyunca ekonomiyi yurtdışı kaynaklı istikrarsızlıklardan korumanın önemli bir aracını oluşturmuştur (Oktay, 2017: 186). Özellikle de 2008 krizinden sonra devletin sermaye hareketleri alanında yapacağı reformlarda oldukça dikkatli olması gerektiğini bir kez daha hatırlatmıştır. Dolayısıyla bu alanda kısa vadede büyük değişikliklerin yapılması beklentisi gerçekçi değildir.

Çin’in coğrafi büyüklüğü ve dev nüfusu dikkate alındığında, Japonya’nın 1980’lerdeki muazzam yükselişinden sonra yaptığı gibi, durma noktasına gelme ihtimali oldukça zayıftır. Japon bankalarından farklı olarak, Çin bankalarının kısıtlamaları kaldırılmış değildir. Çin hükümetinin Japonya’dan aldığı en önemli ders para biriminin değer kazanmasını mümkün olduğunca sınırlamak olmuştur.

Japonya'nın çılgın varlık baloncuğunun son aşamasına gelmesine yol açan temel etmen yen'in değer kazanması için serbest bırakılması ve finansal piyasalardaki kısıtlamaları kaldırmasıydı (Walter and Howie, 2013: 285-6). Çin, Japon örneğinden ders çıkararak, bu alanda oldukça temkinli davranmaktadır.

2.3.2.3.3. Finansal Sistemin Sorunları

Çin'in reform sürecinde büyük ölçüde finans dışındaki alanlarda dış dünyaya açılma yoluna gitmiştir. Çin'in mal ve hizmet üreticileri, hem iç pazarda hem de uluslararası alanda diğer ülke üreticileri ile rekabet ederek gelişmişlerdir. Böylelikle Çin çok hızlı bir şekilde birçok mal ve hizmetin üretim ve ticaretinde dünyada söz sahibi konuma yükselmiştir. Fakat finans alanı büyük oranda devlet kontrolünde kalmaya devam etmiştir. Finansal alandaki kısıtlamalar ülke ekonomisini küresel krizlerden korumayı başarmış olsa da küresel ekonomideki etkisini sınırlamıştır.

Çin'in finansal alanda hizmet veren bankaları ve diğer finansal kuruluşları, sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar nedeniyle ülke içindeki ve dışındaki pazarlarda yabancı kuruluşlarla etkin bir rekabet içine girmemişlerdir. Bunun sonucu olarak Çin günümüzde, sunulan ürün ve hizmetlerin kalite ve çeşitliliği, piyasaların büyüklük ve derinliği, finansal kuruluşların becerileri açısından dünyanın diğer büyük ekonomileri ile rekabet edebilir konumda değildir. Çinli finansal kuruluşları, dünya finansal hizmetler pazarının tam olarak içine girememişler ve dolayısıyla buralardan edinilebilecek gelirden yoksun kalmışlardır (Oktay, 2017: 337).

2008 küresel krizinin yarattığı fırsatların bir daha gelemeyeceğinin farkında olan Çin şirketleri, Çin Kalkınma Bankası ve ülke sermaye varlığı aktif olarak uluslararası yatırım arayışı içinde olduğu halde Çin bankaları olmamıştır. Eğer Çin bankalarının ilan ettikleri piyasa değerleri gerçek ise ve bankalar böylesine çok iyi formdaysa, Çin bankacılık modeli ihraç edilirdi. ABD ve Avrupalı düzenleyicileri ve hükümetler bir sonraki finansal krizi önleme yolları ararken Çin modelini taklit etme arayışında olmamışlardır (Walter and Howie, 2013: 106). Global ekonominin merkezinde yer alması beklenen Çin'in finansal sisteminin ihraç ediliyor olması büyük bir önem arz edecektir.

Çin, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar dolayısıyla dünya finans sisteminin kısmen dışındadır. Dolayısıyla dünya finansal sisteminin gelişimini yönlendiren kurum ve süreçlerine de bütünüyle dahil değildir. Sermaye hareketleri kısıtlamalarının en büyük maliyetlerinden biri, Çin parasının bir uluslararası rezerv para olmasını engellemesidir. Çin ekonomisi 2000’li yılların sonlarında dünyanın ikinci en büyüğü konumuna yükselmesine karşın Çin’in parası renminbi uluslararası para niteliği taşımıyordu. Yabancıların ülkenin parasını kullanmasını büyük ölçüde engelleyen sermaye hareketi kısıtlamaları, doğal olarak renminbinin uluslararası nitelik kazanmasına olanak vermemiştir (Oktay, 2017: 337-38). Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olması beklenen Çin’in, dünya finansal sistemi ile ilgili gelişmeleri yönlendirecek konumda olmaması Çin’in küresel rolünü sınırlamaktadır.

2.3.2.4. Çin Ekonomisine Yönelik Meydan Okumalar

Çin, 1,4 milyar insan ile dünyanın en büyük nüfusuna ve coğrafi olarak dördüncü en geniş arazisine sahip ülkesidir. Bu büyüklük, Çin’e eşsiz bazı fırsatlar yanında bazı sınırlamalar da getirmektedir. Herhangi bir problem, Çin’in nüfusu ile çarpıldığında çok büyük bir problem haline gelecektir. Fakat herhangi bir problem Çin’in nüfusuna bölündüğünde ise çok çok küçük bir problem haline gelecektir (Zheng, 2003: 14-15). Dolayısıyla işsizlik, çevre kirliliği, sosyal bozulma vb. her sorunda Çin’in karşılaştacağı meydan okuma hayal bile edilmeyecek seviyededir. Diğer taraftan ise Çin’in bu mücadelede kullanabileceği kaynaklar da devasa boyutlardadır. Asıl mesele bu kaynakların doğru şekilde yönlendirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması olacaktır (Kroeber, 2017: 40-41)

Kalkınma büyük bir ulusal prestij ve güç getirmesine rağmen aynı zamanda devasa toplumsal ve bölgesel eşitsizlikler yaratmış, çevre felaketi getirmiş, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı sonsuz görünen bir tolerans yaratmıştır (Dirlik, 2010: 101). Çin ekonomisinin hızlı büyümesinin yoğun çevre tahribatı ve artan gelir eşitsizliği gibi ekonomik ve toplumsal sonuçları olmuştur. Çin ekonomisi uzun dönemde yatırımların etkinliğinin artırılması, tüketimin artırılması, toplumsal refahın yükseltilmesi, toplumsal eşitsizliğin azaltılması, çevre dostu ve yenilenebilir enerjilere dayalı bir büyüme modeline geçilmesi gibi sorunlarla yüz yüze kalacaktır.

Bu sorunların üstesinden gelemeyen bir Çin'in ekonomik büyümesini sürdürebilmesi oldukça zor olacaktır.

2.3.2.4.1. Hızlı Ekonomik Büyümenin Sınırları

Çin şimdiye kadar başarıyla uyguladığı ucuz işgücü ve düşük teknolojiyi ihracata dayalı ekonomik büyüme stratejisinin sınırlarına gelmiştir. Çin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu bu alanlardaki avantajlarını yavaş yavaş yitirmektedir. Dolayısıyla Çin'in daha yenilikçi ve ileri teknolojiye dayanan sürdürülebilir bir ekonomi modeline geçme ihtiyacı giderek daha açık hale gelmektedir. Bunun farkına varan yeni Çin yönetimi, 2010 yılından itibaren herhangi ciddi bir ekonomik krize girmeden ekonomi modelini dönüştürme çabasıdadır.

Çin, ihracat ve yatırımdan ziyade iç tüketime dayalı, daha yenilikçi ve sermaye yoğun bir ekonomiye geçmek zorundadır (Jacques, 2016: 498). Çin ihracatının büyük çoğunluğunun kaynak ve emek yoğun düşük teknolojiye dayalı sektörlerden oluşması yapısal sorunlara yol açmıştır. Ayrıca 2008 küresel ekonomik krizinin yarattığı dış talep daralması ihracata dayalı büyümeyi olanaksız kılmıştır. Çin ihracatındaki bu yapısal sorunlar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği hususunda şüphelere yol açmıştır.

Çin ekonomisinin önündeki en açık tehlike dış ticarete bağımlıdır. Dış ticarete bağımlılık Çin'i dışsal etkilere karşı aşırı kırılgan duruma getiriyor (Jacques, 2016: 193). Çin ekonomisinin yabancı ticarete konu olma oranının yüzde 75 civarına ulaşarak eşsiz konuma yükselmiştir. Bu oran ABD, Hindistan, Japonya ve Brezilya gibi diğer büyük ekonomilerde yüzde 30 civarında veya daha az düzeydedir. Bu düzeydeki bir açıklık, Çin'i küresel ekonomi için çok daha önemli hale getirirken bir yandan da ülkeyi küresel gerilimlere karşı korumasız bırakıyor. Bu durum Çin ekonomisini, Batı ekonomilerinde yaşanacak durgunluklar veya ABD'de gelişebilecek korumacı yaklaşımlar gibi dış şoklara daha açık hale getirmiştir (Jacques, 2016: 185). 2008 küresel krizinin etkisiyle Çin, kendisini küresel ekonominin dönemsel hareketlerine karşı çok açık hale getiren ihracata dayalı ekonomi politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Donald Trump liderliğindeki ABD yönetiminin korumacı ticaret politikalarına yönelmesi, Çin'in

ihracata bağımlı yapısının daha çok sorgulanmasına yol açmıştır. Çin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için ağırlığı ihracattan iç tüketime ve yüksek kaliteli ürünlere kaydırmak zorundadır.

Çin, yüksek ihracattan kaynaklanan dış “dengesizlik” ile başa çıkabilmek için, yatırım oranını arttırarak iç “dengesizliğe” yol açmıştır (Kroeber, 2017: 302). Çin GSYİH’sinin tahammül edilemez bir oranını, yaklaşık yüzde 50’sini, yatırıma ayırmıştır. Çin’in teknoloji merdiveninde yukarı çıkabilmesi için, yatırım miktarına aşırı bağımlılık yerine, sermayenin verimi ve işgücü üretkenliğinin iyileştirilmesine daha çok önem vermesi gerekiyor (Jacques, 2016: 197). Çin ekonomisinde sürdürülebilir bir büyüme için yapılan yatırımların, tüketime yönelik mal ve hizmet talebini karşılayacak düzeyde gerçekleşmesi gerekiyor. Çin ekonomisi orta ve uzun dönemde ancak tüketim harcamaları oranında büyüyebilecektir (Oktay, 2017: 254). 2008’den itibaren yatırımların yüksek getirisi azaldığından Çin’in ekonomisi daha düşük verimli hale gelmiş ve Çin’in borca olan bağımlılığı artmıştır (Kroeber, 2017: 307). Çin ekonomisinin büyüme hızını belirleyecek temel etken taleptir. Şimdiye kadar dış talebe dayalı olarak ekonomik büyümesini sürdürebilmiştir. 2008 küresel krizinin etkisiyle dış talepte yaşanan daralmayı, iç talebin canlandırılmasıyla telafi etmeye çalışmıştır. Çin ekonomisi, 2010 yılında olduğu gibi, ülke kaynaklarının yaklaşık yarısını yatırıma yönlendirerek ekonomik büyümesini devam ettiremez. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için tüketim ve yatırım harcamalarının birbirine yakın ortalama hızlarda artması gerekir.

Çin’de ekonomi yönetimi, 2008 küresel krizinin ve buna karşı uygulamaya koyulan canlandırma paketinin yol açtığı sorunlardan, ekonominin büyümesinin, artık geçmiştekinden farklı şekilde gerçekleşmesinin gerektiği sonucunu çıkarmıştır. 2008 Finansal Krizi’nden sonra Çin ekonomisi de yeni bir safhaya girmiştir. Çeşitli meydan okumalar ve ekonomide yavaşlama sorunu ile karşılaşan Çin, ekonomik gelişmesini devam ettirebilmek için kendini yeni bir motor bulmak zorunda hissetti. 2013 yılında işbaşına gelen yeni yönetim, artık hızlı büyümeye değil, yapısal reformlara öncelik vereceğini açıkladı. Devlet Başkanı Xi Jinping ve Başbakan Li Keqiang ikilisi yüzde yediler seviyesindeki bir büyüme hızını “yeni normal” olarak adlandırdı. Çin yönetimi tarafından “yeni normal” olarak adlandırılan bu safha, Çin

ekonomik kalkınmasında radikal değişimlere kapı aralamıştır. Çin, ihracata dayalı bir büyüme yerine daha sürdürülebilir ve yenilikçi bir ekonomiye dönüşme çabasına girmiştir. Yeni dönemin temel hedefi, büyümenin daha fazla yatırımla değil yapısal değişim ve innovasyon ile sağlanmasıdır (Pu, 2016: 114). 2008 küresel krizi, dış pazarlarda daralmaya yol açarak ihracatı ekonominin büyümesine katkısını azaltmıştır. İhracatın yerini devletin altyapı yatırımları ile doldurma çabası ise gereksiz lüks gayrimenkul inşası, yerel yönetimlerin aşırı borçlanması, finansal sistemde risk doğurabilecek kredilerin yaygınlaşması vb. olumsuz yan etkilere yol açmıştır. Dış dengesizliği telafi etmek için yatırımların aşırı arttırılması verimsiz yatırımların yapılmasına ve dolayısıyla iç dengesizliğe yol açmıştır. Dolayısıyla Çin ekonomisi için ileri teknolojiye dayalı sektörlere yönelmekten başka seçenek kalmamıştır.

Çin, benimsediği yeni ekonomi kalkınma anlayışı çerçevesinde, “ulusal şampiyonlar” yaratarak Çinli markaların küresel piyasada rekabet edebilmesini sağlamaya yönelmiştir. Çin, aynı zamanda, düşük ücretli ve niteliksiz işgücü yerine orta sınıfın gelişimini önceleyerek iç tüketimi arttırmaya çalışmaktadır (Tüter, 2018: 158). Çin, bir yandan iç talebi canlandırmaya bir yandan da ileri teknoloji alanında küresel ölçekte rekabet etme yeteneğine sahip sektörleri teşvik etmeye çalışmaktadır.

Çin, büyüyen şehirli nüfus için her yıl 8 milyon civarında iş yaratmak zorunda olduğundan hızlı ekonomik büyüme stratejisinden tamamen vazgeçemez. Büyüme oranının kalıcı bir şekilde yüzde 8’in altına düşmesi, ciddi toplumsal ayaklanma tehdidini beraberinde getirebilir (Jacques, 2016: 190). Japonya ekonomisinin 1980’lerde yaşadığı duraksamaya benzer şekilde, Çin ekonomisinin duraklayacağı zaman zaman ileri sürülse dahi, Çin’in koşulları tamamen farklıdır. Hâlihazırda dünyadaki en gelişmiş ekonomilerden biri olan Japonya, o dönemde oldukça gelişmiş bir ekonomiye sahipti. GSYİH bazında dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan Çin’de hâlâ kişi başına gelir düzeyi çok daha düşüktür. Hâlâ büyük oranda gelişmekte olan bir ülke olarak Çin, arayış kapatmak için daha uzun yıllar hızlı büyüme oranlarına sahip olma ve yüz milyonlarca kişinin kırsal bölgelerden kentlere göçmesi ihtimaliyle yüz yüzedir. Çin’in, Japonya’nın 1980’lerde sahip olduğu kişi başına GSYİH düzeyine ulaşması için en az 25 yıllık

hızlı bir büyüme dönemi gereklidir (Jacques, 2016: 499). Gelişmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelere farklı olarak Çin, hâlâ büyük bir kırsal nüfusa sahip olduğundan önümüzdeki yıllarda da düşük işgücünün sağladığı mukayeseli üstünlükten yararlanabilecektir. En azından kırsal nüfusta önemli bir azalma yaşanana kadar Çin bu stratejiye dayalı olarak yüksek büyümesini sürdürebilecektir.

Çin'e yönelik eleştirilerden biri de ülkenin, ileri teknolojiyi gayrimeşru bir şekilde transfer etmiş olması yönündedir. Sonradan gelişme safhasına giren hemen her ülke için bu türden suçlamalar gerçekleşmiştir. Çin'in bu ülkelere farkı suçlamaların çok daha kapsamlı olmasıdır. Çin, öncellerine göre oldukça büyük bir ihlalcidir. Bunun sebeplerinden biri Çin'de ihlallerin çok büyük ölçekte yapılmasıdır. Bir diğeri ise Çin'in hukuki sisteminin büyük politik etki altında olması sebebiyle Fikri Mülkiyet Hakları mağdurlarının haklarını aramaktan büyük ölçüde yoksun olmasıdır. Ülkeler zamanla Fikri Mülkiyet Haklarını biriktirdiğinde bu hakları korumanın, çalmaktan daha karlı olacağı bir eşiğe ulaşırlar. Bu aşamaya kadar ihlallerin devam etmesi muhtemeldir. ABD'de bu dönüşüm 19'uncu yy.ın ortalarında, Doğu Asya devletlerinde ise 1980'ler ve 1990'larda yaşanmıştır. Çin'de de Fikri Mülkiyet Haklarını için özel mahkemelerin kurulması ve adli cezaların ciddiyetle uygulamaya başlanması ile bu sürece girildiği söylenebilir (Kroeber, 2017: 93).

2.3.2.4.2. Nüfus Dinamikleri ve İşgücü Sorunları

Şimdiye kadar görece ucuz ve bol işgücünün sağladığı rekabet üstünlüğünden faydalanan Çin, zamanla bu işgücü arzındaki avantajlarını kaybedecektir. Çin nüfusunun giderek yaşlanması ve azalması beklenmektedir. Çin'in nüfus dinamikleri Doğu Asya'daki diğer öncelleri ile bu yönden bir benzerlik taşır. Fakat Japonya, Güney Kore, Tayvan ve Singapur gibi Doğu Asya ülkeleri yaşlanmaya başlamadan önce ekonomik olarak gelişmiş ülkeler ligine dahil oldular. Çin ise ekonomik gelişmesini tam olarak tamamlamadan yaşlanma sorunu ile yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Çin'in nüfusunun 2030 yılından itibaren azalmaya başlayacağı öngörülüyor. Çalışma çağındaki yani 15-64 yaş arasındaki insanların sayısı bir milyar dolayında

iken bu sayının 2050 yılında 850 milyon, 2100 yılında ise 600 milyon dolayına düşeceği tahmin ediliyor (Oktay, 2017: 269). Çin nüfusunun şu an yaklaşık altıda biri 60 yaşın üzerindedir. 2030 yılında bu oranın dörtte bire ve 2050’de de üçte bire yükselmesi beklenmektedir. Dolayısıyla Çin’de bağımlı nüfus giderek artış gösterecektir. Şimdiye kadar hızlı bir şekilde artan çalışma yaşındaki nüfusun gelecek yıllarda azalmaya başlayacak olması Çin açısından önemli bir problem olacaktır. Çin’in nüfusunun yaşlanması sosyal güvenlik sistemi üzerinde artan finansal baskı nedeniyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Sosyal hizmetler, emeklilik ve sağlık sistemleri üzerine düşen yük hızlı bir şekilde yükselecektir. Bugün yaklaşık olarak emeklilik yaşındaki -yani 65 yaş üstü- her bireye karşılık çalışan yedi birey mevcut iken bu sayının 2050’de ikiye düşmesi bekleniyor (Kroeber, 2017: 231-233).

Çin yakın gelecekte bol işgücü arzına dayanamayacağı için işgücü giderek artan biçimde pahalılaşacaktır. Çin’in işgücü maliyetlerindeki yükseliş, daha sermaye ve teknoloji yoğun bir ekonomiye geçilmesi yönünde baskı yaratacaktır. Nüfusun hızla yaşlanmasının ekonomik sonuçlarının yanı sıra, dikkate değer toplumsal ve kültürel sonuçları da olacaktır. Çin bir yandan işgücünün sorunlarıyla uğraşırken diğer yandan çalışamaz durumdaki yaşlı kesimin nüfus içinde artan oranının yarattığı yükün büyümesiyle uğraşacaktır (Jacques, 2016: 206). Çin, kısa vadede artan işgücü maliyetlerine karşı üretimi iç kesimlere kaydırarak sorunu hafifletmeye çalışmaktaysa da uzun vadede bu sorunun etkilerinden kaçınamayacaktır.

Çalışma çağındaki nüfusun giderek azalacak olması ve nüfusun zamanla yaşlanması Çin’de ekonomik problemlerin yanında toplumsal sorunlara da yol açacaktır. Fakat unutulmaması gerekir ki bu sorunlar sadece Çin’e özgü değildir. Dünya nüfusunun giderek daha fazla oranda yaşlanması küresel bir sorun haline gelmiştir. Her ne kadar demografinin değiştirilmesi oldukça zaman alsa da imkansız değildir. Dolayısıyla bu meydan okumaya karşı ülkeler sınırlı da olsa bazı seçeneklere sahiptir.

2.3.2.4.3. Çevre İkilemi

Çin insan kaynağı açısından oldukça avantajlı iken doğal kaynaklar hususunda ise aynı ölçüde dezavantajlı bir konumdadır. Çin ve Hindistan'ın yükselişi dünya emtia fiyatlarını gittikçe yukarı çekmiştir. Dolayısıyla Çin'in mevcut kaynak yoğun büyüme modeli sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Çin giderek daha az kaynak yoğun bir yaklaşım benimsemek zorundadır. Çin'in hızlı büyümesi ağır ve yaygın çevre sorunlarına yol açmıştır. Çevreye duyarlı bir büyüme stratejisi izlemeyen Çin; su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi, hava kirliliği, çölleşme, iklim değişikliği gibi çevre felaketleriyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Çin doğal kaynaklar bakımından zayıf olmasına rağmen, aşırı büyük ve yoğun bir nüfusu beslemek gibi zor bir sorumlulukla karşı karşıyadır. Dünyanın ekilebilir tarım arazilerinin sadece yüzde 8'ine sahip olan Çin, dünya nüfusunun yüzde 22'sini beslemek zorundadır. Son kırk yılda ormanların yaklaşık yarısının yok olduğu Çin, dünyadaki en seyrek bitki örtüsüne sahip ülkelerden biridir (Jacques, 2016: 201-202). 1978'den itibaren hızlı bir büyüme sürecine giren Çin, Avrupa koşulları bakımından iki yüzyıllık çevresel zararın birkaç on yıla sığmasına yol açmıştır. Bu süre zarfında ırmak sularının dörtte üçten fazlası, ne içme ne de balıkçılık için kullanılamaz hale gelmiştir. 300 milyon kişinin temiz içme suyundan yoksun kalması artan su kıtlığının göstergesidir. Dünyanın havası en kirli 20 kentinden 16'sı Çin'dedir. Büyük bir orman kıyımı gerçekleştiğinden, ülke topraklarının yüzde 58'inin kurak ya da yarı kurak hale gelmesi, büyük bir çölleşme sorunu yaratmıştır (Jacques, 2016: 210). Çin'in hızlı ekonomik büyümesi, sahip olduğu sınırlı kaynakların da hızla tükenmesine yol açmıştır.

Çin'in ekonomik büyüme hızı yüksek olmaya devam ederse ülkenin petrol, doğal gaz ve kömür talebi dünya enerji pazarının taşıyamayacağı bir düzeye erişecektir. Yakın bir gelecekte Çin'in su talebinin ekolojik olarak sürdürülebilir tatlı su kaynaklarının üzerine çıkması beklenmektedir. Yakın dönemde dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenen Çin, şu an, dünyanın en büyük enerji tüketicisi ve sera gazı salımı en yüksek olan ülke konumundadır (Minqi, 2017: 24). Çin, birçok açıdan küresel ekonomik, toplumsal ve ekolojik sorunların merkezindedir. Çin'in

yakın gelecekte enerji kaynakları için oluşturacağı muazzam talep, dünyanın eldeki kaynakları bakımından sürdürülemez bir talep olacaktır. Dolayısıyla Çin şimdiye kadar uyguladığı kaynak yoğun büyüme stratejisini devam ettiremez. Çin birçok nedenden dolayı yeni bir yaklaşım sergilemek zorundadır.

Çin çevre sorunlarını çözemediği takdirde, bu sorunlar Çin'in uzun vadeli kalkınma hedeflerine, sosyal ve ekonomik istikrarını koruma çabasına ciddi engeller oluşturabilir (Ertekin, 2017: 285). Çin'in hızlı büyümesinin yarattığı büyük ölçekteki çevre sorunları, ülkenin gelişmiş ülkeler ligine dahil olacağı süreye kadar ertelenemeyecek düzeydedir. Dolayısıyla Çin, diğer gelişmiş ülkelerden farklı olarak, gelişmesini tamamlamadan çevre sorunlarıyla ilgilenmek zorundadır.

Çin şu an için yeterli düzeyde olmasa da çevreye özen gösteren ve daha az kaynak kullanımına dayanan seçeneklere yönelmeye başlamıştır. Çin 2020'de elektriğinin yüzde 15'ini, 2050'de ise üçte birini yenilenebilir kaynaklardan üretmeyi hedeflemektedir. 2010'lu yıllarda Çin, güneş ve rüzgar kaynaklı enerji üretim ürünlerinin dünyadaki en büyük üreticisi ve en büyük kullanıcısı konumuna gelmiştir (Oktay, 2017: 561). Dünyanın en büyük güneş panelleri üreticisi haline gelen Çin, bu üretiminin yüzde 95'ini ihraç etmektedir. Çin aynı zamanda elektrikli otomobillere de büyük yatırım yapmaktadır (Jacques, 2016: 214).

Çin son yıllarda yaptığı atılımla düşük karbon sanayilerinde Avrupa ile rekabet edebilecek duruma gelmiştir. 2008 küresel krizi dolayısıyla Avrupa'da temiz enerji alanındaki yatırımlar azalırken Çin'de hızla artmaya başlamıştır. 2015 yılında Çin'in bu alandaki yatırımları Avrupa'nın 2,5 katına ulaştı. Çin, kişi başına düşen temiz enerji yatırım miktarında dahi Avrupa'yı yakalayacak düzeye erişmiştir. Çin, dünyanın en büyük 10 güneş enerjisi sistemleri üreticisinden 3'üne ve en büyük 10 rüzgar tribünü üreticisinden 5'ine ev sahipliği yapıyor. 2015 yılında Çin elektrikli taşıt satışlarında yüzde 50 fark ile Avrupa'nın önündeydi (Oktay, 2017: 562). Yoğun kaynak kullanımına dayalı büyüme stratejisinin sürdürülebilir olmadığını fark eden Çin, hızlı bir şekilde yenilenebilir enerji alanına yatırım yapmaktadır. Çin yenilenebilir enerji alanındaki yatırımlarıyla Avrupa ülkelerinin üstünlüğüne meydan okuyacak seviyeye gelmiştir.

2.3.2.4.4. Artan Toplumsal Eşitsizlik

Mao döneminde Çin, gelir dağılımı bakımından dünyanın en eşitlikçi toplumlarından biriydi. Günümüzde ise gelir dağılımı en eşitsiz ülkeler arasında yer almaktadır. 1978 yılında başlayan piyasa ekonomisine geçiş süreci büyüyen bir ölçüde gelir eşitsizliğine yol açmıştır. Piyasa reformları süreci, yoksulluğu büyük ölçüde azaltarak Çin'i görece fakir bir ülke konumundan orta gelir sınıfındaki bir ülke konumuna getirmiş olsa da sosyal eşitsizliği büyük ölçüde arttırmıştır. Bir yandan kırsal ve kentsel kesimler, diğer yandan ise kıyı ile iç ve batı kesimleri arasındaki gelir eşitsizliği uçurumu giderek yükselmiştir. Uzun süreli yüksek büyüme, toplumun büyük bir kesiminin gelir ve yaşam koşullarında önemli iyileşme gerçekleştirmiş olsa da büyümenin getirileri herkese eşit dağıtılamamıştır. Büyümenin nimetlerinden herkesin eşit faydalanamaması toplumsal adaleti olumsuz etkilemiştir.

Çin'de 1978'den beri sağlanan ekonomik büyüme yüz milyonlarca insanın fakirlikten kurtulmasına vesile olmuştur. Bu oldukça etkileyici bir başarı olmasına rağmen büyümenin meyveleri çok adaletsiz dağıtılmıştır. Hangi gelir veya refah dağılımı ölçeği kullanılırsa kullanılsın, Çin dünyanın en büyük gelir eşitsizliğine sahip ülkelerinden biridir. Çin'de gelir eşitsizliği 2008 yılına kadar sürekli bir biçimde artış eğilimindeydi. Çin'de gelir eşitsizliği, tüm gelişmiş ekonomilerden ve taklit ettiği başarılı Doğu Asya ekonomilerinden oldukça yüksek olmuştur. Hatta uzun zamandır fakirliği ve gelir eşitsizliği ile ünlü Hindistan'dan dahi yüksek olmuştur (Kroeber, 2017: 273-274)

Standart eşitsizlik ölçüsü olarak kabul edilen Gini katsayısı Çin'de 1978'de 0,30 iken 2009'da 0,47-0,50'ye yükseldi. 2009'dan 2014 yılına kadar kısmi bir azalma göstererek 0,47 oldu. Çin'de eşitsizliğin bir boyutu kıyı ve iç eyaletler arasında artan farktan kaynaklanır. En zengin eyalet ile en yoksul eyalet arasındaki kişi başı milli gelir farkı on kat düzeyinde olmuştur. Eşitsizliğin diğer bir boyutu kırsal ve kentsel alanlar arasında görülür. 2009 yılında ortalama bir kentli ortalama bir köylüden 3,3 kat daha fazla kazanmaktaydı. Diğer bir eşitsizlik boyutu ise en zengin ve en fakir kesim arasındaki uçurumdan kaynaklanır. En zengin yüzde 1'lik

kesiminin ülkede özel girişimlerle elde edilen servetin yüzde 41 kadarını kontrol ettiği tahmin edilmektedir (Jacques, 2016: 198). 2002-2007 tarihleri arasında ülkenin en düşük gelirli yüzde 10'luk bölümünün geliri yüzde 50'ye yakın bir artış gösterirken en yüksek gelirli yüzde 10'luk kesimin geliri yüzde 100'e yakın artmıştı. Çin 2013 yılında milyoner sayısında dünyada ABD'den sonra ikinci sırayı alıyordu (Oktay, 2017: 388-89). Çin'de gelir dağılımındaki bozulma, daha çok, alt gelir gruplarının gelir düzeylerinin artmamasından veya azalmasından değil de, daha çok üst gelir grubunda yer alanların gelirlerindeki çok hızlı artmasından kaynaklanmaktadır. Büyümenin getirilerinden toplumun tüm kesimleri eşit şekilde yararlanamamaktadır.

1978'den itibaren kamu harcamaların giderek azalması, özellikle de eğitim ve sağlık alanlarını kötü etkiledi. Mao döneminde devlet, sağlık harcamalarının neredeyse tamamından sorumluydu. Günümüzde bu oran Çin'de yüzde 16 civarında iken ABD'de yaklaşık yüzde 44'tür ve Batı Avrupa'da yüzde 70'ten fazladır. Çin, 2000'lerin ortalarından itibaren bu açığı kapatmak için çeşitli adımlar attı. 2008'de eğitim harcamaları yüzde 45 arttırıldı. 2009 yılında ise hükümet sağlık sisteminde, kısa dönemde nüfusun yüzde 90'ının temel sigortasını karşılama hedefini de içeren, büyük bir reform başlattı (Jacques, 2016: 199-200). Düzgün işleyen bir sosyal güvenlik ağının olmayışı, sosyal endişe ve öfke kaynağı olarak, zaman zaman toplumsal olayları tetiklemektedir.

Gelir dağılımındaki bozukluğuna rağmen Çin, ülke insanların önemli bir bölümünün gelir ve yaşam şartlarında büyük bir iyileşme sağladı. Çin'de artan eşitsizlik, beklenenin aksine, çok büyük toplumsal rahatsızlıklara yol açmadı. Bunda hemen hemen tüm toplumsal kesimlerin gelirlerinde dünya ortalamasının oldukça üzerinde bir artış olmasının payı büyüktü. Yükselen dalga tüm gemileri yükseltirken herkes kendi gemisinin ne kadar yükseldiği ile meşgul oluyordu. Diğerlerinin ne kadar yükseldiğine pek dikkat etmiyordu. 1988-2008 arasında, Çin'de kişi başı ortalama gelir yüzde 229 gibi çok büyük bir oranda büyüyerek küresel ortalama büyüme değeri olan yüzde 24'ten on kat daha fazla gerçekleşti. Aynı dönemde kişi başı ortalama gelirdeki büyüme oranı Hindistan'da yüzde 34 ve diğer büyük Doğu Asya ekonomileri için de yüzde 68'di (Kroeber, 2017: 277). Çin'de ekonomik

büyümenin yavaşlaması toplumsal eşitsizlikleri daha görünür hale getirebilir. Gelir dağılımındaki bozukluğun şimdiye kadar büyük toplumsal huzursuzluklara yol açmaması bundan sonra açmayacağı anlamına gelmiyor.

2.3.2.4.5. Yolsuzluk Sorunu

Çin'in temel sorunlarından biri de yolsuzluğun yaygın olmasıdır. Hiçbir ülkenin yolsuzluğu tamamen engellemesi mümkün olmasa da Çin'de yolsuzluk oldukça önemli bir sorundur. Çin'de yolsuzluğun kurumsal hale gelişi, sorunu daha da vahim kılmaktadır. Zaman zaman yolsuzluğun ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler başlatılsa da tam bir başarı sağlanamamıştır.

Çin'de Komünist Parti'nin güç tekeli sağlaması, yolsuzlukların kurumsallaşması tehlikesine yol açmıştır. Çin'de yolsuzluğun esas sebebi, parti yönetiminin herkesin tabi olduğu kurallardan muaf tutulmasıyla hukukun üstünlüğünün ortadan kaldırılmış olmasıdır. Parti dış denetimden ve kontrolden muaf bir şekilde yönetmeye devam ettiği sürece yolsuzluğun ortadan kaldırılması oldukça zordur (Kroeber, 2017: 291). Reform ve dışa açılım politikasının mimarı Deng Xiaoping'in oluşturduğu ve hâlâ işlemeye devam eden sistem, temelde kurallara uymanın değil, hızlı sonuç elde etmenin üzerine kuruludur. Bu sistem nasıl olursa olsun hızlı büyüme taraftarı yetkililer yetiştirmiştir. Sıkı denetimin söz konusu olmadığı böyle bir sistemde yetkililer, Çin'in yanı sıra zamanla kendilerini ve yakınlarını zenginleştirmenin yollarını keşfetmektedir. Bu da toplumsal yabancılaşmayı hızlandırmaktadır (Vogel, 2017: 701). Hukukun üstünlüğü, denetim ve şeffaflığın olmadığı sistemler doğal olarak yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Reform sürecinde yönetici elitlerin, adeta Machiavellici bir anlayışla, zenginliğe giden her yolu mubah olarak görmeleri, zaman zaman büyük toplumsal tepkilere neden olan yolsuzluklara yol açmıştır.

Yolsuzluk nedeniyle yıllık kaybın GSYİH'nin %14 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Önceki hükümetler de zaman zaman çeşitli kampanyaları başlatmış olsa da, 2013 yılın iktidarı devralan Xi Jinping yönetimi şimdiye kadar görülenlerden daha kapsamlı bir yolsuzluk kampanyası başlattı (Ertekin, 2017: 285). Yüksek rütbeli parti, devlet ve askeri yetkililerin soruşturulmalarıyla veya cezalandırılmalarıyla

kampanya oldukça geniş ölçekli olmuştur. Fakat kampanyanın ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Kampanya aynı zamanda muhaliflerin yok edilmesine yönelik bir araca da dönüşebilmektedir (Minqi, 2017: 56)

Çinli liderler hükümetin meşruluğunu muhafaza edebilmek için hızlı ekonomik büyümenin ilerisine bakmak zorundadırlar. Yolsuzluk ve eşitsizliği azaltmak, ülke genelinde en azından asgari düzeyde tıbbi hizmet ve sosyal güvenlik kaynaklarını oluşturmak, yetkililerin atanmasında liyakat ve kamuoyunun görüşünün dikkate alınmasını temin etmek gibi önemli hususlarda hızlı ilerlemeler kaydetmelidirler (Vogel, 2017: 713). Kamuoyunda büyük endişelere yol açan bu gibi sorunlar hükümetin meşruluğu ve yönetimin sürdürülebilirliği açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

2.3.2.5. Çin'in Askeri Kapasitesinin Yükselişi

1978'den itibaren ekonomik modernleşmeye ağırlık veren Çin, askeri alana aynı ölçüde önem vermemiştir. Çin'in temel önceliği ekonomik gelişmesini tamamlamak ve teknolojik geriliğini ortadan kaldırmaktır. Çin ekonomik büyümesini, bölgesel ve küresel düzeyde herhangi bir güvensizliğe yol açmaması için “barışçıl yükseliş” olarak ifade etmektedir. Çin, bölgesinde yaşanacak bir askeri güç mücadelesinin ekonomik kalkınmasını engelleyeceğinin farkında olduğu için, askeri harcamalar hususunda oldukça temkinli davranmıştır. Çin bölgesel ve küresel aktörleri huzursuz etmeden askeri kabiliyetlerinin modernizasyonunda önemli mesafe kat etmiştir. 1980'lerden beri askeri modernizasyonunu hızlandıran Çin, ordusunun imkan ve kabiliyetlerini sürekli bir şekilde arttırabilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin askeri harcamaları, neredeyse dünyanın bütün öteki ülkelerinin toplam askeri harcamaları kadardı. ABD ve diğerleri arasında insanlık tarihinde görülmemiş ölçüde büyük bir askeri eşitsizlik vardı (Jacques, 2016: 8). Bu dönemde ABD ile büyük bir rekabet için giren Sovyetler Birliği de milli gelirinin yaklaşık yarısını askeri harcamalara ayırıyordu. Aşırı askeri harcamaların Sovyetler'in ekonomik yönden kalkınmasına büyük bir engel teşkil ettiği biliniyor.

Savaşta başarı için teknoloji, teknoloji için ise ekonomik gelişme gerektiği kanaatine varan Çin askeri elitleri, hangi yöntemle olursa olsun hızlı büyüme

stratejisini destekliyordu (Oktay, 2017: 82). Reform ve dışa açılım döneminde, askeri güçten çok ekonomik gücünü arttırmaya öncelik veren Çin'in askeri harcamalarının GSYİH içindeki payı yirmi yıl boyunca sürekli düşme eğilimindeydi. 2000'li yıllarda ise askeri bütçe geniş anlamda GSYİH'nin büyüme hızı ile aynı hızla büyüyordu. Çin askeri harcamaların GSYİH'daki payı bakımından, hâlâ ABD'nin yarısından daha az harcama yapıyor (Jacques, 2016: 481). Her ne kadar miktar olarak Çin'in askeri harcamalarında düşüş yaşanmasa da askeri harcamaların milli gelir içindeki oranı 2000'li yıllara kadar düşüş gösterdi. Bu düşüş aynı zamanda hızlı ekonomik büyüme oranından da kaynaklanıyordu.

Çin'in savunma endüstrisi, balistik füzeler hariç tutulduğunda, onlarca yıl gelişmiş olmaktan oldukça uzaktı. Savunma sanayisinin gelişmemesinde birçok iç ve dış etken belirleyici olmuştur. İçerideki Sovyet tarzı tekellerin hakim olduğu askeri-endüstriyel yapı, sivil teknoloji ekonomisiyle bütünleşemeyerek bürokratik planlar çerçevesinde işliyordu. 1999'da Genel Silahlanma Departmanı'nın kurulmasıyla bürokratik engeller kaldırılarak pazar mekanizmalarına olanak tanındı. Dışarıda ise, 1989'dan beri ABD, AB, Avustralya, Kanada, Japonya ve Güney Kore tarafından uygulanan silah ve savunma teknolojisi ambargosu ile karşı karşıyaydı (Shambaugh, 2016: 306-7). 1989'da yaşanan Tiananmen Meydanı olayları sonrasında ABD ve müttefiklerinin dayattığı yaptırımlar Çin'in savunma ile bağlantılı araştırma-geliştirme faaliyetlerini hızlandırmasına ve kendi kaynaklarına dayanmaya öncelik veren bir strateji benimsemesine yol açtı (Ahrari, 2011: 294). Ambargo, askeri teknolojideki ilerlemeleri tam olarak engellemese de, Çin'in savunma endüstrisini Rusya'nın yardımlarına mahkûm ediyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra büyük bir ekonomik çöküş yaşayan Rusya da silahlarını satabileceği pazarlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu dönemde Rusya, en gelişmiş askeri teknolojilerini dahi Çin'e transfer etmede bir beis görmüyordu.

1996 yılında Boris Yeltsin'in Beijing'i ziyaret etmesiyle Rusya ve Çin arasında askeri işbirliği hızlandı (Savaş, 2016: 120). Rusya'nın askeri yardımlarının doruk noktasına çıktığı 2002-2007 yılları arası dönemde Çin'e yıllık yaklaşık 3 milyar dolarlık silah transfer edildi. Fakat 2008'den itibaren silah satışları önemli ölçüde azalarak 1 milyar doların altına düştü. Bu düşüşün nedenlerinden biri

sözleşmelerin ve üretim döngülerinin doğal olarak sonuna gelmesi dolayısıyla yenilenmemesiydi. Diğer bir neden ise Rusya’da Çin’in silahlandırılmasına yönelik eleştirilerin artmasıydı. Çinli silah üreticilerin Rus teknolojisini büyük oranda taklit edip askeri teknolojide daha önceden sahip olmadığı imkanlara erişmesi diğer bir önemli nedendi (Shambaugh, 2016: 306-307). Askeri teknolojide önemli bir mesafe kat eden Çin’in Rusya’ya olan ihtiyacı yavaş yavaş ortadan kalkıyordu. Çin’in askeri teknolojideki yeteneklerinin oldukça yükselmesi Rusya’nın güvenlik bürokrasisinde Çin’e yönelik şüphelerin artmasına yol açıyordu. Rusya’nın rakiplerini silahlandığı yönünde eleştiriler giderek artıyordu. Bu da Rusya’nın en gelişmiş askeri teknolojileri transfer etmesinde oldukça temkinli davranmasına neden oldu.

Çin’in 1979 yılında Vietnam ile yaşadığı savaş Çin ordusunun yetersizliğini gün yüzüne çıkartmıştı. 1991 yılında ABD’nin Körfez savaşında gösterdiği askeri teknolojideki üstünlük Çin için oldukça öğreticiydi. 1995-1996 yıllarında yaşanan Tayvan Boğazı krizi de Çin ordusunun etkisiz saldırı araçlarına sahip olduğunun görülmesine yol açmıştı. 1999 yılında Belgrat’ta bulunan Çin elçiliğine düzenlenen NATO saldırısı ve son olarak da ABD’nin Afganistan ve Irak savaşlarında gösterdiği performans Çin’in askeri modernizasyonunu teşvik eden en önemli etkenler olmuştur (Shambaugh, 2016: 299-300). Çin silahlı kuvvetlerinin modernleşmesinin temel amacı, Tayvan’ın herhangi bir bağımsızlık ilanı girişimine ve Çin’e saldırıyı düşünebilecek herhangi bir dış güce karşı yeterli bir caydırıcılık sergilemektir (Jacques, 2016: 481).

Çin’in 2019 yılında yayımlanan “*Yeni Dönemde Çin’in Ulusal Savunması*” adlı belgede, Çin’in ulusal savunma konusunda temel hedefleri şöyle sıralanıyordu: Saldırganlığa karşı direnme ve saldırganlığı caydırma; Tayvan’ın bağımsızlığına karşı olmak ve bunu engellemek; “Doğu Türkistan”ın yaratılması ve “Tibet’in bağımsızlığı” gibi ayrılıkçı hareketlere karşı sert önlemler alınması; teritoryal bütünlüğün, ulusal birliğin ve bütünlüğün sağlanması; Çin’in denizasıırı çıkarlarının korunması; Çin’in uzay, elektromanyetik ve siber alanında güvenliğinin sağlanması; ulusal güvenliğin sağlanması için halkın güvenliğinin ve toplumsal istikrarın sağlanması; sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi (The State Council Information Office of the People’s Republic of China, 2019: 6-7). Çin; Tayvan, Tibet

ve Xinjiang meselelerini iç meselesi olarak görüyor. Tibet ve Xinjiang meselelerini teritoryal bütünlük içinde görürken, Tayvan'ı ise bir devlet iki sistem politikası çerçevesinde çözmeyi hedefliyor. Çin'in ulusal güvenlik belgesinde denizaşırı çıkarların korunmasından bahsetmesi ise küresel çıkarlara sahip olduğunu gösteriyor. Fakat genel olarak Çin savunmacı bir güvenlik anlayışına sahip olduğu dile getiriliyor. Çin Halk Cumhuriyeti'nin, ilan edildikten sonra, hiçbir devlete savaş ilan eden ilk taraf olmadığı sık sık vurgulanarak, Çin'in hiçbir zaman hegemonya, genişleme ve etki sahasını arttırma arayışında olmadığı belirtiliyor.

21. yüzyılda Çin'in askeri modernizasyonunun ve savunmasının temel hedefi, silahlı gücünü yüzyılın ortalarına kadar dünya standartlarında bir silahlı güce dönüştürmek olarak açıklanmıştır. 2035 yılına kadar askeri teori, örgütsel yapı, askeri personel, silah ve donanımların kapsamlı bir modernizasyonunun gerçekleştirilmesi amaçlanıyor. 2020 yılına kadar ise bilgiye dayalı stratejik kabiliyetlerin büyük ölçüde geliştirilmesi hedefleniyor (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 8-9). Çin askeri modernizasyonunun açıklanan bu hedefleri aynı zamanda Çin ordusunun eksiklerini de göstermesi bakımından önemlidir. Çin, askeri modernleşme yönünden hala birçok yapısal probleminin üstesinden gelememiştir. Bu yöndeki eksiklerini yüzyılın ortalarına kadar tamamlamayı hedefliyor.

Çin'in savunma hesaplarını ve sorumluluklarını etkileyen önemli faktörlerden biri de coğrafyadır. Çin'in 22 bin kilometrenin üzerinde kara sınırlarına ve 18 bin kilometrenin üzerinde ise kıyı şeridinde sahip olması, Çin ordusunun güç yapısı üzerinde çok büyük bir etkide bulunuyor. Çin dünyadaki çoğu ülkeden daha fazla komşuya sahiptir. Bundan dolayı ülkenin teritoryal bütünlüğünün, deniz sularındaki haklarının ve çıkarlarının korunması ve ulusal birliğin sağlanması oldukça zor bir görevdir (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 11). Çin on dört ülkeyle kara sınırına ve altı ülkeyle de ihtilaflı deniz sınırına sahiptir. Çin aynı zamanda Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB'nin jeostratejik kuşatmasına maruz kalmıştı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ilk otuz yılda Çin dünyadaki başka ülkelerden daha çok sınır savaşlarına ve çarpışmalarına girmişti. 1980'lerden itibaren, Çin'in komşularıyla ilişkileri daha

barışçıl olmasına ve Hindistan sınırı hariç diğer kara sınırlarının hepsi karşılıklı çizilmiş olmasına rağmen, Doğu Çin Denizi ve Güney Çin Denizi'ndeki değişken deniz ihtilafları hala büyük bir sorun teşkil ediyor (Shambaugh, 2016: 76).

Çin, Kuzey Kore dahil, hemen hemen tüm komşularıyla sınır sorunları yaşamıştır. Kuzey sınırlarında Çin ve Sovyet birlikleri 3000 mil boyunca birbirleriyle karşı karşıya gelmişti. Güneyde, Çin Vietnam ile en az 20.000 askerini kaybettiği bir savaş yaşamıştı. Dolayısıyla diğer Güneydoğu Asya ülkeleri haklı olarak Çin'e karşı bazı şüpheler taşıyorlar. Güneybatı sınırları sebebiyle 1962 yılında yaşanan savaştan itibaren Hindistan Çin'i ölümcül bir düşman olarak görüyor (Westad, 2013: 405). Ülkelerin sahip olduğu komşu sayısı ile girdikleri sınır uyuşmazlıkları arasında doğru orantı bulunuyor. Çin dünyada en çok komşuya sahip olan ülkeler arasındadır. Sadece kara sınırları açısından 14 ülke ile komşudur. Denizde komşu olduğu ülke sayısı da göz önünde bulundurulduğunda Çin dünyada en çok kara ve deniz sınırı sorunları yaşayan ülkeler arasındadır. Bu da ister istemez Çin'in askeri kabiliyetlerinin geliştirilmesini teşvik etmektedir.

Çin'in askeri imkan ve kabiliyetleri hızlı bir gelişme göstererek, küresel güvenlik alanındaki varlığını önemli ölçüde arttırmıştır. Çin 1990'lardan itibaren kapsamlı bir askeri modernizasyon çabası sürdürüyor. Askeri alanda yapılan harcamaların yıllık artış oranı zaman zaman ekonomik büyüme oranını bile aşıyordu. Çin'in savunma harcamaları 1989'dan itibaren yıllık ortalama yüzde 12.1'i civarındaydı. Savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı Çin'de yüzde 1.4 civarındayken ABD'de yüzde 5'ti. Soğuk Savaş'ın zirvesi olduğu dönemlerde SSCB'nin askeri harcamaları ise devlet bütçesinin yarısından fazlasını oluşturuyordu. Dolayısıyla Çin'in askeri harcamaları “yıkıcı bir seyir” izlemiyordu (Shambaugh, 2016: 297-8). Çin, aşırı askeri harcamaların SSCB'nin çökmesinde önemli bir etken olduğu kanaatine vardığı için askeri harcamalar hususunda oldukça temkinli davranıyordu.

ABD'nin askeri harcamaları 2001-2010 yılları arasında yüzde 81 oranında artarken dünyanın geri kalanının askeri harcamaları ise yüzde 31 oranında bir artış gösterdi. Rusya'nın askeri harcamaları da aynı dönemde yüzde 82, Hindistan'ınki

yüzde 54, İngiltere'ninki yüzde 21.9, Fransa'ninki yüzde 3.3, oranında arttı. Çin'in askeri harcamaları 2001-2010 yılları arasında yüzde 181 oranında bir artış gerçekleştirdi. Japonya'nın askeri harcamaları ise yüzde -1.7 ve Almanya'ninki yüzde -2.7 oranında azalma gösterdi. 2010 yılında küresel askeri harcamaların yüzde 43'ünü ABD, yüzde 7.3'ünü Çin, yüzde 3.7'sini İngiltere, yüzde 3.6'sını Fransa, yüzde 3.6'sını Rusya, yüzde 3.3'ünü Japonya, yüzde 2.8'ini Almanya ve yüzde 2.5'ini Hindistan gerçekleştirdi (SIPRI, 2011: 183). Çin'in askeri harcamaları bu dönemde diğer büyük aktörlerinden çok daha hızlı yükselmiştir. Çin 2000'li yılların sonlarına doğru askeri harcamalarda ABD'den sonra ikinci olmuştur ve hala o konumunu korumaktadır.

2010 yılı için Çin'in resmi askeri harcamaları 78 milyar dolar olarak açıklandı. SIPRI raporuna göre ise aynı yıl Çin'in tahmini askeri harcamaları 119 milyar dolar civarındaydı. Yıllık ortalama artış ise bu dönemde yüzde 12.5 idi. 2010 yılında ise Çin'in askeri harcamaları yüzde 3.8 oranında arttı. Bu dönemde küresel durgunluğa paralel olarak Çin ekonomisinin yavaşlaması dolayısıyla askeri harcamaların büyüme oranı da yavaşladı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Çin tarım, sanayi, bilim ve teknoloji alanında gelişmeye öncelik verdiğiinden bu dönemde askeri harcamalar oldukça düşük seviyelerdeydi. Fakat 2000'li yıllarda Çin'in askeri harcamalarında keskin bir yükselme meydana geldi. Bu keskin artışa rağmen askeri harcamaların milli gelire oranı 2.2 bandının altında kalmıştı (SIPRI, 2011: 159).

2008 yılında dünya askeri harcamalarının yüzde 40'ını ABD, yüzde 10'unu Avrupa, yüzde 8'ini Çin ve yüzde 5'ini de Rusya ise gerçekleştirdi (Jacques, 2016: 9). 2000'li yıllarda ABD'nin askeri alandaki harcamaları Çin'ininkinin 5 katı büyüklüğündeydi (Jacques 2016: 643). Çin'in savunma harcamasının GSYİH içerisindeki payı 1979 yılında yüzde 5.43 iken 2017 yılında bu oran yüzde 1.26'ya geriledi. Geçen otuz yıllık sürede Çin'in savunma harcamalarının GSYİH içindeki oranı yüzde 2'nin altında olmuştu. Benzer şekilde savunma harcamalarının hükümet harcamaları içindeki payı 1979 yılında yüzde 17.37 iken 2017'de yüzde 5.14'e düştü (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 25). Çin, savunma harcamalarının sürdürülebilir bir seviye kalmasına azami dikkat gösteriyor. Miktar olarak Çin'in savunma harcamaları sürekli artış gösterse de

ekonomik büyümesi daha hızlı olduğundan, bu harcamaların GSYİH içindeki payı normal düzeylerde seyrediyor.

Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI) her yıl dünya askeri harcamaları ile ilgili rapor yayımlamaktadır. SIPRI'ye göre, 2018 yılında dünya toplam askeri harcamaları bir önceki yıla göre yüzde 2.6'lık bir artış göstererek 1.822 trilyon dolara çıkmıştır. Dünya askeri harcamaları 1988 yılından itibaren en yüksek artışını gerçekleştirmiştir. Dünya askeri harcamaları Soğuk Savaş sonrası dönemde en düşük harcamaların olduğu 1998 yılından yüzde 76 daha yüksek bir düzeye çıkmıştır (SIPRI, 2019a).

Tablo 2. 28: En Yüksek Askeri Harcama Yapan 10 Ülke, 2018

Ülkeler	2017 Sıralaması	2018 Harcamaları Milyar Dolar	2009-2018 Değişim Oranı (%)	Harcamaların GSYİH'ya Oranı 2018	Harcamaların GSYİH'ya Oranı 2009	Dünya Payı (%)
ABD	1	649	-17	3.2	4.6	36
Çin	2	250	83	1.9	2.1	14
Suudi Arabistan	3	67.6	28	8.8	9.6	3.7
Hindistan	5	66.5	29	2.4	2.9	3.7
Fransa	6	63.8	1.6	2.3	2.5	3.5
Rusya	4	61.4	27	3.9	3.9	3.4
İngiltere	7	50	-17	1.8	2.4	2.7
Almanya	9	49.5	9	1.2	1.4	2.7
Japonya	8	46.6	2.3	0.9	1	2.6
Güney Kore	10	43.1	28	2.6	2.7	2.4

Kaynak: SIPRI, 2019: Trends in World Military Expenditure, 2018 Tian, Nan; Fleurant, Aude; Kuimova, Alexandra; Wezeman, Pieter D. and Wezeman, Siemon T. (2019): SIPRI Fact Sheet April 2019, s.2, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.2019

ABD, Çin ve Suudi Arabistan, dünya askeri harcamalar sıralamasında ilk üçte yer alıyor. Rusya, dünya askeri harcamaları sıralamasında 2017 yılında dördüncü sırada yer alırken, 2018 yılında altıncı sıraya geriledi. Rusya dünya askeri harcamalar sıralamasında 2006'dan beri ilk kez ilk beşin içinde yer almadı. Hindistan 2017 yılında beşinci sırada iken 2018'de dördüncü sıraya yükseldi. ABD'nin askeri harcamaları 2009-2018 yılları arasında yüzde 17 oranında düşse de ABD hala açık ara en çok harcama yapan ülkedir ve dünya askeri harcamalarındaki payı yüzde 36 dolaylarındadır. Aynı dönem için İngiltere de askeri harcamalarını yüzde 17 oranında azaltırken Hindistan, Rusya, Güney Kore ve Suudi Arabistan ise harcamalarını orta

düzeyde arttırdılar. Almanya, Fransa ve Japonya'nın askeri harcamalarında bu dönemde düşük düzeyde bir artış yaşandı. 2009-2018 yılları arası dönemde dünyada en çok askeri harcama yapan ilk on ülke arasında Çin yüzde 83'lük bir artış ile açık ara en büyük değişimi gerçekleştiren ülke oldu. Çin askeri harcamaları tutar olarak yüksek olsa da GSYİH yüzdesi olarak normal seviyelerde seyretmiştir. 2009 yılında Çin'in askeri harcamaları GSYİH'sinin yüzde 2.1'ine tekabül ederken 2018'de yüzde 1.9'ü oranında olmuştur. Çin'in askeri harcamaları sürekli bir biçimde artsa da GSYİH oranında düşüş yaşanmıştır.

Askeri harcamaların ekonomik yükü ülkelere ve bölgelere göre değişim arz etmektedir. 2018 yılı için en çok askeri harcama yapan ilk 10 ülke arasında Suudi Arabistan GSYİH'sinin yüzde 8.8'ini askeri harcamalara ayırarak göreceli olarak en çok kaynak tahsis eden ülke oldu. Rusya GSYİH'sinin yüzde 3.9'unu, ABD GSYİH'sinin yüzde 3.2'sini askeri harcamalara ayırırken Güney Kore, Hindistan ve Fransa ise ekonomilerinin yüzde 2-3 arasını askeri harcamalara ayırmışlardır. Çin, İngiltere ve Almanya, ekonomilerinin yüzde 1-2 arasında bir oranında askeri harcama yaparken Japonya bu 10 ülke arasında yüzde 0.9 ile GSYİH'sine oranla en düşük askeri harcama yapan ülke olmuştur.

Dünyanın en çok askeri harcama yapan ilk beş ülkesi olan ABD, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve Fransa, birlikte, dünya askeri harcamalarının yüzde 60'nı gerçekleştirmiştir. ABD'nin askeri harcamaları 2010 yılından itibaren ilk kez artış gösterirken Çin'in harcamaları ise 24 yıldır sürekli bir büyüme göstermiştir. ABD ve Çin toplamda dünya askeri harcamalarının yaklaşık yarısını gerçekleştiriyor. 2018 yılındaki daha yüksek düzeyde gerçekleşen dünya askeri harcamaları, bu iki ülkenin harcamalarının önemli oranda yükselmesinin bir sonucu olmuştur (SIPRI, 2019).

2018 yılında ABD'nin askeri harcamaları 2010 yılından itibaren ilk kez yüzde 4.6'lık oranda bir artış göstererek 649 milyar dolara çıktı. 2018 yılında ABD hemen hemen kendisinden sonra gelen, en çok askeri harcama yapan 8 ülkenin toplamı kadar askeri harcama yapmıştır (SIPRI, 2019). İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ABD, uzak ara ile dünyanın en çok askeri harcama yapan ülkesi konumunu

muhafaza etmektedir. Yakın gelecekte de herhangi bir ülkenin askeri harcama alanında ABD'yi geçmesi beklenmemektedir.

Çin dünyanın en çok askeri harcama yapan ikinci ülkesi konumundadır. Çin'in askeri harcamalarının dünya askeri harcamaları içinde payı yüzde 14 civarındadır. 2018 yılında Çin'in askeri harcamaları önceki yıla göre yüzde 5 artış göstererek 250 milyar dolara çıktı. Çin'in 2018 yılındaki yüzde 5'lik bir büyüme oranı, 1995 yılından sonraki en düşük yıllık büyüme oranı olmuştur. Çin'in 2018 yılındaki askeri harcamaları 1994 yılındakinin yaklaşık on katı düzeyine çıkmıştır. Çin'in askeri harcamalarındaki büyüme 2013 yılında yüzde 9.3'lük bir artıştan itibaren sürekli bir biçimde azalmaya başlamıştır. Çin, 2013 yılından itibaren her yıl GSYİH'sinin yüzde 1.3'ünü askeri harcamalara ayırıyor (SIPRI, 2019). Çin'in askeri harcamalarındaki büyüme ülkenin genel ekonomik büyümesini izlemektedir. Çin'in ekonomik büyümedeki yavaşlamayla paralel olarak askeri harcamalarındaki büyüme de yavaşlamıştır. 2018 yılında Çin son yılların en düşük ekonomik büyümesini gerçekleştirirken askeri harcamalarındaki büyüme de son yılların en düşük seviyesinde olmuştur. Gelecek yıllarda da Çin'in ekonomik performansına paralel olarak askeri harcamalarını ayarlaması beklenmektedir.

Asya ve Okyanusya bölgesindeki askeri harcamalar 1988 yılından itibaren sürekli bir artış göstermiştir. Bölgenin, dünyanın toplam askeri harcamalarındaki payı 1988 yılında yüzde 9 iken 2018 yılında yüzde 28'e yükseldi. 2018 yılında, Hindistan askeri harcamalarını önceki yıla göre yüzde 3.1 yükselterek 66.5 milyar dolar seviyesine çıkarırken, Pakistan yüzde 11'lik bir büyüme ile 11.4 milyar dolara çıkardı. Güney Kore askeri harcamalarını 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 5.1'lik oranda bir artışla 43.1 milyar dolara çıkarmış, ki bu 2005'ten itibaren yaşanan en yüksek artış olmuştur (SIPRI, 2019a). Asya ülkeleri arasındaki gerilimlerin yanında ABD ile Çin arasındaki tansiyon bölgedeki askeri harcamaların yükselmeye devam etmesine yol açmaktadır

2018 yılında dünyanın en çok askeri harcama yapan ülkeler sıralamasında altıncı olan Rusya, ilk kez ilk beşin içinde yer almadı. Rusya'nın askeri harcamaları 2017 yılına göre yüzde 3.5 azalarak 61.4 milyar seviyesinde gerçekleşti (SIPRI,

2019). Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde Rusya'ya yönelik artan tehdit algılamaları bölgesel silahlanmayı arttırmasına rağmen 2018 yılında Rusya'nın askeri harcamalarında düşüş yaşanmıştır.

Geçen on yıl boyunca ABD'nin askeri harcamaları yüzde 4.5 oranında artarken Rusya'nın askeri harcamaları yüzde 9 oranında, Almanya'nınki yüzde 2 oranında, Japonya'nınki yüzde 0.5 oranında, Güney Kore'nin ki yüzde 65 oranında, Hindistan'ın ki yüzde 101 oranında ve Çin'in ki yüzde 189 oranında artmıştır. Aynı dönemde Fransa'nın askeri harcamaları yüzde -4 oranında ve İngiltere'nin askeri harcamaları yüzde -24 oranında azalmıştır (SIPRI, 2019). Geçen on yıl boyunca askeri harcamalarını en çok arttıran ülke açık ara ile Çin olmuştur. Çin'den sonra en çok arttıran ülke ise Hindistan ve onun ardından Güney Kore olmuştur.

Çin'in askeri harcamalarının GSYİH'sine oranı 2012 yılından 2017 yılına kadar ortalama yüzde 1.3 olmuştur. Aynı oran ABD için yüzde 3.5, Rusya için yüzde 4.4, Hindistan için yüzde 2.5, İngiltere için yüzde 2.0, Fransa için yüzde 2.3, Japonya için yüzde 1.0 ve Almanya için yüzde 1.2 olmuştur (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 28). 2012-2017 yılları arası dönemde Çin, savunma harcamalarının ekonomisine oranı bakımından, altıncı sırada yer almıştır. Yukarıda sayılan ülkeler arasında en düşük değere sahip ülkeler arasında yer alıyor. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında ise Çin, askeri harcamalarının GSYİH'sine oranı açısından en düşük seviyede yer alan ülkedir.

2012-2017 yılları arasında savunma harcamalarının hükümet harcamaları içindeki payı Rusya için yüzde 12.4 iken, ABD için yüzde 9.8, Hindistan için yüzde 9.2, Çin için yüzde 5.3, İngiltere için yüzde 4.8, Fransa için yüzde 4.0, Almanya için yüzde 2.8 ve Japonya için yüzde 2.5 olmuştur (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 29). Sayılan ülkeler arasında savunma harcamalarının hükümet harcamaları içindeki payı, Rusya'da en yüksek iken Japonya'da en düşüktür. Çin ise bu açıdan dördüncü sırada yer alıyor.

Çin için güvenliğin dış boyutu kadar iç boyutu da büyük bir önem arz etmektedir. 2012 yılı için Çin hükümet bütçesi, iç güvenlik için, dış güvenliği

sağlayan orduya harcadığından fazla kaynak tahsis etmiştir. Çin iç güvenlik için 111 milyar dolar harcarken dış güvenliği için 107 milyar dolar harcamıştır. Çin için iç istikrar her zaman güvenliğin temeli olmuştur (Shambaugh, 2016: 75). 19. yüzyılda Batı'nın meydan okumasına kadar Çin kendisine denk herhangi bir dış tehditle karşı karşıya kalmamıştır. Çin merkezli dünya düzeni için barış ve istikrar genel olarak bir dış mesele olmaktan ziyade bir iç mesele olmuştur.

Susan L. Shirk “*China Fragile Superpower*” adlı çalışmasında, Çin'i otoriter bir rejim olmasından dolayı kırılabilir bir süper güç olarak tanımlar. Shirk'e göre, karşılaştıkları iç tehditler gerçekte ne kadar ciddi olursa olsun paranoya tüm otoriter rejimlerin karakteristik özelliğidir. Tiananmen travması, çöküşünü gördükleri diğer rejimler ve Çin toplumundaki çarpıcı değişiklikler yüzünden Çin'in yönetici elitleri oldukça hassas olmuşlardır (Shirk, 2007: 53). Sovyetlerin dağılması, Orta Asya ve Kafkaslarda görülen Renkli Devrimler, Arap Devrimleri vb. olaylar Çin yöneticilerini teyakkuza geçirmektedir. Bu ve benzer hareketlerin Çin'de de görülme ihtimali Çin hükümetinin en küçük toplumsal olaylara dahi sert bir şekilde müdahale etmesine yol açmaktadır.

Çin aşırı savunma harcamaları yapmıyor olsa da toplam savunma harcamaları önemli bir düzeye erişmiştir. Şu anda dünyada ikinci sıradadır. Çin'in askeri bütçe sisteminin şeffaf olmayışı ve savunma ile ilgili bazı harcamaları diğer bütçe kalemleri içinde göstermesi dolayısıyla toplam askeri harcamaların resmi rakamların üzerinde olduğu düşünülüyor (Shambaugh, 2016: 298-9). Birçok ülke gibi Çin de askeri harcamaları hususunda yeteri kadar şeffaf değildir. Diğer ülkeleri kaygılandırmamak ve askeri gücünü gizlemek yaptığı bu adımlar tam tersi bir etki yaratıyor. Çin'e yönelik endişelerin daha da derinleşmesine yol açıyor. Çin'in diğer bölgesel ve küresel aktörlerin korkularını azaltması için askeri bütçesini daha şeffaf hale getirmesi büyük önem arz edecektir.

2.3.2.5.1. Çin Ordusu

Çin ordusu olan Halkın Kurtuluşu Ordusu, tahmini olarak 2.6 milyon asker sayısı ile insan gücü bakımından dünyanın en büyük askeri gücü konumundadır. Bunun çoğunluğunu da 1.6 milyon ile kara kuvvetleri oluşturur. Çin ordusu temelde

hareketsiz kara kuvvetlerinden oluşan 752 bin kişilik bir yedeğe sahip bulunur (Globalfirepower, 2019a). Aynı zamanda yaklaşık bir milyonluk Silahlı Halk Polisi gücünden ve tüm ülke çapında bulunan on milyonlarca milisten faydalanabilir. Çin kara kuvvetleri 1985-2005 arasında tasarrufa giderek hareket kabiliyetini arttırmaya öncelik vermiştir. Bundan dolayı önemli ölçüde küçültülmüştür. Gereksiz fazlalık azaltılarak daha modernize edilmiş bir ordu hedeflenmiştir. 1985'ten bu yana Halkın Kurtuluşu Ordusu Kara Kuvvetleri yarı yarıya azaltılmıştır (Shambaugh, 2016: 308).

Çin'in Halkın Kurtuluşu Ordusu'nun (PLA) toplam hava gücü 3.187 hava aracından oluşuyor. Çin, hava gücü sıralamasında dünyada ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada yer alıyor (Globalfirepower, 2019b). Çin Hava Kuvvetleri'nin envanterinde yaklaşık 1.600 savaş uçağı bulunuyor. Bunların çoğu hâlâ ikinci kuşak savaş uçağıdır ve ancak yüzde 25'i modern küresel standartlara sahiptir. Çin Hava Kuvvetleri'nin yaklaşık 1.004 helikopteri, 600 civarı nakliye uçağı, 10 tankeri, 82 bombardıman uçağı, 290 muhaberat uçağı, 8 hava ikaz ve kontrol uçağı (AWAC) ve 368 civarında eğitim uçağı bulunuyor (Globalfirepower, 2019b; Shambaugh 2016: 310-11). Çin dünya uçak pazarında ikinci büyük konuma yükselmiştir (Jacques, 2016: 227). Askeri gücü hızla artmakta olan Çin, hava hakimiyetine büyük önem vermektedir. Çin hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak hem de uluslararası pazara açılmak için havacılık alanında önemli yatırımlar yapmaktadır.

Dünyanın en çok asker sayısına sahip ülkesi olan Çin, hem askeri araç sayısı hem de hava gücü bakımından da dünyanın üçüncü gücünü oluşturuyor. Çin, son yıllarda, savaş gemilerinin gücünün artırılması, deniz altı nükleer savaş gemilerinin geliştirilmesi, uçak gemileri yapmaya başlanması vb. adımlarla deniz gücüne giderek daha fazla önem veriyor (Peköz 2014: 403). Rusya'nın en önemli destroyerlerini, deniz altılarını ve en iyi süpersonik gemisavar kruz füzelerini Çin'e vermesi, Çin deniz kuvvetlerinin modernleşmesinde büyük bir etken olmuştur. Çin Deniz Kuvvetleri son yıllarda güç yansıtma anlamında büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Tayvan sorunu ile Batı Pasifik ve Hint Okyanusu'nda etkin olma isteği Çin'in deniz kuvvetlerine büyük önem vermesine yol açmıştır (Shambaugh, 2016: 312).

Çin'in toplam donanma varlıkları 714 araçtan oluşuyor. Çin'in donanma envanterinde 1 uçak gemisi, 192 muharebe gemisi, 76 denizaltı gemisi, 33 destroyer ve 52 firkateyn bulunuyor (Globalfirepower, 2019b). Bunun yanında Çin deniz kuvvetlerinde 211 devriye ve kıyı muharebe gemisi, 73 mayın gemisi, 210 amfibi çıkarma gemisi, 205 lojistik gemisi ve 71 denizaltı bulunuyor. Çin'in uzun süredir beklenen ilk uçak gemisi 2011 yılında faaliyete başlamıştır (Shambaugh, 2016: 315-316). Çin, benzerlerinden daha büyük derinliklerde okyanus dibini keşfedebilen, dünyanın önde gelen denizaltısını geliştirerek, bu pozisyonu ABD'den devralmıştır (Jacques, 2016: 227). Çin yeni uçak gemileri inşa etme sürecindedir. Dünyada en az bir uçak gemisine sahip 10 ülke bulunuyor. İngiltere'nin üç tane, Hindistan ve İtalya'nın ise birer tane uçak gemisi vardır (Jacques, 2016: 482). Çin 15. yüzyıldan beri ilk kez açık deniz donanmasına sahip olmuştur. 10 tanesi nükleer olmak üzere yaklaşık elli deniz altısı ve 70'in üzerinde büyük savaş gemisiyle büyük bir açık deniz donanmasına sahiptir (Westad, 2013: 403).

Jeopolitik olarak bir kara gücü olan Çin giderek bir deniz gücü haline geliyor. Çin tarihsel olarak Orta Asya'dan kaynaklanan tehditleri, Rusya'yla geliştirdiği görece istikrarlı ilişkileri sayesinde azaltmıştır. Karasal hinterlandından kaynaklanan tehditleri minimize eden Çin, artan bir şekilde okyanus çevresine doğru odaklanmaya başlamıştır. Aynı zamanda Çin'in enerji kaynaklarına erişim konusunda dışarıya olan bağımlılığı, jeostratejik önemdeki Güney Çin Denizi ve Malaka Boğazı'nın deniz yolları güvenliği için açık deniz filosu geliştirme ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca siyasi ve ekonomik olarak Çin için büyük bir önem arz eden Tayvan meselesi, Çin'in donanmaya büyük önem vermesine yol açmıştır (Tüter, 2018: 243). 2008'in sonlarında Halkın Kurtuluş Ordusu'na bağlı donanma uluslararası sularda korsanlıkla mücadele operasyonlarına katılmıştır (Tüter, 2018: 191). Ciddi bir büyüklüğe erişen Çin donanmasının temel amacı Afrika, Ortadoğu ve Güney Amerika gibi yerlerden gelen enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasıdır (Ahrari, 2011: 302). Çin, başta Güney Çin Denizi olmak üzere Doğu Çin Denizi ve ayrıca Hint Okyanusu'nda donanma varlığını artırma çabası içerisinde. Güney Çin Denizi ve Malaka Boğazı'ndan geçen hayati su yollarında güvenliği sağlamak için, bölgedeki donanma varlığını sürekli bir şekilde arttırmıştır (Jacques, 2016: 482). Çin aynı zamanda Deniz

İpek Yolu'nun güvenliğini sağlamayı da hedefliyor. Çin donanmasının gelecek stratejik hedefleri daha maliyetli ve farklı boyutlar kazanacaktır. Bölgede artan çıkarlara sahip olan Çin, giderek ciddi bir donanma aktörü haline gelmektedir. Fakat Çin'in bölgedeki donanma varlığının, ABD'ninkiyile karşılaştırılınca, oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir.

Çin donanması, özellikle açık denizlerdeki yeteneklerini geliştirmeye çabalamaktadır. 224 tonluk *Houbei* sınıfı sahil devriye gemisinin beklenilenden daha evvel 2009 yılında üretiminin tamamlanması ve daha geniş 1500 tonluk 056 tipi denizaltılara karşı silahlı savaş gemisinin yapımına 2010 yılında başlanması bu çerçevedeki önemli adımlardır. Çin donanması giderek farklı alanlarda ve bölgelerde etkin olmayı hedefleyen yetenekler ediniyor (Tüter, 2018: 200-202). Baş döndürücü bir hızla gelişen Çin Deniz Kuvvetleri 1.6 milyon tona ulaşmış durumdadır. Böylece 1 milyon tonluk Rus donanmasını geride bırakarak ABD'nin 3.3 milyon tonluk donanmasının ardından global ölçekte ikinci sıraya yerleşmiş bulunuyor. Çin Akdeniz'de dahi tüm Avrupa donanmalarından daha fazla gemi bulunduruyor (Yıldızoğlu, 2019).

Çin donanmasının denizlerdeki hakimiyeti, ABD'den ziyade bölgesel güçlerin caydırılmasında bir anlam taşımaktadır. Çin donanması bölgesel ölçekte önemli bir konuma gelmiş olsa da ABD'ye karşı veya küresel bir role karşı oldukça sınırlı kapasiteye sahiptir. Çin giderek, sadece yakın sularda değil; uzak sularda da etkinliğini artırma çabasındadır. Çin savunma doktrinini küresel bir rol oynayacak şekilde yenilemektedir. Çin'in ekonomik ve politik gücünün artışına paralel olarak askeri alanda da küresel bir rol oynaması kaçınılmazdır.

2.3.2.5.2. Çin'in Nükleer, Uzay ve Siber Kapasitesi

1964 yılında ilk nükleer silahına sahip olan Çin, nükleer silah rekabetine dahil olmuştur. Çin'in sahip olduğu nükleer silah kapasitesi, ABD ve Rusya'nın gerisinde kalsa da Çin açısından önemli bir başarı olmuştur. Çin günümüzde nükleer silahlar hususunda önemli bir küresel aktör konumundadır. Çin diğer askeri alanlarda bölgesel ve kısmi bir askeri güce sahip olsa da Çin'in nükleer gücü küresel bir rol

oynayabilecek kapasitededir. Son yıllarda Çin nükleer gücünü nicelik olarak arttırmaktan ziyade nitelik olarak geliştirmeye odaklanmıştır.

Çin'in askeri-endüstriyel tesisleri 1950'lerin sonlarından itibaren balistik füzeler ve bunlara monte edilen konvansiyonel ve nükleer savaş başlıkları üretmiştir. Füze kabiliyetleri konusunda büyük bir başarı gösteren Çin, kısa ve orta menzilli, kıtalar arası ve deniz altından ateşlenen füzelere sahiptir. Çin toplamda 1.370'i bulan büyük ve çeşitli bir balistik füze envanterine sahiptir. Bunların 66'sı kıtalar arası balistik füze, 118'i orta menzilli, 1.150 kısa menzilli ve 36'sı denizaltından ateşlenebilen füzelerdir (Shambaugh, 2016: 318).

Çin göreceli olarak sınırlı sayıda nükleer yeteneğe sahip olsa da nükleer gücünü çeşitli açılardan hızlı bir şekilde modernize etme çabasıdadır. Çin'in gelecek on yıl içinde Kıtalararası Balistik Füze gönderme yeteneğini iki katına çıkaracağı ve denizaltı balistik füzelerini artıracığı tahmin ediliyor (Tüter, 2018: 198). Çin nükleer güç açısından her ne kadar ABD ve Rusya'ya yetişemese de İngiltere ve Fransa ile eşdeğerde bir güçtür. Son zamanlarda ileri teknoloji ile donatılmış nükleer savaş başlıkları ile Çin, küresel askeri rekabette dengelerin korunmasını ve bölgesel askeri gücünü süreklileştirmeyi amaçlıyor (Peköz, 2014: 384-5). Çin'in balistik füze, uzay ve siber kabiliyetleri onun küresel bir güç olduğunu gösteriyor (Shambaugh, 2016: 319).

Tablo 2. 29: Dünya'da Nükleer Silaha Sahip Güçler (2018)

Ülke	Nükleer testi ilk gerçekleştirdiği yıl	Sevk Edilebilen Savaş Başlıkları	Depolanmış Savaş başlıkları	Diğer Savaş Başlıkları	Toplam Envanter
ABD	1945	1.750	2.050	2.650	6.450
Rusya	1949	1.600	2.750	2.500	6.850
İngiltere	1952	120	95	-	215
Fransa	1960	280	10	10	300
Çin	1964		280	-	280
Hindistan	1974	-	130-140		130-140
Pakistan	1998	-	140-150		140-150
İsrail	...	-	80		80
Kuzey Kore	2006			(10-20)	(10-20)
Toplam		3.750	5.555		14.465

Kaynak: SIPRI YearBook 2018, Armaments, Disarmament and International Security, s.236, <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB18c06.pdf>, 29.06.2019

2018 yılı için ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore; toplamda yaklaşık olarak 14.465 nükleer silaha sahiptir. ABD ve Rusya, birlikte, yaklaşık olarak dünya nükleer silahlarının yüzde 90'ına sahiptir. 1964 yılında ilk nükleer testini başarıyla tamamlayan Çin, her ne kadar ABD ve Rusya'nın oldukça gerisinde olsa da, önemli bir nükleer güç konumundadır. Çin yaklaşık olarak 280 nükleer savaş başlığına sahiptir. Çin'in nükleer stokları uzun süredir pek değişmese de Çin nükleer gücünü yavaş yavaş modernize etmeye ve arttırmaya çalışıyor.

2003 yılında uzaya insan gönderen üçüncü ülke olan Çin giderek önemli bir uzay gücü haline gelmektedir. Çin insanlı uzay programıyla birlikte önemli bir askeri uydu programına da sahiptir. Yörüngeye ilk uydusunu 1970'de gönderen Çin, şimdiye kadar yaklaşık 130 uydu fırlatmıştır ve bunların 69'u halen yörüngededir. Çin 2007 yılında balistik bir füzeyle alçak yörüngeye bir meteoroloji uydusu yerleştirerek aktif bir uydu savar silah programına sahip olduğunu göstermiştir (Shambaugh, 2016: 320). Uzay kabiliyetleri giderek artan Çin bu alanda küresel bir aktör konumuna gelmiştir. Çin'in artan uydu savar kabiliyetleri ABD başta olmak üzere diğer aktörleri endişelendirmektedir.

Çin ilk uzay programını 1960'ların başında gündemine almış olmasına rağmen ancak 1990'lı yıllarda bunu bir strateji olarak benimseyip uygulamaya koyabilmiştir. İlk insanlı uzay uçuşunu 2003 yılında gerçekleştiren Çin, Rusya ve ABD'den sonra insanlı uzay uçuşunu başarıyla gerçekleştiren üçüncü ülke konumundadır (Peköz, 2014: 405). Uzay ve havacılık, 2010'da daha fazla devlet yardımı ve geniş politika desteği verilmek üzere seçilen en önemli stratejik endüstrilerden birisi olmuştur. Çin'in kendi uzay programını düzenli biçimde geliştirerek uzay ve havacılık alanında yüksek oranda gelişkin teknik beceri kazanmaya çalışıyor. Çin 2007'de başarılı bir insanlı uzay uçuşu yapmıştır ve yine aynı yıl içinde ayın yörüngesine bir uzay aracı yerleştirmiştir. 2010'un sonuna kadar uzaya 6 uydu fırlatmıştır ve 2020'de kendi uzay istasyonunu fırlatmayı ve aya insan yerleştirmeyi planlıyor (Jacques, 2016: 227). Çin 2003 yılından 2013'ün ortalarına kadar beş başarılı insanlı uzay aracı gönderimini gerçekleştirmiştir (Tüter, 2018: 191). Sadece ekonomik ve teknolojik kapasitesi belli bir aşamanın üzerine çıkan

güçler ancak uzay teknolojisini geliştirebiliyor. Bundan dolayı uzay teknolojisi küresel güç mücadelesinin önemli bir yanını oluşturuyor. Askeri gücünü çok yönlü geliştirmeye çalışan Çin, uzay çalışmalarına büyük yatırımlar yapmaktadır.

Çin'in küresel etkisini genişlettiği bir diğer alan siber kabiliyetlerdir. Çin yeryüzünün her yerini vuracak kapasiteye sahiptir ve son yıllarda bunu artan sıklıkla yapmıştır (Shambaugh, 2016: 321). Çin özellikle nükleer, uzay ve siber kabiliyetleri yönünden küresel bir güç konumuna erişmiştir ve bu gücünü sürekli bir biçimde arttırabilmeyi başarmıştır. Çin'in konvansiyonel askeri gücü ancak kısmi ve bölgesel anlamda caydırıcı olabilmektedir. Fakat Çin nükleer, uzay ve siber alanlarında önemli bir küresel aktördür.

2.3.2.5.3. Küresel Silah Ticaretinde Çin

Dünya kapitalist sistemin merkez ülkeleri dünya silah ticaretinin büyük bir çoğunluğunu karşılamaktadır. Afrika, Doğu Asya, Orta Asya ve Ortadoğu; silah satışının yoğunlaştığı bölgelerin başında geliyor. Çin giderek ülke dışına silah satan önemli bir satıcı haline gelmektedir. Çin'in silah satışları 2008'den itibaren artmaya başlamıştır. 2008 yılında dokuzuncu sırada bulunan Çin'in silah satışları 2010'daki toplam satışların yarısı civarındaydı. 2009'da yaklaşık 1.4 milyar dolar değerinde silah ve mühimmat satmıştır (Shambaugh, 2016: 325-26). Çin dünyanın önde gelen iki silah satıcısı olan ABD ve Rusya'nın hala çok gerisinde olsa da İngiltere ve Fransa'yı yakalamış durumdadır. Bu trend gelecek yıllarda sürerse Çin Almanya'yı geçerek üçüncü sıraya yerleşecektir. ABD ve Rusya dünyanın birçok bölgesinde, çok sayıda ülke ile, uzun yıllar boyunca gelişmiş ve dikkatli biçimde işlenmiş pazarlara sahiptir. Çin giderek dünya silah satışında daha büyük paya sahip olsa da ABD ve Rusya'yı hemen geçmesi beklenemez (Shambaugh, 2016: 326). Batı menşeli silahları alan bazı ülkelerin başka tercihlere yüzünü dönmeleri durumunda Çin, ilerleyen süreçte silah pazarını ele geçirme konusunda ciddi bir avantaja sahip olacaktır (Ahrari, 2011: 305). Çin silahlarının görece ucuz olması, gelişmekte olan ülkeler için daha cazip olmasına yol açıyor. Dünyanın birçok bölgesinde Çin varlık sahasını sürekli genişletmektedir. Küresel silah satışında Çin'in, birtakım avantajlara sahip

olsa da ABD ve Rusya'nın yıllar süren pazar paylarını kısa vadede kapması oldukça güç olacaktır.

Tablo 2. 30: Dünyanın En Büyük Silah İhracatçıları ve İthalatçıları 2013-2017

İhracatçı Ülkeler	Global Payı (%)	İthalatçı Ülkeler	Global Payı (%)
ABD	34	Hindistan	12
Rusya	22	Suudi Arabistan	10
Fransa	6.7	Mısır	4.5
Almanya	5.8	Birleşik Arap Emirlikleri	4.4
Çin	5.7	Çin	4.0
İngiltere	4.8	Avustralya	3.8
İspanya	2.9	Cezayir	3.7
İsrail	2.9	Irak	3.4
İtalya	2.5	Pakistan	2.8
Hollanda	2.1	Endonezya	2.8

Kaynak: SIPRI YearBook 2018, Armaments, Disarmament and International Security, s.8, https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-11/yb_18_summary_en.pdf, Erişim Tarihi: 29.06.2019

2013-2017 yılları arasında en büyük silah tedarikçileri olan ABD, Rusya, Fransa, Almanya ve Çin; toplamda dünya silah ihracatının yaklaşık yüzde 75'ini gerçekleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, ABD ve Rusya başta olmak üzere Batı ülkeleri, ile birlikte dünya silah arzının önemli bir kısmını sağlamışlardır. ABD dünya silah ihracatının yüzde 34'ünü tek başına yapıyor. ABD'den sonra gelen Rusya dünya silah ihracatında yüzde 22'lik bir paya sahiptir. ABD ve Rusya toplamda dünya silah ihracatının yarısını gerçekleştiriyor. Çin'in dünya silah ihracatındaki payı ise ancak yüzde 5.7 olmuştur. Çin bu alanda ABD ve Rusya'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Çin'in yakın bir gelecekte dünya silah ticaretinde ABD ve Rusya'nın yerini alması beklenmemektedir. 2013-2017 yılları arasında en büyük silah alıcıları olan Hindistan, Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin; toplamda dünya ithalatının yaklaşık yüzde 35'ine sahip olmuşlardır. Çin dünya silah ithalatında ise yüzde 4'lük bir paya sahiptir.

2013-2017 yılları arasında yapılan silah ticaretinde Çin, hem dünya silah ihracatında hem de ithalatında beşinci sırada yer almıştır. Dolayısıyla Çin hızla önemli bir silah ihracatçısı konumuna gelse de silah ithalatında da önemli bir paya sahip olmayı sürdürüyor. Bu da Çin'in silah endüstrisinde hâlâ kat etmesi gereken önemli bir mesafenin olduğunu gösteriyor. En çok silah ihracatı yapan ülkelerin, Çin hariç, hiçbiri silah ithalatçısı konumunda değildir.

2.3.2.5.4. Çin'in Gelecekteki Güvenlik Rolü

2019 yılında yayınlanan “*Yeni Dönemde Çin'in Ulusal Savunması*” belgesinde Çin, ortak bir geleceği paylaşan bir dünya toplumu inşa etmek için aktif olarak katılmayı taahhüt ediyor. Büyük bir gücün sorumluluklarını aktif olarak yerine getirmek için çabalamakta olduğu dile getiriliyor. Çin'in daha iyi bir dünya, kalıcı bir barış ve kolektif güvenlik için kapsamlı uluslararası askeri işbirliği içinde olacağı vurgulanıyor. Çin'in hegemonyaya, tek taraflılığa ve çifte standarda karşı olduğu, bunun yerine diyalogu ve dayanışmayı geliştirmeye çalışacağı ifade ediliyor. Çin aktif olarak silahların kontrol edilmesi, silahsızlanma ve silahların yayılmasının engellenmesine katılmaktadır (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 30-31). 2012 yılında itibaren Çin, 30'dan fazla ülke ile 100'ün üzerinde askeri tatbikat yapmıştır. Aynı dönemde Çin, eğitim için 50'den fazla ülkeye 1700'ün üzerinde askeri gönderirken, 130'dan fazla ülkeden 10.000'in üzerinde askeri personel eğitim için Çin'e gelmiştir. 40'tan fazla ülke ile eğitim için askeri personel değişimini yapacak 20'nin üzerinde askeri eğitim enstitüsü kurulmuştur (The State Council Information Office of the People's Republic of China, 2019: 33-34). Çin dünyanın birçok bölgesinden çok sayıda ülke ile askeri işbirliği içine girmeye çalışmaktadır. Küresel güvenliğin sağlanmasında giderek daha aktif bir şekilde yer almaya çabalamaktadır.

ABD'nin askeri alandaki hakimiyeti ve öncülüğü, uzun zamandır devam eden sivil ve savunma alanı ile alakalı araştırma-geliştirme faaliyetlerine yapılan mega yatırımlardan kaynaklanıyor. Çin askeri kapasitesini arttırarak kapsamlı yatırımlar yapmasına rağmen, Çin'in yakın zamanda ABD ile eşit bir duruma gelmesi beklenmiyor (Ahrari, 2011: 311-312). Yakın zamanda ekonomik açıdan ABD'yi

geçmesi beklenen Çin'in, askeri açıdan kendisinden daha güçlü olan ABD ile nasıl bir ilişki içinde olacağı merak konusudur. Dünyanın farklı bölgelerindeki nüfuzunu artırmakta olan Çin'in, bu alandaki manevralarını sürdürürken ABD ile nasıl bir uzlaşma zemini bulacağı dünya düzeninin en temel meselesi olacaktır.

İki büyük güç de birbirlerinin hamlelerine güvensizlik ve şüpheyile yaklaştığından Çin ve ABD arasında kısa vadede şüphelerin ortadan kaldırması pek mümkün değildir. İki ülke de farklı siyasi sitemleri temsil ettiğinden bu iki ülkenin yakın birer dost veya müttefik olması oldukça güç olacaktır (Ahrari 2011: 309). Fakat bu her iki ülkenin hemen düşman olacağı anlamına da gelmez. Dünya ile alakalı meselelerde iki ülkenin yaklaşımlarıyla ilgili yanlış anlamaları en aza indirmek için çeşitli mekanizmalar tesis edilebilir.

2020'li yıllarda Çin'in dünyada ABD'den sonra en kapsamlı askeri kabiliyetlere sahip güç olacağı öngörülmektedir. Çin'in askeri kabiliyetleri ABD'nin çok gerisinde kalacak olsa da birbirine yakın askeri harcamalar ve kabiliyetlere sahip olan Rusya, İngiltere, Japonya, Almanya ve Fransa'yı geride bırakacaktır. Bazı alanlarda Çin'in kabiliyetleri bu ülkelerinkini çoktan geçmiştir (Shambaugh, 2016: 330). Yakında zamanda da Çin, askeri kapasitesi açısından ABD ile arasındaki farkı azaltırken diğer ülkelerle arasındaki fark açacaktır. Büyük bir ekonomik güç haline gelen Çin'in askeri alandaki gücü de oldukça kapsamlı hale gelecektir.

Çin'in ordusunu reforme ederken temel amacı, hareketliliğin, birlikteliğin ve birleşik silah kapasitesinin artırılması olmuştur. Çin ordusu ani müdahale kapasitesine hâlâ ulaşamamıştır. Çin'in ani müdahale yeteneği için gerekli uzun menzilli nakliye uçakları ve helikopteri ihtiyacı, henüz tam olarak giderilememiştir. Dolayısıyla Çin askeri kuvvetlerinin, dünyadaki herhangi başka bir yere hızlı bir şekilde konuşlandırma yeteneği, hâlâ yeteri kadar gelişmemiştir (Shambaugh, 2016: 308-9). Büyük bir ekonomik gelişme kaydeden Çin, askeri gücünü de önemli ölçüde modernize etmektedir. Son yıllardan Çin'in askeri gücü büyük ilerlemeler kaydetmesine rağmen, hâlâ küresel bir rol oynayabilecek seviyeye erişememiştir. Çin özellikle bölgesel olarak büyük bir caydırıcı güç haline gelmesine rağmen küresel ölçüde etkin olabilecek güce henüz erişememiştir.

Hızlı bir ekonomik büyümeyle birlikte askeri gücünü modernize etmekte olan Çin, uluslararası sistemde giderek daha etkili olmaktadır. Çin'in yakın çevresi ile ilişkilerini belirleyen temel etmenlerin başında çözülmemiş sınır sorunları geliyor. Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizi ile ilgili gerginlikler de bölgesel tansiyonu zaman zaman yükseltiyor. Bölgesel aktörlerin, giderek artan bir ölçüde Çin'in askeri yükselişinden kaygılanıyorlar. Bölgesel aktörlerin Çin'in askeri yükselişini önlemeye veya bu yükselişin etkilerini minimize etmeye yönelik çabaları da paralel olarak artma eğilimindedir. Çin'in askeri yeteneklerindeki büyüme şimdilik ABD ile arasındaki güç dengesizliğini ortadan kaldırmaktan uzaktır.

Çin büyüklüğünde bir aktörün hızlı bir askeri büyüme yoluna girmesinin, uluslararası güç dengesinde kaymalara yol açması kaçınılmazdır. Fakat güç dengesindeki değişimler belli bir aşamanın üzerine çıktığında çeşitli tepkilerin ortaya çıkması da muhtemeldir. Eskiden müttefik olan aktörler dikkatli bir tarafsızlığa, eskiden tarafsız olanlar ise düşman olmaya meyledebilirler. Aynı zamanda eski ve yeni düşmanlar bu aşırı yükselen güce karşı çeşitli ittifaklar kurmak için birleşebilirler (Luttwak, 2016: 247). Her ne kadar Çin'in askeri yükselişi şimdiye kadar bu şekilde tepkilerin ortaya çıkmasına yol açmamış olsa da Çin bu hususta oldukça dikkatli davranmalıdır. Çin şimdiye kadar olduğu gibi ekonomik kalkınmasını tehlikeye düşürecek bir aşırı askeri büyümeden imtina etmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILDA KÜRESEL HEGEMONYA PARAMETRELERİ VE ÇİN

3.1. Dünya-Sistemde Değişen Güç Dengeleri ve Küresel Hegemonya Parametreleri

Gelişmiş Batı ülkelerinin dünya ekonomisindeki merkezi konumlarının aşındığı tarihi bir dönemden geçmekteyiz. Kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcından beri ilk kez Batı, dünya ekonomisindeki merkezi konumunu yitirmeye başlamıştır. Batı dışı ekonomilerin, büyüklük açısından Batılı ekonomileri yakalayıp geçmeye başladığı bir dönem yaşanıyor. Özellikle de 2008 finansal krizinden sonra Batılı ekonomilerin uzun süre toparlanamamaları bu süreci hızlandırmıştır. Bu dönemde Doğu Asya ekonomilerinin ise hızlı büyümeye devam etmeleri, dünya ekonomisindeki güç kaymasını daha bariz bir şekilde gün yüzüne çıkarmıştır.

2009-2018 arası dönemde Çin ekonomisi yüzde 139 oranında bir büyüme gerçekleştirirken Hindistan ekonomisi yüzde 96 oranında büyüdü. Diğer yandan ABD ekonomisi yüzde 34 oranında büyürken Avrupa Birliği ekonomik olarak yüzde -2 oranında bir küçülme yaşadı (Mead, 2019). 2008 Finansal Krizi sonrası dönemde Batılı ekonomiler önemli oranda dinamizmlerini yitiriyorken, Doğu Asya ekonomileri büyük bir hızla büyümelerini sürdürüyorlar. 2008 krizi ve sonrasında yaşananlar, Doğu Asya ekonomilerinin, dünya ekonomisinin motor gücü olduğunu açıkça gösteriyor.

ABD, Batı Avrupa, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'dan oluşan gelişmiş dünya, ekonomik büyüklük bakımından gelişmekte olan ülkeler tarafından hızla yakalanıp geride bırakılıyor. 1973 yılında gelişmiş ülkelerin dünya GSYİH'si içindeki payı yüzde 60 civarındayken 2001'de bu oran yüzde 50'nin biraz üzerindeydi. 2025 yılına gelindiğinde bu oranın yaklaşık olarak üçte bir seviyesinde olması tahmin ediliyor. Dünya nüfusunun ezici çoğunluğuna sahip Çin ve Hindistan gibi ülkelerin son zamanlarda, özellikle de Batı'nın finansal krizinden sonra, gelişmiş

dünyadan çok daha büyük ekonomik büyüme hızlarına erişmeleri küresel ekonomik güç dengesinde önemli eksen kaymasına neden oluyor. 1970’li yıllarda küresel üretimin yüzde 65’ini geli miş dünya, yüzde 35’ini geli mekte olan dünya ger ekle tirmektedir. 2010 yılında gelindiğinde ise geli miş  lkelerin payı yüzde 53’e d   erken geli mekte olan  lkelerin payı ise yüzde 47’ye y  kseldi. 1999 yılında geli mekte olan  lkelerin toplam dünya d  viz rezervleri i indeki payı yüzde 38, geli miş  lkelerin payı yüzde 62 idi. Fakat 2010’a gelindiğinde durum tersine d  nerek geli mekte olan  lkelerin payı yüzde 66 iken geli miş  lkelerin payı sadece yüzde 34 olarak ger ekle ti (Jacques, 2016: 2-4). 1980’de geli mekte olan  lkeler k  resel ihracatın yüzde 32’sini ve k  resel ithalatın yüzde 26’sını yapıyorken, 2009 yılında bu  lkelerin k  resel ihracattaki payları yüzde 43’e, ithalattaki payları ise yüzde 44’e  ıktı (Jacques, 2016: 614). Dolayısıyla geli miş  lkelerin ve daha temelde Batılı  lkelerin dünya ekonomisindeki konumları giderek a ınıyorken, geli mekte olan  lkelerin a ırlığı s  rekli bir  ekilde artıyor. Geli mekte olan  lkelerin  o unun geli miş  lkelerin ekonomi ve teknolojiye eri tikleri seviyelere gelmeleri i in uzun bir zaman gerekse de dünya ekonomisindeki konumları giderek y  kseliyor. Geli mekte olan  lkelerin dünya ekonomisindeki bu y  kseli inde a ık ara en b  y  k paya Do u Asya ekonomileri sahiptir.

Ekonomi tarih isi Angus Maddison’a g  re ABD ekonomisi 1870’de dünya GSY H’nin yüzde 8.8’ini olu turuyorken 1913 yılında bu oran yüzde 18.9’a, 1950’de yüzde 27.3’e  ıktı. ABD’nin dünya ekonomisindeki hegemonik konumunun zirveye  ıktığı İkinci D  nya Sava ı sonrası d  nemde ABD ekonomisi dünya ekonomisinin yaklaşık    te birine denk gelmekteydi. ABD’nin dünya ekonomisindeki konumu yava  ve d  zenli bir ini  ile 1973’de yüzde 22.1 dolaylarına, 2001 yılında ise yüzde 21.4 seviyesine geriledi. 19. y  zyıl boyunca hegemonik konumda olan İngiltere’nin dünya ekonomisindeki payı 1870 yılında yüzde 9 iken 2001 yılında bu oran yüzde 3.2’e geriledi. Birinci D  nya Sava ı’nın arifesinde 1913 yılında Batı Avrupa ve ABD ekonomilerinin dünya ekonomisindeki toplam payı yüzde 51.9 iken İkinci D  nya Sava ı’ndan sonra 1950 yılında bu oran yüzde 53,5 ile zirveye  ıkmı tı. 1973 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 47.7’ye, 2001 yılında ise 41.7’ye geriledi. Asya  lkelerinin 1950 yılında dünya ekonomisindeki toplam payı yüzde 18.4 iken bu oran 2001 yılında yüzde 38’e y  kseldi (Maddison, 2001: 261). 1950-2001 yılları arası

dönemde Asya ülkeleri dünya ekonomisindeki toplam paylarını iki katına çıkararak neredeyse ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin toplamına erişmişlerdi. Batının dünya ekonomisindeki payı sürekli bir şekilde aşınırken Asyalı ekonomiler giderek daha merkezi bir konuma yükseliyorlar.

2001 yılından 2010 yılına kadar, Batı'nın dünya ekonomisindeki payı, önceki 40 yılın toplam kaybından daha fazla, yüzde 10,33 oranında küçüldü. Bunda, kısmen Batı ekonomilerinde yaşanan durgunluğun bir etkisi olsa da, dünya ekonomisinin diğer bölümlerindeki daha hızlı büyümenin etkisi belirleyici oldu. Batı'nın dünya ekonomisindeki payında yaşanan göreceli düşüş, ABD'nin yakın müttefiklerini de içerdiğinden, Amerikan ağlarında yaşanmakta olan bir kaybın göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yükselişin, ABD'yi geride bırakacak tek bir meydan okuyucuyu ortaya çıkarması muhtemel görünmese dahi, bu yükseliş ABD hegemonyası için daha karmaşık bir dünya meydana getiriyor (Nye, 2016: 99). Kapitalist dünya ekonomisinin şimdiye kadar merkezinde yer alan Batı'nın bu konumu giderek hızlanan bir şekilde aşınıyor. Her ne kadar gelişmekte olan ekonomilerin yükselişi, şimdilik ABD hegemonik gücüne tek başına meydan okuyacak bir aktör çıkaramamış olsa da, ABD'nin dünya ekonomisi üzerindeki kontrolünü oldukça güçleştiriyor.

Frank'a göre, Doğu Asya'da önce Japonya, ardından Tayvan, Hong Kong, Singapur ve Güney Kore ile başlayan ve artık Çin'i de içine alan güncel ekonomik büyüme, Asya'nın, geçmişte yaptığı gibi dünya ekonomisinde önümüzdeki dönemde yeniden başrole çıkacağına işaret ediyor (Frank, 2010: 340). İngiltere 19. yüzyılında sonlarına doğru, yerini Almanya ve ABD almaya başladığında, düşüşe geçmişti. Bu iki ülke arasında İngiltere'nin yerini kimin alacağını belirleyebilmek için 1914'den 1945'e kadar süren iki dünya savaşı yaşandı. Onların bu konumunu bugün Doğu Asya'daki yükselen ekonomiler almaya başlamış bulunuyor (Frank, 2010: 21). 1990'larla 2000'li yılların başında Çin dünyanın en dinamik iktisadi ve ticari genişleme merkezi olarak yükselişiyle birlikte Doğu Asya'nın gelişmesi tepe noktasına ulaştı (Arrighi, 2009: 16). Frank'a göre, dünya ekonomisinde ekonomik, siyasi ve kültürel güç dengesinin tekrar Asya'ya doğru kaymaya başladığı bir süreç yaşanıyor (Frank, 2010: 62). Dünya ekonomisinin gelişiminin liderliğinde "Doğu", yeniden merkezi bir konuma yükseliyor (Frank, 2010: 33).

Toplumsal gelişme tarihinde Doğu ve Batı'yı karşılaştırmalı bir şekilde analiz eden Ian Morris, “*Dünyaya Neden Batı Hükmediyor Şimdilik*” adlı çalışmasında, toplumsal gelişmelerin yirminci yüzyıldaki hızıyla devam etmesi halinde, Doğu'nun 2103'te önderliği yeniden ele geçireceği çıkarımını yapıyor. Fakat toplumsal gelişmenin yükselme hızı sürekli bir biçimde arttığından, 2103'ün muhtemelen Batı çağının sonra ereceği son nokta olduğunu söylüyor (Morris, 2014: 671). Refah ve iktidarın yirminci yüzyılda Atlantik ötesine akmasına rağmen, 2000'li yıllarda ortalama Batı Avrupalı, Avrupa'nın emperyal ihtişamının zirvesinde olduğu dönemdeki atalarından çok daha zengin durumdaydı. Çünkü yükselen kapitalist dalga bütün gemileri birlikte yükseltiyor. 21. yüzyılda refah ve iktidar'ın Pasifik ötesine kayması da benzer şekilde herkesin gemisini daha da yükseltecektir (Morris, 2014: 677). Morris, güç ve refahın 19. yüzyılda Doğu'dan Batı'ya kayması gibi 21. yüzyılda da Batı'dan Doğu'ya kaymasını kaçınılmaz görüyor. Gelişimin genel seyri bu kaymayı önlenemez kılıyor.

Asya ekonomileri, 2020 yılında satın alma gücü paritesi göre, dünyanın geri kalan ekonomilerinin toplamından daha büyük olacaktır. 19. yüzyıldan beri ilk kez Asya ekonomileri hacim bakımından dünyanın geri kalanının önüne geçiyor. “*Çin ve Küreselleşme Merkezi*”nin Kurucusu olan Wang Huiyao'ya göre, Asya giderek artan şekilde daha zengin olmakla kalmıyor aynı zamanda daha entegre hale geliyor ve bütünleşerek küresel yönetim için daha yapıcı bir aktöre dönüşüyor. Bölgesel ekonominin merkezinde yer alan Çin, kuşkusuz Asya çağında merkezi bir rol oynayacaktır. Çin, ekonomik olarak Asya ve Dünya için büyümenin motor gücü olarak kalacaktır. Çin'in küresel ekonomik büyümeye katkısı 2023 yılında yüzde 28'e yükselmesi bekleniyor (Wang, 2019).

Arrighi'ye göre, Asya'nın yükselişi şimdiye kadar olduğu gibi devam ederse, Batının küresel egemenliği sona erebilir. Çin, dünyayı dönüştüremeyecek ölçüde küçük ve içe kapalı olan Japonya'dan farklı özellikte olduğunu ortaya koyuyor. Arrighi, Avrupa'nın küresel ekonominin geçmişini, ABD'nin bugününü, Çin'in güdümündeki Asya ise geleceğini ifade ettiğini belirtiyor (Arrighi, 2009: 16). Batılı devletler sisteminin bıraktığı tarihsel mirasın geçerliği azaldıkça, önceki yüzyılların Çin merkezli sisteminin geçerliliği artacaktır. Eğer 21. yüzyıl Asya yüzyılı olarsa, esas olarak bu iki mirasın taşıyıcısı olan melez bir yüzyıl olacağı tahmin edilebilir.

Nasıl bir dünya düzeninin ya da düzensizliğinin gerçekleşeceği, büyük ölçüde nüfusu fazlasıyla kalabalık Çin ve Hindistan başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin, Batı'nın ilerlediği yoldan ziyade kendilerine ve dünyaya sosyal açıdan daha hakkaniyetli ve ekolojik açıdan daha sürdürülebilir bir kalkınma yolu açmalarına bağlı olacaktır (Arrighi, 2009: 23-24).

Her ne kadar artan sayıda gelişmekte olan ülkenin yükselişine tanık olunsa da Çin açık ara ekonomik olarak en çok önem arz eden ülkedir. Çin artan oranda baskın bir ilişkiye sahip olduğu yeni dünyanın taşıyıcısı ve yönlendiricisi konumundadır. Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore gibi daha önceki Asya kaplanlarından birçok yönden farklı olan Çin, hiçbir zaman ABD'ye tabi veya onun korumasında bir devlet olmadı. Bütün sonuçları ile birlikte dev bir nüfusa sahip olan Çin'in temsil ettiği meydan okuma, öteki Asya kaplanlarındakinden farklı bir ölçekte (Jacques, 2016: 16). Çin Japonya ve Tayvan gibi ABD'nin korumasında bir ülke olmadığı gibi Hong Kong ve Singapur gibi küçük bir şehir devleti de değildir. Çin'in ulaştığı askeri güç hala ABD'ninkiyle boy ölçüşebilecek konumda olmasa da Çin, dünya ekonomisinde giderek daha merkezi bir konuma yükseliyor. Çin dünya imalat sanayisinde ve ticaretinde 2010'lu yıllarda lider konuma yükseldi ve bu alanlarda diğer ülkelerle arayı giderek açıyor. Çin Doğu Asya başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde de ticari ve ekonomik genişlemenin ana itici gücü olarak giderek ABD'nin yerini alıyor. Yükselen yeni güçlerin zamanla yeni sahip oldukları ekonomik gücü daha geniş siyasi, kültürel ve askeri amaçlar için kullanmaya yönelmeleri dikkate alındığında, Çin'in bu alanlardaki varlığı da zamanla artacaktır.

Jacques'a göre, Batı'daki genel kanı Çin'in yükselişinin dünyayı çok az değiştireceği şeklindeydi. Temel varsayım Çin'in meydan okumasının yalnızca ekonomik alanda olacağıydı. Çin'in ekonomik gelişmesinin Çin'i uluslararası topluluğun uyumlu bir üyesi haline getirmesi bekleniyordu. Fakat şimdiye kadar yaşananlar bunun yanlış bir beklenti olduğu ortaya koyuyor. Jacques'e göre, Çin'in yükselişi dünyayı en derin biçimde değiştirecektir (Jacques, 2016: 17). Çin'in dünya üzerindeki etkisi ekonomik olmasının yanında asıl olarak siyasi ve kültürel açıdan geniş boyutlu olacaktır (Jacques, 2016: 20). Batı'nın herkesin takip etmesi gereken evrensel, sorgulanamaz bir model olarak görünen konumu giderek aşınıyor. Ulus-devletten ziyade bir 'uygarlık-devleti' olan Çin, gerek büyüyen ekonomik gücü

nedeniyle, gerekse de kültür ve bakış açısının yapısı nedeniyle alternatif bir dünya düzeni yaratmada en önemli merkez olacaktır. Japonya'dan farklı olarak Çin, kendisini her zaman evrensel, dünyanın merkezi olarak görmüştür. Çin'in gelişimi, Batı'nın konumunu merkezi olmaktan çıkarıp göreceli hale getirecektir (Jacques, 2016: 168-169).

ABD giderek artan bir şekilde herkesi kendi gündemi doğrultusunda harekete geçmeye zorlayan bir ülke olarak algılanırken Çin, komşularını memnun etmeye, onlara yardımcı olmaya ve aralarını bulmaya çalışan bir ülke olarak algılanıyor (Arrighi, 2009: 214). Özellikle ABD'nin yeni yönetiminin "önce Amerika" mottosuyla ABD çıkarlarını her şeyden önce gören bir anlayışa yönelmesi ülkenin geleneksel müttefiklerini oldukça kaygılandırıyor. Hegemonik güçler kendi çıkarlarını genelin çıkarları olarak sunabildikleri ölçüde hükümler olabiliyorlar. Sadece kendi çıkarlarını değil aynı zamanda dost ve müttefiklerinin çıkarlarını da dikkate almaları gerekiyor. Yeni yönetimin ABD'nin geleneksel müttefiklerinin kaygılarını zaman zaman göz ardı etmeye başlaması ABD'nin küresel rolüne yönelik sorgulamaları giderek arttırıyor. Ticari korumacılığa yönelerek ticaret savaşlarını başlatan Trump yönetimi, ABD'nin küresel rolünün zemin kaybetmesini hızlandırıyor. Özellikle de serbest ticaretten oldukça büyük yararlar sağlayan Doğu Asya ülkeleri nezdinde ABD'nin güvenilirliği daha çok sorgulanıyor. ABD'nin bu yönelimine rağmen uluslararası serbest ticareti savunan Çin ise, Doğu Asya başta olmak üzere küresel ölçekte prestijini arttırıyor. Uluslararası ticarete ve küresel iklim sorunlarında, Çin'in giderek daha yapıcı bir rol oynamaya başlaması, Çin küresel rolünü daha da arttırıyor.

Dünyanın önde gelen ülkesi olarak Çin, modern dönemdeki herhangi bir eski egemen gücün sahip olduğundan farklı bir demografik ağırlığa sahip olacaktır (Jacques, 2016: 519). Çin'in bu kadar kalabalık bir küresel güç olması Çin'i bir çekim merkezi hale getirecektir. Çin'in zamanla dünyanın açık ara en büyük pazarı haline gelmesi kaçınılmazdır (Jacques, 2016: 520). 19. yüzyılda İngiltere'nin 20. yüzyılda ABD'nin olduğu gibi 21. yüzyılda da Çin dünyanın atölyesi haline geldi (Morris, 2014: 639). Çin'in sahip olduğu muazzam büyüklükteki potansiyel, ülkenin küresel hegemonya mücadelesinde en önemli adaylardan biri olmasına yol açıyor.

Avustralya merkezli *Lowy Institute* 2019 yılı için Asya Güç Endeksi yayınladı. “*Lowy Enstitüsü Asya Güç Endeksi*” bölgedeki güç dağılımı ile ilgili değişimleri takip etmek için analitik bir araç işlevi görüyor. Endeks 25 Asya ülkesi arasında bir sıralama yapıyor. Bu ülkeler batıda Pakistan, kuzeyde Rusya, Pasifik’te Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD’ye kadar uzanıyor. Bölgesel olaylara etki kapasitesi bağlamında bir sıralama yapılıyor. Proje ülkelerin güçlerini sekiz tematik kriter içinde yer alan 126 gösterge ile değerlendiriyor. Ülkelerin askeri kapasiteleri ve savunma ağları, ekonomik kaynakları ve ilişkileri, diplomatik ve kültürel etkileri ve bunun yanında caydırıcılık ve gelecek kaynaklarını dikkate alarak ölçüm yapılıyor. Gücü iki şekilde ölçüyor: Birincisi devletlerin sahip olduğu kaynakları baz alan kaynak ölçümü, ikincisi ise devletlerin sahip olduğu bu kaynaklarla ne yaptıklarını değerlendiren etki ölçümüdür. Kaynak ölçümü ekonomik kaynakları, askeri kabiliyetleri, gelecek kaynakları ve caydırıcılığı kapsıyor. Bunlar ülkelerin güç kullanımı için gereken kabiliyetlerin ve kaynakların değerlendirilmesini sağlıyor. Etki ölçümü ise kültürel etki, savunma ağları, ekonomik ilişkiler ve diplomatik etkiyi içeriyor. Bunlar ise ülkelerin aktif etki derecelerinin ölçülmesini sağlıyor. Endeks gücü, bir devletin diğer devletlerin, devlet dışı aktörlerin davranışlarını ve uluslararası olayların seyrini etkilemek veya yönlendirmek kapasitesi olarak tanımlıyor (Lowy Institute, 2019: 2-3).

Lowy Enstitüsü Asya Güç Endeksi puanlamasına göre ABD 100 üzerinden 84.5 puan ile birinci, onu 75.9 puanla Çin ikinci, 42.5 puanla Japonya üçüncü, 41 puanla Hindistan dördüncü, 35.4 puanla Rusya beşinci, 32.7 puanla Güney Kore altıncı, 31.3 puanla Avustralya yedinci sırada takip ediyor. Endeks 70 ve üzeri puan alan ABD ve Çin’i süper güç kategorisine, 40 ve üzeri puan alanda Japonya ve Hindistan’ı büyük güçler kategorisinde değerlendiriyor. Endeks 10 ve üzerin puan alan ülkeleri orta düzeyli güçler, 10 puandan aşağı alan ülkeleri ise küçük güçler kategorisinde görüyor. Endekse göre, ABD bir önceki yıla göre hemen hemen aynı seviyede kalırken Çin yüzde 1.4 oranında bir artış gerçekleştiriyor. Dünyanın en büyük dört ekonomisinden üçü Asya’da yer alıyor. Enstitü’ya göre, Asya’nın ekonomik dönüşümü bölgesel ve küresel güç dağılımını yeniden şekillendiriyor (Lowy Institute, 2019: 4-5).

2019 yılında ABD bölgede en önde gelen güç olarak kalmaya devam etmesine rağmen beklentilerden daha az başarılı olan bir ülke oldu. Eşsiz askeri kabiliyetleri ve bölgedeki derin güvenlik ağları sayesinde ABD, hala bölgedeki baskın askeri güç konumundadır. Bunun yanında bölgedeki kültürel olarak en etkili güçtür. Bu sonuçlar ABD gücünün düşüşünü bir şekilde örtmesine rağmen ABD'in gücü göreceli olarak azalıyor. ABD ve Çin arasındaki güç aralığı 2018 yılında 10 puan iken 2019'da 8.6 düştü. Trump yönetiminin ticaret savaşlarına ve ticaret akışını dengelemeye odaklanması ABD'nin ekonomik ilişkilerde azalan etkisini tersine çevirmede başarılı olamadı. Enstitü'ye göre, ABD'nin revizyonist ekonomik gündemi ve konsensüse dayanan liderliğini sağlayan geleneksel rolü arasındaki çelişkiler, ABD'yi bölgede diplomatik etki bakımından Çin ve Japonya'nın gerisine düşmesine yol açıyor (Lowy Institute, 2019: 6). ABD bütün çabalarına rağmen Çin ile arasındaki güç aralığının kapanmasını engelleyemiyor. ABD bölgede diplomatik etkililik bakımından Çin ve Japonya'nın ardından sonra üçüncü sırada yer alıyor. ABD kaynaklarını etkiye dönüştürmede giderek daha az başarılı oluyor. Bölgenin zenginleşmesinde büyük bir paya sahip olan serbest ticareti sekteye uğratacak girişimlerde bulunması, ABD'nin bölgedeki gücünün altını oyuyor.

Lowy Enstitüsü, Çin'i geliştirmekte olan bir süper güç olarak tanımlıyor. 2018 yılında Çin endeksin sekiz ölçme kriterinden üçünde birinci sırada yer alırken 2019 yılında bunların yarısında birinci oldu. Diğer kalan yarısında da ABD birinci oldu. Rapora göre, istikrarlı ilerlemesine rağmen Çin, bölgesel olarak tartışmasız üstünlüğünü tesis etmek için siyasi ve yapısal meydan okumalarla yüz yüze kalıyor (Lowy Institute, 2019: 7). Çin'in hala üstesinden gelemediği bazı yapısal sorunlar ülkenin küresel bir hegemonya inşa etmesinin önünde önemli bir engel oluşturuyor. ABD bazı alanlardaki küresel üstünlüğü tartışmalı hale gelse de hala birçok kriterde rakipsiz konumda bulunuyor.

Dünya kapitalizmini başlangıçtan günümüze kadar karakterize eden sistemik ölçekteki şiddetli rekabete verilen tepki, finans kapitale yönelmek olmuştur (Arrighi, 2009: 125). Arrighi, ABD sermayesinin yirminci yüzyılın sonlarında çizdiği yörüngenin, bir yüzyıl önce Britanya sermayesinin izlediği yörüngeye benzediğini belirtiyor. Britanya sermayesi de o dönemde imalat sanayindeki kızışan rekabete

finansallaşarak cevap vermişti (Arrighi, 2009: 150). Arrighi, ABD'nin 1970'li yıllarda yaşadığı krizi ve finans kapitale yönelmesini ABD hegemonyasının “sinyal krizi” olarak adlandırıyor (Arrighi, 2009: 22). Yirminci yüzyılın sonralarına doğru AB ve Doğu Asya'nın artan rekabeti sonucunda meta piyasalarındaki karlılığı azalması, ABD ekonomisinin finans kapitale yönelmesini tetikledi.

Sosyolog Michael Mann'a göre, ABD hegemonyası bir süre daha devam etse dahi, uzun vadede ekonomik ağırlığının görece düşüşü dolayısıyla genel iktidar seviyesi tehdit altında olacaktır. ABD'nin dünya ekonomisinin oldukça önemli bir kısmına sahip olduğu 1950'lerden beri görece bir düşüş yaşıyor. Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan devletler başarılı olarak büyüdükçe bu pay giderek daha çok azalacaktır. Eninde sonunda dolar tek uluslararası rezerv para birimi olmaktan çıktığında, ABD'nin askeri harcamalarını karşılayabilmesi ve önemli hedeflere ulaşabilmesi oldukça güçleşecektir (Mann and Hall 2014: 53-54).

Brzezinski, 1990'larda yayımlanan “*Büyük Satranç Tahtası*” kitabında küresel gücün belirleyici dört alanında da ABD'nin üstün durumda olduğunu belirtiyor. ABD, askeri olarak dengi olmayan bir küresel erişime sahiptir. Ekonomik olarak bazı bakımlardan meydan okuyan ülkeler belirmiş olsa da hala küresel büyümenin ana lokomotifleri olarak görülüyor. Teknolojik açıdan en ileri alanlarda öncülüğü elinde bulunduruyor. Kültürel açıdan bazı sorunlar yaşasa da dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir. Brzezinski'ye göre, bütün bunlar ABD'ye diğer hiçbir gücün erişemediği bir siyasal etki sağlıyor. Bu dört unsurun birleşimi ABD'yi yegâne kapsamlı süper güç yapıyor (Brzezinski, 1998: 26). Brzezinski'ye göre, ABD'nin küresel bir rakibi bulunmamakta ve yakın zamanda da olmayacaktır (Brzezinski, 2005: 8). Brzezinski küresel hegemonyanın askeri, ekonomik, teknolojik ve kültürel olmak üzere dört parametresine işaret ediyor.

Brzezinski, 2000'li yıllarında sonlarında ise 21. yüzyıl için belirleyici olan değişimlerden en önemlisinin, küresel gücün merkezinin Atlantik dünyasından Uzak Doğu'ya doğru kayması olduğunu belirtmektedir. Bu değişim Atlantik dünyasının yıkılması anlamına gelmese de, yaklaşık 500 yıldır elinde tuttuğu egemenliğin elinden alınmasıdır (Brzezinski and Scowroft: 2009). Brzezinski 1990'lı yıllarda ABD'nin birçok güç parametresinden eşsiz bir konumda olduğunu belirtmiş olsa da,

2000’li yılların sonlarında ABD’nin bu üstünlüğünü Doğu Asya’ya kaptırmakta olduğunu dile getirmiştir.

Ünlü Sinolog Arif Dirlik’e göre, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında tek süper güç olarak görülen ABD, artık küresel bir liderlik veya taklit edilecek bir örnek teşkil etme anlamında hegemonik gücünü giderek yitiriyor. ABD’nin zor kullanma iktidarı ile öteki iddialara karşı taklit edilecek bir toplumsal ve ahlaki model sunmadaki başarısızlığı içinde bulunduğumuz geçiş döneminin önemli bir özelliğidir (Dirlik, 2017: 119). ABD’nin muazzam askeri gücüne rağmen küresel meydan okumalara örneklik teşkil edecek model sunmadaki yetersizliği küresel gerginliklere yol açıyor.

Tarihçi Eric Hobsbawm’a göre, dünya artık tek bir devletin tahakkümü altına germeyecek kadar genişlemiş ve karmaşıklaşmıştır (Hobsbawm, 2011: 60). Hegemonik bir süper güç, dünyada olan biteni belirleyemese de, çatışmaları yatıştırmak ve uluslararası durumu istikrara almak için önlemler alabilir (Hobsbawm, 2011: 63). ABD, askeri güç açısından daha uzun bir süre için süper güç olarak kalacak olsa da, bu yeterli olmayacaktır. ABD uzun vadede elde edilebilecek şeylerin bir sınırı olduğu gerçeğine kendini uydurmak zorunda kalacaktır (Hobsbawm, 2011: 66).

ABD’nin yumuşak gücü, diğer bazı merkezlerin artan siyasi kültürel özgüvenleri karşısında geriledikçe, Amerika’nın evrenselliğe dönük düşüncelerini uygulamaya koyması, hem müttefikleri hem de Amerikalılar nezdinde dirençle karşılanıyor. ABD’nin ekonomik ve finansal gücü de göreceli olarak gerilemeye yüz tutmuştur. ABD artık en başta gelen ürün ve sermaye ihracatçısı konumunu yitirerek, tarihte, bu denli büyük borca sahip tek emperyalist güç haline gelmiştir (Gelber, 2010: 393). AB ve Doğu Asya’nın dünya ekonomisinde artan önemleri, ABD’nin dünya ekonomisindeki merkezi konumunu sürekli bir biçimde aşındırıyor. Bu merkezlerin ekonomik güçleriyle paralel olarak artan siyasi ve kültürel özgüvenleri, ABD’nin uluslararası sistemdeki öncü rolünün altını oymaktadır. ABD’nin tek başına yapmaya yöneldiği küresel eylemler, artık daha fazla sorgulanıyor.

Hegemonik istikrar teorisinin kurucusu olarak kabul edilen Charles Kindleberger’e göre 1970’ler sonrasında Amerika’nın dünya ekonomisindeki

ekonomik liderliği gücünü kaybederken, Avrupa daha da güçlenirken, bunun sonucunda oluşabilecek duruma dair üç istikrarlı ve istikrarsız ihtimal bulunmaktadır: İstikrarlı sonuçlardan ilki, ABD'nin liderliğinin devam etmesi veya yeniden canlanmasıdır. İkincisi, Avrupa'nın dünya sisteminin istikrarı için sorumluluk üstlenmesi ve liderlik iddiasında olmasıdır. Üçüncüsü ise ekonomik egemenliğin etkili bir şekilde uluslararası kurumlara devredilmesidir: dünya merkez bankası, dünya sermaye piyasası, etkili bir gümrük tarifeleri ve ticaret anlaşması gibi. Kindleberger'e göre, son seçenek en çekicisi olmakla beraber, belki en zoru ve en az ihtimal dâhilinde olanıdır (Kindleberger, 1973: 304). Hegemonik istikrar teorisine göre, istikrarlı bir uluslararası sistem için güçlü bir aktör gerekiyor. Büyük güçler kendi aralarında anlaşarak liderlik rolünü uluslararası kurumlara da devredebilme ihtimali bulursa da bunun gerçekleşmesi oldukça zordur. Bazı ülkelerin liderlik görevini birlikte üstlenmesi ise meşruiyete katkı sağlıyor ve yüklerin paylaşarak liderliğin maliyetini azaltıyor.

Kindleberger'e göre; istikrarsızlığa yol açacağından, kaçınılması gereken üç ihtimal ise şunlardır: Birinci ihtimal ABD ve AB'nin dünya ekonomisinde liderlik için rekabet halinde olmalarıdır. İkinci ihtimal 1929-1933'te olduğu gibi birinin liderlik edecek güçte olmaması, diğlerinin ise buna isteksiz olmasıdır. Üçüncü ihtimal ise her birinin kendi pozitif programını güvenceye alma arayışında olmaksızın sistemi güçlendirme ve istikrarı sağlama programı üzerinde veto hakkını elde tutmasıdır (Kindleberger, 1973: 304). Hegemonik istikrar teorisine göre, liderlik edebilecek güçlü bir devletin olmadığı veya büyük güçler arasında rekabetin yaşandığı sistemler istikrarsız oluyor. Günümüzde ABD ve Avrupa Birliği arasında yaşanan problemler bu iki aktörün işbirliğinden ziyade rekabete yöneldiğini gösteriyor. Trump yönetiminin “önce Amerika” söylemiyle ticari korumacılığa yönelen politikası, ABD'nin liberal uluslararası düzeninin altını oyuyor. Günümüz dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler Kindleberger'in üç istikrarlı ihtimalinden ziyade istikrarsız olarak gördüğü ihtimallere yönelik genel bir eğilimin olduğunu gösteriyor.

Liberal teorisyenlerden Joseph S. Nye'ye göre, ABD mutlak gerileme içinde olmasa bile Amerikan yüzyılı, ancak başka güçlerin yükselişi ile sona erebilir. Tek

başına hiçbir ülke ABD'ye üstün gelemese de, diğer devletler arasındaki ittifaklar, ABD üstünlüğünü ve uluslararası düzeni sürdürme kabiliyetini ortadan kaldırılabılır (Nye, 2016: 23). Nye bu rol için olası adaylar olarak Avrupa, Japonya, Rusya, Hindistan, Brezilya ve Çin'i sıralıyor. Çin'i böyle bir rol için potansiyel olarak tek muktendir ülke konumunda görüyor. Çin, diğer ülkelerin toplamına denk büyüklüğü ile açık ara dev bir ekonomiye sahiptir. İnsan kaynağı bakımından en büyük orduya, büyük ekonomiler arasında en yüksek ekonomik gelişmeye ve en fazla internet kullanıcısına sahip ülke konumundadır. 2008 ekonomik krizinden hızlıca çıkabilmeyi başaran Çin ekonomisinin, toplam hacim bakımından yakın gelecekte ABD'yi geçmesi bekleniyor (Nye, 2016: 44).

Nye; Çin ABD'yi toplam ekonomik hacimde geçtiğinde dahi, ekonomik, askeri ve yumuşak güç boyutları dikkate alındığında, ABD'nin üstünlüğünün kendiliğinden ortadan kalkmayacağını belirtiyor (Nye, 2016: 4). Birçok soruna sahip olsa da, ABD'nin nispi gücünün yakın dönemde rakipsiz kalması muhtemeldir. ABD için gerçek mesele, Çin veya başka bir rakip tarafından geçilmesinden ziyade çok sayıda aktörün güç kaynaklarındaki artışla karşı karşıya kalacak olmasıdır. Gücün bu yayılımı, ABD'nin diğerlerini kontrol etme kabiliyetini nispeten azaltacaktır. Artan karmaşanın olduğu bir dünyada, ABD gücünün dönüşümündeki verimsizlik kritik bir sorun haline gelecektir (Nye, 2016: 116). Nye, ABD'nin daha uzunca bir süre için güç kaynaklarındaki üstünlüğünü devam ettireceğini ve küresel güç dengesinde merkezi bir rol oynamaya devam edeceğini ileri sürüyor. Bir sistemdeki rastgelelik ve düzensizlik olarak tanımlanan entropi, ABD için temel sorun olarak görülüyor. ABD hegemonyasının yüz yüze kalacağı en büyük meydan okuma Çin'in yükselişinden ziyade entropi ve gücün yayılımı olacaktır. Gücün yayılımı, ABD hegemonyasının sonu olmasa bile, tahakküm etmeyi daha da zorlaştıran daha karmaşık bir bağlam yaratıyor.

Nye, küresel bilgi çağında gücün karmaşık bir üçboyutlu satranç oyununu andırdığını ifade ediyor. Siyasi-askeri meselelere ait üstteki satranç tahtasında, ABD büyük ölçüde tek kutuplu olmaya devam ediyor. ABD'nin bu alandaki üstünlüğünü daha uzunca bir süre koruması muhtemeldir. Ekonomik meselelere ait ortadaki satranç tahtasında, on yıldan fazla bir süreden beri çok kutuplu bir durum yaşanıyor. ABD, Avrupa, Japonya ve Çin'in büyük oyuncular olarak yer aldığı ve diğerlerinin

de önem kazandığı bir uluslararası düzen şekilleniyor. En altta yer alan satranç tahtasındaki ulus-aşırı ilişkiler alanında ise güç geniş bir biçimde yayılmış bulunuyor. Hükümet denetimi dışında sınırları geçen bu ulus-aşırı ilişkiler alanında tek kutupluk, çok kutupluluk veya hegemonyadan bahsetmenin hiçbir anlamı bulunmuyor. Çok değişik hükümet dışı aktörü içeren bu alan askeri çözüme müsait değildir, ancak işbirliği ağlarını zaruri hale getiriyor (Nye, 2016: 95-96). Mali istikrar, iklim değişikliği, hükümet dışı şiddet, salgınlar vb. ulus-aşırı meseleler tek tek devletlerin üstesinden gelebileceği sorunlar olmaktan uzaktır. Bu ulus-aşırı meseleler, bir süper gücün bile diğer aktörler ile işbirliğini zaruri hale getiriyor. Günümüz dünyasında Batı'dan Doğu'ya, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere, hükümetlerden hükümet dışı aktörlere doğru gücün yayılması yaşanıyor. Bununla birlikte bilginin oluşturulması, bulunması ve aktarılmasının maliyetlerini hızlı bir biçimde düşüren teknolojik ilerlemeler, bilginin kontrolünü oldukça zorlaştırıyor. Bu eğilimler mevcut sistemdeki karmaşayı daha da arttırarak uluslararası yönetişimi oldukça zorlaştırıyor.

Michael Mann "*İktidarın Tarihi*" adlı çalışmasında toplumsal iktidarın; ideolojik, iktisadi, askeri ve siyasi olmak üzere dört temel kaynağının olduğunu belirtiyor (Mann, 2012: 762-764). Makro-sosyolojik sorunların ele alınmasında bu dördünün de dikkate alınması gerektiğini belirtiyor (Mann and Hall, 2014: 25). Küresel hegemonyanın elde edilmesinde veya yitirilmesinde bu dört iktidar kaynağı önemli bir rol oynuyor.

Paul Kennedy, büyük güçlerin yükseliş ve çöküşlerini belirleyen temel etmenleri; ekonomik verim artış hızı, teknolojik yenilikler, uluslararası koşullardaki değişiklikler, artan silah maliyetleri ve güç dengelerindeki değişimler olarak sıralıyor (Kennedy, 2002: 633). Uluslararası sistemdeki temel değişme dinamiği ekonomik ve teknolojik gelişmelerle harekete geçiyor. Bundan sonra da toplumsal yapıları, politik sistemleri, askeri gücü ve devletler arası güç dağılımını etkiliyor (Kennedy, 2002: 518).

Joseph Nye; gücü, istediği sonuçları elde etmek için diğerlerini etkileme olarak tanımlıyor. Bunun ise zorlama, harcamalar ve cazibe veya ikna olmak üzere üç yolu bulunuyor (Nye, 2016: 3). Zorlama askeri güce, harcamalar ekonomik güce tekabül ediyorken ikisi birden sert gücü oluşturuyor. Cazibe ve ikna ise yumuşak güç

olarak adlandırılıyor. Nye, yumuşak ve sert gücün orantılı bir şekilde kullanımını ise akıllı güç olarak tanımlıyor (Nye, 2008: 94). Askeri ve ekonomik güç ile birlikte kullanılan bir yumuşak güç daha önemli bir etki yaratabiliyor. Sert güç ve yumuşak güç arasında bir dengeye dayanan akıllı güç, uluslararası ilişkiler aktörleri için daha büyük etkiler ortaya çıkarabiliyor.

Kapitalist dünya ekonomisi içinde hegemonyanın çözülmesini sağlayan temel şey, hegemonik gücün zayıflamasından ziyade yeni güçlerin yükselişidir. ABD hegemonyası da diğer hegemonyalar gibi yeni güçlerin yükselişiyle aşınma eğilimindedir. Şu an için sermaye birikiminin merkezlendiği üç odak bulunuyor: Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya. Dolayısıyla günümüzde ABD, Avrupa Birliği, Rusya, Hindistan, Japonya ve Çin arasında sermaye birikimin merkez üssü ve dolayısıyla hegemonik güç olma konusunda şiddetli bir rekabet yaşanıyor. Bu küresel rekabette temel belirleyici parametreler; ülkelerin ekonomik güçleri, teknolojik güçleri, askeri güçleri ve yumuşak güçleri olacaktır. Hemen hemen tüm hegemonya kuramcıları bu parametrelerin önemi konusunda aynı fikirde olsa da bunların önem derecesi hususunda farklılaşıyorlar. Realist kuramcılar özellikle askeri üstünlüğü öne çıkarırken, liberal kuramcılar yumuşak güce daha fazla önem atfediyor, eleştirel kuramcılar ise ekonomik, teknolojik ve kültürel üstünlüğe daha fazla önem veriyorlar.

3.2. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Ekonomik Gücü

Modern dünya-sistemi gittikçe daha karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Kapitalist dünya-ekonomi karmaşılaştıkça hegemonya konumundaki gücün sistem üzerinde kontrolü daha hızlı bir şekilde aşınmaya uğramaya başlıyor. Sistem üzerinde yeniden kontrol için yeterli kaynaklara sahip olma durumu zayıfladıkça hegemonya konumu da sarsılıyor. Böylece mevcut hegemonik güç yerini, zamanla daha karmaşık hale gelmiş olan, sistem üzerinde kontrolü yeniden tesis edebilmek için yeterli kaynaklara sahip olan yeni bir güce bırakıyor. Ekonomik dinamizmini yavaş yavaş yitirmeye başlayan mevcut hegemon, giderek büyümekte olan ve daha karmaşık hale gelmekte olan dünya-ekonomisinde hegemonyanın sürekli bir şekilde

yeniden üretilmesinde sorunlar yaşıyor. Mevcut hegemon bu rolü yerine getirmekte zorlandıkça yerini tedrici olarak yeni yükselmekte olan güçlere bırakıyor.

Arrighi'ye göre, dünyayı yönetme işlevini 19. yüzyılın sonuna dek sürdüren İngiltere, 1870'lerden itibaren Avrupa güç dengesi üzerindeki denetimini, bunun hemen ardından da dünya güç dengesi üzerindeki kontrolünü yitirmeye başlamıştı. Aynı zamanda İngiltere'nin dünya-ekonomisinin merkezini elde tutma yeteneği, kendisinin sahip olduğundan daha zengin, daha büyük ve daha geniş kaynaklara sahip olan ABD ekonomisi tarafından zayıflatılıyordu (Arrighi, 2000: 100). Dünya-ekonomisine hakim olma rolü, nasıl 17. yüzyıl sonlarında ve 18. yüzyıl başlarında Hollanda ölçeğinde kaynaklarına sahip bir ülke için yetersiz olmuşsa, aynı şekilde 20. yüzyıl başlarında da İngiltere ölçeğine ve kaynaklarına sahip bir ülke için yetersiz olmuştu. Arrighi'ye göre, her iki durumda da egemenlik rolü, önemli bir korunma rantından yararlanan, yani hesaba katılmayan maliyet faydalarını bir yandan devletler arası çatışmanın başlıca bölgelerinden mutlak ya da görelî bir biçimde jeostratejik bir yalıtılmışlıkla, diğer yandan dünya ticaretinin ana kesişme noktalarına mutlak ya da görelî bir yakınlıkla ilişkilendirebilen devletin üzerinde kalmıştı (Arrighi, 2000: 105). Hegemonya mücadelesinde başarılı olan ülkeler göz önünde bulundurulduğunda sahip olunan kaynaklar açısından sürekli bir yükselme söz konusudur. Her hegemonya çevriminde daha fazla kaynaklara sahip olan, bu mücadelede daha fazla avantajlı çıkabilmiştir. Küresel hegemonya mücadelesinde, kapitalist dünya-ekonomisinde rakip devletler arasındaki güç dengesini istediği yönde değiştirebilecek yeterli kaynaklara sahip olanlar başarılı olabiliyor.

Kapitalist dünya ekonomisi her hegemonya değişiminde birikim ve egemenlik sistemi ölçek ve boyut olarak büyüyordu. Aynı zamanda çok sayıda ve çok çeşitli hükümet ve sermaye gruplarını kapsıyordu. Her bir hegemonya çevriminde maddî genişlemelerin gerçekleşmesinin sebebi daha geniş ve daha derin bir işbölümünün doğması için gerekli olan koşulların oluşmasıydı. Her çevrimde bu koşulları yaratan belli bir hükümet-büyük sermaye bloğunun yeni bir mekânda ortaya çıkmasıydı. Bu koşullarda, ticaret ve üretime yatırılan sermayenin getirileri artıyordu. Yaratılan artı değer, ticaret ve üretimin daha da büyümesi amacı doğrultusunda yeniden yatırıma aktarılabilirdi (Arrighi, 2009: 238). Kapitalist dünya-ekonomisinin temel değer yasası sonsuz sermaye birikimi olduğundan her

dönem sermaye birikimini azamileştiren alanlar öne çıkıyor. Her hegemonya çevrimi bir öncekine göre daha karmaşık oluyor ve sistem içinde bir ilerleme söz konusu oluyor. Kapitalist tarihin önder kurumlarının ölçeklerinde, bileşimlerinde ve gücünde meydana gelen sürekli bir artış yaşanıyor.

Bölgesel üstünlük veya dünya egemenliği için yapılan büyük savaşlarının nihai sonuçları ile taraflardan her birinin seferber ettiği verimli kaynakların miktarı arasında, çok kuvvetli bir karşılıklı ilişki bulunuyor. Uzun süreli yıpratıcı bir savaş, işin sonunda ortaklıkların her birinin nispi kapasitesini ölçen bir sınava dönüşüyor. Tarafların hangi ölçekte bir kapasiteye sahip oldukları, mücadele uzadıkça giderek daha önemli hale geliyor. Uzun süreli büyük güç savaşlarında zafer, pek çok kez verimlilik tabanı daha çok gelişen tarafın oluyordu (Kennedy, 2002: 23). Uzun ve yıpratıcı olan hegemonya mücadelesinde daha fazla potansiyele sahip olanlar göreceli olarak daha avantajlı oluyorlar.

Küresel hegemonya mücadelesinde Japonya, 19. yüzyıl ABD'sinin sırtını dayayabildiği muazzam dahili kaynaklardan yoksundur (Wallerstein, 1998: 36). Japonya'nın aksine Çin ise, gittikçe karmaşıklaşmış ve istikrarsızlaşmış olan dünya-sistemine önderlik edebilecek kaynaklar bakımından en geniş potansiyellere sahip olan ülke konumundadır. Küresel ekonomik bir aktöre dönüşen Çin, dünyanın en büyük üreticisi, ihracatçısı ve döviz rezervlerinin sahibi konumundadır. Yakın gelecekte dünyanın en büyük ekonomisi olması belenen Çin, şu anda ABD'den sonra dünyanın ikinci en büyük ekonomisidir.

3.2.1. Dünya Ekonomik Güç Sıralamasında Çin'in Yeri

ABD, ekonomisinin kalkışa geçtiği yıl olan 1870'te dünya GSYİH'sindeki payı yüzde 8,8 iken 1913 yılında yüzde 18,9 oldu. ABD ekonomisinin bu dönemde dünya GSYİH artışına katkısı yüzde 25,9 iken İngiltere'nin katkısı sadece yüzde 7,7 idi. Çin ekonomisinin kalkışa geçtiği 1978 yılında Çin'in dünya GSYİH'sindeki payı yüzde 4,9 iken 2020 dolaylarında yüzde 18-20'ye yükselmesi bekleniyor. 1980'lerde ABD toplam dünya GSYİH'sine yüzde 21'lik katkısı ile birinci iken, Çin yüzde 12'lik katkısı ile ikinci, Japonya üçüncü ve Almanya dördüncüydü. 1990-2002 döneminde ise Çin, dünya GSYİH'sine katkıda yüzde 27,1'lik oran ile ilk sırada yer alırken, ABD yüzde 21'lik katkısı ile aynı düzeyini koruyabildi, Japonya'nın katkısı

ise yüzde 10'dan neredeyse sıfıra düştü. Kalkınma eğiliminde dünya GSYİH'sine Batı Avrupa ve Japonya'nın katkı payları azalırken Çin'in payında büyük bir yükseliş gerçekleşiyor. Çin'in büyüme oranı dünya ortalamasının üç katından daha yüksekti. Çin'in küresel GSYİH büyümesine katkısı Hindistan, Rusya ve Brezilya'nın toplamının iki katı kadardı. Bu da Çin'in global ekonomiye etkisinin, bu yeni yükselen ekonomilerden neden çok daha fazla olduğunu açıklıyor (Hu, 2007: 6).

Tablo 3. 1: Çin, ABD, Japonya, Hindistan ve Batı Avrupa'nın Dünya Ekonomisindeki Yeri, 1973-2001, (1990 Uluslararası Geary-Khamis Doları)

Ülke	1973 GSYİH	1973 Dünya Ekonomisindeki payı, %	2001 GSYİH	2001 Dünya Ekonomisindeki payı, %	GSYİH Büyüme Oranı % 1973-2001
Çin	740.048	4.6	4.569.790	12.3	6.72
ABD	3.536.622	22.1	7.965.795	21.4	2.94
Japonya	1.242.932	7.8	2.624.523	7.1	2.71
Batı Avrupa	4.096.456	25.6	7.550.272	20.3	2.21
Hindistan	494.832	3.1	2.003.193	5.4	5.12
Dünya	16.023.529	100	37.193.868	100	3.05

Kaynak: Maddison, HS-8: The World Economy, 1-2001 AD., p.259-261

Ekonomist Maddison'a göre, 1950-1973 yılları arasında Çin'in ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 5.02 iken dünya ortalaması yüzde 4.90'dı. Çin bu dönemde dünya ortalamasına yakın bir büyüme gerçekleştiriyordu. 1973-2001 yılları arasında ise Çin'in ortalama GSYİH büyüme hızı yüzde 6.72 iken dünya ekonomisinin büyüme hızı yüzde 3.05'ti. Çin, bu dönemde dünya ortalamasının iki katından fazla bir büyüme gerçekleştirdi. Bu da Çin'in dünya ekonomisindeki payına yansiyordu. 1973 yılında Çin ekonomisi dünya ekonomisinin yüzde 4.6'sı iken 2001 yılında yüzde 12.3'lük bir orana yükseldi. Çin'e yakın bir büyüme performansı sergileyen Hindistan da dünya ekonomisindeki konumunu yükseltti. 1973-2001 yılları arasında ortalama yüzde 5.12'lik bir büyüme gerçekleştiren Hindistan, dönemin başında yüzde 3.1 olan dünya ekonomisindeki payını yüzde 5.4'e çıkardı. Dünya ortalamasından daha düşük bir büyüme gerçekleştiren Batı Avrupa, Japonya ve ABD'nin dünya ekonomisindeki paylarında ise düşüş meydana geldi. 1973 yılında

ABD yüzde 22.1 olan payını yüzde 21.1'e, Japonya yüzde 7.8 olan payını yüzde 7.1'e, Batı Avrupa ise yüzde 25.6 olan payını yüzde 20.3'e düşürdü. ABD, Batı Avrupa ve Japonya'nın dünya ekonomisindeki payları düşerken Hindistan ve Çin'inki büyük bir yükseliş gösteriyordu.

Doğu ve Güney Asya'nın günümüzdeki en büyük 10 ekonomisinin (Çin, Hindistan, Japonya, Tayvan, Hong Kong, Güney Kore, Malezya, Endonezya, Tayland, Singapur) 1970 yılındaki satın alma gücü paritesiyle toplam üretim hacmi, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın günümüzdeki en büyük 10 ekonomisinin yüzde 30'u kadardı. Bu Doğulu ekonomilerin toplam üretim hacmi 2011 yılına gelindiğinde Batılı olanlarınkini yakalamış, 2014 yılında ise yüzde 10 oranında aşmıştı. Bu Doğu Asyalı ekonomilerin toplam üretimi içindeki payını aynı dönemde yüzde 30 dolayından yüzde 50'ye yakın bir düzeye çıkaran Çin, bu değişimde en büyük rolü oynayan ülke olmuştu. Batılı en büyük on ekonomi, 1990'da toplam dünya üretimindeki payı yaklaşık yüzde 50 iken, 2014 yılına gelindiğinde bu pay yüzde 33'e düşmüştü. Buna karşılık sözü edilen Doğulu ekonomilerin payı bu dönemde yüzde 26'dan yüzde 37'ye çıkmıştı. Aynı dönemde dünya üretimindeki payını yüzde 133 artırmış olan Çin ekonomisi, bu gelişmede en büyük etkiye sahip olan aktör olmuştu (Oktay, 2017: 523-24). Batılı gelişmiş ekonomilerin dünya üretimindeki hacmi düşme eğilimindeyken Çin merkezli Doğu Asya ekonomilerinin payı gittikçe artıyordu. Dolayısıyla dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Batıdan Doğuya, Doğuda da Çin'e kaydığı söylenebilir.

Tablo 3. 2: Dünya, AB, Doğu Asya-Pasifik, ABD, Çin, Hindistan, Japonya ve Hindistan'ın GSYİH Karşılaştırması 1990 ve 2018 (Trilyon Dolar, Cari ABD Doları)

	Dünya	AB	ABD	Doğu Asya-Pasifik	Çin	Japonya	Hindistan
1990	22.603	7.579	5.963	4.732	360 (Milyar)	3.133	320 (Milyar)
2018	85.791	18.749	20.494	25.918	13.608	4.971	2.726

Kaynak: The World Bank, 2019e, GDP (current US Dolar), The World Bank, 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=JP>, Erişim Tarihi: 06.06.2019

Dünya toplam GSYİH'sı 1990 yılında 22 trilyon dolar civarında iken 2018 yılında 85 trilyon dolara yükseldi. AB'nin GSYİH'sı aynı dönemde 7 trilyon

dolardan 18 trilyon dolara, Doğu Asya-Pasifik Bölgesinin GSYİH'sı 4 trilyon dolardan 25 trilyon dolara, ABD'nin GSYİH'si 5 trilyon dolardan 20 trilyon dolara, Japonya'nın GSYİH'sı 3 trilyon dolardan 5 trilyon dolara, Hindistan'ın GSYİH'sı 320 milyar dolardan 2 trilyon dolara ve Çin'in GSYİH'sı 360 milyar dolardan 13 trilyon dolara yükseldi. Bu dönemde dünya GSYİH'sı 3.7 kat artarken, AB'ninki 2.4 kat, ABD'ninki 3.4 kat, Doğu Asya-Pasifik Bölgesi'ninki 5.4 kat, Japonya'ninki 1.5 kat, Hindistan'inki 8.5 kat ve Çin'inki 37 kat artış gösterdi. Japonya, AB ve ABD dünya ekonomisinin genelinden daha az büyüme gösterirken, Doğu Asya-Pasifik bölgesi dünya genelinden çok daha yüksek bir büyüme gösteriyordu. Hindistan ve Çin önemli bir yükseliş göstererek, Doğu Asya'nın ekonomik büyümesinin motor gücü haline geliyordu. Çin ise diğerlerinden çok daha yüksek bir performans sergiliyordu.

Tablo 3. 3: Ekonomisi En büyük 10 Ülkenin GSYİH Sıralaması 2018-2023, Kişi Başına GSYİH Sıralaması 2018 (Uluslar arası ABD Doları, Milyar)

Ülke	GSYİH (Nominal Milyar Dolar)	2018 Dünya %	2023 GSYİH	2023 Dünya Sıralaması	Kişi Başına GSYİH 2018 (Nominal)	Kişi Başına GSYİH Artışı	Kişi Başına GSYİH 2018 Sıralaması
ABD	20,412.870	23.3	24,537	1	62,152	2.27	9
Çin	14,092.510	16.1	21,574	2	10,088	6.86	72
Japonya	5,167.050	5.90	5,962	3	40,849	1.71	25
Almanya	4,211.640	4.81	5,272	4	50,842	2.51	17
İngiltere	2,936.290	3.36	3,477	7	44,177	1.79	23
Fransa	2,925.100	3.34	3,586	6	44,934	1.85	21
Hindistan	2,848.230	3.25	4,663	5	2,135	6.74	142
İtalya	2,181.970	2.49	2,554	9	35,914	1.47	27
Brezilya	2,138.920	2.44	2,717	8	10,224	0.98	71
Kanada	1,798.510	2.06	2,434	10	48,466	3.00	20

Kaynak: Statistics Times, 2018, GDP Indicators 2018, , <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>, Erişim Tarihi: 06.06.2019

IMF verilerinden derlenen yukarıdaki tabloya göre 2018 yılında nominal değerlerle ABD 20.4 trilyon dolarlık GSYİH'si ile dünyanın en büyük ekonomisiydi.

Çin 14 trilyon dolarlık milli geliri ile dünyanın ikinci, Japonya üçüncü ve Almanya ise dördüncü en büyük ekonomisi oldu. 2023 yılında ise ABD'nin tahmini 24.5 trilyon dolarlık GSYİH'si ile yine dünyanın en büyük ekonomisi olması bekleniyorken, Çin'in ise 21.5 trilyon dolar ile ikinci büyük ekonomi olması bekleniyor. 2023 yılında dünya ekonomisindeki en büyük ilk dört ekonominin sıralaması değişmezken Hindistan 2018 yılında dünyanın yedinci büyük ekonomisi iken 2023 yılında beşinci büyük ekonomi konumuna geliyor. 2018 yılında Çin ekonomisi ABD ekonomisinin yüzde 60'ına tekabül ediyorken 2023 yılında yüzde 88'ine denk gelecektir. Dolayısıyla Çin ekonomisinin hızlı bir şekilde ABD ekonomisiyle arasındaki açığı kapatması bekleniyor.

Nominal değerlerle kişi başına GSYİH hasıla değerlerine bakıldığında çok daha farklı bir tablo karşımıza çıkıyor. 2018 yılında ABD ekonomisi GSYİH hasıla sıralamasında birinci iken, 62 bin dolarlık kişi başına geliri ile kişi başına GSYİH sıralamasında 9. sıraya geriliyor. Dünyanın ikinci ekonomisi konumundaki Çin, kişi başına GSYİH da 10 bin dolar ile 72. sıraya, Japonya 25. sıraya, Almanya ise 17. sıraya geriliyor. Dünyanın yedinci büyük ekonomisi konumunda olan Hindistan ise çok daha gerilere düşerek 142. oluyor. Her ne kadar diğer büyük ekonomiler de kişi başına düşen gelir sıralamasında gerileseler de, Çin ve Hindistan oldukça gerilere düşerek neredeyse fakir ülkeler arasına giriyorlar. Çin ve Hindistan'ın kişi başına gelir artışı yüzde 6'ların üzerinendeyken diğer büyük ekonomiler genel olarak yüzde 3'ün altında olması, bu iki ülkenin zamanla arayış kapatacakları anlamına geliyor.

Tablo 3. 4: Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) Göre GSYİH'si En Büyük 5 Ülke, (Uluslararası ABD Doları, Milyar)

Ülke	SGP göre GSYİH 2018	SGP göre GSYİH 2023
Çin	25,238.563	37,066.654
ABD	20,412.870	24,536.799
Hindistan	10,385.432	16,785.145
Japonya	5,619.492	6,38.084
Almanya	4,373.951	5,171.377

Kaynak: International Monetary Fund 2018, World Economic Outlook Database, 2018 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?pr.x>, Erişim Tarihi: 07.06.2019

Satın alma gücü paritesi (SGP) ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını dikkate aldığından daha sağlıklı veriler veriyor. IMF verilerine göre satın alma gücü paritesi dikkate alındığında 2018 dünya GSYİH sıralamasında 25.2 trilyon dolar ile Çin birinci iken ABD 20.4 trilyon dolar ile ikinci, Hindistan 10.3 trilyon dolar ile üçüncü, Japonya 5.6 trilyon dolar ile dördüncü ve Almanya ise 4.3 trilyon dolar ile beşinci oldu. IMF'nin tahmini 2023 verilerine göre satın alma gücü paritesi ile ülkelerin GSYİH'sinde artış meydana gelse de dünya sıralamaları değişmiyor. Satın alma gücü paritesi ile 2018 yılında ABD ekonomisi Çin ekonomisinin yüzde 80'ine tekabül ediyordu. 2023 yılında ise ABD ekonomisi Çin ekonomisinin yüzde 66'sına denk geliyor. Çin ekonomisi hızlı büyümesine devam ederek diğer ekonomilerle arasındaki farkı daha da arttırıyor.

Tablo 3. 5: Çin'in Dünya GSYİH'sindeki Payı 1990-2017, (SGP, Sabit Fiyatlarla 2011 Uluslararası Dolar)

Yıllar	Çin GSYİH/Dünya GSYİH (%)
1990	3,6
2000	7,3
2010	13,9
2013	15,9
2014	16,5
2015	17,1
2016	17,6
2017	18,2

Kaynak: The World Bank, 2019a, World Development Indicators, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.KD>, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> , Erişim Tarihi: 15.04.2019

Çin'in olağanüstü yükselişinin sonucunda, Çin'in küresel ekonomideki yerinde büyük bir değişim meydana gelmiştir. Satın alma gücü paritesine göre Çin'in dünya GSYİH'sindeki payı 1990 yılında yüzde 3.6 iken 2000 yılında yüzde 7.3'e, 2010 yılında yüzde 13.9'a 2015 yılında yüzde 17.1'e ve 2017 yılında yüzde 18,2'e yükseldi. Çin'in satın alma gücü paritesine göre GSYİH'sinin dünya ekonomisindeki

payı, 1990 yılında yüzde 3.6 iken 2017 yılında yüzde 18.2'ye yükselerek 27 yılda 5 kat arttı.

Tablo 3. 6: 2014 Yılında ABD ve Çin'in GSYİH, SGP ile GSYİH, Kişi Başına GSYİH ve SGP ile Kişi Başına GSYİH, (Cari Uluslararası Dolar)

	Çin	ABD
Nominal GSYİH (Milyar Dolar)	10.482	17.427
Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH (Milyar Dolar)	18.396	17.427
Nominal Kişi Başına GSYİH (Dolar)	7.683	54.696
Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYİH (Dolar)	13.440	54.696

Kaynak: The World Bank, 2019a, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN>, Erişim Tarihi: 15.04.2019

Dünya Bankası verilerine göre Çin'in GSYİH'si 2014 yılında 10,4 trilyon dolar ile ABD ekonomisinin yaklaşık yüzde 60'ı büyüklüğündeydi. Çin'in kişi başına düşen GSYİH'si 7,683 dolar ile ABD'nin yüzde 14'ü boyutundaydı. Satın alma gücü paritesine göre Çin ekonomisinin ve kişi başına düşen GSYİH'nin miktarı artıyor. Satın alma gücü paritesine göre Çin'in 2014 yılında GSYİH'sı 18.4 trilyon dolar iken ABD'nin GSYİH'sı 17.4 trilyon dolardı. Satın alma gücü paritesine göre Çin ekonomisi 2014 yılında ABD'yi geçerek en büyük ekonomi konumuna yükseldi.

Tablo 3. 7: Çin ve ABD'nin Satın Alma Gücü Paritesine Göre GSYİH'si, 2013,2014 ve 2017 Yılları (Cari Uluslararası Dolar, Milyar)

Ülke	2013	2014	2017
Çin	16,788,028.34	18,336,440.19	23,300,782.88
ABD	16,691,517.00	17,427,609.00	19,390,604.00

Kaynak: The World Bank 2019f, GDP, PPP, 2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?end=2017&start=2013>, Erişim Tarihi: 06.06.2019

Dünya Bankası verilerine göre, Çin ekonomisi satın alma gücü paritesi dikkate alındığında 2013 yılında 16 trilyon dolar civarında ABD ekonomisini yakaladı. 2014 yılında Çin ekonomisi satın alma gücü paritesine göre 18 trilyon dolar

iken ABD ekonomisi 17 trilyon dolar civarında oldu. 2017 yılında ise Çin ekonomisi 23 trilyon dolar iken ABD ekonomisi 19 trilyon dolar hacmindeydi. 2014 yılında ABD ekonomisini geçen Çin, giderek arayı açıyor. 2017 yılında Çin ekonomisi ABD ekonomisinin yüzde 120'si düzeyindeydi.

1990-2000 yılları arası dönemde ABD'nin dünya ekonomik büyümesine katkısı yüzde 24 oranında iken Avrupa Birliği'nin katkısı yüzde 18, Çin'in katkısı yüzde 18 ve Hindistan'ın katkısı yüzde 7 oranındaydı. 2003-2013 yılları arası dönemde ise Çin'in dünya ekonomik büyümesine katkısı yüzde 31'e yükselirken, Hindistan'ın katkısı yüzde 11'e yükseldi. Aynı dönemde ABD'nin katkısı yüzde 8 ve Avrupa Birliği'nin katkısı yüzde 6'ya geriledi (Minqi, 2017: 11). 2008 küresel krizinde AB ve ABD etkilenirken Çin büyümeye devam ediyordu. Çin 2009-2018 arası dönemde yüzde 139'luk bir büyüme gerçekleştirebilmeyi başarmıştır. AB aynı dönemde yüzde -2 küçülürken, ABD yüzde 34 ve Hindistan yüzde 96 oranında bir büyüme gerçekleştirdi (Mead, 2019). 2008 öncesinde ABD, dünya ekonomisi açısından istikrar sağlayan ana güç konumundayken, 2008 sonrası dönemde ise Çin, küresel ekonomik büyümenin motor gücü haline geliyordu (Minqi, 2017: 13). Her ne kadar Çin 2008 küresel krizinden etkilenmişse de AB ve ABD kadar etkilenmemiştir. Bu krizden bir türlü toparlanamayan AB en çok etkilenen aktördü. Bu krize rağmen en iyi performansı ise yüzde 139'luk bir büyüme ile Çin gösterdi. Küresel krize rağmen Çin ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki ağırlığını hızla arttırmaya devam ediyordu. Aynı zamanda Çin diğer aktörlerin de krizi daha kolay atlatabilmelerine yardımcı olmuştu. Japonya başta olmak üzere diğer Doğu Asya ekonomilerinin hızlı canlanmasında en büyük etken Çin olmuştu.

İngiltere, kapitalist dünya sisteminin hegomonik gücü iken kâr oranları genel olarak yüzde 25'in üzerinde seyretmişti. İngiltere'nin kâr oranlarının 1920'lerde yüzde 10-15'e inmesi, İngiltere hegemonyası için "nihai krizin" başlangıcı olarak görülmüştü. 1970'lere gelindiğinde ise İngiltere'nin kâr oranları yüzde 10'un altına inmişti. ABD'nin kâr oranları ise 1929 Büyük Buhranı sırasında ve 1980'de kısa süreliğine yüzde 10'un altına inmişti. 2008 Krizi sırasında ise yüzde 12 civarında olmuştu (Minqi, 2017: 124). İngiltere ve ABD tarihsel deneyiminin gösterdiği gibi, önde gelen kapitalist ekonominin liderliğinin devam etmesi için yüzde 10'un

üzerinde bir kâr oranı gerekiyor. Kapitalist dünya ekonomisindeki hegemonik gücün kâr oranlarının devamlı bir şekilde yüzde 10'un altına inmesi hegemonya için "nihai kriz" anlamına geliyor.

Yirminci yüzyılın ortalarından beri kapitalist dünya sisteminin hegemonik gücü olan ABD'nin kâr oranları 1950 yılından beri yüzde 10 ile 15 arasında dalgalanıyordu. 1990 yılından itibaren Çin iş sektörünün kâr oranları ise yüzde 20-30 aralığında salınıyordu (Minqi, 2017: 119). 1990'dan itibaren Çin kâr oranları ABD'ninkinin neredeyse iki katı civarındaydı. Dolayısıyla bu tarihten itibaren küresel sermaye aktarımından en çok faydalanan taraf Çin olmuştu.

Çin, 2010'lu yıllarda dünyanın en büyük mamul mal üreticisi, daha sonra en büyük ihracatçısı ve çok büyük bir ithalatçı konumuna geldi. Çin'in ticareti daha şimdiden çok büyük bir küresel kaplama alanına sahiptir. 1990'da Çin Doğu Asya'da çok küçük bir ülkeler grubunun en büyük ticaret ortağı iken 2010'da Çin Doğu Asya'daki birçok ülkenin en büyük ticaret ortağı haline geldi. 2010'da Çin bütün dünyada artan sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelebilmeyi başarmıştı. Çin'in ticaretinin hızla genişlemesine devam etmesi halinde, 2030'lara kadar birçok kıtadaki çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmesi bekleniyor (Jacques, 2016: 528).

Çin'in, ekonomisi düzenli ve hızlı bir biçimde büyümeye devam ederken, dünyayı değiştirme gücü de sürekli artıyor. Çin ekonomisi her yıl yaklaşık olarak yüzde 10 büyüdüğünden ortalama 7 yılda bir iki katına çıkıyor. Her seferinde de daha yüksek bir temel üzerinde olmak üzere yükseliyor. Böylece, Çin ekonomisinin büyüklüğü bugün iki katına çıktığında, şu anki büyüklüğünün sadece yüzde 5'i kadar olduğu 25 yıl önceki bir yana, on yıl önceki benzer bir büyümeden çok daha büyük bir küresel etkisi oluyor (Jacques, 2016: 607). Çin'in küresel bir güç olarak etkisinin temel kaynağı, hızlı ekonomik genişlemesidir. Devasa bir nüfusla oldukça uzun bir süre iki haneli büyüme oranlarını gerçekleştiren bir ülke olması, Çin'in yükselişini benzersiz kılıyor. Çin'in bu yükselişi küresel güç dengesini hızla dönüştürüyor.

Çin 2010 yılında ABD'nin 110 yıllık hakimiyetine son vererek, çıktı bakımından dünyanın en büyük imalatçı ülkesi haline geldi. Şimdiye kadar ihracatı

ezici biçimde ucuz ve görece etkin işgücüne dayanıyorken, 2011 yılında araştırma geliştirme üzerine en hızlı harcama yapan ülke olarak Japonya'yı geçip dünyada bu alanda ikinci ülke konumuna yükseldi. Çin artık rüzgar tribünleri, güneş panelleri, hızlı tren ve gelişkin telekomünikasyon ekipmanları gibi aşağı yukarı Batılı rakipleri ile denk olduğu sektörlerde hızla daha yüksek kaliteli üretime geçiyor (Jacques, 2016: 608).

1970'li yıllarda dünya ticareti genel olarak ABD, Almanya ve Japonya başta olmak üzere sınırlı sayıda ülkenin tekelindeydi. ABD, Almanya ve Japonya, birlikte, dünya ticaretinin üçte birinden daha fazlasını yapıyordu. 1990'lı yıllarda dünya ticaretinin aktörleri giderek çeşitlenmeye başladı. Doğu Asya başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ağırlığı sürekli bir biçimde artmaya başladı. 2010 yılına gelindiğinde Almanya ve Japonya'yı geride bırakan Çin, ABD'den sonra en büyük ticaret ortağı konumuna yükseldi (Raid, 2012: 5-6). IMF'nin 2011 yılında dünya ekonomisi için sistemik önemi olan ülkeleri belirlemeye yönelik çalışmasına göre, dış ticaret akışlarının büyüklüğü ve çokluğu açısından Çin, 1999'da dünyada 9. sırayayken 2009'da ABD'nin önünde birinci sıraya yükseldi. Çin aynı zamanda ABD ile birlikte sistemik olarak en önemli ticaret merkezlerinden biri haline geldi. Çin, sadece ticaretin hacmi açısından değil, en büyük ticaret ortaklarının sayısının artışı bakımında da oldukça önemi bir konuma yükseliyor. 2010 yılında Çin aynı zamanda bölgesel ve küresel bir tüketici olarak da Japonya'yı geçti. Bu da Çin'in daha stratejik bir ihracat rotası olmasına yol açıyor (Raid, 2012: 9). 1970'lerde dünya ekonomisinden neredeyse bütünüyle yalıtılmış bir durumda olan Çin ekonomisi, günümüzde ise dünya ekonomisi ile bütünleşme ve etkileşim düzeyi en yüksek ekonomilerden birisi haline gelmiştir.

Çin, önümüzdeki dönemde, endüstriyel teknolojinin, dünya nüfusunun büyük kısmının erişimine açılması ile, birçok yönden dünyanın en büyük ekonomisi konumuna gelecektir. Çin'in büyük ekonomik yığılmasının küresel etkisinin en belirleyici ana değişkenleri, ekonomik büyüklüğünün yanında teknolojik kapasitesi ve politik konumu olacaktır. 1870'lerde dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD, zaten teknolojik yeniliklerde lider konumda olmasına rağmen, ancak yetmiş yıl sonra, 2. Dünya Savaşı sonrasında büyük bir güç olarak yerini alabilmişti.

Britanya'nın, geçici koloniler imparatorluğu döneminde ticaret ağları üzerindeki kontrolü ve dünya ticaretinde İngiliz sterlininin rolü ve Londra'nın küresel finansın merkezi haline gelmesi çok büyük bir güce ulaştığının göstergeleri olmuştu (Kroeber, 2017: 327-328). Çin'in küresel olarak gelecekteki etkisini sadece ekonomisinin büyüklüğü belirlemeyecektir. Çin'in teknolojik kapasitesi ve liderlerinin mevcut jeopolitik düzeni değiştirme, hatta yeniden yapılandırma konusundaki istek ve yetenekleri de göz önünde bulundurulması gereken en önemli etmenler olacaktır.

Çin'in ekonomik gücü küresel hegemonyasının dayanağı oluyor. Çin ekonomisi giderek daha zengin ve karmaşık hale gelirken, bu gücün yapısı, artık, asıl olarak, ülkenin demografik gücüne dayanmaktan uzaklaşıyor. Çin'in ABD'nin yaklaşık dört katı nüfusa sahip olduğu dikkate alınırsa, Çin ekonomisinin uzak bir gelecekte ABD ekonomisinin dört katı kadar bir büyüklükte olacağı tahmin edilebilir (Jacques, 2016: 520). Bu büyüklükteki bir ekonominin uluslararası alandaki etkisi kuşkusuz çok büyük olacaktır.

Avustralya merkezli Lowy Institute'nün 2019 yılı için yayınladığı Asya Güç Endeksi raporunun 2019 yılı ekonomik kaynaklar endeksinde Çin, ilk kez ABD'yi geçerek birinci oldu. 2018 yılında ekonomik büyüme oranındaki yavaşlamaya rağmen Çin, toplamda Avustralya ekonomisinden daha fazla bir büyüme gerçekleştirdi. Çin Asya'nın en önde gelen dış yatırımcısı haline gelerek, bu alanda şimdiye kadar en büyük yatırımcılar olan ABD ve Japonya'yı geride bıraktı. Dünyanın en büyük ticari gücü olan Çin paradoksal bir şekilde ekonomisinin ihracata olan bağımlılığını azaltarak iç tüketime dayalı bir modele geçiyor (Lowy Institute, 2019: 7). Bu yeni model Çin'in yükselmekte olan ticaret gerginliğinde diğer Asya ekonomilerine göre direncini ve caydırıcılığını artırıyor. Ticaret savaşlarında Çin ekonomisinin diğer Doğu Asya ekonomilerine nazaran daha az kırılgan olmasına yol açıyor.

Çin Asya'da ekonomik kaynakları sıralamasında 93 puanla birinci olurken ABD 92.5 puanla ikinci, Japonya 34.3 puanla üçüncü, Hindistan 24.4 puanla dördüncü, Güney Kore 18.6 puanla beşinci, Rusya 17.2 puanla altıncı ve Singapur 16.6 puanla yedinci sırada yer aldı (Lowy Institute, 2019: 12). Asya ekonomik

ilişkiler sıralamasında aynı şekilde Çin 97.5 puanla bölgede birinci sırada yer aldı. Çin'i sırasıyla 67.6 puanla ABD, 52.7 puanla Japonya, 29.7 puanla Singapur, 27.4 puanla Güney Kore, 26.5 puanla Hindistan takip etti (Lowy Institute, 2019: 17). Gelecek kaynaklar açısından yapılan sıralamada yine Çin 85.6 puanla birinci oldu. Çin'i sırasıyla 78.5 puanla ABD, 54.1 puanla Hindistan, 18.8 puanla Rusya, 12.8 puanla Endonezya, 11.3 puanla Japonya, 10.9 puanla Pakistan ve 10.7 puanla Güney Kore takip ediyor (Lowy Institute, 2019: 15). Ekonomik kaynaklar sıralaması satın alma gücü paritesine göre GSYİH, uluslararası etki, teknolojik ilerlemeler ve küresel bağlantıları dikkate alıyor. Ekonomik ilişkiler sıralaması ise ticari ilişkiler, yatırım bağları ve ekonomik diplomasi sürecinde oluşan ekonomik etki kapasitesi ile karşılıklı ekonomik bağımlılık yoluyla nüfuz sahibi olmayı ölçüyor (Lowy Institute, 2019: 3). Çin ekonomik kaynaklar, ekonomik ilişkiler ve gelecek kaynakları sıralamasında da birinci sırada yer alıyor. ABD'yi saymazsak, Çin, bu alanlarda diğer ülkelerin açık ara önündedir. Bu bağlamda Çin ve yakın çevresinde yer alan ülkeler arasında asimetrik bir ilişki söz konusudur ve bu asimetrik ilişki giderek artma eğilimindedir.

Çin'in ekonomik kalkınması ülkeyi küresel ekonomiyle bütünleştirerek küreselleşmenin temel bir gücü ve taraftarı haline getirdi. Çin, küresel kapitalizmin merkezlerinde talep edilen malları üreten “küresel fabrika”nın stratejik merkezi haline gelmiş bulunuyor. Dünya ekonomisini, meydana gelen krizlerden kurtarmasını bekleyecekleri derecede, küresel ekonomide asli oyuncularından biri olarak ortaya çıkmıştır (Dirlik, 2010: 87). Çin'in uzun süreli hızlı ekonomik büyümesi, ülkeyi kapitalist dünya ekonomisinde oldukça merkezi bir konuma getirdi. Çin küresel ekonominin şekillenmesinde giderek daha önemli bir rol oynuyor. Özellikle de 2008 yılında başlayan finansal krizin ardından, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke, krizden kurtulmak için ABD'den ziyade Çin'e yöneldi. Dolayısıyla Çin, giderek artan bir şekilde dünya ekonomik büyümesinin motor gücü haline geliyor.

3.2.2. Çin'in Dünya Ekonomisine Etkisi

Çin kişi başı milli gelir düzeyi düşük olan bir ülke olmasına rağmen, günümüzde bile dünya üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Yirmi birinci yüzyılın ilk on

yılında Çin, ABD'nin yanı sıra küresel ekonomik büyümenin ana motoru oldu. Çin, 2002 ile 2005 arasında gerçek çıktı bakımından dünya ekonomik büyümesinin üçte birinden fazlasını gerçekleştirdi. Japonya'yı, genişleme sonrası uzun süren durgunluktan çıkarmanın da Çin olduğu görülüyor. Japonya'nın ihracatındaki artışın üçte ikisi ve 2003'teki gerçek GSYİH büyümesinin dörtte biri Çin kaynaklı oldu. Daha da ötesi, Batı'nın mali krizi görece yumuşak atlatması, Çin'in ekonomik büyümesine devam etmesinden dolayıydı (Jacques, 2016: 235-36). Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olarak Çin'in 2008 Finansal Krizi sonrasında yeniden çift haneli hızlarda büyümesi, dünya ekonomilerinin daralma sürecini durduran, dünya ekonomisinin geleceği ile ilgili olumsuz beklentileri ortadan kaldıran çok önemli bir gelişme oldu (Oktay, 2017: 205). Dünya ekonomisinin krizi göreceli olarak kolay atlatmasında Çin ekonomisinin tekrar hızlı büyümesi en önemli etmendi. Çin ekonomisinin hızla büyümeye devam etmesi, Batı ekonomilerinin krizi daha kolay atlatmalarını sağladığı gibi, krizin büyük oranda Batı dünyası ile sınırlı olmasının garanti altına alınmasında önemli bir rol oynamıştı. Çin ekonomisinin gelişmiş ülke ekonomilerini de güçlü bir şekilde etkileyen bir konuma gelmiş olması, değişmekte olan dünya ekonomik düzenin en önemli göstergesidir. Hemen hemen dünyadaki tüm ülkeler için Çin'in ekonomik politikaları artık büyük bir önem arz ediyor.

Çin'in dünyanın en ucuz mamul madde üreticisi olarak ortaya çıkması, mamul maddelerin küresel fiyatlarında hızlı bir düşüşe yol açtı. Bu düşüşten asıl faydalananlar ise kalkınmış ülkelerdeki tüketicilerdi. Çin'in talebi sonucunda emtia fiyatlarda meydana gelen artış da çoğu gelişmekte olan ülkelerde bulunan birincil üreticiler için çok yüksek oranda yararlı bir etkiye sahip oldu. Ham madde üreten ekonomiler, Çin'deki yatırım patlamasından orantısız fayda temin etti (Kroeber, 2017: 344). Şimdiye kadar bu sürecin asıl kaybedenleri ise karşılaştırmalı üstünlükleri Çin'dekine benzer bir işgücü yoğun üretimde olan ve kendilerini Çin'le doğrudan rekabet halinde bulan gelişmekte olan ülkeler oldu. Birçok çokuluslu firma üretim operasyonlarını bu ülkelere Çin'e kaydırarak, doğrudan yabancı yatırım bakımından da Çin karşısında kayba uğradılar. Diğer bir bariz kaybedense işleri çokuluslu şirketler tarafından Çinli taşeronlara verilen gelişmiş dünyadaki mavi yakalılarıdır. Buna ek olarak, elbette emtia üreticisi olmayan ülkeler de Çin'in artan

talebi sonucunda yükselen emtia fiyatlarından dolayı zarara uğradılar (Jacques, 2016: 236).

Dünya ekonomisi ile sıkı bir bütünleşmeye giren Çin çok büyük hacimlerdeki ihracatı ve büyük boyutlarda yabancı yatırımcısıyla, bir anda gelişmiş ülkelerin dünyasındaki işgücünü üçte bir oranında artırmıştı. 2000 yılında Çin hariç dünyada çalışan kişi sayısı 2 milyar dolayında iken, Çin dahil 2,7 milyarın üzerindeydi. 2000 yılında gelişmiş ülkelerde çalışan kişi sayısı toplam 500 milyonu bulmazken, Çin'in ihracat ve dış yatırımlar yolu ile işgücü piyasasına kattığı insan sayısı bundan yüzde 50 fazlaydı (Oktay, 2017: 199-200). Çin'in düşük maliyetli üretim merkezi olarak çok uluslu şirketlerin odağı olması, üretim işlerinin gelişmiş ekonomilerden "çalındığı" algısına neden oluyordu. Küresel ekonomi açısından birkaç milyon Çinli işçinin piyasaya girmesi, gelişmiş ülkelerdeki yüksek ücretli işçilerin pazarlık şanlarını azaltan bir etkide bulunuyordu (Kroeber, 2017: 343).

Şimdiye kadar, Batı dünyasındaki asıl kaybedenler Çin rekabeti yüzünden işten çıkarılan vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler olmuştu. Değer zincirinde hızla yükselen Çin'in giderek gelişmiş ülkelerdeki beyaz yakalıların ve profesyonellerin işlerini tehdit edecek üretim alanlarına girmesi, siyasi aritmetiği hızla değiştirecektir. Bu süreç ne kadar hızlı ilerlerse, siyasi aritmetiğin değişmesi ihtimali o kadar artacak ve korumacı duvarlar inşa edilecektir. Sürecin daha yavaş olması halinde ticari gerginliklerin idare edilmesi ihtimali daha artacak ve bir dereceye kadar etkisizleşebileceklerdir. Kaybedenlerin sayısı arttıkça serbest ticaretin geleneksel savunucusu olan Batı'nın korumacılık yönündeki taarruza öncülük etmesi beklenebilir (Jacques, 2016: 242-43). Çin'in ekonomik yükselişi küresel ekonomik gücün birçok kez yeniden dağılımına neden oldu. Güç kayması her ne kadar şimdiye kadar çatışmasız gerçekleşmişse de artık öyle olmayacağının sinyalleri görülüyor. Donald Trump ABD başkanı olmasıyla birlikte Çin'e yönelik "ticaret savaşı" politikası uygulanmaya başladı. ABD'nin yeni yönetimi, serbest ticaretten asıl faydalanan ülkenin Çin olduğuna ve dahası ABD'nin artan oranda zarar eden olduğuna kanaat ettiğinden, giderek daha korumacı bir politika benimsedi. Çin'in yükselişinin yarattığı kazan-kazan atmosferi, kaybedenlerin sayısı arttıkça devam edecek gibi görünmüyor. Dünya nüfusunun beşte birine sahip bir ülkenin kapitalist

dünya sistemine entegre olması, kaçınılmaz bir şekilde belli bir aşamadan sonra gerginlik ve çatışmalara yol açacaktır. Çin'in teknolojik kapasitesi ne kadar hızlı yükselirse muhtemel tepkiler de o oranda artacaktır.

Pew Araştırma Merkezi'nin 2017 yılında Asya-Pasifik bölgesinin altı ülkesine yaptığı kamuoyu yoklamalarına göre, Çin'in ekonomik büyümesi hakkında bölge ülkelerinin karışık duygulara sahip olduğunu gösteriyor. Çin'in ekonomik büyümesine en olumlu yaklaşanlar Avustralyalılardı. Avustralyalıların yüzde 70'i Çin'in ekonomik büyümesinin kendi ülkeleri için iyi olacağını düşünüyor. Sadece yüzde 23'ü kendi ülkeleri için kötü olacağı kanaatindeydi. Çin'in ekonomik büyümesinin kendi ülkeleri için iyi olacağını düşünenlerin oranı Japonya'da yüzde 53, Endonezya'da yüzde 49, Filipinler'de yüzde 48, Güney Kore'de yüzde 45, Vietnam'da yüzde 26 ve Hindistan'da yüzde 20 dolaylarındaydı (Pew, 2017). Çin'in ekonomik büyümesine en olumlu bakan ülke Avustralya iken en olumsuz bakan ülke Hindistan'dı. Avustralya, Japonya ve Endonezya'da Çin'in ekonomik büyümesinin kendi ülkeleri için iyi olacağını düşünenlerin oranı aksini düşünenlerden yüksekti. Filipinler ve Güney Kore'de ise bu oranlar birbirine yakın seyrediyor. Vietnam ve Hindistan'da ise Çin'in ekonomik büyümesi hakkında olumsuz düşüncelere sahip olanların oranı oldukça yüksekti.

Çin hem ihracatının hem de ithalatının devasa ve büyüyen miktarının sonucu olarak, kısa zaman içinde, bütün dünyada çok büyük bir ülkeler dizisinin en büyük ticaret ortağı haline geldi. Ayrıca, birçok ülkenin Çin'le yaptığı ticaretin payının 2001 ile 2010 arasında, 1992 ile 2001 arasında arttığından daha hızla artması, Çin'in ticari etkisinin düzenli bir biçimde hızlandığının göstergesiydi (Jacques, 2016: 608-9). 2000'li yıllarda ABD kırk dört ülke ile ticaret ortağı olarak dünya birincisi iken Çin, otuz beş ülkenin en büyük ticaret ortağı olarak bu alanda dünya ikincisiydi (Kroeber, 2017: 342). Yakın gelecekte bütün dünyada çok sayıda ülkenin Çin'i asıl ticaret ortağı olarak göreceği olması, Çin'in etkisini daha da arttıracaktır. Giderek daha fazla sayıda ülke Çin'in ekonomik yörüngesine girmiş olacaktır. Çin'in bu etkisi, Çin karşıtı bir koalisyonun oluşmasını ve Çin'in çevrelenmesi gibi politikaların uygulanmasını ortadan kaldırıyor. Çin'in ekonomik büyümesi Doğu Asya başta olmak üzere çok sayıda ülkeye büyük faydalar sağlıyor. Çin çok sayıda

ülkenin en büyük ticaret ortağı, en büyük pazarı ve birçok durumda en büyük dış yatırım kaynağı olma konumuna geliyor.

Çin 2010'lu yıllarla birlikte dünya üretiminde ve ticaretinde oldukça merkezi bir konuma yükseldi. Sahip olduğu ekonomik kaynaklar Çin'i, giderek daha karmaşık hale gelen dünya ekonomisinde kontrolü sağlamak için en büyük potansiyele sahip olan aktör konumuna getiriyor. Bu bakımdan Çin'in en yakın rakipleri ABD ve Avrupa Birliği'dir. Japonya, Rusya ve Hindistan ekonomik kaynaklar açısından bu aktörlerin oldukça gerisinde kalıyor. Çin'in sahip olduğu ekonomik kaynaklar, ülkeyi küresel hegemonya mücadelesinde en önemli adaylardan biri haline getirirse de tartışmayı bitirecek konumda değildir. Aynı zamanda ekonomik kaynaklar hegemonya mücadelesinde tek belirleyici konumunda da değildir. Ülkelerin sahip oldukları ekonominin büyüklüğü kadar ekonominin yapısı da büyük önem arz etmektedir. Birbirlerine yakın büyüklükte ekonomiye sahip aktörler arasında sonucu belirleyen en önemli faktörlerden biri, ülkelerin teknolojik güçleridir.

Dünya sistemi analizcilerine göre, hegemonya; üretim, ticaret ve finans alanındaki eş zamanlı üstünlüktür. Çin dünya üretim ve ticaret hacminde 2010 yılından itibaren öncü bir konuma yükseldi. Fakat ülkenin finans gücü açısından aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çin'in küresel bir hegemonya kurmasında üretim ve ticaret hacmindeki liderlik kadar bunların teknolojik yapısında liderliği elde etmesi de büyük önem arz ediyor. Kapitalist dünya ekonomisi sonsuz sermaye birikimine dayanıyor. Sonsuz sermaye birikimi de en çok artı değer üreten sektörlerin bir alanda merkezlenmesi ile mümkün olabiliyor. En çok artı değer üreten sektörler aynı zamanda en ileri teknolojik alanlardır. Bundan dolayı ABD, Avrupa Birliği ve Çin merkezli Doğu Asya arasında yaşanan sermaye birikiminin merkez üssü ve dolayısıyla hegemonik güç olma mücadelesinde temel belirleyici faktör, ülkelerin teknolojik gücü olacaktır.

3.3. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Teknolojik Gücü

Küresel hegemonya mücadelesinde ABD, Avrupa Birliği ve Doğu Asya ekonomileri şimdilik temel güçleri bakımından aşağı yukarı birbirine denk durumda bulunuyorlar. Bu güçlerin de hepsi de gerekli birikmiş servete, ticari ağlara ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini başarıyla yapacak bilimsel topluluğa sahip bulunuyor. Kaynakları aynı olmasa bile aralarında bulunabilecek farkların tümü belirleyicilikten uzaktır (Wallerstein, 2004: 243). Yoğun bir rekabet içinde bulunan bu üç sermaye birikim merkezi arasında sonucu belirleyebilecek ciddi farklar halen gün yüzüne çıkmamıştır.

Wallerstein'a göre, yaşanmakta olan küresel hegemonya mücadelesinde en belirleyici faktör ülkelerin araştırma ve geliştirme öncelikleri olacaktır. Ülkelerin araştırma ve geliştirmeyle ilgili öncelikleri ve dolayısıyla yeniliklere yaptıkları yatırımlar, orta ve uzun vadede ABD, Avrupa Birliği ve Doğu Asya ekonomilerinden hangisinin sermaye birikiminin merkez üssü ve dolayısıyla hegemonik merkez olacağını belirleyecek temel etmen olacaktır. Araştırma ve geliştirme öncelikleri, aslında ülkelerin üretim ve maliye alanındaki kapasitelerini kısıtlayan orta vadeli siyasi-kültürel bir etmendir (Wallerstein, 2004: 244). Bu üç sermaye birikim odağı arasında esas belirleyici olacak olan araştırma ve geliştirme ile ilgili öncelikleri ve yaratılan artı değerın etkin kullanılıp kullanılmayacaklarıdır. Araştırma ve geliştirme önceliklerini en çok artı değeri yaratılacak alanlara yönlendirenler ve aynı zamanda yaratılan artı değeri yeniden sermaye birikimi alanına aktarma hususunda en çok başarılı olabilenler üstünlüğü elde edebileceklerdir.

Ülkelerin teknolojik kapasitelerinin hegemonya mücadelesinde önemli bir rol oynadığı hususu hemen hemen tüm uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin mutabık kaldığı bir husustur. Uluslararası ilişkiler teorisyenleri sadece teknolojik kapasitenin arz ettiği önem derecesinde farklılaşıyorlar. Realist ve liberal yaklaşımlar, bunu, diğer etkenlerden sadece biri olarak görürlerken, dünya sistemi analistleri, özellikle de Wallerstein, bunun en belirleyici etken olduğu üzerinde duruyor. Dünya sistemi yaklaşımı mevcut sistemin kapitalist dünya ekonomisi olduğunu ve bunun da temel mantığının sonsuz sermaye birikimine dayandığını belirtiyor. Sermaye birikimini

azamileştiren sektörler ve alanlar dünya ekonomisinde merkezi konuma geliyorlar. En çok artı değer yaratan sektörleri ortaya çıkaran merkezler, araştırma ve geliştirmeye en çok kaynak ayıran mekânlardır. Kapitalist sistemin mantığı gereği bu sektörler ve merkezler sürekli bir biçimde değişim arz ediyorlar.

Çin ekonomisi şimdiye kadar, büyük ölçüde ucuz işgücüne dayalı düşük teknolojiли üretim alanında mukayeseli üstünlüğe sahipti. Çin uzun süredir büyük başarılar elde ettiği bu üretim modelinin sınırlarına gelmiş bulunuyor. Ucuz işgücüne dayalı düşük teknolojiли üretim modelinin sürdürülemez olduğunu fark eden Çin yönetici elitleri, Çin'in teknoloji kapasitesini yükseltecek üretim modellerine yönelmiş bulunuyor. Bütün geriden gelen yeni ekonomiler gibi Çin de, büyük ilerlemeler kaydederek arayı kapatmaya çalışıyor.

Çin'in endüstri politikasının temel hedefi Çinli firmaların zamanla daha yüksek teknolojiли ve daha yüksek katma değerli ürünler üretmesinin sağlanmasıdır. Böylelikle Çinli firmalar kademeli olarak küresel rekabet gücünü arttırabileceklerdir. Çin, 1980'de düşük kaliteli tekstil ve ucuz tüketim malları üreticisi konumundan başarılı bir otomotiv, gemi inşa, makine, elektronik, kimya ve hassas sanayi ürünleri üreticisi konumuna geldi. Küresel rekabet gücünü aşamalı olarak artırarak üretim malları ihracatından küresel olarak aldığı payı arttıran Çin, aynı zamanda ihracatının teknolojik karmaşıklık derecesini de önemli ölçüde arttırdı. Reform sürecinin büyük bir kısmı boyunca yabancı yatırımcılar ihracatın yarısından fazlasını yapıyorken, 2014 yılı itibariyle yabancı payı yarının altına inmeye başladı (Kroeber, 2017: 84). Fakat Çinli şirketlerin, çok katmanlı teknoloji gerektiren, karmaşık süreçlere tabi malların üretiminde küresel piyasa standartlarında üretim yapabilecek seviyeye eriştiği söylenemez. Çinli şirketler daha ziyade teknoloji yoğun, ancak daha az karmaşık pek çok sektörde rekabet gücüne sahiptir (Kroeber, 2017: 86). Jet motorları, uçaklar vb. karmaşık teknolojiли sektörlerde yeteri kadar başarılı olamayan Çinli şirketler, tüketiciden ziyade, şirketlere hitap eden araç parçaları üretim elemanları, telekomünikasyon malzemeleri gibi alanlarda oldukça başarılı olmuşlardır.

Çin'in teknolojik manzarası, tıpkı kalkınmasının diğer alanlarında olduğu gibi aşırı derecede eşitsizdir. Çin'in teknolojik kapasitesi ilkel, alt düzey, orta düzey, bir miktar gelişmiş ve hatta çok gelişmiş teknoloji grubunu aynı anda barındırıyor. Çin

diğer gelişmiş Doğu Asya ülkeleri gibi en aşağıdan başlayarak teknoloji merdiveninden hızla yukarı çıkıyor. Japonya, Güney Kore, Tayvan, Singapur gibi ülkeler etkileyici bir teknolojik ilerleme göstererek Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun çok daha ilerisine geçmişlerdi. Çin'in de benzer bir süreç içinde olduğu ve aynı şekilde dikkate değer hızla ilerlediği görülüyor (Jacques, 2016: 220). Çin yeni teknolojilere erişebilmek için kopyalama, satın alma ve yabancı yatırımcılar aracılığıyla teknoloji transfer etme gibi yolları kullanıyor. Çin pazarının büyüklüğünün cazibesi, yabancı çokuluslu şirketlerle sıkı pazarlık yapılabilmesinde, temel faktörlerden biri oluyor. Çin önemli teknoloji alanlarında halihazırda birçok Güneydoğu Asya ülkesini geride bırakmış bulunuyor (Jacques, 2016: 216).

Endüstriyel teknolojiye güçlü pozisyona sahip ülkeler üretim malları ihracatında buna ağırlık veriyorlar. Çin'in ihracatının yüzde 30'una yakını, ileri teknoloji olarak sınıflandırılan mallardan oluşuyor. Fakat Çin'in ihracatının yarısına yakını ve “ileri teknoloji” ihracatının yaklaşık yüzde 70'i yabancı şirketler tarafından gerçekleştiriliyor. Çin'deki bu durumun aksine ABD, Japonya veya Almanya'da ihracat, büyük oranda yerli şirketlerin üretiminden kaynaklanıyor. Çin'in küresel üretim zincirindeki rolü nihai aşamada ürünlerin birleştirilmesinde ortaya çıkmaktadır (Kroeber, 2017: 329). Dolayısıyla Çin'in ihracat kaleminde bir malın değerinin görünüyor olması, Çin'in bu ürüne teknolojik katkısı hakkında sağlıklı bilgi vermiyor. Pek çok üründe, özellikle de ileri teknoloji ürünlerde Çin'in teknolojik katkısı oldukça sınırlıdır.

Çin'in 2000'li yılların ortalarından itibaren uyguladığı endüstri politikalarının temel hedefi, ülke ekonomisini düşük teknoloji imalatın küresel merkezi olmaktan çıkarıp, 2020'de inovasyonun en büyük merkezi haline getirmek ve 2050'de de küresel inovasyon lideri konumuna ulaştırmaktır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin, Çin'in kalkınmasına yüzde 60'ın üzerinde katkı sağlaması planlanıyor. Ülkenin yabancı teknolojiye yüzde 50 dolaylarında olan mevcut bağımlılığının yüzde 30'a ve daha altına indirilmesi amaçlıyor. Araştırma ve geliştirme için yapılan harcamalar kademeli olarak GSYİH'nın yüzde 2.5'ine yükseltilmesi hedefleniyor. Yükseltilmiş araştırma ve geliştirmede uzay programları, havacılık geliştirme, imalat, yenilenebilir enerji, bilgisayar ve fen bilimleri öncelikli alanları oluşturuyorlar (Tüter, 2018: 154-155). Ayrıca Çin, 2015 yılında endüstri teknoloji açısından hayati önem arz eden

“*Made in China-2025*” üretim stratejisini benimsedi. Bu strateji, Çin üretim sektörünün kalite ve teknolojik altyapısını geliştirmek için uygulanacak bir seri programdan oluşuyor (Kroeber, 2017: 79). Almanya’nın “Endüstri 4.0” planından ilham alan strateji, Çin endüstrisini daha ileri bir seviyeye yükseltme amacı taşıyor. Temel öncelik ülkenin üretim endüstrisini daha yenilikçi bir yapıya kavuşturmadır (Cai, 2017: 8). “Dünya’nın fabrikası” konumunda olan Çin, düşük ücretli işgücüne dayalı göreceli avantajını giderek kaybettiğinden, küresel üretim zincirinde daha yüksek bir yer edinme arayışındadır.

3.3.1. Küresel Faaliyette Bulunan Şirketler Kurma

Çinli şirketler, diğer gelişmiş Doğu Asyalı öncellerinden farklı olarak, korumacı duvarlar arkasına kendilerini yerel olarak kurma şanslarına sahip değillerdi. Asya Kaplanları, yabancı pazarlara girmeden, ülke içinde üretimlerini sağlam bir mali temel, teknolojik yeterlilik, sağlam marka ve iç pazara hakimiyetten kaynaklanan yüksek kârlılık avantajına sahiptiler. Çinli şirketler ise bunun aksine yabancı yatırımcı şirketlerden kaynaklanan acımasız rekabetle karşı karşıya kalmışlardı. Bu da Çin şirketlerinin en ileri çok uluslu şirketlerin arasına girmesini oldukça güçleştiriyordu (Jacques, 2016: 221). Dolayısıyla Çinli şirketler çok daha zor şartlarda dış pazara açılıyorlar.

Çinli şirketler son yıllarda, özellikle yenilenebilir enerji alanında, güçlü bir rekabet üstünlüğü sergileyerek büyük bir uluslararası varlık göstermeye başladılar. Çin’in en büyük iletişim ekipmanları ve ağ teknolojileri sağlayıcısı olan Huawei, uluslararası pazarda dikkate değer bir başarı gösterdi. 2009 yılında küresel iletişim altyapısı pazarındaki payı yüzde 15 olan şirket, 2009’un son döneminde Nokia-Siemens’i geride bırakarak, dünyada Ericsson’dan sonra ikinci büyük mobil ağ ekipmanları sağlayıcısı oldu. Şirket, başlangıçta ülke içinde ve gelişmekte olan ülkelerde etkiliyken şimdi artık gelişmiş dünya pazarlarında da etkin bir şekilde rekabet edebiliyor. Şirket artık sadece maliyet alanında değil, aynı zamanda teknik özellikler ve kalite alanında da büyük bir rekabet üstünlüğüne erişti. 2009’da ABD, Avrupa ve Japonya’da kaydedilen patent sayısı bakımından Panasonic’den sonra ikinci konuma yükseldi (Jacques, 2016: 227). Çin 2010 yılında dünyanın en hızlı süper bilgisayarının tanıtımını yaparak büyük bir başarı gösterdi. Böylece Çin

dünyanın en hızlı süper bilgisayarı unvanını, önce AB ve Japonya'yı sonrada on yıllarca tepede yer alan ABD'nin elinden alabildi (Shambaugh, 2016: 180). Bu Çin'in küresel teknoloji basamaklarını hızla tırmandığını göstergesidir.

Çin'in kişisel bilgisayar üreticisi Lenovo, telekomünikasyon ve ağ altyapısı üreticisi Huawei ve akıllı telefon yapımcısı Xiaomi, küresel ölçekte rekabet edebilecek konuma geldiler. Çin'in bu üç donanım şirketi küresel pazarda kayda değer bir konumda bulunuyor (Kroeber, 2017: 87). Çin, küresel elektronik tüketim mallarının en yüksek katma değerli halkaları olan dizayn ve pazarlama ile yazılım geliştirme gibi alanlarda öncü olan Apple, Intel, Samsung ve Microsoft gibi şirketlerle rekabet edecek herhangi bir firmaya sahip değildir. Çin'in hala küresel güçte bir yazılım şirketi bulunmuyor.

2003 yılından itibaren Forbes Magazin her yıl Global 2000'e giren dünyanın en büyük şirketlerini açıklıyor. Global 2000 dünya ekonomisinin en büyük şirketlerini açıklayarak küresel ekonominin o yılki durumunu yansıtmaya çalışıyor. Hangilerinin zirvede yer aldığını, hangilerinin büyümekte olduğunu ve hangilerinin daha iyi durumda olduğunu göstermesi bakımında büyük önem arz ediyor. Aynı zamanda ülkelerin küresel faaliyette bulunan şirketler performansını da göstermesi bakımından önemlidir.

2019 yılında 61 ülkenin olduğu Global 2000 listesinde ABD 575 şirketle en büyük sayıya ev sahipliği yapan ülkeydi. Çin ve Hong Kong toplamda 309 şirketle ABD'nin ardından ikinci konumdaydı. Japonya 223 şirketle üçüncü, İngiltere 82 şirketle dördüncü, Güney Kore 62 şirketle beşinci, Hong Kong tek başına 58 şirketle altıncı, Kanada 56 şirketle yedinci, Hindistan 57 şirketle sekizinci, Fransa 57 şirketle dokuzuncu, Almanya 53 şirketle onuncu ve Tayvan 47 şirketle onbirinci oldu. 2003 yılına ait Global 2000 listesinde ABD 776 şirketle zirvede yer alıyorken Çin ve Hong Kong ancak 43 şirkete sahip olmuştu. Çin 2018 yılında 291 şirketle listeye girerken 2019 yılında bu sayıyı 309'a çıkardı (Murphy; Ponciano; Hansen and Touryalai, 2019). 2003-2019 yılları arasında büyük bir yükseliş gösteren Çin, Global 2000 listesindeki şirket sayısını yedi kattan fazla arttırabilmeyi başardı. Aynı dönemde ABD listedeki şirket sayısı 776'dan 575'e düştü. Büyük bir yükseliş gösteren Çin küresel ekonomideki en büyük şirketler sıralamasında ABD'nin ardından ikinci sırada yer alsa da arayı hızla kapatıyor. Orta vadede Çin'in ABD'yi yakalayıp

geçmesi bekleniyor. Global 2000 listesinin dörtte üçüne ev sahipliği yapan, ilk onda yer alan ülkeler arasında Batılı ekonomilerin sahip olduğu şirket sayısı 823 iken Asya ekonomilerinin sahip olduğu şirket sayısı 698'di. Asya ekonomileri neredeyse Batılı ekonomileri yakalama eşiğine geldiler. Yakın zamanda Batı ekonomilerinin bu alandaki üstünlüklerini Asyalı ekonomilere kaptırması şaşırtıcı olmayacaktır.

Forbes Global 2000 listesinde banka ve değişik finansal alanlar, toplamda 453 şirketle en büyük paya sahip olan sektördü. Onu 154 şirketle teknoloji sektörü, 123 şirketle inşaat sektörü, 110 şirketle petrol ve doğal gaz sektörü ve 102 şirketle sigorta takip ediyor. Çin'in Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) Bankası son yedi yıldır ardı ardına zirvede yer alıyor (Murphy; Ponciano; Hansen and Touryalai, 2019).

2000'lerden itibaren dünya sahnesine çıkmaya başlayan Çinli çok uluslu şirketler, uluslararası operasyonlarını ve gelir kaynaklarını hızla arttırıyorlar. Fakat sınırlı sayıda Çinli şirketin gerçek anlamda küresel olarak faaliyet göstermekte olduğu yönünde eleştiriler de bulunuyor. Haier, Huawei ve ulusal petrol şirketleri Sinopec, CNOOC ve CNPC gerçekten küresel sermaye, operasyon ve satışlara sahip tek şirketlerdi. Diğer şirketlerin çoğu küresel üretim, pazarlama, dağıtım, lojistik, tedarik ve araştırma-geliştirme ağlarına sahip olmaktan uzaktı (Shambaugh, 2016: 206).

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütüne göre 2018 yılında marka başvurularında 8.825 başvuru ile ABD birinciyken, onun hemen ardından 7.495 başvuru ile Almanya geliyor. Almanya'yı sırasıyla 6.900 başvuru ile Çin, 4.490 başvuru ile Fransa, 3.364 başvuru ile İsviçre takip ediyor. Çin'in başvuruları 2017 yılına göre yüzde 7.9 oranında bir artış gösterdi (WIPO, 2019). Dünya markalaşma sıralamasında Çin, ABD ve Almanya'dan sonra üçüncü sırada yer alıyordu. Çin, birçok alanda olduğu gibi bu alanda da hızlı bir yükseliş gösteriyor. İlk üçü işgal eden ABD, Almanya ve Çin arasında çok az fark bulunmuyor. Dolayısıyla hızlı yükselişine devam eden Çin'in yakın zamanda bu alanda da öncü olması bekleniyor.

Çin'in endüstriyel teknolojiadaki konumunu gösteren bir diğer husus, kendi sektöründe dünya lideri konumunda olan Çinli şirketin neredeyse bulunmayışıdır. Bazı Çinli şirketler yüksek satış hacmine sahip olsa da bu kalite, süreç ya da teknoloji liderliği sayesinde değil de daha çok Çin pazarının büyüklüğünden

kaynaklanıyor. ABD, Almanya, Fransa, Britanya veya Japonya gibi ülkeler için ise durum Çin'dekinden oldukça farklıdır (Kroeber, 2017: 329-330). Yıllar süren çabalar ve sayısız yatırıma rağmen Çin dünyanın lider yarı kondüktör endüstrisini kurma şeklindeki on yıllık hedefini gerçekleştirememiştir. Çin hala topladığı ürünlerin mikroçiplerinin çoğunu ithal ediyor. Çin'in en gelişmiş çip fabrikalarının Intel gibi dünya liderlerinin iki ya da üç kuşak gerisinde kaldığı tahmin ediliyor. Dolayısıyla küresel teknoloji alanında Çin ancak kısmi bir güç konumunda bulunuyor (Shambaugh, 2016: 180). Çin endüstriyel teknoloji alanında büyük bir mesafe kat etmesine rağmen henüz teknoloji lideri konumunda olmaktan oldukça uzaktır. Çin hâlâ yarattığı yeni ürünlerin başkaları tarafından taklit edildiği bir ülke konumuna gelememiştir.

Çin araştırma ve geliştirme çalışmalarına diğer pek çok ülkeden kat kat fazla para harcamasına rağmen istenilen düzeyde başarı elde edememiştir. Temel bilimsel araştırma çalışmalarında başarılı olmanın göstergelerinden biri, temel bilimlerde (fizik, kimya ve eczacılık) kazanılan Nobel Ödülü sayısıdır. 1990 ile 2015 arasında temel bilimlerdeki ödüllerin üçte ikisini Kuzey Amerika, dörtte birini Avrupa ve yüzde 5'lik bir kısmını da Japonya kazanmıştı. Çin bu alandaki ilk ödülünü, 1960 ve 1970'lerde sıtmaya karşı mücadelede yapılan çalışmalar nedeniyle 2015 yılında kazandı. Çin'in teknoloji liderliği hususunda yönetimden kaynaklı sınırlılıkları da bulunuyor. Çin'in yenilikçilik kapasitesi ve dolayısıyla dünya liderliği potansiyeli, devletin bilgi akışını kontrol etme takıntısı tarafından sınırlanıyor. Bilgi akışının kontrolü bilgi paylaşımını ve iş birliğini de sekteye uğrattıyor. Kapsamlı yenilikler için hayati önemde olan sektörler arası ya da sınır dışı paylaşım mümkün olamıyor. Bu koşullar altında sürekli teknolojik ilerleme olanağı bulursa da teknoloji liderliği oldukça güç oluyor (Kroeber, 2017: 331-332). Sürdürülebilir yenilikçiliğin başarılması için düşünce özgürlüğü oldukça büyük bir önem arz ediyor (Kroeber, 2017: 96). Çin'in son yıllarda hızlı bir teknolojik gelişme süreci yaşamış olmasına rağmen küresel teknoloji lideri olabilmesi için hala büyük ilerlemeler göstermesi gerekiyor. Çin, yükselmekte olan ekonomik gücü sayesinde gerek Asya'da gerekse dünya genelinde giderek artan bir etkiye sahiptir. Çin'in bölgesel güçler arasında konumunu oldukça güçlendirmiş olsa da bir hegemonya kurması için daha çok mesafe kat etmesi gerekiyor.

3.3.2. Araştırma ve Geliştirme

Çin'in küresel rekabet mücadelesinde en önemli avantajı Çinli işçilerin, ABD'li işçilerin maliyetinin yüzde 5'ine mâl olması değil, Çinli mühendis ve fabrika yöneticilerinin ABD'li muadillerinin yüzde 35'ine ya da daha azına mâl olmasıdır. Çin'de büyük bir hızla çoğalan bir mühendis, bilim adamı ve teknisyen grubu ülkenin geniş bir beşeri kaynağa sahip olmasına yol açıyor. Bu durum ülkede toplumsal işbölümünün bilgi-yoğun üretim ve inovasyonlar doğrultusunda gelişmesini kolaylaştırıyor. 2003 yılında Çin'in araştırma-geliştirmeye ayırdığı paranın yaklaşık beş katı fazlasını harcayan ABD'de araştırmacı sayısı 743 bin iken Çin'deki araştırmacı sayısı 1.3 milyona erişmişti. 2000'li yıllarda Çin'in araştırma ve geliştirme harcamaları yılda yüzde 17'lik bir artış gösteriyorken, bu artış ABD, Japonya ve Avrupa Birliği'nde yüzde 4-5 civarında seyrediyordu (Arrighi, 2009: 367-368). Çin'deki ucuz ama eğitilmiş işgücünü, yönetim maliyetlerini göreceli olarak düşük seviyede tutuyor. Çin daha düşük maliyetle Batıdaki ülkelere çok daha fazla sayıda araştırmacı istihdam edebiliyor. Yüksek vasıflı işgücünün bol ve ucuz olması, çok uluslu şirketlerin büyük bir çoğunluğunun araştırma geliştirme faaliyetlerinin bir kısmını Çin'e kaydırmasına yol açıyor.

Çin'de işgücü maliyetleri yalnız mal üretiminde değil, bilgi üretiminde de rakip ülkelere göre oldukça düşük seviyelerdedir. Çinli şirketlerin başarılarında, araştırma-geliştirme faaliyetlerine diğer gelişmiş ülkelerin mühendis ve araştırmacı ücret düzeyleriyle yapmayacağı kadar çok araştırmacıya iş vermesi, önemli bir rol oynamıştı. Bu nedenlerle Çin'de faaliyet gösteren yabancı araştırma-geliştirme merkezlerinin sayısı da büyük bir hızla artıyor. Çin'de 2012 yılında bölgesel ve küresel yabancı yatırımcılara ait 1600'den fazla araştırma-geliştirme merkezi bulunmaktaydı (Oktay, 2017: 323). Bilim ve mühendislik alanlarında eğitilmiş insan kaynağının bol ve ucuz olması yabancı şirketlerin sadece Çin pazarına yönelik değil dünya pazarına yönelik ar-ge faaliyetlerini de Çin'e kaydırmalarına yol açıyor. Çinli profesyoneller çok uluslu şirketlerin ar-ge çalışmalarında artan biçimde önemli aktörler haline geliyorlar.

Uzun dönemde Çin'in teknoloji potansiyelini, kendi yüksek düzey ar-ge kapasitesini geliştirebilme yeteneği belirleyecektir. Bunun farkında olan Çin

yönetimi araştırma geliştirme harcamalarını sürekli bir biçimde arttırıyor. 2004 yılında 24,6 milyar dolar olan ar-ge harcamaları, 2010'da 45 milyar dolara çıkarıldı. Ar-ge harcamalarının GSYİH'ye oranı aynı dönemde yüzde 1,23'ten yüzde 2'ye çıktı. Çin 2020'de ar-ge harcamalarının GSYİH'deki payını yüzde 2,5'e çıkarmayı planlıyor. 2006 yılında ar-ge harcamalarının GSYİH içindeki payı Çin'de yüzde 1,42 iken, AB'de yüzde 1,76, ABD'de yüzde 2,62 ve Japonya'da 3,39'du (Jacques 2016: 218).

OECD verilerine göre 2017 yılında Çin'in ar-ge harcamaları GSYİH'sinin yüzde 2.1'i iken bu oran Japonya'da yüzde 3.2, Güney Kore'de yüzde 4.6, Tayvan'da yüzde 3.3, ABD'de yüzde 2.8, Kanada'da yüzde 1.6, İsrail'de yüzde 4.5, Danimarka'da yüzde 3.1, Belçika'da yüzde 2.6, İsveç'te yüzde 3.3, Fransa'da yüzde 2.2, Almanya'da yüzde 3, İngiltere'de yüzde 1.7 ve Rusya'da yüzde 1.1'di. 2017 yılında ABD 483 milyar dolar ar-ge harcaması yaparken Çin 442 milyar dolar harcama yaptı. Japonya 155 milyar dolar, Almanya 110 milyar dolar, Güney Kore 84 milyar dolar, Fransa 55 milyar dolar, İngiltere 43 milyar dolar ve Rusya 38 milyar dolar ar-ge harcaması yaptı. 2002 yılında ar-ge harcamalarının GSYİH içindeki oranını yüzde 1'in üzerine çıkaran Çin 2014 yılında yüzde 2'nin üzerine çıkarabilmeyi başardı (OECD, 2019a). Çin'in ar-ge harcamalarının GSYİH içindeki oranı 2014'ten itibaren yüzde 2'nin üzerindeydi ve Çin sürekli bir biçimde bu oranı arttırıyor. Güney Kore ve İsrail GSYİH'ye oranla en yüksek ar-ge harcaması yapan ülkelerdi. Japonya, Tayvan, Danimarka, İsveç ve Almanya GSYİH'sinin yüzde 3'ü ve üzerinde ar-ge harcaması yapan ülkelerdi. Çin, ABD, Belçika ve Fransa GSYİH'sinin yüzde 2-3'ü oranında ar-ge harcaması yapan ülkeler olurken İngiltere, Kanada ve Rusya ise yüzde 1-2 oranında harcama yaptı. Miktar olarak bakıldığında ise en çok ar-ge harcaması yapan ülke, uzun süre olduğu gibi, hâlâ ABD'ydi. Çin'in ar-ge harcamalarında neredeyse ABD'yi yakalamış bulunuyor. En çok ar-ge harcaması yapan ülkeler sıralamasında Çin, ABD'den sonra ikinci sırada yer alırken Japonya üçüncü, Almanya dördüncü, Güney Kore beşinci, Fransa altıncı, İngiltere yedinci, Rusya ise sekizinci sırada yer alıyor. Araştırma ve geliştirme çalışmalarına harcanan para miktarı, ülkelerin modern teknoloji yaratma çabasının bir ölçütü olarak kabul ediliyor. Çin'in ar-ge harcamalarının GSYİH'sine oranı 2003 yılından itibaren

yüzde 1'in, 2014'ten sonra da yüzde 2'nin üzerine çıkması, Çin'in modern teknolojiye sahip olma hususunda oldukça kararlı olduğunun göstergesidir.

2009 yılında Çin 187 milyar dolar ar-ge harcaması yaparken, Japonya 138 milyar dolar, ABD ise 411 milyar dolar harcama yaptı (OECD, 2019a). Çin 2009 yılında ar-ge harcamalarında Japonya'yı geçerek ABD'den sonra ikinci oldu. 2009 yılından beri ar-ge harcamalarında ikinci konumunu koruyan Çin'in, yakın zamanda miktar olarak ABD'yi geçip en çok harcama yapan ülke konumuna gelmesi bekleniyor. 2009-2017 yılları arasında Çin ar-ge harcamalarını 255 milyar dolar arttırırken, Japonya 17 milyar dolar, ABD ise ancak 72 milyar dolar arttırabildi. Çin ar-ge harcamalarını miktar olarak Japonya'nın 15 katı, ABD'nin ise 3.5 katı kadar attırdı. Çin'in ar-ge harcamalarının artış hızı, görüldüğü gibi, oldukça yüksekti.

2012 yılında Çin'deki araştırmacı sayısı 2 milyonun üzerinde iken, Japonya'da bu sayı 887 bin, Almanya'da 530 bin, ABD'de ise 442 bin, Güney Kore'de 401 bin ve Rusya'da 372 bin dolaylarındaydı (OECD, 2019b). Bu verilerden anlaşıldığı üzere Çin ar-ge faaliyetlerinde çalışan araştırmacı sayısı bakımından da dünyada açık ara önde yer alıyor. Çin kendisinden sonra gelen Japonya, Almanya ve ABD'nin toplamından daha fazla araştırmacıya sahip bulunuyor.

Beklenebileceği gibi araştırmacı sayısı ülke nüfusuna oranlandığında, Çin'in dünya sıralamasındaki yeri oldukça gerilere düşüyor. OECD verilerine göre 2017 yılı için 1000 kişiye düşen araştırma-geliştirme faaliyetlerinde çalışan insan sayısı Çin'de 2.2 iken bu oran ABD ve İngiltere'de 9, Japonya'da 10, Güney Kore'de 14.4, Tayvan'da 13.2, Fransa'da 10.3, Almanya'da 9.3, Rusya'da 5.6, İsveç'te 15, Norveç'te 12.3, Danimarka'da 15.4, Finlandiya'da 14.5 oldu (OECD, 2019c). Kuzey Avrupa ülkelerinde ve gelişmiş Asya ülkelerinde bin kişiye düşen araştırmacı sayısı 10'un üzerinde olurken Çin'inki binde 3 gibi oldukça düşük bir sayıdaydı. Çin, ar-ge faaliyetlerinde çalışan toplam araştırmacı sayısında açık ara ile dünya birincisi olmasına rağmen, bu sayıyı Çin'in nüfusuna oranladığımızda sıralamada oldukça gerilere düşüyor.

Çin boyutlarında bir ekonomi için önemli olan, rekabet ettiği büyük ekonomilerin sahip olduğundan aşağı kalmayan büyüklükte bir araştırmacı havuzuna ve araştırma kaynaklarına sahip olmasıdır. Çin, bilgi üretimine ayrılan kaynaklar ve bu alanda çalışan insan kaynaklarının büyüklüğü açısından, ABD ve gelişmiş diğer

lkeler ile karşılaştırılabilir duruma yükselmiştir (Oktay, 2017: 285). Çin bilgi üretim kaynaklarının büyüklüğü açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden biri konumuna gelmiştir. Bu alanda çok hızlı bir büyüme gerçekleştiren Çin'in, yakında dünyada bir numara konumuna gelmesi kaçınılmazdır.

3.3.3. Bilgi retimi: Yayınlar ve Patentler

Çin her ne kadar işgücünün büyüklüğü ve ucuzluğ ile ön plana çıkmış olsa da, bilgi gücü açısından da oldukça önemli bir aktör haline gelmiştir. Bilim ve teknoloji alanında uzman insan kaynaklarının ve akademik yayınlarının giderek artışı Çin'i gelişmiş ülkelerle kıyaslanabilir bir konuma getiriyor. Çin'in bilgi gücünün taşıdığı potansiyeller, Çin'i bu alanda dünyada nc ülkeler arasına koymaktadır.

2011 yılında Çin niversiteleri bilim ve mühendislik alanında 27.000'den fazla doktora verirken bu rakam ABD'de 24.792'ydi. Tüm disiplinlerde doktora mezuniyet oranı Çin'de yüzde 2.2 ile 2014 yılı itibariyle Danimarka (2.2) ve Avusturya'ya (2.1) eşitti. Çin'de bulunan beş niversite 2013 yılında ilk 200'e girebilmeyi başardı (OECD, 2014: 40). Çin'de bilim ve mühendislik alanında doktora tamamlayanların sayısı bu alanda uzun süredir öncü olan ABD'yi geride bıraktı. Çin bilim ve teknoloji alanında insan kaynağı sağlama hususunda, dünyada açık ara önde bulunuyor.

Çin her yıl iyi eğitilmiş milyonlarca insan yetiştiriyor. Çin'de üniversitelerin verdiğ mezun sayısı 2000'de 950 bin iken bu rakam 2007'de 4,5 milyona yükseldi. ABD'de ise bu rakamlar 2000'de 2,1 milyonun biraz üzerindedir ve 2007'de 2,7 milyon oldu. Çin aynı zamanda ülke dışında eğitim görmekte olan önemli bir nüfusa sahiptir. Çinliler rneğın Silikon Vadisi'ndeki bütün profesyonel ve teknik personelin yaklaşık üçte birini oluşturuyor (Jacques, 2016: 220). Yurt dışında eğitim gören Çinliler, Çin ekonomisinin bilimsel ve teknolojik düzeyinin arttırılmasında önemli bir rol oynuyor.

Çin bilimsel makale üretiminde de büyük bir aktör haline geliyor. Çin'in bilimsel makale alanındaki katkısı 1995'de dünyadaki üretim yüzde 2'sine denk geliyordu. 2004 yılında bu oran yüzde 6,5'e ıktı. ABD'nin 1980'lerin başında yüzde 40 olan payı 2009 yılında yüzde 28'e düşerken, Çin'in bu alandaki payı yüzde 11'e yükseldi. Alıntı oranları göreli olarak daha düşük olmasına rağmen katlanarak

artıyor. Genel rakamlar Çin'in temel bilimler, analitik kimya ve pirinç genleri gibi belirli özel alanlardaki başarısını gizliyor. Özellikle de nanoteknoloji alanındaki yayınlarda Çin 2004'te ABD'nin arkasından ikinci olmuştu. Fakat Çin'de yapılan yayınlar Çin'in dünya ölçeğinde merkezler haline getirmek istediği birkaç seçkin kurumun tekelinde toplanıyor (Jacques, 2016: 218). Çin bu alandaki başarısını daha da kalıcı hale getirmek istiyorsa daha yaygın bir kurumsal ağ inşa etmeli ve konu alanlarını da oldukça çeşitlendirmelidir.

Dünya Bankası verilerine göre, 2009 yılında Çin'de bilim ve teknoloji alanında yayınlanan yayın sayısı 290,330.2 iken bu rakam ABD'de 398,871.1, Almanya'da 95,033.3'tü. 2016 yılında Çin'de bilimsel ve teknik dergilerde yayınlanan makale sayısı 426,165.3 iken ABD'de 408,985.3, Almanya'da 103,121.9, İngiltere'de 97,526.9, Japonya'da 96,536.2 ve Fransa'da 69,430.8 oldu (The World Bank, 2019a). Çin, bilim ve teknoloji alanındaki yayın sayısı açısından 2000'lerin ortalarından itibaren ABD'den sonra dünyada ikinci sıraya yükseldi. 2016 yılında ise bu alanda ABD'yi de geride bırakarak dünyada birinci oldu. Çin günümüzde bilim ve teknoloji alanında en çok yayın yapan ülke konumunda bulunuyor. Çin'in bu alandaki performansı da oldukça çarpıcıdır. 2009-2016 yılları arasında Çin'de yayın hususunda büyük bir artış meydana geliyorken ABD ve diğer gelişmiş ülkelere göreceli olarak oldukça düşük bir artış yaşanıyordu.

Ülkede yayımlanan yayınlara yapılan atıf sayısı açısından Çin, 1980'lerde yayın sayısında olduğu gibi dünyada 38. sıradayken, 2007 yılında ABD, İngiltere, Almanya'nın ardından dördüncü sıraya yükseldi. 2002-2017 yılları arasında Çin yüksek etkili bilimsel çalışmalarını üç katına çıkarabilmeyi başardı. Çin yüzde 10 oranında en çok atıf yapılan yayınlardaki yüzde 14 payı ile ABD'den (yüzde 25) sonra ikinci büyük bilgi gücü konuma geldi (OECD, 2017: 13). Çin yayınlar konusunda oldukça hızlı bir yükseliş gerçekleştiriyorken bu yayınlara yapılan atıflar hususunda daha düşük bir performans gösteriyordu. 2000'li yılların ortalarına doğru Çin yayın sayısı bakımından dünyada ikinci sırada yer alıyorken yayın başına düşen atıf açısından daha gerideydi. 2010'lu yıllarda ise Çin yayın sayısı açısından dünyada birinci konuma yükselirken atıf sayısı bakımından ABD'nin arkasından ikinci sırada yer alıyordu. Bilimsel bilgi üretiminde Çin hem nicelik hem de nitelik olarak konumunu hızla iyileştirerek dünyada önemli bir konuma gelmiş bulunuyor. Çin,

dünya bilgi üretimindeki payını sürekli bir şekilde arttırıyor. Atıf yapılan yayınların alanında da büyük bir yükseliş gerçekleştiren Çin, sadece nicelik yönünden değil nitelik bakımından da büyük bir gelişme gösteriyor.

Çinli araştırmacıların bilimsel yayınlar konusundaki başarısı konulara göre büyük farklılıklar gösteriyor. Ülkede mühendislik ve doğal bilimler alanındaki çalışmalar daha çok öne çıkarken sosyal bilimler, tıp, biyoloji gibi alanlardaki çalışmalar daha geride kalıyor. Çin 2013 yılında genel mühendislik, enerji, malzeme bilimi, kimya mühendisliği alanlarında dünyadaki yayınların yaklaşık yüzde 30'unun kaynağı olmasına rağmen tıp, dişçilik, ekonomi, iş idaresi gibi alanlardaki yayınların yalnızca yaklaşık yüzde 10'una kaynaklık etmişti (Oktay, 2017: 286).

Ülkelerde yerleşik kişi ve kurumların aldıkları patentlerin sayısı bilgi üretiminde ve bunun ticari olarak değerlendirilmesinde önemli bir ölçü oluyor. Dünya Bankası verilerine göre Çin'de yerleşiklerin patent başvuru sayısı 2018 yılında 1.245.709 iken yerleşik olmayanların patent başvuru sayısı 135,885 oldu. ABD'de bu rakamlar sırasıyla 293.904 ile 313.052, Japonya'da 260.290 ile 58.189, Almanya'da 47.785 ile 19.927 olarak gerçekleşti (The Word Bank, 2019a). Çin'de yerleşik firmaların aldıkları patent sayıları diğer ülkelerle kıyas kabul etmeyecek şekilde fazladır.

OECD, üç en büyük patent kuruluşu olan Avrupa Patent Ofisi, Japonya Patent Ofisi, ABD Patent ve Marka Ofisi'nden oluşan Üçlü Patent (*Triadic Patent*) ailesinin her üçünde de patent başvurusu yapılan buluş sayılarını belirleyerek, mükerrer sayımlardan arındırılmış veriler sunuyor. Bu verilere göre 2016 yılında dünyada, bu üç patent kuruluşundan da patent alınmış buluş sayısında Japonya 17.390.9 buluşla birinci sırada yer alıyordu. Onu sırasıyla 14.220.8 ABD, 4.520.3 buluşla Almanya, 3.890.3 buluşla Çin ve 2.598.6 buluşla Güney Kore izliyordu (OECD, 2019d). OECD verilerine göre Çin üçlü patent sıralamasında 2013 yılında altıncı sırada yer alıyorken 2016 yılında Fransa ve Güney Kore'yi geride bırakarak dördüncü konuma yükseldi.

Tablo 3. 8: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'ne (WIPO) En Çok Patent Başvurusu Yapan 10 Ülke, 2018

Ülkeler	Patent Başvuruları	Değişim Oranı %
ABD	56.147	-0.9

Çin	53.345	9.1
Japonya	49.702	3.1
Almanya	19.883	4.9
Güney Kore	17.014	8
Fransa	7.914	-1.2
İngiltere	5.641	1.3
İsviçre	4.568	1.8
İsveç	4.162	4.7
Hollanda	4.138	-6.6

Kaynak: WIPO, 2018a: Who filed the most PCT patent applications in 2018?, WIPO, 19.03.2019, https://www.wipo.int/export/sites/www/ipstats/en/docs/infographic_pct_2018.pdf, Erişim Tarihi: 16.06.2019

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü verilerine göre 2018 yılında toplam patent başvurusu, bir önceki yıla göre yüzde 3.9 artarak 253.000 oldu. En çok patent başvurusu 56.142 başvuru ile ABD'den geliyordu. ABD'yi sırasıyla 53.345 başvuru ile Çin, 49.702 başvuru ile Japonya, 19.883 başvuru ile Almanya ve 17.014 başvuru Güney Kore takip ediyordu. 2018 yılı için patent başvuruların yüzde 50.5'i, yani yarısından fazlası, Asya kıtasından geliyordu. Avrupa'nın payı yüzde 24.5 iken Kuzey Amerika'nınki yüzde 23.1'di. WIPO'ya yapılan başvuruların çoğunluğunun Asya kıtasından gelmesi dünya güç dengesinde yaşanmakta olan değişimin göstergesidir. Asya dünya ekonomisinin en dinamik ve yenilikçi bölgesi olmaya başlamıştır. Dünya ekonomisinde yenilikçi aktiviteler Batı'dan Doğu'ya doğru kayma gösteriyor. Bu değişimde de kuşkusuz en büyük pay Çin'e aitti.

WIPO verilerine göre dünyada alınan patent sayısı sıralamasında ABD birinci, Çin ikinci, Japonya Üçüncü, Almanya dördüncü ve Güney Kore beşinci idi. Çin çok küçük bir farkla ABD'nin gerisinde kalıyordu. Çin'in bir iki yıl gibi çok kısa bir süre içinde ABD'yi geçmesi bekleniyor. Satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomisi olan Çin'in, yakın zamanda yenilik açısından da öncü bir ekonomi haline gelmesi muhtemeldir.

Çin'in patent başvuruları 2017 yılına göre yüzde 9.1 ve Güney Kore'nin başvuruları yüzde 8 gibi yüksek bir oranda artış gösterdi. Japonya'nın başvuruları ise yüzde 3.1, Almanya'nınkiler yüzde 4.9 ve İsveç'inkiler ise yüzde 4.7 olmak üzere

orta seviyede arttı. Patent başvurularında bir önceki yıla oranla ABD’de yüzde -0.9, Fransa’da yüzde -1.2 ve Hollanda’da ise yüzde -6.6 oranında bir düşüş yaşanmıştı. Batı ekonomileri dünya ekonomisindeki yenilikçi pozisyonlarını yavaş yavaş yitiriyorken Doğu Asya büyük bir dinamizm ve yenilikçilik örneği gösteriyor.

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) verilerine göre 2018 yılında Çin dijital iletişim alanında patent başvurularının yüzde 18.4’ünü yaparak bu alanda dünyada birinci oldu. Bilgisayar teknolojilerinde ise Çin başvuruların yüzde 13.1’ini yaparak dünyada ikinciydi. Elektrikli makine, cihaz ve enerji alanında ise başvuruların yüzde 6.5’ini yaparak bu alanda dünyada üçüncü sırada yer aldı (WIPO, 2018b). 2018 yılında en çok patent başvurusu yapan şirket 5.405 başvuru ile Çinli Huawei oldu. Diğer bir Çin şirketi olan ZTE ise 2.080 başvuru ile beşinciydi. WIPO’ya en çok patent başvurunun yapıldığı teknoloji alanı dijital iletişimdi. Onu bilgisayar teknolojileri ile elektrikli makine, cihaz ve enerji alanları takip ediyordu (WIPO, 2019). Çinli Huawei şirketi özellikle 5G teknolojilerinde şu anda dünya lideri konumunda bulunuyor. Huawei kurucusu Ren Zhengfei 5G alanında en yakın rakiplerinin iki üç yıllık bir süre zarfında dahi kendilerini yakalayamayacaklarını belirtiyordu (Bloomberght, 2019). Çinli teknoloji şirketleri için Batı pazarına erişmek, artan bir şekilde küresel üstünlüğün kanıtıydı. Çin’in üst orta gelir tüketici üssü haline gelişi, 5G gibi yeni teknolojilerin gelişen pazarlara açılmadan büyük ölçekte uyarlanmasını sağlamıştı (Lowy Institute, 2019: 7). Günümüzde kapitalist dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen ve en çok artı değer yaratan sektörü olarak kabul edilen bilgi iletişim teknolojileri ve hizmetleri sektöründe Çin, oldukça iddialı bir konuma yükselmiş bulunuyor. Yine dünya ekonomisi için kritik sektörlerden biri olan yapay zeka alanında Çin 2016 yılından itibaren en çok araştırma yapan aktör oldu. 2010 yılında dünyanın en hızlı süper bilgisayarını üretmeyi başaran Çin, artık dünyanın en önde gelen teknoloji üreticileri arasında yer alıyor.

Japonya, Tayvan, Güney Kore ve Çin’de yerleşik ar-ge şirketleri yapay zeka buluşlarının yaklaşık yüzde 70’ini gerçekleştiriyor. ABD merkezli şirketler ise bunun yüzde 18’ini yapıyorlar. 2012-2014 yılları arasında yapılan yapay zeka buluşlarında Japonya yaklaşık yüzde 30’un üzerinde bir payla birinci iken Güney Kore yüzde 20 ile ikinci, ABD yüzde 18 ile üçüncü, Tayvan ve Çin ise yaklaşık yüzde 10 ile

dördüncü ve beşinci oldu (OECD, 2018: 33). Çin ekonomisi ucuz işgücüne dayalı yapısını, kademeli olarak daha verimli ve yenilikçi üretim süreçleri ile değiştirerek, daha sürdürülebilir ve dinamik bir yapıya kavuşturuyor.

Çin bilim ve teknoloji alanındaki kapasitesini hızlı bir şekilde geliştiriyor. Çin, yarı iletken üretimi gibi ileri ve hızlı gelişen teknolojisi olan bir sektörde, teknolojinin ön cephesinde olmasa da çok gerisinde olmayan çok sayıda üreticiye sahip bulunuyor. Bilgi işlem ve iletişim sektöründe ise dünyanın önde gelen üreticileri ile rekabet edebilir bir konuma geldi. Dolayısıyla Çin'in genel olarak teknolojinin en ön cephesinde olmasa da, bu konumdan aşılamaz uzaklıklarda değildir (Oktay, 2017: 320). Ülkenin teknolojik kapasitesini kullanma yeteneği, insan kaynaklarındaki gelişmeler, devletin teknoloji gelişimine büyük desteği gibi etkenler de göz önüne alındığında, Çin'in küresel teknoloji rekabetinde oldukça iddialı olduğu söylenebilir.

Çin'in teknolojik ve bilimsel merdivende düzenli biçimde üst basamaklara çıktığını gösteren çok sayıda veri bulunuyor. Çin taklitçi bir ekonomiden kademeli olarak yenilikçi bir ekonomiye geçiş yapıyor. Araştırma geliştirme harcamalarını büyük bir hızla arttırarak bilim ve teknoloji alanında öncü olmayı hedefliyor. Çin 2010'da araştırma geliştirme alanında ABD'nin ardından en çok harcama yapan ikinci ülke olarak Japonya'yı geride bıraktı. Çin'in yakın zamanda bu alanda ABD'yi de geçerek dünyada en çok harcama yapan ülke konumuna gelmesi bekleniyor. Çin şu anda dünyanın önde gelen bilimsel yayınları alanındaki payı bakımından 2. sırada yer alıyor. Çin özellikle de nanoteknoloji, yapay zeka, dijital iletişim gibi alanlarda oldukça güçlü bir konuma erişmiş bulunuyor. Çin bilim ve mühendislik alanlarında en fazla doktoralı insan kaynağına sahip ülke olarak dünyanın en büyük bilimsel işgücüne ev sahipliği yapıyor. Yakın gelecekte Çin'in bilim ve teknolojiye büyük bir küresel güç olması bekleniyor.

Çin özellikle bazı alanlarda oldukça iddialı bir konuma yükselmiş olsa da, şu an için ülkenin genel anlamda bir teknoloji lideri olduğundan bahsedilemez. Çin'in küresel teknoloji liderliği için birçok sektörlerde en ileri teknolojiye sahip olması ve bu teknolojisinin diğer ülkeler için taklit edilebilir bir seviyeye gelmesi gerekiyor. Bir ülkenin genel olarak ileri teknoloji lideri olması aynı zamanda en çok artı değer yaratan sektörlerin o ülkede merkezlenmesi anlamına geliyor. Bilindiği gibi kapitalist

dünya ekonomisi sonsuz sermaye birikimi üzerine kuruludur. Sermaye birikimini azamileştiren sektörler aynı zamanda en ileri teknoloji sektörlerdir. Kapitalist dünya sisteminde sermaye birikimini azamileştiren sektörler, mekanlar ve ülkeler merkezi konuma yükselmekte iken bu özelliğini yitiren unsurlar merkezi konumlarını yitiriyorlar. Çin'in hegemonik bir güç olabilmesi için yalnızca bazı sektörlerde değil birçok alanda teknoloji lideri olması gerekiyor.

3.4. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Askeri Gücü

Küresel hegemonya mücadelesinde orta vade ve uzun vadede araştırma ve geliştirme eğilimlerini askeri alana yönlendiren aktörler, sermaye birikiminin merkez üssü ve hegemonik güç olma mücadelesinde başarılı olamıyorlar. Askeri alana yönlendirilen kaynaklar orta vadede göreceli olarak daha az verimli kullanılmış oluyor. Askeri alana yönlendirilen kaynaklar da belli oranda artı-değerin yaratılmasını sağlasa bile orta vadede ekonomik alanlara yönlendirilen kaynaklar çok daha fazla artı-değerin yaratılmasına yol açıyor.

Zor ve sermayenin Avrupa devletlerinin oluşumundaki rolünü inceleyen Charles Tilly, devlet oluşumunun izlediği yolları zor yoğun, sermaye yoğun ve sermayeleşmiş zor biçimleri olarak tanımlıyor (Tilly, 2001: 65). Sermaye yoğunlaşması, zorun yoğunlaşması, savaşa hazırlık ve uluslararası sistemdeki konumun sürekli değişen bileşimleri alternatif devlet oluşum tarihlerine yol açmıştı (Tilly, 2001: 39). Avrupa ekonomi tarihinde uzun dönemli farklılığı yaratan büyük oranda birikimdi. Fakat zordaki yoğunlaşma, dağılma ve tekrar yoğunlaşma da devlet oluşum tarihinde oldukça belirleyiciydi. Zor araçlarındaki yoğunlaşma önemli ölçüde sermayenin yoğunlaşma derecesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkıyordu (Tilly, 2001: 62). Zor ve sermaye dağılımındaki uyumsuzluk arttıkça merkezi yönetime yönelik meydan okuma dürtüleri kuvvetleniyordu (Tilly, 2001: 54). Siyasal örgütlenmelerin oluşumunda ve sürdürülmesinde zor ve sermaye önemli bir rol oynuyor. Zor ve sermaye arasındaki optimum denge bozulduğunda siyasal örgütlenmelere yönelik meydan okumalar giderek artma eğilimi gösteriyor.

“Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri” adlı eserinde Paul Kennedy askeri güç ile zenginlik arasındaki ilişki üzerinde duruyor. Kennedy'e göre, dünyanın askeri güç dengelerindeki önemli değişiklikler, ekonomik verimlilik dengelerindeki

değişimlerin ardından geliyor (Kennedy, 2002: 518-519). Kennedy, askeri gücü temin edebilmek için çoğu kez zenginliğe erişmeye ve zenginliği korumak için de çoğu kez askeri güce ihtiyaç duyulduğunu belirtiyor. Ancak aktörlerin, kaynaklarının çok büyük bir bölümünü varlık yaratmak amacından uzaklaştırılıp askeri amaçlar için ayırmaları halinde, bunun uzun vadede ulusal gücün zayıflamasına yol açma ihtimali oldukça yüksek oluyor (Kennedy, 2002: 14). Askeri aşırı yayılma tuzağı olarak da adlandırılan bu süreçle yeni askeri eylemlerin maliyetlerinin, getirilerini aşması kastediliyor. Zamanla zayıflayan ekonomik yapılarının taşıyamayacağı kadar ağır yükler üstlenen büyük güçlerin hegemonyaları erozyona uğruyor. Ekonomik kaynakları ile askeri gücü arasında bir denge kuramayan hegemonik bir ülke, hegemonya konumunu yavaş yavaş yitirmeye başlıyor.

Askeri alana ayrılan kaynaklar arasında deniz gücüne ağırlık verenler orta vadede kaynaklarını daha verimli kullanabildiklerinden dolayı daha karlı çıkıyorlar (Wallerstein, 2005: 100). Böylece hegemonya mücadelesinde deniz güçleri, genel olarak kara güçlerine oranla daha avantajlı oluyor. Kara ordusunun aksine, donanma göreceli olarak ekonomik refahı güvence altına almanın bir yolu oluyor. Kara orduları genellikle garnizonlarda tutulduğundan sadece masrafa yol açıyorken, donanma sürekli görevde oluyor. Ticaret güzergahlarını denetleyip koruyor ve böylece yalnızca siyasi değil, iktisadi bir artı değer de oluşturuyor. Donanmalar kendini siyasi ve iktisadi olarak, kara orduları ise ancak siyasi olarak amorti edebiliyor (Münkler, 2009: 63). Kara ordusu için savaş veya barış durumu her şeyi değiştirirken, donanmalar barış zamanlarında dahi deniz yolu ticaretinin güvenliğini sağlayarak önemli bir rol icra ediyorlar. Yaşanmakta olan hegemonya mücadelesinde deniz ve hava gücüne ağırlık verenler kara gücüne ağırlık verenlere göre daha avantajlı olacaklardır. Kara gücüne ağırlık veren aktörler orta ve uzun vadede kaynaklarını daha az avantaj sağlayan bir alana yatırdığından ekonomik olarak geri kalabiliyorlar.

Çin esas olarak bir kara gücüdür (Hobsbawm, 2011: 68). ABD ve Japonya bir deniz gücü iken Çin ve Avrupa Birliği göreceli olarak daha kara ağırlıklı bir güç konumundadır. Yalnızca bu durum göz önünde bulundurulduğunda ABD ve Japonya uzun vadede daha kazançlı çıkabilecektir. Çin hegemonya mücadelesinde başarılı olmak istiyorsa uzun vadede kara yerine deniz ve hava gücüne ağırlık vermelidir.

3.4.1. Dünya Askeri Güç Sıralamasında Çin'in Yeri

Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI) her yıl dünya askeri harcamaları ile ilgili rapor yayımlıyor. SIPRI raporuna göre, 2018 yılında ABD'nin askeri harcamalarının GSYİH'sine oranı yüzde 3.2 iken, Çin'de bu oran yüzde 1.9, Hindistan'da yüzde 2.9, Fransa'da yüzde 2.3, Rusya'da yüzde 3.9, İngiltere'de yüzde 1.8, Almanya'da yüzde 1.2, Japonya'da yüzde 0.9, Güney Kore'de yüzde 2.6'ydı (SIPRI, 2019). Çin, askeri harcamalara ayrılan kaynakların GSYİH'ye oranı açısından Rusya, ABD, Hindistan ve Güney Kore'nin gerisinde kalıyorken İngiltere, Almanya ve Japonya'nın ilerisindeydi. Büyük güçler arasında en yüksek askeri harcama oranına sahip ülkeler ABD ve Rusya'ydı. Çin, askeri harcamalara ayırdığı kaynaklar bakımından dengeli bir seyir izliyor.

SIPRI raporuna göre 2018 yılında ABD 649 milyar dolar tutarında askeri harcama yapıyorken, Çin 250 milyar dolar, Rusya 61.4 milyar dolar, Hindistan 66.5 milyar dolar, Fransa 63.8 milyar dolar ve Japonya 46.6 milyar dolar tutarında askeri harcama yapıyordu (SIPRI, 2019). ABD uzun yıllardır sürdürmekte olduğu açık ara en çok askeri harcama yapan ülke konumunu muhafaza ediyor. Çin ABD'den sonra en çok askeri harcama yapan ülke konumunda bulunuyor. ABD ve Çin birlikte dünya askeri harcamalarının büyük çoğunluğunu gerçekleştiriyorlar. ABD'ye benzer şekilde Çin de kendisinden sonra gelen ülkelere göre daha fazla askeri harcama yapıyor.

ABD en çok askeri harcama yapan ülke olsa da askeri harcamaların GSYİH'ye oranında Rusya'nın gerisinde kalıyor. Çin de Rusya'nın yaklaşık dört katı kadar daha fazla askeri harcama yapsa da askeri harcama oranında Rusya'nın oldukça gerisinde kalıyor. Hindistan'ın askeri harcamaları Çin'den yaklaşık dört kat daha az olsa da askeri harcama oranında Çin'i geçiyor. Hindistan birçok açıdan Çin ile benzer özellikler taşıması bakımından büyük önem arz ediyor. Çin gibi büyük bir nüfusa ve geniş bir coğrafyaya sahip gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Gelişmekte olan ülke konumuna rağmen askeri harcama oranı Çin'e göre oldukça yüksektir. Gelişmiş büyük ekonomiler arasında en az askeri harcama oranına sahip

ülke Japonya'ydı. Japonya, mümkün mertebe dünya meselelerinden soyutlanarak ekonomik gelişmeye ağırlık veriyor.

Ülkelerin askeri güçlerini kaşılaştıran Global Firepower, 137 ülke arasında Çin'i üçüncü büyük askeri güç olarak sıralıyor. 2019 yılında dünya askeri güçleri sıralamasında ABD birinci, Rusya ikinci, Çin üçüncü, Hindistan dördüncü, Fransa beşinci, İngiltere ise altıncıydı (Globalfirepower, 2019a). Çin askeri harcamalarda Rusya'nın oldukça ilerisinde olmasına rağmen askeri güç sıralamasında Rusya'nın gerisinde kalıyordu. Askeri harcamalarda altıncı sırada yer alan Rusya askeri güç sıralamasında ikici sırada yer alıyordu. ABD ise hem askeri harcamalar sıralamasında hem de askeri güçler sıralamasında birinci sıradaydı. ABD askeri harcamalar hususunda olduğu gibi askeri güç bakımından da açık ara önde yer alıyor.

Avustralya merkezli Lowy Enstitüsü'nün 2019 yılı için yayınladığı Asya Güç Endeksi'ne göre, Çin askeri kabiliyetler sıralamasında Asya'da ABD'den sonra ikinci sırada yer alıyor. ABD 94.7 puanla bölgede birinci sırada yer alırken Çin 66.1 ile ikinci sırada yer alıyor. Rusya 57.2 puanla üçüncü sırada, Hindistan 44.2 puanla dördüncü sırada, Güney Kore 32.9 puanla beşinci, Kuzey Kore 30.6 puanla altıncı, Japonya 29.5 puanla yedinci sırada bulunuyor (Lowy Institute, 2019: 13). Enstitünün Asya bölgesinde ülkelerin askeri güçlerini ölçmek için yaptığı diğer bir sıralama ise savunma networku sıralamasıdır. Savunma networku sıralamasında ABD 86 puan ile birinci sırada yer alırken Çin 24.1 puanla dokuzuncu sırada yer alıyor. ABD'yi sırasıyla Avustralya, Güney Kore, Japonya, Singapur, Yeni Zelanda, Malezya ve Hindistan takip ediyor (Lowy Institute, 2019: 18). Askeri kabiliyetler sıralamasında ülkelerin konvansiyonel askeri güçleri dikkate alınıyor. Bu bağlamda askeri savunma harcamaları, silahlar, silahlı güçler ve örgütlenme yapıları göz önünde bulunduruluyor. Savunma networku sıralamasında ise ülkelerin özerk askeri yeteneklerinde çarpan etkisi yapan askeri müttefiklik ilişkileri üzerinde duruluyor. Bu çerçevede müttefiklik ve ortaklık ilişkileri ile silah transferleri temel alınıyor (Lowy Institute, 2019: 3).

Enstitü'ye göre, Çin'in sert gücü, komşuları ile olan çıkar çatışmaları ve çözülmemiş bazı sınır sorunlarından kaynaklanan güvensizlik dolayısıyla aksıyor.

Çin, Asya bölgesindeki savunma networku sıralamasında dokuzuncu sırada yer alıyor, ki bu, güç ölçümünde Çin'in en zayıf olduğu alandı (Lowy Institute, 2019: 7). Çin askeri yetenekler hususunda bölgede ikinci sırada yer alırken savunma ilişkileri konusunda oldukça gerilerde yer alıyor. Bu uçurum, Çin'in askeri çabalarının komşuları tarafından büyük bir şüphe ile karşılanmasından kaynaklanıyor. Çin savunma ile ilgili önceliklerinde yakın çevresini yeterince ikna edemiyor. Çin'in tartışmalı bölgelerdeki askeri varlığını arttırma çabalarına karşı diğer bölge ülkeleri de stratejik ve askeri karşılık verme arayışına giriyorlar. Bu da bölge ülkeleri arasındaki karşılıklı güven zemininin oluşmasını engelleyerek bölgesel güvensizliği tetikliyor. Çin'in komşu ülkelerinin kendisine yönelik kaygılarını gidermesi, bölgesel güvenliğin ve düzenin sağlanmasında hayati bir rol oynayacaktır.

Pew Araştırma Merkezi'nin 2017 yılında Asya-Pasifik bölgesinde yaptığı kamuoyu yoklamalarına göre, bölge insanların büyük çoğunluğunun Çin'in askeri gücündeki artışı kendi ülkeleri için kötü olarak değerlendirdiriyorlar. Çin'in askeri gücündeki artışın kendi ülkeleri için kötü olacağının düşünenlerin oranı Güney Kore'de yüzde 93, Japonya'da yüzde 90, Vietnam'da yüzde 90, Avustralya'da yüzde 78, Filipinler'de yüzde 66, Hindistan'da yüzde 56 ve Endonezya'da yüzde 48 seviyesindeydi (Pew, 2017). Çin'in askeri gücündeki yükseliş hakkında en olumsuz düşünceye sahip olan ülke Güney Kore'yd. Güney Kore, Japonya ve Vietnam'da Çin'in askeri gücüne olumsuz bakanların oranı yüzde 90'nın üzerindeydi. Bu ülkeler Çin'in askeri gücündeki artıştan büyük bir kaygı duyuyorlar. Rapora göre, Çin'in askeri gücü hakkında olumlu düşüncelere sahip olan herhangi bir ülke bulunmuyor.

Pew Araştırma Merkezi'nin 2017 yılında Asya-Pasifik bölgesinde yaptığı anket çalışmalarına göre bölge insanların büyük çoğunluğu Çin'in güç ve etkisini kendi ülkeleri için tehdit olarak görüyorlar. Çin'in gücünü ve etkisini kendi ülkeleri için büyük bir tehdit olarak görenlerin oranı Güney Kore'de yüzde 83, Vietnam'da yüzde 80, Japonya'da yüzde 64, Filipinler'de yüzde 47, Hindistan'da yüzde 44, Endonezya'da yüzde 43, Avustralya'da yüzde 39 düzeyindeydi (Pew 2017). Asya-Pasifik bölgesinde yaşayan insanların büyük çoğunluğu Çin'in gücündeki yükselişi tehdit olarak algılıyor. Çin'in giderek artan gücü ve etkisi bölge insanlarını

kaygılandırıyor. Çin'in güç ve etkisini kendi ülkeleri için tehdit olarak görenlerin oranının en yüksek olduğu ülkeler Güney Kore, Vietnam ve Japonya'dı.

Pew raporuna göre, uzun vadede politik istekler ve savunma ekonomisi, ABD ve Çin arasındaki askeri rekabette belirleyici olacaktır. ABD'nin küresel askeri tutum ve taahhütlerinin aksine Çin, askeri kaynaklarını ve modernleştirme çabalarını yakın çevresine yoğunlaştırıyor. Çin'in savunma bütçesi, Japonya ve Hindistan dahil, bu alandaki en yüksek on ASEAN ülkesininkinden yüzde 56 daha büyüktü (Lowy Institute, 2019: 7).

3.4.2. Çin'in Askeri Gücündeki Yükselişin Dünya Düzenine Etkisi

Realist teorisyenler uluslararası politikanın doğasında var olan çatışma mantığının kaçınılmazlığı sebebiyle Çin'in yükselişine dair kötümser öngörülerde bulunuyorlar. Realistler açısından güç politikası sıfır toplamı bir oyun olduğundan yükselen güç ile mevcut hegemon güç arasındaki rekabetin çatışmayla neticelenmesi kaçınılmazdır. Çin'in hızlı ekonomik yükselişini hızlı askeri modernizasyonu takip edecektir. Realistler, Çin'in askeri gücündeki hızlı artışın da bölgesel ve küresel düzeyde askeri rekabeti arttırarak güvenlik ikilemine yol açmasını bekliyorlar.

Realistler Çin ve ABD arasındaki rekabeti bir "üstünlük çekişmesi" ve "Asya'daki hakimiyet mücadelesi" olarak görüyorlar. Çin "büyüyen" ve "revizyonist" bir güç olarak görülürken ABD ise bu yükselişe ve arada sırada olan kışkırtmalara "cevap vermek" zorunda olan "statükocu" güç olarak görülüyor. Pek çok realistin Çin'in bu yükselişine önerdiği karşılık, ABD'nin Asyalı müttefik ve ortaklarıyla birlikte "denge" ve "stratejik garanti" taktikleriyle Amerikan üstünlüğünü sürdürmesidir. Güvenliğe ve askeri değişkenlere önem veren realistler, egemen bir güçten diğerine geçişlerin; sıklıkla yanlış hesaplamaların yapılacağı, gerilimlerin artacağı ve çekişmelerin ortaya çıkacağı istikrarsız dönemler olacağını ileri sürüyorlar. Güç geçişlerinin yaşandığı aşamalar, yükselen bir gücün yerleşik bir güce yaklaştığı en istikrarsız ve çatışmaya yatkın dönemler oluyor. Bu geçiş döneminde ya baskın güç yükselen gücün meydan okuyuşunu bertaraf etmek için muhtemelen önleyici bir savaş başlatacak ya da ilk darbeyi yükselen güç vuracaktır

(Shambaugh, 2016: 336). Özellikle güvenliğe ve askeri değişkenlere odaklanan realistler, Çin'in diğer uluslarla oluşturulan bir ağın ya da karşılıklı bağıllığın içine çeken ekonomik ve kültürel değişkenleri göz ardı ediyorlar.

Brzezinski “*Büyük Satranç Tahtası*” kitabında Çin'in merkezi bir küresel güç olmasının bazı sınırları bulunduğunu belirtiyor. Japonya'nın yükselişi ile ilgili yapılan tahminlerin bir benzeri de Çin için yapılıyor. Japonya için tutmayan tahminlerin Çin için de tutmayabileceği ihtimal dâhilindedir. Her şeyden önce Çin'in hızlı büyüme oranlarını sürdürüp sürdüremeyeceği kesin olmaktan uzaktır. Çin'in hızlı büyümesi, eylem özgürlüğünü sınırlayabilecek siyasal yan etkiler üretecektir. Artmakta olan enerji ve hammadde talebi ülkeyi ithalata daha bağımlı kılarak, Çin'i dış baskıya karşı savunmasız hale de getirecektir. Çin hızlı ekonomik büyümesini sürdürebilse dahi daha uzun bir süre kişi başına düşen gelir bakımından oldukça yoksul bir ülke olarak kalacaktır. Sovyetler Birliği'ne benzer şekilde Çin de artan bir oranda kaynaklarını askeri modernizasyona ayırarak ABD ile bir silahlanma yarışına girebilir. Böyle bir rekabet tıpkı Sovyet örneğinde olduğu gibi Çin'in ekonomisini olumsuz etkileyecektir. Böyle bir çaba aynı zamanda Japonya'nın da silahlanmasını tetikleyerek bir güvenlik ikilemi yaratacaktır. Aynı zamanda hızlandırılmış ekonomik büyümenin kaçınılmaz eşitsizliği, Çin içinde gerilimlere yol açarak ülkenin siyasal istikrarına etki yapabilir. Çin'in kapalı ve otoriter yapısını ne kadar sürdürebileceği de tartışma konusudur. Çin'in siyasal yapısı, ekonomisinin toplumsal dinamiklerine uymada sorun yaşarsa, bu ikisi arasında bir çarpışmanın olması kaçınılmazdır. Brzezinski'ye göre, bütün bunlar Çin'in dünya olaylarını belirleyici bir güç olarak sahneye çıkacağı öngörüsüne temkinli bir şüphecilik ile yaklaşılmasını gerekli kılıyor (Brzezinski, 1998: 144-148).

Çin'in yükselişinin ülkeyi revizyonist bir aktör haline getirdiğini düşünenlerden biri de Walter Russel Mead'dir. Mead, Çin'i Rusya ve İran ile birlikte revizyonist güçler olarak tanımlıyor. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Çin'in kıyı sularında saldırgan iddialarda bulunması, İran'ın Suriye ve Hizbullah'la olan ittifaklarını kullanarak Orta Doğu'da baskın güç olmaya çalışması eski moda güç oyunlarının yeniden uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmasına yol açıyor. Çin, Rusya ve İran hiçbir zaman Soğuk Savaş sonrası jeopolitik dengeyi kabul etmediler ve giderek artan bir şekilde zor kullanarak onu alaşağı etmeye çalışıyorlar. Mead'a göre,

bu süreç barışçıl bir şekilde olmayacaktır. Revizyonistler başarılı olsa da olmasa da, onların girişimleri daha şimdiden güç dengesini sarsıyor ve uluslararası politikanın dinamiklerini değiştiriyor. Her ne kadar bu üç ülke arasındaki karmaşık ilişkiler, aralarında stratejik bir ittifak kurulmasını olanaksız kılssa da bu üç gücü birleştiren temel nokta mevcut statükodan duydukları rahatsızlıktır. Bu aktörler ABD'ye doğrudan meydan okumak yerine, statükoyu ayakta tutan normları ve ilişkileri ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Bu revizyonist güçlerin, sistematik ve küresel boyutlara ulaşan nitelikte bir meydan okuması henüz söz konusu olmasa da uluslararası düzeni aşındıracak çeşitli gündemleri ve yetenekleri bulunuyor (Mead, 2014).

Mead, Çin'i, revizyonist güçler arasında en çok kabiliyete sahip aktör olarak görüyor. Çin'in kabiliyetleri arttıkça hoşnutsuzluğu da artacaktır. Çin'in gücündeki yükseliş Japonya ile aralarında bir rekabeti tetikleyecektir. Asya'daki bu tansiyon büyük ihtimalle küresel ekonomik ve politik alana yayılacaktır (Mead, 2014). Realistler Çin'e, mevcut hegemonya ile yükselen güç arasındaki asimetrik ilişkiyi vurgulayan yapısal bir çerçeveden bakıyorlar. Realistler, Çin'in yükselişini ABD hegemonyasına yönelik bir meydan okuma olarak görüyorlar. ABD ve Çin arasında bölgesel ve küresel hegemonya için sıfır toplamı bir mücadelenin kaçınılmaz olduğu ileri sürülüyor.

Brzezinski'ye göre, Çin ve Rusya, ABD hegemonyasına içerleyen güçler olsalar da siyasi iradelerini hakim kılmak için askeri güçlerini uzak mesafelere gönderme yeteneğine sahip değiller. Aynı zamanda teknolojik olarak ABD'den çok daha geride olduklarından dünya çapında devamlı siyasi etki uygulamak için gerekli araçlardan yoksundurlar ve yakın gelecekte de bu araçlara sahip olamayacaklardır (Brzezinski, 1998: 23-26). Realistlere göre; ABD'nin küresel hegemonyasının temel garantisi muazzam askeri kapasitesidir. Yakın gelecekte de herhangi bir yükselen yeni gücün bu askeri kapasiteye ulaşması imkansız olduğundan, ABD'nin küresel hegemonyasının rakibi bulunmuyor.

Önemli realist teorisyenler arasında yer alan John J. Mearsheimer, Çin'in yükselişinin barışçıl olamayacağı kanaatindedir. Eğer Çin etkileyici büyümesine devam ederse, ABD ve Çin'in savaş potansiyeli taşıyan bir yoğun güvenlik rekabetine girmesi muhtemeldir. Mearsheimer'e göre, Çin'in komşuları Hindistan,

Japonya, Singapur, Güney Kore, Rusya ve Vietnam dahil büyük çoğunluğu, Çin'in gücünü sınırlamada ABD'ye katılacaktır (Mearsheimer, 2006: 160). Çin ekonomik olarak büyümeye devam ettikçe Asya'da baskın güç olmak ve komşularına kabul edilebilir davranışların sınırlarını dikte etmek isteyecektir (Mearsheimer, 2010: 389).

Mearsheimer'e göre, bir devletin kendi gücünü dünyanın her tarafına yansıtması ve sürdürmesi aşırı derecede zor olduğundan, küresel hegemonya kurması neredeyse imkansızdır. Bir devletin umabileceği en iyi sonuç kendi coğrafi alanında baskın olacak şekilde bölgesel hegemon olmasıdır. Bölgesel hegemonyayı elde eden devlet diğer büyük güçlerin kendi bölgelerinde onun başarısını takip etmesini engelleme amacı güder. ABD'nin Batı yarımküresinde baskın güç olmasına benzer şekilde Çin de Asya'da baskın güç olmaya çalışıyor. Çin komşularıyla özellikle de Rusya, Hindistan ve Japonya ile, arasında olan güç açığını maksimize etmeye çalışıyor. Artan bir şekilde güçlenen bir Çin muhtemelen ABD'yi Asya'dan atmaya çalışacaktır (Mearsheimer, 2006: 160-162). Güçlü bir Çin küresel ölçekte güvenlik çıkarlarına sahip olacaktır. Askeri gücünü Asya'nın ötesindeki bölgelere yansıtmak kabiliyetlerini geliştirmeye çalışacaktır. Çin, Batı yarımküresinde ABD'ye güvenlik sorunları yaratarak ABD'nin başta Asya olmak üzere diğer bölgelerdeki askeri özgürlüğünü sınırlamaya çalışacaktır (Mearsheimer, 2014). Mearsheimer'e göre, bölgesel bir hegemon için en ideal durum dünyadaki tek bölgesel hegemonya olmasıdır. Dolayısıyla ABD her ne pahasına olursa olsun Çin'in Asya'da hâkim bir güç haline gelmesini engellemelidir. Aksi halde ABD dünyadaki tek bölgesel hegemonya rolünü kaybedecektir. Bölgesel hegemonlar kendilerine denk herhangi bir diğer büyük gücün varlığına tahammül edemezler. Dolayısıyla Çin'in barışçıl bir şekilde yükselmesi ve Asya'da baskın güç haline gelmesi imkânsızdır. Çin, ABD'nin arka bahçesi olarak görülen Batı yarımküresinde çeşitli güvenlik sorunları yaratarak ABD'nin dünyanın diğer bölgelerine müdahale yeteneğini engellemeye çalışacaktır. Dolayısıyla Çin'in gücü arttıkça komşuları ve ABD ile aralarında bir çatışma kaçınılmaz hale gelecektir. Çin'in yükselişi başta komşuları ve şu an dünyadaki tek bölgesel güç olan ABD tarafından engellenecektir. ABD Soğuk Savaş döneminde nasıl Sovyetler Birliği'nin bölgede hakim olmasını engellemişse bugün de aynı şekilde Çin'in bölgede hakimiyet kurmasını engelleyecektir.

1980 ve 1990'lı yıllarda Çin'in ekonomik, askeri ve siyasi olarak güçlenmesi genel olarak sempati ile karşılanmıştı. Bunun temel nedeni bu dönemde Çin'in henüz ABD, Japonya, Avrupa Birliği standartlarında zengin, kuvvetli ve etkin bir aktör olmayıştıydı. Ancak Çin'in ekonomik ve askeri güç olarak büyümesi, diğer büyük aktörler tarafından kabul edilebilir düzeyi aştıkça, buna yönelik düşmanca tepkiler ortaya çıkmaya başladı (Luttwak, 2016: 16). ABD başta olmak üzere Batı, Soğuk Savaş döneminde Çin'in yükselişini bir dengeleyici unsur olarak olumlu karşılamış ve teşvik etmişlerdi. Fakat Çin'in uluslararası sistemde giderek etkin bir aktör haline gelmesi üzerine aynı aktörler bu sefer Çin'in daha fazla güçlenmesini tehdit olarak algılamaya başlamışlardı.

Tsinghua Üniversitesi'nden, Çinli realist akımın öncülerinden olan Yan Xuetong'a göre, Çin'in yükselişi çoktan uluslararası politik istikrara zarar verebilecek bir büyüklüğe erişmişti. ABD'nin askeri bir müttefiki veya rakibi olmasına bakmaksızın Çin'in stratejik duruşundaki değişim, mevcut uluslararası düzeni kaçınılmaz bir şekilde istikrarsız kılacaktır (Yan, 2006: 32). Yan'a göre, Çin'in gücündeki yükseliş uluslararası düzende istikrarsızlığa yol açacak olsa bunun dünya savaşına yol açması neredeyse imkânsızdır. Bunun temel sebebi, Çin'in daha iyi olması veya Çinlilerin daha medeni olmasından ziyade nükleer bir savaşın yıkıcı doğasıdır. İnsan türünün tamamen yok olmasına yol açacağından nükleer silahlar, nükleer güçler arasındaki savaşı engelliyor. Nükleer bir savaşın kazananı yoktur ve kaybedeni herkeştir. Bu da ABD ve Çin'in rasyonel hareket ederek uluslararası hâkimiyet için nükleer bir savaşı kullanma yoluna gitmeyeceği anlamına geliyor (Yan, 2012: 1). Yan'a göre göre, Çin'in yükselişi uluslararası düzeni istikrarsız hale getirirse de bunun bir dünya savaşına, hatta daha küçük ölçekli bir savaşa yol açma ihtimali bulunmuyor.

Arrighi ve Silver'e göre, 19. yüzyılın sonlarında olduğundan farklı olarak, günümüzde ABD dışında sistemi çöktecek, askeri olarak saldırgan ve dengesiz aktörler hâlâ belirmemiş bulunuyor. Dolayısıyla mevcut sistem bir şekilde çökerse bunun esas müsebbibi uyarlanma ve uzlaşma yeteneğini kaybeden ABD olacaktır. ABD'nin Doğu Asya bölgesinin ekonomik açıdan yükselişine uyum göstermesi, yeni dünya düzenine sorunsuz geçişte hayati rol oynayacaktır. Aynı zamanda, Doğu Asya'nın ekonomik yükselişine öncülük eden belli başlı merkezlerden yeni bir

küresel liderliğin doğması ve bu liderliğin mevcut sistemdeki temel problemlere sistemsel düzeyde çözümler sunabilme kapasitesinde olması gerekiyor (Arrighi and Silver, 1999: 288-289). Eleştirel uluslararası ilişkiler teorisyenleri, günümüzde, uluslararası sistemdeki istikrarsızlığı temel kaynağını, ABD'nin kaybetmekte olduğu hegemonyasını askeri bir hakimiyete dönüştürme çabalarında görüyorlar. ABD'nin aşınmakta olan küresel hegemonyasını üstün askeri gücü ile örtmeye yönelik eylemlerde bulunması, uluslararası sistemdeki karmaşayı arttırıyor. Çin'in yükselişinin başlı başına uluslararası sistemde istikrarsızlık yarattığı söylenemez. Uluslararası sistemde istikrarsızlık ve belirsizliği arttıran temel unsur Çin'in yükselişine ABD'nin vermekte olduğu tepkidir. Çin yükselişini “barışçıl kalkınma” veya “barışçıl gelişme” olarak adlandırıyor ve mümkün olduğunca, yakın çevresi başta olmak üzere diğer aktörleri kaygılandırmamaya özen gösteriyor. Çin'in bu özenli tavrına rağmen ABD zaman zaman sert tepkiler verebiliyor.

ABD kendini yirmi birinci yüzyılda dünya sisteminin tek süper gücü olarak görüyor. Kendisine dair bu imge aslen herhangi bir başka ülkeninkinden, hatta birçok başka ülkenin bir araya gelerek sahip olacağından kat kat fazla olan devasa askeri gücüne dayanıyor. Bu imge, ABD'nin dünya sistemi içindeki reel siyasi gücünün sürekli gerilemesini maskeliyor. Wallerstein'a göre, dünya arenasındaki tek önemli üstünlük iddiası askeri alanda olan bir süper güç elbette askeri donanımına yapılan yatırımın sürmesi gerektiğini vurgulamak zorundadır ve vurgulayacaktır. (Wallerstein, 2004: 245). ABD en güçlü olduğu askeri alandaki üstünlüğünü devam ettirebilmek, gerilemekte olan reel gücünü örtebilmek ve diğer alanlarda kaybettiği avantajlı konumunu hala en avantajlı olduğu askeri alanı kullanarak telafi etmek için askeri alana göreceli olarak daha fazla kaynak ayıracaktır. ABD eski hegemonik güç olmasından kaynaklanan yükümlülükler yüzünden dünya meselelerinden uzak duramayacaktır.

Jacques'a göre, ABD, emperyalist aşırı genişlemenin klasik sorunu ile yüz yüze kalıyor. Dünyada yaklaşık olarak 800 üssü bulunan ABD için bu devasa bir küresel askeri varlığı sürdürmek çok büyük cari hesap açıklarına yol açıyor. Gelecekte Amerikan ekonomisi böyle bir askeri yükümlülüğü desteklemede giderek daha zorlanacaktır. ABD dünya ekonomisindeki asıl üreticilerden biri ve büyük ölçekli mamul madde ihracatçısı olma konumunu giderek yitiriyor. ABD dış

politikasının geleneksel olarak askeri güce yüklediği birincil önem göz önünde bulundurulduğunda, kısa dönemde ABD'nin askeri harcamalarında mali sorunlar nedeniyle sert düşüşler yaşanması oldukça zordur. ABD'nin ekonomik gücü görece olarak gerilerken, mevcut askeri üstünlük ve taahhütlerini sürdürebilmesi oldukça güçleşecektir. ABD'nin devasa askeri gücüne rağmen küresel hegemonyası sürekli bir biçimde aşınma sürecine girmiş bulunuyor (Jacques 2016: 11-12).

Arrighi'ye göre, uluslararası sistemler sadece dengesiz ve saldırgan yeni güçlerin mevcut düzene meydan okumasından dolayı değil, aynı zamanda gerileyen güçlerin uyarlanma ya da uzlaşma yerine ellerinden kayan hegemonyalarını sömürücü bir hâkimiyete dönüştürme çabalarından dolayı da çökyorlar (Arrighi, 2009: 172). ABD'nin Afganistan ve Irak maceralarının en önemli istenmedik sonucu, küresel ekonominin merkezinin Doğu Asya'ya, özellikle de Çin'e kayma eğiliminin konsolide etmiş olmasıydı (Arrighi, 2009: 186). Afganistan ve Irak maceraları ABD'nin dünya ekonomisindeki merkezi konumunu daha da aşındırırken, Çin başta olmak üzere Doğu Asya'nın merkezi konuma yükselişini daha da hızlandırdı. ABD'nin muazzam harcamalarına rağmen bu bölgelerde hala düzenin tesis edilememiş olması ABD'nin küresel düzen kurucu rolünün altını oyuyor.

Arrighi'ye göre, ABD'nin Vietnam'da yaşadığı güçlükler ABD hegemonyasının sinyal krizini nasıl hızlandırdıysa, aynı şekilde ABD'nin Irak'ta karşılaştığı güçlükler de ABD'nin ölümcül krizini büyük olasılıkla hızlandıracaktır (Arrighi, 2009: 192). Askeri harcamalar kısa vadede ABD ekonomisine kısmen de olsa olumlu katkı sağlasa da, uzun vadede ABD'nin dış borçlarını çoğaltarak ülke ekonomisinin sermaye kaçışları karşısında daha kırılgan hale getiriyor (Arrighi, 2009: 234). ABD dünyanın hâkim askeri gücü olmaya devam etse de bu gücü giderek daha fazla işlevsiz hale geliyor. ABD'nin Afganistan ve Irak maceraları ikinci bir Amerikan yüzyılının temellerini atmaktan ziyade, ABD askeri gücünün kredibilitelerini tehlikeye atmıştı. Aynı zamanda ABD'nin küresel politik ekonomideki merkezi konumunu tahrip etmiş ve Çin'in Doğu Asya ve ötesindeki ABD liderliğine ciddi bir alternatif olarak gün yüzüne çıkma eğilimini güçlendirmişti (Arrighi, 2009: 218). 2008 finansal krizi ise Çin'in kendine olan güvenini arttırarak bu eğilimi çok daha güçlendirdi.

Kennedy'e göre, nispi gerileme içindeki büyük güçlerin yeni güçlerin yükselişlerine içgüdüsel tepkisi, güvenliğe daha çok para harcamak oluyor. Böylelikle de potansiyel kaynakları yatırımdan uzaklaştırarak uzun vadeli açmazlarını şiddetlendirmektedirler (Kennedy, 2002: 23). Hegemonik güçlerin karşılaştıkları temel çelişkilerden biri de yeni güçlerin yükselişleriyle daha çekişmeli hale gelen uluslararası düzen üzerindeki kontrollerini arttırmak için daha fazla askeri alana yönelmeleridir. Bu eğilim, ekonomik olarak kaybettikleri avantajlı konumlarını, hâlâ güçlü oldukları askeri güç ile telafi etmek gibi kısa vadeli bazı getiriler sağlasa da, uzun vadeli çıkmazları daha da derinleştiriyor. Bu eğilim aynı zamanda, uluslararası sistemi daha da istikrarsız hale getirerek mevcut hegemonun uluslararası düzen üzerindeki egemenliğinin altını oyuyor. Mevcut hegemonik güç olarak ABD de aynı açmazla karşı karşıya bulunuyor. ABD küresel hegemonya mücadelesinde hâlâ üstün olduğu askeri gücünü kullanarak, yükselmekte olan güçlerin etki alanlarını önceden sınırlamak için, Afganistan ve Irak gibi doğrudan müdahalelerde bulundu. Aynı zamanda ABD, küresel hegemonik rolünden dolayı da kendisine pek bir getirisi olmayan askeri müdahalelerde bulunmak zorunda kalıyor.

BM sistemi dışında çatışmaları yönetmek için kuvvet kullanılmasına karşı çıkan Çin, 1949 yılından itibaren dâhil olduğu 23 ülkesel anlaşmazlıktan sadece 6'sında kuvvet kullanmıştı. Bunlardan Hindistan ve Vietnam ile olan anlaşmazlıklar dikkat çekici bir şekilde şiddet içerirken Sovyetler ile olan anlaşmazlık ise nükleer savaş riski taşımıştı. Fakat bu çatışmalardan hiçbiri geniş topraklar ele geçirme veya istila etme ile sonuçlanmamıştı. Her biri kendi içinde mantığı olan ve sınırlı çatışmalar şeklinde vuku bulmuştu. 1980'lerden itibaren Çin'in gücündeki kayda değer yükselişe rağmen, kuvvet kullanımının sıklığında bir artış yaşanmamıştı. Çin 17 ülkesel anlaşmazlığın 15'ini barışçıl yollarla çözüme kavuşturabilmeyi başarmıştı (Tüter, 2018: 351). Çin diğer ülkelerle olan sınır sorunlarını çözmede genel olarak çatışma yerine müzakere yolunu tercih ediyor. Çin'in bu pragmatik, zaman zaman taviz veren ve genel olarak yapıcı rolü, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına verdiği önemin göstergesiydi. Çin, ertelenebilir çatışma alanlarına odaklanmak yerine, karşılıklı fayda alanlarına öncelik vererek sorunları çözme arayışında oluyor. Aynı zamanda ticaret ve yatırıma ağırlık vererek karşılıklı bağımlılık oluşturmaya çalışıyor.

Çin'in askeri olarak yükselişi bazı komşularını kaygılandırmaya devam etse de Çin, komşuları tarafından bir tehdit olarak algılanmamaya büyük özen gösteriyor. Çin askeri ve ekonomik olarak güçlendikçe kendine daha fazla güvenen bir aktör haline geldiğinden, sorunlarını barışçıl yönden çözme iradesini gösteriyor. Bunun en bariz örneklerini sınır sorunlarında görebilebiliyor. Çin Afganistan ile olan sınır sorunlarında karşı tarafın taleplerinin yüzde 100'üne, Laos'un taleplerinin yüzde 76'sına, Kazakistan'ın taleplerinin yüzde 66'sına, Moğolistan'ın taleplerinin yüzde 65'ine, Nepal'in taleplerinin 94'üne, Kuzey Kore'nin taleplerinin yüzde 60'ına, Tacikistan'ın taleplerinin yüzde 96'sına ve Vietnam'ın toprak taleplerinin yüzde 50'sine olumlu karşılık verdi. Sovyetler Birliği ve daha sonra Rusya ile yapılan anlaşmalarda ise genel olarak yüzde 50/50 esası temel alındı (Luttwak, 2016: 29). Deniz alanları ile ilgili uyuşmazlıklarda aynı esnekliği göstermemesine rağmen Çin komşu ülkelerle olan kara sınır uyuşmazlıklarında oldukça esnek davranmıştı. Hemen hemen büyük çoğunluğunda karşı tarafın taleplerinin büyük bir kısmına rıza göstermişti. Çin askeri ve ekonomik olarak oldukça güçlendiği halde bu gücünü, komşuların aleyhine kullanma yoluna gitmemiştir. Çin'in yükselişinin bölgede güvenlik ikilemine yol açacağı beklentileri şimdiye kadar boşa çıkmıştı. ABD'nin Doğu Asya'da istikrarı sağlamadaki rolü giderek aşınıyor. ABD'nin bölgeye yönelik politikaları arasındaki uyumsuzluk bölgenin istikrarını sağlayan en önemli aktör olma iddiasını dayanaksız kılıyor. Doğu Asya'daki devletler, genel olarak, Çin'i dengelemek yerine, Çin'in yükselişine uyum sağlama çabasına girişmişlerdir. Çin, yetenekleri ve niyetleri konusunda komşularına karşı şeffaf oldukça komşularının kendisine yönelik şüphe ve korkuları azalma eğiliminde olacaktır.

Michael Mann'a göre, ABD'nin yıkıcı askeri iktidarı olsa da, yeniden inşa edici siyasi veya ideolojik iktidarı artık bulunmuyor (Mann and Hall 2014: 45). ABD'nin küresel askeri varlığı eşsiz bir konumda olmasına rağmen ABD'nin küresel düzeni sağlama gücü gün geçtikçe aşınıyor. ABD, dünyanın bir çok bölgesinde ortaya çıkmakta olan krizlere anında müdahale edebilecek askeri güce sahip olsa da bu alanlarda düzeni sağlamada yetersiz kalıyor. Afganistan ve Irak örnekleri bunun en açık göstergesiydi. ABD buralarda bulunan mevcut yapıları oldukça kısa bir sürede ortadan kaldıracılabilesine rağmen, buralarda hâlâ sürdürülebilir bir düzen

sağlanamadı. Ayrıca bu alanlar giderek daha çok istikrarsız hale geliyorlar. Dolayısıyla ABD'nin askeri müdahaleleri, yapıcı olmaktan ziyade, sadece yıkıcı bir etkiye sahip olmaya başladı.

ABD, askeri güç açısından günümüzde hâlâ açık ara lider konumundadır. En çok askeri harcama yapan ülke konumunu koruyan ABD, dünyanın hemen her bölgesinde askeri üslere sahiptir. Realist ve liberal kuramcılar genel olarak, herhangi diğer bir aktörün, ABD'nin muazzam askeri gücüne erişemeyeceğinden yola çıkarak, ABD hegemonyasının daha uzun bir süre devam edeceği kanaatindedirler. Çin'in yükselişine de genel olarak güvenlik çerçevesinde yaklaşarak, Çin'in yükselişinin güvenlik ikilemine yol açacağını iddia ediyorlar. Eleştirel kuramcılar ise ABD'nin aşırı askeri harcamalarının, ülkenin hegemonik yapısını aşındırdığını savunuyorlar. Çin'in yükselişinden ziyade, ABD'nin buna tepkisinin istikrarsızlığa yol açtığını düşünüyorlar. Çin'in, hegemonya mücadelesinde başarılı olabilmesi için, askeri harcamalarını optimum bir düzeyde tutmasının önemine vurgu yapıyorlar.

Geniş kapsamlı askeri harcamalar, bazı sanayi kollarını geliştirerek belli ölçüde ekonomik yararlar sağlasa da, ekonomiyi diğer ülkelerle yaşanan ticari rekabette daha az yeterli hale getirebiliyor (Kennedy, 2002: 524). Hegemonya mücadelesinde askeri alana göreceli olarak daha fazla ağırlık veren aktörler, kısa vadede bazı başarılar elde edebilseler de, uzun vadede kaynaklarını daha verimli kullanamadıklarından geri kalıyorlar. Hegemonya için yapılan uzun süreli savaşlar, devletler arasındaki güç dengesinin belirlenmesinde oldukça belirleyici oluyor. Bu uzun vadeli savaşlarda da daha fazla kaynağa sahip olanlar ve bunları harekete geçirebilenler üstün geliyorlar. Bu kritik aşamadan önce yapılan askeri harcamalar, teknolojinin sürekli bir şekilde gelişmesi dolayısıyla atıl konuma geliyor ve yenilenme maliyetine yol açıyor. Her iki dünya savaşından önce İtalya büyük askeri harcamalar yapsa da savaşlarda herhangi bir ciddi varlık gösterememişti. ABD de, savaşlarda gösterdiği performanstan ziyade sahip olduğu kaynaklar ve diğer aktörlerin oldukça yıpranmasından dolayı muzaffer çıkmıştı. Napolyon ve Hitler ise askeri olarak kısa vadeli taktiksel büyük başarılar elde edebilseler de uzun süren savaşlarda politik hedeflerini karşılayacak ekonomik kaynaklara sahip olmadıklarından başarısız olmuşlardı.

Askeri güç, devletlerin uluslararası konumunun net olarak kabul edilmesine yol açan uzun hegemonya savaşları anında kritik önem arz ediyor. Aynı zamanda, aşırı askeri yayılmaya yol açmadığı müddetçe, hegemonyanın sürekli yeniden üretilmesinde belli oranlarda rol oynuyor. Fakat ekonomik üstünlüğün sağlanamadığı aşamalarda yapılan askeri harcamalar ile hegemonya konumunu geçtikten sonra yapılan aşırı askeri harcamalar yıkıcı etkide oluyor. Politik ikna kabiliyeti ve cazibenin olmadığı bir durumda askeri güç, düzenden ziyade istikrarsızlığa yol açıyor. Yoğun olarak askeri güce dayanan aktörler, yapıcı olmaktan çok, yıkıcı bir etkiye sahip oluyorlar. Yapıcı yeteneği olmayan bir aktörün dünya düzenini inşa etmesi veya mevcut düzeni sürdürebilmesi mümkün değildir. Yeniden inşa etme yeteneği olmadan, sadece askeri güce dayanılarak hegemonya elde edilemez ve sürdürülemez.

Kaynaklarını yoğun olarak askeri alana yönlendiren güçlerin uluslararası düzeni yeniden inşa etmede ve hegemonya mücadelesinde başarılı olmaları pek mümkün olamıyor. ABD, Avrupa Birliği ve Çin merkezli Doğu Asya arasında yaşanmakta olan sermaye birikiminin ana üssü ve dolayısıyla yeni hegemonik güç olma yolundaki mücadelede, kaynaklarını askeri alana göreceli olarak daha az yönlendiren gücün daha avantajlı çıkacağı söylenebilir. Özellikle bu alanda ABD'nin Avrupa Birliği ve Doğu Asya ekonomileri karşısında daha az avantaja sahip olduğu şimdiden ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği ile Doğu Asya ekonomilerinin askeri olmayan kalkınmaya çok daha yüksek oranda bir öncelik vermeleri, hegemonya mücadelesinde onlara büyük avantaj sağlayacaktır. Çin günümüzde ABD'den sonra en çok askeri harcama yapan ülke konumundadır. Fakat askeri harcamalarının GSYİH'sine oranı yüzde 2'nin altındadır. Çin hegemonya mücadelesinde başarılı olmak için mümkün olduğunca askeri harcamalarını düşük seviyede tutmalıdır.

3.5. Küresel Hegemonya Mücadelesinde Çin'in Yumuşak Gücü

Yumuşak güç kavramsallaştırmasının uluslararası ilişkiler literatüründe yaygınlaşmasının baş mimarı Joseph S. Nye'dir. Nye yumuşak gücü, istediğini zor kullanmak veya para vermek yerine kendine çekme yoluyla elde etme becerisi olarak tanımlıyor. Yumuşak güç, bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve

politikalarının cazibesinden kaynaklanıyor. Bir ülkenin politikalarının başkaları tarafından meşru görünmesi, yumuşak gücünün artması anlamına geliyor (Nye, 2005: 5). Yumuşak güç, zor unsurlarına başvurmadan, amaçların meşru olduğuna inandırarak bir şeyleri yapmaya ikna edebilme kapasitesidir. Gramsci'ci hegemonya anlayışı ile Joseph S. Nye'nin yumuşak güç anlayışı arasında ciddi benzerlikler bulunuyor. Öyle ki, yumuşak güç kavramsallaştırması, Gramsci hegemonya anlayışının yeniden uluslararası ilişkilere uyarlanması olarak değerlendirilebilir. Bundan dolayı ülkelerin yumuşak güçleri üzerine değerlendirmeler yapmak, aynı zamanda onların Gramsci bağlamında hegemonik güç olabilme potansiyelleri üzerine değerlendirme yapmak anlamına geliyor.

Bir ülke; kendi değerlerine hayran olan, onu örnek alan, onun refah seviyesine ve fırsatlarına özenen diğer ülkeler tarafından izlenecekleri için istediği sonuçları zor unsurlarını kullanmadan da elde edebilir. Yumuşak güç, diğer aktörlerin, kendi istediğin sonuçları istemelerini sağlamak, insanları zorlamak yerine kendi yanına çekmek ve uluslararası politikada gündem oluşturmaktır. Yumuşak güç; çekici bir karakter, kültür, siyasi değerler, kurumlar ve meşru görülen ya da ahlaki otoritesi olan politikalar gibi soyut değerlerle başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisine dayanıyor. İş birliği sağlamak için ortak değerlere çekme ve bu değerlere ulaşmada katkı sağlamanın doğruluğu ve sorumluluğu gibi yöntemler kullanılır. Yumuşak güç, herhangi bir açık tehdit ya da değiş tokuş olmadan, diğerlerinin amaçlarını kabul etmeye ikna eden soyut cazibe tarafından kararların şekillendirilmesidir (Nye, 2005: 14-16). Temelde kültür, değerler, ve politikalar gibi maddi olmayan kapasiteye dayanan yumuşak güç, tercihlerini kabul ettirme becerisine bağlıdır (Volten,2016:93). Kendi çıkarlarını genelin çıkarı olarak sunabilme becerisi olan yumuşak güç, bunu başarabilmek için evrensel bir söylemin inşası ile, global ölçekte, ahlaki ve kültürel alanda öncü olarak görülmeyi gerektiriyor. Tehdit, zor ve aldatma yerine kalplerin ve zihinlerin kazanılması yoluyla istenileni elde etmeye dayanıyor. Amaçların meşru görülmesi sonucu olarak çekicilik, ikna ve rıza yoluyla dünya sisteminde etkili olmaktır.

Bir ülkenin yumuşak gücü, temelde o ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikalarına dayanıyor. Diğerlerine çekici geldiği ölçüde kültürü; içeride ve dışarıda

onlara uygun yaşanıldığı ölçüde siyasi değerleri; meşru ve ahlaki otoriteye sahip görüldüğü ölçüde dış politikaları, temel yumuşak güç kaynaklarını oluşturuyor (Nye, 2016: 59). Küresel bilgi çağında temel sorun, giderek daha fazla şeyin, en güçlü hükümetlerin bile kendi denetimleri dışında meydana geliyor olmasıdır. Gücün yayılması ile güç kullanma kapasitesi, büyük bir Weberci bürokrasinin denetiminden çıkıyor. Bilgi temelli bir dünyada, en büyük orduya sahip aktörlerin değil; ancak en iyi hikayeye sahip aktörlerin üstün gelmesi muhtemeldir (Nye, 2016: 105). Küresel olarak başarılı bir anlatı için etkili bir iletişim, oldukça büyük önem arz ediyor. Oldukça basit bir ilke olsa da bunun takip edilmesi ve dışışlerinde hayata geçirilmesi oldukça güçtür. Güç yayılmasının idaresinin güç dönüşümünden daha zor bir sorun haline gelmekte olduğu günümüz dünyasında yumuşak güç, giderek daha belirleyici oluyor.

Gramsci hegemonyayı, hakim grubun kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak sunması olarak tanımlıyor. Hegemonya, bir ülkenin yürütmekte olduğu politikaların sadece kendi çıkarlarına değil, aynı zamanda diğer ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir yönetim olarak sunma kapasitesinden kaynaklanıyor. Çin'in küresel ekonominin dinamo gücü olarak yükselişi bu bağlamda değerlendirilebilir. Çin'in ekonomik büyümesi Doğu Asya başta olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkeyi olumlu bir şekilde etkilemiştir. Her ne kadar bazı ülkeler ve kesimler olumsuz etkilense de Çin'in ekonomik büyümesi küresel ekonominin büyümesini tetikliyor. Dolayısıyla Çin ekonomisi dünya ekonomisinin seyrini belirleyecek bir konuma yükselmiştir.

Çin'in artan refahı, sadece kendisi için değil, geri kalan ülkeler ve insanların büyük çoğunluğu için de olumlu sonuçlar doğurmuştur. Çin'in sürekli bir şekilde artan ham madde ihtiyacı düşük gelirli çok sayıda ülke için hayati önemde olmuştur. Aynı zamanda Çin'in altyapı çalışmalarında elde ettiği birikim ve tecrübe, bu konuda maliyetlerin kayda değer seviyede düşmesiyle neticelenmiştir. Dolayısıyla, diğer ülkeler için daha ucuz ulaştırma ve iletişim ağları temin edilerek, bu ülkelerde modern bir ekonominin temellerini atmak çok daha olanaklı hale geliyor. Ayrıca Çin'in üretimde sergilediği verimlilik, dünya genelinde hane halkı tüketim mallarında fiyatların büyük oranda düşük seyretmesine yol açıyor. Çin'in büyüyen ve

alım gücü gittikçe artan orta sınıfı sayesinde, hem içeride hem de dışarıda üretilen mal ve hizmetlere büyük talep artışı oluyor (Kroeber, 2017: 351). Çin giderek artan bir şekilde birçok sektörde dünyanın en büyük pazarı haline geliyor.

Çin dış politikasının hegemonik olarak anlaşılabilir en önemli yönü, diğer gelişmekte olan ülkelere başarılı bir ekonomik model sunmasıdır (Jacques, 2016: 604). Çin aşama aşama gerçekleştirdiği reformlarla büyük bir ekonomik gelişme gösterdi. Çin'in ekonomik mucizesi ve politik otoritesi, çok sayıda fakir ve demokratik olmayan ülke açısından çekici bir kalkınma modeli sunuyor. Şanghay'da bulunan Fudan Üniversitesi'nden Wu Xinbo'ya göre, ABD ekonomik refah için tek model olma rolünü yitiriyor. Çin modeli de alternatif bir yol olarak, giderek çekiciliğini artırıyor. Çin modelinin gelir eşitsizlikleri, çevre kirliliği ve yolsuzluk gibi sorunlarla mücadele etmedeki yetersizliklerine rağmen, 1997 Asya krizi ve 2008 küresel krizi gibi önemli finansal krizleri başarıyla atlattığı, Çin modelinin başkaları açısından çekiciliğini arttıracak önemli bir husus olarak görülüyor (Wu, 2010: 159). Çin modelinin, mükemmel olmamakla birlikte, iki finansal krizi başarıyla atlatabilmiş ve otuz yıllık bir süre için yüksek büyüme oranlarını yakalamış olması, güçlülüğünün göstergesi olmuştur.

Çin'in küresel ekonomideki güçlü konumuna rağmen, kapitalist dünya ekonomisinin hem içinde hem de dışında olan bir yapısı bulunuyor. Asli bir aktör olarak bu ekonominin içinde iken, kapitalizmle mesafeyi koruma ısrarında ise dışındadır. Ana kapitalist güçlerin Çin'e yönelik sürekli şüpheleri bunun temel göstergesidir. Çin'in küresel Güney veya gelişmekte olan ülkelere yönelik tutumu da bunun diğer bir işaretidir. Çin ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmesine rağmen hala canlı kalan, kapitalizme bir alternatif bulma çağrısının devam etmesi, bu ikili karaktere işaret ediyor (Dirlik, 2010: 88-89). Çin, sadece dünya ekonomisindeki önemli yerinden dolayı değil, aynı zamanda kapitalist dünya sistemine bir alternatif formüle etme konusundaki deneyiminden dolayı, küresel liderliği üstlenme hususunda, diğerlerine göre stratejik olarak daha iyi bir konumdadır (Dirlik, 2010: 105).

Çin'in giderek artan bir şekilde dilinin ve geleneksel kültürünün tanıtımına ağırlık vermesi, Asya medeniyeti içindeki merkezi konumunu güçlendiriyor. Çin'in ekonomik mucizesi, tedrici reformları ve politik otoriterliği, demokratik olmayan birçok gelişmekte olan fakir ülkeye çekici geliyor. Aynı zamanda ülkenin ekonomik diplomaside gösterdiği esneklik, çoğu kalkınmakta olan ülkeyi cezp ediyor (Schweller and Xiaoyu, 2011: 57). Batılı ülkelerin koşullu yardımlarının aksine hiçbir önkoşul istemeyen Çin'in yardımları, birçok gelişmekte olan fakir ülkeye daha cazip geliyor.

Nye, hızlı ekonomik büyümenin Çinli sert gücünü arttırdığı gibi yumuşak gücünü de arttıracığını belirtiyor (Nye, 2005: 91). Sürekli genişleyen ekonomik gücü, Çin'in çok daha büyük kültürel ve ideolojik etki, yani yumuşak güç sahibi olmasının koşullarını yaratıyor. Çin'in artan ekonomik etkisi, zamanla kendisini değişik biçimlerde dünyaya dayatmasını sağlayacaktır. Beijing Olimpiyatları, Şanghay Expo'su, CCTV televizyonunun artan sayıda yayına koyduğu etkili uluslararası kanallar, uluslararası gişe rekoru kıran artan sayıda film üretimi vb. araçlar, Çin'in 'küresel hareket etme' kültürel stratejisini oluşturuyor. Dünyanın farklı bölgelerinde, çok sayıda ülkede açılan Konfüçyüs Enstitüleri, Çin kültürünü ve dilini tüm dünyaya yaymada büyük rol oynuyor (Jacques, 2016: 622).

Diğer alanlarda olduğu gibi, Çin'in, yine kısmi bir kültürel gücü bulunuyor. Çin hükümeti kültürel imajını geliştirmek ve dünya çapındaki kültürel varlığını arttırmak için yoğun bir çaba içerisinde. Çin'in yurt dışındaki tanıtım faaliyetlerine 7-10 milyar dolar aktardığı tahmin ediliyor (Shambaugh, 2016: 229). Çin'in küresel kültürel ve sosyal varlığı oldukça derin ve yaygındır. Tarih, yüksek kültür ve popüler kültür, güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar, film, edebiyat, entelektüel başarılar, icatlar ve yenilikler, ürün markaları, turizm, spor, müzik, bilim, eğitim, dil eğitimi, din, sosyal değerler, 2008 Olimpiyat Oyunları ya da Şanghay'daki 2010 Dünya Expo gibi büyük uluslararası olaylar ve hatta hayvanlar (pandalar)... hepsi Çin küresel kültürel varlığının parçalarıdır (Shambaugh, 2016: 262). Bu unsurlardan bazıları hükümet tarafından yüceltilerek pazarlanıyor ve böylece kamu diplomasisine dâhil ediliyor. Ancak diğer kalan unsurlar daha özerktir ve yumuşak güç tanımı ile daha iyi bir uyum sağlıyor.

Yumuşak güç kavramı 2000’li yılların başından itibaren Çinli karar alıcılar arasında giderek yaygınlaşan bir kullanıma sahip oldu. 2002 yılında 16. Çin Komünist Partisi Kongresi’nde kültürün günümüz dünyasında ekonomi ve siyasetle birlikte önemli bir rol oynadığı belirtiliyordu (Li, 2008: 289). Çin yumuşak gücünü geliştirmek için çok çaba harcıyor. Diğer ülkelerde büyük ölçekli kültürel aktiviteler düzenliyor. Çin, imajının geliştirilmesine önemli finansal kaynaklar tahsis ediyor. Uluslararası kitle iletişim araçlarının kapasitelerinin geliştirilmesi için çabalıyor. Konfüçyüs enstitülerinin dünya çapında yaygınlaşması için büyük kaynaklar ayırıyor (Li, 2008: 308).

Avustralya merkezli Lowy Enstitüsü, Doğu Asya’da yer alan ülkelerin güçlerini karşılaştırmalı analiz ederek, 2019 Asya Güç Endeksi’ni yayınladı. Endekse göre, Çin, Doğu Asya bölgesinde kültürel etki sıralamasında ABD’nin ardından ikinci sırada yer alıyor. ABD kültürel etki sıralamasında 86.7 puanla birinci olurken, Çin 58.3 puanla ikinci, Japonya, 50.4 puanla üçüncü, Hindistan 49 puanla dördüncü, Güney Kore 33.8 puanla beşinci, Malezya 32.7 puanla altıncı sırada yer alıyor (Lowy Institute, 2019: 19). Ekonomik gücündeki artış, Çin kültürünü giderek daha çekici hale getiriyor.

Çin, ekonomik yumuşak gücünü gösteren Asya ekonomik ilişkiler endeksinde 97.5 puanla birinci sırada yer alıyor. Çin’i 67.6 puanla ABD ikinci, 52.7 puanla Japonya üçüncü, 29.7 puanla Singapur dördüncü ve 27.4 puanla Güney Kore beşinci sırada takip ediyor (Lowy Institute, 2019: 17). Çin’in ekonomik ilişkilerdeki büyük başarısı, ülkeyi bölgede adeta cazibe merkezi haline getiriyor. Ekonomik gelişimine devam eden Çin’in yumuşak gücünü zamanla daha çok arttırması büyük olasılıktır. Bölge ülkeleri, Çin’in hızlı ekonomik büyümesinin yarattığı dinamizmin dışında kalmak istemiyorlar.

Lowy Enstitüsü’ne göre, 2019 yılında Çin, Asya bölgesinde diplomatik etki sıralamasında 96.2 puanla birinci sırada yer alıyor. Çin’i sırasıyla 90.9 puanla Japonya, 79.6 puanla ABD, 69.7 puanla Güney Kore, 68.7 puanla Rusya, 68.5 puanla Hindistan, 57.5 puanla Endonezya ve 56.9 puanla Avustralya takip ediyordu. Çin’in hızlı ekonomik gelişmesinin kendileri için de faydalı olduğunu gören Doğu Asya

lkeleri nezdinde Çin'in nüfuzu sürekli bir biçimde artış gösteriyor. ABD kurumları arasındaki koordinasyon sorunları ve bölgeye yönelik birbiriyle çelişen politikaları, ABD'nin diplomatik etkiliğini azaltıyor. ABD'nin Trans-Pasifik Ortaklığı vb. Çok taraflı ilişkilerden vazgeçerek ikili ilişkiler temelinde bölgesel politikalara yönelmesi, ABD'nin güvenilir bir ortak veya müttefik olduğuna yönelik şüphelerin artmasına yol açıyor (Lowy Institute, 2019: 16). Yine ABD'nin ticari korumacılığa yönelmesi, bölgede ABD'nin gelecekteki rolüne yönelik kaygıları arttırıyor. Diğer taraftan, Çin'in ABD'ye rağmen serbest ticareti savunması ve bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler tesis etme çabası, Çin'in diplomatik etkinliğini sürekli bir biçimde arttırıyor.

Beklentileri tam olarak karşılamasa da Çin, küresel meydan okumalara adapte olmada ve bölgesel g paylaşımında giderek daha hünerli olduğunun işaretlerini veriyor (Lowy Institute, 2019: 7). ABD'nin yeni yönetiminin ticari korumacılığa yönelerek ticaret savaşlarını başlatmasına rağmen, Çin'in sürekli bir şekilde alttan alması ve yapıcı bir rol oynaması, bölgesel ve küresel ölçekte takdir topluyor. Çin'in bu olaydaki tutumu, bölgesel ve küresel olaylarda daha yapıcı bir rol oynayacağını gösteriyor.

Portland, her yıl ülkelerin yumuşak güçlerini ölçerek sıralama yapıyor. Portland Yumuşak Güç 30 Endeksi, dünyanın en kapsamlı karşılaştırmalı yumuşak güç değerlendirmesidir. Endeks yüzde 70 oranında objektif veriler ile yüzde 30 oranında uluslararası yoklamaları kapsıyor. Objektif verilerle uluslararası kamuoyu araştırmalarını birleştirerek global yumuşak g verileri hakkında en net resmi çekme arayışındadır. Kamuoyu yoklamaları global ölçekte ve bütün bölgelerde yapılıyor. Objektif veriler; yönetim, dijital, kültür, girişim, sözleşme ve eğitim alanlarından oluşuyor. Uluslararası kamuoyu yoklamaları ise ülkelerin mutfaklarını, teknolojik ürünlerini, ortaklık ilişkilerini, kültürünü, lüks mallarını, dış politikasını ve yaşanılabilirlik alanlarını kapsıyor.

Portland, 2018 yılı için açıkladığı raporunda, uluslararası politikanın giderek artan bir şekilde çok kutuplu ve karşılıklı bağımlı hale geldiği çıkarımını yapıyor. G daha küresel ölçekte yaygın hale geliyor. G sadece Batı'dan Doğu'ya kaymıyor; aynı zamanda hükümetlerden hükümet dışı aktörlere kayma gösteriyor.

Hükümet dışı aktörler dünya politikasında giderek daha fazla etkili hale geliyor (Portland, 2018: 12). 2018 Yumuşak Güç 30 raporu, yaşanmakta olan küresel güç değişimlerinin büyük çoğunluğunu yansıtmaya amaçlıdır. Rapora göre, “önce Amerika” doktrini, Amerikan yumuşak gücünde daha fazla erozyona yol açmıştır. AB ise 2017 yılına göre yumuşak güç kazanımlarını konsolide edebilmiştir. Asya ise yumuşak gücündeki yükselişini sürdürmüştür (Portland, 2018: 14).

Tablo 3. 9: Portland 2018 Yumuşak Güç 30 Sıralaması

Sıra	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan
1	İngiltere	80.55	16	Belçika	67.25
2	Fransa	80.14	17	Avusturya	67.23
3	Almanya	78.87	18	Yeni Zelanda	66.68
4	ABD	77.80	19	İrlanda	62.78
5	Japonya	76.22	20	Güney Kore	62.75
6	Kanada	75.70	21	Singapur	62.44
7	İsviçre	74.96	22	Portekiz	57.98
8	İsveç	74.77	23	Yunanistan	54.63
9	Hollanda	75.79	24	Polonya	54.14
10	Avustralya	72.91	25	Macaristan	53.49
11	Danimarka	70.70	26	Çek Cumhuriyeti	52.64
12	İtalya	70.40	27	Çin	51.85
13	Norveç	69.60	28	Rusya Federasyonu	51.10
14	İspanya	69.11	29	Brezilya	50.69
15	Finlandiya	67.71	30	Arjantin	48.89

Kaynak: Portland 2018 (42-43)

2018 Portland Yumuşak Güç 30 sıralamasında, İngiltere birinci olurken onu sırasıyla Fransa, Almanya, ABD ve Japonya takip ediyordu. Sıralamada yer alan ülkelerin büyük çoğunluğu Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika’dan olmuştur. ABD yumuşak güç sıralamasında İngiltere, Fransa ve Almanya’nın gerisindeydi. İlk 10’un içinde Asya’dan sadece Japonya yer aldı. Yumuşak güç sıralamasında Güney Kore 20. sırada yer alırken, Singapur 21. ve Çin ise 27. sırada yer aldı. Çin’in dünya

yumuşak güç sıralamasındaki yeri, ekonomik gücüyle orantılı olmaktan oldukça uzaktır. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, yumuşak güç sıralamasında oldukça gerilere düşüyor. Rusya ise Çin'in hemen ardından 28. oldu. Asya'nın geliştirmekte olan diğer bir büyük gücü Hindistan ise sıralamada yer almadı.

Japonya'nın Yumuşak Güç 30 sıralamasında ilk beş ülke arasında girmesi, daha önce görülmemiş bir değişimin göstergesiydi. İlk kez bir Asya ülkesi ilk beşin içine girebildi ve aynı zamanda Japonya ilk on içinde yer alan tek Asya ülkesiydi. Sıralamada yer alan ülkeler arasında sürekli bir şekilde yükselen tek ülke konumunda olmuştur. 2015 yılında sekizinci sırada yer alırken 2018 yılında beşinci sıraya yükseldi (Portland, 2018: 50). Japonya'nın ilk beş ülke arasına girebilmesi küresel güç dinamiklerinde yaşanan değişimin bir göstergesidir. Doğu Asya ülkeleri ekonomik olarak yükseldikçe, bunların daha geniş politik etkileri ortaya çıkmaktadır (Portland, 2018: 41).

Yumuşak Güç 30 raporuna göre, ABD'nin yumuşak gücü ise son yıllarda düşmeye devam ediyor. 2017 yılında 3. sırada yer alan ABD, 2018'de 4. sıraya geriledi. Özellikle uluslararası kamuoyu yoklamalarında ABD'nin performansında sert bir düşüş yaşanıyor. 2016 yılından 2017'ye ABD'nin puanlamasında yüzde 10'luk bir düşüş yaşandı. ABD'nin yumuşak gücünde yaşanan erozyonda, “önce Amerika” söyleminin büyük etkisi bulunuyor. Elbette ABD'nin yıllardır biriktirdiği yumuşak gücü, bir başkan ile buharlaşmayacak kadar derin ve geniş ölçektir. ABD hâlâ yüksek eğitimde, kültürde ve dijital teknolojide zirve konumunu koruyor. ABD aynı zamanda dünyanın en büyük teknoloji şirketlerine ev sahipliği yapıyor. Fakat Başkan Trump'ın, ABD'nin uzun süreli müttefikleriyle sıfır toplam bir ilişkiye yönelmesi, liberal uluslararası düzenin altını oyuyor. İklim değişikliği gibi küresel meydan okumalara inatçı bir şekilde katkı sunmayı reddetmesi, ABD'nin yumuşak gücü için hayra alamet olmuyor. Daha geniş bir şekilde ABD'nin uluslararası güvenilirliği zedeleniyor (Portland, 2018: 49-50).

Portland raporuna göre, ekonomik yükselişine paralel olarak Asya, giderek artan bir şekilde uluslararası ilişkilerde daha büyük bir rol oynuyor. Dolayısıyla liberal uluslararası düzenin geleceğinin belirlenmesinde Asya'nın rolü kritik

olacaktır (Portland, 2018: 61). Asya'nın yükselişine daha fazla odaklanabilmek için Portland Yumuşak Güç 30 sıralamasının yanında, ilk kez “Asya Yumuşak Güç 10” sıralaması da yayınladı. Asya Yumuşak Güç 10 sıralaması tüm Asya ülkelerini kapsamıyor. Endeks Doğu Asya, Güney Asya ve Güney Doğu Asya ülkelerinin performansına odaklanıyor. Rusya, Avustralya ile Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Tablo 3. 10: Asya Yumuşak Güç 10 Sıralaması, 2018

Sıra	Ülke	Puan
1	Japonya	76.22
2	Güney Kore	62.75
3	Singapur	62.44
4	Çin	51.85
5	Tayvan	47.25
6	Tayland	45.92
7	Malezya	45.82
8	Hindistan	40.64
9	Endonezya	40.53
10	Filipinler	37.68

Kaynak: Portland s.88

2018 yılı Yumuşak Güç 30 sıralamasına girmeyi başaran Japonya, Güney Kore, Singapur ve Çin, Asya Yumuşak Güç 10 sıralamasında ilk dörtte yer alıyor. Bunları sırasıyla Tayvan, Taylan, Malezya, Hindistan, Endonezya ve Filipinler takip ediyor.

Diğer yıllarda olduğu gibi 2018 yılında da, Yumuşak Güç 30 sıralamasına dört Asya ülkesi girebildi: Japonya, Güney Kore, Singapur ve Çin. Güney Kore 2015 yılından itibaren ilk kez Singapur'u geçerek ilk 20 sıralamasına girebildi. Singapur yerini Güney Kore'ye kaptırsa da bu, pek önem taşıyan bir gerileme değildi. Yüksek teknoloji kent devleti olarak Singapur, yatırım alt endeksindeki zirve konumunu koruyor. Asya'nın finansal merkezi olarak iş için en uygun koşulları sağlaması, hukuk devleti, çevre dostu yenilikçi yapısıyla hâlâ büyük bir çekiciliğe sahiptir (Portland, 2018: 89).

ABD Başkanı Trump'ın izolasyoncu “önce Amerika” söylemi, Çin'in bazı küresel sorumlulukları omuzlaması için büyük bir fırsat yaratıyor. Başkan Xi'nin Davos'taki konuşması bunun ilk örneği olarak görülebilir. Kuşak ve Yol Girişimi'ni başlatması ve dünya çapındaki birçok ülke ile ilişkilerini daha da derinleştirmek için

büyük yatırımlar yapması, Çin'in bir "altın çağı" inşa etmesine zemin hazırlıyor (Portland, 2018: 89). ABD'nin yeni yönetiminin, hegemonik bir gücün alışlagelmiş küresel sorumluluklarını yerine getirmeyeceğini deklare etmesi, küresel bir güç boşluğu yaratıyor. Bu küresel güç boşluğunu doldurabilecek kapasiteye sahip en önemli aktörler Çin ve Avrupa Birliği'dir. ABD hükümetinin yeni stratejisi, Çin ve Avrupa Birliği'nin küresel hegemonik bir güç olmalarına zemin hazırlıyor. Eğer Çin diğer aktörleri, kendi çıkarlarının genelin çıkarına olduğuna ikna edebilirse, bu fırsatı iyi değerlendirebilmiş olur.

Çin'in en önemli yumuşak güç kaynağı, kültürüdür. Çin'in sanat, spor ve turizm alanında gösterdiği performans, Çin'in kültürel kaynaklarının ne kadar zengin ve çeşitli olduğunu gösteriyor. UNESCO'nun Dünya Mirası varlıklarında, en yüksek ikinci sayıya sahip ülke konumundadır. Olimpik spor performansı ABD ile boy ölçüşebilecek seviyeye gelmiştir. Aynı zamanda yüzlerce Konfüçyüs Enstitüsü'nün açılması, Çin'in yumuşak gücünün artmasına büyük katkı sunuyor. Huawei ve Alibaba gibi küresel başarı kazanmış markalara ev sahipliği yapması, yumuşak gücü açısından oldukça önem arz ediyor. Fakat Çin'in politik sistemi, yumuşak güç istekleri ile uyumsuzluk içinde olmaya devam ediyor (Portland, 2018: 89-90).

Japonya ve Güney Kore, geçen yıla göre sıralamada daha yukarı yükselirken Çin, bir önceki yıla göre geriledi. Çin 2015 yılında 30. sırada yer alırken 2017 yılında 25. sıraya yükseldi, 2018 yılında ise 27. sıraya geriledi. Çin bir önceki yıla göre sıralamada gerilese de 2015 yılına göre konumunu yükseltmeyi başardı. Bir önceki yıla göre gerilemesi Çin'in yumuşak güç alanında sistematik problemlerinin olduğunu gösteriyor. Politik sistemi, dinamik bir sivil toplumun eksikliği ve Güney Çin Denizi'nin askerileştirilmesinin yarattığı kaygılar, Çin'in yumuşak gücünün artışını sınırlıyor. Bu faktörler, görülebilir bir gelecekte, Çin'in yumuşak gücüne yönelik en büyük meydan okumalar olarak kalacaktır (Portland, 2018: 164).

Pekin Üniversitesi'nden Portland analisti Zhang Yiwu'ya göre, Çin hükümetinin son yıllarda başlattığı "küresel hareket et" kültürel kampanyası büyük ilgi çekiyor. Hızlı ekonomik gelişimiyle birlikte Çin hükümeti, Kuşak ve Yol Girişimi'ne ek olarak "Tüm İnsanlık İçin Ortak Kader Topluluğunu" inşa etmeye

yönelik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Ülkenin uluslararası duruşu giderek artıyor. Açık görüşlü büyük bir güç olarak Çin, dünya sahnesinin merkezine doğru ilerliyor. Küresel olma kültürel stratejisi, Çin'in kültürel çekiciliğinin arttırılmasında önemli bir rol oynuyor. Bu başarılarla rağmen Çin'in kültürel etkisinin, dünya ekonomisindeki ağırlığının gerisinde kaldığı, Çin kamuoyunda da paylaşılan yaygın kanıdır. Çin'in kültürel etkisi ile ekonomik etkisi arasındaki uçurum, Çin'in karşı karşıya kaldığı gerçek bir meydan okumadır (Zhang, 2018: 70).

Çin'deki küresel çıkarlar arttıkça, ülkenin değerler sisteminin ve kültürel geleneğinin uluslararası toplum tarafından anlaşılması ihtiyacı artıyor. Çin'in yaratıcılığı ve kültürel çıktıları hâlâ yeteri kadar küresel ilgi çekmiyor. Ülkenin küresel bir yumuşak güç olması yönündeki en büyük engel, daha geniş küresel bir hedef kitlesine ulaşamamasıdır. Çin'in bu meydan okumaların üstesinden gelebilmesi için orta ve uzun vadeli bir vizyona odaklanması gerekiyor (Zhang, 2018: 70). Kısa vadeli kazanımlar ve hızlı çıktılar için çaba harcanması gerçekçi olmaktan uzaktır. Yumuşak güç, genel olarak kısa sürede sonuç elde etmek için uygun bir araç değildir. Çin özelinde ise yumuşak güç kaynaklarının kısa sürede arttırılmasından çok büyük çıktılar elde edilmesi gerçekçi değildir. Dolayısıyla Çin'in uzun vadeli stratejiler üzerinde yoğunlaşması gerekiyor.

Çin, kültürünün denizaşırı kitlelere ulaşabilmesi için daha esnek bir strateji benimsemek zorundadır. Zhang'a göre, Çin içerik oluşturma sürecinde “iki ayak üzerinde yürüme” stratejisini benimsemelidir. Ülke klasik ve elit kültürü öncelese de, popüler kültüre daha fazla odaklanmalıdır. Popüler kültür uluslararası kamuoyuna ulaşmada klasik kültürden daha başarılı olmaktadır. Çin popüler müzik, TV şovları, filmler ve popüler kültür kutlamaları gibi çeşitli pop kültür ürünlerine ve platformlarına daha çok önem vermelidir (Zhang, 2018: 71). Çinli analist Zhang, ülkenin bir yandan klasik ve elit kültürü öne çıkarırken, diğer yandan geniş kitlelere hitap edebilmesi için popüler kültür unsurlarına çok daha fazla önem vermesi gerektiğini belirtiyor. Çin'in elit kültürünün dil, çevresel, antropolojik vb. farklılıkları aşması oldukça zor olduğundan, küresel etkisi oldukça sınırlı olacaktır. Elit kültürünün aksine popüler kültür, coğrafi farklılıkları kolay bir şekilde aşarak

küresel bir etki oluşturabiliyor. Çin küresel kültürel etkisini arttırabilmek için popüler kültür öğelerine daha fazla ağırlık vermelidir.

Çin diğer alanlarda olduğu gibi kültürel alanda da dünyanın en geniş pazar potansiyeline sahiptir. Çin, kültürünü dışarıda çekici hale getirmenin yanında, kendi pazarına da hakim olmalıdır. Hızlı kentleşmeyle birleşen hızlı büyüyen dijital ekonomi, kültürel ürünlere yönelik iç talep patlaması yaratıyor. Çin'in oldukça geniş rakamlara ulaşan orta sınıfı ve milenyum kuşağı, kültürel ürünlere büyük harcama yapıyor. Çin öncelikle bu hedef kitlesine ulaşmalı ve onları kendisine çekecek yerel kültürü canlandırmalıdır (Zhang, 2018: 73). Çin kültürel etkisini arttırma hususunda sadece dışarıda değil, aynı zamanda ülke içinde de büyük bir rekabetle karşı karşıyadır. Özellikle Amerikan ve Güney Kore kültürü, Çin'in milenyum kuşağının üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Giderek dünyanın en büyük kültürel pazarı haline gelen Çin'in, dışarıda başarılı olabilmesi için öncelikle kendi iç pazarındaki meydan okumaların üstesinden gelmesi gerekiyor. Çin'in son yıllarda özellikle futbol alanında göstermiş olduğu başarı popüler kültürün önemini gözler önüne sermiştir. Çin dünya çapında popüler futbolcuları transfer ederek, Çin futbolunun hem içeride hem de dışarıda büyük bir seyirci kitlesine kavuşmasını sağlamış bulunuyor.

Pew Araştırma Merkezi'nin 2018 yılında 25 ülkede yaptığı kamuoyu yoklamalarına göre, insanların ortalama yüzde 45'i Çin hakkında olumlu düşüncelere sahipken yüzde 43'ü olumsuz düşüncelere sahipti. 12 ülkede çoğunluk Çin hakkında olumlu düşünüyor. Çin hakkında olumlu tavır sergileyenler Asya, Ortadoğu ve Afrika'da daha yaygındır. 2018 yılında Çin hakkında olumlu düşüncelere sahip olanlar ABD'de yüzde 38'ken ve yüzde 44 olan bir önceki yıla göre keskin bir düşüş yaşandı (Pew, 2018). Dolayısıyla dünya kamuoyunun genel olarak Çin hakkında karmaşık düşüncelere sahip olduğu söylenebilir. Çin hakkında olumlu ve olumsuz düşüncelere sahip olanların oranı birbirine yakın çıkıyor. Dolayısıyla bundan, Çin'in uluslararası toplumda net bir imajının olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Hangi ülkelerin geçen on yılda oynadığından daha büyük bir rol oynayacağına yönelik soruya en yüksek oranda Çin karşılığı veriliyor. Ortalama yüzde 70 oranında bir kesim, Çin'in dünya işlerinde, geçmiş on yılda oynadığından

daha önemli bir rol oynayacağını düşünüyor. ABD için aynı soruya yüzde 31 oranında olumlu cevap verilirken, Rusya için bu oran yüzde 42, Almanya için yüzde 35, Hindistan için yüzde 27, Fransa için yüzde 22 ve İngiltere için bu oran yüzde 21 çıkıyordu (Pew, 2018). Dolayısıyla dünya kamuoyunun büyük çoğunluğu Çin'in gelecekte, şimdiye kadar olandan çok daha büyük bir etkiye sahip olacağı konusunda hemfikirdir. Algılar sonuçları itibariyle gerçek oluyor. Çin'in, büyük bir güç olsa da olmasa da, büyük bir etkiye sahip olacağı kesindir.

Çin'in küresel rolünün artacağı yönünde genel bir kanı oluşmuş olsa da, Çin'in dünya liderliği yönünde aynı isteğin bulunduğu söylenemez. Çin'in dünyanın lider ekonomik gücü olduğunu düşünenlerin oranı ortalama yüzde 34'tü. Genel çoğunluğun yüzde 39'u ABD'nin dünyanın lider ekonomik gücü olduğunu düşünüyor. Dünyanın lider ekonomik gücünün Avrupa Birliği olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 7 iken, Japonya olduğunu düşünenlerin oranı da yüzde 7'di. Gelecekte hangi ülkenin lider güç olması gerektiği yönündeki soruya 25 ülkedeki genel çoğunluk ABD cevabını veriyordu. ABD'nin dünyanın lider gücü olmasını isteyenlerin ortalaması yüzde 63 iken sadece yüzde 19 Çin'in lider güç olmasını istiyordu. ABD liderliğini Çin'e tercih eden en çok çoğunluğa sahip beş ülkeden dördü Asya-Pasifik bölgesindeydi. ABD küresel liderliğini tercih edenlerin oranı Japonya'da yüzde 81 iken, Filipinler'de yüzde 77, Güney Kore'de yüzde 73 ve Avustralya'da yüzde 72'di. Bu ülkeler ABD liderliği yönünde tercih edenlerin oranının en yüksek çıktığı ülkelerdi (Pew, 2018). Dünya kamuoyunun büyük çoğunluğu Çin'in küresel rolünün çok daha artacağını düşünse de küresel liderlik yönünden Çin'i pek tercih etmiyor.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'e güven duyanlar ortalama yüzde 34 iken güven yetersizliği duyanların oranı yüzde 56'dı. Rusya Devlet Başkanı Viladimir Putin'e güven duyanların oranı yüzde 30, ABD Başkanı Donald Trump'a güven duyanların oranı ise yüzde 27'di. Çin Devlet Başkanı Xi uluslararası güven endeksinde Putin ve Trump'dan daha ilerde olsa da Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve Fransa Başkanı Emmanuel Macron'un gerisindeydi (Pew, 2018). Araştırma sonuçları, Çin devlet başkanının dünya işlerinde daha doğru işler yapacağına yönelik duyulan güvenin pek de yeterli düzeyde olmadığını gösteriyor.

25 ülkede yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, Çin hükümetinin, kendi insanların kişisel özgürlüğüne saygı duyduğunu düşünenlerin oranı ortalama yüzde 19 iken ortalama yüzde 66 oranındaki çoğunluk aksini düşünüyor (Pew, 2018). Uluslararası kamuoyunun büyük çoğunluğu Çin’de kişisel özgürlüğün garanti altında olmadığını düşünüyor. Kendi insanlarına daha iyi bir yaşam sunamayan bir ülkenin diğer ülkelerde yaşayan insanları cezp edebilmesi düşünülemez. Çin’in küresel imajını düzeltmesi açısından ülkede hukuk devletinin tesis edilmesi ve kişisel özgürlüğün garanti altına alınması büyük önem taşıyor.

Tsinghua Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Dekanı ve 2008 yılında Foreign Policy dergisi tarafından dünyanın en iyi 100 kamu entelektüellerinden bir seçilen Yan Xuetong’a göre, Çin’in yumuşak gücü, ekonomik gücünün gerisinde kalırken askeri gücünden daha ileridedir. Çin’in çözmesi gereken temel sorun düşük üretimden ziyade, sosyal kurumlarda reform yoluna gidilmesiyle yaratılacak olan uyumlu toplumdur. Yan’a göre, yumuşak gücün temeli, güçlü toplumsal kurumlar ile sosyal adaletin sağlanması esasına dayanıyor. 1980’lerden itibaren Çin’in ekonomik gücü hızlı bir şekilde yükselirken yumuşak gücü dalgalı bir seyir izlemişti. 1980’lerde artmaya başlayan Çin’in yumuşak gücü 1989 yılında neredeyse sıfıra inmişti. Bu tarihten itibaren de artma eğilimindeydi. Çin’in maddi gücü büyük oranda yükselmesine rağmen yumuşak gücü aynı oranda yükselmemişti (Yan, 2006). Ülkeler ekonomik ve askeri olarak güçlü olsalar bile, genel eğilimin aksine politikalar yürüttüklerinde uluslararası etkileri görece düşük kalıyor.

Yumuşak güç alanında çalışmalarıyla da tanınan Yan Xuetong’a göre, Çin’in yumuşak gücünü arttırmak için öncelikle sosyal kurumlarında reforma giderek uyumlu bir toplum yaratması gerekiyor. Aynı zamanda Çin’in ulusal imajını geliştirmek için diğer ülkelerle tesis ettiği dostça ilişkileri dünya çapında daha da yaygınlaştırmalıdır (Yan, 2006). Hızlı ekonomik büyüme Çin’deki toplumsal eşitsizliği arttırarak ülkenin uluslararası etkisini sınırlamıştı. Toplumsal adaletin sağlandığına inanılan bir ülkenin uluslararası prestiji oldukça yüksek olacaktır. İçeride sorunlarını çözmüş bir Çin’in uluslararası etkisi çok daha fazla olacaktır. Çin sadece kendi sorunlarına da odaklanmamalıdır. Aynı zamanda uluslararası çatışmaların azaltılması için aktif bir rol üstlenmelidir. Çin’in diplomatik çabaları,

ekonomik gelişmesi için barışçıl bir ortam yaratma ile sınırlı olmamalıdır. Uluslararası prestijini arttıracak girişimlerde bulunmalı ve dostça ilişkilerini yaygınlaştırmalıdır. Yan’a göre, Çin içerde “uyumlu bir toplum” dışarıda ise “uyumlu bir dünya” yaratma çabasında olmalıdır.

3.5.1. Çince’nin Uluslararası Kullanımı

İngilizce, Mandarin Çincesi ve İspanyolca, dünyanın en yaygın kullanılan dilleridir. İngilizce dünyanın yaygın konuşulan dili konumundadır. Dünya çapında yaklaşık 1.5 milyar kişi İngilizce konuşabiliyor. Fakat İngilizce ana diller veya ilk diller sıralamasında birinci konumda değildir. İngilizcenin ünü daha çok yabancı dil çalışmalarında popüler olmasından kaynaklanıyor. İngilizceden sonra en çok popüler dil 1.15 milyar konuşan ile Çince dir. İspanyolca ise dünyada en çok konuşulan diller sıralamasında 661 milyon konuşan ile üçüncüdür (Worldatlas, 2018). Mandarin Çincesi açık ara dünyada en çok konuşulan ana dil konumundadır. Çincenin yurtdışında kullanımı oldukça sınırlıdır. İngilizce bu açıdan açık ara önde yer almaktadır. İngilizce, uzun süreden beri *lingua franca* statüsündedir. Uluslararası ticarete, diplomaside, bilimde vb. hemen her alanda en yaygın kullanılan dil konumundadır.

Çince üç bin yıllık bir geçmişi ile özellikle Doğu Asya’da büyük bir güce ve etkiye sahip olmuştur. Grafiksel yazım sistemi Mandarin, Kantonca, Wu ve Min dahil değişik Çin veya Sinitic dillerin tamamı tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Çinlilerin yüzde 70’ten fazlası Mandarin Çincesini konuşmaktadır. Bütün Çince dilleri ve lehçeleri, konuşulduklarında birbirleri için neredeyse anlaşılmaz olsalar da, aynı yazılı metni paylaşımları geniş anlamda bir Çinli kimliğinin devam ettirilmesi için hayati önem arz etmiştir. Çincenin, komşu ama farklı diller olan Japonca, Korece ve Vietnamca üzerinde oldukça büyük bir etkisi olmuştur. Bu dillerin her biri ilk başta kendileri için ya Çince karakterleri dönüştürerek ya da ekleyerek birer yazım sistemi geliştirmişlerdir (Jacques, 2016: 137-38). Mandarin Çincesini konuşanların sayısı kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve eğitim sistemi nedeniyle Çincenin diğer lehçelerine göre daha hızlı

ve düzenli bir biçimde artıyor. Çin küresel gücünün artmasına paralel olarak Mandarin Çincesine yönelik dış talep de gün geçtikçe yükseliyor.

Çincenin yurt dışında kullanımı giderek artmakta olsa da İngilizcenin kazandığı uluslararası pozisyonun sarsılması oldukça zor olacaktır. İngilizcenin öğrenilmesi ve kullanılması için dünya çapında çok büyük miktarda kişisel ve toplumsal sermaye yatırılmaktadır. Küresel medyanın egemen dili haline gelmiş olan İngilizcenin etkisi, muhtemelen büyümeye devam edecektir. ABD'nin dünya sistemindeki küresel rolü, İngilizcenin uluslararası ticaret ile bilimden internet ve diplomasiye kadar hemen her alanda yaygın kullanılan dil olmasını sağlamıştır (Jacques, 2016: 139). Bütün bu nedenler İngilizcenin devam etmesi ve yayılması için güçlü bir etken oluşturmaktadır. Fakat İngilizcenin bu egemen konumu sonsuza kadar sürmesi beklemez.

Çin, Doğu Asya'nın ekonomik merkezi haline geldiğinden, Çinceye yönelik talep gün geçtikçe artıyor. Japonlar, Koreliler, Vietnamlılar, Taylandlılar, Endonezyalılar ve Malezyalıların Mandarin Çincesini konuşmak istemeleri için çok sayıda sebep bulunuyor. Orta vadede Çincenin bölgede sohbet dili olarak İngilizcenin yerini alması veya en azından ikinci sohbet dili olması tümüyle mümkün, hatta muhtemel görünüyor. Böylece dünyanın en yaygın olarak konuşulan dili, aynı zamanda kendi sınırları dışında ikinci ana dil olma statüsünü kazanmış olacaktır (Jacques, 2016: 140). Çin, Doğu Asya başta olmak üzere dünya ekonomisinde daha merkezi bir konuma yükseldikçe, Çince öğrenmek isteyenlerin sayısı giderek artacaktır. Çin, bölgedeki ülkelerin en önemli ihracat pazarı ve temel dış yatırım kaynağı haline geldikçe, Çincenin Doğu Asya özelinde ticaret, diplomasi ve kültürel alandaki kullanımının giderek artması muhtemeldir.

Siyasi ve askeri gücü artan Çin, aynı zamanda dil dahil yerli ideolojiler ve kültürlerin küresel ölçeğe yansıtılmasında kendi yumuşak gücünü göstermek istiyor (Dirlik, 2010: 88). Çince'ye yönelik ilgi sadece bölge ile de sınırlı değildir. ABD'de Çince öğretenlerin oranı 1997 ile 2008 arasında yüzde 1'den yüzde 4'e çıkmıştı. İngiltere'de üniversitelerde Çince öğrenen öğrencilerin sayısı 2002 ile 2005 arasında ikiye katlanırken, diğer Avrupa ülkelerinde de benzer bir artış meydana gelmişti

(Jacques, 2016: 554-555). Çin ekonomik büyümesini sürdürdükçe başta Doğu Asya olmak üzere tüm dünyada Çincenin çekiciliği artacaktır.

Çin, hemen her zaman çekici olan geleneksel bir kültüre sahip olmuştur. Bunu desteklemek için dünya genelinde yüzlerce Konfüçyüs Enstitüsü açılıyor (Nye, 2016: 47). Çin, Asya medeniyeti içindeki merkezi konumunu öne çıkararak, dilini ve geleneksel kültürünü dış dünyaya tanıtmaya faaliyetlerini giderek artırıyor. Çin'in yükselişi ile birlikte, dünyanın her yanında, artan sayıda insan, Çince'yi ikinci dili olarak öğrenmeye başlamıştır. 2006 yılından itibaren Çin hükümeti, dünyanın farklı bölgelerindeki birçok ülkede, genellikle yerel bir üniversite ile bağlantılı şekilde, Konfüçyüs Enstitüleri'nin kurulmasını aktif bir şekilde teşvik ediyor. 2010'da 94 ülke ve bölgede 316 Enstitü ve 337 Konfüçyüs sınıfı kurulmuştu (Jacques, 2016: 554).

Çin'in büyüyen küresel kültürel nüfuz alanının en önemli yönlerinden biri, dünyada Çinceyi ve Çin kültürünü teşvik etmek için kurulan üniversite seviyesindeki "Konfüçyüs Enstitüleri" ve orta seviyedeki "Konfüçyüs Sınıfları"dır. Son yıllarda dünyada Konfüçyüs Enstitüleri'nin kurulması konusunda güçlü bir eğilim bulunuyor. 2009'da dünya çapında tahmini 40 milyon öğrenci Çince öğreniyordu. 2010 yılına kadar 76 ülkede 400'den fazla enstitü bir Konfüçyüs Enstitüsü ya da Konfüçyüs Sınıfı kurulmuştu. Çin'in amacı 2020 itibariyle dünyada 1000 Konfüçyüs Enstitüsü ve Konfüçyüs Sınıfı kurmaktır (Shambaugh, 2016: 268). Çinceye yönelik sürekli artan bir talep söz konusudur. Ekonomik büyümesi devam eden Çin, giderek çok daha fazla sayıda ülkenin en büyük dış ticaret ortağı haline geliyor. Bu da sürekli bir şekilde Çin dili ve kültürüne yönelik bir talep yaratıyor.

2000'li yılların ortalarında ilk Konfüçyüs Enstitüsü Güney Kore'nin başkenti Seul'de kurulduktan sonra, bu kurumlarının sayılarında büyük bir artış yaşanmıştır. 2011'in sonu itibariyle 105 ülkede 350'den fazla Konfüçyüs Enstitüsü ve 500'den fazla Konfüçyüs Sınıfı faaliyete geçmiş bulunmaktaydı. Bu sayılar Konfüçyüs Enstitülerinin muadilleri olan British Council için 230 ofis ile 138 İngilizce eğitimi ve İngiliz Kültür merkezi, Fransa'nın Alliance Française merkezleri için 138 ülkede 1140 merkez, Almanya'nın Goethe Enstitüleri için 76 ülkede 128 enstitü ve

İspanya'nın Instituto Cervantes için 23 ülkede 38 enstitü olmuştur (Shambaugh, 2016: 268). Konfüçyüs enstitüleri, muadillerine göre oldukça geç bir tarihte kurulmuş olmalarına rağmen, hızla onları yakalayıp geçmektedir.

Yükseköğretim, bir ülkenin kültüründeki ve yumuşak gücündeki ayırıcı unsurdur ve taşıyıcıdır. Çin üniversitelerine okumaya gelen yabancı öğrencilerin sayısı, 2000'li yıllarında ortalarından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. 2010-2011 akademik yılında Çin'de 265.090 yabancı öğrenci okumaktaydı. Listenin en başında 64.232 öğrenci ile Güney Kore bulunuyordu, onu 18.650 öğrenci ile ABD, 15.409 öğrenci ile Japonya, 12.247 öğrenci ile Vietnam, 11.379 öğrenci ile Tayland ve 10.596 öğrenci ile Rusya izliyordu (Shambaugh, 2016: 265).

3.5.2. Uluslararası Kuruluşlarda ve Yönetişimde Çin

Çin'in, uzun süren hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesi, uluslararası rolünü sürekli yeniden tanımlama ihtiyacını doğurmaktadır. Çin'in uluslararası sistemdeki rolü, mevcut uluslararası sistemin kurallarına uyum sağlayan bir statükocu güç ile ona meydan okuyan revizyonist bir güç arasında yer alan geniş bir yelpazede tartışılmaktadır. Çin'in uluslararası kurallara bağlılığı, komşularıyla olan ilişkileri, bölgesel ve uluslararası örgütlerle ilişkileri, uluslararası ticaret ve silahlanmaya yönelik tutumu, uluslararası rolünü belirleyen temel kriterler olmaktadır. Çin, dünyanın birçok bölgesinde, yumuşak güç diplomasisi yoluyla, etkinlik ve prestijini giderek arttırma arayışındadır.

Çin'in küresel yönetime ve uluslararası kurumlara yaklaşımı dönem dönem değişim arz etmiştir. ÇHC'nin kurulduğu 1949 yılından 1970'lere kadar olan dönemde kurulu düzene karşıtlık öne çıkıyordu. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Çin'in uluslararası kurumlara üye olmaya, onların kurallarını öğrenmeye çalıştığı ve büyük oranda onlara uyduğu genel olarak pasif bir konuma geçiş yaşanmıştı. 2000'li yıllarda Çin'in kendine daha fazla güvendiği ve açık sözlü olduğu bir dönemde uluslararası kurumlarda daha seçici ve aktif bir konuma dönüş olmuştur. 2008'den itibaren ise Çin'in mevcut kurumların içerisinde kuralları, aktörleri ve güç dengesini değiştirmeye odaklandığı bir döneme geçiş yaşanmıştır. Aynı anda Çin'in küresel yönetimle ilgili alternatif kurumlar ve normlar yaratmaya ve uluslararası sistem

içerisinde güç ve kaynakları yeniden dağıtmaya çalıştığı ılımlı revizyonist bir duruş sergilemeye başladığı bir döneme geçiş yaşanmıştır (Shambaugh, 2016: 143-144). Çin, genel olarak, uluslararası sistemi alt üst etme amacı gütmüyor ve daha çok uluslararası düzende tedrici bir reformu tercih ediyor.

1971 yılında BMGK'deki sandalyesini geri kazanmasından 1991 yılına kadar olan dönemde Çin'in BM'nin faaliyetlerine katılımı pasif ve seçici iken, 1991'den itibaren daha aktif ve yapıcı olmuştur. Bu dönemsel farklılaşmaya rağmen BM hemen her zaman Çin'in çok taraflı diplomasisinin merkezinde yer almış ve sistem içinden ayarlamalar yapmak için ana platform olarak görülmüştür (Tüter, 2018: 358). Çin, BM ekonomik kurumlarında reformların yapılması ve yönetim yapısının yeniden düzenlenmesini dile getirmekle beraber, BM'nin ve özellikle Güvenlik Konseyi'nin otoritesinin korunmasına da büyük önem veriyor. Hindistan, Almanya, Japonya ve Brezilya'nın daimi üyelikle ilgili planlarına Çin'in pek de sıcak bakmadığı biliniyor. Çin, Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip tek Asya ülkesi ve tek gelişmekte olan ülke konumundan oldukça memnundur (Tüter, 2018: 363-365). Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin daha kapsayıcı olmasını ifade etse de, fiili olarak buna pek yanaşmıyor. Çin'in bu husustaki tutumunun oldukça temkinli ve kısmen de belirsiz olduğu görülüyor. Çin bu alanda, radikal değişimlerden ziyade uzlaşa temelinde ve tedrici bir değişimi tercih etmektedir. Çin çok taraflılık söylemine rağmen pratikte mevcut statükodan oldukça memnundur. Çin'in eleştirileri daha çok kendi konumunun düzeltilmesi yönünde pratiğe geçmektedir. Çin'in BM'de gündem belirleyen bir ülke konumunda olduğu da söylenemez.

BM verilerine göre, 2019 yılında ABD, BM'nin bütçesine 674 milyar dolar ile yüzde 22 oranında en fazla katkıyı yapan ülke konumundadır. ABD'den sonra en fazla katkıyı 367 milyar dolar ile yüzde 12 oranında Çin yapıyor. Çin'i sırasıyla 262 milyar dolar ile yüzde 8.5 oranında Japonya, 186 milyar dolar ile yüzde 6 oranında Almanya, 139 milyar dolar ile yüzde 4.6 oranında İngiltere, 135 milyar dolar ile yüzde 4.4 oranında Fransa takip ediyor. BMGK'nin beş daimi üyesinden biri olan Rusya da 73 milyar dolar ile yüzde 2.4 oranında, daimi üyeler arasında en az katkıyı yapan ülkedir (UN, 2019a; UN 2019b). Belli ölçülerde bedavacılık eğilimi göstermekle suçlanan Çin, son yıllarda uluslararası kuruluşlara olan katkısını

arttırıyor. Fakat yine de, Çin'in BM'ye yaptığı finansal katkının, ülkenin ekonomik gücüyle pek orantılı olduğu söylenemez. Son yıllardaki finansal desteğini arttıran Çin, en çok katkı yapan ülkeler sıralamasında Japonya'yı geçerek ikinci olmuştur. Çin ve Japonya en çok katkı sağlayan Batılı olmayan ülkelerdir. Japonya, en çok katkı sağlayan Güvenlik Konseyi daimi üyesi olmayan ülke konumundadır.

Çin, ABD'nin ekonomik ve politik hegemonyasına, doğrudan ABD'ye karşı çıkmaksızın meydan okuyan bir strateji izliyor (Dirlik, 2006: 210). Genel olarak Çin'in uluslararası kurumsal yapıyla ilişkileri, ne katı bir karşıtlık ne de saf bir entegrasyon mantığıyla değerlendirilebilir. Çin'in girişimleri mevcut düzen içinde bazen tamamlayıcı bazen de ikame edici bir rol oynuyor. Çin'in mevcut uluslararası kuruluşlarla ilişkilerinde işbirliği, rekabet ve çıkar çatışmalarının iç içe geçtiği bir durumun yaşanmakta olduğu söylenebilir (Tüter, 2018: 387). Çin bir yandan mevcut kurumlara entegrasyon süreci yaşarken diğer taraftan da mevcut uluslararası kurumların yapısını, işleyişini ve temsil ettiği normları tedrici olarak dönüştürmeye odaklanıyor.

Realist kuramcılar, özellikle de hegemonik istikrar teorisi yaklaşımı, hegemonik bir gücün yokluğunda uluslararası düzen ve istikrarın sürdürülemez olduğunu iddia etmektedirler. Trump yönetiminin “önce Amerika” doktrini ve ticari korumacılığa yönelik politikaları, uluslararası sistemin geleceğine yönelik tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Realist kuramcılar, ABD'nin desteğinin söz konusu olmadığı bir durumda, liberal uluslararası düzenin varlığını devam ettiremeyeceğini savunuyorlar. Uluslararası sistemin istikrarı için ABD'nin doğrudan veya dolaylı kimi müdahalelerde bulunması hayati önemde görülüyor.

Liberal kuramcılar ise ABD'nin gücünün aşınmasının uluslararası düzende doğrudan bir istikrarsızlığa yol açmayacağını belirtiyorlar. ABD yönetimi alışlagelmiş rolünden vazgeçse dahi, diğer önde gelen ülkelerin büyük bir çoğunluğu, liberal uluslararası düzenin mevcut yapısına yatırım yapmaya devam etmektedir. Avrupa'da ABD'nin bıraktığı diplomatik boşluğu, AB doldurmaya çalışıyor. Küresel güvenlik, ticaret, düzenleme ve çevre alanındaki çabalarını çok daha yoğunlaştırarak mevcut uluslararası düzenin sürdürülmesi için çok daha aktif

bir rol alıyor. Asya-Pasifik bölgesinde ise, liberal eğilimli ülkeler, ABD liderliğinin olmadığı durumlarda harekete geçiyorlar. Trans-Pasifik Ortaklığı'nın yeniden canlandırılması için kalan ülkelerin harekete geçmiş olması bunun en açık göstergesidir. Geri kalan on bir ülke Mart 2018'de "Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve Tedrici Anlaşması"nı imzalayarak yeniden hayata geçirmişlerdir. ABD'nin ekonomik ve diplomatik liderliğinin yokluğunda bu ticari bloğun korunması, hemen hemen tüm liberal ülkelerde işbirliğine ve düzene yönelik doğal isteğin canlı kaldığını gösteriyor (Portland, 2018: 25).

Liberal kuramcılara göre, Çin gibi yükselmekte olan güçlerin liberal düzeni alt üst edeceği iddiası henüz inandırıcı olmaktan uzaktır. Çin mevcut liberal uluslararası düzene bazı yönlerden kızgın olsa da, şimdiye kadar radikal bir şekilde meydan okuma arayışına girmemiştir. İhracata dayalı bir ekonomik gelişme modeli izleyen Çin, mevcut düzenden yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Çin, Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi kendi vizyonunu taşıyan çok taraflı uluslararası kuruluşlar yaratmaya başlamasına rağmen, liberal uluslararası düzenin yerine geçecek düzeyde kapsamlı bir sistem inşa edecek durumda değildir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 2017 yılında Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu toplantısında yaptığı konuşmada mevcut uluslararası düzeni desteklemeye devam edeceklerini belirtmiştir (Portland, 2018: 25).

Realistlerin kötümser öngörülerinin aksine liberal uluslararası ilişki teorisyenleri, Çin'in yükselişinin uluslararası sistem üzerindeki etkisi hususunda daha iyimserdir. Liberaller de Çin'in yükselişini uluslararası düzen prizmasından görmektedir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan mevcut sistemin "düzenleme" yeteneğine daha çok güveniyorlar. Çin'in yükselişinin yoğun bir zorlu kurumlar, kurallar, yasalar ve prosedürler ağıyla sınırlanmakta olduğunu iddia ediyorlar. Liberal teorisyenler Çin'in 1978'den itibaren başlayan reform sürecindeki ve gelecekteki evriminin ciddi biçimde uluslararası liberal düzen tarafından belirlendiğini düşünüyorlar (Shambaugh, 2016: 336-337). Liberal kuramcılar, Çin'in yükselişinin veya revizyonizminin mevcut sistemdeki kurumlar ve prosedürlerden oluşan bir ağın içinde dönüştürülerek sınırlanacağını savunuyorlar.

Liberal kuramcılardan G. John Ikenberry, Çin'in yükselişinin kaçınılmaz olarak ABD'nin tek kutuplu pozisyonunu sona erdirecek olsa, bunun şiddete yol açacak bir güç mücadelesi veya Batı sistemini altüst etme anlamına gelmediğini belirtiyor. ABD liberal küresel düzeni güçlendirmeye çalıştığı müddetçe, ABD merkezli uluslararası düzen çok daha güçlü bir Çin'in entegrasyonunda dahi hakim kalabilir. Çin'in yükselişi zorunlu olarak hegemonik bir geçişi tetiklemeyecektir. Çünkü içinde bulunduğumuz sistem eski sistemlerden oldukça farklıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri var olan Batı merkezli sistem entegrasyona açık, kural temelli, geniş ve derin temellere sahip bir yapı arz ediyor. Ayrıca nükleer devrim büyük güçler arası savaşı ihtimal dışı bırakıyor. Günümüzdeki Batı Sistemi, dahil olunması kolay; fakat altüst edilmesi oldukça güç bir sistemdir (Ikenberry, 2008). Ikenberry'e göre, günümüzde yaşanan mücadele ABD ve Çin arasındaki bir rekabet olarak tanımlanırsa, Çin er veya geç ABD'yi geçecek ve ABD'nin tek kutuplu konumunu ortadan kaldıracaktır. Fakat bu mücadele Çin ve Batılı Sistem arasındaki bir rekabet olarak tanımlanırsa, Çin'in kazanma şansı bulunmuyor. Savaş sonrası inşa edilen Batılı düzen öncellerinden farklı olarak daha erişilebilir, meşru ve dayanıklı olarak görülüyor. Bundan dolayı yeni yükselen güçler için mevcut düzene dahil olmak, onu devirmekten çok daha kolay ve faydalıdır.

Ikenberry'e göre, ABD, Çin'in yükselişini önleyemez; ama onun gücünü mevcut düzenin kuralları ve kuruluşları içinde icra etmesini sağlayabilir. Kurallar ve kuruluşlar geleceğin çok daha kalabalık dünyasında dahi tüm devletlerin çıkarlarını koruyabilir. ABD'nin küresel konumu azalabilir; ama ABD öncülüğündeki uluslararası sistem yirmi birinci yüzyılın hakim düzeni olarak kalabilir (Ikenberry, 2008). Çin ve Batı dışı diğer yükselen güçler, bir blok oluşturmaktan uzaktırlar. Hepsi kapitalist olduğu gibi, Çin hariç hemen hepsi az çok demokrasi ile yönetiliyor. Bu yükseliş her ne kadar, bir nebze de olsa gücün Batı'dan Doğu'ya geçişi anlamına gelse de, temelde Batılı düzenin temellerine bir meydan okuma olarak değerlendirilemez. Bu güçlerin yükselişi mevcut liberal düzenin kuralları ve kurumları dışında veya etrafında dolanarak değil, bizzat bunlar aracılığıyla gerçekleşiyor. Liberallere göre, Çin ve diğer ülkelerin yükselişleri güç hiyerarşisini değiştirirse de mevcut düzeni değiştirmeyecektir. Kurulu uluslararası düzenler entegre

olmaya niyetli herkese açık, oldukça kapsamlı ve köklü olduklarından yükselen aktörler, onları ortadan kaldırmaktan ziyade, onlara dahil olmaya çalışırlar.

Mevcut düzen, sadece liderin varlığına dayalı olmaktan ziyade, çok katmanlı ve çok boyutlu bir sistemdir. Mevcut sistemin entegrasyon kapasitesi, paylaşımlı liderliği, refahı paylaşmaya dayalı olması ve farklılıklar arasında uyum sağlama kapasitesi; onu öncellerinden ayıran temel unsurlardır. Mevcut düzendeki dönüşüm Çin'in yükselişinden çok daha kapsamlıdır. Bunlardan en belirleyici olanları küresel orta sınıfın ve demokrasilerin yükselişidir. Çin tek başına küresel sistemin geleceğini belirleyemez. Yükselen ve gelişen ülkelerin temel problemleri olan mali sorunlara, ekonomik eşitsizliğe, rejim istikrarına, toplumsal uyuşmazlıklara vb. meselelere Çin tek başına cevap verecek durumda değildir. Bu ülkeler, sorunlarına, kendi çıkarlarını gözeterek nitelikte kuralların oluşmasını sağlayacak, daha açık ve istikrarlı bir uluslararası düzene ihtiyaç duyuyorlar (Ikenberry, 2014). Ikenberry'e göre temel problem sadece Çin'in yükselişi değildir. Küresel yükselen bir orta sınıf ile karşı karşıya bulunmaktayız. Bu yükselen trend de Çin'den ziyade Batı ve ABD'nin çıkarımadır. Daha çok sayıda insanın ve ülkenin faydalanabileceği bir düzenin inşa edilmesi yönünde bir talep ortaya çıkaran bu eğilim, otoriter yönetimlerden ziyade, açık ve demokratik ülkelerin lehine olacaktır.

ABD, değişen jeopolitik konjonktüre rağmen Doğu Asya'nın önde gelen ülkesi olarak kalmanın yollarını arıyor. Bölgedeki bütün orta büyüklükteki güçler hem ABD hem de Çin ile çeşitli ilişkilere sahiptirler. Japonya, Güney Kore ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin büyük çoğunluğunun dış ticaret ve yatırım alanındaki en önemli ortağı Çin'dir. Aynı zamanda bu ülkeler güvenlik alanında ise ABD'ye bağımlıdırlar. Dolayısıyla Doğu Asya'da giderek artan bir şekilde ikili bir hiyerarşi ortaya çıkıyor. Bir yandan Çin'in öncülüğünde ekonomik bir hiyerarşi, diğer yandan ise ABD'nin liderliğinde bir güvenlik hiyerarşisi bulunuyor (Ikenberry, 2014: 57). Bölgedeki konjonktür hem ABD hem de Çin için çelişki ve sınırlamalar barındırıyor. Bu ikili hiyerarşi daha önce benzeri olmayan bir düzene yol açıyor. Bölge ülkeleri bir taraftan Çin'i sınırlamaya yanaşmazken, diğer taraftan Çin'e tamamen bağımlı olmaktan da kaygı duyuyorlar. Bu ikili hiyerarşi her iki büyük gücün bölgeye yönelik politikalarının esnek olmasını zorunlu kılıyor.

Dünya ekonomisi, uluslararası toplum ve küresel çevre sorunları açısından anahtar konumda bulunan Çin ve ABD arasında, basit bir sıfır toplamı rekabetin yaşanması hiç de kolay değildir. İki ülke aynı zamanda derin ve kompleks bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindedir. Dünya ekonomisi, küresel ısınma, uluslararası suçlar, enerji güvenliği ve daha birçok alanda her iki ülke de birbirine muhtaç durumdadır (Ikenberry, 2014: 59). Küresel meselelerin üstesinde gelebilmek için her iki ülke de birbirine muhtaç durumdadır. Bu, iki ülke arasındaki rekabetin ılımlı bir şekilde yürütülmesini zorunlu kılıyor. Ikenberry, mevcut uluslararası düzenin, açıklığı, kapasitesi ve yarattığı ekonomik bağımlılık ile Çin'i kendine katacağını savunuyor. Mevcut düzenin, Çin'in liderliğinde bir düzen tarafından değiştirilmesinin oldukça güç olduğunu savunuyor.

John Ikenberry'ye göre, mevcut sistem bir taraftan Çin'e cazibeler, teşvikler ve fırsatlar sunarak ülkeyi mevcut düzenle daha da bütünleşmeye teşvik ediyor. Diğer taraftan da baltalaması veya çevresinden dolanması zor, köklü ve kapsamlı bir düzen olduğundan Çin'in düzene muhalefet etmesini veya makul bir uluslararası alternatif sunmasını oldukça zorlaştırıyor. Dolayısıyla mevcut sistem, Çin'i dizginleyerek, onun önceliklerini normlara tabi değişimlerle sınırlıyor (Ikenberry, 2013: 55). Batılı Düzen'in güçlü kuralları ve kurumları Çin'in entegrasyonunu çoktandır kolaylaştırıyor. Çin gücünü ve zenginliğini arttırabilmek için sadece küresel kapitalist sisteme girmekle kalmamakta, aynı zamanda sistemin temel kurallarının ve kurumlarının korunmasını da istemektedir. Batılı düzen, gelmekte olan güç değişimlerini ABD lehine barışçıl bir şekilde dönüştürebilecek potansiyeli barındırıyor. Fakat bunun için ABD'nin mevcut liberal düzeni daha da güçlendirmesi gerekiyor. ABD; Batılı düzene daha fazla yatırım yaparak onun sorumluluk, entegrasyon ve sınırlama yeteneklerini güçlendirmelidir. Aynı zamanda geniş katılımlı çok taraflı kurumlara olan desteğini arttırmalıdır (Ikenberry, 2008a: 31-34). Fakat çok taraflı ve kurallara dayalı sistemin yerine iki taraflı ilişkilere öncelik veren Trump başkanlığındaki yeni Amerikan yönetimi, bunun tam aksi yönde hareket etmektedir. Serbest uluslararası ticaret yerine korumacılığa yönelen ve liberal düzenin temel normlarının aksine hareket eden Trump yönetimi, ABD hegemonyasının altını oymaktadır. Trump yönetiminin ABD'nin alışlagelmiş

küresel rolünü daha fazla sürdürmemeye çalışması, Avrupa Birliği ve Çin'in küresel düzeni daha fazla şekillendirilmesine zemin hazırlıyor. Yeni ABD yönetimi, Çin'e kendi bölgesel ve küresel düzeyde çok taraflı kuruluşları inşa etmesi için fırsat yaratıyor. Asya Altyapı Yatırım Bankası ile Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in bölgesel ve küresel çok taraflı kuruluşlar inşa etme çabalarının en önemlileridir.

Diğer bir liberal kuramcı Joseph Nye, Çin'in gidecek daha çok uzun bir yolunun bulunduğu ve birçok engelle karşılaşacağını belirtiyor. Çin'in yakın zamanda ABD ile arasındaki ekonomik ve özellikle de askeri açığı kapatması oldukça zordur. Bundan dolayı Çin, küresel ölçekte ABD ile rekabet edebilecek durumda değildir. ABD ve Çin arasında bir savaşın yaşanması için herhangi bir zorunluluk bulunmuyor. 19. yüzyılın sonlarında ABD'nin İngiltere'yi geçmesi durumunda olduğu gibi, her yükselen güç savaşa yol açmamaktadır. Eğer Çin'in yükselişi barışçıl olmaya devam ederse kendi halkına, komşularına ve de Amerikalılara büyük bir fayda vaat edecektir (Nye, 2005: 13-14). Çin gücü arttıkça, kurulu uluslararası düzeni çökertmeye hevesli bir devlet olarak görülse de Nazi Almanyası veya Sovyetler Birliği gibi tam revizyonist bir aktör değildir. BRICS Kalkınma Bankası'nın oluşumunda aktif rol almış ve ihtiyaçlarına uygun olan bölgesel örgütleri teşvik etmiştir. BM, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi mevcut uluslararası kurumlardan geniş ölçüde istifade eden Çin, bunları tahrip etmeye istekli değildir. Her ne kadar kendi çıkarından dolayı olsa da, 1990'lardan sonra yaşanan para krizlerinin istikrarında önemli bir rol oynamıştır (Nye, 2016: 68).

Ekonomik ve politik ağırlığı arttıkça Çin, olması gerektiği gibi bu sistemin işletilmesinde daha fazla söz hakkına sahip olacaktır. Ancak bu sistemin üzerine inşa edildiği kök prensipleri değiştirme kabiliyeti sınırlı kalacaktır. Çin'in alternatif bir rakip sistem inşa etme kabiliyeti abartılmamalıdır. Çin'in inşa edebileceği muhtemel bir sistemin esaslarının ne olacağı hâlâ oldukça belirsizdir. Şu an için Çin, teknolojik liderlik edebileceği bir potansiyele sahip değildir. Çin'in askeri müttefiki olmadığı gibi, yenilerini yaratma imkanı da oldukça sınırlı olduğundan, küresel bir askeri müttefiklik yapısı inşa etmesi de oldukça güç olacaktır. Hemen hemen tüm komşuları Çin'e karşı bir parça güvensizlik hissetmekte ve koruyucu ek tedbirler ile denge

politikaları arayışında olduklarından bölgesel bir güç bloğu kurması da oldukça zor olacaktır (Kroeber, 2017: 357).

Çin'in, revizyonist bir güç olmaktan ziyade, statükocu bir güç olduğunu savunan düşünürler de bulunuyor. Batı ülkelerindeki genel kanı, Çin'in hâlâ uluslararası toplumun yapıcı bir üyesi olmadığı veya bu hususta henüz başlangıç aşamasında olduğu yönündedir. Çin'in, uluslararası normları uygulama konusunda henüz tam olarak destek vermediği düşünülüyor. Daha da ötesi, Çin yükselmekte olan hoşnutsuz bir güç olarak, ABD merkezli kurulu uluslararası düzene temel bir meydan okumayı temsil ettiği düşüncesi hakimdir (Johnston, 2003: 8). Oysa Çin'in bariz bir şekilde uluslararası toplumun sınırları dışında hareket eden bir ülke olduğu çıkarımını yapmak oldukça zordur. Hatta bir ölçüde, Çin'in önemli küresel sorunlarda uluslararası toplumla, eskisine oranla daha fazla işbirliğine gitmekte olduğu ve uluslararası kuruluşlara daha fazla entegre olduğu söylenebilir. Daha da ötesi, Çinli liderlerin aktif bir şekilde ABD gücünü dengelemeye, ABD merkezli tek-kutuplu sistemin altını oyarak onun çok kutuplu bir sistem koymaya çalıştığına dair kanıtlar yetersizdir. Çin 1970'lerin sonlarından itibaren devrimci revizyonist bir ülkeden daha statüko eğilimli bir ülkeye dönüşmüştür (Johnston, 2003: 49). Küresel değerlere bağlılığı, komşularıyla olan sınır anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözüme kavuşturma çabası, uluslararası ticaret ve silahsızlanma rejimini kabul edişi ve uluslararası kurumların çalışmalarına katılma çabalarına vb. durumlarda Çin'in gösterdiği uyum dikkate alındığında, onun statükocu bir güç olduğu söylenebilir. Çin mevcut kurum ve kuralları benimseyip içselleştirmeye çalışıyor. Çin, uluslararası politikada geçmişine göre daha az şiddete meyilli, yumuşak gücü öne çıkaran, statüko eğilimli bir aktör haline geliyor (Johnston, 2003: 56).

Warwick Üniversitesi'nden Shaun Breslin ise Çin'in gelişmekte olan global rolünü, "hoşnutsuz sorumlu büyük güç" olarak tanımlıyor. Çin, kendisinin inşa etmediği bir sistemin içinde yükselen bir güç konumundadır. Temel uluslararası örgütlerdeki güç dağılımı ve uluslararası ilişkilerdeki baskın normlar adil olmayan bir şekilde Batılı güçlerin lehinedir. Mevcut güç dağılımı ve normlar zaman zaman Çin'in temel hedeflerine ulaşmasının önünde engel oluşturuyor. Gelişmekte olan bir büyük güç olarak Çin'in meydan okuması, küresel düzende istikrarsızlığa neden

olmayacak veya kriz yaratmayacak şekilde dünya düzenini değiştirmeyi hedefliyor (Breslin, 2010: 52). Çin'in hoşnutsuzluğu ve değişim arzusu, şimdiye kadar onun radikal bir stratejiye yönelmesine yol açmamıştır. Çin bazı yönlerden mevcut düzenin kurallarından ve normlarından şikayet etse de, bu yöndeki değişim taleplerini diğer aktörlerin korku ve endişelerini tetiklemeyecek şekilde dile getiriyor.

Çin'in Asya'daki ve dünya çapındaki rolü, hegemonik veya revizyonist bir güç olmaktan ziyade, uluslararası düzeni muhafaza etmeye çalışan ve aynı zamanda küresel yönetişimde yenilikçi çözümler sunabilen büyük küresel bir oyuncunun sorumluluğu çerçevesinde olacaktır (Wang, 2019). Çin küresel düzendeki değişimleri dikte edebilecek güce henüz sahip olmasa da, onları bloke edebilecek ve kendi çıkarlarının dikkate alınması sağlayabilecek güce sahiptir. Uzun vadede Çin, küresel krizler yaratmayacak ve istikrarsızlığa yol açmayacak şekilde, artan bir ölçüde uluslararası kuralları ve normları değiştirmeye zorlayacak gibi görünüyor. Değişimleri barışçıl bir şekilde yapmanın yollarını bulmak, Çin için sadece bir küresel sorumluluk meselesi değildir, fakat aynı zamanda pragmatik bir ulusal çıkar sorunudur da (Breslin, 2010: 60). Çin, ekonomik büyümesini sürdürebilmek ve iç politik istikrarını sürdürebilmek için barışçıl değişim yolları bulmak zorundadır. Çin'in, şimdiye kadar büyük bir başarıyla gerçekleştirdiği ekonomik büyüme, büyük oranda bölgesel ve küresel aktörlerle iyi ilişkiler tesis etmesine dayanmaktaydı. Çin, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için bölgesel ve küresel aktörleri mümkün olduğunca tedirgin etmemeye özen gösterecektir.

3.5.3. Çin'in Dünya Düzeni İdealleri

Geçen on yıllardaki Çin pragmatizmi, uluslararası sistemin normatif değerlerinin genel parametrelerinin kabullenilmesine yol açmıştır. Son yıllarda ise, Çin'in dünya düzeni hakkındaki fikirleri yeniden şekillenmektedir. Çin tarihinde spesifik anlam taşıyan ifadeler dış politika yapıcılar tarafından daha sık telaffuz edilmeye başlamıştır (Carlson, 2011: 95). Özellikle 2000'li yıllar Çin'in yeniden kendine güven duyduğu ve kendi kimliği ile uluslararası alanda var olmaya özen gösterdiği yıllar olmuştur. Çin'in hızlı ekonomik büyümesinin yarattığı kendine güven, ülkenin, Çin geleneksel düşüncesinde dünya düzenine dair

kavramsallaştırmalara yoğun bir şekilde atıf yapmasına yol açmıştır. Yine bu dönemde Çin yükselişinin özgünlüğüne dair kavramsallaştırmalar artış göstermiştir.

Çinli akademisyenler ve politik karar alıcılar, realist kuramcılarının aksine, Çin'in yükselişinin barışçıl olduğunu savunuyorlar. Çin Reform Forumu Başkanı Zheng Bijian "Çin'in barışçıl yükselişi" kavramsallaştırmasının uluslararası ilişkiler literatüründe yaygınlaşmasına en büyük katkıyı yapan düşündürdür. Zheng'e göre, 1970'lerin sonlarında Çin tarzı sosyalizmin keşfi ile Çin, kalkınması için barışçıl uluslararası ortam arayışında olan bir yolu seçmiştir. Aynı zamanda Çin'in kalkınması dünya barışının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır (Zheng, 2005: 3). Çin'in yeni kalkınma stratejisi pazarını serbestleştirmeye, kurumsal yenileşmeye, ekonomik küreselleşmeye, karşılıklılık esasına ve kazan-kazan ilkesi temelinde müşterek faydaya dayanıyor. Çin 1970'lerin sonlarında başladığı ve büyük fayda sağladığı barışçıl yükseliş yolunda yürümeye devam edecektir. 2002 yılında yapılan Çin Komünist Partisi 16. Kongresi'nde, resmi olarak, Çin'in çok uzun bir süre için barışçıl yükseliş yolunda kalmaya devam edeceği dile getirilmiştir (Zheng, 2002: 80-81). Zheng'e göre, Çin'in yolu yalnızca yükselmek değildir, barışa bağlı kalmak ve asla hegemonya arayışında olmamaktır. Çin, kendi ekonomik gelişmesi için barışçıl bir uluslararası ortamın oluşması ve aynı zamanda bu kalkınma yöntemiyle dünya barışının korunması için çalışacaktır. Bu bağlamda Çin, sosyalist piyasa ekonomisi ve sosyalist demokrasinin gelişmesini merkeze alan ekonomik ve politik reformları illeterek barışçıl yükselişin uluslararası muhafızlığını yapacaktır (Zheng, 2003: 17-18).

Zheng'e göre, Çin geleneksel büyük güçlerin yükseliş yaklaşımlarını izlemeyecektir. Çin, ideolojiler arası rekabetin baskın olduğu Soğuk Savaş zihniyetini aşmış bulunuyor. Aynı zamanda, şiddet araçlarını kullanarak kaynakları ele geçirme ve dünya hegemonyasını elde etme arayışında olmayacaktır. Çin ne Soğuk Savaş'ın bitkin düşüren tuzağına düşecektir ne de savaş sonrası dönemin hakimiyet mücadelesine girecektir. Bunun yerine Çin, reform ve açık kapı politikasını benimsemiştir. Çin, ekonomik küreselleşmeden ayrılmak yerine ona katılma yolunu seçmiştir. Böylece insanlık medeniyetinin meyvelerinden faydalanarak bağımsız bir şekilde Çin tarzı sosyalizmi inşa etmeyi ve barışçıl potansiyelinin farkına varmayı öğrenmiştir. Çin aynı zamanda geleneksel kalkınma

modellerini kullanmak yerine uyumlu sosyalist bir toplum inşa etmeye devam etmektedir (Zheng, 2005: 4). Zheng'e göre, Çin'in barışçıl yükselişi, içerde uyumu, dışarıda ise barışı temel alıyor. Çin'in 21. yüzyıldaki temel stratejisinin, barış ve uyumun sürdürülmesi olduğunu ileri sürüyor. Çin'in barışçıl yükselişi aslında iki boyutlu olarak tarif ediliyor: Bir yandan, içerde Çin karakterli sosyalizm anlayışı ile, Batının içerde ve dışarıda büyük sömürüye yol açan kalkınma yolu yerine daha barışçıl bir yol seçmiştir; diğer yandan, büyük güçlerin savaşa yol açan geleneksel mücadele yaklaşımları yerine daha barışçıl bir yükselişi tercih etmiştir. Bu bağlamda Çin'in hiçbir zaman bir dünya hakimiyeti veya hegemonya elde etme arayışında olmayacağı dile getiriliyor.

Çin'in dünya sahnesine yükselişi; ekonomik küreselleşmeye katılma, dünya pazarında diğerleri ile rekabet etme, herkese karşılıklı fayda sağlayan dünya sistemini tanıma yoluyla olmaktadır. Bu da Çin'in yükselişinin gerçek manada barışçıl olduğunu gösteriyor (Monod and Chatterji, 2005: 8). 1.4 milyar insan kaynağıyla büyük bir pazara sahip olan Çin'in hızlı ekonomik büyümesi Asya-Pasifik ekonomi için büyük potansiyeller üretecektir. Bu büyüklükte bir pazara sahip olan Çin çıkarıldığında Asya-Pasifik pazarında büyük bir pazar açığı meydana gelecektir. Dolayısıyla Çin'in barışçıl yükselişi ile sürdürülebilir, hızlı, koordineli ve güçlü büyümeye sahip ekonomisi Asya-Pasifik bölgesine tehdit değil, tarihi muazzam fırsatlar getirecektir (Zheng, 2004: 32).

Barışçıl yükseliş süreci ile Çin, herhangi bir geleneksel yaklaşımdan farklılık arz eden yeni bir güvenlik konsepti oluşturmuştur. Karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik ve işbirliğine dayanan yeni paradigma, geçmişteki büyük güçlerin etki alanlarını genişletmek, güç mücadelesine girişmek veya ideoloji ihraç etmek gibi stratejik çerçeveleri tamamen terk etmektedir. Çin'in yeni paradigması ortak fayda, işbirliği ve birlikte kalkınma esaslarını temel alıyor. Zheng'e göre, tarih ve deneyim silahlı güçlerin barışı yapamayacağını ve güç politikasının güvenliği sağlayamayacağını defalarca kanıtlamıştır. Asya-Pasifik ülkeleri arasındaki işbirliği yoluyla başarılan kolektif güvenlik, evrensel ve daimi bir barış ile hızlı ve sürdürülebilir bir kalkınmaya yol açacaktır (Zheng, 2004: 35). Çin'in barışçıl yükselişi yaklaşımını savunanlar, temelde, Çin'in dünya barışı ve istikrarı için yıkıcı değil, tam tersine yapıcı bir aktör olacağını göstermeye çalışıyorlar.

Barışçıl yükseliş kavramı think tank kuruluşları ve hükümet çevrelerince ilk dönemlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Fakat bir süre sonra Çin hükümeti “yükseliş” kelimesinin dışarıda olumsuz bir çağrışım uyandırmasından kaygılanarak resmi belgelerde değişime gitmiştir. “Barışçıl yükseliş” yerine “barışçıl kalkınma” veya “barışçıl gelişme” kavramsallaştırması tercih edilmiştir (Chen, 2009: 16). Barışçıl yükseliş kavramı Çin’in gücünün hızlı bir şekilde artmasının yarattığı uluslararası kaygıları gidermek için ortaya atılmıştır. Fakat yükseliş kavramının da kimi olumsuz çağrışımlar uyandırmasından çekinen Çin hükümeti bunu kalkınma ve gelişme kavramlarıyla değiştirmiştir. Mevcut uluslararası ortamdan oldukça büyük yararlar sağlayan Çin, kedisine yönelik olumsuz düşüncelerin oluşmaması için azami dikkat gösteriyor.

Çin Üniversitesi Dış İşleri Başkanı Wu Jianmin’e göre, Çin 21. yüzyılda dünya hakimiyeti arayışında olmayacaktır. Tahakküm veya hegemonya düşüncesinin Çin kültüründe yeri yoktur. Çin uzunca bir süre için hemen hemen tüm teknolojik ve askeri varlıklara sahip olmasına rağmen onları dünya hakimiyeti için kullanmamıştır. Çin tarihten dersler alan bir ülke olarak hegemonya arayışlarının kötü sonlandığının farkındadır. Deng Xiaoping 1974 yılındaki BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada Çin’in asla bir hegemonya arayışında olmayacağını belirtmiştir (Wu, 2005: 15). Çin’in yükselişinin barışçıl olacağını iddia edenler genel olarak Çin tarihine referans veriyorlar. Çin’in tarih boyunca önemli bir askeri güce sahip olmasına rağmen bu gücüne dayanmaktan imtina ettiğini iddia ediyorlar. Her medeniyetin tarihinde olduğu gibi Çin tarihinde de aslında hem askeri hem de barışçıl yöntemlere sık sık rastlanmaktadır. Bunun sadece bir yönünü öne çıkarıp diğer yüzünü görmezlikten gelmek yapılan değerlendirmelerin doğruluğunu şüpheli hale getirmektedir. Çin resmi ve akademik çevrelerinde hegemonya kavramı, genel olarak pejoratif bir anlam ifade etmektedir. Çin’in diğer hegemonyalara karşı olduğu ve hiçbir zaman hegemonya arayışında olmayacağı sık sık dile getiriliyor.

1970’lerin sonlarında başlayan reform ve dışa açılma dönemiyle birlikte Çin ekonomik kalkınmaya yeteri kadar odaklanabilmek için barışçıl bir uluslararası ortama ihtiyaç duymaktaydı. Yirminci yüzyılın bitimine kadar Çin’in dünya düzenine yönelik pozisyonu açık olmaktan uzaktı. 2000’li yılların ortalarına doğru Çin hükümeti dünya düzenine yönelik tutumunu “uyumlu dünya” olarak ilk kez net

olarak ortaya koymuştur. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao 2005 yılında Birleşmiş Milletler'in zirve oturumunda "Kalıcı Barış ve Ortak Refah için Uyumlu Dünya İnşa Etmeye abalamak" başlıklı bir konuşma yaptı. Böylece ilk kez Çin, yeni bir dünya düzeni inşa etmeye yönelik resmi bir öneri sunuyordu. Uyumlu dünya; politik, ekonomik, kültürel, güvenlik ve evre alanlarını içeren oldukça kapsamlı bir kavramsallaştırmadır. Politik olarak, bütün ülkelerin uluslararası ilişkilerde demokrasiyi geliştirmek için eşit bir şekilde dayanıştığı ve birbirlerine sayęı duyduğu bir ortam hedeflenmektedir. Ekonomik olarak, bütün ülkelerin kazan-kazan ilkesi çerçevesinde faydaların paylaşıldığı daha dengeli bir kalkınma ve ekonomik küreselleşme için, ortak çaba içine girdiği bir düzen amaçlanmaktadır. Kültürel olarak, farklılıklara sayęı duyulan ve insanlık medeniyetini ilerletmek için ortak çaba içine girdiği bir düzen hedeflenmektedir. Güvenlik alanında, ülkelerin sorunlarını savaş yerine diğer araçlarla çözdüğü, karşılıklı güven ve işbirliği içinde hareket ettiği, dünyada istikrarı ve barışı korumak için birlikte çalıştığı bir düzen kastedilmektedir. evre meselelerinde ise, ülkelerin, insanlığın tek evi olan yeryüzünün korunması için birbirine yardım ve işbirliği ettiği bir düzen anlamına gelmektedir (Su, 2009: 33-34). Çinli yetkililerin dünya düzeni için önerdikleri uyumlu dünya kavramsallaştırması temelde barış, uyum ve kazan-kazan ilkelerine dayanıyor. Uyumlu dünya yaklaşımı, Çin'in kendi sınırları içinde uyumlu sosyalist bir toplum oluşturma hedefinin dış işlerine yansıması olarak da görülebilir. Bu bağlamda Doğu Asya başta olmak üzere tüm dünyada barış, refah ve uyumun sağlanması ima ediliyor. Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde uyumlu bir uluslararası düzen inşa etmek hedefleniyor.

Ekonomik gücü hızlı bir şekilde yükselmekte olan Çin'e yönelik beklentiler içeride ve dışarıda giderek artmaktadır. Bu beklenti Çin dış politikasının daha aktif ve daha büyük uluslararası sorumluluklar alması yönündedir. Uyumlu dünya stratejisi, Çin'in daha aktif bir rol üstlenerek ülkelerin eşit olduğu, karşılıklı güvenin olduğu, ortak güvenliğin sağlandığı, kazan-kazan temelinde bir işbirliği ile ortak refahın sağlandığı ve medeniyetler arasındaki çeşitliliğin garanti altına alındığı bir dünya düzenine sağlanmasını hedeflemektedir (Chen, 2009: 17). Çin'in büyüyen kapasitesi, artan uluslararası çıkarları ile içeride ve dışarıda ülkeye yönelik beklentiler, uyumlu dünya stratejisinin belirlenmesine yol açmıştır. Uyumlu dünya

yaklaşımı kimi yönlerden romantik bir strateji olarak görülse de, ilk kez, Çin'in dünya düzenine yönelik küresel bir vizyon belirlemiş olması bakımından büyük önem taşıyor.

21. yüzyılda Çin'in yeniden büyük bir güç olarak ortaya çıkması Çinli liderlerin tarihsel bilinçlerinde tedrici bir değişime yol açıyor. Çinli yetkililer ülkenin dünyadaki pozisyonunu yeniden tanımlamak için imparatorluk Çin'inin ihtişamını dile getirme hususunda daha isteklidirler. Fakat bundaki temel amaç, yeniden yükselmekte olan Çin'in, eski zamanlarda olduğu gibi, uyumlu ve barışçıl olacağını vurgulamaktır. Bu trend bir önceki Başkan Hu Jintao'nun geleneksel Çin felsefesinden “uyumlu dünya” kavramını Çin'in dış işlerinin temel ilkesi olduğunu vurgulamasıyla başlamıştır. Mevcut Başkan Xi Jinping de bu konuda oldukça takıntılı davranmaktadır. Başkan Xi sık sık “genlerindeki düzen”in ve “miras aldığı ulusal ruh”un, “Çinlilerin barış seven bir ulus” olmasını belirlediğini dile getiriyor. Barış, ahenk ve uyum isteğinin, Çinlilerin ruhsal dünyasında oldukça derin izlere sahip olduğunu belirtiyor. “Savaşçı bir devlet, ne kadar büyük olursa olsun, nihayetinde mahvolacaktır”, “barış en büyük üstünlüktür”, “tekbiçimlik olmaksızın uyum aramak”, “savaş silahını ipek ve yeşim taşı hediyesi ile değiştir”, “komşularla arkadaşlık kur”, “evrensel barışı sağla” ve “Tianxia'nın büyük uyumu” gibi Çin klasik deyişlerine sürekli değinen Başkan Xi, Çin'in barışçıl bir ulus olduğunu vurgulamaya büyük özen gösteriyor. Çin'in uzun bir süre dünyanın en güçlü ülkesi olmasına rağmen hiçbir zaman kolonyalizm ve saldırganlık peşinde olmadığını ifade ediliyor (Suisheng, 2015: 2). Çin'in yükselişinin yaratacağı olası kaygıları ortadan kaldırmak için Çinli yetkililer imparatorluk Çin'ini idealize ederek, Çin'in yükselişinin barışçıl olacağını vurgulamaya büyük önem veriyorlar.

“Uyumlu dünya” ve “barışçı yükseliş” son yıllarda Çin'in dışarıya yönelik en önemli söylemleri olarak öne çıkıyor. 2006'da çok sistematik biçimde ortaya konulan uyumlu bir dünya söylemi dört temel özelliği kapsıyor. Öncelikle BM'nin etkin bir rol oynadığı güçlü bir çok taraflılık ve kolektif güvenlik mekanizmasının daha da geliştirilmesi hedefleniyor. Karşılıklı yarar sağlayan bir işbirliği ortamı için refah ve hoşgörünün temel alınması amaçlanıyor. Diğer bir hedef ise çeşitli uygarlıklar arasındaki diyalogun arttırılmasıdır. Barışçı yükseliş teorisi gibi “uyumlu dünya”

teorisi de Çin'in yükselişinin mevcut küresel düzeni tehdit etmeyeceği ya da alt üst etmeyeceği varsayımına dayanıyor (Shambaugh, 2016: 242). Dolayısıyla her ikisi de temelde savunmacıdır. Çin'in uluslararası alanda etkisinin arttırılmasından ziyade, Çin'in yükselişine yönelik olumsuz algılamaları bertaraf etmeyi hedefliyor. Hatta barışçı yükseliş söylemindeki yükseliş kavramın uluslararası toplumda kaygıya yol açabileceği endişesinden dolayı söylem, barışçı kalkınma olarak değiştirilmiştir.

Çinli kuramcıların son yıllarda dünya düzeni için önerdiği yaklaşımlardan bir diğeri de **Tianxia** anlayışıdır. Geleneksel Çin düşüncesindeki *Tianxia* (göğün altındaki her şey) anlayışını modernize eden Zhao Tingyang, Çin'in geleneksel düzen yaklaşımlarının, küresel problemlerin çözümünde daha iyi bir felsefi çerçeve sunduğunu iddia ediyor. Zhao'ya göre, Çin'in geleneksel *Tianxia* teorisi, küresel yönetim en iyi felsefesidir. *Tianxia*; yeryüzü, insanların kalpleri ve bir dünya kurumu gibi üç anlamlı derin bir dünya görüşüdür. Bu görüş politik olarak uluslararası olma durumunu aşan bir dünya çapında olma durumudur. Zhao, *Tianxia* görüşünün, dünyanın sorunlarının üstesinden gelme hususunda 'uluslararası teori'den daha uygun bir 'dünya teorisi' olduğunu savunuyor (Zhao, 2006: 29). Westphalia sistemine göre *Tianxia* sisteminin daha bütünsel ve kapsayıcı bir yaklaşım olduğunu iddia ediyor. *Tianxia*, ılımlı hiyerarşik bir ilişkiler sistemini temel alan, uyumlu bir arada olmak ilkesine dayanıyor. *Tianxia* kavramı tüm dünyanın uyumlu bir şekilde kapsanması olarak tanımlanıyor. İlk olarak *Tianxia* göğün altındaki yeryüzü anlamına geliyor. İkincisi dünyadaki tüm insanların genel iradesi anlamına geldiğinden evrensel bir sözleşmeyi gerektiriyor. Üçüncü olarak *Tianxia* dünya düzeni sorumluluğunu üstlenen evrensel bir sistemdir. *Tianxia* siyasi olarak, düşmanlığı misafirperverliğe dönüştürerek bir arada yaşama sanatıdır (Zhao, 2018). *Tianxia* siyasi olarak, bir ülke veya devlet yerine, bir dünya kurumu anlamına geliyor. Bu bağlamda, ulus-devlet olmaktan ziyade bir dünya-toplumu anlamında kullanılıyor. Tüm dünyayı bir aile olarak algılayan evrensel bir sistemin inşası hedefleniyor (Zhao, 2006: 30). *Tianxia*; fiziksel, psikolojik ve kurumsal olarak tüm dünyayı kapsayan geniş bir anlayışa sahiptir. Bu görüşün en önemli ilkesi mümkün olduğunca hiçbir şeyin dışlanmaması veya tüm halkların ve toprakların kapsanmasıdır. (Zhao, 2009: 9-10). *Tianxia* tüm yeryüzü veya dünya anlamlarında

oldukça kapsayıcı bir mekan tasavvuruna sahiptir. Coğrafi kapsayıcılığının yanında tüm insanları veya halkları da kapsıyor. Tüm insanların kalpleri veya insanlığın ortak iradesi anlamlarında kullanılıyor. Tianxia zor kullanarak birtakım yerleri ele geçirmek yerine iyi bir yönetim ile tüm insanlığı hoşnut etmeyi amaçlıyor. Tek tek ülkelerin çıkarlarının gözetilmesi yerine tüm insanlığın ortak çıkarlarının gözetildiği evrensel kurumların oluşturulması hedefleniyor. Küresel düzen ancak evrensel kurumlar aracılığıyla sağlanabilir. Tianxia'nın evrensel kurumları; dünyanın genel refahından, dünya çapında adaletin ve barışın sağlanmasından, hukuka dayalı bir düzenin tesis edilmesinden ve bağlı siyasal örgütlenmelerin meşruiyetinin tanınmasından sorumludur.

Zhao, günümüz dünyasını çatışma, kaos ve medeniyetler arasında devam eden çatışmalarla tarif ediyor. Bütün işaretler, başarısız devletlerin ötesinde, başarısız bir dünya düzenine doğru gitmekte olduğumuzu gösteriyor. Bu, Hobbesçu bağlamda, artmakta olan kaos ve anarşi ortamında, dünyayı ortak bir toplum yerine savaş alanı olarak gören ABD Başkanı Donald Trump, eski moda bir kahraman olarak ortaya çıkmış bulunuyor. Fakat küreselleşmeyle birlikte ekonomiler birbirine bağımlı olduğu ve dünya çapında bilgi ortak hale getirdiği için, bu yol başarısız olmaya mahkûmdur. Zhao'nun alternatif olarak önerdiği Tianxia barışı, aşırı bağlantılı ve bağımlı dünyamızda bütün medeniyetleri kapsayan geniş uyumlu bir evrensellik tesis edilmesini sağlayabilir (Zhao, 2018). Zhao'ya göre Tianxia yaklaşımı; Huntington'un “medeniyetler çatışması” ve Hobbes'un “anarşi durumu” yaklaşımlarına göre küresel sorunların çözümünde daha başarılı olacaktır. Çatışma yerine, tüm medeniyetler arasında uyumlu ilişkiler tesis edilmesi gerekmektedir.

Zhao, günümüzün en önemli probleminin “başarısız devletler” olmaktan ziyade “başarısız dünya” olduğunu savunuyor. Temel sorun düzensiz ve kaosa dönüşen dünyamızdır. Bir devletin, bölgenin veya uluslararası ittifakın çözemeyeceği kadar çok büyük dünya sorunları ile karşı karşıya bulunmaktayız. Uluslararası teorilerin uluslararasılık çerçevesinde düşünmeleri, ortak dünya sorunlarını çözme yeteneklerini sınırlamaktadır. Dünyalılığın bütünselliği veya totallığı uluslararasılığın arasında olma durumuna indirgenemez. Evrenimiz bir uluslararası teoriden ziyade dünya teorisine ihtiyaç duymaktadır (Zhao, 2006: 39). Dünyamızın

sorunlarına başarılı çözümler ancak evrensel olarak kabul edilmiş bir sistem tarafından bulunabilir. Zor, temel sorunların çözmede yetersiz kalmaktadır. Evrensel bir sistem ancak herkesin çıkarını gözeten politik kurumlardan oluştuğu müddetçe meşru olarak görülür. Bu politik kurumlar aynı zamanda en geniş ortak refahı üretebilmelidir. Bununla birlikte evrensel bir sistem bütün uluslar ve kültürler arasında uyum sağlayabildiği ölçüde işler hale gelecektir (Zhao, 2009: 8). Tianxia küresel sorunların üstesinde gelmede dünya ölçeğinde bir tasavvuru gerektiren evrensel bir kurum işlevi görecektir.

Tsinghua Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Dekanı Yan Xuetong’a göre, ABD’nin liberal hegemonyası zayıflamaktadır ve diğer ideolojilerin giderek büyüyen bir meydan okumasıyla karşı karşıyadır. ABD liberalizminin etkisi azalsa da hâlâ en etkili küresel ideolojidir ve bir gecede terk edilmesi beklenemez. Günümüzün temel dinamiklerinden biri, yükselmekte olan en güçlü ülke olarak Çin’in ideolojisinin, nihayetinde ABD’nin liberal hegemonyasına meydan okuyacağıdır. Çin’in geleneksel değerlerinin dış politikasına öncülük edeceğini belirtiyor (Yan, 2018: 10). Çin için temel mesele Çinli politik değerlerin gelecek uluslararası normatif düzenin şekillendirilmesinde etkili olup olamayacağıdır. Yan’a göre, Çin’de uluslararası düzenin şekillendirilmesi için birbirleriyle rekabet eden üç politik değer bulunuyor: Marxizm, ekonomik pragmatizm ve geleneksel Çinli değerler. Çin, geleneksel değerler ile liberal değerlerin bir kombinasyonunu sağlayarak uluslararası düzenin şekillendirilmesinde rol oynayabilir. Böyle bir kombinasyon “insani otorite” için bir dizi evrensel değer ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu değerler çerçevesinde oluşturulacak yeni normlar evrensellikleri dolayısıyla çoğu ülke tarafından kabul edilebilir ve bugün sahip olduğumuzdan daha barışçıl bir uluslararası düzeni getirecektir (Yan, 2018: 1). Yan’ın önerisi, bir değer dünyasının diğerini alt etmesi yerine onunla birleşerek yeni bir kombinasyon oluşturmaya dayanmaktadır. Yükselmekte olan bir ülke olarak Çin’in değerleri, yeni uluslararası normların oluşturulmasında liberal değerleri reddetmek yerine onlarla birlikte bir oluşuma gidecektir.

Yumuşak güç alanında çalışmalar yapan Çinli akademisyen Yan Xuetong, klasik Çinli filozoflarından Xunzi’ye atıfla üç tip liderlikten bahsediyor: İnsani

otorite (*Wangdao*), hegemonya ve tiranlık. İnsani otorite hem içerde hem de dışarıda insanların kalbini ve aklını kazanma üzerine kuruludur. Askeri gücü temel alan tiranlık, kaçınılmaz olarak düşmanlıklar yaratır. Hegemonik güç ise bu ikisi arasında bir yerde bulunuyor. Hegemonya, içeride halkını ve dışarıda müttefiklerini kandırma yoluna gitmez. Fakat müttefik olmayan güçlere karşı farklı ahlaki kaygılar taşımadan sık sık şiddet kullanma eğiliminde olurlar. Bu üçlü arasındaki herhangi bir rekabette genel olarak insani otorite üstün gelmektedir (Yan, 2011). Hegemonik güç, dost ve müttefik ülkelerle ilişkilerinde belirli normlar çerçevesinde hareket ederken düşmanlarıyla ilişkilerinde daha ziyade güç politikası uygulayarak çifte standarda yol açar. Bunun aksine insani otorite ise eylemlerinde tutarlı ilkelere dayanır (Yan, 2012: 4). İnsani otorite ile hegemonya arasındaki ayrım temelde güç alanında değil ahlaki alandadır. İnsani otorite, moral eylemler vasıtasıyla gönüllü bir tabiiyet ilişkisi kurmaya dayanıyor. Hegemonya ise stratejik güvenirliliğin tesis edilmesi vasıtasıyla ittifak inşa etme kabiliyetini temel alıyor (Yan, 2018: 18). İnsani otorite, dost ve düşman kategorisinde olmasına bakmadan yapılan eylemin evrensel değerlere göre doğru veya yanlış olmasına yönelik değerlendirmeler yapar. Bir eylemi kişisel ilişkilerinden ziyade uluslararası normlara uygunluğu yönünden değerlendirir. Yan’a göre, günümüzde insani otorite olarak adlandırılabilir herhangi bir aktör bulunmuyor. Fakat Çin’in böyle bir güç olacağını savunuyor. ABD ile yaşanan küresel rekabette üstün gelebilmek için Çin’in insani otorite alanına yoğunlaşması gerektiğini dile getiriyor.

Yan Xuetong’a göre, Çin tarihsel hegemonyalardan farklı bir uluslararası liderlik sergileyecektir. Çin’in gelecekteki küresel rolünün “insani otorite” türünde bir liderlik olacağını savunuyor. İnsani otorite maddi ve politik güç ile birlikte moral üstünlük anlamında kullanılıyor. Çin gelecekte çok daha fazla ülke ile dostça ilişkiler tesis etmeli ve daha fazla küresel sorumluluk üstlenmelidir. İnsani otorite kurabilen bir Çin, ulusal ve uluslararası desteği mobilize edebilecek iyi bir siyasi sisteme sahip olacaktır. Çin uluslararası sorumluluk, uluslararası liderlik, müttefiklik ilişkileri ve evrensel moral normlar oluşturma hususlarına çok daha fazla önem vermelidir (Yan, 2012: 2). İnsani otorite çerçevesinde yeni uluslararası normlar yaratabilmek için öncelikle kendini takip edilebilecek bir model haline getirmelidir. Aynı zamanda

normları ihlal edenler cezalandırılmalı ve normlara uyanlar ise korunmalı ve cesaretlendirilmelidir (Yan, 2012: 6).

Çin için temel sorun dünya çapında insanların kalbini nasıl kazanabileceğidir. Bunun için öncelikle içeriden başlamalıdır. İçeride inşa edilen bir insani otorite, dışarıdaki insanlara ilham verecek bir model olacaktır. Bundan dolayı Çin temel önceliklerini ekonomik kalkınmadan uyumlu bir toplum yaratmaya doğru değiştirmelidir. Politik yozlaşmayı ortadan kaldırarak toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamalıdır (Yan, 2011). Yan'a göre, Çin hızlı ekonomik gelişmenin yarattığı toplumsal yozlaşmadan kurtulabilmek için geleneksel ahlaki değerlerine yönelmelidir.

Kendini bir realist olarak tanımlayan Tsinghua Üniversitesi'nden Yan Xuetong'e göre, Çin'in küresel ekonomi üzerindeki büyüyen etkisi ve askeri gücünün artan etkinliği, ABD ile Çin arasında bir rekabeti kaçınılmaz kılıyor. Yükselen güçler daha fazla otorite arayışında olurken düşüşte olan güçler nadiren herhangi bir savaş olmadan devrilirler. Tarihin gösterdiği gibi Çin'in yükselişi ABD'ye yönelik gerçek bir meydan okuma olacaktır. ABD ile yaşanan rekabet politik, ekonomik ve teknolojik alanlarında olacaktır. Böyle bir rekabet diplomatik gerilimlere yol açacak olsa da askeri çatışma tehlikesi oldukça düşüktür. Çin'in dünya liderliği statüsünü güçlendirme arayışı ve ABD'nin mevcut pozisyonunu sürdürme çabası sıfır toplamı bir oyundur. İnsanların kalbini ve aklını kazanma savaşı, nihayetinde kimin galip olacağını belirleyecektir. Çin'in klasik filozoflarından olan Xunzi'nin belirttiği gibi, daha fazla insani otorite sergileyen, bu rekabette üstün gelecektir (Yan, 2011). Yan'a göre ABD ile Çin arasında yaşanan küresel rekabette belirleyici olan temel etken yumuşak güç olacaktır.

2000'li yılların sonlarına kadar Çin'in uluslararası rolü, temelde *taoguangyanghui* politikası olarak adlandırıldığı şekliyle, düşük profilli olmuştur. Bu politika, Çin'in kapasitesini ifşa etmeden ulusal gücünü inşaya odaklanmayı öncelemektedir. 2008 küresel finans krizi ve ardından 2010 yılında Çin'in dünyanın ikinci en büyük ekonomisi konumuna yükselmesi, ülkenin dış politikada daha iddialı olmasına yol açmıştır. Çin'in müzakere edilemez temel ulusal çıkarları söylemi resmi çevrelerde daha sık dillendirilmeye başlamıştır (Zhao, 2013: 103-104). 2010'lu

yıllarda Çinli düşünürler ve politika yapıcılar arasında Çin'in uluslararası rolü hakkında üç farklı görüş belirtmeye başlamıştır. Bir görüş hükümetin pasif *tianguangyanghui* politikasını terk edip 'adil bir dünya düzeni' için 'büyük güç' sorumluluklarını alması gerektiğini belirtmektedir. İkinci görüş *tianguangyanghui* politikasının, Çin'in temel çıkar alanlarında daha aktif bir rol aldığı ve hatta belirli dış politika alanlarında lider rolü izlediği bir şekilde değiştirmesi çağrısı yapmaktadır. Üçüncü görüş ise ılımlı politikanın devam ettirilmesi ve çoğu meselede liderlik pozisyonunu almaktan uzak durması gerektiğini savunmaktadır. Birinci görüş Batı medyasında ve Çin halkı arasında popüler olmasına rağmen Çin hükümetinin resmi pozisyonu değildir. Çin hükümeti resmi söylemde daha ziyade üçüncü görüşü ve uygulamada ise ikinci görüşü benimsemiş görünüyor (Zhao, 2013: 118).

Çin Doğu Asya bölgesinin dinamiklerini yeniden belirleme, kendi büyümesi yanı sıra bölgesel ekonomik büyümeyi de güçlendirme ve bölgenin ekonomik geleceğinde giderek merkezi bir konuma yükselmede büyük bir başarı gösteriyor (Jacques, 2016: 363). "*Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*" kitabının yazarı Martin Jacques'a göre, Çin'in Doğu Asya bölgesine karşı tavrı ve bölgeyi anlama biçimi, ağır biçimde haraççı sistemin mirası ve bir uygarlık-devleti olması tarafından etkileniyor. Çin daha çok güçlendikçe, daha çok Çin-merkezli bir anlayışa yönelmesi muhtemeldir (Jacques, 2016: 386-387). Çin'in bölgesel ve küresel etkisi arttıkça haraççı sisteme benzer bir sistemin yeniden canlanması söz konusu olabilir. Çin uzun bir süredir Doğu Asya ekonomileri için lokomotif görevi görüyor. Bölge ekonomilerinin 1998 krizinden sonra toparlanmalarında en büyük katkıyı Çin yapmıştı. Yine uzun süre durgunluk için kalan Japon ekonomisi Çin'in hızlı yükselişi dolayısıyla yeniden canlanma başladı. Çin, bölge ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olarak ABD'nin yerini alıyor. Çin sadece Doğu Asya'da değil dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline geliyor.

Doğu Asya'da 1989'dan bu yana, Soğuk Savaş döneminde olduğundan daha az sıcak çatışma meydana geldi. Japonya hariç bölge ülkeleri, Çin'e karşı denge kurmada beklenilenin aksine pek de istekli olmadılar. Jacques'a göre, birçok bölge ülkesi, tıpkı haraççı sistemin uzun tarihi boyunca yaptıkları gibi Çin'le iyi ilişkiler kurmaya öncelik veriyor. Haraççı sistemin temel özelliklerinden birisi Çin'le yörüngesindeki diğer ülkeler arasındaki devasa eşitsizlik ve bu eşitsizlik aslında

sistemin uzun süreli istikrarının temel dayanağıydı. Giderek baskın hale gelen Çin'in etrafında şekillenen yeni Doğu Asya düzeninin de benzer bir istikrarı göstermesi ihtimal dâhilindedir. Haraççı sistemde olduğu gibi aşırı eşitsizliğin bölgesel istikrarı beslemesi muhtemeldir (Jacques, 2016: 517). Çin'in yükselişinin bölgesel istikrarsızlık ve gerginliklere hatta savaflara yol açacağı tahminleri şimdiye kadar gerçekleşmedi. Bölge ülkeleri Çin'e karşı denge kurmak ve Çin'i çevreleme arayışına genel olarak girmekten kaçındılar. Tam aksine Çin'in yükselişiyle bir şekilde uyum sağlayarak mümkün olduğunca bu yükselişten yararlanmaya çalışıyorlar.

Haraççı sistemin temel karakteristik özelliği Çin'in komşularına göre ezici bir büyüklüğe sahip olması ve Çin'in üstünlüğünün karşılıklı kabulüydü. Çin giderek Doğu Asya başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülke ile derin bir eşitsizlik ilişkisi içinde yer alıyor. Çin'in görece ekonomik gücü ve büyüklüğü sonucunda, bu ülkeler de muhtemelen kendilerini büyük oranda Çin'e bağımlı halde bulacaklardır. Bunun bazı örneklerini Afrika'da ve Latin Amerika'da da görüyoruz (Jacques, 2016: 518). Ekonomik büyümesi benzer bir hızda devam ederse, giderek daha fazla ülkenin Çin'in yörüngesine girmesi kaçınılmazdır.

Doğu Asya geleneksel kültürünün ve Konfüçyüsçülüğün yeniden canlanması, Avro-Amerikan egemenliği karşısında kendini yeniden konumlandırmaya çalışan Doğu Asya toplumlarının ekonomik alandaki başarılarının getirdiği, yeni bir güç bulmuş olma hissinin sonucudur. Konfüçyüsçülüğün canlanması bir anlamda Avro-Amerikan'ın kültürel hegemonyası karşısında yerli öznelliğinin dile getirilişidir (Dirlik, 2010: 210-211). Küresel kültürün içinde "Çinli" kimliğin ortaya konulması bir yönüyle Avro-Amerikan hegemonyasına karşı koyuşa hizmet ediyorsa, diğer yönüyle de yeni bir kültürel hegemonya kurma isteğinin dışa vurumudur (Dirlik, 2010: 215). Çin geleneksel kültürü, önceleri kapitalizmin bölgede gelişmesinin önündeki en önemli engel olarak görülmekteydi. Fakat Doğu Asya ve Çin'in özellikle de ekonomik yükselişiyle birlikte, geleneksel kültüre tam tersi bir rol biçilmeye başlanmıştır. Çin'in geleneksel kültürüne yeniden atıf, bir yandan mevcut dünya düzenine meydan okuma anlamına gelirken diğer yandan yeni bir hegemonya inşa etme isteğinin göstergesidir.

Çin mevcut sistemden mümkün olduğunca faydalanarak dönüşümünü tamamlamayı hedefliyor. Bundan dolayı ABD merkezli dünya düzenine doğrudan meydan okuma yoluna gitmemektedir. Çin'in günümüzdeki temel önceliği, devam etmekte olan yükselişinin yarattığı rahatsızlıkları minimize etmektir. Diğer taraftan Çin, konjontürel krizlerin ABD'nin uluslararası rolünün meşruiyetini sarstığını görerek alternatif arayışlarına da yönelmektedir. Çin bir yandan kurulu düzene pragmatik bir şekilde uyum sağlamaya çalışırken diğer yandan ABD merkezli düzenin meşruiyetini sorgulamakta ve revize edilmesi gerektiğini dile getiriyor. ABD yönetiminin son yıllarda uluslararası ticarette korumacı politikalara yönelmesi ve Çin'le bir ticaret savaşını başlatması, Çin'in uluslararası sistemle barışçıl bütünleşmesine yönelik şüpheleri yeniden arttırmıştır. Aynı zamanda bu gelişmeler Çin'in alternatif arayışlarını haklı çıkarıyor.

Çin'in bölgesel rolü ve küresel rolü arasında etkinlik ve sorumluluk motivasyonu bakımından önemli farklılıklar bulunuyor. Çin bölgesel düzeyde hemen her alanda etkin ve sorumlu bir profil çizerken, küresel düzeyde diğer büyük güçlerin bölgesel etki alanlarına girmemeye özen gösteren ve küresel sorumluluk alma konusunda da gayet seçici davranan bir görüntüye sahiptir (Tüter, 2018: 209). 2009 yılında Çin, ASEAN ülkelerinin altyapı projelerini destekleyen 10 milyar dolarlık bir yatırım ile küresel krizin aşılmasına yardımcı olunacağı açıklamasını yapmıştır (Tüter, 2018: 215). Çin bölgesel sorumlu bir aktör gibi davranarak kendi ekonomik gelişiminin yanında, diğer bölgesel ekonomilerin de gelişimini de önemsedğini göstermiştir. 2008 finans krizi Çin'in bölgesel gücünü konsolide ederek, ülkenin artan bir şekilde bölge için önemli bir finans kaynağı haline geldiğini göstermiştir.

Deng Xiaoping'in "düşük bir profil sürdürme" yönündeki düsturu olarak özetlenen "Öne çıkmaktan kaçın, asla önayak olma ve bir şeyler başarmaya çalış" şeklindeki ünlü deyişi, Çin'in dünya meselelerinde hâlâ yönlendirici bir terminolojidir (Vogel, 2017: 714). Çin'in uluslararası politikasını yansıtan Başkan Jiang Zemin'in tanımladığı "güven artırma; sorunları azaltma; işbirliğini geliştirme; çatışmadan kaçınma" şeklinde "16 karakter" den oluşan prensipler, bölgesel ve küresel düzeyde Çin'in dış ilişkilerini şekillendirmeye devam etmektedir (Tüter, 2018: 251). Zaman zaman bazı liderler daha saldırgan bir dış politika yürütme

tarafı olsalar da Çin'in karar alıcı elitleri, bütün olarak diğer ülkelerle barışçıl ilişkilere devam edilmesi kararındadırlar (Vogel, 2017: 714).

3.5.4. Çin'in Yumuşak Gücünün Sınırları

Çin'in yakın çevresinin ötesinde pek fazla bir yumuşak gücü sahip olduğu söylenemez. Çin sanatı, tiyatrosu ve dansı ne kadar yaygın bir şöhrete ve büyüleyici bir etkiye sahip olursa olsun, Çin yaşam biçimi, başka yerlerde taklit arzusu uyandırmada henüz yetersizdir (Gelber, 2010: 402). Entelektüel ve kültürel açıdan Çin, dünya genelinde küçük çaplı bir etkiye sahiptir. Çin kendi ülkesinde dahi Batının kültürel etkisine karşı yetersiz kalıyor. Dünya genelinde baskın olan ABD kültürünün ve Güney Asya'nın en canlı ve önemli kültür ihracatçısı olan Güney Kore kültürünün Çin'de önemli bir etkisi bulunuyor (Kroeber, 2017: 350). Çin diplomasisi dünyanın pek çok kısmında ya da büyük uluslararası meselelerde yeterince etkili değildir. Çin, küresel olayları şekillendirmede ve problemlerin çözümünde etkin biçimde katkıda bulunamamaktadır (Shambaugh, 2016: 333). Çin'in başkalarını kendi çıkarlarıyla aynı çizgiye çekme hususunda pek de başarılı olduğu söylenemez.

Çin'in sahip olduğu kültürel sanayi henüz Hollywood veya Bollywood ile mücadele edebilecek bir seviyeye erişememiştir. Çin üniversiteleri giderek önemlerini arttırsalar da hâlâ en tepedekiler arasında sınırlı sayıda varlık göstermektedir. Aynı zamanda Çin, ABD'nin yumuşak gücünün çoğunu meydana getiren birçok sivil toplum örgütünden yoksun bulunuyor (Nye, 2016: 47). Çin'in yumuşak gücü ve küresel kültürel cazibesi oldukça sınırlıdır. Ülkenin siyasi sisteminin otoriter yapısı Çin'in yumuşak gücünü sınırlamaktadır. Başka ülkeler Çin gibi olmak istemediklerinden, Çin yumuşak güce sahip olmak için gereken evrensel cazibeye sahip değildir. Çin kamu diplomasisi alanında oldukça yetersiz kalıyor. Kamu diplomasisi hâlâ beceriksiz, söyleysel, propagandist ve nispeten deneyimsizdir. Çin'in kamu diplomasisinin aslında yumuşak gücü engellediği dahi söylenebilir (Shambaugh, 2016: 291-292). Bir mesajın doğal bir cazibesi yoksa, ne kadar kaynak harcanırsa harcanсын, ona yönelik algının düzeltilmesi oldukça güçtür. Yumuşak güç ne kadar kaynak harcandığı ile ölçülemez. Yumuşak güç hükümetler tarafından ani müdahalelerle oluşturulmaktan ziyade, kendiliğinden oluşmaktadır.

Aslında Çin'in yumuşak güç potansiyeli oldukça zengindir. Tarihi ve kültürü çok sayıda yumuşak güç unsuru barındırıyor. Fakat ülkenin otoriter yönetimi Çin'in potansiyellerinin tam olarak gün yüzüne çıkmasına mani olmaktadır.

Yumuşak güç üzerine çalışan Çinli araştırmacılara göre, Çin'in yükselişi ve yumuşak gücünün artışı, kişisel yönetimden hukuk devleti anlayışına geçişi gerektiriyor. Bunun için ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanlarda kurumsallaşmaya gidilmesi büyük önem taşıyor. Çin'in deneyimlerinin gelişmekte olan ülkeler için evrensel olarak kabul edilebilmesini sağlamak için, anayasal bir devlete dönüşmesi gerekiyor. Çin modelinin daha sürdürülebilir, açık, özgür ve uyumlu olması için büyük değişimlerin yapılması elzemdir. Çin'in yumuşak gücünü daha da arttırabilmesi için barış, kalkınma, işbirliği, demokrasi, adalet ve insan hakları gibi değerleri daha çok geliştirmesi gerekiyor. Aynı zamanda, Çin'in sahip olduğu değerleri kurumsallaştırması ve işlevsel hale getirmesi hayati önem taşıyor (Li, 2008: 305). Bütün bu sayılanlar aslında Çin'in yumuşak gücünün sınırlarını veya yetersiz kaldığı alanları bize gösteriyor.

Çin'in dışa yönelik temel söylemleri, genellikle ülke içindeki izleyicilerin zihin yapısına göre tasarlandığından, yurt dışına ve yabancı kültürlerle dilsel ya da siyasi olarak iyi bir biçimde tercüme edilmesi oldukça güçtür. Çin'in yurt dışı mesajlarının çoğu dilsel, kültürel ve siyasi olarak yabancı izleyiciler arasında yankı uyandırmadığından beklenen etkiyi göstermez. Çin kültürünün ve propagandasının çoğu nevi şahsına münhasırdır. Siyasi sistemi biçimsiz görüldüğü oranda değerleri de sakıncalı görülüyor. Çin toplumunun ve ekonomisinin pek çok yönü ya cazip değildir ya da ülke dışına aktarılma özelliği oldukça sınırlıdır (Shambaugh, 2016: 240). Çin modeli, ülke için oldukça etkili olsa da, küresel bir düzen kurmak için aktarılabilir olmaktan uzaktır (Portland 2018: 25).

Çin, en nihayetinde çok boyutta güçlü bir ülke olsa da lider bir ülke değildir. Teknolojik açıdan önemli ilerlemeler kaydetse de öncü olmaktan uzaktır. Çin'in politik açıdan bürokratik ve otoriter sistemi, kendi koşullarına iyi adapte olmuş olsa da diğer ülkeler için pek bir çekiciliği bulunmuyor. Dünyanın orta ve yüksek gelirli ülkeleri genel olarak açık sistemleri tercih ediyorlar. Her ne kadar Afrika'da çok az

sayıdaki ülke Çin modelini taklit etme arayışında olsa da Çin, bu modelin diğer ülkelerde kullanılması için çok sınırlı gayret göstermiştir (Kroeber, 2017: 350). Çok sınırlı alanda kısmen Çin modeli örnek alınmaya çalışılsa da bu model taklit edilebilir olmaktan oldukça uzaktır. Aslında Çin'in uyguladığı model kendi koşullarına özgüdür. Çin boyutlarında devasa bir nüfusa ve coğrafyaya sahip herhangi bir ülke bulunmuyor. Çin'in uyguladığı deneme yanılma yolunun küçük ulus devletler bazında uygulanması neredeyse imkansızdır. Çin boyutlarında iyi eğitilmiş ve ucuz işgücüne sahip ülke de bulunmuyor. Dolayısıyla birçok açıdan Çin'in ekonomik gelişme modeli nevi şahsına münhasırdır.

Çin küresel bir aktör konumuna gelmiş olsa da küresel bir güce sahip değildir. Çin küresel bir varlık gösterse de bu varlığını diğer ulusları ve olayları etkilemek için kullanmada yeterince başarı sağlamamıştır. Çin sınırlı bazı alanlarda küresel bir güç konumuna gelmiştir. Bu sınırlı alanlar dışında Çin'in küresel olayları gerçekten etkilediği söylenemez (Shambaugh, 2016: 23-24). Çin, herhangi büyük bir küresel sorunu çözme çalışmalarında aktif biçimde yer edinmiyor. Uluslararası diplomasiyi şekillendirme, diğer ulusların politikalarını yönlendirme ve küresel konsensüs oluşturma hususlarında yeterince varlık gösteremiyor (Shambaugh, 2016: 62). Çin sahip olduğu varlıkları istediği biçimde şekillendirebileceği sonuçlar elde etmek için yeterince kullanmadığından küresel gücü ve nüfuzu sınırlıdır. Çin, dünyanın bazı bölgelerinde ve işlevsel alanlarda varlık gösterip etkin olsa da henüz dünya genelinde aktörleri ve olayları etkilemede ve şekillendirmede yeterince başarı gösterememiştir.

Çin'in bir yumuşak güçten ziyade keskin bir güç (sharp power) olduğu yönünde eleştiriler de giderek yaygınlaşmaktadır. Keskin güç, otoriter yönetimlerin, demokratik ülkelerin açık toplum anlayışlarını manipüle ederek kendi lehlerine kamuoyu oluşturma çabalarını adlandırmak için kullanılan bir kavramsallaştırma. Çin diğer ülkelerin topraklarını fethetme amacında olmasa bile bazı kesimler Çin'in yabancıların zihinlerini fethetme arayışında olmasından korkmaktadırlar. Avustralya bu yönde endişelerini dile getiren ülkelerin başında geliyor. Avustralya hükümetinin 5 Aralık 2017 tarihinde Çin'in, ülkenin iç politikasına, üniversitelerine ve medyasına müdahale etme yönündeki çabalarının engellenmesi için yeni bir yasa teklif etmesi, olayın ciddiyetini göstermiştir. Sonrasında Avustralyalı bir senatörün, Çin'den para

aldığı yönündeki suçlamalar üzerine istifa etmek zorunda kalması İngiltere, Kanada ve Yeni Zelanda'nın alarma geçmesini tetiklemiştir. 10 Aralık 2017 tarihinde ise Almanya Çin'i, siyasetçileri ve bürokratları ayartmaya çalışmakla suçlamıştır (The Economist, 2017). Diğer ülkelerin politikacılarını ve hükümet görevlilerini çeşitli şekillerde tuzağa düşürdüğü yönünde eleştiriler giderek artmaktadır. Çin'in yurt dışında giderek artan etkisi diğer ülkelerin içişlerine dolaylı yollardan müdahale etme çabasında olduğu yönünde eleştirilerin artmasını beraberinde getirmektedir. Çin ekonomisinin büyüklüğü, onunla iş yapan birçok aktörün ona uyması sonucunu doğurabiliyor. Çin, kendisine yönelik bu iddiaların temelsiz olduğunu dile getirmektedir. Diğer ülkeleri buna ikna edebilmesi için Çin'in daha şeffaf hareket etmesi ve rejimin otoriter yönlerini azaltması gerekiyor. Özellikle hukuk devleti ilkesine dayanan bir yönetim anlayışına geçilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve bağımsız medyanın var olabilmesine imkân tanınması, şüphelerin ortadan kaldırılabilmesi için büyük önem arz ediyor.

Çin'in ekonomik başarısı, ekonomik yardım programları ve kültürünün yayılmasına yol açan yüzlerce Konfüçyüs Enstitüleri, ülkenin yumuşak gücünü artırıyor. Çin'in yumuşak gücünün daha da artması için komşuları üzerindeki iddialarını dizginlemesi, kendini daha fazla eleştirebilmesi ve sivil toplumun tüm kapasitesini serbest bırakması gerekiyor. Bunun yerine otoriter denetimin yarattığı kısıtlamaların devam etmesi halinde yumuşak gücü sınırlı kalacaktır. Çin, yumuşak gücün asıl aracı olarak hükümeti görme hatasındadır. Nye'ye göre, günümüz bilgi dünyasında eksik olan bilgi değil, dikkattir ve dikkat de güvenilirliğe dayanıyor. Xinhua ile Çin Merkez Televizyonu'nu (CCTV) CNN ve BBC'nin rakipleri yapma yönündeki çabalar şimdiye kadar yetersiz olmuştur (Nye, 2016: 62). Akıllı bir kamu diplomasisi güvenilirlik, özeleştir ve yumuşak gücün üretiminde sivil toplumun rolünü anlamayı gerektiriyor. Kamu diplomasisi yozlaşarak propagandaya dönüştüğünde, ikna etmede başarısız olmakla kalmaz, aynı zamanda yumuşak gücün de altını oyar (Nye, 2008:108). Hükümetin doğrudan propaganda aracı haline gelmiş olan Çin'in uluslararası haber merkezleri güvenilir olmaktan uzaktır. Çin yumuşak gücünü daha da arttırabilmek için, hükümet güdümündeki adımlar yerine, sivil

toplumun temel aktör olduğu girişimlerin önünü açmalıdır. Fakat mevcut otoriter yönetim anlayışının kısa vadede böyle bir değişimi gerçekleştirmesi oldukça güçtür.

Uluslararası arenada Çin, çok sayıda ülke ile verimli ilişkiler içinde olsa da, onun müttefik olduğu devlet neredeyse yoktur. Bu konuda Çin, büyük diplomatik gayret sarf etmesine rağmen, izole bir durumdan tam olarak kurtulamamıştır. Çin, gerek uluslararası kurum ve kuruluşlarda daha aktif ve yapıcı rol alarak, gerekse kendi kurumlarını (AIIB) kurarak bu izole durumdan kurtulma çabasındadır. Asya'daki komşularının büyük çoğunluğu, Çin ile artan ticaret ve yatırım ilişkilerinden büyük yararlar sağlamalarına rağmen, Çin'in stratejik niyetlerine karşı temkinli davranıyorlar. Bu nedenle Çin'i dengelemek için, başta Japonya, Rusya ve özellikle ABD olmak üzere diğer büyük devletlerle de ilişkilerini geliştirme çabasına girmektedirler (Kroeber, 2017: 350).

ABD dünyanın geri kalanıyla nitelik ve nicelik olarak Çin'den daha iyi ilişkilere sahip bulunuyor. ABD 50'den fazla ülke ile resmi askeri müttefiklik ilişkisine sahip iken Çin'in hemen hemen hiçbir askeri müttefik bulunmuyor. Kuzey Kore ve Pakistan ancak yarı müttefik kategorisinde görülebilir. Kuzey Kore ile 1961 yılında resmi ittifak kurulsa bile uzun bir süre iki ülke arasında ortak askeri tatbikatlar ve silah satışları gerçekleşmemiştir. Yan Xuetong'a göre, Çin, yükselişi için dostça bir uluslararası çevre tesis edebilmek için ABD'den daha fazla sayıda ülke ile yüksek düzeyde diplomatik ve askeri ilişkiler tesis edebilmelidir. Zayıf güçlere koruma sağlamak için daha fazla bölgesel güvenlik düzenlemeleri oluşturmalıdır (Yan, 2011). Çin, "Barışçıl Bir Arada Yaşamının Beş Temel Prensipleri"nden biri olan ittifaksızlık ilkesi çerçevesinde, 1982 yılından itibaren müttefik oluşturmama politikasını gözden geçirmelidir (Yan, 2012: 5). Çin uluslararası alanda güvenilir bir aktör olduğunu kanıtlayabilmek için ittifaksızlık ilkesini terk ederek çok daha fazla sayıda ülke ile dostça iyi ilişkiler tesis etmelidir.

Çin ülkeler topluluğu içinde olsa bile pek çok durumda topluluğun gerçek parçası değildir. Resmi olarak topluluklara dahil olsa da bunlarla bütünleşememiştir. Uluslararası kuruluşların çoğuna üyedir, ancak çoğunda yeterince aktif değildir. Dolayısıyla Çin diplomaside kararsız, riskten kaçınan ve dar anlamda kendi

çıkarlarına odaklanan bir ülkedir (Shambaugh, 2016: 22). Çin dost ve müttefik edinmede yeterince başarılı olamamıştır. Çin'in en yakın ilişkilere sahip olduğu Rusya, Pakistan ve Kuzey Kore ile olan ilişkilerinde dahi güçlü şüphe unsurları bulunuyor. Çin diğer ülkeleri kendi çizgisine çekme hususunda yeteri kadar başarı gösterememiştir.

Son yıllarda oldukça yakınlaşan Çin ve Rusya'nın yakın gelecekte ABD ile iyi ilişkiler içinde olmalarının, birbiriyle iyi ilişkiler içinde olmalarından daha fazla işlerine yaraması yüksek bir olasılık gibi gözükmemektedir (Gelber, 2010: 405). Her iki ülke de temelde Batılı ülkeler ile iyi ilişkilere sahip olmayı daha çok tercih etmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi olsalar da iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler oldukça sınırlıdır. İki ülke de birbirlerinden ziyade Batılı ülkelerle daha sıkı ticari ve ekonomik ilişkilere sahiptirler.

Çin'in önemli uluslararası ilişkiler uzmanlarından Yan Xuetong ile yapılan kişisel bir mülakatta Yan, Çin'in yumuşak güç alanındaki eksikliğini, açık bir uluslararası kimliğinin olmamasına bağlamıştır. Çin'in uluslararası alandaki en ciddi sorunu gelişen bir ülke olarak güvenilirliğinin düşük olmasıdır. Çin'in dostları olarak görülen Kuzey Kore, İran, Myanmar, Sudan, Zimbabve, Venezuela vb. ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki imajları oldukça kötüdür. Çin'in büyük bir imaj problemi bulunuyor. Çünkü öncelikli bir kimliği veya dünyada esas bir kimliği bulunmadığından, öncelik sırası yapamıyor. Çin'in kendi kimliğini daha açık bir şekilde tanımlaması ve buna göre hareket etmesi gerekiyor (Aktaran Shambaugh, 2016: 237).

Uluslararası politikada Çin'in norm, değer ve politikalarını benimseyip takip etmek isteyen ülke yok denecek kadar azdır. Çin'in ittifak içinde bulunduğu ülkeler dahi Çin ile belli bir mesafede durmayı tercih etmektedirler. Çin ile en iyi ilişkilere sahip Pakistan ve Kuzey Kore dahi ikili ilişkilerini reel-politik açıdan değerlendiriyor. İran'ın Çin'le gelişmiş olan ilişkileri, Çin ile aynı norm ve değerleri paylaşmaktan ziyade, ABD karşıtlığından kaynaklanıyor. Benzer şekilde tarihsel bir rekabet içinde olan Rusya ve Çin arasındaki ikili ilişkiler, ancak Soğuk Savaş'ın bitimine doğru ve sonrasında gelişme göstermiştir. Fakat ikili ilişkilerin gelişim

göstermesinin temel nedeni, iki ülkenin de Batılı ülkelerle çeşitli sorunlar yaşamasıdır. İki ülke de zaman zaman Batının yaptırımlarına maruz kalmaktadır ve dolayısıyla dışlanmaktadır. Aynı zamanda iki ülke de bir şekilde Batının uluslararası politikadaki göreceli üstünlüğünden kaygılanmaktadır ve Batının bir şekilde dengelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

3.6. Çin'in Para Birimi Renminbi'nin Uluslararası Kullanımı

Çin, satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomisi, nominal değerlere göre ise dünyanın ikinci büyük ekonomisidir. Çin aynı zamanda dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkesi konumundadır. Çin'in bu pozisyonuna rağmen, son zamanlara kadar Çin parası renminbinin herhangi bir uluslararası rolü ve varlığı mevcut değildir. Çin hükümeti ülkenin ekonomik kalkınmasını temel öncelik olarak ele almış ve bu süreçte ekonominin uluslararası finans krizlerine karşı korunabilmesi için sermaye hareketleri üzerinde sıkı bir kontrol uygulamıştır. Sermaye hareketleri kısıtlamalar renminbinin bir uluslararası para olmasını büyük oranda engellemiştir. Yabancıların renminbinin kullanmasını büyük ölçüde engelleyen yasal sınırlamalar, ülke parasının uluslararası para niteliği kazanmasına imkan tanımamıştır. 2008 yılında başlayan küresel finans krizi Çin'in bu temel stratejisini gözden geçirmesine yol açmıştır. Ülke ekonomisinin Amerikan dolarına aşırı biçimde bağlı olması büyük bir risk olarak görülmeye başlanmıştır. Amerikan dolarının küresel rolüne yönelik duyulan şüphe, Çin'i alternatif arayışlara yönlendirmiştir. Çin bir taraftan döviz rezervlerini çeşitlendirme yoluna giderken diğer taraftan da renminbinin uluslararası kullanımını yaygınlaştırma çalışmalarına hız vermiştir.

Yabancı yatırımcılar; bir ülke parasını serbestçe, kolayca ve kestirilemez kayıplara uğramadan alıp satabildikleri ve ülkenin finansal piyasalarında değerlendirebildikleri ölçüde ellerinde tutmaya ve yatırım amaçlı kullanmaya başlıyorlar. ABD doları, serbestçe alınıp satıldığı derin döviz piyasalarının, çeşitli yatırım olanakları sunan şeffaf finansal piyasaların varlığı ile uluslararası para olmanın bu koşulunu sağlıyor. Renminbinin uluslararası kullanımının önündeki en

önemli engeli ise bu alandaki eksiklikler oluşturuyor (Oktay, 2017: 341). Ülke parasının alım satımını kısıtlayan düzenlemelerin varlığı, alım satımın kolayca yapılacağı finansal piyasaların bulunmaması, döviz piyasaları üzerindeki sıkı devlet kontrolü, ülke parasını yabancılar için daha az çekici hale getiriyor. Renminbi yabancı yatırımcılar için çekici hale getirecek şeffaf ve derin finansal piyasanın bulunmaması, Çin parasının uluslararası kullanımını sınırlıyor. Çin, renminbinin uluslararası kullanımını arttırmak için sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları tedrici olarak kaldırmaya ve ülkenin finans sistemi ile döviz piyasalarında çeşitli değişiklikler yapmaya başlamıştır.

2008 küresel finans krizi, ABD'nin, doların uluslararası ticaretteki yaygın para birimi olma özelliğini istismar ettiğine ve kur değişimlerinde Çin'in zaman zaman zararlı konumda kaldığına olan inancı güçlendirerek, renminbinin uluslararasılaşmasını teşvik etmişti (Kroeber, 2017: 302-303). 2008'de ticareti gerçekleştirecek doların bulunmasında yaşanan sıkıntılar, Çin'in mevcut pozisyonunun sorgulanmasına yol açmıştı. Çin bir bakıma zorunlu olarak alternatif arayışlara yönelmişti.

Çin'in renminbinin uluslararası kullanımını teşvik etme ve kolaylaştırma politikasına yönelmesinin ardındaki ana güdü, ekonomik özerkliğini artırma arayışı ve siyasi nüfuzunu artırma çabası olmuştur (Kirshner, 2017: 173). 2008'deki küresel finans krizi renminbinin uluslararasılaşma sürecini hızlandırarak Çin'in ABD modeline yaklaşma projesini sona erdirdi. Kriz, renminbinin ileri sürülmesi yönündeki yeni bir ivme ve aciliyet getirerek Çin'in ekonomi-politik gidişatının yönünü değiştirdi. Kriz ABD modelinin derin kusurlarını ortaya sererek Çin'i, ABD ekonomisine sıkı sıkıya bağlayan ve ABD dolarının oldukça büyük bir hissedarı haline getiren kalkınma modelinin değiştirilmesini tetikledi (Kirshner, 2017: 179). Özellikle 2008 küresel finans krizi ABD'nin dünya ekonomisindeki konumunu sürdürebilmesine yönelik şüpheleri gün yüzüne çıkardı. Çin'in ABD ekonomisine ve dolarına bağımlılığı daha fazla sorgulanmaya başladı. Küresel finans krizi sonrasında Çin, uluslararası sistemdeki nüfuzunu arttırma ve daha büyük bir ölçüde ekonomik özerklik arayışında olmuştur.

Küresel finans krizinden sonra Çin, ABD dolarına bağımlılığı azaltmak ve ABD modeline bir alternatif yaratmak adına, renminbinin uluslararasılaşmasını hızlandırmaya, bölgesel para işbirliğini artırmaya ve küresel para yönetiminde reformları teşvik etmeye yöneldi. Çin'in uluslararası para seçeneklerinin arzını artırma arzusu, aynı zamanda sadece Asya'yla kısıtlı olmayan bir talep artışıyla çakışma gösteriyordu (Kirshner, 2017: 191). Doğu Asya ekonomileri 2008 sonrası dönemde hızlı büyümeye devam ederken, Batılı ekonomilerin krizden uzun süre çıkamamaları, uluslararası para seçeneklerinin çeşitlendirilmesi yönünde bir eğilime yol açtı.

Çin ekonomisinin, tüketim ve hizmetler alanına eğilim gösteren bir dönüşüm sürecine girmesi, ülkenin benimsediği yeni ekonomi politikası, orta sınıfın yükselişi, Çin para birimi ve sermaye hesaplarında liberalleşme eğilimi, renminbinin uluslararası hale gelme sürecini etkileyen temel trendlerdi (SWIFT, 2019). Çin'in ekonomik bir süper güç olarak ortaya çıkması renminbinin uluslararası hale gelmesini tetikliyor. Çin'in artan etkisi renminbinin uluslararası hale gelmesi yönünde bir talep oluşturuyor.

3.6.1. Renminbinin Uluslararası Kullanımının Yaygınlaşması

Çin, renminbinin uluslararası kullanımını yaygınlaştırmak için iki aşamalı bir strateji uyguladı. Bir yandan renminbinin uluslararası ticarette kullanımını yaygınlaştırmaya çalışıyor. Diğer yandan ise renminbinin uluslararası rezerv para olarak kullanılması ve kullanıma açılması için uğraşıyor. 2008 mali krizden hemen sonra Çin, 6 ülke ile para birimi takası anlaşması yaparak bu süreci başlattı. Hong Kong, Çin hükümeti tarafından renminbi için off-shore para birimi merkezi olarak belirlenmişti. O tarihten itibaren, Japonya ve Hindistan da dâhil, giderek artan sayıda merkez bankası renminbiyi rezervlerinin bir parçası olarak tutmaya başlamıştı (Jacques, 2016: 611-12). Çin Doğu Asya başta olmak üzere Afrika, Latin Amerika, Orta Asya ve Orta Doğu'nun gelişmekte olan ülkeleri ile ticaretini renminbi üzerinden yapmayı hedefliyor.

Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland başta olmak üzere Doğu Asya ekonomileri, döviz kurlarının idaresinde artık renminbiye dolardan daha fazla ağırlık

vermekte ve böylece yükselişteki bir “renminbi bloğu” meydana getiriyor (Cohen, 2017: 35-36). Renminbinin geçerliliğini artırmak için, Çin’in merkez bankası olan Çin Halk Bankası 2008 yılından sonra Arjantin, Endonezya, İzlanda ve Güney Kore dahil 8 ülkeyle toplam 800 milyar renminbiye ulaşan para birimi takas anlaşmaları yapmıştı. Böylece bu ülkelerin Çin’le ticaretlerinde ödemelerini renminbiyle yapmalarına imkan tanınmıştı (Jacques, 2016: 497).

Renminbinin sınır ötesi kullanımı, devletlerin ve piyasa aktörlerinin etkileşimini bir araya getiren bir süreçle, hızla artıyor. 2008 yılından itibaren Çin, 23 ülke ve bölgeyle döviz takas anlaşmaları imzaladı (Chin, 2017: 167). Renminbi cinsinden ticaret ödemeleri, 2013-2017 yılları arasında altı katına çıktı. Bu da dünyanın birçok ülkesindeki finansal kurumların şirket müşterilerinin ticaret ödemeleri için gittikçe daha çok renminbi kullanmaya başlamasına yol açıyordu. Ocak 2013’te avronun küresel ödemelerde kullanımı Ocak 2012’deki yüzde 44,04 zirvesinden yüzde 40,7’ye düşerken, aynı dönemde küresel ödemelerde RMB kullanımı yüzde 171 arttı (Chin, 2017: 169). Renminbinin küresel ödemelerde ve en çok işlem gören uluslararası para sıralamasında yükselmesi için bazı önemli yurtiçi kısıtlamalar ve engellerin üstesinden gelinmesi gerekiyor. Dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkesinin ve en büyük ikinci ekonomisinin parasına yönelik uluslararası alanda gerçek bir talep bulunduğu söylenebilir. Gerekli düzenlemeler yapıldığında renminbinin uluslararası para sisteminde daha büyük bir rol oynayacağı genel kabul görüyor.

Çin’in bölgesel ve uluslararası ticaretteki rolü, sayıları giderek artan ülkenin para birimlerini fiilen renminbiye bağlamaya teşvik edecektir. Renminbinin özellikle de Doğu Asya bölgesinde artan oranda rezerv para birimi rolünü üstlenmesi de muhtemeldir. Malezya’nın merkez bankası rezervlerinin bir kısmını renminbi olarak tutuyor. Myanmar, Moğolistan, Laos, Kamboçya ve Vietnam gibi Çin’in sınırlarının etrafındaki ülkelerde renminbi, rezerv para birimi olarak kullanılmaya başlanıyor (Jacques 2016: 364).

2014 yılına gelindiğinde renminbi, uluslararası ödemelerde en çok kullanılan paralar arasında yüzde 2 dolayında bir pay ile ABD doları, euro, İngiliz poundu ve

Japon yen'inin ardından 5. sıraya yükselmişti. Bu dönemde yabancı kişi ve kurumların ellerindeki renminbi varlıklarının tutarı 700 milyar dolar düzeyindeydi (Oktay, 2017: 356). 2008 yılına kadar olan dönemde yabacıların kullanımı üzerinde yasal engeller olan renminbi, 2014 yılında dış dünyada ve Çin ile diğer ülkelerin ilişkilerinde oldukça yaygın bir kullanım kazanmıştı. 2014 yılında Çin ile dış dünya arasındaki ödemelerin yaklaşık yüzde 25'i RMB kullanılarak gerçekleştirilmişti. Aynı dönemde Çin'de yerleşik olmayan kişi ve kuruluşların elindeki renminbinin finansal değerleri tutarı 4,4 trilyon yuan, yani yaklaşık 700 milyar dolar seviyesindeydi. Dünyanın en az 47 merkez bankası, ülke döviz rezervlerinin bir bölümünü renminbi olarak tutmaya başladı (Oktay, 2017: 363).

2014 yılı sonunda Hong Kong bankalarındaki Renminbi cinsinden toplam mevduat 1 trilyon RMB ile bölgedeki toplam mevduatın yüzde 12'si düzeyindeydi. Renminbi tahvilleri Hong Kong'un dışında diğer finans merkezlerinde özellikle Singapur ve Londra'da işlem göremeye başlıyordu. Çin'in dış ticaretinin yüzde 22'si de renminbi cinsinden faturalandırılmıştı. 2013 yılında renminbi, yabancı borsalarda en çok işlem gören para birimleri listesinde dokuzuncu olarak, değer bakımından küresel ticaretin yüzde 2'si için kullanılmıştı. Üç anapara biriminin işlem payları, yani ABD doları, euro ve yen'in oldukça gerisinde olmuştu. Hatta İngiliz sterlini, Avustralya doları ve İsveç frankı gibi ikincil para birimleri bile renminbiye oranla üç ile beş kat fazla işlemde kullanılmıştı (Kroeber, 2017: 200-201). Renminbi'nin uluslararası görünürlüğünde büyük bir artış yaşanmış olsa da, halen uluslararası piyasada anapara birimlerinden biri olmaktan oldukça uzaktır. Renminbi tahvilleri, uluslararası tahvil piyasasında küçük bir yere sahiptir.

Çin hükümeti son yıllarda uluslararası para ilişkilerinde gittikçe daha önemli bir oyuncu haline gelmiştir. IMF'nin 15 Aralık 2010'da aldığı kota reformu kararının 26 Ocak 2016'da yürürlüğe girmesiyle, küresel para idaresinin merkezindeki bu kurumda Çin'in oy payı büyüklüğü, ABD ile Japonya'dan sonra üçüncüydü. 2017 yılında Çin'in oy payı yüzde 6,09, ABD'ninki yüzde 16,52, Japonya'nınkiyse yüzde 6,15'ti. 2011'in ortalarında, Zhu Min'in başkan yardımcılarında biri olarak atanmasıyla, IMF tarihinde ilk kez bir Çinli bu göreve gelmişti. 2013 ortalarında 3.5 trilyon doları bulan döviz rezervi, Çin'i, dünya tarihinin gelmiş geçmiş en büyük

rezervlerine sahip ülkesi konumuna getirmiştir (Helleiner and Kirshner, 2017: 13-15).

2015 yılında Renminbi'nin, IMF'nin SDR (Özel Çekme Hakları) havuzuna katılan beşinci para birimi olması, Çin'in küresel ekonomide artan öneminin sembolik olarak tanınması olarak görülmüştü (Kroeber, 2017: 203). 2015 yılında Çin para birimi renminbinin IMF'nin SDR para sepetine eklenmesi, Çin'in uluslararası ekonomik güç olarak tanınmasında yeni bir aşamayı oluşturmuştu. IMF'nin yeni ilave edilen bu kriteri, küresel finans piyasalarında sınırlı etkileri olan sembolik bir öneme sahip bir karar olsa da, küresel para sisteminde son 35 yıl içindeki en radikal dönüşüm kararı olarak görülmüştü (Tüter, 2018: 110).

Kredi derecelendirme şirketi Fitch'in analistlerinden MacCormack, ABD dolarının zamanla küresel rezerv para olma statüsünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekiyor. Ekonomik yaptırımlar ve korumacı ticaret girişimleri, doları uluslararası konumunu zayıflatan başlıca iki etmendir. ABD, 6300 kişi ve kurumun yanında 20'den fazla ülkeye finansal yaptırımlar uyguluyor. Bu yaptırımlar bu alanlarda doların kullanımını azaltarak alternatif paraların kullanılmasına zemin hazırlıyor. 2001 yılında ülkelerin ellerinde tuttıkları döviz rezervlerinde doların payı yüzde 73 iken bu oran 2018 yılında yüzde 62'ye geriledi. Aynı zamanda 2008 krizinden itibaren merkez bankalarının aldıkları altın tutarı sürekli bir biçimde artarak 2018 yılında en yüksek tutara ulaştı. MacCormack'a göre mevcut trendler devam ederse dolar başka para birimlerine karşı ve tüm para birimleri de altına karşı yavaş da olsa zemin kaybedecekler (MacCormack, 2019). Paradoksal bir biçimde doların uluslararası statüsüne en çok zararı ABD politikaları veriyor. ABD'nin korumacı ticaret politikaları kısa vadede kazanç sağlasa dahi uzun vadede ABD'nin parasal hegemonyasının altını oyuyor. Korumacı politikalar uluslararası ticaretin ana merkezinin ABD'den başka ülke veya bölgelere kaymasına yol açıyor. Ülkelerin dolar yerine başka paralarla ticaret yapacakları yeni partnerleri bulmasını teşvik ediyor. Çinli ve Avrupalı karar alıcılar aktif bir şekilde kendi paralarının uluslararası kullanımını genişletmek için fırsat kolluyorlar. ABD'nin mevcut politikaları Çin ve AB'nin küresel rol oynamasına zemin oluşturuyor.

Yakın gelecekte Renminbinin yen ya da euro gibi ikincil önemde bir para birimi haline dönüşebilme olanağı olsa da, ABD Dolarının yerine geçmesi ihtimali ise oldukça düşüktür. Renminbi'nin dolara karşı ciddi bir rakip olması için daha uzunca bir süre gerekiyor (Kroeber, 2017: 203). Renminbinin, dünyada bir numaralı para olarak doların yerini almaktan ziyade, öncelikle doların nüfuzunu aşındırmaya başlayacağı ve sonunda Doğu Asya'daki başlıca para birimi haline geleceği tahmin ediliyor. Çin bir taraftan mevcut kurumlar içinde reform için çabalamaya devam ederken bir taraftan da paralel olarak kendi uluslararası düzenlemelerini yapma arayışında olacaktır (Kirshner 2017: 174). Çin uluslararası parasal düzenin genel yapısına dair kuralları kabullenmekle birlikte giderek küresel reformlara önyak olmaya çalışan kural koyucu bir aktöre dönüşüyor.

3.6.2. Uluslararası Rezerv Para Olma Yolunda Renminbi

ABD, İngiltere'yi ekonomik büyüklük açısından 1870'lerde geçmesine rağmen ABD'nin finansal piyasaları henüz yeterince gelişmemiş ve istikrarsız bir durumdaydı. ABD bu dönemde henüz finansal piyasalarda istikrar sağlayacak bir merkez bankasına dahi sahip değildi. ABD'nin dış ticaret hacminde İngiltere'nin önüne geçmesi ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında olmuştu. Bu süre zarfında ABD bir merkez bankasına kavuşmuş ve ülkenin finansal piyasaları da büyük bir gelişme göstermişti. Bu gelişmeler ABD dolarının hızla uluslararası kullanım kazanmasına yol açmıştı. 1940'larda ABD doları uluslararası ödemelerde, uluslararası yatırımlarda, merkez bankalarının rezervlerinde en çok kullanılan para konumuna erişmişti (Oktay, 2017: 341). Dolayısıyla, gerekli şartlar sağlandığında, ülke paralarının uluslararası kabul düzeyi sıralaması değişebiliyor. Çin de son yıllardaki olağanüstü bir gelişmesiyle dünyanın en büyük ekonomisi olma yolunda büyük bir başarı gösterdi ve dünyanın en büyük uluslararası ticaret hacmine sahip ülkesi konumuna yükseldi. Çin'in finansal sistemindeki eksikliklerini gidermesi halinde renminbinin hâkim uluslararası para konumuna aday olabileceği çıkarımı yapılabilir.

Arvind Subramanian gibi bazı analistler, RMB'nin uluslararası rolünün kısa sürede oldukça hızlı bir şekilde artabileceği tahmininde bulunuyor. Subramanian; doların, sterlinin yerini alması ile ilgili olarak, ülkelerin GSYİH, dünya ticaretindeki

payı ve net kredi veren statüsü gibi verilerini karşılaştırıyor. Bu ölçülen verilere dayanarak, renminbinin 10-15 yıl gibi bir süre içinde doların yerini alabileceğini belirtiyor. ABD ekonomisinin GSYİH verileri açısından İngiltere ekonomisini 1870’li yıllarda geçmesine rağmen sterlin, İkinci Dünya Savaşı’na kadar uluslararası rezerv para olarak gücünü muhafaza edebilmişti. Bu açıdan ekonomik büyüklük ile paranın uluslararası rezerv para olması arasında yaklaşık 50-60 yıl gibi bir süre bulunuyor. ABD ekonomisi 1870’li yıllarda İngiltere ekonomisini geçse de ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra baskın bir ekonomik güce erişmişti. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde sterlin, aslında, uluslararası rezerv para olarak ölü bir pozisyonda olmuştu. Bir ülkenin parasının uluslararası alanda baskın olmasında, temelde dünya ticaretinde ne kadar önemli olduğu ve dış finansal gücünün ne kadar büyük olduğu çok daha belirleyici oluyor. Bu bakımdan ABD ekonomisinin baskın hale gelmesiyle doların baskın para konumuna gelmesi arasında on yıl gibi bir süre bulunuyor (Subramanian, 2011: 8). Subramanian’a göre, Çin’in gerekli düzenlemeleri yapması halinde, 10-15 yıl gibi bir sürede renminbi uluslararası alanda baskına para konumuna gelebilir.

Hegemonik İstikrar Teorisinin kurucularından olan Kindleberger “*A World in Depression*” adlı çalışmasında, lider ülkenin oynaması gereken rolleri şöyle sıralıyor: İhtiyaçtan satışlar için nispeten açık bir pazara sahip olmak; konjontür karşıtı veya en azından istikrarlı ve uzun vadeli kredi vermek; kriz dönemlerinde son kredi mercii olmak. Kindleberger daha sonra bunlara, istikrarlı bir döviz kuru sistemi sağlamak ve makroekonomik politikalar arasında koordinasyon sağlamak gibi iki koşul daha eklemişti. Böylece lider ülke, dünya ekonomisinin istikrarını sağlayan aktör oluyor (Kindleberger, 1973: 291; Kindleberger, 1986: 841). Bu rollerin beşi de belli bir miktar nüfuza işaret ediyor ve birlikte ele alındıklarında uluslararası para gücünün kapsamını belirliyorlar (Cohen, 2017: 32).

Uluslararası parasal güç olma hususunda sahneye yeni çıkan bir oyuncunun meydan okuyacak büyüklüğe eriştiğini gösteren veriler şu şekilde sıralanabilir: Önemli bir ekonomik ve ticari güce erişen aktörün, öncelikle baskın olmasa da, başlıca ithalat pazarlarından biri haline gelmesi gerekiyor. Aynı zamanda ciddi miktarda sermaye ihraç edebilecek ve döviz kurlarını kayda değer derecede

etkileyebilecek güce ulaşmalıdır. Bununla birlikte makroekonomik koşullar üzerinde kayda değer bir nüfuza sahip olmalı ve/veya potansiyel bir kriz zamanında baş finansmanı kaynağı olabilmelidir. Bu beş rolün herhangi bir bileşimi, bir aktörün uluslararası parasal gücün dağılımı üzerinde önemli bir nüfuzu olduğunu gösterecektir. Oynanan rollerin sayısı ne kadar fazlaysa aktörün gücü de o kadar büyük olacaktır (Cohen, 2017: 33). Bu standartlara göre Çin'in uluslararası para meselelerinde önemli bir oyuncu haline geldiği söylenebilir. Oldukça uzun bir süre çift haneli büyüme kaydeden Çin, 2010 yılında Japonya'yı geçerek dünyadaki ikinci büyük ekonomi haline gelmişti. 2013 yılından itibaren ise satın alma gücü paritesine göre dünyanın en büyük ekonomisidir. Nominal değerlere göre hala dünyanın ikinci büyük ekonomisi olsa da ABD ile arayı hızlı bir şekilde kapatıyor ve çok yakın bir zamanda bu bakımdan da dünyanın en büyük ekonomisi konumuna yükselmesi bekleniyor. Hızlı ekonomik büyüme, Çin'i doymak bilmez bir hammadde ve enerji ithalatçısı haline getiriyor. Çin, dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda ülkede, oldukça çeşitli üreticiler için başlıca pazar konumuna gelmiştir. Çin aynı zamanda “dünyanın atölyesi” veya “dünya için atölye” konumuna gelerek muazzam miktarlarda ihraç malı imal ederek veya montajını yaparak dünyanın en büyük dış ticaret fazlası veren ülkesi olmuştur. Bütün bunlar Çin'in uluslararası parasal gücüne dair veriler sağlıyor. Çin şimdiye kadar olduğu gibi bir performans göstermeye devam ederse orta vadede büyük bir para gücüne dönüşecektir.

Çin son yıllarda sürekli olarak dış ticaret fazlası veriyor. Bu fazlalar birleşerek dış alacakları borçlarını katbekat aşan Çin'i, dünyanın en büyük kredi sağlayıcılarından biri haline getiriyor. 2011'e gelindiğinde Çin, üç trilyon dolardan fazla, yani neredeyse ülkenin GSYİH'sinin yarısı kadar döviz rezervi tutmaktaydı. 2011 yılında Çin'in döviz rezervleri, kendisinden sonra gelen rezervleri 1.3 trilyon dolar olan Japonya'nın iki buçuk ve ortalama bir ülkenin sahip olduğundan elli kat daha fazlaydı (Steinberg, 2017: 67). 2013'ün ortasında 3,5 trilyonla yeni bir zirveye ulaşan bu birikim, tarih boyunca bir ülkenin sahip olduğu en büyük rezervdi. Bu veriler Çin'in, en azından Doğu Asya bölgesinde döviz kurları ve makroekonomik koşullar üzerinde gözle görülür bir etkiye sahip olduğunu gösteriyor (Cohen, 2017: 34-35). Çin, daha önce görülmemiş miktarda döviz rezervine sahip bir ülke

konumuna gelmiştir. Çok sayıda ülke çeşitli nedenlerden dolayı döviz rezervleri bulundursa da Çin, açık ara diğer ülkelerden çok daha fazla döviz rezervi tutuyor. Doğu Asya'nın başlıca ekonomik gücü haline gelen Çin, hızlı bir şekilde dünya ekonominin motor gücü haline geliyor. Bütün bu veriler renminbinin uluslararası rezerv para olma hususunda oldukça büyük bir potansiyele sahip olduğunu gösteriyor.

Renminbinin yükseliş hızı büyük oranda bölgesel siyaset ve küresel iktisat tarafından belirlenecektir. Çin'in Asya'daki dış siyaseti sakarlaşır ve zorbalırsa, bölgedeki oyuncular korkutucu bir bölgesel deve daha sıkı bağlanmaktan kaçınacağından, renminbiyenin uluslararasılaşması oldukça güçleşecektir. Aynı zamanda Çin'in iktisadi düzeninin temellerindeki çatlaklar bariz bir şekilde büyürse, renminbinin yurtdışında kabul görme hızı kesilecektir. Fakat bunun tersine, dünyanın başka bölgelerindeki ekonomik sıkıntılar, özellikle de ABD başta olmak üzere Batı dünyasının yeni bir finans kriziyle karşı karşıya kalması, renminbinin yükselişini teşvik eden tüm eğilimleri daha da hızlandıracaktır (Kirschner, 2017: 192).

Martin Jacques, 2008 küresel finans krizinin, ABD'nin uluslararası mali sistemin belkemiği olmaya devam edememesinden ve Çin'in de henüz bu rolü almaya istekli ve yeterli olmamasından kaynaklandığını iddia ediyor. Bu yönüyle 2008 krizi 1929 bunalımına benzetiliyor. Hegemonik istikrar teorisyenlerine göre 1929 bunalımı temelde Britanya'nın birinci mali konumunu artık sürdürememesinden ve ABD'nin bu konumu ondan almaya henüz gücünün yetmemesinden kaynaklanmıştı. Jacques, mevcut küresel krizi bu kadar kronik ve potansiyel olarak uzatan temel sebebin 1929 bunalımınıninkiyle aynı olduğunu belirtiyor. Jacques'a göre, dünya ekonomik sistemi bugün de, 1929'dan sonra olduğu gibi, muhtemelen bir krizden ötekine savrulup duracaktır. Bu savrulma mevcut sistemin yerini alacak yeni bir uluslararası sistemin doğuşuna kadar devam edecektir (Jacques, 2016: 490). ABD başta olmak üzere Batı bankacılık sisteminin 2008'de çökmesi ile başlayan, onu asıl olarak Avrupa'da kamu borcu krizinin takip ettiği ve şimdi de ABD'nin korumacılığa yöneldiği bir süreç yaşanıyor. Bu sürecin ne yöne evrileceği oldukça belirsizdir. ABD merkezli yeni bir finansal krizin yaşanması,

doların egemenliğini büyük oranda aşındıracak ve renminbinin uluslararası rezerv para olmasına zemin hazırlayacaktır.

2009'dan sonra Çin'in kapitalizmi kurtardığı yolundaki yorumlara değinen Ian Morris, 2009 yılını 1918'e benzetiyor. Morris, 1918 yılını, Avrupa'daki müflis eski merkezden ABD'deki capcanlı yeni merkeze doğru iktidar ve servet emiliminin yadsınamaz bir hale geldiği yıl olarak tanımlıyor. Morris'e göre, 2009 yılı benzer şekilde iktidar ve servetin müflis ABD'den güçlü Çin'e kaymasının daha görünür hale geldiği yıl olabilir (Morris, 2014: 676). Uzun bir süre çift haneli bir büyüme gerçekleştirerek kapitalist dünya ekonomisinde merkezi bir konuma yerleşen Çin, artık kapitalizmin geleneksel merkezlerinde ortaya çıkan krizlerde kurtarıcı olarak görülen bir aktör haline gelmiştir.

3.6.3. Renminbinin Uluslararası Rezerv Para Olma Yolunda Sınırları

Renminbinin dolara karşı tam anlamıyla bir rakip olarak çıkmasının önündeki en büyük engel, henüz dönüştürülebilir bir para birimi olmamasıdır. Çin finansal sistemi üzerindeki kısıtlamaları hızlı bir şekilde kaldırmanın, ekonomisi üzerinde muhtemel olumsuz etkilerinden endişe ettiğinden bu konuda oldukça ihtiyatlı davranıyor (Jacques, 2016: 491). Çin'in içinde bulunduğu siyasi-stratejik ortamın, renminbinin, bölgesinde başat para olma potansiyelini sınırladığı da söylenebilir. Bölge ülkelerinden bazıları geleneksel ekonomik güçlerin ve onların paralarının statüsünü korumaya çalışıyorlar. Son dönemlerdeki Güney Çin Denizi'nde ve Doğu Çin Denizi'ndeki egemenlik çatışmaları da Çin'in yardımlar ve yatırımlarla giriştiği imaj düzeltme çabalarına rağmen bölge ülkelerindeki Çin korkusunu körüklüyor (Jiang, 2017: 148). Bölge ülkelerinden bazılarının, statükodan yana tavır alarak ABD doları ve Japon yenini tercih etmede ısrarcı olmaları, renminbinin uluslararası kullanımını yavaşlatan etkenlerden biri olmaya devam ediyor.

Doların benzersiz tahakkümünün yakın zamanda yıkılması oldukça zor olacaktır. 2013 yılında dünyanın döviz rezervlerinin yüzde 62'si hâlâ dolar cinsinden olmuştu. Dolar 2008 yılında başlayan finans krizinde dahi güvenli liman statüsünü muhafaza edebildi. Renminbinin Ocak 2013'te küresel ödemelerin yüzde 0,63'üne

ulaşan ufak hacmine karşılık, dñnyanın bir numaralı ödeme dñvizi euro işlemlerinin yñzde 40,17'sinde kullanılırken doların oranı yñzde 33,48 civarında olmuştu (Chin, 2017: 168). 2016 yılında yapılan ödemelerin yñzde 46.89'u ABD doları, yñzde 30'u euro, yñzde 4.28'i Japonya yen'i ve yñzde 1.32'si yuan cinsindendi. 2018 yılı için uluslararası ödemelerin yñzde 41.71'i ABD doları, yñzde 37.42'si euro, yñzde 4.30'u Japon yen'i ve yñzde 0.98 yuan ile yapıldı (SWIFT, 2018). 2019 yılında ise Çin parasının uluslararası ödemelerde kullanım oranı yñzde 1.8 oldu (SWIFT, 2019). Çin uluslararası ödemelerde 2016 ve 2018 yıllarında sekizinci sırada yer alıyordu. Fakat Çin para biriminin uluslararası ödemelerde kullanımı 2018 yılında, 2016 yılına göre, geriledi. Aynı dönemde ABD dolarının kullanımı da azalma gösterdi. Ortaya çıkan boşluğu ise daha çok euro dolduruyordu.

Dolarla karşılaştırıldığında renminbinin uluslararası kullanımı hala oldukça dñřük bir seviyededir. Yabancı para piyasalarında yapılan işlemler açısından renminbi, ancak doların kırkta biri oranında bir sıklıkta işlem görñyor. Dünya genelinde merkez bankalarında bulundurulanan rezervin yñzde 60'ı ABD Doları cinsindendir ve bu oran 1940'ların sonundan bu yana pek değişikliğe uğramadı. Bu rezervlerin geri kalan kısmının da büyük çoğunluğu euro ve yen'den oluşuyor. Bu oranda renminbinin payı ancak yñzde 1 civarındadır (Kroeber, 2017: 203). Renminbi, uluslararası alanda hızla güçlenmeyi sürdürse dahi yakın gelecekte dolara denk bir güce kavuşması beklenmiyor.

Çin'in dış ilişkilerinde, çok taraflılıktan ziyade ikili düzenlemeleri tercih etmesi de renminbinin küresel rolñnü sınırlayan bir etkidir. Çin net yararlar sağlamadığı müddetçe çok taraflı işbirliği girişimlerine katkıda bulunmaktan uzak duruyor. Çin, ortaklar arasında küresel işbirliğini getirmeyecek düzeyde kısıtlı politika koordinasyonu gerektiren ikili düzenlemeleri tercih ediyor (Jiang, 2017: 149). Çin'in ikili düzenlemelere yönelmesi, bölgesel ve küresel liderliği üstlenme hususunda kendine olan güvensizliğinin göstergesidir. Çin'in salt kendi çıkarlarına yoğunlaşması ve kendi çıkarlarını genelin çıkarı olarak sunmadaki başarısızlığı, renminbinin küresel rolñ üzerinde bir engel oluşturuyor. Gramsci hegemonya anlayışında öncñ aktörler kendi çıkarlarını genelin çıkarı olarak sunmada başarılı

olabildikleri ölçüde hegemonik konuma erişiyorlar. Çin'in kendi dar çıkarlarına odaklanan bir aktör olmaktan çıkması, her alandaki uluslararası rolünü arttıracaktır.

Bir ülkenin hegemonik durumu sona erdiğinde dahi o ülkenin parası uluslararası para birimi olarak kullanılmaya devam edebiliyor. Arrighi'ye göre, Britanya hegemonyasının bitiminden otuz kırk yıl sonra dahi sterlinin uluslararası para birimi olarak kullanılmaya devam etmesine benzer şekilde, ABD hegemonyası kısmen de olsa zaten sona ermiş durumda olmasına rağmen, dolar uluslararası para olma özelliğini koruyor (Arrighi, 2009: 384). Dolayısıyla ABD hegemonyası aşınsa bile dolar uluslararası konumunu koruyabilmeyi başarabilir.

Bir ülkenin para biriminin uzun vadede uluslararası alanda yaygın kullanılabilmesi için, o ülkenin açık ve güvenilir finansal piyasalara sahip olması büyük önem arz ediyor. Yabancıların kolaylıkla girip çıkmasına imkan tanımayan finansal sistemler tercih edilmiyor. Finansal açıklık ölçütlerine göre Çin, büyük ekonomiler arasında en az açık finansal sistemine sahip ülke konumundadır. Çin açılma gayretinde olsa da bu açılım oldukça yavaş gerçekleşiyor. Mevcut koşullar devam ettiği sürece Renminbi'nin önemli bir uluslararası para birimi olma şansı sınırlıdır (Kroeber, 2017: 204-205).

Michael Mann'a göre, yerini alacak herhangi bir para olmadığından dolar, bir süre daha rezerv para birimi olmaya devam edecektir. Euro'nun Yunanistan borç krizi vb. benzeri durumlarda gösterdiği performansın zayıflığı, şimdilik güçlü bir rakip olmadığına işaret ediyor. Çin para biriminin de hâlâ çeşitli yönlerden kontrol altında ve kısıtlanmış durumda olması, doların bir süre daha vazgeçilmez olduğunu gösteriyor (Mann and Hall 2014: 31).

Wallerstein'a göre, en önemli dolaylı hegemonya araçlarından biri uluslararası geçerliliğe sahip olan para birimidir. Doların dünyanın uluslararası rezerv para birimi olarak kalma kabiliyeti, ABD'nin ekonomik gücüne duyulan inanca dayanıyor. ABD ekonomisine duyulan güven ortadan kalkarsa doların uluslararası konumu birdenbire ortadan kalkabilir. ABD'nin dünyanın en güçlü ve istikrarlı ekonomisi olduğu inancının herhangi bir şekilde sarsılması durumunda, ABD'ye ait olmayan para, Amerikan yatırımlarından hızla çekilebilir ve üç paralı bir

ihtiyat sistemine geçiş yaşanabilir (Wallerstein, 2004: 257). Doların mevcut uluslararası konumunu sürdürebilmesi, ABD ekonomisine duyulan güvenin bir türevidir. Doların uluslararası pozisyonunu kaybetmesi, ABD'nin en önemli doğrudan olmayan hegemonya aracını yitirmesine yol açacaktır. Bu da ABD'nin şimdiye kadar sahip olduğu çok önemli bir ekonomik avantajı kaybetmesi anlamına gelecektir. ABD'nin dünyanın hemen her bölgesine yayılmış olan askeri üslerinin finansmanı artık imkansız hale gelecektir. ABD'nin dünya düzenini sağlamaya yönelik girişimleri finanse etmesi oldukça güçleşecektir.

Arrighi'ye göre, yakın gelecekte, renminbi veya euro gibi başka bir paranın, doların yerini alması da pek kolay olmayacaktır. Bunun yerine dünya dolar, euro, yen ve renminbiden oluşan çoklu bir rezerv-kur sistemine doğru sürüklenecektir. Hâkim konumdaki bir para birimini yerinden etmek oldukça zaman alıyor. Eğer Amerika hâlihazırdaki müsrifliğine devam etderse doları bekleyen akıbet de muhtemelen sterlin gibi olacaktır (Arrighi, 2009: 210-11). Dünya-ekonomisinin genişliği ve karmaşıklığı göz önünde bulundurulduğunda çoklu bir rezerv-kur sistemi daha muhtemel görünüyor.

Renminbi tamamen dönüştürülebilir hala geldiğinde, dolar ve euronun yanı sıra en önemli üç rezerv para biriminden biri haline gelebilir. Yakın gelecekte doların egemenliğinin, yerini dolar, euro ve renminbiden oluşan bir sepete bırakması beklenebilir. Çin Doğu Asya bölgesi başta olmak üzere çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Bu ülkelerin zamanla ticaretlerinin büyük bir kısmını renminbi ile yapması ve renminbiyi rezerv para birimi olarak tercih etmeleri oldukça muhtemeldir.

3.7. Çin'in Küresel Hegemonyasının Fiziki Temelleri: Kuşak ve Yol Girişimi

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında ilan edildikten sonra uzunca bir süre, ülkenin dış dünya ile ilişkileri oldukça sınırlı oldu. Kore Savaşı, ülkenin Batı'yla hemen hemen tüm ilişkilerini kesme noktasına getirmişti. Bundan sonra Çin, Komünist Dünya'da ve 1950'lilerin ortalarından itibaren kısa bir süre için Üçüncü Dünya'da önemli bir rol oynamıştı. 1960 yılında Sovyetler Birliği ile ilişkileri

kesilince Çin'in komünist ülkeler arasındaki rolü de azalmaya başlamıştı (Vogel, 2017: 696). 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çin, uluslararası ilişkilerde hiçbir zaman 1960'lı yıllarda olduğu kadar izole olmamıştı. 1970'lerin sonlarına kadar Çin, parçası olduğu kıtada bir tür kendi kendine uyguladığı bir sürgün yaşadı. Kuzey Kore hariç diğer ülkelerle yakın ilişkilere sahip değildi. Kuzey Kore'de dahi Sovyetler ile rekabet içerisindeydi. Diplomatik izolasyon yetmezmiş gibi Çin, bütün komşularıyla, hatta Kuzey Kore dahil, teritoryal sorunlara sahipti (Westad, 2013: 361). 1978'den önce Çin, sınırları ötesindeki olaylarla pek ilgilenemiyordu. Kültür Devrimi sırasında, uzunca bir süre, Mısır dışında, yurtdışında elçi bulundurmadı. 1971 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'deki Çin koltuğunu devralmasına rağmen Mao'nun yaşamı boyunca Çin'in dışarıya kapalılığı büyük ölçüde devam etti. Çin'i dışarıya açma ve ülkenin küresel bir rol oynamasını sağlama misyonu Deng Xiaoping'e kaldı. Deng'e kadar Çin, dünya düzeni ile kalıcı ve olumlu bir ilişki modeli geliştiremedi. Deng'in öncülüğünde Çin uluslararası örgütlerde, dünya ticaret ve finans sisteminde etkin bir rol almaya başladı (Vogel, 2017: 696). Mao döneminde Çin, devrimi muhafaza edebilmek için var olan dünya düzeninden bilerek kendini soyutlamıştı. Ülkenin hızlı ekonomik modernleşmesine odaklanan Mao sonrası yönetici elit, bunun yolunun ancak dünya sistemiyle entegre olmaktan geçtiği kanaatindeydi. Böylece Çin, uluslararası örgütlerde aktif katılımcı olmaya başladı. Fakat bu ilk dönemlerde Çin, uluslararası örgütlerde öncelikle kendi dar menfaatlerini savunmaya odaklanıyordu. Çin'in bu örgütlerde küresel bir rol oynama çabası daha sonraki yıllarda ortaya çıktı.

Çin'in ekonomik gücü yükseldikçe uluslararası rolü de göreceli olarak artmaya başlıyordu. Çin'in uluslararası gelişmesinin en çarpıcı yönü, Asya'nın diğer ülkeleriyle ilişkilerini yeniden rayına sokmasıydı (Westad, 2013: 361). Çin günümüzde bütün Doğu Asya ülkelerinin yöneldiği bir ekonomik güç merkezi haline dönüştü. Çin'in çeşitli meselelere yönelik politikaları bütün bölge için hayati önem arz ediyor (Westad, 2013: 406). Çin'in dünya ekonomisindeki ağırlığı arttıkça Doğu Asya başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde daha etkili bir aktör haline geliyor. Şimdiye kadar dünya ekonomisine entegre olma çabasını sürdüren Çin, artık dünya ekonomisini şekillendiren bir aktör konumuna yükselmiştir. Çin, dünya

ekonomisindeki ağırlığına paralel olarak, uluslararası yönetimde giderek daha fazla rol almaya çalışıyor.

Çin, mevcut küresel kuruluşlar için etkin bir katılımcı olmasına rağmen bu kuruluşların yönetim kademesinde kısıtlı kalan rolünden dolayı gittikçe artan bir rahatsızlık duyuyor. Hızlı bir ekonomik büyüme kaydeden Çin, IMF'deki oy hakkını arttırmayı talep ediyor. Çin'in IMF içindeki oy hakkı küresel GSYİH'ye olan katkısına oranla daha düşük düzeydedir. IMF'de daha fazla oy hakkı talebi genel olarak olumsuz karşılanıyor (Kroeber, 2017: 338). IMF içinde oy haklarında değişiklik yapılması mevcut üyelerin onayına tabi olduğundan, ABD Kongresi Çin'in oy hakkının arttırılmasını mümkün kılacak yasa tasarılarını sürekli olarak reddediyor.

Çin Asya'nın en büyük ekonomisi konumuna geldiği halde, bölgesel kalkınma bankası olan Asya Kalkınma Bankası Japonya'nın egemenliği altında bulunuyor. Çin'in oy payı Japonya'nın yaklaşık olarak yarısı kadardır ve Banka'nın başkanı hemen her zaman bir Japon oluyor (Savaş, 2016: 102). Çin'in ekonomik gücüyle orantılı bir şekilde bölgesel ve küresel kurumlarda temsil edilmemesi Çin'i hoşnutsuz ediyor ve Çin'in alternatif arayışlara yönelmesini tetikliyor. Çin bir yandan mevcut küresel sisteme uyum sağlamaya özen gösterirken diğer yandan da yeni örgütler kurmaya yöneliyor. Dolayısıyla Çin; Dünya Bankası, IMF, WTO ve Asya Kalkınma Bankası gibi mevcut örgütlerle aktif bir şekilde çalışırken aynı zamanda alternatif örgütlenmeler inşa etme arayışındadır.

ABD'nin Doğu Asya'da Çin'i dengelemek için oluşturmaya çalıştığı ticaret ve yatırım anlaşması olan Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TPP) Çin'de kaygı yaratmıştı (Kroeber, 2017: 338). Çin'in 2013 yılında başlattığı Kuşak ve Yol Girişimi, bir bakıma, ABD'nin TPP vb. politikalarını dengeleme amacı taşıyor. ABD'nin bu tür politikaları, Çin için, sahip olduğu ekonomik kaynakları kullanarak bölgedeki konumunu yükseltme ihtiyacı doğurmuştur (Cai, 2017: 5). 2009 yılında ABD Başkanı olan Barak Obama döneminde hızlandırılan bu proje, ABD'nin Doğu Asya'da Çin hariç çok sayıda devletle bağlarını arttırmayı amaçlıyordu. Obama yönetimi, ABD'nin Afganistan ve Irak Savaşları dolayısıyla gereğinden fazla Ortadoğu'ya yönelmesini, ABD'nin uzun vadeli çıkarları açısından sakıncalı buluyordu. ABD'nin uzun vadeli çıkarları açısından dünya ekonomisinin en dinamik

bölgesi olan Asya-Pasifik bölgesinin, en öncelikli alan olduğunu dile getirmişti (Clinton, 2011). TPP anlaşması ise, Obama yönetiminin bölgeye yönelik en önemli stratejik politikasıydı. Dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması olması planlanan TPP'nin dışında kalmak Çin'i tedirgin etmişti.

Bütün bunlar Çin'in, kuralları esas olarak ABD tarafından belirlenen mevcut küresel düzende rolünü yükseltme çabasından kaynaklanan daha derin bir hoşnutsuzluğun göstergeleriydi. Çin'in uzun vadeli gerçek hedefi, büyük bir politik ve ekonomik güç haline gelerek eski tarihi pozisyonuna kavuşturmadır. Bu gerçek hedef, Çin'in "Amerikan Hegemonyası" olarak adlandırılan dünyanın süregelen düzenine uyum sağlamasıyla taban tabana çelişiyor. Bundan dolayı Çin, kendi tasarımı olan uluslararası örgütlenmeleri ile ABD etkisini azaltmayı, hatta ortadan kaldırmayı hedefliyor. Bu çerçevede 2001 yılında Çin, Rusya ve diğer bazı Asya ülkelerinin katılımıyla kurulan güvenlik ve işbirliği kuruluşu olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kurdu. Güneydoğu Asya ülkeleriyle bir serbest ticaret anlaşması olan ASEAN ve başlangıçta BRICS Bank olarak da bilinen Brezilya, Rusya, Güney Afrika, Hindistan ve Çin'den müteşekkil Yeni Gelişim Bankası, alternatif kurumsallaşma örnekleriydi. Çin önderliğindeki mali kuruluşlar olan İpek Yolu Fonu ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ile birlikte BRICS öncülüğündeki Yeni Gelişim Bankası, toplamda 240 milyar dolar sermayeyi yönetiyor. Ancak sermayenin büyük kısmı şu an için ödemede kullanılamıyor. Fakat bu üç fonun kullanılabilir gerçek sermaye değerinin, 2020'de 40-50 milyar dolar, yani hemen hemen Dünya Bankası ile aynı olması bekleniyor (Kroeber, 2017: 339-340). Bu alternatif kurumsallaşmalar beklenilenin aksine sınırlı bir etkiye sahip olmuşlardı.

Asya Altyapı Yatırım Bankası da (Asian Infrastructure Investment Bank) Kuşak ve Yol Girişimi ile aynı zamanlarda ortaya koyulan ve onunla uyum sağlayan, Çin'in bir diğer uluslararası işbirliği projesidir. Banka, Asya ülkelerinin büyük boyutlardaki altyapı yatırımı gereksinimlerini karşılamak üzere uluslararası ortaklıkla, 100 milyar dolar sermayeyle, Çin'in önerisi ile kuruldu. Dünyanın büyük ekonomilerinin de aralarında olduğu 57 kurucu ortakla 2015 yılı sonunda kurulan bankanın en büyük üç ortağı Çin, Hindistan ve Rusya'dır. Ortaklık payına göre, Çin'in yönetimindeki oy ağırlığı yaklaşık olarak yüzde 26; Hindistan'ınki yüzde 7,5; Rusya'nınki yüzde 6; diğer Asya ülkelerinin toplam yüzde 34; Avrupalı

lkelerininki ise toplam olarak yüzde 22 düzeyindedir. Uygulanan hesaplama yöntemi küçük Asya lkelerinin Dünya Bankası gibi kuruluşlarda daha önce hiç olmadığı kadar yüksek oy oranlarına sahip olmalarına olanak sağlıyor. Çin, banka kuruluş kurallarına göre yüzde 25'i aşan oy oranıyla, yeni ye kabul ve üst düzey yönetici ataması gibi konularda veto hakkına sahip bulunuyor (Oktay, 2017: 529). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD önderliğinde kurulan Dünya Bankası ve 1966 yılında bölgesel kalkınma bankası olarak kurulan Asya Kalkınma Bankası'na alternatif olan bu girişim, doğal olarak ABD muhalefetiyle karılaşmıştır. ABD'nin engellemelerine rağmen yakın mtfeiki İngiltere dâhil çok sayıda ülke projeye katıldı.

Hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştiren Çin'in, mali gücü genişledikçe kredi açma ve yardım verme gücü çarpıcı biçimde artıyor. Çin, Afrika başta olmak üzere, gelişmekte olan ülkelere sağlanan krediler hususunda Dünya Bankası kredilerine rakip olmaya başladı. Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat-İthalat Bankası, gelişmekte olan dünyanın finansmanı bakımından Dünya Bankası'ndan daha önemli kurumlar haline gelmiş bulunuyor (Jacques, 2016: 488). Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat-İthalat Bankası, 2009-10'da, gelişmekte olan ülkelere, tipik olarak Dünya Bankası'ndan daha iyi koşullarla, 110 milyar dolar uzun dönemli kredi sağlamıştı. Dünya Bankası'nın 2008'in ortasından 2010'un ortasına kadar aynı türden kredi vaatlerinin toplamı ise ancak 100,3 milyar dolar civarındaydı. Sadece enerji sektöründe Çin Kalkınma Bankası, gelişmekte olan ülkelerde hem hükümetlere hem de şirketlere 2009-10'da 65 milyar dolar kredi sağlamıştı. Bu kredilerin toplam büyüklüğü Çin'in artan mali gücünün ve aynı zamanda Dünya Bankası'nın göreceli olarak azalan öneminin göstergesiydi (Jacques, 2016: 609). Çin, deniz aşırı kredi sağlama hususunda 2000 yılında neredeyse yok denebilecek düzeydeyken, bugün dünyada birincidir. Çin'in deniz aşırı kredileri neredeyse sıfırdan 700 milyar dolar seviyesine yükselmiş bulunuyor. Çin dünyanın en büyük resmi kreditr olarak IMF ve Dünya Bankası'nın toplamının iki katından daha fazla kredi veriyor (The Economist, 2019). Çin'den gelen krediler gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duydukları altyapı yatırımlarını yapmalarına olanak sağlayarak, bu ülkelerin kalkınmalarını hızlandırıyor. Çin son yıllarda verdiği krediler ile Dünya Bankası ve IMF'yi geçmiş bulunuyor. Bu kuruluşların şarta bağlanan kredileri yerine

birçok ülke, herhangi bir koşul sunmayan Çin kredilerini daha çok tercih ediyor. Çin'in bu girişimleri Kuşak ve Yol Girişimi ile birlikte değerlendirildiğinde, Çin'in yeni bir dünya düzeni arayışında olduğu söylenebilir.

Afrika ve Latin Amerika'da altyapı inşaatı, ticaret ve devasa yardımlarla ilişkili olarak yürütülen enerji politikasıyla birlikte Çin, ABD'ye denk bir güç haline geliyor. ABD'nin bazı gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım yapma kapasitesi Irak ve Afganistan'daki savaşlarla bağlantılı harcamalar sebebiyle azalırken Çin'in manevra alanı giderek artıyor (Ahrari, 2011: 305). Çin'in sağladığı bu krediler, dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda gelişmekte olan ülke ile artan ticaret ilişkilerinin desteklemesinde ve sağlamlaştırılmasında hayati bir rol oynuyor. Çin'in dış etkisinin artmasında kilit bir aracı olma fonksiyonunu yerine getiriyor.

Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi organizasyonların önemi, hükmettikleri paranın miktarından çok, yıllar boyunca uygulama ve araştırmalarla elde edilen birikim ve yönettikleri teknik ve entelektüel kaynaklardan geliyor. Şu an için ABD önderliğinde düzenlenmiş olan mevcut küresel ekonomik düzende oyunun temel kurallarını yeniden yazacak entelektüel kaynakların Çin'de hâlâ oldukça sınırlı olduğu söylenebilir (Kroeber, 2017: 341).

Çin'in Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi alternatif kurumsallaşma girişimleri, şimdilik küresel bir rol oynamaktan ziyade, bölgesel projelerde daha aktiftirler. Gelecekte ekonomik ve politik olarak küresel anlamda etkin bir güç unsuru haline gelip gelemeyeceği henüz belli değildir. Fakat gelecekte küresel düzenin yeniden şekillendirilmesi için büyük potansiyeller taşıdıkları söylenebilir. Uzunca bir süre dünya sistemiyle entegre olma arayışında olan Çin, artık alternatif kurumsallaşmalar ile dünya düzenini şekillendirmeye yöneliyor. Çin'in yeni bir dünya düzeni inşa etme girişimlerinden en önemlisi Kuşak ve Yol projesidir. Proje Çin'in dünya politikasında daha iddialı olmaya başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Girişim aynı zamanda Çin'in 1978'den beri sürdürdüğü "düşük profilli" dış politikanın sonu olabilir. Girişim Çin'in, komşu ülkeler ve bölgeler başta olmak üzere, güzergâh üzerinde yer alan tüm aktörlerle ilişkilerini daha da geliştirecektir. Aynı zamanda, bu ülkeler arasında muhtemel bir ekonomik entegrasyonun temelini oluşturacaktır.

3.7.1. Kuşak ve Yol Girişimi

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, ilk olarak 2013 yılında Kazakistan ziyareti sırasında, Avrasya ekonomileri arasında işbirliğini yoğunlaştırmak için “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”nın ortaklaşa oluşturulması önerisinde bulundu. Ardından Endonezya ziyareti sırasında “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi”nin kurulması için çalışma başlattıklarını ilan etti. Çin yönetiminin 2013 yılında açıkladığı İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projeleri kısaca “Kuşak ve Yol Girişimi” olarak adlandırılıyor. Tek Kuşak Tek Yol Girişimi, Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Kuşak ve Yol Girişimi, İpek Yolu Girişimi, Modern İpek Yolu Projesi vb. birçok isimlerle anılan girişimin tam olarak neyi kapsadığı hala belirlenmiş değildir. Kuşak ve Yol Girişiminin aslında daha kesinleşmemiş birçok alt projeyi kapsayan çatı bir proje olduğu söylenebilir. Her ne kadar Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yılında tamamlanması planlanıyorsa da ne zaman sonlanacağı kesin değildir. Tüm belirsizliklerine rağmen girişimin, modern tarihin en büyük kalkınma planı olduğu iddia edilebilir.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan’ın Astana şehrinde Nazarbayev Üniversitesi’nde verdiği konferansta, Avrasya bölgesindeki bütün ülkeler arasındaki ekonomik bağlantıları daha da yoğunlaştırmak ve karşılıklı işbirliğini daha da derinleştirmek için birlikte “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” oluşturulmasını teklif etti. Bu projenin; ülkeler arasındaki politikaların eşgüdümünün sağlanmasında, yol bağlantılarının güçlendirilmesinde, ticaretin kolaylaştırılmasında, yerel para dolaşımının yoğunlaştırılmasında ve halklar arasındaki karşılıklı anlayışın artırılmasında önemli bir rol üstlenerek büyük bir bölgesel işbirliğine dönüşeceğini belirtti (Xi, 2017: 339-340). Başkan Xi, 3 Ekim 2013 tarihinde Endonezya Parlamentosu Temsilciler Meclisi’nde verdiği konferansta ise “Deniz İpek Yolu”nun önemli bir merkezi olan Güneydoğu Asya bölgesinde işbirliği ortaklığını geliştirmek için 21. yüzyılın “Deniz İpek Yolu”nu ortaklaşa kurmayı önerdi. Her alandaki gerçekçi işbirliğini yoğunlaştırarak karşılıklı ihtiyaçları karşılamak, fırsatları ortaklaşa paylaşarak değerlendirmek, ortak gelişme ile refahı gerçekleştirebilmek ve birlikte meydan okumaların üstesinden gelmek için girişimlerin sürdürüleceğini belirtti (Xi, 2017: 342). Her ne kadar konuşmada bölgesel bir işbirliğinden

bahsedilmiş olsa da projenin kapsamı oldukça geniştir. 2013 yılından itibaren bu proje kapsamında yürütülen faaliyetler, projenin bölgesel olmaktan ziyade küresel bir vizyona sahip olduğunu gösteriyor.

Çinli yetkililere göre, KvY girişimi Çin'in başlattığı bir proje olsa da tüm dünyaya aittir. Kökleri tarihte olsa da geleceğe yönelmiş bir projedir. Asya, Afrika ve Avrupa'ya odaklansa da tüm ortaklara açıktır. Girişim; farklı ülkelerin, bölgelerin, farklı kalkınma safhasındaki yerlerin, farklı tarihsel geleneklerin, kültürlerin, yaşam biçimlerinin ve dinlerin arasından geçiyor. Jeopolitik veya askeri bir ittifaktan ziyade barışçıl kalkınma ve ekonomik işbirliği girişimidir. Bir "Çin kulübü" veya dışlayıcı blok değildir, tam tersine açık, kapsayıcı ve ortak kalkınmaya dayanıyor (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 2). Girişim isteyen her ülkenin dahil olabileceği açık bir yapıdadır. Girişimin herhangi bir bloğa veya aktöre karşı kurulmadığı iddia ediliyor.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi'nin İngilizce sayfasında Ulusal Kalkınma ve Reform Kurumu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından oluşturulan Kuşak ve Yol Girişim eylem planı 30.03.2015 tarihinde yayınlandı. Eylem planında; çok kutuplu bir dünya, ekonomik küreselleşme ve kültürel çeşitlilik gibi genel eğilimler çerçevesinde küresel serbest ticaret rejimini ve serbest dünya ekonomisini daha da güçlendirmek için katılımcı bir şekilde Kuşak ve Yol'u inşa etme girişiminin başlatıldığı belirtiliyor. Girişim ile ekonomik faktörlerin serbest ve düzenli bir şekilde geçişi, kaynakların etkili bir şekilde dağılımı ve pazarların entegrasyonu amaçlanıyor. Güzergâh üzerinde yer alan ülkelerin ekonomi politikaları arasında koordinasyonun ve bu ülkeler arasında daha geniş ve daha derin bir işbirliği düzeyinin sağlanması hedefleniyor. Herkesin yararına olacak açık, kapsayıcı ve dengeli bir ekonomik işbirliğinin katılımcı bir şekilde inşa edilmesi çabalıyor. Katılımcı bir şekilde inşa edilecek proje, dünya toplumunun yararına olacaktır. İnsanlığın ortak idealleri çerçevesinde uluslararası işbirliği ve küresel yönetim modeli oluşturma yönünde olumlu bir çaba olan girişim, dünya barışına ve gelişimine pozitif bir enerji sağlayacaktır (The State Council, 2019).

Girişim oldukça uyumlu, kapsayıcı ve açık bir işbirliği çerçevesi sunuyor. Tarihi İpek Yolu'nu kapsasa da onunla sınırlı değildir. Tüm ülkeler ile tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşların işbirliğine açıktır. Bir uçta canlı Doğu Asya

ekonomik havzasını diğer uçta gelişmiş Avrupa ekonomik havzasına bağlayan girişim, büyük gelişme potansiyeli taşıyan ülkeleri kapsıyor. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa'yı bir araya getirmeye odaklanıyor. Çin'i Orta Asya ve Batı Asya yoluyla İran Körfezi ve Akdeniz'e ve yine Çin'i Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Hint Okyanusu'na bağlıyor. 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ise Çin kıyılarından başlayan bir rotası Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu yoluyla Avrupa'ya; diğer rotası ise Çin kıyılarından Güney Çin yoluyla Güney Pasifik'e ve diğer bölgelere ulaşıyor. Uluslararası taşıma rotaları ve ekonomik sanayi parkları oluşturarak işbirliği zemini yaratılıyor. Denizde ise engelsiz, güvenli ve etkili ulaşım rotaları aracılığıyla büyük deniz limanlarını birbirine bağlamaya odaklanıyor (The State Council, 2019).

Uluslararası ekonomik işbirliğini inşa etmeyi hedefleyen Çin, KvY girişimi çerçevesinde altı koridor belirlemiş bulunmaktadır. Bunlar; Yeni Avrasya Kara Köprüsü, Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin-Hindistan Ekonomik Koridoru, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru'ndan oluşuyor (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 9). Bu rotalar Asya ekonomilerini birbirlerine ve Asya ekonomik havzasını Avrupa ekonomik havzasına bağlayacaktır. Etkin ve düzgün işleyen bir pazar inşa etmek için katılımcı ülkeler arasında bağlantıların artırılmasıyla bir ortaklık ilişkisi tesis edilmesine zemin hazırlayacaktır.

Dünya Bankası'nın yapmış olduğu bir çalışmaya göre, KvY girişiminin potansiyel katılımcı ülkeler arasındaki toplam ihracatı yüzde 4.1 oranında arttırması bekleniyor. Doğu Asya-Pasifik bölgesi ve Sahra Altı Afrika bölgesinin, ihracatını en çok arttıran bölgeler olması tahmin ediliyor (Baniya; Rocha and Ruta, 2019: 22). Uzun dönemde KvY girişiminin ülkeler arasındaki ticaretin maliyetini yüzde elli oranında düşürmesi bekleniyor. Maliyetlerin düşmesi toplam dünya ticaretinin de artmasına yol açacaktır. Yeni Avrasya Kara Köprüsünün tamamlanmasının toplam dünya ticaretini yaklaşık olarak yüzde 4 ve diğer KvY koridorlarının tamamlanmasının ise dünya toplam ticaret hacminde yaklaşık yüzde 8 oranında arttırması tahmin ediliyor. Bir bütün olarak KvY girişiminin tamamlanmasının, maliyetleri düşürmesi ile birlikte, toplam dünya ticaret hacminin yüzde 12 oranında

artması bekleniyor. Özellikle de Rusya, Kazakistan Polonya, Nepal ve Myanmar gibi ülkelerin ticaret hacimlerinde yüzde 35-45 oranında bir yükselişin gerçekleşeceği tahmin ediliyor (Konings, 2018: 4-5). KvY girişimi, görülmemiş bir ölçüde dünya ticaretini yeniden şekillendirecektir (ISDP, 2016).

Çin, KvY girişimi çerçevesinde Pakistan'da Gwadar Limanı'nı ve Gwadar Serbest Ticaret Bölgesi'ni, Sri Lanka'nın Hambantota Limanı'nı ve Hambantota Özel Ekonomik Bölgesi'ni tamamlamış bulunuyor. Önemli bir nakil merkezi olan Yunanistan'ın Pire Limanı tamamlandı. Birleşik Arap Emirlikleri'nde Halife Limanı'nın ise yakın zamanda resmi olarak açılması bekleniyor. Çin, şimdiye kadar, 126 ülke ve bölge ile, iki taraflı hükümetlere arası hava taşımacılığı anlaşması imzalamış bulunuyor (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 16-17). Küresel ticaretteki artan önemine paralel olarak Çin, stratejik geçiş noktalarındaki önemli limanların ve hava limanlarının altyapılarını geliştirerek, küresel ticaret için nakil merkezleri oluşturuyor.

Çin, KvY girişimi çerçevesinde temel işbirliği alanlarını açıkladı. Bunlar; politikalar arasında koordinasyon, bağlantı olanakları, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve toplumdan topluma bağlantıların sağlanması olarak belirtiliyor (The State Council, 2019). Temel işbirliği alanları oldukça kapsamlıdır ve geniş bir çerçeve oluşturuyor. Çin hemen her alanda işbirliğine çabalıyor.

Öncellerinden farklı olan KvY girişiminin güçlü yanı kurumsal bir çerçeve tarafından desteklenmesidir. Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), İpek Yolu Fonu, Avrupa Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (EBRD), BRICS ülkelerinin inisiyatifinde kurulan Yeni Kalkınma Bankası ve Şanghay İşbirliği Örgütü, destek veren bölgesel ve uluslararası kuruluşların başında geliyor. Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın Dünya Bankası gibi kuruluşlardan farkı, normalde finans sağlamanın güvenliğinin oldukça zor olduğu düşük gelirli ülkelerde, altyapı projelerini finanse etmede istekli olmasıdır. Banka aynı zamanda projelere özel ve kamu sektörlerinin dahil olmasına izin vermesi bakımından da farklılık arz ediyor (Lu; Rohr; Hafner; Knack, 2018: 3-4).

KvY girişiminin finansmanında anahtar bir rol oynayan Çin Kalkınma Bankası (China Development Bank) 60 ülkede 890 milyar dolar değerindeki 900'den fazla projeyi izlemeye aldığını belirtti. Denizaşırı en geniş ağa sahip olan Çin

Bankası (Bank of China) 2015 yılı için 20 milyar dolar ve 2016-2018 yılları arasında ise 100 milyar dolardan daha fazla borç vermeyi vaat etti. Sanayi ve Ticaret Çin Bankası (Industrial and Commercial Bank of China, ICBC) 159 milyar dolar değerindeki 130 KvY bağlantılı projeye finans sağlıyor. Pakistan'ın Lahor kentinde bir şube açan banka, bu ülkede 5 projeye finans desteğinde bulunuyor (Cai, 2017: 15).

Çin hükümetinin sağladığı 40 milyar dolar sermayeyle 2014 yılı sonunda kurulan İpek Yolu Fonu da bu girişim çerçevesinde gerçekleştirilecek projelere önemli finansman kaynağı sağlıyor. Asya Altyapı Yatırım Bankası da KvY girişimi için finansman desteği sağlayan diğer bir kurumdur (Oktay, 2017: 528-29). 2017 yılında yapılan Kuşak ve Yol Forumu'nda Çin, İpek Yolu Fonu'na ek olarak 14.5 milyon dolar daha ayıracağını açıklamasıyla, yeni borç verme şeması 36.2 milyar dolara çıktı. Çin Kalkınma Bankası ve Export-Import Bank da 18.8 milyar dolar ek fon sağlayacağını açıkladı. Aynı zamanda Çin, proje kapsamında insani yardım için 8.7 milyar dolar yardımda bulunacağını açıkladı (Nordin and Weissmann, 2018: 238).

KvY Girişimi, Çin'in yeni küresel vizyonunun temelini oluşturuyor. Çin'den başlayarak kara, deniz, hava, tren ve fiber-optik hatlarla Asya'yı Afrika, Avrupa ve ötesine bağlamayı hedefleyen oldukça kapsamlı bir projedir. Girişim; karayolları, demiryolları, limanlar, denizcilik ve iç su taşımacılığı, havacılık, enerji nakil hatları, elektrik, trans-okyanussal kablo dahil fiber optik, telekomünikasyon ile bilgi ve iletişim teknolojileri hakkında pratik işbirliğini geliştirmeyi amaçlıyor. Girişim rota boyunca liman, havalimanı, otoyol, demiryolu gibi altyapı yatırımları ile birlikte münhasır ekonomik bölgeler ve sanayi alanları inşasını hedefliyor. Avrasya Kara Köprüsü, Kuzey Denizi Güzergahı, Doğu-Batı Orta Koridoru gibi çok merkezli bağlantı koridorları geliştirilmesi amaçlanıyor. 14-15 Mayıs 2017 tarihinde Çin'in başkenti Beijing'de yapılan Kuşak ve Yol Forumu'nda benimsenen KvY girişiminin işbirliği ilkeleri şöyle sıralanmıştır: Eşit zeminde dayanışma, karşılıklı yarar, uyum ve kapsayıcılık, pazar ekonomisi temelli işleyiş, denge ve sürdürülebilirlik (Xinhuanet, 2017). Devlet Başkanı Xi girişimi “yüzyılın projesi” olarak adlandırıyor. Proje; finans, altyapı, yenilikçilik, ticaret, ulaşım, sürdürülebilirlik ve toplumdan topluma bağlar dahil hemen hemen her alanı kapsıyor (Ang, 2019).

Girişim, enerji altyapı bağlantıları alanında işbirliğinin geliştirilmesini de amaçlıyor. Uyumlu bir şekilde petrol ve doğal gaz boru hatları ile diğer ulaşım rotalarının güvenliğinin garanti altına alınmasına çabalanıyor. Sınır aşan enerji ağları ve enerji iletim rotaları inşa edilecektir. Bölgesel enerji ağlarının arttırılmasında ve dönüşümünde işbirliği hedefleniyor (The State Council, 2019). Her ne kadar son yıllarda yavaşlama eğiliminde olsa da Çin hâlâ diğer birçok ülkeye göre oldukça hızlı bir büyüme gerçekleştiriyor. Ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi için enerji arzının devamlılığı ve güvenliği büyük önem arz ediyor. 1994 yılından itibaren net bir enerji ithalatçısı konumuna yükseldi. Çin'in enerji ihtiyacı giderek muazzam boyutlara erişmiş bulunuyor. Çin, ithal ettiği petrol ve doğal gazın büyük bir kısmını deniz yoluyla yaptığından, deniz yoluna aşırı bağımlılık Çin'i giderek daha fazla tedirgin ediyor. ABD ile yaşanacak olası bir gerginliğin bir deniz ablukasına yol açma tehlikesi, Çin'in enerji güvenliğinin en önemli açığı durumundadır. Çin deniz yoluna olan aşırı bağımlılığını azaltmak ve enerji güvenliğini garanti altına almak için alternatif arayışlarına yöneliyor. Bu bağlamda KvY girişiminin temel amaçlarından biri Çin'in enerji güvenliğinin temin edilmesidir.

Çin'in petrol ithalatının yüzde 70'i Hint Okyanusu yoluyla yapılıyor. İran Körfezi'nden ithal edilen petrole artan bağımlılıkla birlikte, Hindistan'ın okyanus üzerinde Çin'e karşı açık bir avantaja sahip olması, Beijing'i Malakka açmazı ile karşılaşmak zorunda bırakıyor (Hu, 2017: 116). Malakka Boğazı Çin'in enerji ithalatı başta olmak üzere hemen her alandaki ticareti için oldukça stratejik bir önem arz ediyor. Çin'in ticaretinin büyük bir kısmının bu yolla yapılması, uzun vadede Çin için tehlikeler barındırıyor. Herhangi bir çatışma anında Malakka Boğazı'nın kapatılması ihtimali, Çin için hiç de iyi sonuçlar doğurmayacaktır. Bunun farkında olan Çin, enerji başta olmak üzere ticaret için alternatif rotalar oluşturma arayışındadır.

Çin enerji alanında da birçok ülke ile mutabakat anlaşması imzalıyor. Çin-Rusya petrol boru hattı ve Çin-Orta Asya doğal gaz boru hattı istikrarlı bir şekilde hayata geçirilmeye çalışılıyor. Çin-Rusya doğal gaz boru hattının 2019 yılında faaliyete geçmesi bekleniyor. Çin-Miyanmar petrol ve doğal gaz boru hattı ise tamamlanmış bulunuyor (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 17-18). Çin, KvY girişimine dahil olan ülkelerdeki güneş,

rüzgar ve kömür enerjisi yatırımlarını, 2014-2019 yılları arası dönemde, önceki beş yıllık döneme göre, on kat arttırabilmeyi başardı. 2014 yılından itibaren Çin'in KvY ülkelerine yaptığı rüzgar ve güneş enerjisi yatırımları 12.6 gigawatts (GW) seviyesine ulaşmış bulunuyor. Halbuki 2014 yılından önceki yatırımları 0.46 GW düzeyindeydi. Kömür enerjisi yatırımları da artmış olsa da en büyük artış yenilenebilir enerji kaynakları alanında olmuştur (Reuters, 2019). Çin bir yandan enerji arz yollarını garanti altına almaya çalışırken diğer yandan enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabasıdadır. Yenilenebilir enerji alanında son yıllarda hem ülke içinde hem de dışında büyük yatırımlar yapıyor. Çin yenilenebilir enerji alanında Avrupa ülkeleriyle rekabet edebilecek seviyeye çıkmıştır.

İki taraflı ve çok taraflı bir işbirliği mekanizması ile KvY girişiminin inşa edilmesi hedefleniyor. İkili işbirliği mekanizmaları olan ortak komisyonlar, karışık komisyonlar, koordinasyon komisyonları ve idari komisyonları ile, işbirliği projelerinin yürütülmesi ve koordinasyonu sağlanacaktır. Aynı zamanda çok taraflı işbirliği mekanizmalarının rolü arttırılacaktır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), ASEAN + Çin, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Asya-Avrupa Toplantısı (ASEM), Asya İşbirliği Diyalogu (ACD), Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA), Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu (CASCF), Çin-Körfez İşbirliği Stratejik Diyalog Konseyi, Daha Büyük Mekong Altbölgesi Ekonomik İşbirliği (GMS) ve Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği (CAREC) gibi çok taraflı işbirliği mekanizmaları kullanılarak, ilgili ülkeler ile iletişime geçilerek, daha fazla ülke ve bölgenin girişime katılmasını sağlanacaktır (The State Council, 2019). Çin, mümkün olduğunca, girişime geniş bir katılımın sağlanması için çabılıyor. Bu bağlamda ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmaları aracılığıyla girişime yönelik desteğin yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütülüyor. Geniş bir altyapı inşa etme programı ile Çin'in ekonomik liderliği daha da güçlendirilecektir. Uluslararası politikada Çin'in elini daha da güçlendirerek, küresel ölçekteki stratejik önemini arttıracaktır.

Dünya ticaretinin geliştirilmesi ile global ekonomiye yeni bir kalkınma yapısı ve işbirliği yöntemi önerilmesi, girişimin temel stratejilerinin başında geliyor. Batı ve ABD'nin kurduğu düzen yerine alternatif adil bir düzenin oluşmasına katkıda bulunmak, girişimin diğer bir stratejisidir. Girişim, dünya ekonomik düzeninde

yapısal iyileştirmeyi temel hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Aynı zamanda, ABD'nin Asya Pasifik bölgesine yayılmasının ve bölgede etkin olmasının önüne geçebilmek için bir alternatif yaratılması, en önemli stratejiler arasında sayılabilir (Rona, 2018).

2008 finansal krizinden sonra, ekonomide yavaşlama gibi çeşitli meydan okumalar ile karşılaşan Çin, ekonomik gelişmesini sürdürebilmek için yeni bir motor bulmak zorunda kalmıştır. Çin'in yeni ekonomik kalkınma stratejisi olarak tasarlanan KvY girişimi, Çin'e yönelik ekonomik meydan okumaların üstesinden gelmeyi hedefliyor (Pu, 2016: 114). Çin, kriz dolayısıyla yavaşlayan pazarlara alternatif bulmak için farklı seçeneklere yönelmeye başladı. KvY girişimi, bu bağlamda, yeni pazarlar bulma ve geliştirmekte olan ekonomilerle ilişkilerin daha da canlandırılması amacıyla başlatıldı. KvY girişimi, dünya ekonomisindeki ağırlığı ve kendine güveni artan Çin'in, kendisini merkeze alan yeni bir ekonomik düzen arayışını yansıtıyor.

Çin'in başlattığı bu girişim 150'den fazla ülke ve uluslararası örgütün çıkarlarını etkiliyor (Foreign Policy at Brookings, 2019). Girişimin 4.4 milyar insanı birleştirmesi ve dünya nüfusun yüzde 62'sini bir şekilde etkilemesi bekleniyor. Girişime dâhil olan ülkelerin GSYİH değerleri toplamı yaklaşık olarak 23 trilyon dolar ediyor. Asya-Pasifik'in geliştirmekte olan bölgeleri için 2030 yılına kadar gerekli altyapı yatırımları tahmini olarak 26 trilyon dolar değerinde iken, şimdilik Çin'in verdiği miktar bir trilyon dolar civarındadır. 2014-2016 yılları arası dönemde Çin ve KvY ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 3 trilyon dolar civarında oldu (ChinaPower, 2019). 2027 yılına kadar KvY projeleri ile ilgili maliyetin 1.2-1.3 trilyon dolara ulaşması bekleniyor (Chatzky and McBride, 2019). Oldukça kapsamlı olan girişimin dünya nüfusunun üçte ikisini bir şekilde etkilemesi bekleniyor.

KvY girişimi, Çin finansmanı ile Asya, Avrupa ve Afrika boyunca altyapı gelişimini teşvik etmeye yönelik kapsamlı bir plandır. 2014-2017 yılları arasında otoyollardan demiryollarına ve enerji santrallerine kadar uzanan projelere toplamda 120 milyar doların üzerinde kredi sağladı. Çin bu fonların yakın çevresinde ekonomik büyümeyi tetikleyeceğini ve Çin'in imalat ile inşaat firmalarının uluslararası etkinliğini artıracığını umuyor. Girişim Çin'in kara ve deniz ulaştırma araçlarına erişimini kolaylaştırarak ihracatını genişletmesine olanak sağlayacaktır (Steil and Rocca, 2019).

İyi ulaşım altyapıları nakil maliyetini azaltmakta ve ticaretin yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Ulaşım maliyetleri ticaret akışı üzerinde önemli bir etkide bulunuyor. İyi ulaşım altyapıları doğrudan yabancı yatırımları cezp ediyor. Etkili ulaşım altyapısı endüstrileşmeye de olanak sağlıyor. Daha iyi altyapı ve lojistik, bölgesel ekonomik entegrasyonu da desteklemekte, kalkınmayı teşvik etmekte, bölgesel ve ulusal refahı arttırmaktadır (Lu; Rohr; Hafner and Knack, 2018: 5-9).

Ticareti ve ekonomik büyümeyi arttırmayı temel hedef edinen KvY girişimi, ülkeler arasındaki bazı bariyerleri kaldırarak bunları kolaylaştırıcı faktörler haline getirmeyi hedefliyor. Kanuni ve düzenleyici uyumsuzluklar bir çözüme kavuşturulduğunda maliyetler azalmakta ve ulaşım hızı artmaktadır. Bu da KvY ülkelerinin daha fazla yatırımcı çekmesine yol açacaktır. Pozitif ilişkiler tesis edilmesi KvY ülkelerinden birbirine rakip olanları ortak haline getirebilir. Bunun yarattığı sinerji büyük fırsatlar yaratarak KvY ülkeleri arasında sürdürülebilir ekonomik ve toplumsal ilişkilerin tesis edilmesine yol açacaktır (Lu; Rohr; Hafner and Knack, 2018: 16).

Ulaşım bağlantılarının ve altyapısının artırılmasının, KvY ülkeler arasındaki ihracatı yüzde 7.3 oranında, Avrupa Birliği bölgesindeki ihracatı yüzde 2.6 oranında, dünya genelinde ise yüzde 3.5 oranında arttırması bekleniyor (Lu; Rohr; Hafner and Knack, 2018: 41). Ulaşım bağlantıları ve altyapısının geliştirilmesinin, dünya genelinde ihracatı arttırması beklenirken en büyük yükseliş KvY bölgesinde görülecektir. KvY bölgesindeki ülkeler arasında ulaşım altyapısı bakımından önemli eksiklikler bulunduğundan, bu eksikliklerin giderilmesi büyük bir potansiyel yaratacaktır.

2018 yılındaki bir Dünya Bankası Raporuna göre, KvY girişiminin, ulaşım projelerinin hayata geçirilmesiyle, dünya genelinde nakliye süreleri üzerinde önemli bir etkisi olacaktır. Kuşkusuz bunun en büyük kazananı Doğu Asya-Pasifik bölgesi olacaktır. KvY girişiminin dünya genelindeki nakliye sürelerini yüzde 1.2 oranında azaltması bekleniyor. Doğu Asya-Pasifik bölgesinin dünyanın diğer ülkeleri ile olan nakliye sürelerinde yüzde 2.32, Güney Asya ülkeleri ile olan nakliye sürelerinde yüzde 4.35, Orta Doğu ve Afrika ülkeleriyle olan nakliye sürelerinde ise yüzde 2.87 oranında azalma meydana gelecektir. KvY girişiminin dünya genelinde ekonomik refahı arttırması beklenirken en büyük yükseliş Doğu Asya-Pasifik bölgesinde

gerçekleşecektir. KvY girişiminin, gelişmekte olan Doğu Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerin GSYİH'larını yüzde 2.6-3.9 oranında arttırması bekleniyor (De Soyres, 2018).

Çok modelli ulaşım altyapısının ve bağlantılarının geliştirilmesi, uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme için hayati önem arz ediyor. Altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi endüstrileşme sürecini hızlandırıyor, bölgesel ve küresel bir üretim ağı meydana getiriyor, bölgesel ve küresel bütünleşmeyi arttırıyor ve aynı zamanda ulusal, bölgesel ve küresel refahın artmasına büyük bir katkı sunuyor. Bu da KvY girişiminin bir kazan-kazan projesi olarak geniş bir kabul görmesine yol açacaktır.

KvY girişimi, Çin'in paralel kurumsallaşmasında jeostratejik önemi haiz anahtar projedir. Bu girişimin temel amaçlarından biri yeni bir Avrasya ulaşım ve ticaret altyapı ağı oluşturuyor. Girişim, ülkeler arasında serbest ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmayı hedefliyor. Girişim, Çin'in ticaret rotalarını çeşitlendirerek, onun jeostratejik gücünü arttıracaktır. Çin'in enerji çıkarları, yeni pazarlara açılma arayışları ve Avrupa ile dış ticarete daha düşük taşıma maliyetine ulaşma gibi kaygıları, girişimin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Girişim bölgeler arası altyapı projelerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Tüter, 2018: 332).

KvY girişimi, Çin ekonomisini bölge ülkeleri ile bütünleşmeye çabalayan ve bütünleşmenin kapsamını genişletmeyi hedefleyen bir projedir. Girişim, güzergâhları üzerindeki ülkelerin kara ve demir yollarını, limanlar ve havaalanlarını, enerji ve iletişim altyapılarını geliştirecektir. Girişim, güzergâh üzerinde yer alan ülkelere sağlanacak altyapının olanakları ile ekonomik gelişimlerini hızlandıracaktır (Oktay, 2017: 528). Girişim, güzergâh üzerinde yer alan ülkeleri birbirlerine ve Çin'e bağlamayı hedefliyor. Aynı zamanda bu ülkelerin birbirleriyle ekonomik ve sosyal işbirliğine girmeleriyle, aralarındaki ticaret ve yatırımları arttırarak, ekonomik olarak bütünleşmelerine olanak sağlayacaktır.

KvY girişimi, ekonomik entegrasyon için geniş bir program sunarak Çin'in bölgesel liderliğini daha iddialı hale getiriyor. Girişim, Çin'in ileri teknoloji ve yenilikçi üretimde standart koyucu olarak merkezinde yer aldığı bir bölgesel üretim zinciri yaratacaktır. Girişim bir yandan komşularla daha iyi bir entegrasyon sayesinde bölgesel kalkınmayı teşvik edecek, diğer yandan ise ülke standartlarının

dışa aktarılması ve fazla kapasitenin eritilmesi yoluyla Çin sanayisini daha ileriye taşıyacaktır (Cai, 2017: 5-6). Girişim sayesinde Çin'in geri kalmış bölgeleri gelişerek bölgesel eşitsizlik azaltılacaktır.

Çin bu girişimle, ülke ekonomisinin, dünyanın önemli pazarları ile enerji ve hammadde kaynaklarına bağlantısını çeşitlendirmeyi ve hızlandırmayı hedefliyor. Girişim Çin ekonomisinin üretim zincirlerinin çevre ülkelerini verimli bir şekilde kapsamına zemin hazırlayacaktır. Girişimin stratejik yararlarından birisi de Çin'in dünyadaki ekonomik politik gücünü arttırmasına olanak sağlamasıdır (Oktay, 2017: 530). Çin bu tür girişimlerle bir anlamda daha fazla ağırlığa sahip olduğu bir dünya düzenini inşa etmeye çalışıyor. Girişim başarılı olmasıyla Çin ekonomi politik bakımdan bölgesel ve küresel ölçekte daha belirleyici bir konuma gelecektir.

Girişim; dış ticaretin düzenlenmesi, bölgede altyapı yatırımları ve ulaşım konularında yoğunlaşan uzun süreli bir ekonomik kalkınma planıdır. Çin'in bu planı Asyalı komşularıyla ilişkilerini ıslah ederek bölgesel güvenliğe katkı sağlayacaktır. Başta Orta Asya ve Batı Asya'daki ülkeler olmak üzere, güzergâh üzerinde yer alan ülkeler ile dostane ilişkilerin tesis edilmesine imkan tanıyacaktır. Aynı zamanda Çin'in petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına daha kolay erişimini sağlayacaktır (Savaş, 2016: 103).

Girişim Çin'in daha ileri teknoloji üreten mallarının ihracatını kolaylaştırmasında önemli bir rol oynayacaktır. Güzergâh üzerinde yer alan ülkeler Çin'in daha ileri teknoloji ürünlerini alma hususunda Kuzey Amerika ve Avrupa'dan daha istekli olacaklardır. Çin kendi mallarını daha kolay ihraç etme imkânı ile birlikte kendi standartlarının daha kolay kabul edilmesi imkânına da kavuşacaktır. Çin hükümetinin teknoloji standartları ihraç etmeye odaklanması, yenilikçi bir ekonomi merkezi olma ile araştırma ve geliştirme alanında lider olma çabalarının bir göstergesidir. Girişim, aynı zamanda Çinli şirketlerin uluslararası rekabette daha da güçlenmelerini sağlayacaktır. Çin merkezli üretim zincirinin genişlemesi, Çinli üreticilerin daha ileri teknoloji bir üretim zincirine geçmelerini teşvik edecektir (Cai, 2017: 9).

KvY girişi kapsamında yapılan altyapı çalışmaları, Çin'in enerji ve diğer doğal kaynaklara erişimini, ABD'nin askeri müdahalesine pek imkan vermeyecek yolları kullanması sayesinde daha güvenli hale getirecektir. Girişim yeni

ekonomik koridorlar yaratarak, Çin'in kısıtlı erişim imkânı olan orta ve batı kesimleriyle Avrupa'nın zengin pazarlarına erişim imkânı sağlayacaktır. Çin pazarında durağanlık yaşayan inşaat şirketleri ve malzeme tedarikçileri için büyük ihtiyaç duyulan iş imkânları, bu projelerle sağlanmış olacaktır. Kuşkusuz bu girişimle Çin, temel belirleyicilerinin ABD ve yandaşları olduğu projeler yerine kararların kendisi tarafından verildiği bir uluslararası yapıya sahip olacaktır (Kroeber, 2017: 340). KvY girişimi Çin'in bölgesel ve küresel sorumluluk ile liderlik konularında daha aktif bir rol oynamasına imkân tanıyacaktır.

Çin'in Tarihi İpek Yolunu yeniden canlandırma çabası, büyük bir ekonomik dönüşüm yaratma potansiyeli barındırmaktadır. Girişim güzergâh üzerinde yer alan ülkelerin ekonomik ve kültürel hayatına büyük bir canlılık kazandıracaktır (CRI Türkçe, 2017). Çin 2017 yılında kadar Kuşak ve Yol güzergâhındaki ülkelerle demiryolu, karayolu, deniz yolu, havayoluyla ulaşım ve posta hizmetler alanlarında 130'dan fazla ikili ve bölgesel anlaşma yaptı (CRI Türkçe, 2017a). Girişim kapsamında karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşım ve iletişim ağlarıyla, Çin sanayisinin merkezinin Avrupa'ya bağlanması için Çin'in 1,3 trilyon dolar altyapı yatırımı yapması bekleniyor (Heydarian, 2017). 2013-2017 yılları arasında Çin'in KvY girişimi kapsamındaki ülkelerle mal ticareti 5.5 trilyon doları aştı. Aynı süre boyunca Çin'in bu ülkelere finansal olmayan doğrudan yatırımı 80 milyon dolara ulaştı (Xinhuanet, 2018). Kuşak ve Yol Girişimi'nin ileri sürüldüğü 2013 yılından günümüze kadar 100'den fazla ülke ve uluslararası örgüt Çin'le bu kapsamda işbirliği anlaşması imzaladı. Çin'in güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin ekonomi ve ticaret işbirliği bölgelerine yaptığı toplam yatırım hacmi yaklaşık olarak 29 milyar doları geçmiş durumdadır. Bu yatırımlar, 244 bin istihdam imkanı ve 2 milyar dolardan fazla vergi geliri yarattı (CRI Türkçe, 2018). 2013 yılından 2018'e kadar Çin'in KvY ülkelerine yaptığı doğrudan yatırımlar 90 milyar doları geçmiş bulunuyor. 2018 yılında Çinli iş çevreleri bu ülkelere 15.6 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapmışlardı. KvY girişiminin tamamlanması haline bu ülkelere yapılan doğrudan yatırımları yüzde 4.97 oranında, bu ülkeler arasındaki doğrudan yatırımları ise yüzde 4.36 oranında arttırması bekleniyor (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 31). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı imar etme amacı taşıyan Marshall planına benzetilen bu girişim, aslında

çok daha kapsamlıdır ve geniş bir alanı etkiliyor. Avrupa, Asya, Güney Amerika, Afrika ve diğer bölgeler arasında işbirliğini geliştirmek için planlan girişim, dünya ekonomisinde büyük değişim ve dönüşüme yol açabilme potansiyeline sahiptir.

Çin tarafından finanse edilen 750 km uzunluğunda Cibuti-Etiyopya kara yolu ve Kenya'nın bağımsızlığından beri inşa edilen ilk demiryolu olma özelliğini taşıyan Kenya'daki Mombasa-Nayrobi 580 kilometre uzunluğundaki demiryolu, Mayıs 2017'de beklenenden 18 ay erken tamamlanarak tüm dünyanın dikkatini çeken projeler oldular. Kenya'daki demiryolu hattı, finansmanının yüzde 90'ı Çin Eximbank'ı tarafından sağlanan ve Çin makineleriyle, Çin standartlarıyla Çin dışında yapılan ilk proje olma özelliğini taşıyor. Ayrıca Çin Eximbank'ı tarafından sağlanan ek 1,5 milyar dolarlık fonla hat daha da batıya, Kisumu'ya uzatılarak ve sonunda da Uganda, Rwanda, Güney Sudan ve Etiyopya'yı birbirine bağlayacak şekilde planlanıyor (Lowther and Calver, 2018). Böylece bir yandan deniz yolu ile Kenya'nın başkenti Nairobi'ye ulaşılırken, diğer yandan bu şehirden tüm Afrika'ya devam edebilecek şekilde bağlantı rotaları tasarlanıyor. Beklenen genişletilmiş tren yolu ağı sadece Kenya'nın büyük şehirlerini birbirine bağlamakla kalmayacak, aynı zamanda bunları denize kıyısı olmayan Uganda, Rwanda, Burundi ve Congo gibi ekonomilere de bağlayacaktır (Johnston, 2018: 6). Kenya, Çin'in KvY projesi kapsamında yaptığı altyapı yatırımları ile, gelişmemiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına nasıl destek olduğunun güzel bir örneğini teşkil ediyor. Çin yalnızca ticaret rotalarını değil, aynı zamanda ulaşılacak merkezlerin kendi ticari ağlarını da geliştiriyor.

Afrika'nın yetersiz altyapısı yıllık büyümeyi ortalama yüzde 1.2 oranında azaltmaktadır. Mevcut altyapıların geliştirilmesi halinde yıllık ek yüzde 0.5 oranında bir büyümenin gerçekleşmesi bekleniyor (Johnston, 2018: 6). Afrika gibi geri kalmış bölgelerdeki altyapı yetersizlikleri, ekonomik kalkınma önündeki en büyük engellerden birini oluşturuyor. Bu bölgeler aynı zamanda siyasi açıdan da istikrarsız olduğu için IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, ihtiyaç duyulan altyapı yatırımları için kaynak sağlamıyorlar. Çin son yıllarda Afrika kıtasındaki yatırımlarını büyük bir hızla arttırıyor. ABD ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin yatırımları oran olarak azalma eğiliminde iken Çin'in oranı sürekli bir biçimde artıyor. Bu da zaman zaman Batılı aktörlerin tepkilerine yol açabiliyor. Çin'in

buralarda altyapı yatırımları yapması hem dünyanın en geri kalmış bölgelerinin kalkınmasını hızlandıracak hem de Çin ekonomisi için daimi bir pazar alanı açacaktır.

Çin'in yüksek hızlı tren yolu teknolojisi en gelişmiş üretim endüstrilerinden biridir. Çin hükümeti, 10.000'den fazla bilim insanını ve mühendisi ülkenin yüksek hızlı tren yolu teknolojisinin geliştirilmesi için mobilize etmiş bulunuyor. Şu an ülke dünyada inşa edilen yüksek hızlı tren yollarının yarısına ev sahipliği ediyor (Cai, 2017: 9). Çin bu alanda nefes kesen bir gelişme kaydetti. Yüksek hızlı tren yolu yapımında dünya çapında standart belirleyen bir ülke konumuna yükseldi.

Çin KvY girişimi çerçevesinde sınır aşan optik kabloları ve diğer iletişim ana hat ağlarının inşasında ortaklaşa ilerleme kaydederek uluslararası iletişim bağlantılarını geliştirmeyi de hedefliyor. Bu gelişmelerle bir Bilişim İpek Yolu oluşturmayı amaçlıyor. Bilgi değişiminde işbirliğini daha da geliştirmek için kıta aşırı denizaltı optik kablo ağları ve iki taraflı daha hızlı sınır aşan optik kablo ağları inşa edilmesi planlanıyor (The State Council, 2019).

KvY girişimi aynı zamanda Çin'in enerji ve telekomünikasyon gibi sektörlerde de standart koyan bir ülke olmasına zemin hazırlayacaktır. Huawei ve ZTE dünya standartlarında iletişim donanımı üreten en önemli Çin merkezli firmalardır. Huawei; hâsılâtının yüzde yetmişini Çin'in dışından özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan elde ediyor (Cai, 2017: 11). Çin, bu bağlamda Dijital İpek Yolu inşa etmeyi hedefliyor. Dijital İpek Yolu, KvY girişiminin en önemli kısımlarından biri olacaktır. Çin "Kuşak ve Yol Dijital Ekonomi Uluslararası İşbirliği Girişimi"ni başlattı. Mısır, Laos, Suudi Arabistan, Sırbistan, Tayland, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri, bu girişime şimdilik dâhil olan ülkelerdir (Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative, 2019: 7). Küresel ekonominin motor sektörü haline gelen iletişim alanında Dijital İpek Yolu'nu başlatan Çin, bu alanda standart belirleyen ülke konumuna gelmeyi hedefliyor.

Çin'in Dijital İpek Yolu için bilgi ve teknoloji altyapısı oluşturma çabaları, ABD ile önemli bir çatışma alanı potansiyeli taşıyor. ABD zaman zaman diğer devletleri Çinli telekomünikasyon devi Huawei ile anlaşma yapmama konusunda uyarıyor. ABD, Huawei şirketinin KvY ülkelerine izleme altyapısını vermesinin, aynı zamanda Çin hükümetine diğer ülke bilgilerini izleme fırsatı sunabileceğini dile

getiriyor (Masood, 2019: 22). Huawei şirketinin küresel ölçekte yeni kuşak 5G mobile iletişim ağı kurma çabaları, ABD başta olmak üzere bazı gelişmiş ülkeleri kaygılandırıyor.

Çin, KvY girişimi ile sermaye, bilgi, teknoloji ve elit akışının kolayca yapılabildiği; fakat iş gücü geçişinin olmadığı küresel ölçekte bir ağ toplumu yaratmayı hedefliyor. Çin'in temel öncelikleri olarak belirlediği; politika koordinasyonu, donanım bağlantılığı (altyapı, lojistik, iletişim ve enerji altyapısı), engelsiz ticaret (serbest ticaret bölgeleri, gümrük işbirliği, ticareti akışının dengelenmesi ve yatırımcıların haklarının korunması), finansal entegrasyon (renminbinin ve yeni kurulan kalkınma bankasının uluslararası hale getirilmesi) ve son olarak toplumdan topluma bağın güçlendirilmesi (turizm ve öğrenci değişimi) vb. alanlar da bunu gösteriyor. Çin'in resmi haber ajanslarında KvY girişimi için dünyanın metropoliten şehirlerini birleştiren görseller yayınlamaları, küresel bir ağ sistemi oluşturmaya çalıştıklarının diğer bir göstergesidir (Nordin and Weissmann, 2018: 235).

KvY girişimi, Çin'in kapasite fazlası üretiminin massedilmesi açısından oldukça önemli bir rol oynayacaktır. Çin sahip olduğu çok sayıda donanım fazlasını, diğer gelişmekte olan ülkelerin altyapı inşa ihtiyaçlarında kullanılması için doğrudan yatırımlar yoluyla aktarmak istiyor. Kendi atıl donanımını daha geri kalmış ülkelere göndermesi, Çin'in daha ileri teknolojiye üretim ağına yükselmesine zemin hazırlayacaktır (Cai, 2017: 13). Bu iki yönlü süreç hem Çin'in kazançlı çıkmasına, hem de diğer gelişmekte olan ülkelerin kazançlı çıkmasına yol açacaktır. Dolayısıyla girişim bu bağlamda bir kazan – kazan ilişkisine dayalı bir proje olacaktır. Çin böylece içeride kendisine yük olabilecek varlıkları dışarıda ekonomik ve politik bir etki aracına dönüştürerek uluslararası alanda etkisini arttırabilecektir.

KvY girişiminin en başarılabilir amacı Çin'in üretim kapasitesini daha ileri bir seviyeye çıkaracak olmasıdır. Çin'in projeleri finanse edebilmesi ve borç alan ülkeler üzerindeki tesir gücü; yüksek hızlı tren yolu, güç üretim cihazları ve iletişim donanımları gibi Çin yapımı ileri teknolojiye ürünlerin güzergah üzerinde yer alan ülkelere yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açacaktır (Cai, 2017: 17). Çin hızlı tren yolu inşasında daha şimdiden standart koyan bir ülke haline gelmiştir.

KvY girişimi Çin'in finansal sektörünü ve parasını uluslararası hale getirmede büyük avantajlar sağlayacaktır. Aynı zamanda Çinli firmaların küreselleşmesi için fırsatlar yaratacaktır (Johnston, 2018: 13). KvY güzergahı üzerinde yer alan ülkelerde giderek daha fazla ticaret yapılması, Çin'in merkezinde olduğu bir uluslararası ticaret ağının oluşmasına yol açacaktır. Birçok ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiş olan Çin'in bu rolünün giderek artması kaçınılmazdır. Çok daha fazla sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelecek olması, Çin'in para biriminin ve finansal sektörünün uluslararası hale gelmesini kolaylaştıracaktır.

KvY girişiminin en önemli alt projelerinden biri olan “Çin-Pakistan Ekonomi Koridoru” kapsamında Çin, Kaşgar'dan Gwadar'a 3218 kilometrelik bir yol inşa ederek Orta Asya, Güney Asya ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan, stratejik bir noktada yer alan Gwadar Limanı'na ulaşacaktır. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun (CPEK) 46 milyar dolara mâl olması bekleniyor (CRI Türkçe, 2017). Gwadar gibi stratejik limanlara yatırım yapmak, Çin'in petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları nakil ağlarını çeşitlendirecektir. Çin'in Malakka Boğazı gibi ticaret rotalarına bağımlılığını azaltacaktır (ChinaPower, 2019).

Çin, mevcut uluslararası kurumları ikame etmeye yönelik organizasyonlar ve mekanizmalar kurarak uluslararası düzenin yeniden düzenlenmesine yönelik sistematik bir çabanın içine girmiştir. KvY girişimi, Batı merkezli global kurumsal yapılara alternatif Çin merkezli organizasyonlar ve mekanizmalar oluşturulması açısından kilit jeostratejik bir önem taşıyor (CRI Türkçe, 2017). Çin'in yeni jeo-ekonomik stratejisi olarak görülen KvY girişimi, tamamlandığında Çin'in öncülük ettiği yeni bir uluslararası ekonomik, diplomatik ve güvenlik sistemi yaratma potansiyeli taşıyor (Pu, 2016: 125). Çin'in KvY girişimi ile ABD merkezli dünya düzeninin altını oyarak ve meşruiyetini sorgulayarak, yeni bir dünya düzenine geçişin yapı taşlarını döşemekte olduğu söylenebilir. Küresel ve bölgesel rekabetin artmakta olduğu günümüz dünyasında, Çin'in yükselişine yönelik meydan okumalar da artıyor. Çin, kendisine yönelik dengelenme ve evrelenme çabalarına KvY girişimi ile karşılık vermeye alışıyor.

KvY daha somut bir hale geldikçe girişime yönelik desteğin azalması beklenmesine rağmen, ABD Başkanı Trump'ın ‘önce Amerika’ politik pozisyonuna

tam tezat bir şekilde, girişimin destek toplama kabiliyeti artıyor. Bu slogan bağlamında Trump'ın, Amerikalı çalışanların aleyhine olduğu gerekçesiyle Trans Pasifik Ortaklığı anlaşmasından geri çekildiğini ilan etmesi, Çin'e fırsat penceresi açıyor. Çin hemen Trans Pasifik Ortaklığı'nın yerini alabilecek Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklığı (RCEP) anlaşmasını ileri sürdü. Çin'in bu projenin yerine geçecek alternatifler ilan etmiş olması, Asya'da kural koyan ülke olma konumunu arttırıyor. Kuşkusuz uzun vadeli bir vizyona sahip olan KvY girişiminin başarısı, sadece Trump yönetimine bağlı değildir. Fakat Trump'ın dış politika yaklaşımı Çin için fırsat pencereleri açarak Çin'in küresel liderlik rolünün gelişmesine zemin yaratıyor (Nordin and Weissmann, 2018: 249). ABD'nin çok taraflı TPP'dan çekilmesi ve ticaret savaşına yönelmesi, uluslararası sistemde Çin'e daha fazla alan açıyor. Serbest ticaretten en çok avantaj sağlayan Doğu Asya bölgesinde Çin, inisiyatifi ele alarak ABD'nin dâhil olmadığı büyük bir ticaret bloğu oluşturmaya çalışıyor.

Trans Pasifik Ortaklığına karşı olan Donald Trump'ın 2016 yılında ABD başkanı olması, Çin'in KvY girişimini daha etkili bir şekilde pazarlayabilmesine olanak tanıdı. ABD'nin Trans Pasifik Ortaklığını reddetmesi, bölgesel müttefikleri arasındaki prestijine zarar verdi. ABD'nin korumacı politikalara yönelmesi, Çin'in serbest ticaretin yeni lideri olma konumunu yükseltiyor. Aynı zamanda ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin bazılarının Çin'in etki alanına daha da yaklaşmalarına zemin hazırlıyor (Cai, 2017: 5). Donald Trump liderliğindeki yeni ABD yönetimi ticari korumacılığa yönelerek ticaret savaşlarını başlatırken, Çin'in ülkeler arasında ticaret ve yatırım bariyerlerinin kaldırılmasını hedefleyen KvY girişimini başlatması, oldukça ilginç bir durum ortaya çıkarıyor. Çin KvY girişimi çerçevesinde serbest ticaret bölgeleri inşa ederek uluslararası ticaret ve yatırımı daha da kolaylaştırmayı hedefliyor.

KvY girişimi başarıyla hayata geçtiğinde dünya ekonomisinin büyük bir bölümünü Çin ile uyumlu hale getirecektir. Çin ile Avrasya ülkeleri arasında artan ticaret, yatırım ve bağlantılar bu ülkeleri Çin'e daha bağımlı hale getirecek ve onlar üzerinde Çin'in ekonomik nüfuzunu daha da arttıracaktır. Bu da Çin'e, bölgede ekonomik bir hakimiyet kurması için gerekli norm ve kuralları belirlemesini sağlayacak gücü verecektir (ChinaPower, 2019). KvY girişimi, Çin'i Asya'da ve

ötesinde yaşanacak entegrasyonun katalizör gücü haline getirecektir. KvY girişiminin ulaşım projelerinin, tam olarak uygulandığında, dünya ticaretini yüzde 1.7 ile yüzde 6.2 arasında bir oranda arttırması bekleniyor. Küresel ölçekte reel geliri yüzde 0.7 ile yüzde 2.9 arasında bir oranda yükseltmesi umuluyor. Aynı zamanda küresel ölçekte reel gelirin artmasıyla birlikte 7.6 milyon insanın aşırı açlık sınırından çıkmasına yardım etmesi tahmin ediliyor (Wang, 2019).

Girişim, sadece bölgesel güç dengeleri açısından değil, aynı zamanda küresel güç dengeleri açısından da hayati bir önem arz ediyor. Girişim, Çin'in bölgesel ve küresel ilişkilerini doğrudan etkileyecek güçtedir. Girişim, Çin merkezli yeni bir uluslararası sistemin altyapısı olma potansiyeline sahiptir. Çin'in uluslararası politikada görünürlüğü ve yumuşak gücü bu girişim ile daha da artacaktır. Çin, 1978 yılında başlatılan “reform ve dışa açılım” politikasıyla kapitalist dünya sistemine entegre olma yoluna girmiştir. 2013 yılında başlatılan KvY girişimi ile dünya ekonomisinin Çin'e entegre edilmesi hedefleniyor. Şimdiye kadar Çin'in dünya ekonomisine uyum sağlama süreci yaşanırken, artık dünya ekonomisinin yükselmekte olan Çin ekonomisine uyum sağlayacağı bir süreç yaşanacaktır.

3.7.2. Kuşak ve Yol Girişimine Yönelik Meydan Okumalar

Çin'in küresel varlığı ve etkisi genişledikçe buna yönelik tepkilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çin küresel sorumlulukları üstlendikçe daha da çok tepkiyle karşılaşacaktır. KvY girişimine yönelik meydan okumalar da giderek daha belirgin hale geliyor. Kimi bölgesel ve küresel aktörler, Çin'in küresel etkisini doğrudan arttıracak KvY girişimine yönelik tepkilerini dile getirmekten çekinmiyorlar. Oldukça geniş bir bölgeyi kapsamaları dolayısıyla, girişimin birçok menfaat çatışmasına yol açabilme olasılığı yüksektir. Çin ile güzergâh üzerinde yer alan bazı ülkeler arasında, çıkar çatışmasının yaşanması da muhtemeldir. KvY girişimine yönelik meydan okumalar zaman zaman projenin başarılı olup olamayacağına yönelik şüpheleri arttırıyor.

Güzergâhta yer alan bazı ülkeler, projenin hayata geçmesiyle ucuz Çin mallarının kendi iç piyasalarını işgal edeceğini ve bu yüzden işsizlik ve çevre kirliliği sorunlarının ortaya çıkacağını öne sürerek, projeyi Çin tehdidi olarak algılamaları ihtimal dahilindedir (Rona, 2018). Girişimin Çin'in güzergâh üzerinde yer alan

lkelerle olan bağımlılık asimetrisini daha da arttırması muhtemeldir. Her ne kadar Çin tarafı sürekli olarak girişimin kazan-kazan ilkesi temelinde yürütlmekte olduğunu soylese de en kazançlı çıkacak ülke kuşkusuz ki Çin olacaktır. Çin'in bu avantajlı konumu bazı bölgesel aktörleri kaygılandırıyor. Aynı zamanda bazı ülkeler, girişime dahil olmalarının, Hindistan ve ABD gibi girişime karşı olan küresel veya bölgesel aktörlerle ilişkilerini olumsuz etkilemesi endişesini taşıyorlar.

Bölge lkeleri arasındaki yaşamakta olan sınır sorunları, etnik ve dini farklılıklar, siyasi uyuşmazlıklar ve rekabet; bu ülkeler arasında uyum sağlanmasını ve işbirliğini oldukça zorlaştırıyor. Girişim çok geniş bir bölgeyi kapsıyor ve dünyanın en istikrarsız bölgelerinden geçiyor. Bu bölgelerde güvenliğin nasıl sağlanacağı sorusuna cevap verilemediğı sürece girişime yönelik şüpheler olacaktır. Ayrıca girişimin başarısız olmasını isteyen küresel ve bölgesel aktörlerin, geçiş güzergâhlarında güvenlik sorununu daha da arttırabilme olasılığı her zaman mevcuttur. Ayrıca girişimin Çin'in etki sahasını arttıracak olması, küresel ve bölgesel tepkilere neden oluyor ve alternatif proje arayışlarına yol açıyor. ABD'nin Hindistan ve Japonya arasındaki ilişkileri geliştirerek anti-Çin "Hint-Pasifik Ekonomik Koridoru" projesini hayata geçirme çabaları, bunların başında geliyor.

Çin ve güzergâh üzerinde yer alan ülkeler arasında politik güven eksikliği, girişim için önemli bir sorun olarak duruyor. Bunun en önemli örneğı Hindistan'dır. Hindistan, girişimi tek taraflı olarak nitelendiriyor. Aynı zamanda Çin-Pakistan ekonomik koridorunun, Hindistan'ın projeye dahil olması yönünde en önemli engellerden birini oluşturuyor (Cai, 2017: 15). Hindistan bölgedeki lkeleri, KvY girişiminin Asya'ya hâkimiyet kurmak için bir plan olduğı hususunda ikna etmeye çalışıyor. Çin'in, Hindistan denizi kıyısındaki ülkelere sürdürülemez bir borç yükü yaratarak bölgedeki stratejik noktaların kontrolünü ele geçirmeye çalıştığı yönünde uyarıyor. New Delhi'deki karar alıcılar Hindistan'ın geleneksel rakibi Pakistan'ı kollamasından uzun süredir rahatsızlık duyuyorlar. George W. Bush yönetiminden beri ABD'li liderler, Çin'in Asya'da hâkimiyet kurmasına karşı, Hindistan'a bölgesel bir dengeleyici olarak görüyorlar. Trump yönetiminin 2017 yılındaki Hint-Pasifik Stratejisi, Hindistan'ı Çin'in "baskıcı dünya düzeni vizyonu"na karşı bir dengeleyici güç rolü biçmişti. Hindistan, komşularına kendi kalkınma yardımlarını sağlıyor. Afganistan'daki 3 milyar dolar tutarındaki yatırımlar, bunun en göze çarpanıdır

(Chatzky and McBride, 2019). Hindistan, KvY girişiminin Çin'in bölgedeki etkisini arttıracığını düşündüğünden, projeye oldukça temkinli yaklaşıyor. Kurulduğundan beri demokratik bir rejimi korumayı başarmış olan Hindistan, Japonya ile birlikte açık ve demokratik bir Hint-Pasifik koridoru oluşturmaya çalışıyor. Fakat Hindistan, doğrudan bir Çin karşıtlığı da yapmamaya özen gösteriyor.

Japonya da benzer bir strateji izliyor. Çin'in niyetleri hususunda uzun süreli bir şüpheye sahip olan Japonya da giderek artan bir oranda bölgesel altyapı kalkınmasına yatırım yapıyor. 2016 yılında Asya kıtasındaki altyapı projelerine 110 milyar dolar harcamaya yapmayı taahhüt etti. Japonya, Hindistan ile birlikte "Asya-Afrika Büyüme Koridoru"nu geliştirmeye çalışıyor (Chatzky and McBride, 2019). Japonya ve Hindistan, KvY girişimine ve Çin'in uzun vadeli niyetlerine yönelik oldukça kuşkulu olsalar da, doğrudan bir Çin karşıtlığı yapmamaya özen gösteriyorlar. Kendi alternatif projelerini geliştirse de, bunun doğrudan Çin'e karşı olduğunu ilan etmiyorlar. Bunun temel sebeplerinden biri her iki ülkenin de Çin ile artan ekonomik ilişkileridir. Her iki ülke de giderek artan bir şekilde Çin'in önemli ticaret ortakları haline geliyor. Aynı zamanda her iki ülke de ABD'nin uzun vadeli planlarına yeterince güvenmemektedir.

Birçok meselede ABD ile karşı karşıya gelen Rusya, Çin ile iyi bir ortaklık ilişkisine sahiptir. Çin'den farklı olarak Rusya, Avrasya kıtasında süper güç olmak ve hatta üstünlük kurma arayışında değildir. Güçlü komşusuyla gereksiz bir çatışmadan kaçınmaya özen gösteren Rusya, egemenliğini ve ulusal çıkarlarını koruma hususunda kaygı duyuyor. Rusya, kendisini daha bağımlı kılacağından, kaynaklarını ve topraklarını Çin'in öncülük ettiği bir proje için sunmak istemiyor. Çin'e çok fazla borçlanma hususunda oldukça temkinli davranıyor. Aynı zamanda KvY girişiminin Avrasya Ekonomik Birliği'nin altını oymayacağından emin olmak istiyor. Bundan dolayı Avrasya Ekonomik Birliği ile KvY girişimini uyumlu hale getirmeye çalışıyor (Haenle; Trenin; Gabuev; Valasek; Baruah; Feng and Ma, 2019). Rusya, ABD ile artan uyuşmazlıklardan dolayı son zamanlarda KvY girişimine daha açık bir şekilde desteğini dile getiriyor. Rusya'nın, bu desteğine rağmen uzun vadede Çin'in nüfuz alanının aşırı artmasından rahatsız olması muhtemeldir.

Rusya'nın, Şanghay İşbirliği Örgütü'nden bağımsız olarak desteklediği Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile Avrasya Ekonomik İşbirliği ve Çin'in KvY

girişimi projelerinin, rekabet halinde olan veya çatışabilecek özellikleri, orta vadede daha fazla gün yüzüne çıkabilir. Çin yoğun ekonomik faaliyet ve yatırımlarıyla Rusya'nın Orta Asya'daki tarihsel hegemonik rolünü aşındırıyor (Tüter, 2018: 388). Çin'in Tarihi İpek Yolunu yeniden canlandırma projesi, diğer devletlerin Orta Asya'ya yönelik stratejileri ile rekabet halindedir ve bu rekabetin giderek artması beklenebilir. Özellikle de Rusya'nın bölgeye yönelik tarihsel bağları, orta ve uzun vadede göz ardı edilemez.

Avrupa Birliği KvY girişimine yönelik tutarlı ve sürdürülebilir bir bütünsel tavır gösterememiştir. Avrupa Birliği strateji belgesinde Çin sistemik bir rakip olarak tanımlamasına ve Çinli firmaların hassas ürünler üreten Avrupalı firmaları satın almasını bloke etmesine rağmen, bazı ülkeler KvY girişimine dâhil olmaya devam ediyorlar. Çin'in sistemik rakip olarak tanımlayan yeni strateji belgesinin açıklanmasından hemen sonra İtalya ve Lüksemburg, KvY girişimi için mutabakat anlaşması imzaladı. Fakat Avrupa'nın Çin'e yönelik duruşunun giderek sertleşmesi de beklenebilir. Çin'in endüstri politikası artık Avrupalı firmaların ayrıcalıklı konumunu aşındırıyor. Çin aynı zamanda giderek artan bir şekilde Avrupalıların üçüncü ülkelerdeki yatırımları için önemli bir tehdit haline geliyor. Avrupalı firmalar Çinli muadilleri ile eşit olmayan bir temelde rekabet etmek zorunda kalıyorlar. Çin'in gelişmekte olan ülkelere yaptığı altyapı yardımları, bu ülkelerin giderek Çinli firmalarla daha fazla iş yapmasına yol açıyor. Çinli firmaların boyutları, hükümetten gördükleri finansal ve politik destek ve her yolu mubah gören anlayışları, Avrupalı rakipleri için hayati bir tehdit yaratıyor (Haenle; Trenin; Gabuev; Valasek; Baruah; Feng and Ma, 2019). Avrupa Birliği şimdiye kadar Çin'e karşı, bir bütün olarak, karşılık verme hususunda yetersiz kalmıştır. Çin, Avrupa ülkeleri ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalayarak onları KvY girişimine dahil etmeye çalışıyor. Çin'in bu stratejisi, özellikle Doğu Avrupa ülkeleri nezdinde büyük bir başarı gösterdi. Fakat giderek önemli Avrupa ülkeleri de KvY girişimine dâhil oluyor. İtalya bunun en önemli örneğidir. İngiltere'de, Brexit olayından sonra, Çin ile ilişkilerini geliştirmeye ayrı bir önem vererek, Çin'in Avrupa'daki yatırım üssü olmaya çalışıyor. İtalya aynı zamanda G-7 ülkeleri arasında KvY girişimine dâhil olan ilk ülke oldu. ABD'nin karşı açıklamalarına rağmen İtalya, Çin liderliğindeki girişime dâhil olmaktan geri kalmadı.

ABD Başkanı Donald Trump'ın açık bir şekilde Avrupa'yı ekonomik bir düşman olarak görmesi, Avrupa'nın giderek rekabet mantığına daha fazla yönelmesine yol açacaktır. Avrupa artık iki küresel rakip ile mücadele etmek zorunda kalacaktır. Herhangi bir Avrupa ülkesinin tek başına Çin veya ABD ile rekabet etmesinin imkânı bulunmuyor. Dolayısıyla Avrupa'nın giderek daha sağlam ve birlik içinde hareket etmesi beklenebilir (Haenle; Trenin; Gabuev; Valasek; Baruah; Feng and Ma, 2019). Birlik içinde hareket edecek bir Avrupa'nın eli, Çin'e karşı daha güçlü olacaktır. Bundan dolayı Çin, bir bütün olarak Avrupa Birliği ile müzakere etmek yerine ayrı ayrı ülkelerle müzakere etmeyi tercih ediyor.

KvY girişimine yönelik uzun vadeli meydan okumalardan bir de, güzergâh üzerinde yer alan bazı ülkelerin, hemen her alanda istikrarsız bir yapıya sahip olmasıdır. KvY girişimine katılan ülkelerin üçte ikisinin ulusal kredi derecelendirmesi yatırım yapılabilir seviyesinin altında yer alıyor. Pakistan gibi bazı KvY girişimi ülkeleri oldukça istikrarsız bir siyasal yapıya sahip olması, Çinli şirketler için önemli güvenlik riskleri yaratabilir (Cai, 2017: 15). Çin'in KvY girişimi ile dünyanın en otoriter, finansal olarak şeffaf olmayan ve ekonomik olarak geri kalmış ülkeleri ile bağlarını geliştirmesi, politik ve ekonomik riskler barındırıyor. Borçların ödenememesinin Çin için büyük bir borç yükü yaratabilmesi bunların başında geliyor. KvY girişimine katılan 63 ülkeden 8'i borçlarını ödeyebilecek durumda değildir (Huang, 2019). Politik ve ekonomik yönetim alanında büyük sorunlar yaşayan ülkelerde yapılan yatırımların, Çin için geri dönüşü oldukça sınırlı olabilir. Sık sık karşılaştırılan Marshall Planı'nın başarılı olmasının temel nedenlerinden biri, genel olarak iyi yönetilen ülkelerde yürütülmüş olmasıydı. Bu ülkeler sadece geçici bir süre için savaşın yıkıcı etkisinde kalmışlardı. Geleneksel olarak istikrarsız olan bölgelerden geçen KvY girişiminin başarılı olma şansı, Marshall Planı'na göre daha zor olacaktır.

Çinli bankalar KvY bağlantılı projelere kaynak aktarma taahhüdünde bulunsalar da son zamanlarda birçok projenin fizibilitesi hususunda kaygılı olduklarını dile getiriyorlar. Denizaşırı verilen bu borçlar, projelerin ekonomik olarak uygulanabilirliği ve politik istikrarsızlık dahil birçok risk taşıyor. Pakistan'ın Belucistan eyaletindeki bir demiryolu projesine taşıdığı yüksek riskler dolayısıyla Çin bankalarından biri borç vermeyi durdurdu (Cai, 2017: 15-16). Çinli girişimciler

büyük risk taşıyan yatırımlara kaynak aktarımı yerine, geri dönüşlerin daha güvenli ve kolay olduğu gelişmiş ülkelere kaynak aktarmayı daha çok tercih ediyorlar. Özellikle politik istikrarsızlığın hakim olduğu ülkelere veya bölgelere yapılan yatırımların kaynak israfı olduğu kanaatindedirler. Bunun için en güvenilir yol, öncelikli alanların belirlenmesi ve bu alanlarda yapılan yatırımların sonuçlarının beklenmesidir. Bu sonuçlara bakılarak yeni adımlar atılmalıdır.

KvY girişimi çerçevesinde yapılan yatırımlar, yeterli getiri elde edememesi durumunda, bazı ülkelerin borç seviyelerini sürdürülemez bir şekilde arttırarak Çin ile siyasi sürtüşmelere yol açabilir (Steil and Rocca, 2019). Bazı raporlar Sri Lanka hükümetinin 2018 yılı gelirleri 14 milyar dolar iken borçlarının 13 milyar dolar olduğunu gösteriyor. Sri Lanka hükümeti geri ödeme takvimini üzerinde yeniden müzakere arayışında olmuş olsa da Çin büyük bir limanın uzun bir süre için kiralanmasını istedi (Chatzky and McBride, 2019). Bazı ülkelere yapılan yatırımların, bu ülkelerin ödeme gücünün oldukça üzerinde olması, Çin'in bazı ülkeleri "borç tuzağı"na düşürdüğü yönündeki eleştirileri haklı çıkarıyor. Bazı ülkelerin Çin'e olan yüksek borçları, zamanla egemenliklerinin sınırlanması tehlikesini yaratıyor.

Çin'den yapılan ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar ile Çin'e olan dış borç, bir ülkenin Çin'e olan bağımlılığı için ölçü olarak görülüyor. 2017'de Cibuti'nin Çin'den yaptığı ithalatın GSYİH'si içinde oranı yüzde 108.4 iken ülkenin Çin'e borcu GSYİH'sinin yüzde 79.2'si oranındaydı. Aynı yıl Vietnam'ın Çin'den yaptığı ithalatın GSYİH'sine oranı yüzde 32.3'tü. 2017 yılında Kırgızistan'ın Çin'den yapılan ithalatın GSYİH'sindeki payı yüzde 74.6, Çin'den yapılan dış yatırımların ülkenin toplam doğrudan yabancı yatırımlarına oranı yüzde 26.2, Çin'e olan dış borcun GSYİH'sine oranı yüzde 42.3'tü. Aynı veriler Tacikistan için sırasıyla yüzde 18.5, yüzde 44.5, yüzde 24 iken Moğolistan için yüzde 11.9, yüzde 25.6, yüzde 23.3, Myanmar için yüzde 13.5, yüzde 56.5, yüzde 5.2, Kamboçya için yüzde 21.7, yüzde 3, yüzde 22.4 olarak gerçekleşti (Steil and Rocca, 2019). Bu ülkeler Çin'e bağımlılıklarının oldukça yüksek olduğu ülkeler olarak görülüyor. Özellikle de Cibuti'nin bağımlılık derecesi oldukça yüksektir. Kırgızistan, Cibuti'nin ardından en yüksek bağımlılık oranlarına sahip ülkedir. Çin'in borç tuzağı diplomasisi yürüttüğüne yönelik eleştiriler, özellikle de bu ülkelerle ilişkilendiriliyor.

Her ne kadar Çin, girişimin kazan-kazan ilkesi çerçevesinde yürütölmekte olduğunu söylese bile, kuşkusuz en çok kazançlı çıkacak ölkce yine kendisi olacaktır. Bu da ister istemez girişime yönelik şüpheleri derinleştiriyor. Çin, birçok ölkkeye yaptığı mali desteğin o ölkelerin egemenliğini tehlikeye atarak zamanla bir “borç tuzağı” yarattığı yönünde eleştirilere de maruz kalıyor. Birçok ölkede meydana gelen iktidar değişimi sonrasında, önceki iktidarın Çin ile yaptığı yatırım anlaşmaları yeniden gözden geçirilmeye başlıyor.

Çin’in partneri olan hükümetlerin aşırı maliyet ve yolsuzluk gibi eleştiriler yüzünden Çin destekli demiryolu projeleri Endonezya, Malezya ve Tayland’da zaman zaman durma noktasına geldi. Malezya Başbakanı Mahathir bin Muhammed projeyi “kolonyalizmin yeni versiyonu” olarak adlandırdı. Proje, ölkelerin astronomik şekilde borçlanması için üstünü örterek ortaklarının, Çin’in çıkarlarını gözetmek hususunda minnettar olmasına yol açacağı için eleştiriliyor. Amerikalı diplomatlar, rutin olarak Çin’i “talancı borç veren” olarak itham ediyorlar. ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo, KvY girişimini Çin’in yeni bir imparatorluk girişimi olarak nitelendirdi (Ang, 2019). ABD sürekli bir şekilde, projenin, başka ölkelerin egemenliğini zedelediği yönünde eleştirilerde bulunarak, dost ve müttefik ölkelerin projeye katılımını engellemeye çalışıyor.

Kuşak ve Yol girişimi giderek artan oranda bir muhalefetle karşılaşmaktadır. Malezya’dan Myanmar’a kadar birçok durumda müzakereler, borç alıcı ölkelerin lehine sonuçlanıyor (Lowy Institute, 2019: 7). 2019 Nisan ayında yapılan Kuşak ve Yol Forumunda Başkan Xi “tüm projelerin ticari ve mali sürdürülebilirliği” meselesine önem verdiklerini ve “proje geliştirme, işletme, satın alma, ihale ve teklif verme konusunda genel uluslararası kuralları ve standartları takip etme” hususunda büyük özen göstereceklerini belirtiyordu. Çinli bir firmanın borçları dolayısıyla Hint Okyanusunda stratejik bir öneme sahip Hambantota limanını 99 yıllığına kiralamasının aslında oldukça istisnai bir durum olduğu ortaya çıkıyor. Bu tür sonuçlar Çin’in finansal çıkarlarına pek de uygun olmuyorlar. Ölkelerin sıkıntıya girmesi durumunda Çin, borçları yeniden yapılandırmayı tercih ediyor (Gayou, 2019). Malezya ve Pakistan’da meydana gelen iktidar değişimleri sonucunda yeni hükümetler, projeleri iptal etmek yerine, bunların kapsam ve maliyetini düşürerek devam ettirmişlerdi.

Çin, KvY girişiminin daha başarılı olabilmesi ve projeye yönelik şüphelerin ortadan kalkması için girişimin amacını, önceliklerini ve kapsamını daha açık hale getirmelidir (Ang, 2019). Projenin amacının, kapsamının ve önceliklerin net olmaması, birçok aktörün endişelenmesine yol açıyor. Çin, diğer ülkelerle olan tüm ilişkilerini proje kapsamına dahil ettiğinden, projenin kapsamı oldukça geniştir. Girişimin temel hedeflerine yönelik söylem bazlı bazı açıklamalar olsa bu alanda hâlâ büyük belirsizlikler vardır. Projenin başarısı için, önceliklerini daha belirli hale getirmesi ve onlara yoğunlaşması hayati önem arz ediyor.

KvY girişiminin Çin'in yanı başında ve ötesinde büyük terk edilmiş projeler yığını bırakabilme olasılığı da bulunuyor. KvY girişiminde asıl ironi, Çin'in kendi başarı deneyimini takip etmemesidir (Broadman, 2019). Çin'in, büyük ölçekli projelere kaynaklarını ayırıp heba etmek yerine, öncelikle daha küçük ölçekli olanlara odaklanarak ilerlemesi, girişimin somut başarılar üzerinden ilerlemesine olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda, özellikle pilot bölgeler ve projelerin seçilmesi oldukça önemli olacaktır. Çin'in kendi ekonomik büyümesinde olduğu gibi, Deng Xiaoping'in "nehri taşlara basarak geçmek" meşhur ifadesiyle, deneme yanılma yöntemini KvY girişimi için de kullanması oldukça yararlı olacaktır.

Çin, KvY girişiminin daha şeffaf bir proje olması için çaba sarf etmelidir. Çin'in bakış açısının daha iyi anlaşılabilmesi ve girişime yönelik önyargıların azaltılabilmesi için projenin medyada, akademik çevrelerde vb. alanlarda daha fazla tartışılmasını teşvik etmelidir. Çin aynı zamanda yabancı hükümetlerin, iş çevrelerinin ve toplumsal kuruluşların girişime daha fazla katılmasını sağlamalıdır (Haenle; Trenin; Gabuev; Valasek; Baruah; Feng and Ma, 2019).

Tarihi İpek Yolu, yerel düzeyden başlayarak doğal olarak gelişen adem-i merkezi rotaların bir bileşimi sonucu yüzyıllarca devam eden bir süreçte ortaya çıkmıştı. Tek yönlü bir merkez ve ağ olmaktan uzaktı. Rotaların başlangıç ve bitişleri arasında dikkate değer bir değişim söz konusuydu. Bu geçiş yolu ağları temelde ticareti kolaylaştırmak için oluşmuşsa da silahlar, aletler, düşünceler, kültürler ve insan göçü rotaları olmuştu. Bu rotalar tek yönlü olmadığı gibi tek bir gücün hâkimiyetinde de değildi. KvY girişiminin yedinci yılında Çin Devlet Başkanı Xi, projeyi ortaklarla daha çok taraflı bir işbirliği halinde yürüteceklerini dile getiriyor. Aksi takdirde girişimin çıkmaza girmesi kaçınılmazdır (Broadman, 2019).

Çin KvY girişimini ister istemez uluslararası bir yapıya kavuşturmak zorunda kalacaktır. Projenin en çok Çin'e fayda sağlayacağı algısını yıkmak, projeye yönelik şüpheleri ortadan kaldırmak, alternatif proje arayışlarını engellemek, daha fazla ülkenin katılmasını sağlamak vb. nedenlerle proje uluslararası bir kuruluşa evrilmek zorundadır. Uluslararası kuruluş niteliğine kavuşmuş bir projenin başarılı olma şansı, sadece Çin'in inisiyatifindeki bir girişimden oldukça yüksektir. Uluslararası kurumlar; hegemonya düzeninin gelişimine olanak sağlayan kuralların oluşumunda, hegemonik düzenin meşrulaştırılmasında, diğer ülkelerin elitlerinin sisteme dahil edilmesinde ve hegemonya karşıtı fikirlerin elimine edilmesinde önemli bir rol oynuyorlar. Çin, kendi baskın gücünün daha örtük hale gelmesi ve kendi çabalarının daha meşru hale gelmesi için Kuşak ve Yol Girişimini uluslararası bir kuruluş haline getirmelidir. Girişim kurumsallaştığı ölçüde daha başarılı ve kalıcı hale gelecektir.

Çin, güzergah üzerinde yer alan ülkelerin elitlerini de sisteme dahil ederek, genelin çıkarlarına göre hareket ettiği algısını yaratabilecektir. Böyle bir dönüşüm, aynı zamanda projeye yönelik kaygıların azaltılmasında büyük bir etki yaratacaktır. Gramsci hegemonyayı, hâkim grubun kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak sunması olarak tanımlıyor. Hegemonya, hâkim grup yönetimini sadece kendi çıkarlarına değil, aynı zamanda tabi grupların çıkarlarına hizmet eden bir yönetim olarak sunma kapasitesinden kaynaklanıyor. Çin, KvY girişiminin “kazan kazan” ilkesi temelinde yürüttüğünü iddia ediyor. Çin, girişimin başarılı olmasını istiyorsa, daha somut bir şekilde dost ve müttefiklerinin çıkarlarını da gözettiğini göstermelidir. Uluslararası kurumlar, hegemonyanın kendini icra ettiği en önemli alanlardır. Kuşak ve Yol Girişimi, uluslararası bir kuruluşa dönüşmesi halinde, Çin'in küresel etkisinin artırılmasında kritik bir rol oynayacaktır. Oldukça kapsamlı olan proje, Çin'in dünya ekonomisini ve düzenini yeniden şekillendirmesine olanak tanıyacaktır.

SONUÇ

Çin, tarihin uzunca bir bölümünde dünya sisteminin en merkezi aktörlerinden biri olagelmıştır. Batı Avrupa'nın yükselişine kadar dünya ekonomisinin en büyük aktörü olma rolünü uzun bir süre koruyabilmiştir. Hatta İngiltere'nin sanayi devrimini gerçekleştirmesinden sonra, 19. yüzyılın başlarında dahi, ekonomik hacim bakımından, Çin dünyanın en büyük ekonomisi konumundaydı. Çin'in dünya ekonomisindeki merkezi konumu, Batılı güçlerin askeri ve ekonomik müdahaleleriyle birlikte 19. yüzyılın ortalarına doğru ortadan kalkmıştır. 1839 yılında başlayan Afyon Savaşları, Çin'in göreceli geri kalışını bariz bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bu döneme kadar, kendisine eş ve denk herhangi bir siyasal örgütlenme tanımayan Çin, Afyon Savaşı'ndan (1839-1842) başlayarak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) kurulana kadar geçen süreyi, "aşağılanma yüzyılı", "utanç yüzyılı", "eşitsiz antlaşmalar dönemi" vb. şekilde adlandırmıştır.

Sanayileşmeyi başaramayan Çin, 19. yüzyılın ortalarından itibaren, kendi toprakları üzerinde önemli ölçüde kontrolü kaybetmeye başlamıştır. Çin'in toprakları üzerindeki egemenliği, Batılı ülkeler, Rusya ve Japonya'nın artan varlığı ile ciddi biçimde kısıtlanmıştır. Her ne kadar Çin, tamamen sömürgeleştirilmediyse de, küçük düşürülmüş ve yoksullaştırılmıştı. 1839-1949 döneminde, birbiri ardına Çin'de iktidara gelen rejimlerin hiçbiri, sanayileşme ve askeri modernizasyon için gerekli artı değeri yaratmada başarılı olamamıştır. 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile sonuçlanan Çin devrimi sonrasında iktidara gelen yeni rejim, eskisinden tamamen farklı olarak, toplumun her kesimine nüfuz edip harekete geçirebilme potansiyeline sahip olmuştur. Bundan dolayı, ulusal düzeni yeniden kurarak, büyük bir sosyoekonomik dönüşüm gerçekleştirebilmiştir. Yaklaşık olarak yüzyıl süren bir "aşağılanma" dönemine son vererek, Çin'in uluslararası rakipleri karşısındaki gücünü ve otoritesini yükseltmiştir.

Her ne kadar Çin ekonomisinin gerçekleştirmiş olduğu mucizevî büyüme 1978'de başlayan "reform ve dışa açılım" sonrası dönemde meydana gelmişse de, bunu sadece piyasa reformları dönemindeki gelişmelerle açıklamak mümkün değildir. Binlerce yıllık bir imparatorluk geleneğinin ortaya çıkardığı kültürel ve kurumsal altyapıların katkısı göz ardı edilemez. Benzer şekilde, Mao döneminin,

Çin'in hızlı büyümesinde önemli rol oynayan ekonomik, politik, sosyal birçok özelliği üzerinde büyük etkisi olmuştur. Mao dönemine bir tarım ülkesi olarak giren Çin, bu dönemden çıkarken, ekonomisinin yapısı bakımından bir sanayi ülkesi haline gelmiştir. Çin ekonomisi, dünya ile kalite ve verimlilikte rekabet edemese de, ülkede gereksinim duyulan birçok ürünü üretebilecek konuma gelmiştir. Mao döneminde ekonomik büyüme performansı, dünya ortalamasına yakın olsa da, diğer Güneydoğu Asya ülkelerine göre, düşük seviyelerde seyretmiştir. Ekonominin büyüme hızı yanında Çin, teknolojik gelişim açısından da, bu ekonomilerin gerisinde kalmıştır. Çin'in ekonomik ve teknolojik açıdan diğer Doğu Asya ülkelerinden geri kalması, gelişmiş Doğu Asya ülkelerinin genel olarak piyasa ekonomileri olması, Çin'in ekonomik sistemine de piyasa mekanizmalarının katılması yönündeki görüşlere zemin hazırlamıştır.

1978 yılından sonra Çin'in ekonomik büyüme hızı belirgin bir artış göstermiştir. Çin ekonomisi reform ve dışa açılım politikası ile birlikte, oldukça uzun bir süre, ortalama yüzde 10 düzeyinde bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Dünya ortalamasının ve bölge ortalamasının oldukça üzerinde olan bu rakamlar, Çin'in, bölgesinde ve dünya ekonomisinde önemli bir aktör olmasına yol açmıştır. Çin ekonomisi şimdiye kadar hiçbir ülke ekonomisinin yapamadığı şekilde çok uzun bir süre iki haneli büyüme oranlarını gerçekleştirebilmeyi başarmıştır. Çin'in, oldukça uzun bir süre, çift haneli bir büyüme gerçekleştirmesi, ülkeyi, gerek dünyada gerekse de Doğu Asya'da eşsiz bir konuma getirmiştir. Çin, 2009 yılında Japonya'yı geride bırakarak, Asya'nın en büyük ekonomisi, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yükselmiştir. Satın alma gücü paritesine göre Çin, 2014 yılından itibaren dünyanın en büyük ekonomisidir. Fakat Çin, kişi başına düşen gelir açısından oldukça gerilerdedir. Kişi başına düşen ortalama gelir açısından Çin, orta gelir grubunda yer almaktadır. Satın alma gücü paritesine GSYİH bakımından dünyanın en büyük ekonomisi olsa da, Çin hâlâ gelişmekte olan bir ülkedir.

Çin, imalat sanayisinde, 2010 yılında, Amerika'yı geçerek dünya üretiminde birinci sıraya yükselmiştir. İngiltere'nin imalat sanayisindeki üstünlüğünü 19. yüzyılın sonlarında devralan ABD, yüz yıldan uzun süren bu alandaki üstünlüğünü, Çin'e devretmek zorunda kalmıştır. Çin, 2010 yılında ABD'nin yüz yıldan fazla

süren hakimiyetine son vererek, çıktı bakımından dünyanın en büyük imalatçı ülkesi haline gelmiştir. İki ülke arasındaki fiyat farklılıkları dikkate alındığında, günümüzde, Çin'in imalat sanayisi, ABD'ninkinin iki katına yakın bir büyüklüktedir.

1978 yılında reform ve dışa açılım politikası başlatıldığında Çin, dış ticarete önemsenmeyecek derecede küçük bir hacme sahipken, günümüzde, en büyük ticaret hacmine sahip ülkelerden biri olmuştur. Çin, dış ticaret alanında büyük bir gelişme kaydederek dünyanın süper ticaret gücü haline gelmiştir. Çin 2007 yılında ABD'yi, 2009 yılında ise Almanya'yı geçerek dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna yükselmiştir. 2009 yılından itibaren en fazla ihracat yapan ülke konumunu sürekli yükselterek devam ettirebilmeyi başaran Çin, diğer ülkelerle arasındaki farkı sürekli bir şekilde açmaktadır. Günümüzde, Çin'in yaptığı ihracat, kendisinden sonra gelen ABD ve Almanya'nın yaptığı ihracatın toplamına yakın bir hacme sahiptir. Çin'in dış ticaretinin artmasında, ihracatının yanı sıra ithalatındaki artışın da önemli bir etkisi olmuştur. Çin, 2009 yılında Almanya'yı geçerek, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ithalatçısı haline gelmiştir. Çin, 2013 yılında ABD'yi geçerek dünyanın en çok dış ticaret gerçekleştiren ülkesi konumuna gelmiş bulunuyor. Ekonomik büyümesi devam eden Çin, dünya ticaretinde de giderek daha önemli bir pozisyona gelmektedir. Çin, dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülkenin en büyük dış ticaret ortağı konumuna gelmiştir. Dünya ticaretindeki konumunu sürekli bir şekilde yükselten Çin, giderek daha fazla sayıda ülke ile asimetrik bir ticari ilişkiye sahip olacaktır. Çin, aynı zamanda, dünyanın en fazla dış ticaret fazlası veren ülkesi konumundadır. Çin'in sürekli olarak dış ticaret fazlası vermesi döviz rezervlerinin de hızlı artmasına yol açmaktadır. Çin, dünyanın en büyük döviz rezervine sahip ülkesi olmuştur.

Çin, çok büyük bir ihracat merkezi haline gelmesine rağmen sanayi ihracatının yarısından fazlası yabancı yatırımlı işletmeler tarafından yapılmaktadır. Gelişmiş Batılı ülkelerin ve diğer yükselen Doğu Asya ülkelerin ihracatlarının tamamına yakını yerli şirketler tarafından yapılıyorken, Çin'de durum oldukça farklıdır. Çin'in dış ticaretinin önemli bir kısmı çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Çin'in yatırım ve üretim için oldukça uygun koşullar yaratması kapitalist dünya ekonomisinin üretim ağının merkezinin buraya kaymasına yol

açmıştır. Çok uluslu şirketler, hem oldukça büyük olan Çin pazarı için, hem de dünya pazarı için üretimlerini Çin'e kaydırmışlardır. Çin, dünya pazarı için üretim yapılan bir merkez, dolayısıyla dünyanın atölyesi haline gelmiştir.

Ülkelerin dünya ekonomisiyle entegrasyonunda en önemli alanlardan biri doğrudan yatırımlardır. Çin ekonomisi doğrudan yatırımlar alanında dünya ekonomisiyle güçlü bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar hususunda da Çin, neredeyse sıfırdan başlayarak dünyanın en çok doğrudan yabancı yatırım alan ülkelerinden biri konumuna gelmiştir. Aynı zamanda, Çin, son yıllarda giderek dışarıya daha fazla doğrudan yatırım yapan bir ülke olmuştur. Çin giderek dışarıdan aldığı doğrudan yatırımlardan daha fazla dışarıya yatırım yaparak, net yatırımcı ülke konumuna geçmektedir. Çin her ne kadar ekonomik büyüklüğüne göre daha az oranda doğrudan dış yatırım yapmakta ise de, hızla bu açığı kapatma yolundadır. Sermeye birikiminin merkezi olmayı planlayan Çin'in doğrudan yatırımlarını arttırması ve yakın gelecekte ABD'yi geçmesi beklenmektedir.

Ülkelerin, dünya ekonomisiyle en önemli etkileşim kanallarından biri de finansal yatırımlardır. Çin reform ve dışa açılım sürecine girerken, bilinen anlamda bir finansal sisteme sahip değildi. Çin, dış ticaret ve doğrudan yatırımlar hususunda dünya ekonomisiyle güçlü bir etkileşime sahipken, finans alanı için aynı şey söylenemez. Çin'in finansal sektörü, büyük ölçüde devlet kontrolünde kalmaya devam etmiştir. Çin finansal alanda bir serbestleşme süreci yürütmekteyse de, şimdiye kadar beklentilerin çok altında bir gelişme kaydetmiştir. Dışarıdan Çin'e ve Çin'den dışarıya finansal yatırım yapılması hususunda oldukça büyük sınırlamalar mevcuttur. Çin'in dünya ekonomisiyle finansal ilişkileri, devletin ana oyuncu olarak dev döviz rezervleriyle öne çıkması hariç, oldukça sınırlıdır.

Son yıllarda bankaların yönettikleri varlıkların büyüklüğüne göre yapılan sıralamalarda, dünyanın en büyük 10 bankası arasında, genellikle, 4 veya 5 Çin bankası yer almaktadır. Çin bankaları, yönettikleri varlıkların toplam tutarı bakımından büyük bir hacme sahiptir. Çin bankalarının dünya sıralamasındaki konumları ve ekonomik değerleri göz önünde bulundurulduğunda, Çin'in bu alanda oldukça önemli bir aktör haline geldiği söylenebilir. Çin, aynı zamanda, giderek

büyük bir kredi ve fon sağlayan bir ülke konumuna yükselmiştir. Uzun dönemli krediler sağlama hususunda IMF ve Dünya Bankası'nı geride bırakan Çin, bu alanda büyük bir oyuncu haline gelmiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın şarta bağlanan kredileri yerine birçok ülke, herhangi bir koşul sunmayan Çin kredilerini daha çok tercih etmektedir. Bu krediler dünyanın birçok bölgesinde çok sayıda ülke ile artan ekonomik ilişkilerin desteklenmesinde ve sağlamlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Çin'in uluslararası alandaki etkinliğine büyük katkı sağlamaktadır.

Finansal alandaki kısıtlamalar ülke ekonomisini küresel krizlerden korumayı başarmış olsa da, bunun bazı maliyetleri olmuştur. Çin'de finansal alanda hizmet veren bankalar ve diğer finansal kuruluşlar, sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar nedeniyle, ülke içindeki ve dışındaki pazarlarda yabancı kuruluşlarla etkin bir rekabet içine girememektedir. Çin'in sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları, ülkenin dünya finans sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır. Çin, dünya finansal sisteminin gelişimini yönlendiren kurum ve süreçlerine dâhil olmada yetersiz kalmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan Çin'in dünya finansal sistemi ile ilgili gelişmeleri yönlendirecek konumda olmaması, ülkenin küresel rolünü sınırlamaktadır.

Hızlı ekonomik büyüme, Çin'in toplumsal yapısında büyük bir dönüşüm meydana getirmiştir. Çin toplumu, özellikle yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişimin etkisiyle, diğer toplumlarla bütünleşme yoluna girmiştir. Genel olarak, nüfusun yaşam standartları, önemli ölçüde yükselmiştir. Çin'in büyüyen kentli orta sınıfı, sadece ülke içinde değil, küresel ölçekte belirleyici bir konuma gelmiştir. Çin ekonomisinin hızlı büyümesi, büyük bir prestij ve güç sağlamasına rağmen, yoğun çevre tahribatı ve artan gelir eşitsizliği gibi, ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur. Çin ekonomisi, uzun dönemde, yatırımların etkinliğinin arttırılması, tüketimin arttırılması, toplumsal refahın yükseltilmesi, toplumsal eşitsizliğin azaltılması, çevre dostu ve yenilenebilir enerjilere dayalı bir büyüme modeline geçilmesi gibi sorunlarla yüz yüze kalacaktır. Bu sorunların üstesinden gelemediği takdirde, Çin'in ekonomik büyümesini sürdürebilmesi oldukça güçleşecektir. Bu sorunlar, hükümetin meşruluğu ve yönetimin

sürdürülebilirliği açısından, oldukça büyük önem arz etmektedir. Çin'in sahip olduğu büyük ölçekteki nüfus, bir yandan ülkenin sorunlarının inanılmaz derece büyümesine yol açarken, diğer yandan bu mücadelede kullanabileceği kaynakları muazzam miktarda arttırmaktadır.

1978'den itibaren ekonomik modernleşmeye ağırlık veren Çin, askeri alana aynı ölçüde önem vermemiştir. Çin'in temel önceliği ekonomik gelişmesini tamamlamak ve teknolojik geriliğini ortadan kaldırmak olmuştur. Çin, bölgesinde yaşanacak bir askeri güç mücadelesinin ekonomik kalkınmasını engelleyeceğinin farkında olduğu için, askeri harcamalar hususunda oldukça temkinli davranmıştır. Çin, bölgesel ve küresel aktörleri huzursuz etmeden askeri kabiliyetlerini modernize etmeye çabalamaktadır. 1980'lerden beri askeri modernizasyonunu hızlandıran Çin, ordusunun imkan ve kabiliyetlerini sürekli bir şekilde arttırmaktadır. Çin günümüzde dünyanın en çok askeri harcama yapan ikinci ülkesi konumundadır. Çin'in askeri harcamaları dünya askeri harcamalarının altıda biri oranındadır. Geçen on yıllık dönemde, dünyada en çok askeri harcama yapan ilk on ülke arasında Çin, açık ara en büyük artışı gerçekleştiren ülkedir. Bu hızlı yükselişe rağmen, ülkenin askeri harcamalarının milli gelirine oranı normal seviyelerde seyretmektedir. Çin'in askeri harcamalarındaki büyüme ülkenin genel ekonomik büyümesini izlemektedir.

Son yıllarda, Çin'in askeri gücü, büyük ilerlemeler kaydetmesine rağmen, hâlâ küresel bir rol oynayabilecek seviyede değildir. Çin, bölgesel bağlamda büyük bir caydırıcı güç haline gelmiş olsa da, küresel ölçüde etkin olabilecek güce henüz erişememiştir. Çin, askeri kabiliyetler açısından, dünyada, ABD ve Rusya'dan sonra, üçüncü sırada yer almaktadır. 2020'li yıllarda, Çin'in dünyada, ABD'den sonra, en kapsamlı askeri kabiliyetlere sahip güç olması beklenmektedir. Yakın gelecekte Çin'in, askeri kapasite açısından, ABD ile arasındaki farkı azaltması ve diğer ülkelerin oldukça ilerisinde olması beklenmektedir. Dolayısıyla askeri güç açısından da Çin'in, ABD hariç, diğer ülkelerle asimetrik bir ilişkisi olacaktır.

Çin ekonomik ve askeri olarak büyük bir yükseliş gösterirken bu alanda yalnız değildir. Bir bütün olarak, Doğu Asya ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde büyük bir atılım gerçekleştirmişlerdir. 1950-2001 yılları arası

dönemde Asya ülkeleri dünya ekonomisindeki toplam paylarını iki katına çıkararak, neredeyse ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin toplamına erişmişlerdir. Asya ekonomileri, 2020 yılında satın alma gücü paritesine göre, dünyanın geri kalan ekonomilerinin toplamından daha büyük bir hacme erişeceklerdir. 19. yüzyıldan beri ilk kez Asya ekonomileri hacim bakımından dünyanın geri kalanının önüne geçmektedir. Asya, giderek artan bir şekilde entegre hale gelerek, küresel yönetim için daha yapıcı bir aktöre dönüşmektedir. Batının dünya ekonomisindeki payı sürekli bir şekilde aşınırken, Asyalı ekonomiler giderek daha merkezi bir konuma yükselmektedirler. Dünya ekonomisinin ağırlık merkezi Batı'dan Doğu'ya, Doğu'da Çin'e kaymaktadır. Her ne kadar gelişmekte olan ekonomilerin yükselişi, şimdilik, ABD hegemonik gücüne tek başına meydan okuyacak bir aktör çıkaramamış olsa da, ABD'nin dünya ekonomisi üzerindeki kontrolünü oldukça güçleştirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan sayıda gelişmekte olan ülkenin yükselişine tanık olunsu da, Çin, açık ara, ekonomik olarak en çok önem arz eden ülkedir. Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore gibi Doğu Asya ülkelerinden birçok yönden farklı olan Çin, hiçbir zaman ABD'ye tabi veya onun koruması altında bir devlet olmamıştır. Dolayısıyla, Çin'in temsil ettiği meydan okuma, öteki Asya ülkelerinkinden farklı bir ölçekte olacaktır. Çin'in ulaşmış olduğu askeri güç hâlâ ABD'ninkiyle boy ölçüşebilecek konumda olmasa da, Çin, dünya ekonomisinde giderek daha merkezi bir konuma yükselmektedir. Çin, Doğu Asya başta olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerinde de, ticari ve ekonomik genişlemenin ana itici gücü olarak, giderek ABD'nin yerini almaktadır. Çin, ekonomik olarak, Asya ve dünya için ekonomik büyümenin motor gücü haline gelmiştir. Çin'in diğer ülkelerle olan ilişkilerindeki en önemli genel eğilim, giderek asimetrik bir ilişki biçiminin ortaya çıkmasıdır. Çin'in göreceli ekonomik gücü ve büyüklüğü diğer ülkelerle ilişkilerinde derin bir eşitsizlik ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, giderek artan sayıda ülke, Çin'in yörüngesine girecektir.

Kapitalist dünya ekonomisinde, hegemonyanın çözülmesini sağlayan temel şey, hegemonik gücün zayıflamasından ziyade, yeni güçlerin yükselişidir. ABD hegemonyası da, diğer hegemonyalar gibi, yeni güçlerin yükselişiyle aşınma yoluna girmektedir. Şu an için sermaye birikiminin merkezlendiği üç odak bulunmaktadır: Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya. Dolayısıyla günümüzde ABD, Avrupa

Birliği, Rusya, Hindistan, Japonya ve Çin arasında sermaye birikiminin merkez üssü ve dolayısıyla hegemonik güç olma konusunda şiddetli bir rekabet yaşanmaktadır. Bu küresel rekabette temel belirleyici parametreler; ülkelerin ekonomik güçleri, teknolojik güçleri, askeri güçleri ve yumuşak güçleri olacaktır.

Kapitalist dünya ekonomisi, sürekli bir biçimde daha karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Kapitalist dünya ekonomi karmaşıktıkça, hegemonya konumundaki gücün sistem üzerinde kontrolü de, hızlı bir şekilde aşınmaya uğramaktadır. Sistem üzerinde yeniden kontrol için, yeterli kaynaklara sahip olma durumu zayıfladıkça, hegemonya konumu da aşınmaktadır. Böylece mevcut hegemonik güç yerini, zamanla daha karmaşık hale gelmiş olan sistem üzerinde kontrolü yeniden tesis edebilmek için yeterli kaynaklara sahip olan, yeni bir güce bırakmaktadır. Dünya ekonomisinin merkezi olma konumu sürekli bir biçimde daha zengin, daha büyük ve daha geniş kaynaklara sahip yükselmekte olan yeni merkezlere geçmektedir. Küresel hegemonya mücadelesinde, kapitalist dünya ekonomisinde rakip devletler arasındaki güç dengesini istediği yönde değiştirebilecek yeterli ekonomik kaynaklara sahip olanlar başarılı olabilmektedir. Kapitalist dünya ekonomisinin temel değer yasası sonsuz sermaye birikimi olduğundan, her dönem sermaye birikimini azamileştiren mekanlar değişim göstermektedir.

Çin 2010'lu yıllarla birlikte dünya üretiminde ve ticaretinde oldukça merkezi bir konuma yükselmiştir. Sahip olduğu ekonomik kaynaklar Çin'i, giderek daha karmaşık hale gelen dünya ekonomisinde kontrolü sağlamak için, en büyük potansiyele sahip olan aktör konumuna getirmektedir. Küresel ekonomik bir aktöre dönüşen Çin, dünyanın en büyük üreticisi, ihracatçısı ve döviz rezervlerinin sahibi ülkesi konumundadır. Çin, dünya ticaretindeki artan gücü sayesinde, çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı, en büyük pazarı ve en büyük dış yatırım kaynağı olma konumuna gelmiştir. Sahip olduğu ekonomik kaynaklar bakımından, Çin'in en yakın rakipleri ABD ve Avrupa Birliği'dir. Japonya, Rusya ve Hindistan ekonomik kaynaklar açısından, bu aktörlerin oldukça gerisindedir. Dünya sistemi analizcilerine göre hegemonya; üretim, ticaret ve finans alanındaki eş zamanlı üstünlüktür. Çin, dünya üretim ve ticaret hacminde, 2010 yılından itibaren, öncü bir konuma yükselmiştir. Fakat ülkenin finans gücü açısından aynı şeyi söylemek mümkün

değildir. Çin'in küresel bir hegemonya kurmasında üretim ve ticaret hacmindeki liderliğin yanında, finans alanında da lider olması gerekmektedir. Çin'in sahip olduğu ekonomik kaynaklar, ülkeyi küresel hegemonya mücadelesinde en önemli adaylardan biri haline getirse de tartışmayı bitirecek konumda değildir. Ayrıca, ekonomik kaynaklar, hegemonya mücadelesinde, tek belirleyici etken de değildir. Ülkelerin sahip oldukları ekonominin büyüklüğü kadar ekonominin yapısı da büyük önem arz etmektedir.

Küresel hegemonya mücadelesinde ABD, Avrupa Birliği ve Doğu Asya ekonomileri şimdilik temel güçleri bakımından aşağı yukarı birbirine denk durumundadır. Bu güçlerin de hepsi de gerekli birikmiş servete, ticari ağlara ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini başarıyla yapacak bilimsel topluluğa sahip bulunmaktadır. Yoğun bir rekabet içinde bulunan bu üç sermaye birikim merkezi arasında, sonucu belirleyebilecek ciddi farklar, henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Dünya sistemi analizcilerine göre, yaşanmakta olan küresel hegemonya mücadelesinde en belirleyici faktör, ülkelerin araştırma ve geliştirme öncelikleri olacaktır. Kapitalist dünya ekonomisi sonsuz sermaye birikimine dayandığından, sermaye birikimini azamileştiren sektörler ve alanlar, dünya ekonomisinde merkezi konuma gelmektedirler. Bir ülkenin genel olarak ileri teknoloji lideri olması, aynı zamanda, en çok artı değer yaratan sektörlerin o ülkede merkezlenmesi anlamına gelmektedir. Kapitalist dünya sisteminde sermaye birikimini azamileştiren sektörler, mekanlar ve ülkeler merkezi konuma yükselmekte iken bu özelliğini yitiren unsurlar merkezi konumlarını yitirmektedir.

Son yıllara kadar, büyük ölçüde ucuz işgücüne dayalı, düşük teknolojili üretim alanında mukayeseli üstünlüğe sahip olan Çin, artık bilim ve teknoloji alanında da kapasitesini hızlı bir şekilde geliştirmektedir. Çin, yarı iletken üretimi gibi ileri ve hızlı gelişim gösteren sektörlerde teknolojik olarak en önde olmasa da çok geride değildir. Bilgi işlem ve iletişim sektöründe ise dünyanın önde gelen üreticileri ile rekabet edebilecek bir konuma yükselmiştir. Dolayısıyla Çin, genel olarak teknolojiye lider konumunda olmasa da, bu konumdan aşılabilir uzaklıklarda değildir. Çin'in teknolojik kapasitesini ve nitelikli insan kaynağını geliştirme

yeteneği, ülkenin küresel teknoloji rekabetinde oldukça önemli bir aktör olmasına yol açmaktadır.

Araştırma ve geliştirme harcamalarını büyük bir hızla arttıran Çin, 2010'lu yıllarda, Japonya'yı geride bırakarak, ABD'nin ardından en çok harcama yapan ikinci ülke olmuştur. Çin'in yakın zamanda, ABD'yi de geçerek, dünyada en çok araştırma ve geliştirme harcaması yapan ülke konumuna gelmesi beklenmektedir. Çin ar-ge faaliyetlerinde çalışan araştırmacı sayısı bakımından da dünyada açık ara önde yer alıyor. Çin kendisinden sonra gelen Japonya, Almanya ve ABD'nin toplamından daha fazla araştırmacıya sahip bulunuyor.

Çin, dünyanın önde gelen bilimsel yayınları alanındaki payı bakımından birinci sırada yer almaktadır. 2016 yılında ABD geride bırakan Çin, bilim ve teknoloji alanında en fazla yayın yapan ülke konumuna geldi. Çin, özellikle de nano-teknoloji, yapay zekâ, dijital iletişim gibi alanlarda oldukça güçlü bir konuma erişmiştir. Çin, bilim ve mühendislik alanlarında en fazla doktoralı insan kaynağına sahip ülke olarak, dünyanın en büyük bilimsel işgücüne ev sahipliğı yapmaktadır. Yakın gelecekte, Çin'in bilim ve teknolojide büyük bir küresel güç olması beklenmektedir. Çin, teknoloji alanında oldukça iddialı bir konuma yükselmiş olsa da, şu an için ülkenin genel anlamda bir teknoloji lideri olduğu söylenemez. Çin'in küresel teknoloji liderliğı için, birçok sektörlerde en ileri teknolojiye sahip olması ve bu teknolojisinin diğer ülkeler tarafından taklit ediliyor olması gerekmektedir. Çin'in hegemonik bir güç olabilmesi için yalnızca bazı sektörlerde değil, birçok alanda teknoloji lideri olması gerekmektedir.

Küresel hegemonya mücadelesinde, orta vade ve uzun vadede, araştırma ve geliştirme eğilimlerini askeri alana yönlendiren aktörler, sermaye birikiminin merkez üssü ve hegemonik güç olma mücadelesinde başarılı olamamaktadırlar. Askeri alana yönlendirilen kaynaklar da belli oranda artı değerin yaratılmasını sağlasa bile, orta ve uzun vadede, ekonomik alanlara yönlendirilen kaynaklar çok daha fazla artı değerin yaratılmasına yol açmaktadır. Askeri alana ayrılan kaynaklar arasında deniz gücüne ağırlık verenler, kaynaklarını daha verimli kullanabildiklerinden dolayı, daha kârlı çıkmaktadırlar. Donanmalar kendini siyasi ve iktisadi olarak, kara orduları ise ancak siyasi olarak amorti edebildiklerinden, hegemonya mücadelesinden deniz güçleri genel olarak kara güçlerine oranla daha avantajlı olmaktadır. Japonya bir deniz gücü

iken Çin ve Avrupa Birliği ülkeleri göreceli olarak daha kara ağırlıklı bir güç konumundadır. Yalnızca bu durum göz önünde bulundurulduğunda Japonya uzun vadede daha kazançlı çıkabilecektir. Çin hegemonya mücadelesinde başarılı olmak istiyorsa uzun vadede kara yerine deniz ve hava gücüne ağırlık vermelidir.

Hegemonya için yapılan uzun süreli savaşlar, devletler arasındaki güç dengesinin daha da belirgin hale gelmesinde oldukça önemlidir. Bu uzun vadeli savaşlarda, daha fazla kaynağa sahip olan ve bunları harekete geçirebilen üstün gelmektedir. Bu kritik aşamadan önce yapılan askeri harcamalar, teknolojinin sürekli bir gelişim göstermesi dolayısıyla, atıl konuma gelmekte ve yenilenme maliyetine yol açmaktadır. Bunun yanında, hegemonya konumuna geçtikten sonra yapılan aşırı askeri harcamalar da, hegemonik üstünlüğün altını oymaktadır. Kaynaklarını yoğun olarak askeri alana yönlendiren güçler, uluslararası düzeni yeniden inşa etmede ve hegemonya mücadelesinde başarılı olamamaktadırlar. ABD, Avrupa Birliği ve Çin merkezli Doğu Asya arasında yaşanmakta olan sermaye birikiminin ana üssü ve dolayısıyla yeni hegemonik güç olma mücadelesinde, kaynaklarını askeri alana görece olarak daha az yönlendirebilen aktörler daha avantajlı çıkacaktır. Özellikle bu alanda ABD'nin, Avrupa Birliği ve Çin karşısında daha az avantaja sahip olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği ile Çin'in askeri olmayan kalkınmaya çok daha yüksek oranda bir öncelik vermeleri, hegemonya mücadelesinde onlara büyük avantaj sağlayacaktır. Çin, günümüzde, ABD'den sonra, en çok askeri harcama yapan ülke konumundadır. Fakat, Çin askeri harcamalarının milli gelirine oranını yüzde 2'nin altında tutmaya büyük özen göstermektedir. Çin, dünya askeri güç sıralamasında ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Çin hegemonya mücadelesinde başarılı olmak için, askeri harcamalarını düşük seviyede tutmalıdır.

Dünyadaki tüm askeri harcamaların neredeyse yarısını gerçekleştiren ABD, dünyanın hemen her bölgesinde askeri üslere sahiptir. ABD'nin askeri harcamaları diğer ülkelere kat kat fazladır. Çin'in askeri kapasitesindeki yükseliş, kısa dönemde, ABD ile arasında farkı kapatabilecek düzeyde değildir. Çin'in askeri gücü, bölgesel caydırıcılığının arttırılmasında önemli bir rol oynasa da, şu an, küresel bir rol için oldukça sınırlıdır. Realist ve liberal kuramcılar, herhangi diğer bir aktörün ABD'nin muazzam askeri gücüne erişemeyeceğinden yola çıkarak, ABD hegemonyasının daha uzun bir süre devam edeceği kanaatinde. Realist

teorisyenler, Çin'in yükselişinin barışçıl olamayacağı kanaatindedir. Çin'in hızlı büyümeye devam etmesi halinde, ABD ile aralarında savaş potansiyeli taşıyan bir yoğun güvenlik rekabetinin yaşanması kaçınılmazdır. Ekonomik olarak büyümeye devam eden Çin, Asya'da baskın güç olmaya, ABD ise bunu engellemeye çalışacaktır. Liberaller ise, Çin'in yükselişinin, ABD'nin tek kutuplu pozisyonunu sona erdirecek olsa da, liberal düzeni alt üst edemeyeceğini iddia etmektedir. Batı merkezli düzen entegrasyona açık, kural temelli, geniş ve derin köklere sahip bir yapı arz etmektedir. Çin'in yükselişi önlenemez olsa da, gücünü mevcut düzenin kuralları ve kuruluşları içinde icra etmesini sağlanabilir. Liberallere göre Çin ve diğer ülkelerin yükselişleri güç hiyerarşisini değiştirse de, mevcut düzeni değiştirmeyecektir.

Çin'in uzun süren hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesi uluslararası rolünü sürekli yeniden tanımlama ihtiyacını doğurmaktadır. Çin'in uluslararası sistemdeki rolü, mevcut uluslararası sistemin kurallarına uyum sağlayan bir statükocu güç ile ona meydan okuyan revizyonist bir güç arasında yer alan geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Genel olarak Çin'in uluslararası kurumsal yapıyla ilişkileri, ne katı bir karşıtlık ne de tamamen entegre olma çerçevesinde değerlendirilebilir. Çin bir yandan mevcut kurumlara entegrasyon süreci yaşarken diğer taraftan da mevcut uluslararası kurumların yapısını, işleyişini ve temsil ettiği normları tedrici olarak dönüştürmeye odaklanmaktadır.

Son yıllarda, Çin'in dünya düzeni hakkındaki fikirleri yeniden şekillenmektedir. Özellikle 2000'li yıllar, Çin'in yeniden kendine güven duyduğu ve kendi kimliği ile uluslararası alanda var olmaya özen gösterdiği yıllar olmuştur. Çin geleneksel düşüncesinde dünya düzenine dair kavramsallaştırmalara, yoğun bir şekilde, atıf yapılmaya başlanmıştır. Çinli akademisyenler ve politik karar alıcılar, realist kuramcılar aksine Çin'in yükselişinin barışçıl olduğunu savunmaktadır. 2000'li yılların başlarından itibaren "Çin'in barışçıl yükselişi" kavramsallaştırması yaygınlaşmıştır. İlerleyen yıllarda, kimi olumsuz çağrışımlarda bulunduğu göz önüne alınarak yükseliş kavramı yerine, "barışçıl kalkınma" veya "barışçıl gelişme" kavramları kullanılmıştır. 2000'li yılların ortalarına doğru Çin hükümeti dünya düzenine yönelik tutumunu, "uyumlu dünya" olarak ortaya koymuştur. Böylece, ilk

kez, Çin yeni bir dünya düzeni inşa etmeye yönelik, resmi bir öneri sunmuştur. Çinli yetkililerin dünya düzeni için önerdikleri uyumlu dünya kavramsallaştırması temelde barış, uyum ve kazan-kazan ilkelerine dayanmaktadır. Bu bağlamda Doğu Asya başta olmak üzere tüm dünyada barış, refah ve uyumun sağlanması ima edilmektedir. Ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde uyumlu bir uluslararası düzenin inşa edilmesi hedeflenmektedir. Çin'in dışarıya yönelik en önemli söylemleri olarak öne çıkan "barışçıl yükseliş" ve "uyumlu dünya" söylemlerinin yanında, "göğün altındaki her şey" anlamlarına gelen "*Tianxia*" anlayışına da atıf yapılmaktadır. Çin'in geleneksel dünya düzeni yaklaşımlarından *Tianxia* anlayışının modernize edilmesinin, küresel problemlerin çözümünde daha iyi bir çerçeve sunabileceğini iddia edilmektedir. *Tianxia*; göğün altındaki yeryüzü, tüm insanların genel iradesi, dünya düzeni sorumluluğunu üstlenen evrensel bir sistem olarak oldukça kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın dünya meselelerini bir bütün olarak ele alarak genelin refah ve çıkarlarını gözettiğini iddia edilmektedir. Çinli analizciler, Çin'in, tarihsel hegemonyalardan farklı bir uluslararası liderlik sergileyeceğini dile getirmektedirler. Çin'in gelecekteki küresel rolünün "insani otorite" (Wangdao) türünde bir liderlik olacağını savunmaktadırlar. İnsani otorite maddi ve politik güç ile birlikte moral üstünlük anlamında kullanılmaktadır. İnsani otorite, moral eylemler vasıtasıyla gönüllü bir tabiiyet ilişkisi kurmaya dayanmaktadır. Çin'in geleneksel kültürüne yeniden atıf bir yandan mevcut dünya düzenine meydan okuma anlamına gelirken, diğer yandan yeni bir hegemonya inşa etme isteğinin göstergesidir. Çin'in geleneksel siyasi ideallerinin modernize edilerek, alternatif bir dünya düzeni inşa etmeye yönelik bu çabalara rağmen, Çin'in dünya düzenine yönelik değerlerinin, henüz yeteri ölçüde alıcısı bulunmamaktadır.

Çin, yakın çevresinin ötesinde sınırlı bir yumuşak güce sahiptir. Çin yaşam biçimi, başka yerlerde henüz yeteri derecede taklit edilme arzusu uyandırmamıştır. Entelektüel ve kültürel açıdan dünya genelinde küçük çaplı bir etkiye sahip olan Çin, kendi ülkesinde dahi, Batı'nın kültürel etkisine karşı yetersiz kalmıştır. Çin diplomasisi büyük uluslararası meselelerde yeterince etkili değildir. Çin, küresel olayları şekillendirmede ve problemlerin çözümünde etkin biçimde katkıda bulunamamaktadır. Çin'in başkalarını kendi çıkarlarıyla aynı çizgiye çekme

hususunda pek de başarılı olduğu söylenemez. Çin'in ekonomik modeli ülke için oldukça etkili olsa da, küresel bir düzen kurmak için aktarılabilir olmaktan uzaktır.

Çin'in tarihi ve kültürü çok sayıda yumuşak güç unsuru barındırsa da, ülkenin otoriter yönetimi, Çin'in potansiyellerinin tam olarak gün yüzüne çıkmasına mani olmaktadır. Çin, uluslararası diplomasiyi şekillendirme, diğer ülkelerin politikalarını yönlendirme ve küresel konsensüs oluşturma hususlarında pek bir başarı gösterememiştir. Uluslararası arenada Çin çok sayıda ülke ile verimli ilişkiler içinde olsa da, Çin'in müttefik olduğu devlet neredeyse yoktur. Bu konuda Çin önemli bir diplomatik çaba sarf etmesine rağmen izole bir durumdan tam olarak kurtulamamıştır. ABD dünyanın geri kalanıyla nitelik ve nicelik olarak, Çin'den daha iyi ilişkilere sahiptir. Çin'in iyi ilişkiler içinde bulunduğu ülkeler dahi, Çin ile belli bir mesafede durmayı tercih etmektedir. Uluslararası politikada Çin'in norm, değer ve politikalarını benimseyip takip etmek isteyen ülke yok denecek kadar azdır.

Dolaylı hegemonya araçlarından biri ülkenin dilinin uluslararası dil, yani *lingua franca* olmasıdır. Mandarin Çincesi açık ara dünyanın en çok konuşulan anadili konumunda olsa da, Çincenin yurtdışında kullanımı oldukça sınırlıdır. İngilizce bu açıdan açık ara önde yer almaktadır. İngilizce uzun süreden beri uluslararası ticarete, diplomaside, bilimde vb. hemen her alanda en yaygın kullanılan dil konumundadır. Çin'in, Doğu Asya başta olmak üzere, dünya ekonomisindeki merkezi konumu, Çin diline ve kültürüne yönelik bölgesel ve küresel bir talep yaratmaktadır. Çin, Doğu Asya bölgesindeki ülkelerin en önemli ihracat pazarı ve dış yatırım kaynağı haline geldikçe, Çincenin Doğu Asya özelinde ticaret, diplomasi ve kültürel alandaki kullanımının giderek artması muhtemeldir. Çincenin yurt dışında kullanımı giderek artmakta olsa da İngilizcenin kazandığı uluslararası pozisyonun sarsılması oldukça zor olacaktır.

Çin'in dünya ekonomisindeki, üretimindeki ve ticaretindeki konumuna rağmen, son zamanlara kadar, Çin parası renminbinin herhangi bir uluslararası rolü ve varlığı mevcut değildi. Çin hükümetinin sermaye hareketleri üzerindeki kontrolü, renminbinin bir uluslararası para olmasını büyük oranda engellemiştir. 2008 yılında başlayan küresel finans krizi Çin'in bu temel stratejisini gözden geçirmesine yol

açmıştır. Ülke ekonomisinin Amerikan dolarına aşırı biçimde bağlı olması, büyük bir risk olarak görülmeye başlanmıştır. Amerikan dolarının küresel rolüne yönelik duyulan şüphe, Çin'i alternatif arayışlara yönlendirmiştir. Çin bir taraftan döviz rezervlerini çeşitlendirme yoluna giderken, diğer taraftan da renminbinin uluslararası kullanımını yaygınlaştırma çalışmalarına hız vermiştir. Çin'in ekonomik özerkliğini ve siyasi nüfuzunu artırma arayışı da bunda etkili olmuştur.

Çin, renminbinin uluslararası kullanımını arttırmak için sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları tedrici olarak kaldırmaya başlamıştır. Renminbinin dünyada bir numaralı para olarak doların yerini almaktan ziyade, öncelikle doların nüfuzunu aşındırmaya başlayacağı söylenebilir. Gerekli şartlar sağlandığında, ülke paralarının uluslararası kabul düzeyi sıralaması değişebilmektedir. Çin'in dünya ekonomisindeki, ticaretindeki payı ve dış finansal gücü göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin, uluslararası para meselelerinde önemli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Çin'in, Doğu Asya bölgesi başta olmak üzere, çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmesi, zamanla bu ülkelerin ticaretlerinin büyük bir kısmını renminbi ile yapması ve renminbiyi rezerv para birimi olarak tercih etmeleri muhtemeldir. Çin'in finansal sistemindeki eksikliklerini gidermesi halinde, renminbi, hakim uluslararası para konumuna en önemli adaylardan biri olabilir.

Renminbinin yükseliş hızı, büyük oranda, bölgesel siyaset ve küresel iktisat tarafından belirlenecektir. Çin'in bölgedeki aktörleri endişelendirecek ölçüde zora dayalı bir dış politikaya yönelmesi, renminbinin uluslararası hale gelmesini oldukça güçleştirecektir. Aynı zamanda Çin'in ekonomik sorunlarının bariz bir şekilde gün yüzüne çıkması, renminbinin yurtdışında kabul görme hızını kesebilir. Fakat dünyanın başka bölgelerindeki ekonomik sıkıntılar, özellikle de ABD başta olmak üzere Batı dünyasının yeni bir finansal krizle karşı karşıya kalması, renminbinin yükselişini teşvik eden tüm eğilimleri daha da hızlandıracaktır.

Dünyanın döviz rezervlerinin hâlâ büyük bir çoğunluğu dolar cinsindendir. Dolar, 2008 yılında başlayan finans krizinde dahi, güvenli liman statüsünü muhafaza edebilmiştir. Renminbi, küresel ödemelerde oldukça düşük hacme sahiptir. Bir

ülkenin hegemonik durumu sona erdiğinde dahi o ülkenin parası uluslararası para birimi olarak kullanılmaya devam edebilmektedir. Dolayısıyla ABD hegemonyası aşinsa bile, dolar uluslararası konumunu korumayı başarabilir. Bir ülkenin para biriminin uzun vadede uluslararası alanda yaygın kullanılabilmesi için, o ülkenin açık ve güvenilir finansal piyasalara sahip olması büyük önem arz etmektedir. Finansal açıklık ölçütlerine göre Çin, büyük ekonomiler arasında, en az açık finans sistemine sahip ülkedir. Mevcut koşullar devam ettiği sürece renminbinin önemli bir uluslararası para birimi olma şansı sınırlıdır. Dolaylı hegemonya araçlarından biri olarak görülen, ülkenin parasının uluslararası geçerli para olması hususunda, Çin parası renminbinin, kısa vadede, ABD dolarını yerinden etmesi oldukça güçtür.

Uzunca bir süre dünya sistemiyle entegre olma arayışında olan Çin, artık alternatif kurumsallaşmalar ile dünya düzenini şekillendirmeye yönelmektedir. Çin'in yeni bir dünya düzeni inşa etme girişimlerinden en önemlisi 2013 yılında başlattığı Kuşak ve Yol girişimidir. Girişim Çin'in komşu ülkeler ve bölgeler başta olmak üzere güzergah üzerinde yer alan tüm aktörlerle ilişkilerini daha da geliştirecektir. Aynı zamanda bu ülkeler arasında muhtemel bir ekonomik entegrasyonun temelini oluşturacaktır. Kuşak ve Yol girişimi, sadece bölgesel güç dengeleri açısından değil, aynı zamanda küresel güç dengeleri açısından da hayati bir önem arz etmektedir. Girişim, uluslararası bir kuruluşa dönüşmesi halinde Çin'in küresel etkisinin arttırılmasında çok daha kritik bir rol oynayacaktır. Uluslararası kuruluş haline dönüşecek bir KvY girişimi, Çin hegemonyasının kendini icra ettiği en önemli alan olacaktır. Oldukça kapsamlı olan proje Çin'in dünya ekonomisini ve düzenini yeniden şekillendirmesine olanak tanıyacaktır. Girişim, Çin merkezli yeni bir uluslararası sistemin altyapısı olma potansiyeline sahiptir. Günümüzde ise Çin, dünyanın en büyük resmi kreditörü olarak, IMF ve Dünya Bankası'nın toplamının iki katından daha fazla kredi vermektedir. Çin'in bu girişimleri Kuşak ve Yol girişimi ile birlikte değerlendirildiğinde Çin'in yeni bir dünya düzeni arayışında olduğu söylenebilir. Çin, mevcut uluslararası kurumları ikame etmeye yönelik organizasyonlar ve mekanizmalar kurarak uluslararası düzenin yeniden şekillenmesine yönelik sistematik bir çabanın içine girmiştir. KvY girişimi, Batı

merkezli küresel kurumsal yapılara alternatif Çin merkezli organizasyonlar ve mekanizmalar oluşturulması açısından önemli bir rol oynayacaktır.

Çok modellenli ulaşım altyapısının ve bağlantılarının geliştirilmesi uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme için hayati önem arz etmektedir. Çin'in altyapı çalışmalarında elde ettiği birikim ve tecrübe bu konuda maliyetlerin kayda değer seviyede düşmesiyle neticelenmiştir. Diğer ülkeler için daha ucuz ulaştırma ve iletişim ağları temin edilerek, bu ülkelerde modern bir ekonominin temellerini atmak çok daha olanaklı hale gelmiştir. Altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi endüstrileşme sürecini hızlandırmakta, bölgesel ve küresel bir üretim ağını yaratmakta, bölgesel ve küresel entegrasyonu arttırmakta ve aynı zamanda ulusal, bölgesel ve küresel refahın artmasına büyük bir katkı sunmaktadır. Girişim, ülke standartlarının dışa aktarılması ve fazla kapasitenin eritilmesi yoluyla Çin sanayisini daha ileriye taşıyacaktır. Girişim, Çin'in ileri teknoloji ve yenilikçi üretimde standart koyucu olarak merkezinde yer aldığı bir üretim zinciri yaratılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Girişim aynı zamanda Çinli şirketlerin uluslararası rekabette daha da güçlenmelerini sağlayacaktır. Çin merkezli üretim zincirinin genişlemesi Çinli üreticilerin daha ileri teknoloji bir üretim zincirine geçmelerini teşvik edecektir. Girişim aynı zamanda Çin parası renminbi'nin uluslararası para haline gelmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Girişim, ekonomik entegrasyon için geniş bir program sunarak Çin'in bölgesel ve küresel liderliğini daha iddialı hale getirecektir.

Çin, birçok güç parametresinde önemli bir yükseliş gerçekleştirmiş olmasına rağmen, çok sayıda yapısal problemle karşı karşıyadır. Çin, nominal değerler bakımından dünyanın ikinci büyük ekonomisi, satın alma gücü paritesi açısından da dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır. Fakat kişi başına düşen gelir açısından, oldukça gerilere düşmektedir. Çin, teknoloji alanında önemli başarılar elde etmiş olsa da, küresel ölçekte teknoloji lideri olmaktan uzaktır. Çin'in askeri güç ve kabiliyetlerinde büyük ilerlemeler meydana gelmişse de, küresel bir rol oynayabilecek aşamaya gelmemiştir. Yumuşak güç alanında da Çin, sınırlı bir etkiye sahiptir. Her ne kadar, son yıllarda Çin'in diline ve kültürüne yönelik talep artmışsa da bu, oldukça sınırlı bir artıştır. Çin küresel ölçekte norm ve değerler üreten bir

aktör olmaktan uzaktır. Yakın dönemde, Çin'in dilinin uluslararası geçerli dil ve parasının da uluslararası geçerli para birimi olması neredeyse olanaksızdır. Çin'in sahip olduğu güç unsurları, şimdilik, küresel ölçekte bir rol oynaması için yeterli düzeyde değildir.

Doğu Asya başta olmak üzere, gelişmekte olan ekonomilerin yükselişi, şimdilik, ABD'nin hegemonik gücüne, tek başına meydan okuyacak bir aktör çıkaramamıştır. Fakat bu ekonomilerin yükselişi, ABD'nin dünya ekonomisi üzerindeki kontrolünü oldukça güçleştirmektedir. Çin başta olmak üzere Doğu Asya, dünya sisteminde giderek daha merkezi bir rol oynayacaklardır. Çin, küresel hegemonya mücadelesinde en geniş potansiyellere sahip aktördür. Çin'in yükselişi, ülkeyi küresel hegemonya mücadelesinin en önemli adayı haline getirmektedir. Fakat Çin'in kaydettiği ilerlemeler, hegemonik bir güç olması için yetecek düzeyde değildir. Çin'in küresel ölçekte sınırlı bir gücü ve etkisi bulunuyor.

Çin, yükselmekte olan diğer güçler gibi, dünya meselelerinden uzak durmaya büyük özen göstermektedir. Çin, uluslararası askeri ve politik meselelere müdahil olmak yerine, kaynaklarını temelde ekonomik gelişmeye ayırmaktadır. Çin'in temel önceliğini ekonomik alana vermesi, sermaye birikiminin merkez üssü ve hegemonik güç olma mücadelesinde ülkeye büyük avantajlar sağlamaktadır. Çin'in ekonomik ve ticari gelişmesi, başta Doğu Asya olmak üzere giderek artan sayıda ülke ile asimetrik bir ilişkiye yol açmaktadır. Bu asimetrik ilişki, daha fazla ülkenin Çin'in yörüngesine girmesine yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Agnew, Hohn: **Hegemony The New Shape of Global Power**, Philadelphia, Temple University Press, 2005.
- Ahrari, Ehsan M.: **Büyük Güçler Hegemona Karşı: Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi**, Çev. Erhan Baltacı, İstanbul, Avangart Yayınları, 2011.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümerterkin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
- Anderson, Perry: **Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji**, Çev. Tarık Günersel, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2007.
- Ang, Yuen: "Demystifying Belt and Road", **Foreign Affairs**, 22.05.2019, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2019-05-22/demystifying-belt-and-road>, 30.05.2019.
- Antoniades, Andreas: "From 'theories of Hegemony' to 'Hegemonoy Analysis' in International Relations", **Paper presented at: 49th ISA Annual Convention**, San Francisco, 2008, (Çevrimiçi), http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/2175/1/Hegemony_in_International_Relations_AA_ISA_%282%29.pdf, 15.09.2017.
- Arrighi, Giovanni: **Adam Smith Pekin'de 21. Yüzyılın Soykütüğü**, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Kitap Yayınları, 2009.
- Arrighi, Giovanni: **Uzun Yirminci Yüzyıl**, Çev. Recep Boztemur, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Arrighi, Giovanni and Silver, Beverly J.: **Chaos and Governance in the World System**, London, The University of Minnesota Press, 1999.
- Baniya, Suprabha; Rocha, Nadia and Ruta, Michele: "Trade Effects of the New Silk Road: A Gravity Analysis", **Policy Research Working Paper** 8694, World Bank Group, 2019.
- Bloomberght, 2019: "Amerikalı şirketler ve Huawei aynı kaderi paylaşıyor", **Bloomberght**, 27.05.2019, (Çevrimiçi), <https://www.bloomberght.com/huaweizhengfei-amerikalı->

sirketler-ve-huawei-ayni-kaderi-paylasiyor-2221819,
28.05.2019

- Bostanoğlu, Burcu ve Okur, Mehmet Akif: **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya – Medeniyetler ve Robert W. Cox**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.
- Braudel, Fernand: **Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism**, Baltimore, MD, Johns Hopkins University Press, 1979.
- Braudel, Fernand: **The Perspective of the World**, Trans. Sian Reynolds, Vol. III, New York, Harper & Row, 1984.
- Braudel, Fernand: **Uygarlıkların Grameri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Braudel, Fernand: **Wheels of Commerce**, Trans. Sian Reynolds, Vol. II, New York, Harper & Row, 1983.
- Braudel, Fernand: **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2015.
- Breslin, Shaun: “China’s Emerging Global Role: Dissatisfied Responsible Great Power”, **Political Studies Assosiation, Politics**, 2010 Vol. 30 (S1), p. 52-62.
- Broadman, Harry: “The Belt and Road Initiative is Short of ‘Chinese Characteristics’”, Financial Times, 21.05.2019 , (Çevrimiçi), <https://www.ft.com/content/ed53a1d0-7b13-11e9-81d2-f785092ab560>, 29.06.2019.
- Brzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998.
- Brzezinski, Zbigniew: **Tercih Küresel Hakimiyet mi? Küresel Liderlik mi?**, Çev. Cem Küçük, İstanbul, İnkilab Kitabevi, 2005.
- Brzezinski, Zbigniew and Scowcroft, Brent: **Amerika ve Dünya**, Çev. Manolya Aşık, İstanbul, Profil Yayınları, 2009.
- Burchill, Scott: “Liberalizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak vd., İstanbul, Küre Yayınları, 2013. s. 81-118.

- Cai, Peter: “Understanding China’s Belt and Road Initiative, Lowy Institute, 22.03.2017, (Çevrimiçi), <https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative>, 26.06.2019.
- Carlson, Allen: “Moving Beyond Sovereignty? A Brief Consideration of Recent Changes in China’s Approach to International Order and the Emergence of the Tianxia Concept”, **Journal of Contemporary China**, Vol. 20, No. 68, 2011, p.89-102.
- Chatzky, Andrew and McBride, James: “China’s Massive Belt and Road Initiative”, Council on Foreign Relations, 21.05.2019, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/background/chinas-massive-belt-and-road-initiative>, 29.06.2019.
- Chen, Zhimin: “International Responsibility and China’s Foreign Policy”, **China’s Shift: Global Strategy of the Rising Power**, Ed. Masafumi Iiada, The National Institute for Defense Studies, Tokyo, 2009. p.7-28.
- Chin, Gregory: “Çin’in Parasal Gücünün Yükselişi”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017 , s.151-172.
- China Statistical Yearbook, 2018: China Statistical Yearbook – 2018, National Bureau of Statistics of China, (Çevrimiçi), <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>, 21.03.2019.
- ChinaPower, 2019: “How will Belt and Road Initiative Advance China’s Interests?”, ChinaPower, 29.05.2019, (Çevrimiçi), <https://chinapower.csis.org/china-belt-and-road-initiative/>, 01.06.2019.
- Clausewitz, Carl Von: **Savaş Üzerine**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları, 2008.
- Clinton, Hillary: “America’s Pacific Century”, **Foreign Policy**, 11.10.2011,

(Çevrimiçi), <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/#>, 21.03.2019

- Cohen, Benjamin j. “Çin Sorusu: Sistem Çin’in Yükselişine Uyum Sağlayabilir mi?”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s.31-48.
- Cox, Robert W.: **Production, Power and World Order Social Forces in the Making of History**, Colombia University Press, 1987
- Cox, Robert W.: **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016.
- Cox, Robert W.: “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri: Uluslararası İlişkiler Teorisinin Ötesinde (1981)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.85-124.
- Cox, Robert W.: “Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler: Metot Üzerine Bir Deneme”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s. 124-144.
- Cox, Robert W. : “Geleceğin Dünya Düzeni Üzerine Düşünmeye Dair (1976)” Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.60-85.
- Cox, Robert W. : “Realizm, Pozitivizm ve Tarihselcilik (1985)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler

Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.49-60.

Cox, Robert W. : “Dünya Düzeninin Hegemonya-Sonrası Kavramsallaştırmasına Doğru: Ibn-i Haldun’un Yeri Üzerine Düşünceler”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.144-174

Cox, Robert W.: ““Orta Güçte Devlet”, Japonya ve Müstakbel Dünya Düzeni (1989)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.241-276.

Cox, Robert W. : “İdeolojiler ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen: Yeni Literatür Üzerine Düşünceler (1979)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.376-420.

Cox, Robert W. “Emek ve Hegemonya: Bir Cevap (1980)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.471-494.

Cox, Robert W. “Çok Taraflılık ve Dünya Düzeni (1992)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.494-524.

Cox, Robert W.: “Küreselleşme, Çok Taraflılık ve Demokrasi (1992)”, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Çev. Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası

- İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.524-537.
- CRI Türkçe, 2017: Bir Kuşak Bir Yol: 21. Yüzyılın en büyük kalkınma projesi. CRI Türkçe, 06.05.2017, (Çevrimiçi), <http://turkish.cri.cn/1781/2017/05/16/1s183050.htm>, 10.10.2017.
- CRI Türkçe, 2017a: Çin, Bir Kuşak-Bir Yol üzerinde ulaştırma işbirliğini artırıyor. CRI Türkçe, 21.04.2017, (Çevrimiçi), <http://turkish.cri.cn/1781/2017/04/21/1s182462.htm?platform=hootsuite>, 18.04.2019.
- CRI Türkçe, 2018: Çin kalkınırken büyük ülke sorumluluğu da üstleniyor. CRI Türkçe, 01.10.2018, (Çevrimiçi), <http://turkish.cri.cn/1781/2018/10/01/1s193576.htm>, 10.10.2018.
- De Soyres, Francois: The Growth and Welfare Effects of the Belt and Road Initiative on East Asia Pasific Countries, MTI Practice Note; No.4. Washington, D.C. : World Bank Group, 01.01.2018, Number 4. (Çevrimiçi), <http://documents.worldbank.org/curated/en/896581540306960489/pdf/131211-Bri-MTI-Practice-Note-4.pdf>, 01.05.2019.
- Dirlik, Arif: **Global Modernite ve Sosyalizm Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti**, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006
- Dirlik, Arif: **Global Modernite ve Sosyalizm Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti**, Der. Veysel Batmaz, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006.
- Dirlik, Arif: **Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, Çev. Galip Doğduaslan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- Dirlik, Arif: **Kriz, Kimlik ve Siyaset**, Çev. Sami Oğuz, İstanbul, İletişim

- Yayınları, 2017.
- Dirlik, Arif: “Yeniden Post-sosyalizm: “Çinli Karakterli Sosyalizm”, Geçmişi ve Geleceği Üzerine Düşünceler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 119, 2010, Birikim Yayınları, s.84-111
- Eberhard, Wolfram: **Çin Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Eralp, Atila: “Hegemonya”, **Devlet ve Ötesi**, Der. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, , 2010, s.155-182.
- Eralp, Atila: “Sistem”, **Devlet ve Ötesi**, Der. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 125-154.
- Ertekin, Meriç Subaşı: **Çin Ekonomisi: Küresel Sisteme Entegrasyon Serüveni**, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2017.
- Fairbank, Hohn K. **Çağdaş Çin’in Temelleri 1840-1950**, Çev. Ünsal Oksay, Ankara, Doğan Yayınları, 1969.
- Ferguson, Naill: Hegemony or Emire, Foreign Affairs, 01.09.2003, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2003-09-01/hegemony-or-empire>, erişim tarihi 04.06.2017.
- Fontana, Benedetto: **Hegemonya ve İktidar**, Kalkedon Yayınları, Çev. Onur Gayretli, 2013
- Frank, Andre Gunder and Gills, Barry K: **Dünya Sistemi** , Çev. Esin Soğancılar, Ankara, İmge Kitabevi, 2003
- Frank, Andre Gunder: **Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi**, Çev. Kamil Kurtul, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.
- Foreign Policy at Brookings: “China’s Belt and Road: The New Geopolitics of Global Infrastructure”, **A Brookings Interview**, Brookings, April 2019, (Çevrimiçi), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/04/FP_20190419_bri_interview.pdf, 01.05.2019.
- Gayou, Gerard: Who’s Afraid of the Belt and Road?, WSJ, 09.06.2019,

- (Çevrimiçi), <https://www.wsj.com/articles/whos-afraid-of-the-belt-and-road-11560108561?redirect=amp#click=https://t.co/KTgphCvyRV>, 19.06.2019.
- Gelber, Harry G.: **MÖ 1100'den Günümüze Çin ve Dünya Ejder ve Yabancı Deccallar**, Çev. H. Hülya Kocaoluk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Germain, Randall D. and Kenny, Michael: "Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians", **Review of International Studies**, No. 24, 1998, s.3-21.
- Gill, Stephen: **American Hegemony and the Trilateral Commission**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Gilpin, Robert : "Hegemonik Savaş Teorisi", Çev. Barış Terzioğlu, **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, Nicholas J. Spykman; Bary Buzan; Kenneth N. Waltz, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s. 423-442.
- Gilpin, Robert : **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası**, Çev. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Ankara, Kripto Yayınları, 2011.
- Gilpin, Robert: **War and Change in World Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Globalfirepower 2019a: Military Strength Ranking, Global Firepower, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp#additionalNotes>, 10.05.2019.
- Globalfirepower 2019b: China Military Strength, Global Firepower, 2019, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china, Erişim Tarihi: 10.05.2019.
- Gökten, Yeliz Sarıöz: **Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği Neo-Gramsci Bir Bakış**, İstanbul, NoteBene Yayınları, 2013
- Gülalp, Haldun: **Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi**, İstanbul,

Birikim Yayınları, 1979.

- Haenle, Paul; “How Are Various Countries Responding to China’s Belt and Road Initiative?”, Carbegie-Tsinghua Center for Global Policy, 25.04.2019, (Çevrimiçi), <https://carnegietsinghua.org/2019/04/25/how-are-various-countries-responding-to-china-s-belt-and-road-initiative-pub-79002>, 01.05.2019.
- Trenin, Dmitri; Gabuev, Alexander; Valasek, Tomas; Baruah, Darshana M.; Feng, Yujun and Ma, Bin: “Integrating Theories of International Regimes”, **Review of International Studies**, Vol. 26, No.1, 2000, pp. 3-33.
- Hasenclever, Andreas; Mayer, Peter and Rittberger, Volker: “Çin’in Uluslararası Para İlişkilerinin Politikası”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s.13-30.
- Helleiner, Eric; Kirshner, Jonathan Ed.: **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Çev. Barış Cezar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Hobsbawm, Eric: **Yeni Yüzyılın Eşiğinde**, Söyleşi: Antonio Polito, Çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Yayınları, 2011.
- Hu, Angang: “Five Major Scale Effects of China’s Rise on the World”, Discussion Paper 19, **China Policy Institute**, The University of Nottingham, Nottingham, April 2007
- Hu, Richard W. : “China’s ‘One Belt One Road’ Strategy: Opportunity or Challenge for India?”, **China Report**, Vol. 53, No. 2, 2017, SAGE Publications, p.107-124
- Huang, Ray: **Çin Tarihi**, Çev. Atilla Sönmez, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Huang, Yasheng: “Can the Belt and Road Become a Trap for China?”, Project

Syndicate, 22.05.2019, (Çevrimiçi), <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-belt-road-initiative-trap-by-yasheng-huang-2019-05>, 01.06.2019.

Ikenberry, G. John; Doyle, W. Michael: “Uluslararası İlişkiler Teorisi’nde Devamlılık ve Yenilik”, Çev. Hüseyin Alper Özcan, Özge Nur Ögütçü, Ikenberry, G. John; Doyle, W. Michael Ed.: **Uluslar arası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce**, Çev. Emre Çıtak, İstanbul, Beta Yayınları, 2015. s. 269-284

Ikenberry, John: “The Rise of China, the United States, and the Future of the Liberal International Order”, **Tangled Titans: The United States and China**, Ed. David Shambaugh, , Rowman&Littlefield, New York. 2013, pp.53-75.

Ikenberry, G. John: “The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?”, **Foreign Affairs**, Vol. 87, No.1, 2008, pp. 23-37.

Ikenberry, G. John: “From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia”, **International Journal of Korean Unification Studies**, Vol. 23, No.2, 2014, pp.41-63.

Ikenberry, G. John: “Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order”, **International Security**, Vol. 23, No. 3, pp. 43-78, 1998-1999.

Ikenberry, G. John: The Rise of China and the Future of the West Can Liberal System Survive?, Foreign Affairs, January/February 2008, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west>, , 21.06.2019.

Ikenberry, G. John: “The Rise of China and the Future of Liberal World Order”, The C Douglas Dillon Lecture Transcript, Chatham House The Royal Institute of International Affairs, 07.05.2014, (Çevrimiçi), https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20140507RiseofChina.pdf,

- 01.05.2019.
- International Monetary Fund, 2018: World Economic Outlook Database, 2018 (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?pr.x>, 07.06.2019 .
- ISDP 2016: “The Belt & Road Initiative—帶 一 路”, Institute for Security & Development Policy, October 2016, (Çevrimiçi), <http://isdp.eu/content/uploads/2016/10/2016-The-Belt-and-Road-Initiative.pdf>, 12.06.2019.
- Jacques, Martin: **Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?**, Çev. Sami Oğuz, Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2016.
- Jessop, Bop: **Hegemonya Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, Der. Betül Yarar, Alev Özkazanç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Jiang, Jinquan: **Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları Çin Ekonomik Modelinin Geleceği**, Çev. Adnan Köymen, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2013.
- Jiang, Yang: “Çin’in Para Diplomasisinin Sınırları”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s.129-149.
- Jinquan, Jiang: **Çin Ekonomik Modelinin Geleceği Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları**, Çev. Adnan Köymen, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2013.
- Johnston, Alastair Iain: “Is China a Status Quo Power?”, **International Security**, Vol. 27, No. 4, Spring 2003, p. 5-56.
- Johnston, Lauren A.: “The Belt and Road Initiative: What is in it for China?”, **Asia Pacific Policy Studies**, 31.10.2018, p.1-19.
- Joseph, Jonathan : **Hegemony A Realist Analysis**, London, Routledge, 2002.
- Kennedy, Paul: **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2002.
- Keohane, Robert **After Hegemony Cooperation and Discord in the World**

- O.: **Political Economy**, Princeton, Princeton University Press, 1984
- Keyman, E. Fuat : **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslar arası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten Coşar, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- Keyman, E. Fuat: “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, **Devlet, Sistem ve Kimlik**, Der. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Kindleberger, Charles: “Hierarchy versus Initial Cooperation”, **International Organization**, Vol.40, No.4, 1986, p.841-847.
- Kindleberger, Charles: “An Explanation of the 1929 Depression”, **The World in Depression, 1929-1939**, Berkeley University of California Press, 1973 s. 291-308.
- Kirshner, Jonathan: “Bölgesel Hegemonya ve Bir RMB Bölgesinin Doğuşu”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s.173-193.
- Kissenger, Henry: **Çin Dünden Bugüne Yeni Çin**, Çev. Nalan Işık Çeper, Kanüs Yayınları, 2015, İstanbul.
- Kissenger, Henry: **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- Konings, Joanna: “Trade Impacts of the Belt and Road Initiative”, **Economic & Financial Analysis Global Economics**, ING, 2018, p.1-11.
- Krasner, Stephen D.: “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, **International Organization**, 36, 2, Spring 1982 pp. 185-205.
- Kroeber, Arthur R.: **Çin Ekonomisi Herkesin Bilmesi Gerekenler**, Çev. Mehmet Mazi, Ankara, Buzdağı Yayınevi, 2017.
- Kurtbağ, Ömer : **Amerikan Sağı ve Dış Politikası**, Ankara, USAK Yayınları, 2010.

- Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal: **Hegemony ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru**, Çev. Ahmet Kardam, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Levy, M.A.; Young, O.R. and Zuern, M.: “Study of International Regimes”, **IIASA Working Papers**, November 1994, P-94-113.
- Li, Mingjiang: “China Debates Soft Power”, **Chinese Journal of International Politics**, Vol.2, 28.09.2008, pp. 287-308.
- Lowy Institute: **Lowy Institute Asia Power Index 2019**, Researchers: Herve Lemahieu and Bonnie Bley, Lowy Institute, Sydney, 2019
- Lu, Hui; Rohr, Charlene; Hafner, Marco and Knack, Anna: **China Belt and Road Initiative**, RAND Europe, Cambridge, 2018,
- Luttwak, Edward N.: **Çin’in Yükselişi Stratejinin Mantığına Karşı**, Çev. Pars Turhan Özer, İstanbul, Doruk Yayınları, 2016.
- MacCormack, James: The risks are rising that the dolar could lose its special global standing, CNBC, 09.06.2019, (Çevrimiçi), <https://www.cnbc.com/2019/06/07/the-risks-are-rising-that-the-dollar-could-lose-its-special-global-standing.html>, 10.06.2019.
- Maddison, Angus: **The World Economy: A Millennial Perspective**, OECD, Paris, 2001
- Maddison, Angus: Historical Statistics for the World Economy:1-2003 AD, 2010, (Çevrimiçi), http://www.ggdc.net/maddison/historical_statistics/horizontal-file_02-2010.xls, 20.01.2019
- Maddison, Angus: HS-8: The World Economy, 1-2001 AD, 2003, p. 259 (Çevrimiçi), <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, 30.01.2019.
- Mancall, Mark: “The Ch’ing Tribute System: an Interpretative Essay”, in **The Chinese World Order**, Ed. John King Fairbank, Harvard

- University Press, Massachusetts, 1968. pp.63-89.
- Mann, Michael: **İktidarın Tarihi**, Çev. Ali Rıza Gülgen, Gülben Şaş, Elçin Deniz Ala..., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.
- Mann, Michael; Hall, John A.: **Yirmibirinci Yüzyılda İktidar**, Çev. Emre Gerçek, İstanbul, Açılımkitap, 2014.
- Marks, Karl: **Çin Üzerine**, Çev. Mehmet Yurtcan, Ankara, Günce Yayınları, 1977.
- Masood, Ehsan: “All Roads Lead to China”, **Nature**, 02.05.2019, Vol. 569, p.20-23.
- McNeill, William H.: **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- Mead, Walter Russel: The Return of Geopolitics, Foreign Affairs, May/June 2014 Issue, (Çevrimiçi), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2014-04-17/return-geopolitics>, 21.03.2019.
- Mead, Walter Russel: Incredible Shrinking Europe, 11.02.2019. (Çevrimiçi), <https://www.wsj.com/articles/incredible-shrinking-europe-11549928481>, 13.02.2019.
- Mearsheimer, John J.: Can China Rise Peacefully?, The National Interest, 25.10.2014, (Çevrimiçi), <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>, 01.05.2019 .
- Mearsheimer, John J.: “China’s Unpeaceful Rise”, **Current History**, April 2006, Vol, 105, Issue. 690, p.160-163
- Mearsheimer, John J.: “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia”, **The Chinese Journal of International Politics**, Vol. 3, 2010, p.381-396.
- Minqi, Li: **Çin ve 21. Yüzyıl Krizi**, Çev. Tulga Buğra Işık, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2017.
- Modelske, George: **Long Cycles in World Politics**, London, Macmillan Press, 1987.

- Monod, Jérôme and Chatterji, Miniya: “Opportunities and Challenges Faced by China’s Peaceful Rise”, China’s Peaceful Rise and New Role of Asia, Zheng Bijian, Jérôme Monod, Miniya Chatterji... **Fondation Pour L’innovation Politique, Les Cahiers du Débat**, May 2005, p.8-13
- Moore, Barrington Jr.: **Diktarölüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü**, Çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, 2003, Ankara.
- Morris, Ian: **Dünyaya Neden Batı Hükmediyor (Şimdilik)**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.
- Murphy, Andrea; Ponciano, Jonathan; Hansen, Sarah and Touryalai, Halah: Global 2000 The World’s Largest Public Companies, Forbes, 15.05.2019 (Çevrimiçi), <https://www.forbes.com/global2000/#16c9025a335d>, 27.05.2019.
- Münkler, Herfried: **İmparatorluklar Eski Roma’dan ABD’ye Dünya Egemenliğinin Mantığı**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Nordin, Astrid H. and Weissmann, Mikael: “Will Trump Make China Great Again? The Belt and Road Initiative and International Order”, **International Affairs**, Vol. 94, No.2, 2018, p. 231-249.
- Nye, Joseph S. and Welch, David A.: **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş**, Çev. Renan Akman, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nye, Joseph S.: **Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?**, Çev. Burç Beşgül, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016.
- Nye, Joseph S.: **Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, Çev. Rayhan İnan Aydın, Ankara, Elips Kitap Yayınları, 2005.
- Nye, Joseph S.: “China’s ‘Peaceful’ Rise?”, China’s Peaceful Rise and New

- Role of Asia, Zheng Bijian, Jérôme Monod, Miniya Chatterji... **Fondation Pour L'innovation Politique, Les Cahiers du Débat**, May 2005, p.13-15.
- Nye, Joseph S.: "Public Diplomacy and Soft Power", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., 2008), Sage Publications, pp. 94-109.
- Nye, Joseph S.: "The Changing Nature of World Power", **Political Science Quarterly**, Vol. 105, No. 2 (Summer 1990), pp. 177-192.
- OECD 2014: OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014, OECD 2014, (Çevrimiçi), <http://ifuturo.org/documentacion/Science%20Technology%20and%20Industry%20Outlook%202014.pdf>, 14.05.2019.
- OECD 2017: OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017 The Digital Information, OECD 2017, (Çevrimiçi), <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264268821-en.pdf?expires=1557841172&id=id&accname=guest&checksum=23A2EF7AA86A42DB4ACDD85DDF7B656D>, 14.05.2019.
- OECD, 2019a: Gross Domestic Spending on R&D, (Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>, 13.10.2019.
- OECD, 2019b: Researchers, OECD, <https://data.oecd.org/rd/researchers.htm>, 13.05.2019.
- OECD, 2019c: Researchers, OECD, (Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/rd/researchers.htm#indicator-chart>, 13.05.2019.
- OECD, 2019d: Triadic Patent Families, OECD, (Çevrimiçi), <https://data.oecd.org/rd/triadic-patent-families.htm#indicator-chart>, 13.05.2019.
- Office of the **The Belt and Road Initiative Progress, Contributions and**

- Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative: **Prospects, Office of the Leading Group for Promoting the Belt and Road Initiative**, Beijing, Foreign Languages Press, 2019.
- Oktay, Fatih: **Çin Ekonomi ve Politika Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Özgüden, Mehmet: **Hegemonya ve Politik Toplum Bir Gramsci Okuması**, Phoenix Yayınları, 2015, Ankara.
- Öztürk, İbrahim: “Kalkınmada ‘Çin Modeli’ Diye Bir Şey Var Mıdır?” **Türkiye’de Çin’i Düşünmek**, Esenbel, Selçuk; Togan, İsenbike; Atlı, Altay, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2013. 273-300.
- Peköz, Mustafa: **Küresel Güçlerin Çatışma Merkezi Asya ve Yükselen Çin**, İstanbul, Pales Yayınları, 2014.
- Pew 2017: How People in Asia-Pacific view China, Pew Research Center, By Laura Silver, 16.10.2017, (Çevrimiçi), <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/10/16/how-people-in-asia-pacific-view-china/>, 21.03.2019.
- Pew 2018: 5 chart on global views of China, Pew Research Center, By Kat Delvin, 19.10.2018, (Çevrimiçi), <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/10/19/5-charts-on-global-views-of-china/>, 21.03.2019.
- Pirenne, Henri: “Stages in the Social History of Capitalism”, **The American Historical Review**, Vol. 19, No. 3, p. 494-515, 1914.
- Pu, Guoling and Xiong, Guangqing: **Küreselleşme Sürecinde Kapitalizm ve Sosyalizm Dünya Solu ve Çin’in Konumu**, Çev. Pınar Uygun, Deniz Kızılgeç, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011.
- Pu, Xiaoyu: “One Belt, One Road: Visions and Challenges of China’s Geoeconomic Strategy”, **Mainland China Studies**(中国大陆研究). Vol. 59, Issue 3, January 2016, p.111-132.
- Raid, Nagwa: **Changing Patterns of Global Trade**, International

- Monetary Fund, Washington, D.C, 2012.
- Ransome, Paul: **Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş**, Çev. Ali İhsan Başgöl, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011.
- Reuters 2019: China Belt and Road Power Investment Surge From 2014-2019: Study, Reuters, 30.07.2019, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-renewables-silkroad/china-belt-and-road-power-investments-surge-from-2014-2019-study-idUSKCN1UP093>, 31.07.2019.
- Rona, Noyan: İpekyolu canlanıyor. 21.01.2016, (Çevrimiçi), <http://www.turkishtimedergi.com/dunya/ipekyolu-canlaniyor-garanti-bankasi-sanghay-bastemilcisi-noyan-rona-yazdi/>, 10.10.2018.
- Ruggie, John Gerard: “International Responses to Technology: Concepts and Trends”, **International Organization**, Vol. 29, No.3, (Summer), pp. 557-84, 1975.
- Ruggie, John Gerard: “International Responses to Technology”, **International Organization**, University of Wisconsin Press. Vol. 29, No. 3, Summer, 1975, pp. 557-583.
- Ruggie, John Gerard: “International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order”, **International Organization**, Vol. 36, No. 2 Spring 1982, pp. 379-415.
- Schweller, Randall L. and Xiaoyu, Pu,: “After Unipolarity: China’s Visions of International Order in an Era of US Decline”, **International Security**, Vol. 36, No. 1, Summer 2011, pp. 41-72.
- Savaş, Vural Fuat: **Bilmediğimiz Çin**, Ankara, Efil Yayınevi, 2016.
- Scott, David: **China and the International System, 1840-1949 Power, Presence, and Perception in a Century of Humiliation**, New York, State University of New York Press, 2008.
- Scott, David: “The 21st Century as Whose Century?” , **Journal of World-Systems Research**, Vol. 13, No. 2, pp. 96-118, 2008

- Shambaugh, David: **Çin Küreselleşme Yolunda**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarı Yayınları, 2016.
- Shirk, Susan L.: **China Fragile Superpower**, Oxford, Oxford University Press, 2007,
- SIPRI, 2011: **SIPRI Yearbook 2011, Armaments, Disarmament and International Security**, Oxford University Press, 2011.
- SIPRI, 2018: **SIPRI Yearbook 2018, Armaments, Disarmament and International Security**, Oxford University Press, 2018.
- SIPRI, 2019: Trends in World Military Expenditure, 2018, Tian, Nan; Fleurant, Aude; Kuimova, Alexandra; Wezeman, Pieter D. and Wezeman, Siemon T. Ed. (2019): SIPRI Fact Sheet April 2019, 29.04.2019, s.2, (Çevrimiçi), https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf, 08.05.2019.
- SIPRI, 2019a: Word Military Expenditure Grows to \$1.8 Trilyon in 2018, 29.04.2019, (Çevrimiçi), <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018> , 07.05.2019.
- Sinclair, Timothy J.: “Uluslar arası İlişkilerin Ötesinde: Robert W. Cox ve Dünya Düzenine Dair Yaklaşımlar”, **Dünya Düzenine Yaklaşımlar**, Ed. Robert W. Cox and Timothy J., Çev.Emrah Çınar ve Semih Çelik, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2016, s.3-41
- Skocpol, Theda: **Devletler ve Toplumsal Devrimler**, Çev. S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.
- Snidal, Duncan: “The Limit of Hegemonic Stability Theory”, **International Organization**, Vol.39, No. 4, pp. 579-614, 1985.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- Statistics Times, 2018: GDP Indicators 2018, (Çevrimiçi), <http://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp->

- [ranking.php](#), 06.06.2019.
- Steil, Ben; Rocca, Benjamin Bella Belt and Road Tracker, Council on Foreign Relations, 08.05.2019, (Çevrimiçi), <https://www.cfr.org/article/belt-and-road-tracker>, 09.05.2019.
- Steinberg, David A.: “Çin Neden Bu kadar Büyük Döviz Rezervleri Tutuyor?”, **Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslar arası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset**, Ed. Eric Helleiner; Jonathan Kirshner, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2017, s.67-86.
- Su, Hao: “Harmonious World: The Conceived International Order in Framework of China’s Foreign Affairs”, **China’s Shift: Global Strategy of the Rising Power**, Ed. Masafumi Iiada, Tokyo, The National Institute for Defense Studies, 2009, p.29-56.
- Subramanian, Arvind: China’s Economic Dominance: The UK as a Mirror for the US?, Chatham House, 05.09.2011, (Çevrimiçi), <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Meetings/Meeting%20Transcripts/051011subramanian.pdf>, 20.05.2019.
- Suisheng, Zhao: “Rethinking the Chinese World Order: The Imperial Cycle and the Rise of China”, **Journal of Contemporary China**, May 2015.
- SWIFT, 2018: Hong Kong, United Kingdom, Mainland China – Leading RMB Internationalisation, SWIFT, RMB Tracker, April 2018, (Çevrimiçi), <https://www.swift.com/resource/rmb-tracker-january-2018-special-report>, 16.08.2019.
- SWIFT, 2019: Rise of the Chinese Influence Strengthens RMB Demand, SWIFT, 05.06.2019, (Çevrimiçi), <https://www.swift.com/news-events/news/rise-of-the-chinese-influence-strengthens-rmb-demand>, 16.08.2019.
- The Economist 2019: A New Study Tracks the Surge in Chinese Loans to Poor Countries, The Economist, 13.07.2019, (Çevrimiçi),

- <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/07/13/a-new-study-tracks-the-surge-in-chinese-loans-to-poor-countries?fsrc=scn/tw/te/bl/ed/anewstudytracksthesurgeinchineseloanstopoorcountries> heybiglender , 15.07.2019.
- The Economist, 2017: What to do about China's "sharp power", The Economist, 14.12.2017, (Çevrimiçi), <https://www.economist.com/leaders/2017/12/14/what-to-do-about-chinas-sharp-power>, 01.05.2019.
- The State Council 2019: Full Text: Action Plan on the Belt and Road Initiative, 30.03.2015, The State Council The People's Republic of China, (Çevrimiçi), http://english.www.gov.cn/archive/publications/2015/03/30/content_281475080249035.htm, 26.05.2019.
- The State Council Information Office of the People's Republic of China: **China's National Defense in the New Era, The State Council Information Office of the People's Republic of China**, Beijing, Foreign Languages Press, July 2019.
- The World Bank, 2019a: World Development Indicator, World Bank DataBank, 2019, (Çevrimiçi), <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=CHN> 14.05.2019.
- The World Bank, 2019b: World Development Indicator, World Bank DataBank, 2019, (Çevrimiçi), <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators>, 14.05.2019.
- The World Bank, 2019c: World Development Indicator, World Bank DataBank, 2019, (Çevrimiçi), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN> , 16.05.2019.
- The World Bank, World Development Indicator, World Bank DataBank, 2019,

- 2019d: (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=CN> , 13.03.2019.
- The World Bank, GDP (current US Dolar), The World Bank, 2019,
 2019e: (Çevrimiçi),
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=JP>, 06.06.2019.
- The World Bank, GDP, PPP, 2019, (Çevrimiçi),
 2019f: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?end=2017&start=2013>, 06.06.2019.
- The World Integrated Trade Solution, 2019, (Çevrimiçi),
 Integrated Trade <https://wits.worldbank.org/> , 13.03.2019.
 Solution, 2019:
- Tian, Nan; SIPRI Fact Sheet April 2019, Trends in World Military
 Fleurant, Aude; Expenditure, 2018 s.2, (Çevrimiçi),
 Kuimova, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf. 07.05.2019.
 Alexandra;
- Wezeman, Pieter
 D. and Wezeman,
 Siemon T.:
- Tüter, Mustafa: **Çin Gücü Statükoya Karşı Yeni Güç Arayışları**, İstanbul, Kopernik Kitap, 2018.
- UN 2019a: Assessment of Member States' contributions to the United Nations regular budget for the 2019, 28.12.2018, (Çevrimiçi),
<https://undocs.org/en/ST/ADM/SER.B/992>, 13.06.2019.
- UN 2019b: Visualize the World's Funding for the United Nations, 21.02.2019, (Çevrimiçi), <https://howmuch.net/articles/united-nations-budget-contributions-by-country-2019>, 13.06.2019.
- UNCTADSTAT, United Nations Conference on Trade and Development,
 2019: 2019(Çevrimiçi),
<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>,

14.03.2019.

- Vogel, Ezra: **Deng Xiaoping ve Çin'in Dönüşümü**, Çev. Mehveş Leliç, İstanbul, Modus Kitap, 2017.
- Volten, Peter: "Hard Power versus Soft Power or a Balance between the Two?", **All Azimuth**, V5, N2, Jul.,2016, p.91-94
- Wallerstein, Immanuel; Arrighi, Giovanni and Hopkins, Terence K.: **Sistem Karşıtı Hareketler**, Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, İstanbul, Metis Yayınları, 2004c.
- Wallerstein, Immanuel and Hopkins, Terence K.: **Geçiş Çağı - Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, Çev. Nuri Ersoy / Ender Abadoğlu, İstanbul, Avesta Basın Yayın, 2000.
- Wallerstein, Immanuel: **Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2004b.
- Wallerstein, Immanuel: **Bildiğimiz Dünyanın Sonu / Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2009a.
- Wallerstein, Immanuel: **Dünya-Sistemleri Analizi**, Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, İstanbul, bgst Yayınları, 2011b.
- Wallerstein, Immanuel Ed.: **Modern Küresel Sistem**, Çev. Mehmet Kürşad Atalar, İstanbul, İstanbul, Pınar Yayınları, 2005c.
- Wallerstein, Immanuel: **Jeopolitik ve Jeokültür**, Çev. Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.
- Wallerstein, Immanuel: **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya-Sistemi**, I. Cilt, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Bakış Yayınları, 2004a.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya-Sistemi**, II. Cilt, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, İstanbul, Bakış Yayınları, 2005a.

- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya-Sistemi**, III.Cilt, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarm Yayınları, 2011a.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Dünya-Sistemi**, IV.Cilt, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarm Yayınları, 2015.
- Wallerstein, Immanuel: **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları, 2009b.
- Wallerstein, Immanuel: **Utopistik ya da 21. Yüzyılın Tarihsel Seçimleri**, Çev. Taylan Doğan, İstanbul, Avesta Yayınları, 2001.
- Wallerstein, Immanuel: **21. Yüzyılda Siyaset**, Çev. Taylan Doğan - Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005b.
- Walter, Carl E. and Howie, Fraser J.T.: **Kızıl Kapitalizm Çin'in Olağanüstü Yükselişinin Kırılgan Finansal Temeli**, Çev. Sinan Aslaner, abm Yayınevi, 2013, İstanbul.
- Waltz, Kenneth N. : **İnsan, Devlet ve Savaş Teorik Bir Analiz**, Çev. Enver Bozkurt; Selim Kanat; Serhan Yalçın, Asil Yayınları, 2009, Ankara.
- Wang, Huiyao: "In 2020, Asian Economies will Become Larger than the Rest of the World Combined – Here's How", World Economic Forum, 25.07.2019, (Çevrimiçi), <https://www.weforum.org/agenda/2019/07/the-dawn-of-the-asian-century/>, 16.08.2019.
- Webb, Michael C. And Krasner, Stephen D.: "Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment", **Review of International Studies**, Cambridge University Press, Vol. 15, No. 2, (Apr. 1989), pp. 183-198.
- Westad, Odd Arne: **Restless Empire China and the World Since 1750**, London, Vintage Books, 2013.
- WIPO, 2018a: Who filed the most PCT patent applications in 2018?, WIPO, 19.03.2019, (Çevrimiçi), https://www.wipo.int/export/sites/www/ipstats/en/docs/infographic_pct_2018.pdf, 14.05.2019.
- WIPO, 2018b: Which Countries Specialize in Which Technologies Fact and

- Figures Patents and Utility Models PCT Top Tech Fields, WIPO, May 2019, (Çevrimiçi), <https://www.wipo.int/edocs/infogdocs/en/ipfactsandfigures2018/>, 14.05.2019.
- WIPO, 2019: WIPO 2018 IP Services: Innovators File Record Number of International Patent Applications, With Asia Now Leading, 19.03.2019, (Çevrimiçi), https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2019/article_0004.html, 14.05.2019.
- Wignaraja, Ganeshan: **Economic Reforms, Regionalism, and Exports: Comparing China and India**, Singapore, The East-West Center, 2011.
- Worldatlas, 2018: The World Most Spoken Languages, 06.07.2018, (Çevrimiçi), <https://www.worldatlas.com/articles/most-popular-languages-in-the-world.html>, 23.05.2019.
- Wu, Jianmin: “When China Changes the World: the Response of a Chinese”, China’s Peaceful Rise and New Role of Asia, Zheng Bijian, Jérôme Monod, Miniya Chatterji... **Fondation Pour L’innovation Politique, Les Cahiers du Débat**, May 2005, p.15-17.
- Wu, Xinbo “Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crisis”, **The Washington Quarterly**, Center for Strategic and International Studies, October 2010, Vol. 33, Issues 4. p.155-163.
- Xi, Jinping: **Çin’in Yönetimi**, Çev. Foreign Languages Press Co., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2017.
- Xinhuanet, 2017: Full Text: Joint communique of leaders roundtable of Belt and Road Forum. XINHUANET, 15.05.2017, (Çevrimiçi), http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/15/c_136286378.htm, 10.10.2018.
- Xinhuanet, 2018: China-Europe freight trains make 10,000 trips.

- XINHUANET, 27.08.2018, (Çevrimiçi), http://www.xinhuanet.com/english/2018-08/27/c_137422376.htm 10.10.2018.
- Yan, Xueting: “How China Can Defeat America”, The New York Times, 20.11.2011, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2011/11/21/opinion/how-china-can-defeat-america.html?mtrref=www.google.com&gwh=C3DC78F6F9C79C8B8914A2FB64E7E303&gwt=pay>, Erişim Tarihi: 21.03.2019.
- Yan, Xueting: “Yan Xueting on Chinese Realism, The Tsinghua School of International Relations, and the Impossibility of Harmony”, Theory Talks, 28.11.2012, (Çevrimiçi), <http://www.theory-talks.org/2012/11/theory-talk-51.html>, 21.03.2019.
- Yan, Xueting: “The Path for China to Increase its ‘Soft Power’”, **China and World Affairs**, Vol.2, No.1, April 2006.
- Yan, Xueting: “The Rise of China and its Power Status”, **Chinese Journal of International Politics**, 2006, Vol. 1, pp. 5-33.
- Yan, Xueting: “Chinese Values vs. Liberalism: What Ideology Will Shape the International Normative Order?”, **The Chinese Journal of International Politics**, February 2018, Vol. 11, No. 1, pp.1-22.
- Yıldızoğlu, Ergin: Yeni Döneme ABD, Rusya ve Çin’in Silahlanma Yarışı mı Damga Vuracak?, BBC Türkçe, 12.02.2019, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47198011>, 08.05.2019.
- Young, Oran R.: Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes, **International Organization**, Vol. 36, No. 2, (Spring 1982), pp. 277-297.
- Zhao, Suisheng: “Chinese Foreign Policy as a Rising Power to Find its Rightful Place”, **Perceptions**, Spring 2013, Vol. XVIII, No:1, pp.101-128.

- Zhao, Tingyang: “Rethinking Empire from a Chinese Concept ‘All-under-Heaven’ (Tian-Xia, 天下)”, **Social Identities**, Vol. 12, No. 1, January 2006, pp.29-41.
- Zhao, Tingyang: “A Political World Philosophy in Terms of All-Under-Heaven (Tian-xia)”, **Diogenes**, Vol. 56, No: 5, 2009, pp.5-18.
- Zhao, Tingyang: Can This Ancient Chinese Philosophy Save Us from Global Chaos?, The Washington Post 07.02.2018, (Çevrimiçi), https://www.washingtonpost.com/news/theworldpost/wp/2018/02/07/tianxia/?noredirect=on&utm_term=.308ffa6c0ad1, 21.03.2019.
- Zheng Bijian: “The 16th National Congress of the Communist Party of China and China’s Peacefull Rise – A New Path 2002”, **China’s Peaceful Rise Speeches of Zheng Bijian 1997-2005**, Washington, Brooking Istitution Press, 2005, pp. 4-81.
- Zheng Bijian: “A New Path for China’s Peaceful Rise and the Future of Asia”, 2003, **China’s Peaceful Rise Speeches of Zheng Bijian 1997-2005**, Washington, Brooking Istitution Press, 2005, pp. 14-19.
- Zheng Bijian: “China’s Peaceful Rise and Opportunities for the Asia-Pasific Region”, 2004, **China’s Peaceful Rise Speeches of Zheng Bijian 1997-2005**, Washington, Brooking Istitution Press, 2005, pp. 29-36.
- Zheng, Bijian: ““China’s Peaceful Rise and New Role of Asia”, China’s Peaceful Rise and New Role of Asia”, Zheng Bijian, Jérôme Monod, Miniya Chatterji... **Fondation Pour L’innovation Politique, Les Cahiers du Débat**, May 2005, p.3-8.
- Zhou, Jinghao: **China’s Peaceful Rise in a Global Context**, Washington, Lexington Books, 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Zekeriyya Akdağ

1983 yılında Malatya’da doğdu. 2007’de İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun oldu. Yüksek lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı’nda tamamladı. Evli ve iki çocuk babasıdır. 2010 yılından itibaren İnönü Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.